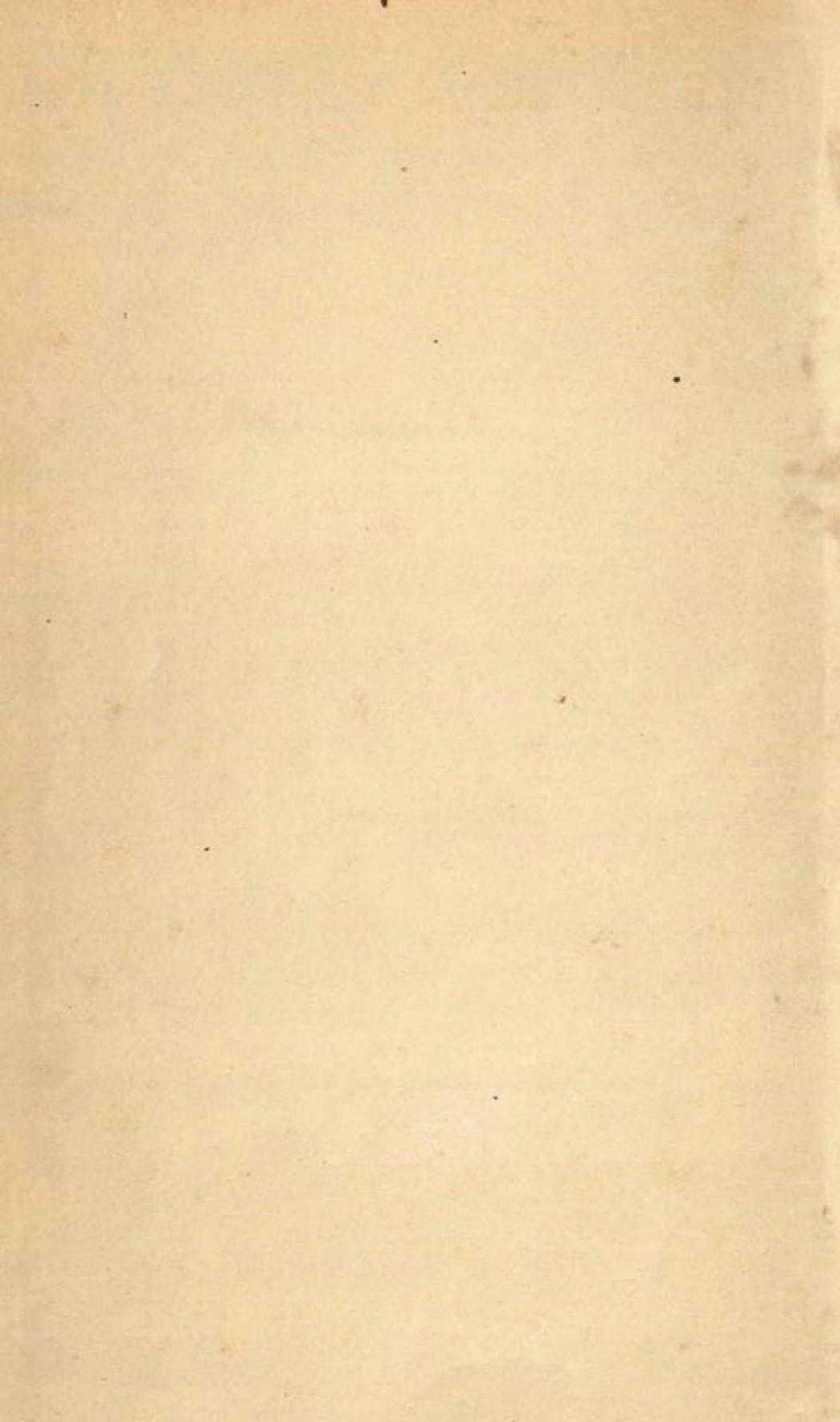

GOVERNMENT OF INDIA
DEPARTMENT OF ARCHAEOLOGY
**CENTRAL ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY**

CLASS _____

CALL No. BPa3 Khu-Kas

D.G.A. 79.

THE CULLANIDDESA

[KHUDDAKANIĀYA Vol. IV, Part II]

General Editor
BHIKKHU J. KASHYAP

10477

BPa3
Khu/Kas

MUNSHI RAM MANOHAR LAL
ORIENTAL & FOREIGN BOOKSELLERS & PUBLISHERS
Post Box 1165, Nai Sarak, DELHI-6.

PĀLI PUBLICATION BOARD
(BIHAR GOVERNMENT)

B. E. 2503

V. E. 2016

1959

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY, NEW DELHI.

Acc. No 10477

Date 28.1.61

Call No B Pa 3 / Khur/Kas

GENERAL PREFACE

The teaching of the prophets is generally distorted by the beliefs of the world and the interpretations of the priests. If we wish to ascertain what the founders of great religions taught, we have to get back to the original sources.

Buddhism in all its forms goes back to the life and teaching of the Buddha. While the austerities practised by him till he attained enlightenment appeal to the Hinayāna, the Pāli, or the Southern school, his life of service and compassion for 45 years after the attainment of enlightenment is the authority for the Mahāyāna, the Sanskrit or the Northern school.

The religious quest springs from the consciousness of the imperfection and suffering of the world. The questions which worried Tolstoy in the fiftieth year of his life disturb all thinking men. "What is life ? Why should I live ? Why should I do anything ? Is there any meaning in life that can overcome inevitable death ?" Nijinzky summed up the whole problem in his *Diary* when he wrote : "The whole life of my wife and all of mankind is death." How can we be saved from the body of this death ? This is the problem of religion.

The Buddha traces suffering to selfish desire. Suffering is the result of tension between a living creature's essential impulse to try to make itself into the centre of the universe and its essential dependence on the rest of creation. Craving is that which binds the individual to the creative process. The individual with selfish desire becomes the slave of the universe. We can overcome suffering only if we get rid of trṣṇā or taṇhā. To attempt to get rid of suffering through the various devices of self-deception is not to cease to suffer but to suffer in a different way.

The Buddha formulates the eight-fold path of morality which helps us to eliminate selfish desire and overcome suffer-

ing. When the Upaniṣads declare, “That thou art”, *tat tvam asi*, it is not a mere statement of fact. It is a call to action. Make thyself that which thou know thou canst be. Whereas the Hindu mind believes in a permanent element in the individual which can stand firm and unshaken in the midst of change, the Buddhist stresses the dynamic character of the self. No change is possible with an unchanging consciousness. We can achieve the possibilities in us by the exertion of the will rather than by the play of the intellect. Religion is not a creed, but a vital process. It is no use railing against God or destiny when we are ourselves the authors of our disgrace. If few are chosen, it is because few choose to be chosen. The Buddha laid stress on the creative freedom of man. The Buddha did not encourage dependence on the supernatural. He could not conceive of a being capable of creating a world for the express purpose of its creatures praising him. The ten veramaṇis or prohibitions or abstinences called *daśaśīla* or *daśaśikṣāpada* which the novices in the path of Buddhism utter are given in these words : “I take upon myself the abstinence, (1) from destroying life, (2) from taking what is not given, (3) from leading an unchaste life, (4) from speaking untruth, (5) from giving myself to intoxicating drugs, (6) from eating at irregular hours, (7) from seeing musical and dancing performances and other shows and pageants, (8) from wearing garlands, perfumes, unguents and other bodily decorations, (9) from using high couches and seats, (10) from accepting gifts of gold and silver.” The first five are the Buddhist *pañcasīla*.

Pāṇātipātā veramaṇi sikkhāpadam samādiyāmi
 Adinnādānā veramaṇi sikkhāpadam samādiyāmi
 Kāmesu micchācārā veramaṇi sikkhāpadam samādiyāmi
 Musāvādā veramaṇi sikkhāpadam samādiyāmi
 Surā-merayamajja-pamādaṭṭhānā
 veramaṇi sikkhāpadam samādiyāmi

Conflicts in the world are conflicts in the human soul enlarged. If men were at peace within themselves, the outer conflicts between nations would inevitably cease. By practising the Buddha’s *pañcasīla* we will develop patience, courage, love

and unselfishness. The Buddha teaches us that even in an age of anxiety and violence, it is possible to gain and maintain inner harmony, which is not at the mercy of outward circumstance.

Nirvāṇam paramam sukham : Nirvāṇa is the highest bliss. It is not a negative state of annihilation but a positive state of joy, consciousness grown from an unhappy to a beatific one. The Buddha does not tell us that man is but a bubble on the turbulent surface of nature and that he has no destiny save to undergo dissolution. The Hindu affirms that man can realise his identity with Brahman, the ground of all being; the Buddhist says that man can live in a transfigured world where *samsāra* and *nirvāṇa* are one. In *Mahā-saccaka Sutta*, the Buddha himself is reported to have described the supreme triumph of reaching the goal of his quest as follows :

"When this knowledge, this insight had arisen within me, my heart was set free from intoxication of lusts, set free from the intoxication of becomings, set free from the intoxication of ignorance. In me, thus emancipated, there arose the certainty of that emancipation. And I came to know : "Rebirth is at an end. The higher life has been fulfilled. What had to be done has been accomplished. After this present life there is no further for this or that. This last insight did I attain to in the last watch of the night. Ignorance was beaten down, insight arose, darkness was destroyed, the light came, inasmuch as I was there strenuous, earnest, master of myself". Thus ended the struggle of six long years.

The Buddha is said to be a physician. Even as the physician strives to restore to health a sick man, the Buddha tries to restore us to our normal condition. If our leaders become normal, we may be able to replace the present social order in which division, falsehood and violence prevail, by a new one in which humanity, truth and brotherhood will reign.

On the occasion of the 2,500th anniversary of the Buddha's parinirvāṇa, the Government of India decided to publish standard versions in Devanāgarī script of the complete Pali

and the Sanskrit texts of the two schools, Southern and Northern, in the hope that some of the readers of these books may be impelled to love the good, to practise altruism and hold their spirit aloof from the desires and ambitions of the world.

S. Radhakrishnan

INTRODUCTION

1. The Pāli Tipitaka

After the passing away of the Buddha at Kusinārā, the disciples had assembled to pay their last homage to him. The Venerable Mahā Kassapa, the chief of the congregation, was delivering words of consolation to the bereaved assembly, reminding them of the declaration of the Buddha :—“It is the very nature of all things near and dear to us that we must divide ourselves from them.” Subhadra, a monk who had received ordination in an advanced age, however, did not look gloomy. He took a perverted view of the situation and spoke :—“Do not grieve, brothers, for now we are definitely released from the restraint of the Great Teacher and his too rigid discipline. While the Teacher lived, we were constantly rebuked for failing to observe the hard rules; but now we are at liberty to do as we please; therefore, do not grieve.” These words sounded a note of warning against the future possible distortion of the Dhamma at the hands of faithless members of a similar category. The Venerable Mahā Kassapa felt an urgent need for convening a Grand Council of the leading Elders of the Saṅgha to make a full collection of the teachings, and also to adopt means for their right preservation and transmission to posterity. He addressed the Bhikkhus thus :—“Come, friends, let us chant together the Dhamma and the Vinaya....” The Venerable Mahā Kassapa drew a list of five hundred names of the topmost disciples to be appointed as members of the Council. At first, the name of the Venerable Ānanda was left out in view of the fact that he had not attained Arhathood till then. But, as no one else in the Saṅgha had the privilege of listening to the Teacher so very closely and for such a long period of time, his participation was deemed necessary and important. He was, consequently, asked to go to a suitable abode and develop insight, so as to become an Arhat and be able in time to join the Council. King Ajātasattu made necessary arrangements for the accommodation

and convenience of the convention at Rājagaha, a favourite resort of the Teacher himself. A spacious beautiful pavilion was raised for the meeting at the entrance of the Sattapaññi cave, on the northern side of the Vebhāra Hill.

Venerable Ānanda made the best efforts to train himself in developing insight. He kept walking up and down for the whole night absorbed in deep meditation; and, early in the morning, as he was going to stretch himself on the bed, his feet had left the ground and the head had not reached the pillow, at that moment, as if by a flash of light, darkness was dispelled and the sublime light of sainthood dawned upon him. And, through his miraculous superhuman power of an Arhat, he appeared all of a sudden on his appointed seat in the hall, as if emerging out of the ground, exactly as the proceedings were going to be started.

With the permission of the Saṅgha, Venerable Mahā Kassapa asked Upāli questions on Vinaya, relating to the different monastic transgressions; the matter, the occasion, the individuals concerned, the principal rules (paññatti), the amended rules (anupaññatti) and all other details about them. In this, the Vinaya text was agreed upon and settled. Then, again, with the permission of the Saṅgha, he asked Ānanda questions on the Dhamma; the occasion of a sermon and the person or persons with reference to whom it was preached¹.

The commentary, Aṭṭhakathā, of a much later date, assumes that the Abhidhamma Piṭaka was also included in the collection of the Dhamma, and that the Tipiṭaka, as it is available to us, was finalised at this very stage.²

A century after the passing away of the Buddha, a great controversy arose in the Saṅgha concerning the interpretation of some Vinaya rules. This necessitated the holding of the Second Council at Vesāli. Seven hundred leading Elders

1. *Cullavagga*, Chapter XI. 2. *Sumaṅgalavilāśini*,
Nidānakathā.

from distant parts of the country assembled to take part in it; and they had drawn up a new edition of the Scripture, resulting in the fixing up of the Piṭakas, Nikāyas, Aṅgas and Dhammadakkhandhas.¹

A century after, when King Asoka embraced Buddhism and gave patronage to its propagation, the richly furnished monasteries became centres of attraction even for the members of other sects. They donned the yellow robe, either by proper ordination or stealthily, and went about as Bhikkhus enjoying the privileges and honour given to them. They could not, however, leave their own inclinations behind, and began to twist and distort the Doctrine in their own ways. This led to a state of confusion, and it became difficult to distinguish the true principles from the coloured ones. The Elders felt the necessity of safeguarding the purity of the Dhamma by affecting a total purge of the alien elements in the philosophical life of the Saṅgha. This task was entrusted to the Venerable Moggaliputta Tissa, a saint, a thinker and a writer. He compiled a book called the *Kathāvatthu*, refuting all the foreign theories, which was adopted as a book of the Tipiṭaka at the Third Council held at Pāṭaliputra under his presidentship. After the council, Asoka despatched missionaries to the then civilised parts of the world for a wide propagation of the Dhamma.²

Prince Mahinda and Princess Saṅghamittā renounced the world and joined the Order to lead a mission to Sihaladipa (Ceylon). Since then, the island became a stronghold of Buddhism, and, even up to this day, has maintained the tradition of Pāli Tipiṭaka with all religious zeal.³

Up till then, the Tipiṭaka was traditionally handed down orally from teachers to pupils. The complete Scripture was compiled in the form of books for the first time in Ceylon in 29 B. C., under the patronage of king Vaṭṭagāmani Abhaya, with all the detailed classifications that are now obtained in the Pāli Tipiṭaka of the Theravāda School. This was done

1. *Cullavagga*, Chapter XI. 2. *Mahāvamsa*, Chapter V.
3. *Mahāvamsa*, op. cit.

at the Council convened for the purpose, known as the Fourth Great Council.¹

The Fifth Council, according to orthodox tradition, was held at Mandlay, Upper Burma, in 1871, under the patronage of King Mindon. In this Council, the entire Pāli Tipiṭaka was revised, re-edited and finally engraved on 729 marble slabs as follows²:—

Vinaya :	111 slabs
Sutta :	410 slabs
Abhidhamma :	208 slabs

Now, in this present age, there was the necessity of bringing out an up-to-date edition of the Tipiṭaka, printed on modern machines. This task was taken up by the Burmese Chaṭṭha Saṅgāyana, the Sixth Great Council, held in Rangoon, which opened on the 17th May 1954 in the artificially built Rock Cave, specially constructed for this purpose, at a little distance from the city. Two thousand and five hundred of the most erudite Bhikkhus, from all parts of the world, participated in chanting the Tipiṭaka together. A modern printing press was installed in a separate building, and there the texts were printed as soon as they received the sanction of the Saṅgāyana. The Council kept functioning for two years, and concluded on the fullmoon day, May 1956, synchronising with the 2500th Jayantī of the Buddha.

In Ceylon, Burma, Thailand and Cambodia the principal religion of the people is Theravāda Buddhism, that adheres to Pāli Tipiṭaka as its Scripture. There, they have been having editions of it in their own scripts. Pali Text Society, London, has been able to complete the publication of a major portion of it in Roman characters. But, as yet, it is not fully available in any script of India.

It is with a view to removing this want that the Government of India and the State Government of Bihar have jointly

1. *Mahāvamsa*, Chapter X - XXIII. 2. बौद्ध धर्म के २५०० वर्ष, १९५६, p. 35.

sanctioned a scheme of editing and publishing the entire Pāli Tipiṭaka in Devanāgarī, which will be complete in 40 volumes of about 400 pages each. This task has been entrusted to the Devanāgarī Tripiṭaka Publication Department, Nalanda. It aims at presenting a co-ordinated edition of the text based on the printed books in Roman, Sinhalese, Burmese and Siamese scripts.

The following chart will show the distribution of books in the literature :—

TIPITAKA

Vinaya Piṭaka	Sutta Piṭaka	Abhidhamma Piṭaka
1. Mahāvagga	1. Dighanikāya	1. Dhammasaṅgaṇi
2. Cullavagga	2. Majjhimanikāya	2. Vibhaṅga
3. Pācittiya	3. Saṃyuttanikāya	3. Dhātukathā
4. Pārajika	4. Aṅguttaranikāya	4. Puggalapaññatti
5. Parivāra	5. Khuddakanikāya, which contains the following fifteen books :—	5. Kathāvatthu
	i. Khuddakapāṭha	6. Yamaka
	ii. Dhammapada	7. Paṭṭhāna
	iii. Udāna	
	iv. Itivuttaka	
	v. Suttanipāta	
	vi. Vimānavatthu	
	vii. Petavatthu	
	viii. Theragāthā	
	ix. Therigāthā	
	x. Jātaka	
	xi. Niddesa	
	xii. Paṭisambhidāmagga	
	xiii. Apadāna	
	xiv. Buddhavaṃsa &	
	xv. Cariyāpiṭaka	

2. The Present Volume

The two volumes—the Mahā Niddesa and the Culla Niddesa—are very much different in contents and style from the other books of the Tipiṭaka. In reality, they belong to the class of Commentary Literature, the Aṭṭhakathā, and not to that of the texts, the Pāli, inasmuch as they are nothing but full-fledged commentary on the last two chapters of the Suttanipāta, the Aṭṭhaka Vagga and the Pārāyana Vagga. The text of the entire Vagga is quoted in the beginning of the book. And then, following the traditional style of the Aṭṭhakathā, stanza by stanza has been taken up and commented upon. For the convenience of the reader, the extracts quoted from the text of the stanzas, ending with ‘ti’, have been printed in black. This will help in avoiding the confusion that is likely to be caused due to their being mixed up with the body of the commentary.

3. The Present Edition

The present edition has been prepared co-ordinating the following texts :—

Burmese—Chaṭṭhasaṅgāyana publication, 1956.

Siamese—Mahāmakuṭa Government publication 1926.

For preparing our MSS, we have adopted the Chaṭṭha-saṅgāyana edition as our basic text, an edition that has been brought out by the efforts and sanction of an international Saṅgha constituting of the zealous holders of the orthodox Theravāda tradition.

The Roman edition of the book is so very technically sketchy that it was difficult, and also not necessary, to give their page-reference in the margin.

As regards the other details of preparing the edition,

the same principles have been followed as in the other previous Volumes.

x

x

x

x

Shri Lakshmi Narayan Tiwari, M. A., Editor, has finalised the Press Copy of this volume, and has vigilently supervised the work of Printing.

Varanasi

Bhikkhu J. Kashyap.

29th August, 1959.

आमुख

१. पालि तिपिटक

कुशीनगर में बुद्ध के निर्वाण के पश्चात् उनके शिष्यगण एकत्रित हो अपनी-अपनी थदा-ज्ञलि अपित कर रहे थे। उस समय सङ्घनायक आयुष्मान् 'महाकस्सप' सभी को सान्त्वना देते हुए बुद्ध के उपदेश का स्मरण दिला रहे थे—“सभी वस्तुयें अनित्य हैं और उनसे वियोग होना अवश्यम्भावी है”। उस परिषद् में 'सुभद्र' नामक एक बृद्ध प्रत्रजित भिक्षु भी था, जो दुःखी होने के स्थान पर बुद्ध के निर्वाण पर प्रसन्नता प्रकट करते हुए कह रहा था—“भिक्षुओं, दुःखी मत हो। अब हम उस महाश्रमण के कठिन नियन्त्रण से मुक्त हो गये। वह बराबर कहता रहता था—‘यह करना तुम्हें विहित है और यह नहीं’। अब हम स्वेच्छा से जो चाहेंगे करेंगे और जो नहीं चाहेंगे नहीं करेंगे। अतः आप लोग दुःखी न हों। ‘सुभद्र’ के इन शब्दों से चेतावनी सी मिली और आयुष्मान् 'महाकस्सप' ने इस आवश्यकता का अनुभव किया कि प्रमुख भिक्षुओं की एक बैठक का आयोजन हो, जिसमें बुद्ध-वचन का प्रामाणिक संग्रह कर लिया जाय, जिससे धर्म की सुरक्षा हो सके और आगामी पीढ़ियों में उसकी परम्परा बदाधगति से चल सके। अतः उन्होंने भिक्षुओं को सम्बोधित किया—“आवुसो, हम लोग ‘धर्म’ और ‘विनय’ का सङ्खायन करें।” उन्होंने उक्त बैठक में भाग लेने के लिये सुयोग्य भिक्षुओं की एक नामावली तैयार की। पहले तो उन्होंने आयुष्मान् आनन्द का नाम उसमें सम्मिलित नहीं किया; क्योंकि तब तक वे अहंत-पद को प्राप्त न कर सके थे। परन्तु सम्पूर्ण सङ्घ में भगवान् के निकटतम सम्पर्क में रहकर उनके वचन ध्वन करने का सीमांग आयुष्मान् आनन्द के अतिरिक्त और किसी को नहीं प्राप्त हुआ था। अतः अन्त में आयुष्मान् 'महाकस्सप' को उनका भी नाम सम्मिलित करना पड़ा। आयुष्मान् आनन्द भी पूरी थदा और वीर्य से ध्यानाभ्यास में तरलीन हो गये, जिससे वे बैठक की तिथि के पूर्व ही अहंत-पद की प्राप्ति करने में समर्थ हो सकें।

तत्कालीन मगध-सम्भाट अजातशत्रु ने राजगृह के 'वेभार' पर्वत के उत्तर-पाश्व में स्थित 'सत्तपणी' गुहा के द्वार पर एक विस्तृत रम्य मण्डप का निर्माण कराया, जिसमें भिक्षुओं की उक्त बैठक प्रारम्भ हुई।

उधर आयुष्मान् आनन्द को भी अपने प्रथल में सिद्धि-लाभ हुआ। सारी रात वे ध्यान-मग्न हो चंक्रमण करते रहे। प्रातःकाल जैसे ही वे शम्या पर लेटने के लिये बैठे, उनके पैर भूमि से उठ चुके थे और उनका सिर तकिये तक पहुँचा भी न था कि इसी बीच उनका अज्ञानान्धकार नष्ट हो गया और उनमें परम ज्ञान की ज्योति का प्रादुर्भाव हुआ। उन्होंने अहंत-पद को प्राप्त

कर लिया । अपनी दिव्य शान्ति से वे बैठक प्रारम्भ होने के दण ही भण्डप में अपने लिये निर्धारित आसन पर ऐसे विराजमान हुए मानों वे पृथ्वी के गर्भ से उद्भूत हुये हैं ।

सच्च की अनुभवि लेकर आयुष्मान् 'महाकस्सप' ने उपालि से विनय के नियम पूछे और आयुष्मान् उपालि ने भी सच्च को उन प्रश्नों का सविस्तार उत्तर दिया । फिर उसी प्रकार आयुष्मान् 'महाकस्सप' ने आनन्द से भगवान् बृद्ध के उपदिष्ट धर्म पर प्रश्न किये, जिनका उन्होंने पूर्णरूपेण उत्तर दिया । इस प्रकार इसमें 'विनय' और 'धर्म' दोनों का संग्रह किया गया ।^१ पर इस सञ्ज्ञीति के कई शातान्दी पश्चात् लिखे गये 'अट्टुकथा-साहित्य' में यह उल्लेख मिलता है कि इसी पहली बैठक में ही 'अभिभास्मपिटक' का भी संग्रह हो गया था और जिस रूप में आज हमें 'तिपिटक' साहित्य मिलता है, उसी रूप में उसका उसी समय निर्माण हुआ था ।^२

बृद्ध-निवांग के एक शातान्दी पश्चात् विनय के नियमों को लेकर एक बड़ा विवाद सड़ा हुआ, जिस पर निर्णय करने के लिये बैदाली में एक दूसरी बैठक बुलाई गई । इसमें देश के सुदूर प्रान्तों के चुने हुये विश्वात सात सौ भिक्षु सम्मिलित हुये । इसी कारण यह द्वितीय सञ्ज्ञीति 'सप्तशतिका' नाम से प्रसिद्ध है ।^३

इसके एक सौ वर्ष बाद जब सम्माट् अशोक ने बौद्ध-धर्म प्रहृण किया और उसके प्रचार को राज्याभ्य प्राप्त हुआ, तब लाभ देखकर अन्य मतावलम्बी भी बौद्ध-विहारों की ओर आकृष्ट हुये । विभिन्न प्रदर्शन प्रहृण करके अथवा चुपचाप ही पीले वस्त्र धारण कर वे अपने को बौद्ध-भिक्षु प्रोपित करके विहारों में रहने लगे । किन्तु उनके लिये अपने पुराने संस्कार और विचार छोड़ना सुरक्ष नहीं था । अतः उन्होंने अपनी-अपनी तरह से धर्म की उलट-उलट व्याख्या करनी प्रारम्भ कर दी । फलतः भिक्षु-सच्च के बौद्धिक जीवन में एक उच्छृङ्खलता प्रकट हुई और धर्म के वास्तविक स्वरूप का निर्णय करना कठिन हो गया । धर्म के नायक स्वविर भिक्षुओं ने धर्म की शुद्धता को चिरस्थायी रखने के लिये तथा उसे विरोधी तत्त्वों से मुक्त रखने के लिये एक तीसरी सञ्ज्ञीति की आवश्यकता समझी । सम्माट् अशोक के गुरु आयुष्मान् 'मोग्नलिपुत तिस्स' के नेतृत्व में पाटलिपुत्र के 'अशोकाराम' नामक विहार में इस सञ्ज्ञीति की बैठक हुई । आयुष्मान् 'तिस्स' ने अबृद्ध भर्तों का खण्डन करते हुए और मौलिक परम्परा से मान्य शृङ् 'स्वविरवाद' नामक धर्म के स्वरूप का प्रतिपादन करते हुए 'कथावत्यु' नामक एक ग्रन्थ की रचना की, जिसे सच्च ने तीसरी सञ्ज्ञीति में बृद्ध-वचन का ही गौरव प्रदान किया । आज भी यह 'तिपिटक-साहित्य' का एक अमूल्य ग्रन्थ माना जाता है । इस सञ्ज्ञीति के पश्चात् अशोक ने सुदूर देशों में प्रचार करने के निमित्त धर्मदूतों को भेजा ।^४

-
१. चूल्लवग्न, म्यारहवी 'सत्यक'
 २. सुमञ्जलविलासिनी, निवान कथा ।
 ३. चूल्लवग्न, बारहवी 'सत्यक'
 ४. महावंस, पाँचवी अध्याय ।

राजकुमार 'महिन्द्र' और राजकुमारी 'सज्जनिता' ने गृह स्थान कर भिशु-सज्जन में प्रदर्शन प्राप्ति की। उन लोगों ने दक्षिण में सुन्दर लक्ष्मीप की यात्रा की और वहाँ वे वर्षों की स्थापना करने में सफल हुये। आज तक बौद्ध 'पालि-तिपिटक' की परम्परा लक्ष्मी में अनुप्राप्ति हो रही है।

इस पूर्व २९ में राजा 'वट्टगामिनी अभय' के संरक्षण में एक चौथी सज्जनिति की बैठक हुई, जिसमें सम्पूर्ण 'तिपिटक' लिपिबद्ध कर लिया गया।^१ फिर स्वदिवरवाद की मान्यता के अनुसार वर्षों देश के माण्डले नामक नगर में १८७१ ई० में राजा मिष्ठन के संरक्षण में पाँचवीं सज्जनिति का आयोजन हुआ, जिसमें सारे 'तिपिटक' का संशोधन और सम्पादन किया गया और उन्हें सज्जनमंडर की पट्टियों पर इस प्रकार उत्कीर्ण कर दिया गया;^२—

विनय	१११ पट्टियाँ
मुत्त	४१० पट्टियाँ
अभिवर्णन	२०८ पट्टियाँ

लोग इस आवश्यकता का अनुभव कर रहे थे कि अब इस युग में आधुनिकतम यन्त्रों पर 'तिपिटक' का सुन्दर सुन्दर मुद्रित संस्करण प्रकाशित किया जाय। वर्षों में होने वाले 'छठ सज्जायन' में इस अभाव की पूर्ति करने का निश्चय किया गया। राजधानी रंगून से कुछ ही दूर सुन्दर निर्मित पायाञ्चुहा में १७ मई, १९५४ को सज्जायन की बैठक प्रारम्भ हुई। संसार के विभिन्न देशों से आमन्त्रित होई सहस्र विद्वान् भिक्षुओं ने सज्जायन में भाग लिया। सज्जायन डारा स्वीकृत मूल 'तिपिटक' वहीं अपने मुद्रणालय में मुद्रित कर लिया गया। १९५६ ई० की पञ्चवीस-सौवीं बृद्ध-जननी के दिन सज्जायन की बैठक पूरी हुई।

लक्ष्मी, वर्षों, याईलैण्ड और कम्बोडिया आदि में राष्ट्रपत्नि बौद्ध-स्वदिवरवाद है, जिसका मर्वंमान्य प्रन्थ है:—'पालि-तिपिटक'। उन देशों में उनकी अपनी-अपनी लिपियों में समय-समय पर 'तिपिटक' के सुन्दर सुन्दर संस्करण प्रकाशित होते रहे हैं। उन्हन की 'पालि टेक्स्ट सोसायटी' ने भी 'तिपिटक' के अधिकांश का प्रकाशन रोमन लिपि में किया है। किन्तु अभी तक भारतवर्ष की किसी लिपि में यह अमूल्य साहित्य उपलब्ध नहीं है।

१. महावंस, वही।
२. महावंस, अध्याय १०-२३।
३. बौद्धधर्म के २५०० वर्ष, १९५६, पृ० ३५।

इस अभाव की पूर्ति के उद्देश्य से केन्द्रीय तथा विहार सरकार के संयुक्त प्रयत्न से समूर्ण 'पालि-तिपिटक' को देवनागरी लिपि में सम्पादित तथा मुद्रित करने की योजना स्वीकृत की गई। प्रायः चार-चार सौ पृष्ठों वाले चालीस खण्डों में यह प्रकाशन समाप्त होगा। इसे पूर्ण करने का भार नालन्दा के 'देवनागरी तिपिटक प्रकाशन विभाग' को सौंपा गया है। इस प्रकाशन का मुख्य उद्देश्य रोमन, सिंहली, बर्मी तथा स्थामी लिपियों में मुद्रित ग्रन्थों के आधार पर एक प्रामाणिक देवनागरी-संस्करण उपस्थित करना है।

'तिपिटक' के ग्रन्थों का विभाजन किस प्रकार है, यह निम्न तालिका से प्रकट होगा :—

तिपिटक		
विनयपिटक	सूत्तपिटक	अभिधम्मपिटक
१. महावग्म	१. दीवनिकाय	१. धम्मसङ्ख्यणि
२. चुल्लवग्म	२. मञ्जिष्मनिकाय	२. विभज्ञ
३. पाराजिक	३. संयुतनिकाय	३. धातुकाय
४. पाचित्तिय	४. अडगुतररनिकाय	४. पुग्मलपञ्जाति
५. परिवार	५. खुदकनिकाय	५. कथावत्य
	(१) खुदकपाठ	६. यमक
	(२) धम्मपद	७. पट्टान
	(३) उदान	
	(४) इतिवृत्तक	
	(५) सुत्तनिपात	
	(६) विमानवत्य	
	(७) पेतवत्य	
	(८) वेरगाथा	
	(९) वेरीगाथा	
	(१०) जातक	
	(११) निदेस	
	(१२) पटिसम्भदामग्म	
	(१३) अपदान	
	(१४) बुद्धवंस	
	(१५) चरियापिटक	

२. प्रस्तुत पन्थ

'निहेस' के दो भाग—महा और चुल्ल—तिप्पिटक के दूसरे ग्रन्थों से मूलतः भिन्न हैं। सचमुच, इनकी गिनती अट्टुकथा-साहित्य के साथ होनी चाहिये, न कि मूल पालि-साहित्य के साथ, क्योंकि वे मुक्त-निपात के अन्तिम दो बग्गों—अट्टुकबग्गा और पारायनबग्गा—के भाष्य मात्र हैं। पुस्तक के प्रारम्भ में ही पूरे वर्ग का मूल पाठ अवतरित कर दिया गया है। फिर अट्टुकथा की पारम्परिक दौली के अनुसार एक एक गाथा लेकर उसकी पूरी व्याख्या की गई है। पाठक की सुविधा के लिये मूल पाठ के प्रतीकों को काले अक्षरों में छाप दिया गया है ताकि वे व्याख्यांश से मिल जा कर कोई भ्रम पैदा न कर सकें।

३. प्रस्तुत संस्करण

प्रस्तुत संस्करण निम्नलिखित ग्रन्थों के पाठों के आधार पर तैयार किया गया है:—
 वर्मी-संस्करण—छट्टु-संगायन प्रकाशन, १९५६
 स्थामी-संस्करण—महामकुट राजविद्यालय प्रकाशन, १९२६

स्थविरवाद परम्परा के चुने हुये प्रतिनिधियों के अन्तरीष्ट्रीय सङ्ग के सोत्साह सम्मिलित प्रयत्न से तैयार किये गये 'छट्टु-संगायन संस्करण' को हमने अपनी पहली पाण्डुलिपि तैयार करने के लिये आधार-स्वरूप ग्रहण किया है।

ग्रन्थ का रोमन संस्करण इतना सांकेतिक और अस्पष्ट है कि पाद्वर्म में उसकी पृष्ठ-संख्या का उल्लेख करना कठिन—और अनावश्यक भी—जान पड़ा।

इसके सम्पादन के आधारभूत सिद्धान्त हमारे अन्य ग्रन्थों के समान ही रहे हैं।

X

X

X

ग्रन्थ की पाण्डुलिपि को योग्यता से तैयार करने और अवधि के भीतर छपाई पूर्ण कर देने का श्रेय हमारे विद्वान् सम्पादक श्री लक्ष्मोनारायण तिवारी, एम० ए० तथा उनकी मण्डली को है।

वाराणसी
२९-८-५९

भिक्षु जगदीश काश्यप

THE PALI ALPHABET IN DEVANĀGARĪ AND ROMAN CHARACTERS

VOWELS

अ a अ ā इ i ए ē उ u ओ o

CONSONANTS WITH VOWEL "A"

କ ka	ଖ kha	ଗ ga	ଘ gha	ଙ୍ଘ় ña
ଚ ca	ଛ cha	ଜ ja	ଝ jha	ଙ୍ଝ় ñia
ତ ta	ତ୍ତ̄ tha	ଦ̄ da	ଧ̄ dha	ଙ୍ପ̄ pa
ର̄ ta	ର̄ tha	ଦ̄ da	ଧ̄ dha	ନ na
ପ̄ pa	ଫ̄ pha	ବ̄ ba	ଭ̄ bha	ମ̄ ma
ଯ̄ ya	ର̄ ra	ଲ̄ la	ବ̄ va	ସ̄ sa
		ହ̄ ha	ଙ୍ଗ̄ la	ଅ̄ am

VOWELS IN COMBINATION

क ka का kā कि ki की ki खु ku खु kū के ke को ko
ख xha खा khā खि khi खी khi खु khu खु khū खे khe खो kho

CONJUNCT-CONSONANTS

क्क kka	ञ्च nica	द्व dva	म्ब mba
क्ख kkha	ञ्छ nicha	ध्य dhya	म्भ mbha
क्य kya	ञ्ज nija	ध्व dhva	म्म mma
क्रि kri	ञ्ञ, ञ्फ njha	न्त nta	म्य mya
क्ल kla	ट्ट̪ t̪ta	न्त्व ntva	म्ह mha
क्व kva	ट्ट̪ha	न्थ nthā	य्य yya
ख्य khya	ड्ड̪ d̪da	न्दा nda	य्ह yha
ख्व khva	ड्ड̪d̪ha	न्द्र ndra	ल्ल lla
ग्ग gga	ण्ठ̪ n̪ta	न्ध ndha	ल्य lya
ग्घ ggha	ण्ठ̪n̪tha	न्न nna	ल्ह lha
ग्य gya	ण्ठ̪ n̪da	न्य nya	व्ह vha
ग्र gra	ण्ण̪ n̪pa	न्ह nha	स्त sta
ङ्क̪ ñka	ण्ह̪ n̪ha	प्प ppa	स्त्र stra
ङ्ख̪ ñkha	त्त̪ tta	प्पha ppha	स्न sna
ङ्ग̪ ñga	त्य ttha	प्य pya	स्य sya
ङ्घ̪ ñgha	त्व tva	प्ल̪ pla	स्स ssa
च्च cca	त्य tya	ब्ब̪ bba	स्म sma
च्छ ccha	त्र̪ tra	ब्बha bbha	स्व sva
ज्ज̪ jja	द्द̪, द्ड̪ dda	ब्य bya	ह्म̪ hma
ज्ञा, ज्ञ्फ jjha	द्द̪ha ddha	ब्र̪ bra	ह्व̪ hva
ञ्जा njha	द्य̪ dya	म्प̪ mpa	ल्ह̪ lha
ञ्ञ्फ njha	द्र̪ dra	म्फ̪ mpha	

$$t = \bar{a}; \quad f = i; \quad \gamma = i; \quad u = u; \quad \bar{u} = \bar{u}; \quad c = c; \quad \lambda = 0$$

٢٠١٩ ٢٠١٨ ٢٠١٧ ٢٠١٦ ٢٠١٥ ٢٠١٤ ٢٠١٣ ٢٠١٢ ٢٠١١ ٢٠١٠

1 2 3 4 5 6 7 8 9 0

चुल्लनिहेसपालि

सूची

	पिठौरा	पिठौरा	
१. पारायनबग्गो	३	२. तिस्समेत्यमाणवपुच्छा- निहेसो	४३
(क) वत्थुगाथा	३	३. पुण्णकमाणवपुच्छानिहेसो	४९
१. अजितमाणवपुच्छा	८	४. मेत्तगूमाणवपुच्छानिहेसो	६६
२. तिस्समेत्यमाणवपुच्छा	८	५. धोतकमाणवपुच्छानिहेसो	९५
३. पुण्णकमाणवपुच्छा	९	६. उपसीवमाणवपुच्छा- निहेसो	१०८
४. मेत्तगूमाणवपुच्छा	१०	७. नन्दमाणवपुच्छानिहेसो	११९
५. धोतकमाणवपुच्छा	१२	८. हेमकमाणवपुच्छानिहेसो	१३२
६. उपसीवमाणवपुच्छा	१३	९. तोदेयमाणवपुच्छा- निहेसो	१३७
७. नन्दमाणवपुच्छा	१५	१०. कप्पमाणवपुच्छानिहेसो	१४२
८. हेमकमाणवपुच्छा	१६	११. जतुकण्णमाणवपुच्छा- निहेसो	१४९
९. तोदेयमाणवपुच्छा	१७	१२. भद्रावुधमाणवपुच्छा- निहेसो	१५६
१०. कप्पमाणवपुच्छा	१७	१३. उदयमाणवपुच्छा- निहेसो	१६२
११. जतुकण्णमाणवपुच्छा	१८	१४. पोसालमाणवपुच्छा- निहेसो	१७२
१२. भद्रावुधमाणवपुच्छा	१८	१५. मोघराजमाणवपुच्छा- निहेसो	१८२
१३. उदयमाणवपुच्छा	१९		
१४. पोसालमाणवपुच्छा	२०		
१५. मोघराजमाणवपुच्छा	२०		
१६. पिङ्गियमाणवपुच्छा	२१		
१७. पारायनत्युतिगाथा	२२		
१८. पारायननुगीतिगाथा	२३		
२. पारायनबग्गोनिहेसो	२६		
१. अजितमाणवपुच्छानिहेसो	२६		

	पिंडक्षुला		पिंडक्षुला
१६. पिङ्ग्रियमाणवपुच्छा- निदेसो	१९९	३. खगविसाणसुतनिदेसो	२४३
१७. पारायनत्थुतिगाथा- निदेसो	२०६	पठमो वग्गो	२४३
१८. पारायनानुगीतिगाथा- निदेसो	२१३	दुतियो वग्गो	२७१
		ततियो वग्गो	२८६
		चतुर्तियो वग्गो	३१०

सुत्तपिटके
खुदकनिकाये
चुल्लनिदेसो

नमो तस्य भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्य

चुल्लनिदेसपालि

१. पारायनवग्नो

क. वत्थुगाथा

१. कोसलानं पुरा रम्मा, अगमा दक्खिणापथं । B. 1
आकिञ्चञ्जं पत्थयानो, ब्राह्मणो मन्तपारगू ॥
२. सो अस्सकस्स विसये, मळकस्स^१ समासने ।
वसि गोधावरीकूले, उञ्छेन च फलेन च ॥
३. तस्सेव उपनिस्साय, गामो च विपुलो अहु । ५
ततो जातेन आयेन, महायञ्जमकप्पयि ॥
४. महायञ्जं यजित्वान, पुन पाविसि अस्समं ।
तस्मिं टिपविटुम्हि, अञ्जो आगञ्च्छ ब्राह्मणो ॥
५. उग्घटपादो तसितो, पङ्क्षदन्तो रजस्सिरो ।
सो च नं उपसङ्क्षम्म, सतानि पञ्च याचति ॥ १०
६. तमेन वावरी दिस्वा, आसनेन निमन्तयि ।
सुखं च कुसलं पुञ्छि, इदं वचनमब्रवि ॥
७. “यं खो मम देय्यधम्मं, सब्बं विसज्जितं मया ।
अनुजानाहि मे ब्रह्मे, नत्थि पञ्चसतानि मे” ॥
८. “सचे मे याचमानस्स, भवं नानुपदस्सति ।
सत्तमे दिवसे तुम्हं, मुद्दा फलतु सत्तधा” ॥ १५ B. 2

१. मळकस्स – स्याऽ ।

९. अभिसङ्घरित्वा कुहको, भेरवं सो अकित्तयि ।
तस्स तं वचनं सुत्वा, बावरी दुक्खितो अहु ॥
१०. उस्सुस्सति अनाहारो, सोकसल्लसमण्पितो ।
अथो पि एवं चित्तस्स, भाने न रमती मनो ॥
- ५ ११. उत्रस्तं दुक्खितं दिस्वा, देवता अत्थकामिनी ।
बावरिं उपसङ्घम्म, इदं वचनमब्रवि ॥
१२. “न सो मुद्दं पजानाति, कुहको सो धनत्थिको ।
मुद्दनि मुद्दाधिपाते’ वा, जाणं तस्स न विज्जति” ॥
१३. “भोती’ चरहि जानाति, तं मे अक्खाहि पुच्छता ।
१० मुद्दं मुद्दाधिपातं च, तं सुणोम वचो तव” ॥
१४. “अहम्पेतं न जानामि, जाणं मेत्थ न विज्जति ।
मुद्दनि’ मुद्दाधिपाते’ च, जिनानं हेत्थ’ दस्सनं” ॥
१५. “अथ को चरहि जानाति, अस्मिं पथविमण्डले’ ।
मुद्दं मुद्दाधिपातं च, तं मे अक्खाहि देवते” ॥.
१६. “पुरा कपिलवत्थुम्हा, निकखन्तो लोकनायको ।
अपच्चो ओक्काकराजस्स, सक्यपुत्तो पभङ्गरो ॥
१७. “सो हि ब्राह्मण सम्बुद्धो, सब्बधम्मान धारगू ।
सब्बाभिञ्जावलप्पत्तो, सब्बधम्मेसु चक्खुमा ।
सब्बकम्मक्खयं” पत्तो, विमुत्तो उपधिक्खये ॥
- २० १८. “बुद्धो सो भगवा लोके, धम्मं देसेति चक्खुमा ।
तं त्वं गन्त्वान पुच्छस्सु, सो ते तं व्याकरिस्सति” ॥
१९. ‘सम्बुद्धो ति वचो सुत्वा, उदगो बावरी अहु ।
सोकस्स तनुको आसि, पीतिं च विपुलं लभि ॥
- B. 3 २०. सो बावरी अत्तमनो उदगो,
तं देवतं पुच्छति वेदजातो ।

१. मुद्दाते – म० । २. गहोती – स्या० । ३-३. मुद्दं मुद्दाधिपातो – स्या० ।

४. हेत – स्या० । ५. पुयविमण्डले – सी० ; पठविमण्डले – स्या० । ६. सब्बधम्मक्खयं – स्या० ।

“कतमम्हि गामे निगमम्हि वा पन,
कतमम्हि वा जनपदे लोकनाथो ।
यत्थ गन्त्वान् पस्सेमु”, सम्बुद्धं द्विपदुत्तम्” ॥

२१. “सावत्थियं कोसलमन्दिरे जिनो,
पहूतपञ्चो वरभूरिमेघसो ।
सो सक्यपुत्तो विधुरो अनासवो,
मुद्धाधिपातस्स विदू नरासभो” ॥
२२. ततो आमन्तयी सिस्से, ब्राह्मणे मन्तपारगू ।
“एथ माणवा अक्षिखस्सं, सुणाथ” वचनं मम ॥
२३. “यस्सेसो दुल्लभो लोके, पानुभावो अभिष्णसो ।
स्वाज्ज लोकम्हि उप्पन्नो, सम्बुद्धो इति विस्मुतो ।
खिण्यं गन्त्वान् सावत्थियं, पस्सब्बो द्विपदुत्तम्” ॥
२४. “कथं चरहि जानेमु, दिस्वा वुद्धो ति ब्राह्मण ।
अजानतं नो पबूहि, यथा जानेमु तं मयं” ॥
२५. “आगतानि हि मन्तेसु, महापुरिसलक्खणा ।
द्वत्तिंसानि” च व्याक्खाता, समत्ता अनुपुब्बसो ॥
२६. “यस्सेते होन्ति गत्तेसु, महापुरिसलक्खणा ।
द्वेयेव” तस्स गतियो, तत्तिया हि न विज्जति ॥
२७. “सचे अगारं आवसति, विजेय्य पथविं इमं ।
अदण्डेन असत्थेन, धम्मेन अनुसासति ॥
२८. “सचे च सो पब्बजति, अगारा अनगारियं ।
विवट्टच्छदो सम्बुद्धो, अरहा भवति अनुत्तरो ॥
२९. “जातिं गोत्तं च लक्खणं, मन्ते सिस्से पुनापरे ।
मुद्धं मुद्धाधिपातं च, मनसायेव पुच्छथ ॥
३०. “अनावरणदस्सावी, यदि वुद्धो भविस्सति ।
मनसा पुच्छिते पञ्चे, वाचाय विसज्जिस्सति” ॥

१-१. गन्त्वा नमस्सेमु—स्या० । २. दिपदुत्तम्—स्या० । ३. मन्तपारगे—स्या० ।

४. मुण्योथ—स्या० । ५. द्वत्तिसा—स्या० । ६. दुवेव—स्या० । ७. विसज्जिस्सति—स्या० ।

B. 4

३१. वावरिस्स वचो सृत्वा, सिस्सा सोळस ब्राह्मणा ।
अजितो तिस्समेतेय्यो, पुण्णको अथ मेत्तगृ ॥
३२. धोतको उपसीवो च, नन्दो च अथ हेमको ।
तोदेय्यकप्पा दुभयो, जतुकण्णी च पण्डितो ॥
३३. भद्रावुधो उदयो च, पोसालो चा पि ब्राह्मणो ।
मोघराजा च मेधावी, पिङ्गियो च महाइसि ॥
३४. पञ्चेकगणिनो सब्बे, सब्बलोकस्स विस्सुता ।
भायी भानरता धीरा, पुब्बवासनवासिता ॥
३५. वावरि अभिवादेत्वा, कत्वा च नं पदविखणं ।
जटाजिनधरा सब्बे, पक्कामुं उत्तरामुखा ॥
३६. मल्लकस्स पतिद्वानं, पुरमाहिस्सति^१ तदा ।
उज्जेनिं चा पि गोनद्धं, वेदिसं वनसब्बृयं ॥
३७. कोसम्बिं चा पि साकेतं, सावत्थिं च पुरुत्तमं ।
सेतव्यं कपिलवत्युं, कुसिनारं च मन्दिरं ॥
३८. पावं च भोगनगरं, वेसालिं मागधं पुरं ।
पासाणकं चेतियं च, रमणीयं मनोरमं ॥
३९. तसितोवुदकं सीतं, महालाभं व वाणिजो ।
छायं घम्माभितत्तो व, तुरिता पब्बतमारुहं ॥
४०. भगवा^२ तम्हि समये, भिक्खुसङ्घपुरक्खतो ।
भिक्खूनं धम्मं देसेति, सीहो व नदती वने ॥
४१. अजितो अदस वुद्धं, पीतरंसि^३ व भाणुमं ।
चन्दं यथा पन्नरसे, परिपूरं उपागतं ॥
४२. अथस्स गते दिस्वान, परिपूरं च व्यञ्जनं ।
एकमन्तं छितो हट्टो, मनोपञ्चे अपुच्छथ ॥
४३. “आदिस्स जम्मनं ब्रूहि, गोत्तं ब्रूहि सलक्खणं ।
मन्तेसु पारमिं ब्रूहि, कति वाचेति ब्राह्मणो” ॥

१. पुरिमं माहिस्सति—स्याऽ । २. भगवा च—स्याऽ । ३. सम्बुद्धं—स्याऽ ।
४. वीतरंसि—सी०, स्याऽ । ५. पारिपूरि—स्याऽ ।

४४. "बीसं वस्ससतं आयु, सो च गोत्तेन वावरी ।
तीणिस्स' लक्खणा गते, तिणं वेदान पारगू ॥
४५. "लक्खणे इतिहासे च, सनिधण्डुसकेटुभे ।
पञ्चसतानि वाचेति, सधम्मे पारमिं गतो" ॥
४६. "लक्खणानं पविचयं, वावरिस्स नरुत्तम ।
तष्ठच्छिद पकासेहि, मा नो कह्वायितं अहु" ॥
४७. "मुखं जिब्हाय छादेति, उण्णस्स भमुकन्तरे ।
कोसोहितं वत्यगुण्हं, एवं जानाहि माणव" ॥
४८. पुच्छज्ञ्हि^१ किञ्चित् असुणन्तो, सुत्वा पञ्हे वियाकते ।
विचिन्तेति जनो सब्बो, वेदजातो कतञ्जली" ॥
४९. "को नु देवो वा" ब्रह्मा वा, इन्दो वा पि सुजम्पति ।
मनसा पुच्छिते पञ्हे, कमेतं पटिभासति ॥
५०. "मुद्रं मुद्राधिपातं च, वावरी परिपुच्छति ।
तं व्याकरोहि भगवा, कह्वं विनय नो इसे" ॥
५१. "अविज्जा मुद्रा ति जानाहि, विज्जा मुद्राधिपातिनी ।
सद्वासतिसमाधीहि, छन्दविरियेन^२ संयुता" ॥
५२. ततो वेदेन महता, सन्ध्यम्भेत्वान^३ माणवो ।
एकंसं अजिनं कत्वा, पादेसु सिरसा पति ॥
५३. "वावरी ब्राह्मणो भोतो, सह सिस्सेहि मारिस ।
उदगचित्तो सुमनो, पादे वन्दति चक्षुम" ॥
५४. "सुखितो वावरी होतु, सह सिस्सेहि ब्राह्मणो ।
त्वं चा पि सुखितो होहि, चिरं जीवाहि माणव" ॥
५५. "वावरिस्स च तुय्हं वा, सब्बेसं सब्बसंसयं ।
कतावकासा पुच्छब्बो, यं किञ्चिच मनसिच्छथ" ॥
५६. सम्बुद्धेन कतोकासो, निसीदित्वान पञ्जली ।
अजितो पठमं पञ्हं, तत्य पुच्छ तथागतं ॥

वत्युगाथा निर्दिता ।

१. तीणस्स - स्याऽ । २. पुच्छं हि - स्याऽ । ३. किञ्चिच - स्याऽ । ४. तकञ्जलि - स्याऽ । ५. व - स्याऽ । ६. छन्दवीरियेन - म० । ७. सन्ध्यम्भेत्वान - स्याऽ ।

१. अजितमाणवपुच्छा

B. 6

५७. “केनस्सु निवुतो लोको, (इच्चायस्मा अजितो)
केनस्सु नप्पकासति ।

किसाभिलेपनं ब्रूसि’, किसु तस्स महब्यं” ॥

५८. “अविज्जाय निवुतो लोको, (अजिता ति भगवा)
वेदिच्छा पमादा नप्पकासति ।

जप्पाभिलेपनं ब्रूमि, दुक्खमस्स महब्यं” ॥

५९. “सवन्ति सब्बधि सोता, (इच्चायस्मा अजितो)
सोतानं किं निवारणं ।

सोतानं संवरं ब्रूहि, केन सोता पिधिय्यरे” ॥

10

६०. “यानि सोतानि लोकस्मि, (अजिता ति भगवा)
सति तेसं निवारणं ।

सोतानं संवरं ब्रूमि, पञ्चायेते पिधिय्यरे” ॥

६१. “पञ्चा चेव सति चा पि, (इच्चायस्मा अजितो)
नामरूपं च मारिस ।

15

एतं मे पुद्गो पब्रूहि, कत्थेतं उपरुजभति” ॥

६२. “यमेतं पञ्चं अपुच्छि, अजित तं बदामि ते ।

यत्थ नामं च रूपं च, असेसं उपरुजभति ।

विञ्चाणस्स निरोधेन, एत्थेतं उपरुजभति” ॥

६३. “ये च सङ्घातधम्मासे, ये च सेखा’ पुयू इध ।

20

तेसं मे निपको इरियं, पुद्गो पब्रूहि मारिस” ॥

६४. “कामेसु नाभिगिजभेष्य, मनसानाविलो सिया ।

कुसलो सब्बधम्मानं, सतो भिक्खु परिब्बजे” ति ॥

अजितमाणवपुच्छा पठमा ।

२. तिस्समेत्तेष्यमाणवपुच्छा

B. 7

६५. “कोध सन्तुसितो लोके, (इच्चायस्मा तिस्समेत्तेष्यो)
कस्स नो सन्ति इञ्जिता ।

१. ब्रूहि—स्या० । २. पिधिय्यरे—स्या० । ३. सेखा—स्या० ।

को उभन्तमभिज्ञाय,
मज्जे मन्ता न लिप्पति' ।
कं ब्रूसि महापुरिसो ति,
को इध सिव्वनिमच्चगा'" ति ॥

६६. "कामेसु ब्रह्मचरियवा, (मेत्तेय्या ति भगवा) ५
वीततष्टो सदा सतो ।

सङ्ख्याय निव्वुतो भिक्खु, तस्स तो सन्ति इज्जिता ॥

६७. "सो उभन्तमभिज्ञाय, मज्जे मन्ता न लिप्पति ।
तं ब्रूमि महापुरिसो ति, सो इध सिव्वनिमच्चगा" ति ॥
तिस्समेत्तेय्यमाणवपुच्छा दुतिया ।

३. पुण्णकमाणवपुच्छा

६८. "अनेजं मूलदस्साविं, (इच्चायस्मा पुण्णको) १०
अतिथ पञ्चेन आगमं ।

किं निस्सिता इसयो मनुजा,
खत्तिया ब्राह्मणा देवतानं ।
यञ्जमकप्पयिंसु' पुथूध लोके,
पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं" ॥ १५

६९. "ये केचिमे इसयो मनुजा, (पुण्णका ति भगवा)
खत्तिया ब्राह्मणा देवतानं ।
यञ्जमकप्पयिंसु पुथूध लोके,
आसीसमाना पुण्णक इत्थतं ।
जरं सिता यञ्जमकप्पयिंसु" ॥ २०

७०. "ये केचिमे इसयो मनुजा, (इच्चायस्मा पुण्णको)
खत्तिया ब्राह्मणा देवतानं ।
यञ्जमकप्पयिंसु पुथूध लोके,
कच्चिसु ते भगवा यञ्जपथे अप्पमत्ता ।

१. लिप्पति – स्याऽ; एवमुपरिपि । २. सिव्वनिमच्चगा – स्याऽ । ३. यञ्जमकप्पयिंसु –
स्याऽ; एवमुपरि पि । ४. आसीसमाना – स्याऽ ।

अतारुं जातिं च जरं च मारिस,
पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं” ॥

७१. “आसीसन्ति थोमयन्ति, अभिजप्पन्ति जुहन्ति ।
(पुण्णका ति भगवा)

५ कामाभिजप्पन्ति पटिच्च लाभं,
ते याजयोगा भवरागरता ।
नातरिंसु जातिजरं ति ब्रूमि” ॥

७२. “ते चे नातरिंसु याजयोगा, (इच्चायस्मा पुण्णको)
यज्ञेहि जातिं च जरं च मारिस ।

१० अथ को चरहि देवमनुस्सलोके,
अतारि जातिं च जरं च मारिस ।
पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं” ॥

७३. “सद्ग्राय लोकस्मि परोपरानि, (पुण्णका ति भगवा)
यस्सिङ्गितं नस्थि कुहिङ्ग्च लोके ।

१५ सन्तो विधूमो अनीधो^१ निरासो,
अतारि सो जातिजरं ति ब्रूमी” ति ॥

पुण्णकमाणवपुच्छा ततिया ।

४. मेत्तगूमाणवपुच्छा

७४. “पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं, (इच्चायस्मा मेत्तगू)
मञ्जामि तं वेदगुं भाविततं ।

कुतो नु दुक्खा समुदागता^२ इमे,
ये केचि लोकस्मिमनेकरूपा” ॥

२०

B. ९ ७५. “दुक्खस्स वे मं पभवं अपुच्छसि, (मेत्तगू ति भगवा)
तं ते पवक्खामि यथा पजानं ।
उपधिनिदाना पभवन्ति दुक्खा,
ये केचि लोकस्मिमनेकरूपा ॥

१. अनिधो – स्याऽ । २-२. समुपागतामे – स्याऽ ।

७६. “यो वं अविद्वा उपर्थिं करोति,
पुनप्पुनं दुक्खमुपेति मन्दो।
तस्मा पजानं उपर्थिं न कथिरा,
दुक्खस्स जातिष्पभवानुपस्सी” ॥

७७. “यं तं अपुच्छिम्ह अकित्तयी नो,
अञ्जं तं पुच्छाम तदिङ्ग्नं ब्रूहि।
'कथं नु धीरा वितरन्ति ओषं,
जातिं' जरं सोकपरिद्वं च'।
तं मे मुनि साधु वियाकरोहि,
तथा हि ते विदितो एस धम्मो” ॥

७८. “कित्तयिस्सामि ते धम्मं, (मेत्तगू ति भगवा)
दिट्ठे धम्मे अनीतिहं।
यं विदित्वा सतो चरं, तरे लोके विसत्तिकं” ॥

७९. “तं चाहं अभिनन्दामि, महेसि धम्ममुत्तमं।
यं विदित्वा सतो चरं, तरे लोके विसत्तिकं” ॥

८०. “यं किञ्चिच सम्पजानासि, (मेत्तगू ति भगवा)
उद्धं अधो तिरियं चा पि मज्जे।
एतेसु नन्दिं च निवेसनं च,
पनुज्ज विञ्जाणं भवे न तिट्ठे ॥

८१. “एवंविहारी सतो अप्पमत्तो,
भिक्खु चरं हित्वा ममायितानि।
जातिं जरं सोकपरिद्वं च,
इधेव विद्वा पजहेय्य दुक्खं” ॥

८२. “एताभिनन्दामि वचो महेसिनो,
सुकितितं गोतमनूपधीकं।
अद्वा हि भगवा पहासि दुक्खं,
तथा हि ते विदितो एस धम्मो ॥

८३. “ते चा पि नूनप्पजहेय्यु दुक्खं,
ये त्वं मुनि अट्टितं ओवदेय्य ।
तं तं नमस्सामि समेच्च नागं,
अथेव मं भगवा अट्टितं ओवदेय्य” ॥

८४. “यं ब्राह्मणं वेदगूमाभिजञ्चा,
अकिञ्चनं कामभवे असतं ।
अद्वा हि सो ओघमिमं अतारि,
तिष्णो च पारं अखिलो अकङ्क्षो ॥

८५. “विद्वा च यो वेदगू नरो इध,
भवाभवे सङ्गमिमं विसज्ज ।
सो वीततष्ठो अनीघो निरासो,
अतारि सो जातिजरं ति ब्रूमी” ति ॥

मेत्तगूमाणवपुच्छा चतुर्त्थी ।

५. धोतकमाणवपुच्छा

८६. “पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं, (इच्चायस्मा धोतको)
वाचाभिकङ्क्षामि महेसि तुय्यह ।
तव सुत्वान निर्घोसं, सिक्खे निब्बानमत्तनो” ॥

८७. “तेनहातप्पं करोहि, (धोतका ति भगवा)
इधेव निपको सतो ।
इतो सुत्वान निर्घोसं, सिक्खे निब्बानमत्तनो” ॥

८८. “पस्सामहं देवमनुस्सलोके,
अकिञ्चनं ब्राह्मणमिरियमानं ।
तं तं नमस्सामि समन्तचक्षु,
पमुञ्च मं सक्क कथंकथाहि” ॥

B. ॥ ११
८९. “नाहं सहिस्सामि” पमोचनाय,
कथंकथिं धोतक कञ्चित लोके ।

१. नागं – स्याऽ । २. सगिस्सामि – स्याऽ ।

धम्मं च सेद्गुं अभिजानमानो^१,
एवं तुवं ओघमिमं तरेसि” ॥

९०. “अनुसास ब्रह्मे करुणायमानो,
विवेकधम्मं यमहं विजञ्जं ।
यथाहं आकासो व^२ अव्याप्ज्जमानो^३,
इधेव सन्तो असितो चरेय्यं” ॥

९१. “कित्तयिस्सामि ते सन्ति, (धोतका ति भगवा)
दिद्गुं धम्मे अनीतिहं ।
यं विदित्वा सतो चरं, तरे लोके विसत्तिं” ॥

९२. “तं चाहं अभिनन्दामि, महेसि सन्तिमृतमं ।
यं विदित्वा सतो चरं, तरे लोके विसत्तिं” ॥

९३. “यं किञ्चिच सम्पज्जानासि, (धोतका ति भगवा)
उद्गुं अधो तिरियं चा पि मज्जे ।
एतं विदित्वा सङ्गो ति लोके,
भवाभवाय माकासि तण्हं” ति ॥

धोतकमाणवपुच्छा पञ्चमी ।

६. उपसीवमाणवपुच्छा

९४. “एको अहं सक्क महन्तमोघं, (इच्चायस्मा उपसीवो)
अनिस्सितो नो विसहामि तारितुं ।
आरम्मणं ब्रूहि समन्तचक्खु,
यं निस्सितो ओघमिमं तरेय्यं” ॥

९५. “आकिञ्चञ्जं पेक्खमानो सतिमा, (उपसीवा ति भगवा)
नत्थी ति निस्साय तरस्सु ओघं ।
कामे पहाय विरतो कथाहि,
तण्हक्खयं नत्तमहाभिपस्त” ॥

B. 12

१. आजानमानो – स्याऽ । २. च – स्याऽ । ३. अव्याप्ज्जमानो – स्याऽ ।

४. रत्तमहा० – स्याऽ ।

९६. “सब्वेसु कामेसु यो वीतरागो, (इच्चायस्मा उपसीवो)
आकिञ्चञ्जं निस्सितो हित्वा मञ्जं।
सञ्जाविमोक्षे परमे' विमुत्तो',
तिद्वे नु सो तथ अनानुयायी” ॥
९७. “सब्वेसु कामेसु यो वीतरागो, (उपसीवा ति भगवा)
आकिञ्चञ्जं निस्सितो हित्वा मञ्जं।
सञ्जाविमोक्षे परमे विमुत्तो,
तिद्वेय्य सो तथ अनानुयायी” ॥
९८. “तिद्वे चे सो तथ अनानुयायी,
पूर्णं पि वस्सानं समन्तचक्खु।
तत्येव सो सीतिसिया विमुत्तो,
चवेय' विज्ञाणं तथाविधस्स” ॥
९९. “अच्च यथा वातवेगेन खित्ता”, (उपसीवा ति भगवा)
अत्थं पलेति न उपेति सङ्घं।
एवं मुनी नामकाया विमुत्तो,
अत्थं पलेति न उपेति सङ्घं” ॥
१००. “अत्थङ्गतो सो उद वा सो नत्य,
उदाहु वे सस्तिया अरोगो।
तं मे मुनी साधु वियाकरोहि,
तथा हि ते विदितो एस धम्मो” ॥
१०१. “अत्थङ्गतस्स न पमाणमत्यि, (उपसीवा ति भगवा)
येन नं वज्रं” तं तस्स नत्यि।
सब्वेसु धम्मेसु समूहतेसु,
समूहता वादपथा पि सब्वे” ति ॥
- उपसीवमाणवपुच्छा छट्टी ।

७. नन्दमाणवपुच्छा

- B. 13 २६ १०२. “सन्ति लोके मुनयो, (इच्चायस्मा नन्दो)
जना वदन्ति तयिदं कथंसु।

१-१. परमेविमुत्तो – स्या० । २. भवेय – स्या० । ३. खित्तं – स्या० । ४. वज्रं – स्या० ।

बाणूपपन्नं मुनि नो वदन्ति,
उदाहु वे जीवितेनूपपन्नं” ॥

१०३. “न दिट्ठिया न सुतिया न ब्राणेन,
मुनीध नन्द कुसला वदन्ति ।

विसेनिकत्वा अनीधा निरासा,
चरन्ति ये ते मुनयो ति ब्रूमि” ॥

१०४. “ये केचिमे समणब्राह्मणासे, (इच्चायस्मा नन्दो)

दिट्ठस्मुतेना पि वदन्ति सुद्धिं ।

सीलब्बतेना पि वदन्ति सुद्धिं,

अनेकरूपेन वदन्ति सुद्धिं ।

कच्चवस्सु ते भगवा तत्थ यता चरन्ता,

अतारु जाति च जरं च मारिस ।

पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं” ॥

१०५. “ये केचिमे समणब्राह्मणासे, (नन्दा ति भगवा)

दिट्ठस्मुतेना पि वदन्ति सुद्धिं ।

सीलब्बतेना पि वदन्ति सुद्धिं,

अनेकरूपेन वदन्ति सुद्धिं ।

कि चा पि ते तत्थ यता चरन्ति,

नातरिंसु जातिजरं ति ब्रूमि” ॥

१०६. “ये केचिमे समणब्राह्मणासे, (इच्चायस्मा नन्दो)

दिट्ठस्मुतेना पि वदन्ति सुद्धिं ।

सीलब्बतेना पि वदन्ति सुद्धिं,

अनेकरूपेन वदन्ति सुद्धिं ।

ते चे मुनि ब्रूसि अनोधतिष्णे,

अथ को चरहि देवमनुस्सलोके ।

अतारि जातिं च जरं च मारिस,

पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं” ॥

१०७. “नाहं सब्बे समणब्राह्मणासे, (नन्दा ति भगवा)

जातिजराय निवुता ति ब्रूमि ।

10

15

20

25

B. 14

१. जीविकेनूपपन्नं ति – स्याऽ । २. दिट्ठस्मुतेना – स्याऽ ।

ये सीध दिटुं व सुतं मुतं वा,
सीलब्बतं वा पि पहाय सब्बं ।
अनेकरूपं पि पहाय सब्बं,
तण्हं परिव्याय अनासवासे' ।
ते वे नरा ओघतिष्णा ति ब्रूमि'' ॥

६

१०८. “एताभिनन्दामि वचो महेसिनो,
सुकित्तिं गोतमनूपधीकं ।
ये सीध दिटुं व सुतं मुतं वा,
सीलब्बतं वा पि पहाय सब्बं ।
अनेकरूपं पि पहाय सब्बं,
तण्हं परिव्याय अनासवासे ।
अहं पि ते ओघतिष्णा ति ब्रूमी” ति ॥

10

नन्दमाणवपुच्छा सत्तमा ।

८. हेमकमाणवपुच्छा

१०९. “ये मे पुब्वे वियाकंसु, (इच्चायस्मा हेमको)
हुरं गोतमसासना ।
इच्चासि इति भविस्सति, सब्बं तं इतिहीतिहं ।
सब्बं तं तक्कवद्धुनं, नाहं तत्थ अभिरमिं ॥
११०. “त्वं च मे धम्ममक्खाहि, तण्हानिग्धातनं मुनि ।
यं विदित्वा सतो चरं, तरे लोके विसत्तिकं” ॥
१११. “इध दिटुसुतमुतविव्यातेसु, पियरूपेसु हेमक ।
छन्दरागविनोदनं, निव्वानपदमच्चुतं ॥
११२. “एतदव्याय ये सता, दिटुधम्माभिनिव्वुता ।
उपसन्ता च ते सदा, तिष्णा लोके विसत्तिकं” ति ॥
हेमकमाणवपुच्छा अटुमा ।

20

१. अनासवाये – स्पा०; एवमुपरि पि ।

९. तोदेव्यमाणवपुच्छा

११३. “यस्मिं कामा न वसन्ति, (इच्चायस्मा तोदेयो)

B. 15
तण्हा यस्स न विज्जति ।

कथंकथा च यो तिष्णो, विमोक्षो तस्स कीदिसो” ॥

११४. “यस्मिं कामा न वसन्ति, (तोदेया ति भगवा)

तण्हा यस्स न विज्जति ।

कथंकथा च यो तिष्णो, विमोक्षो तस्स नापरो” ॥

११५. “निराससो सो उद आससानो,

पञ्चाणवा सो उद पञ्जकप्पी ।

मुनिं अहं सक्क यथा विजञ्जं,

तं मे वियाचिक्ख समन्तचक्खु” ॥

10

११६. “निराससो सो न च आससानो,

पञ्चाणवा सो न च पञ्जकप्पी ।

एवं पि तोदेय मुनिं विजान,

अकिञ्चनं कामभवे असत्तं” ति ॥

तोदेयमाणवपुच्छा नवमा ।

१०. कण्ठमाणवपुच्छा

११७. “मज्जे सरस्मिं तिदृतं, (इच्चायस्मा कप्पो)

ओघे जाते महबये ।

जरामच्चुपरेतानं, दीपं पत्रूहि मारिस ।

त्वं च मे दीपमक्खाहि, यथायिदं नापरं सिया” ॥

११८. “मज्जे सरस्मिं तिदृतं, (कण्ठा ति भगवा)

ओघे जाते महबये ।

जरामच्चुपरेतानं, दीपं पत्रूमि कप्प ते ॥

११९. “अकिञ्चनं अनादानं, एतं दीपं अनापरं ।

B. 16
निवानं इति नं त्रूमि, जरामच्चुपरिक्खयं ॥

१२०. “एतदञ्जाय ये सता, दिट्ठधम्माभिनिवृता ।
न ते मारवसानुगा, न ते मारस्स पट्टगू” ति ॥
कण्माणवपुच्छा दसमा ।

११. जतुकण्णमाणवपुच्छा

१२१. “सुत्वानहं वीरमकामकामि, (इच्चायस्मा जतुकण्ण’)
ओघातिगं पुट्ठुमकाममागमं ।

५ सन्तिपदं ब्रूहि सहजनेत्,
यथातच्छं भगवा ब्रूहि मेतं ॥

१२२. “भगवा हि कामे अभिभुव्य इरियति,
आदिच्चो व पथविं तेजी तेजसा ।
परित्पञ्चस्स मे भूरिपञ्च’,
आचिक्ख धम्मं यमहं विजञ्चं ।
जातिजराय इध विष्पहानं” ॥

१० १२३. “कामेसु विनय गेधं, (जतुकण्णी ति भगवा)
नेकखम्मं दट्ठु खेमतो ।
उग्गहितं निरतं वा, मा ते विज्जित्थ किञ्चनं ॥

१५ १२४. “यं पुब्वे तं विसोसेहि, पच्छा ते माहु किञ्चनं ।
मज्जे चे नो गहेस्ससि, उपसन्तो चरिस्ससि ॥

१२५. “सब्बसो नामरूपस्मिं, वीतगेधस्स ब्राह्मण ।
आसवास्स” न विजन्ति, येहि मच्चुवसं वजे” ति ॥
जतुकण्णमाणवपुच्छा एकादसमा ।

१२. भद्रावुधमाणवपुच्छा

B. 17 १२६. “ओकञ्जहं तण्हच्छिदं अनेजं, (इच्चायस्मा भद्रावुधो)
नन्दिङ्जहं ओघतिणं विमुतं ।
२० कण्पञ्जहं अभियाचे सुमेधं,
सुत्वान नागस्स अपनमिस्सन्ति इतो ॥

१. जतुकण्णी—स्या० । २. सहाजनेत्—स्या० । ३. पठवि—स्या० । ४. भूरि-
पञ्चो—स्या० । ५. आसवास्स—स्या० ।

१२७. “नानाजना जनपदेहि सङ्गता,
तव वीर वाक्यं अभिकह्नमाना ।
तेसं तुवं साधु वियाकरोहि,
तथा हि ते विदितो एस धम्मो” ॥
१२८. “आदानतण्हं विनयेथ सब्बं, (भद्रावुधा ति भगवा) १०
उद्दं अधो तिरियं चा' पि' मज्जे ।
यं यं हि लोकस्मिमुपादियन्ति,
तेनेव मारो अन्वेति जन्तु ॥
१२९. “तस्मा पजानं न उपादियेथ,
भिक्खु सतो किञ्चनं सब्बलोके । १०
आदानसत्ते इति पेक्खमानो,
पजं इमं मच्चुधेय्ये विसत्तं” ति ॥

भद्रावुधमाणवपुच्छा द्वादसमा ।

१३. उदयमाणवपुच्छा

१३०. “भायिं विरजमासीनं, (इच्चायस्मा उदयो)
कतकिच्चं अनासवं ।
पारगुं सब्बधम्मानं, अत्थ पञ्चेन आगमं । १५
अञ्जाविमोक्षं पद्मूहिै, अविज्जाय पभेदनं” ॥
१३१. “पहानं कामच्छन्दानं, (उदया ति भगवा)
दोमनस्सान चूभयं ।
थिनस्स च पनूदनं, कुकुच्चानं निवारणं ॥
१३२. “उपेक्खासतिसंसुद्धं, धम्मतक्कपुरेजवं । २० B. 18
अञ्जाविमोक्षं पद्मूमिै, अविज्जाय पभेदनं” ॥
१३३. “किंसु संयोजनो लोको, किंसु तस्स विचारणं ।
किस्सस्स विष्पहानेन, निब्बानं इति वुच्चति” ॥
१३४. “नन्दिसंयोजनो लोको, वितक्कस्स विचारणं ।
तण्हाय विष्पहानेन, निब्बानं इति वुच्चति” ॥ २५

१-१. वापि - स्याऽ । २. संद्रूहि - स्याऽ । ३. संबूमि - स्याऽ । ४. विचारणा - स्याऽ ।

१३५. “कथं सतस्स चरतो, विज्ञाणं उपरुजभति ।
भगवन्तं पुट्ठुमागम्म”, तं सुणोम वचो तव” ॥

१३६. “अज्भक्तं च बहिद्वा च, वेदनं नाभिनन्दतो ।
एवं सतस्स चरतो, विज्ञाणं उपरुजभती” ति ॥
उदयमाणवपुच्छा तेरसमा ।

१४. पोसालमाणवपुच्छा

५ १३७. “यो अतीतं यादिसति, (इच्चायस्मा पोसालो)
अनेजो छिन्नसंसयो ।

पारगुं सब्बधम्मानं, अतिथं पञ्चेन आगमं ॥

१३८. “विभूतरूपसञ्ज्ञिस्स, सब्बकायप्पहायिनो ।
अज्भक्तं च बहिद्वा च, नत्थि किञ्ची ति पस्सतो ।
आणं सक्कानुपुच्छामि, कथं नेय्यो तथाविधो” ॥

१३९. “विज्ञाणट्रितियो सब्बा, (पोसाला ति भगवा)
अभिजानं तथागतो ।
तिटुन्तमेनं जानाति, विमुतं तप्परायणं” ॥

१४०. “आकिञ्चन्ज्ञसम्भवं बत्वा, नन्दी संयोजनं इति ।
एवमेतं अभिज्ञाय, ततो तत्थं विपस्सति ।
एतं बाणं तर्थं तस्स, ब्राह्मणस्स वुसीमतो” ति ॥

पोसालमाणवपुच्छा चतुर्दसमा ।

१५. मोघराजमाणवपुच्छा

B. १० १४१. “द्वाहं सक्कं अपुच्छिस्सं, (इच्चायस्मा मोघराजा)
न मे व्याकासि चक्षुमा ।

यावततियं च देवीसि, व्याकरोती ति मे सुतं ॥

२० १४२. “अयं लोको परो लोको, ब्रह्मलोको सदेवको ।
दिट्ठिं ते नाभिजानाति, गोतमस्स यसस्सिनो” ॥

१. पुट्ठुमागम्हा – स्याऽ । २. पारगू – स्याऽ । ३. तप्परायणं – स्याऽ । ४. सक्क –
स्याऽ । ५. देवीसि – स्याऽ ।

१४३. “एवं अभिकक्तदस्साविं, अतिथ पञ्चेन आगमं ।
कथं लोकं अवेक्खन्तं, मच्चुराजा न पस्सति” ॥

१४४. “सुञ्जतो लोकं अवेक्खस्तु, मोघराज सदा सतो ।
अत्तानुदिद्विं ऊहच्च, एवं मच्चुतरो’ सिया ।
एवं लोकं अवेक्खन्तं, मच्चुराजा न पस्सति” ति ॥ ५
मोघराजमाणवपुच्छा पन्नरसमा ।

१६. पिङ्गियमाणवपुच्छा

१४५. “जिण्णोहमस्मि’ अवलो वीतवण्णो’, (इच्चायस्मा पिङ्गियो)
नेत्ता न सुद्धा सवनं न फासु ।
माहं नस्ते’ मोमुहो अन्तरा’ वे,
आचिक्ख धम्मं यमहं विजञ्जं ।
जातिजराय इध विष्पहानं” ॥

10

१४६. “दिस्वान रूपेसु विहञ्जमाने, (पिङ्गिया ति भगवा)
रूपन्ति रूपेसु जना पमत्ता ।
तस्मा तुवं पिङ्गिय अप्यमत्तो,
जहस्सु रूपं अपुनब्भवाय” ॥

१४७. “दिसा चतस्सो विदिसा चतस्सो,
उद्धं अधो दस दिसा इमायो ।
न तुयहं अदिद्विं असुतं’ असुतं’,
अथो अविञ्चातं किञ्चनमतिथं लोके ।
आचिक्ख धम्मं यमहं विजञ्जं,
जातिजराय इध विष्पहानं” ॥

15 B. 20

१४८. “तण्हाधिपन्ने मनुजे पेक्खमानो, (पिङ्गिया ति भगवा)
सन्तापजाते जरसा परेते ।

20

१. मच्चुतरो – स्याऽ । २. जिण्णोहमस्मी – स्याऽ । ३. विवण्णो – स्याऽ । ४-५.
माहम्पनस्तं – स्याऽ । ५-५. अन्तराय – स्याऽ । ६-६. असुतामुतं वा – स्याऽ । ७. किञ्चित्
नमतिथ – स्याऽ ।

तस्मा तुवं पिङ्गिय अप्पमत्तो,
जहस्तु तण्हं अपुनब्बवाया' ति ॥

पिङ्गियमाणवपुच्छा सोळसमा ।

१७. पारायनत्थुतिगाथा

B. 21

इदमबोच भगवा मगधेसु विहरन्तो पासाणके चेतिये,
परिचारकसोळसानं^१ ब्राह्मणानं अजिभट्टो पुट्टो पुट्टो पञ्हं व्याकासि ।
६ एकमेकस्स चे पि पञ्हस्स अत्थमञ्जाय धम्ममञ्जाय धम्मानुधम्मं
पटिपञ्जेय्य, गच्छेय्येव जरामरणस्स पारं । “पारञ्जमनीया इमे
धम्मा” ति – तस्मा इमस्स धम्मपरियायस्स पारायनन्तेव अधिवचनं ।

१४९. अजितो तिस्समेत्तेय्यो, पुण्णको अथ मेत्तगू ।
धोतको उपसीवो च, नन्दो च अथ हेमको ॥
१५०. १५०. तोदेव्यकप्पा दुभयो, जतुकण्णी च पण्डितो ।
भद्रावुधो उदयो च, पोसालो चा पि ब्राह्मणो ।
मोघराजा च मेघावी, पिङ्गियो च महाइसि ॥
१५१. १५१. एते बुद्धं उपागच्छु^२, सम्पन्नचरणं इसिं ।
पुच्छन्ता निपुणे पञ्हे, बुद्धसेद्धं उपागमुं ॥
१५२. १५२. तेसं बुद्धो पव्याकासि^३, पञ्हे^४ पुट्टो यथातथं ।
पञ्हानं वेष्याकरणेन, तोसेसि ब्राह्मणे मुनि ॥
१५३. १५३. ते तोसिता चवखुमता, बुद्धेनादिच्चवन्धुना ।
ब्रह्मचरियमचरिंसु, वरपञ्जस्स सन्तिके ॥
१५४. १५४. एकमेकस्स पञ्हस्स, यथा बुद्धेन देसितं ।
२० तथा यो पटिपञ्जेय्य, गच्छे पारं अपारतो ॥
१५५. १५५. अपारा पारं गच्छेय्य, भावेन्तो मग्मुत्तमं ।
मग्मो सो पारं गमनाय, तस्मा पारायनं इति ॥

१. परिचारिकसोळसनं – स्याऽ । २. उपागच्छु – स्याऽ । ३. व्याकासि – स्याऽ ।
४. पञ्हं – स्याऽ ।

१८. पारायनानुगीतिगाथा

१५६. “पारायनमनुगायिस्सं, (इच्चायस्मा पिङ्गियो)
यथाद्विक्षि तथाक्खासि, विमलो भूरिमेघसो ।
निकामो निव्वनो नागो, किस्स हेतु मुसा भणे ॥
१५७. “पहीनमलमोहस्स, मानमक्खप्पहायिनो ।
हन्दाहं कित्तयिस्सामि, गिरं वण्णूपसञ्ज्ञितं ॥
१५८. “तमोनुदो बुद्धो समन्तचक्खु,
लोकन्तगृ सब्बभवातिवत्तो ।
अनासवो सब्बदुक्खपहीनो,
सच्चव्ययो ब्रह्मे उपासितो मे ॥
१५९. “दिजो यथा कुब्बनकं पहाय,
बहुण्फलं काननमावसेय्य ।
एवम्पहं^१ अप्पदस्से पहाय,
महोदधिं हंसोरिव^२ अज्ञपत्तो ॥
१६०. “येमे पुब्बे वियाकंसु, हुरं गोतमसासना ।
इच्चासि इति भविस्सति ।
सब्बं तं इतिहीतिहं, सब्बं तं तक्कवडुनं ॥
१६१. “एको तमनुदासिनो, जुतिमा सो पभङ्गरो ।
गोतमो भूरिपञ्जाणो, गोतमो भूरिमेघसो ॥
१६२. “यो मे धम्ममदेसेसि, सन्दिट्टिकमकालिकं ।
तण्हक्खयमनीतिकं, यस्स नत्थि उपमा क्वचि” ॥
१६३. “किं नु तम्हा विष्पवससि, मुहुत्तमपि पिङ्गिय ।
गोतमा भूरिपञ्जाणा, गोतमा भूरिमेघसा ॥
१६४. “यो ते धम्ममदेसेसि, सन्दिट्टिकमकालिकं ।
तण्हक्खयमनीतिकं, यस्स नत्थि उपमा क्वचि” ॥
१६५. “नाहं तम्हा विष्पवसामि, मुहुत्तमपि ब्राह्मण ।
गोतमा भूरिपञ्जाणा, गोतमा भूरिमेघसा ॥

B. 22

10

15

20

25

१. एवमाहं – स्याऽ । २-२. हंसरिवज्जपत्तो – स्याऽ ।

१६६. “यो मे धम्ममदेसेसि, सन्दिट्कमकालिकं ।
तण्हक्खयमनीतिकं, यस्स नत्थ उपमा कवचि ॥

१६७. “पस्सामि नं मनसा चक्खुना व,
रत्तिन्दिवं ब्राह्मण अप्पमत्तो ।
५ नमस्समानो विवसेमि’ रत्तिं,
तेनेव मञ्ज्रामि अविष्पवासं ॥

B. 23 १६८. “सद्गा च पीति च मनो सति च,
नापेन्तिमे^१ गोतमसासनम्हा ।
यं यं दिसं वजति^२ भूरिपञ्जो,
१० स तेन तेनेव नतोहमस्मि ॥

१६९. “जिण्णस्स मे दुब्बलथामकस्स,
तेनेव कायो न पलेति तत्थ ।
सङ्कल्पयन्ताय वजामि निच्चं,
मनो हि मे ब्राह्मण तेन युतो ॥

१७०. “पङ्के सयानो परिफन्दमानो, दीपा दीपं उपल्लविं ।
अथद्वासिं सम्बुद्धं, ओघतिण्णमनासवं ॥

१७१. “यथा अहू वक्कलि मुत्तसद्गो,
भद्रावुधो आळवि गोतमो च ।
एवमेव त्वं पि पमुञ्चस्सु सद्गं,
२० गमिस्ससि त्वं पिङ्गिय मच्चुधेयस्स पारं” ॥

१७२. “एस भियो पसीदामि, सुत्वान मुनिनो वचो ।
विवृच्छदो सम्बुद्धो, अखिलो पटिभानवा^३ ॥

१७३. “अधिदेवे अभिञ्जाय, सब्बं वेदि परो परं ।
पञ्चानन्तकरो सत्था, कह्वीनं पटिजानतं ॥

१. विवसामि – स्याऽ । २. नापेन्तिमे – स्याऽ । ३. वजति – स्याऽ । ४. पटि-
भानवा – स्याऽ । ५. वरं – स्याऽ ।

१७४. “असंहीरं” असंकुण्ठं, यस्स नत्थ उपमा कवचि ।

अद्वा गमिस्सामि न मेत्थ कह्वा,

एवं मं धारेहि अधिमुत्तचित्तं” ति ॥

पारायनानुगीतिगाथा निट्टिता ।

—०—

१. असंहीरं—स्याऽ ।

चू० नि०-४

२. पारायनवग्गनिदेसो

१. अजितमाणवपुच्छानिदेसो

१. केनस्सु निवुतो लोको, (इच्चायस्मा अजितो)
केनस्सु नप्पकासति ।

किस्साभिलेपनं ब्रूसि', किंसु तस्स महब्यं ॥

केनस्सु निवुतो लोको ति । लोको' ति' । निरयलोको,
५ तिरच्छानलोको, पेत्तिविसयलोको', मनुस्सलोको, देवलोको खन्धलोको,
धातुलोको, आयतनलोको, अयं लोको, परो लोको, ब्रह्मलोको,
देवलोको' – अयं वुच्चति लोको । अयं लोको केन आवुतो निवुतो
ओवुतो' पिहितो पटिच्छन्नो पटिकुजिज्ञतो ति – केनस्सु निवुतो लोको' ?

इच्चायस्मा अजितो ति । इच्चा ति – पदसन्धि पदसंसग्मो
१० पदपारिपूरी अक्षरसमवायो व्यञ्जनसिलिद्वता पदानुपुञ्चतापेतं
इच्चा ति । आयस्मा ति – पियवचनं गृह्वचनं सगारवसप्पतिस्साधि-
वचनमेतं आयस्मा ति । अजितो ति – तस्स ब्राह्मणस्स नामं सह्ना
समञ्चा पञ्चति बोहारो नामं नामकम्मं नामधेयं निरुत्ति व्यञ्जनं
अभिलापो ति – इच्चायस्मा अजितो ।

१५ केनस्सु नप्पकासती ति । केन लोको नप्पकासति न भासति
न तपति न विरोचति न बायति' न पञ्चायती ति – केनस्सु नप्पकासति ।

किस्साभिलेपनं ब्रूसी ति – किं लोकस्स लेपनं लग्नं बन्धनं
उपकिलेसो । केन लोको लित्तो संलित्तो उपलित्तो किलिद्वो
२० संकिलिद्वो मक्खितो संसद्वो लग्नो लग्नितो पलिबुद्धो, ब्रूसि आचि-
क्षसि' देसेसि पञ्चपेसि पटुपेसि विवरसि विभजसि उत्तानीकरोसि
पकासेसी ति – किस्साभिलेपनं ब्रूसि ।

१. ब्रूहि – स्याऽ; एवमुपरि पि । २-२. स्याऽ पोत्यके नत्यि । ३. पित्तिविसयलोको –
स्याऽ; एवमुपरि पि । ४. सदेवलोको – स्याऽ । ५. ओफुटो – स्याऽ । ६. पदानुपुञ्चतामेतं –
स्याऽ; एवमुपरि पि । ७. सञ्चायति – स्याऽ । ८. आचिक्षाहि – स्याऽ; एवमुपरि पि ।

किंसु तस्स महब्यं ति – किं^१ लोकस्स भयं महब्यं पीढनं घट्टनं उपद्रवो उपसग्गो ति – किंसु तस्स महब्यं । तेनाह सो ब्राह्मणो –

‘केनस्सु निवुतो लोको, (इच्चायस्मा अजितो)

केनस्सु नप्पकासति ।

किस्साभिलेपनं ब्रूसि, किंसु तस्स महब्यं’ ति ॥ ५

२. अविज्ञाय निवुतो लोको, (अजिता ति भगवा)

वेविच्छा पमादा नप्पकासति ।

जप्पाभिलेपनं ब्रूसि, दुक्खमस्स महब्यं ॥

अविज्ञाय निवुतो लोको ति । अविज्ञा ति । दुक्खे अञ्जाणं^{१०} दुक्खसमुदये अञ्जाणं दुक्खनिरोधे अञ्जाणं दुक्खनिरोधगामिनिया पटिपदाय अञ्जाणं, पुब्वन्ते अञ्जाणं अपरन्ते अञ्जाणं पुब्वन्तापरन्ते अञ्जाणं, इदप्पच्चयतापटिच्चसमुप्पन्नेसु धम्मेसु अञ्जाणं, यं एवरूपं अञ्जाणं अदस्सनं अनभिसमयो अननुबोधो असम्बोधो अप्पटिवेधो असंगाहना अपरियोगाहना असम्पेक्षना अपच्चवेक्षणा^{१५} अपच्चवेक्षणकम्मं^२ दुमेजभं वाल्यं असम्पजञ्जं मोहो^३ पमोहो सम्मोहो अविज्ञा^४ अविज्जोघो अविज्ञायोगो अविज्ञानुसयो अविज्ञापरियुद्धानं अविज्ञालङ्घी^५ मोहो अकुसलमूलं, अयं बुच्चति – अविज्ञा ।

लोको ति । निरयलोको तिरच्छानलोको पेत्तिविसयलोको मनुस्सलोको देवलोको खन्धलोको धातुलोको आयतनलोको अयं लोको परो लोको ब्रह्मलोको देवलोको – अयं बुच्चति लोको । अयं²⁰ लोको इमाय अविज्ञाय आवुतो निवुतो ओवुतो^६ पिहितो पटिच्छन्नो पटिकुञ्जितो ति – अविज्ञाय निवुतो लोको ।

अजिता ति । भगवा तं ब्राह्मणं नामेन आलपति । भगवा ति – गारवाधिवचनं^७ । अपि च, भग्गरागो ति भगवा; भग्गदोसो ति भगवा; भग्गमोहो ति भगवा; भग्गमानो ति भगवा; भग्गदिद्वी ति^{२५} भगवा; भग्गकण्टको ति भगवा; भग्गकिलेसो ति भगवा; भजि भगवा;

१. कि तस्स – स्या० । २. अञ्जाण – स्या०; एवमूपरि पि । ३. अपच्चवेक्षना – स्या० । ४. अपच्चवेक्षनम्म – स्या० । ५-६. पमोहो सम्पमोहो – स्या० । ६. अविज्ञालङ्घी – स्या० । ७. ओकुटो – स्या०; एवमूपरि पि । ८. गारवाधिवचनमेतं – स्या० ।

विभजि पविभजि' धम्मरतनं ति भगवा; भवानं अन्तकरो ति भगवा;
 भावितकायो भावितसीलो भावितचित्तो भावितपञ्चो ति भगवा;
 भजि वा भगवा अरञ्जवनपत्थानि पन्तानि सेनासनानि अप्पसद्वानि
 अप्पनिर्गोसानि विजनवातानि मनुस्सराहस्येष्यकानि^१ पटिसल्लान-
 सारुप्पानी^२ ति भगवा; भागी वा भगवा चीवरपिण्डपातसेनासनगिलान-
 पञ्चवयभेसज्जपरिक्खारानं ति भगवा; भागी वा भगवा अत्यरसस्स
 धम्मरसस्स विमुत्तिरसस्स अधिसीलस्स अधिचित्तस्स अधिपञ्चाया
 ति भगवा; भागी वा भगवा चतुन्नं भानानं चतुन्नं अप्पमञ्चानं
 चतुन्नं अरूपसमाप्तीनं ति भगवा; भागी वा भगवा अटुन्नं विमोक्खानं
 १० अटुन्नं अभिभायतनानं नवन्नं अनुपुब्बसमाप्तीनं^३ ति भगवा; भागी
 वा भगवा दसन्नं सञ्चाभावनानं कसिणसमाप्तीनं आनापानस्सति-
 समाधिस्स असुभसमाप्तिया ति भगवा; भागी वा भगवा चतुन्नं
 सतिपटानानं चतुन्नं सम्मप्पधानानं चतुन्नं इद्धिपादानं पञ्चन्नं
 इन्द्रियानं पञ्चन्नं वलानं सत्तन्नं बोजभङ्गानं अरियस्स अटुङ्गिकस्स
 १५ मग्गस्सा ति भगवा; भागी वा भगवा दसन्नं तथागतवलानं चतुन्नं
 वेसारज्जानं चतुन्नं पटिसम्भिदानं छन्नं अभिञ्चानं छन्नं बुद्धधम्मानं
 ति भगवा; भगवा ति नेतं नामं मातरा कतं न पितरा कतं न
 भातरा कतं न भणिनिया कतं न मित्तामच्चेहि कतं न जातिसालो-
 हितेहि कतं न समणन्नाहृणेहि कतं न देवताहि कतं। विमोक्खन्तिकमेतं
 २० बुद्धानं भगवन्तानं बोधिया मूले सह् सब्बञ्चयुतवाणस्स पटिलाभा
 सच्छिका पञ्चति, यदिदं भगवा ति – अजिता ति भगवा।

वेविच्छा पमादा नप्पकासतो ति। वेविच्छं बुच्चति^४
 पञ्च मच्छरियानि – आवासमच्छरियं, कुलमच्छरियं, लाभमच्छरियं,
 वण्णमच्छरियं, धम्ममच्छरियं। यं एवरूपं मच्छेर^५ मच्छरायना मच्छ-
 २५ रायिततं वेविच्छं कदरियं कटुकञ्चुकता^६ अग्गहिततं चित्तस्स – इदं
 बुच्चति मच्छरियं। अपि च खन्थमच्छरियं पि मच्छरियं, धातुमच्छरियं
 पि मच्छरियं, आयतनमच्छरियं पि मच्छरियं, गाहो बुच्चति

१. पटिविभजि – स्था०। २. मनुस्सराहस्येष्यकानि – स्था०; एवमुपरि पि। ३.
 पटिसल्लानसारुप्पानी – स्था०। ४. अनुपुब्बविहारसमाप्तीनं – स्था०। ५. बुच्चन्ति – स्था०।
 ६. मच्छरियं – स्था०। ७. कटुकञ्चुकता – स्था०।

मच्छरियं । पमादो वत्तव्वो – कायदुच्चरिते वा वचीदुच्चरिते वा मनोदुच्चरिते वा पञ्चसु कामगुणेसु वा चित्तस्स वोसग्गो^१ वोसग्गानुप्पदानं कुसलानं धम्मानं भावनाय असवकच्चकिरियता असातच्चकिरियता अनहितकिरियता^२ ओलीनवुत्तिता निक्षितच्छन्दता निक्षितधुरता अनासेवना अभावना अवहृलीकम्मं अनधिद्वानं अननुयोगो^३ पमादो । यो एवरूपो पमादो पमज्जना पमज्जितत्तं – अयं वुच्चति पमादो । वेविच्छा पमादा नप्पकासती ति । इमिना च^४ मच्छरियेन इमिना च पमादेन लोको नप्पकासति न भासति न तपति न विरोचति न जायति न पञ्चवायती ति – वेविच्छा पमादा नप्पकासति ।

जप्पाभिलेपनं ब्रूमी ति । जप्पा वुच्चति तण्हा । यो रागो^५ सारागो अनुनयो अनुरोधो नन्दी^६ नन्दिरागो चित्तस्स सारागो इच्छा मुच्छा अजभोसानं गेधो पलिगेधो सङ्घो पङ्क्खो एजा माया जनिका सञ्जननी सिविनी जालिनी सरिता विसत्तिका सुत्त^७ विसटा^८ आयूहनी दुतिया पणिधि भवनेति वनं वनथो सन्थवो सिनेहो अपेक्खा पटिवन्धु^९ आसा आसीसना आसीसितत्तं रूपासा सदासा गन्धासा^{१०} रसासा फोटुब्बासा लाभासा धनासा पुत्तासा जीवितासा जप्पा पजप्पा अभिजप्पा जप्पना जप्पितत्तं लोलुप्प^{११} लोलुप्पायना लोलुप्पायितत्तं पुच्छन्निकता^{१२} साधुकम्यता अधम्मरागो विसमलोभो निकन्ति निकामना पत्थना पिहना सम्पत्थना कामतण्हा भवतण्हा विभवतण्हा रूपतण्हा अरूपतण्हा निरोधतण्हा रूपतण्हा^{१३} सदृतण्हा गन्धतण्हा रसतण्हा फोटुब्बतण्हा धम्मतण्हा ओधो योगो गन्थो उपादानं आवरणं नीवरणं छदनं बन्धनं उपविकलेसो अनुसयो परियद्वानं लता वेविच्छं दुक्खमूलं दुक्खनिदानं दुक्खप्पभवो मारपासो मारवलिसं मारभिसं^{१४} मारविसयो मारनिवासो^{१५} मारगोचरो मारवन्धनं तण्हानदी तण्हाजालं तण्हागद्दुलं^{१६} तण्हासमुद्दो^{१७} अभिजभा लोभो अकुसलमूलं – अयं वुच्चति जप्पा । लोकस्सलेपनं लग्गनं बन्धनं उपविकलेसो इमाय जप्पाय लोको लित्तो

१. वोसग्गो – स्या०; एवपमुपरि पि । २. अनहितता – स्या० । ३. स्या० पोत्यके नत्यि । ४. नन्दि – स्या० । ५-६. सोत्त विसता – स्या० । ६. पटिवदा – स्या० । ७. लोलुप्पा – स्या० । ८. पुच्छन्निकता – स्या० । ९. स्या० पोत्यके नत्यि । १०. स्या० पोत्यके नत्यि । ११. तण्हागद्दुल – स्या० ।

संलित्तो' उपलित्तो' किलिट्टो संकिलिट्टो मकिलतो संसट्टो लग्गो लग्गितो पलिवुट्टो ति ब्रूमि आचिक्खामि देसेमि पञ्जपेमि पट्टपेमि विवरामि विभजामि उत्तानीकरोमि पकासेमी ति – जप्पाभिलेपनं ब्रूमि ।

B. 28

- दुक्खमस्स महब्यं ति । दुक्खं ति । जातिदुक्खं जरादुक्खं
- ५ व्याधिदुक्खं मरणदुक्खं सोकपरिदेवदुक्खदोमनस्सुपायासदुक्खं नेरयिकं दुक्खं तिरच्छानयोनिकं दुक्खं पेत्तिविसयिकं दुक्खं मानुसिकं दुक्खं गव्भोक्कन्तिमूलकं दुक्खं गव्भेदितिमूलकं^१ दुक्खं गव्भवुट्टानमूलकं दुक्खं जातस्सूपनिवन्धकं दुक्खं जातस्स पराधेय्यकं दुक्खं अत्तूपक्कम-दुक्खं परूपक्कमदुक्खं सह्वारदुक्खं^२ विपरिणामदुक्खं चक्खुरोगो
- १० सोतरोगो घानरोगो जिब्हारोगो कायरोगो सीसरोगो कण्णरोगो मुखरोगो दन्तरोगो कासो सासो पिनासो डाहो^३ जरो कुच्छिरोगो मुच्छा पक्खन्दिका सूला विसूचिका कुट्टु गण्डो किलासो सोसो अपमारो दद्दु कण्डु कच्छु रखसा वितच्छिका लोहितपितं मधुमेहो अंसा पिळका भग्नदला पित्तसमुट्टाना आवाधा सेम्हसमुट्टाना आवाधा
- १५ वातसमुट्टाना आवाधा सन्निपातिका आवाधा उत्तुपरिणामजा आवाधा विसमपरिहारजा आवाधा ओपक्कमिका आवाधा कम्मविपाकजा आवाधा सीतं उण्हं जिघच्छा पिपासा उच्चारो पस्सावो डंसमकस-वातातपसरीसपसम्फस्सं^४ दुक्खं मातुमरणं दुक्खं पितुमरणं दुक्खं भातुमरणं दुक्खं भगिनिमरणं^५ दुक्खं पुत्तमरणं दुक्खं धीतुमरणं दुक्खं
- २० वातिव्यसनं दुक्खं रोगव्यसनं दुक्खं भोगव्यसनं दुक्खं सीलव्यसनं दुक्खं दिट्टिव्यसनं दुक्खं येसं धम्मानं आदितो समुदागमनं पञ्जायति अत्यङ्गमतो निरोधो पञ्जायति कम्मसन्निस्सितो विपाको विपाक-सन्निस्सितं कम्मं नामसन्निस्सितं रूपं रूपसन्निस्सितं नामं जातिया अनुगतं जराय अनुसटं व्याधिना अभिभूतं मरणेन अवभाहतं दुक्खे
- २५ पतिट्टितं अताणं अलेणं असरणं असरणीभूतं – इदं वुच्चति दुक्खं । इदं^६ दुक्खं लोकस्स भयं महाभयं^७ पीछनं धट्टनं उपद्वो उपसग्गो ति – दुक्खमस्स महब्यं । तेनाह भगवा –

१-१. पलित्तो – स्याऽ । २. गव्भेदितिमूलकं – स्याऽ । ३. संसारदुक्खं – स्याऽ ।
४. डहो – स्याऽ । एवपमुरि पि । ५-५. ० तिरिसपसम्फस्सदुक्खं – स्याऽ । एवमुपरि पि । ६.
भगिनीमरणं – स्याऽ । ७-७. अस्स लोकस्स दुक्खं महब्यं – स्याऽ ।

“अविज्जाय निवुतो लोको, (अजिता ति भगवा)
वेविच्छा पमादा नप्पकासति ।
जप्पाभिलेपनं ब्रूमि, दुक्खमस्स महबयं” ति ॥

३. सवन्ति सब्बधि सोता, (इच्चायस्मा अजितो)
सोतानं किं निवारणं ।
सोतानं संवरं ब्रूहि, केन सोता पिधीयरे ॥

B. 29

६

सवन्ति सब्बधि सोता ति । सोता ति । तश्हासोतो दिट्ठिसोतो
किलेससोतो दुच्चरितसोतो अविज्जासोतो । सब्बधी ति – सब्बेसु
आयतनेसु । सवन्तो ति – सवन्ति आसवन्ति सन्दन्ति पवत्तन्ति ।
चक्खुतो रूपे सवन्ति आसवन्ति सन्दन्ति पवत्तन्ति । सोततो सदे १०
सवन्ति ... धानतो गन्धे सवन्ति ... जिव्हातो रसे सवन्ति ... कायतो
फोटुब्ब्रे सवन्ति ... मनतो धम्मे सवन्ति आसवन्ति सन्दन्ति पवत्तन्ति ।
चक्खुतो रूपतण्हा सवन्ति आसवन्ति सन्दन्ति पवत्तन्ति । सोततो
सदृतण्हा सवन्ति आसवन्ति सन्दन्ति पवत्तन्ति । धानतो गन्धतण्हा
सवन्ति ... जिव्हातो रसतण्हा सवन्ति ... कायतो फोटुब्बतण्हा सवन्ति ... १५
मनतो धम्मतण्हा सवन्ति आसवन्ति सन्दन्ति पवत्तन्ती ति – सवन्ति
सब्बधि सोता ।

इच्चायस्मा अजितो ति । इच्चा ति – पदसन्धि ... पे०...
पदानुपुञ्चतापेतं इच्चा ति ... पे०... इच्चायस्मा अजितो ।

सोतानं किं निवारणं ति । सोतानं किं आवरणं नीवरणं २०
संवरणं रक्खनं गोपनं ति – सोतानं किं निवारणं ।

सोतानं संवरं ब्रूही ति । सोतानं आवरणं नीवरणं संवरणं
रक्खनं गोपनं ब्रूहि आचिक्ख^१ देसेहि पञ्चपेहि पटुपेहि विवराहि
विभजाहि उत्तानीकरोहि पकासेही ति – सोतानं संवरं ब्रूहि ।

केन सोता पिधीयरे ति । केन सोता पिधीयन्ति पच्छिज्जन्ति २५
न सवन्ति न आसवन्ति न सन्दन्ति नप्पवत्तन्ती ति – केन सोता
पिधीयरे । तेनाह सो ब्राह्मणो –

१. पिधीयरे – स्या० । २. आचिक्खाहि – स्या० ।

“सवन्ति सब्बधि सोता, (इच्चायस्मा अजितो)
सोतानं किं निवारणं।
सोतानं संवरं ब्रूहि, केन सोता पिधीयरे” ॥

B. 30

५

४. यानि सोतानि लोकस्मिं, (अजिता ति भगवा)
सति तेसं निवारणं।

सोतानं संवरं ब्रूमि, पञ्जायेते पिधीयरे ॥

यानि सोतानि लोकस्मिं ति । यानि एतानि सोतानि मया
कित्तितानि पकित्तितानि' आचिक्खितानि देसितानि पञ्जपितानि
पटुपितानि विवरितानि विभजितानि उत्तानीकतानि पकासितानि,
१० सेय्यथिदं^१—तण्णासोतो दिद्विसोतो किलेससोतो दुच्चरितसोतो अविज्जा-
सोतो । लोकस्मिं ति । अपायलोके मनुस्सलोके देवलोके खन्धलोके
धानुलोके आयतनलोके ति — यानि सोतानि लोकस्मिं । अजिता ति ।
भगवा तं ब्राह्मणं नामेन आलपति ।

सति तेसं निवारणं ति । सती ति । या सति अनुस्सति
१५ पटिस्सति सति सरणता धारणता अपिलापनता असम्मुस्सनता सति
सतिन्द्रियं सतिवलं^२ सम्मासति^३ सतिसम्बोजभङ्गो एकायनमग्गो — अयं
वृच्चति सति । निवारणं ति । आवरणं नीवरणं संवरणं रक्खनं
गोपनं ति — सति तेसं निवारणं ।

सोतानं संवरं ब्रूमी ति । सोतानं आवरणं नीवरणं संवरणं
२० रक्खनं गोपनं ब्रूमि आचिक्खामि ...पे०... उत्तानीकरोमि पकासेमी
ति — सोतानं संवरं ब्रूमि ।

पञ्जायेते पिधीयरे ति । पञ्जा ति । या पञ्जा पजानना
... पे०... अमोहो धम्मविचयो सम्मादिद्वि । पञ्जायेते पिधीयरे ति —
पञ्जायेते सोता पिधीयन्ति पञ्छिज्जन्ति न सवन्ति न आसवन्ति
२५ न सन्दन्ति नप्पवत्तन्ति । “सब्बे सह्वारा अनिच्चा” ति जानतो
पस्सतो पञ्जायेते सोता पिधीयन्ति पञ्छिज्जन्ति न सवन्ति न
आसवन्ति न सन्दन्ति नप्पवत्तन्ति । “सब्बे सह्वारा दुक्खा” ति

१. स्या० पोत्यके नत्य । २. सेय्यथीदं — स्या०; एवमूपरि यि । ३-३. स्या० पोत्यके
नत्य ।

जानतो पस्सतो पञ्जायेते सोता पिधीयन्ति पच्छिंजजन्ति न सवन्ति न आसवन्ति न सन्दन्ति नप्पवत्तन्ति । “सब्बे सह्वारा” अनता^१ ति जानतो पस्सतो पञ्जायेते सोता पिधीयन्ति पच्छिंजजन्ति न सवन्ति न आसवन्ति न सन्दन्ति नप्पवत्तन्ति । “अविज्जापच्चया सह्वारा” ति जानतो पस्सतो पञ्जायेते सोता पिधीयन्ति पच्छिंजजन्ति ॥ B. 31
न सवन्ति न आसवन्ति न सन्दन्ति नप्पवत्तन्ति । “सह्वारपच्चया विञ्जाणं” ति ... “विञ्जाणपच्चया नामरूपं” ति ... “नामरूपपच्चया सळायतनं” ति ... “सळायतनपच्चया फस्सो” ति ... “फस्सपच्चया वेदना” ति ... “वेदनापच्चया तण्हा” ति ... “तण्हापच्चया उपादानं” ति ... “उपादानपच्चया भवो” ति ... “भवपच्चया जाती” ति ... “जातिपच्चया जरामरणं” ति जानतो पस्सतो पञ्जायेते सोता पिधीयन्ति पच्छिंजजन्ति न सवन्ति न आसवन्ति न सन्दन्ति नप्पवत्तन्ति । “अविज्जानिरोधा सह्वारनिरोधो” ति ... “सह्वारनिरोधा विञ्जाणनिरोधो” ति ... “विञ्जाणनिरोधा नामरूपनिरोधो” ति ... “नामरूपनिरोधा सळायतननिरोधो” ति ... “सळायतननिरोधा फस्स- 15
निरोधो ति ... “फस्सनिरोधा वेदनानिरोधो” ति ... “वेदनानिरोधा तण्हानिरोधो” ति ... “तण्हानिरोधा उपादाननिरोधो” ति ... “उपादान-निरोधा भवनिरोधो” ति ... “भवनिरोधा जातिनिरोधो” ति ... “जातिनिरोधा जरामरणनिरोधो” ति जानतो पस्सतो पञ्जायेते सोता पिधीयन्ति पच्छिंजजन्ति न सवन्ति न आसवन्ति न सन्दन्ति 20
नप्पवत्तन्ति । “इदं दुक्खं” ति ... “अयं दुक्खसमुदयो” ति ... “अयं दुक्खनिरोधो” ति ... “अयं दुक्खनिरोधगामिनी पटिपदा” ति जानतो पस्सतो पञ्जायेते सोता पिधीयन्ति पच्छिंजजन्ति न सवन्ति न आसवन्ति न सन्दन्ति नप्पवत्तन्ति । “इमे धम्मा आसदा” ति ... “अयं आसव- 25
निरोधगामिनी पटिपदा” ति जानतो पस्सतो पञ्जायेते सोता पिधीयन्ति पच्छिंजजन्ति न सवन्ति न आसवन्ति न सन्दन्ति नप्पवत्तन्ति । “इमे धम्मा अभिज्ञेया” ति ... “इमे धम्मा परिज्ञेया” ति ... “इमे धम्मा पहातब्बा” ति ... “इमे धम्मा भावेतब्बा” ति ... “इमे

१. धम्मा - स्याऽ । २. स्याऽ पोत्यके नत्यि ।

चु० नि०-५

- धम्मा सच्छिकातव्वा” ति जानतो पस्सतो पञ्चायेते सोता पिधीयन्ति पच्छिजज्ञन्ति न सवन्ति न आसवन्ति न सन्दन्ति नप्पवत्तन्ति । छन्नं फस्सायतनानं समुदयं च अत्थङ्गमं च अस्सादं च आदीनवं च निस्सरणं च जानतो पस्सतो पञ्चायेते सोता पिधीयन्ति पच्छिजज्ञन्ति ५ न सवन्ति न आसवन्ति न सन्दन्ति नप्पवत्तन्ति । पञ्चन्नं उपादान-क्खन्धानं समुदयं च अत्थङ्गमं च अस्सादं च आदीनवं च निस्सरणं च जानतो पस्सतो ... चतुन्नं महाभूतानं समुदयं च अत्थङ्गमं च अस्सादं च आदीनवं च निस्सरणं समुदयधम्मं सब्बं तं निरोधधम्मं ति जानतो पस्सतो पञ्चायेते नप्पवत्तन्ती ति - पञ्चायेते पिधीयरे’। तेनाह भगवा -
 B. 32 १० सोता पिधीयन्ति पच्छिजज्ञन्ति न सवन्ति न आसवन्ति न सन्दन्ति
 नप्पवत्तन्ती ति - पञ्चायेते पिधीयरे’। तेनाह भगवा -
 “यानि सोतानि लोकस्मि, (अजिता ति भगवा)
 सति तेसं निवारणं ।
 सोतानं संवरं ब्रूमि, पञ्चायेते पिधीयरे” ति ॥
- १५ ५. पञ्चा चेव सति चा पि, (इच्चायस्मा अजितो)
 नामरूपं च मारिस ।
 एतं मे पुटो पवूहि, कथेतं उपरुज्भति ॥

पञ्चा चेव सति चा पी ति । पञ्चा ति । या पञ्चा पजानना विचयो पविचयो धम्मविचयो^१ सल्लक्खणा उपलक्खणा पञ्चुपलक्खणा २० पण्डित्वं कोसल्लं नेपुञ्जं वेभव्या चिन्ता उपपरिक्खा भूरी मेधा परिणायिका विपस्सना सम्पजञ्जं पतोदो पञ्चा पञ्चन्द्रियं पञ्चाबलं पञ्चासत्थं पञ्चापासादो पञ्चाआलोको पञ्चाओभासो पञ्चापञ्जोतो पञ्चारतनं अमोहो धम्मविचयो सम्मादिट्ठि । सतो ति । या सति अनुस्सति ... पे० ... सम्मासती ति - पञ्चा चेव सति चा पि, इच्चायस्मा २५ अजितो ।

नामरूपं च मारिसा ति । नामं ति - चत्तारो अरुपिनो खन्धा । रूपं ति - चत्तारो च महाभूता चतुन्नं च महाभूतानं उपादाय-रूपं । मारिसा ति - पियवचनं गरुवचनं सगारवसप्पतिस्साधिवचनमेतं मारिसा ति - नामरूपं च मारिस ।

१. सोता पिधीयरे - स्या० । २. स्या० पोत्यके नत्यि ।

एतं मे पुद्गो पब्रूही ति । एतं मे ति । यं पुच्छामि यं याचामि
यं अज्भेसामि यं पसादेमि । पुद्गो ति । पुच्छितो याचितो अज्भेसितो
पसादितो । पब्रूही ति । ब्रूहि आचिक्खाहि देसेहि पञ्जपेहि पट्टपेहि
विवराहि विभजाहि उत्तानीकरोहि पकासेही ति – एतं मे पुद्गो
पब्रूहि ।

कत्थेतं उपरुजभती ति । कत्थेतं निरुजभति वूपसम्मति अत्यं
गच्छति पटिप्पसम्भती ति । कत्थेतं उपरुजभति । तेनाह सो ब्राह्मणो –

“पञ्चा चेव सति चा पि, (इच्चायस्मा अजितो)
नामरूपं च मारिस ।

B. 33

एवं मे पुद्गो पब्रूहि, कत्थेतं उपरुजभती” ति ॥ 10

६. यमेतं पञ्चं अपुच्छि, अजित तं वदामि ते ।

यत्थ नामं च रूपं च, असेसं उपरुजभति ।

विज्ञाणस्स निरोधेन, एत्थेतं उपरुजभति ॥

यमेतं पञ्चं अपुच्छो ति । यमेतं ति । पञ्चं च सति च
नामरूपं च । अपुच्छो ति । अपुच्छसि' याचसि' अज्भेसति पसादेसी
ति – यमेतं पञ्चं अपुच्छि ।

अजित तं वदामि ते ति । अजिता ति । भगवा तं ब्राह्मणं
नामेन आलपति । तं ति । पञ्चं च सति च नामरूपं च । वदामी
ति । वदामि' आचिक्खामि देसेमि पञ्जपेमि पट्टपेमि विवरामि
विभजामि उत्तानीकरोमि पकासेमी ति । अजित तं वदामि ते ।

20

यत्थ नामं च रूपं च, असेसं उपरुजभती ति । नामं
ति । चत्तारो अरुपिनो खन्धा । रूपं ति । चत्तारो च महाभूता चतुष्प्रं
च महाभूतानं उपादायरूपं । असेसं ति । सब्बेन सब्बं सब्बथा सब्बं
असेसं निस्सेसं परियादियनवचनमेतं^१ असेसं ति । उपरुजभती ति ।
निरुजभति वूपसम्मति अत्यं गच्छति पटिप्पसम्भती ति । यत्थ नामं
च रूपं च असेसं उपरुजभति ।

विज्ञाणस्स निरोधेन, एत्थेतं उपरुजभती ति । सोतापत्ति-
मगवाणेन अभिसङ्घारविज्ञाणस्स निरोधेन सत्त भवे ठपेत्वा

१-१. अपुच्छसि आयाचसि – स्या० । २. तं वदामि – स्या० । ३. परियादायवचन-
मेतं – स्या० ।

अनमतगे संसारे ये उपज्जेय्युं नामं च रूपं च, एत्थेते निरूजभन्ति वूपसम्मन्ति' अत्थं गच्छन्ति पटिप्पस्सम्भन्ति । सकदागामिमग्राणेन अभिसह्वारविज्ञाणस्स निरोधेन द्वे भवे ठपेत्वा पञ्चसु भवेसु ये उपज्जेय्युं नामं च रूपं च, एत्थेते निरूजभन्ति वूपसम्मन्ति अत्थं ६. गच्छन्ति पटिप्पस्सम्भन्ति । अनागामिमग्राणेन अभिसह्वारविज्ञाणस्स निरोधेन एकं भवं ठपेत्वा रूपधातुया^१ वा अरूपधातुया वा ये उपज्जेय्युं नामं च रूपं च, एत्थेते निरूजभन्ति वूपसम्मन्ति अत्थं गच्छन्ति पटिप्पस्सम्भन्ति । अरहत्तमग्राणेन अभिसह्वारविज्ञाणस्स निरोधेन ये उपज्जेय्युं नामं च रूपं च, एत्थेते निरूजभन्ति वूपसम्मन्ति १० अत्थं गच्छन्ति पटिप्पस्सम्भन्ति । अरहतो अनुपादिसेसाय निव्वान-धातुया' परिनिव्वायन्तस्स चरिमविज्ञाणस्स^२ निरोधेन पञ्चा च सति च नामं च रूपं च, एत्थेते निरूजभन्ति वूपसम्मन्ति अत्थं गच्छन्ति पटिप्पस्सम्भन्ती ति – विज्ञाणस्स निरोधेन एत्थेतं उप-रुज्जति । तेनाह भगवा –

१५ “यमेतं पञ्चं अपुच्छि, अजित तं वदामि ते ।
यथं नामं च रूपं च, असेसं उपरुज्जति ।
विज्ञाणस्स निरोधेन, एत्थेतं उपरुज्जती” ति ॥

७. ये च सह्वातधम्मासे, ये च सेखा^३ पुथू इध ।
तेसं मे निष्को इरियं, पुद्दो पब्रौहि मारिस ॥

२० ये च सह्वातधम्मासे ति । सह्वातधम्मा वुच्चन्ति अरहन्तो खीणासवा । किकारणा सह्वातधम्मा वुच्चन्ति अरहन्तो खीणासवा ? ते सह्वातधम्मा जातधम्मा तुलितधम्मा तीरितधम्मा^४ विभूतधम्मा विभावितधम्मा । “सब्बे सह्वारा अनिच्चा” ति सह्वातधम्मा जातधम्मा तुलितधम्मा तीरितधम्मा विभूतधम्मा विभावितधम्मा । २५ “सब्बे सह्वारा दुख्या” ति सह्वातधम्मा ... पे०... “सब्बे धम्मा अनल्ला” ति सह्वातधम्मा ... “अविज्जापच्चया सह्वारा” ति सह्वात-धम्मा ... “यं किञ्च समुदयधम्मं सब्बं तं निरोधधम्मं ति” सह्वात-

१. वूपसम्मन्ति – स्या०; एवमुपरि पि । २. कामधातुया वा रूपधातुया – स्या० ।
३. परिनिव्वायनधातुया – स्या० । ४. पुरिमविज्ञाणस्स – स्या० । ५. सेखा – स्या०;
एवमुपरि पि । ६. तिरितधम्मा – स्या०; एवमुपरि पि ।

धम्मा जातधम्मा तुलितधम्मा तीरितधम्मा विभूतधम्मा विभावितधम्मा । अथ वा – तेसं खन्धा सह्वाता धातुयो सह्वाता आयतनानि
१ सह्वाता' गतियो सह्वाता उपपत्तियो सह्वाता पटिसन्धि' सह्वाता भवा सह्वाता संसारा सह्वाता वट्टा सह्वाता । अथ वा – ते खन्धपरियन्ते ठिता धातुपरियन्ते ठिता आयतनपरियन्ते ठिता गतिपरियन्ते ठिता ५ उपपत्तिपरियन्ते ठिता पटिसन्धिपरियन्ते ठिता भवपरियन्ते ठिता संसारपरियन्ते ठिता वट्टपरियन्ते ठिता अन्तिमे भवे ठिता अन्तिमे समुस्सये ठिता अन्तिमदेहधरा अरहन्तो ।

तेसं चायं पच्छिमको, चरिमोयं समुस्सयो ।

जातिमरणसंसारो, नत्थि नेसं पुनव्वभवो ति ॥

10

तंकारणा सह्वातधम्मा वुच्चन्ति अरहन्तो खीणासवा ति । ये च सह्वातधम्मासे, ये च सेखा पुथू इधा ति । सेखा ति । किंकारणा वुच्चन्ति सेखा ? सिक्खन्ती ति सेखा । किं च सिक्खन्ति ? १५ अधिसीलं पि सिक्खन्ति, अधिचित्तं पि सिक्खन्ति, अधिपञ्जं पि सिक्खन्ति । कतमा' अधिसीलसिक्खा ? इध भिक्खु सीलवा होति पातिमोक्खसंवरसंवुतो विहरति आचारगोचरसम्पन्नो अणुमत्तेसु वज्जेसु भयदस्सावी, समादाय सिक्खति सिक्खापदेसु । खुद्दको' सीलक्खन्धो महन्तो' सीलक्खन्धो सीलं पतिट्टा आदि चरणं संयमो संवरो मुखं पमुखं कुसलानं धम्मानं समापत्तिया – अयं अधिसील-सिक्खा ।

B. 35

20

कतमा अधिचित्तसिक्खा ? इध भिक्खु विविच्चेव कामेहि ... पे०... पठमं भानं ... दुतियं भानं ... ततियं भानं ... चतुर्थं भानं उपसम्पद्ज विहरति – अयं अधिचित्तसिक्खा ।

कतमा अधिपञ्जा सिक्खा ? इध भिक्खु पञ्जवा होति उदयत्थगामिनिया पञ्जाय समन्बागतो अरियाय निव्वेदिकाय सम्मा दुक्खक्षयगामिनिया । सो “इदं दुक्खं” ति यथाभूतं पजानाति, “अयं दुक्खसमुदयो” ति ... “अयं दुक्खनिरोधो” ति ... “अयं दुक्खनिरोध-

१. सह्वातानि – स्या० । २. पटिसन्धियो – स्या० । ३. कतमा च – स्या० । ४. खुद्दको पि – स्या० । ५. महन्तो पि – स्या० ।

- गामिनी पटिपदा” ति यथाभूतं पजानाति । “इमे आसवा” ति, “अयं आसवसमुदयो” ति, “अयं आसवनिरोधो” ति, “अयं आसवनिरोधगामिनी पटिपदा” ति यथाभूतं पजानाति । “अयं अधिपञ्चा सिक्खा”...“इमा तिस्सो सिक्खायो’ आवज्जन्ता’ सिक्खन्ति
- ५ जानन्ता सिक्खन्ति पस्सन्ता^३ सिक्खन्ति^४ चित्तं अधिदृहन्ता सिक्खन्ति सति सद्वाय अधिमुच्चन्ता सिक्खन्ति विरियं पग्गण्हन्ता सिक्खन्ति सति उपटुपेन्ता सिक्खन्ति चित्तं समादहन्ता सिक्खन्ति पञ्चाय पजानन्ता सिक्खन्ति अभिज्ञेयं अभिजानन्ता सिक्खन्ति परिज्ञेयं परिजानन्ता सिक्खन्ति पहातब्बं पजहन्ता सिक्खन्ति भावेतब्बं भावेन्ता सिक्खन्ति
- १० सच्छिकातब्बं सच्छिकरोन्ता सिक्खन्ति आचरन्ति^५ समाचरन्ति समादाय वत्तन्ति । तंकारणा वृच्चन्ति – सेखा । पुथू ति – वहुका । एते सेखा सोतापन्ना च पटिपन्ना च सकदागामिनो च पटिपन्ना च अनागामिनो च पटिपन्ना च अरहन्तो^६ च पटिपन्ना च । इधा ति । इमिस्सा दिट्ठिया इमिस्सा खन्तिया इमिस्सा रुचिया इमस्मिं आदाये
- १५ इमस्मिं धम्मे इमस्मिं विनये इमस्मिं धम्मविनये इमस्मिं पावचने इमस्मिं ब्रह्मचरिये इमस्मिं सत्थुसासने इमस्मिं अत्तभावे इमस्मिं मनुस्सलोके ति – ये च सेखा पुथू इध ।

B. 36

- तेसं मे निपको इरियं, पुट्ठो पब्रूहि मारिसा ति । त्वं पि निपको पण्डितो पञ्चवा वृद्धिमा बाणी मेधावी^७ । तेसं सह्वातधम्मानं
- २० च सेक्खानं च इरियं चरियं वुत्ति^८ पवत्ति^९ आचरं गोचरं विहारं पटिपदं । पुट्ठो ति – पुच्छितो^{१०} याचितो अज्ञेसितो पसादितो । पब्रूहि ति – ब्रूहि आचिक्खाहि देसेहि पञ्चपेहि पटुपेहि विवराहि विभजाहि उत्तानीकरोहि पकासेहि । मारिसा ति – पियवचनं गरुवचनं सगारवसप्पतिस्साधिवचनमेतं मारिसा ति – तेसं मे निपको इरियं,
- २५ पुट्ठो पब्रूहि मारिस । तेनाह सो ब्राह्मणो –

“ये च सह्वातधम्मासे, ये च सेखा पुथू इध ।

तेसं मे निपको इरियं, पुट्ठो पब्रूहि मारिसा” ति ॥

१-१. सिक्खा आवज्जेन्ता – स्या० । २-२. स्या० पोत्यके नत्यि । ३. चरन्ति आचरन्ति – स्या० । ४. अरहन्ता – स्या० । ५. विभावी मेधावी – स्या० । ६. वुत्ति – स्या० । ७. स्या० पोत्यके नत्यि । ८. आचारं – स्या० । ९. पुट्ठो पुच्छितो – स्या० ।

८. कामेसु नाभिगिज्ञेय्य, मनसानाविलो सिया ।
कुसलो सब्बधम्मानं, सतो भिक्खु परिव्वजे ॥

कामेसु नाभिगिज्ञेय्या ति । कामा ति । उद्दानतो द्वे कामा – वत्थुकामा च किलेसकामा च । कतमे वत्थुकामा ? मनापिका रूपा मनापिका सदा मनापिका गन्धा मनापिका रसा मनापिका ५ फोटुव्वा, अत्थरणा पावुरणा' दासिदासा' अजेठका कुकुटसूकरा हृत्यिगवास्सवल्लवा खेतं वत्थु हिरञ्जं सुवर्णं गामनिगमराजधानियो रटुं च जनपदो च कोसो च कोटुगारं च – यं किञ्चिच रजनीयवत्थु वत्थुकामा । अपि च अतीता कामा अनागता कामा पञ्चुप्पन्ना कामा अजभक्ता कामा वहिद्वा कामा अजभक्तवहिद्वा कामा, हीना कामा १० मजिभमा कामा पणीता कामा, आपायिका कामा मानुसिका कामा दिव्वा कामा, पञ्चुपट्टिता कामा, निम्मिता कामा परनिम्मिता कामा, परिगहिता कामा अपरिगहिता कामा, ममायिता कामा अममायिता कामा, सब्बे पि कामावचरा धम्मा, सब्बे पि रूपावचरा धम्मा, सब्बे पि अरूपावचरा धम्मा, तण्हावत्थुका तण्हारम्मणा, १५ कामनीयटुने रजनीयटुने मदनीयटुने रमणीयटुने कामा । इमे वुच्चन्ति वत्थुकामा ।

कतमे किलेसकामा ? छन्दो कामो रागो कामो छन्दरागो कामो सङ्क्लिप्पो कामो रागो कामो सङ्क्लिप्परागो कामो, यो कामेसु कामच्छन्दो कामरागो कामनन्दी^१ कामतण्हा कामसिनेहो कामपिपासा २० १८.३७ कामपरिळाहो कामगेधो काममुच्छा कामज्ञोसानं कामोधो कामयोगो कामुपादानं कामच्छन्दनीवरणं –

अद्दसं काम ते मूलं, सङ्क्लिप्पा काम जायसि ।
न तं सङ्क्लिप्पयिस्सामि, एवं काम न हेहिसी ति ॥

इमे वुच्चन्ति किलेसकामा । गेधो वुच्चति तण्हा, यो रागो २५ सारागो ...पे०... अभिज्ञा लोभो अकुसलमूलं । कामेसु नाभिगिज्ञेय्या ति । किलेसकामेन^२ वत्थुकामेसु नाभिगिज्ञेय्य न पलिवुन्धेय्य^३

१-२. पापुरणा दासीदासा – स्या०; एवमुपरि पि । २. कामनन्द – स्या० । ३.
किलेसकामेसु – स्या० । ४. पलिवुन्धेय्य – स्या० ।

अगिद्धो अस्स' अगधितो अमुच्छितो अनजभापन्नो^१ वीतगेधो विगत-
गेधो^२ चत्तगेधो बन्तगेधो मुत्तगेधो पहीनगेधो पटिनिस्सदुगेधो
वीतरागो विगतरागो^३ चत्तरागो बन्तरागो मुत्तरागो पहीनरागो
पटिनिस्सदुरागो निच्छातो निब्बुतो सीतिभूतो सुखप्पटिसंवेदी^४
५ ब्रह्मभूतेन अतना विहरेय्या ति - कामेसु नाभिगिज्ञेय्य ।

मनसानाविलो सिया ति । मनो ति । यं चितं मनो मानसं
हृदयं पण्डरं मनो^५ मनायतनं मनिन्द्रियं विज्ञाणं विज्ञाणक्खन्धो
तज्जा^६ मनोविज्ञाणधातु । कायदुच्चरितेन चितं आविलं होति
लुळितं एरितं घट्टितं चलितं भन्तं अवूपसन्तं । वचीदुच्चरितेन ...
१० मनोदुच्चरितेन ... रागेन ... दोसेन ... मोहेन ... कोधेन ... उपनाहेन ...
मक्खेन ... पळासेन ... इस्साय ... मच्छरियेन ... मायाय ... साठेयेन
... थम्भेन ... सारम्भेन ... मानेन ... अतिमानेन ... मदेन ... पमादेन
... सब्बकिलेसेहि ... सब्बदुच्चरितेहि ... सब्बडाहेहि^७ ... सब्बपरिल्लाहेहि
... सब्बसन्तापेहि ... सब्बाकुसलाभिसङ्घारेहि चितं आविलं होति
१५ लुळितं एरितं घट्टितं चलितं भन्तं अवूपसन्तं । मनसानाविलो सिया
ति । चित्तेन अनाविलो सिया - अलुळितो अनेरितो अघट्टितो अचलितो
अभन्तो वूपसन्तो आविलकरे किलेसे जहेय्य पजहेय्य विनोदेय्य
व्यन्तीकरेय्य अनभावं गमेय्य, आविलकरेहि किलेसेहि च आरतो
विरतो पटिविरतो निक्खन्तो निस्सटो^८ विष्पमुत्तो विसञ्जुत्तो
२० विमरियादिकतेन चेतसा विहरेय्या ति - मनसानाविलो सिया ।

B. 38

कुसलो सब्बधम्मानं ति । “सब्बे सङ्घारा अनिच्चा” ति
कुसलो सब्बधम्मानं, “सब्बे सङ्घारा दुवस्ता” ति कुसलो सब्बधम्मानं,
“सब्बे धम्मा अनत्ता” ति कुसलो सब्बधम्मानं, “अविज्जापच्चया
सङ्घारा” ति कुसलो सब्बधम्मानं ... पे०... “यं किञ्चिं समुदयधम्मं
२५ सब्बं तं निरोधधम्म” ति कुसलो सब्बधम्मानं । एवं पि कुसलो
सब्बधम्मानं ।

अथ वा, अनिच्चतो कुसलो सब्बधम्मानं, दुवस्तो ... रोगतो

१. स्या० पोत्यके नत्यि । २. अनज्जोपन्नो - स्या० । ३. स्या० पोत्यके नत्यि । ४.
सुखप्पटिसंवेदी - स्या० । ५. स्या० पोत्यके नत्यि । ६. स्या० पोत्यके नत्यि । ७. सब्बदरथेहि
- स्या० । ८. निस्सटो वूपसन्तो - स्या०; एवमूपरि पि ।

... गण्डतो ... सल्लतो ... अघतो ... आबाघतो ... परतो ... पलोकतो...
 इंतितो ... उपद्वयतो ... भयतो' ... उपसगतो... चलतो ... पभडगुतो...
 अदधुवतो ... अताणतो ... अलेणतो ... असरणतो ... असरणीभूततो ...
 रित्ततो ... तुच्छतो ... सुञ्जतो ... अनत्ततो ... आदीनवतो ... विपरिणाम-
 धम्मतो ... असारकतो ... अघमूलतो ... वधकतो ... विभवतो ... ६
 सासवतो ... सह्यततो ... मारामिसतो ... जातिधम्मतो ... जराधम्मतो
 ... व्याधिधम्मतो ... मरणधम्मतो ... सोकपरिदेवदुक्खदोमनस्सुपायास-
 धम्मतो ... संकिलेसिकधम्मतो'... समुदयतो ... अत्थङ्गमतो ... अस्सादतो'
 ... आदीनवतो ... निस्सरणतो' कुसलो सब्बधम्मानं । एवं पि
 कुसलो सब्बधम्मानं ।

10

अथ वा, सन्धकुसलो धातुकुसलो आयतनकुसलो पटिच्च-
 समुप्पादकुसलो सतिपट्टानकुसलो सम्मप्पधानकुसलो इद्धिपादकुसलो'
 इन्द्रियकुसलो वलकुसलो बोजभङ्गकुसलो मग्मकुसलो फलकुसलो
 निव्वानकुसलो । एवं पि कुसलो सब्बधम्मानं ।

अथ वा, सब्बधम्मा वुच्चन्ति द्वादसायतनानि – चक्खु चेव १५
 रूपा च, सोतं च सदा च, धानं च गन्धा च, जिव्हा च रसा च,
 कायो च फोटुब्बा च, मनो च धम्मा च । यतो च अजभक्तिक-
 वाहिरेसु आयतनेसु छन्दरागो पहीनो ह्रोति उच्छ्वस्मूलो ताला-
 वत्थुकतो अनभावकतो आयतिं अनुप्पादधम्मो, एतावता पि कुसलो
 सब्बधम्मानं ति – कुसलो सब्बधम्मानं ।

20

सतो भिक्खु परिव्वजे ति । सतो ति । चतूहि कारणेहि
 सतो – काये कायानुपस्सनासतिपट्टानं भावेन्तो सतो, वेदनासु
 वेदनानुपस्सनासतिपट्टानं भावेन्तो सतो, चित्ते चित्तानुपस्सनासतिपट्टानं
 भावेन्तो सतो, धम्मेसु धम्मानुपस्सनासतिपट्टानं भावेन्तो सतो ।

B. 39

अपरेहि पि चतूहि कारणेहि सतो – असतिपरिवज्जनाय सतो, २०
 सतिकरणीयानं धम्मानं करत्ता सतो, सतिपरिवन्धानं' धम्मानं हृत्ता
 सतो, सतिनिमित्तानं धम्मानं असम्मुद्रुता' सतो ।

१. असाततो भवतो – स्याऽ । २. संकिलेसधम्मतो – स्याऽ । ३. अनस्सादतो –
 स्याऽ । ४. अनिस्सरणतो – स्याऽ । ५. इद्धिपादकुसलो – स्याऽ । ६. सतिपटिपक्षानं –
 स्याऽ । ७. अप्पमुद्रुता – स्याऽ ।

अपरेहि पि चतूहि कारणेहि सतो – सतिया समन्वागतता सतो, सतिया वसितता सतो, सतिया पागुञ्जेन^१ समन्वागतता^२ सतो, सतिया अपञ्चोरोहणताय सतो ।

- अपरेहि पि चतूहि कारणेहि सतो – सतिया^३ समन्वागतता^४
- ५ सतो, सन्तता सतो, समितता सतो, सन्तधम्मसमन्वागतता सतो । वुद्धानुस्सतिया सतो, धम्मानुस्सतिया सतो, सङ्घानुस्सतिया सतो, सीलानुस्सतिया सतो, चागानुस्सतिया सतो, देवतानुस्सतिया सतो, आनापानस्सतिया सतो, मरणस्सतिया^५ सतो, कायगतास्तिया सतो, उपसमानुस्सतिया सतो । या सति अनुस्सति ...पे०... सम्मासति
 - १० सतिसम्बोजभङ्गो एकायनमग्मो, अयं वुच्चति सति । इमाय सतिया उपेतो होति समुपेतो उपागतो समुपागतो उपपन्नो समन्वागतो, सो वुच्चति सतो । भिक्खु ति । सत्तन्नं धम्मानं भिन्नता भिक्खु – सक्कायदिटि भिन्ना होति, विचिकिच्छा भिन्ना होति, सीलव्वतपरामासो भिन्नो होति, रागो भिन्नो होति, दोसो भिन्नो होति, मोहो भिन्नो होति, मानो भिन्नो होति । भिन्ना^६ होन्ति पापका अकुसला धम्मा संकिलेसिका पोनोभविका^७ सदरा दुक्खविपाका आयति जातिजरामरणिया ।

पज्जेन कतेन अत्तना, (सभिया ति भगवा)
परिनिब्बानगतो वितिष्णकह्वो ।

- २० विभवं च भवं च विष्पहाय,
वुसितवा खीणपुनवभवो स भिक्खु ति ॥

B. 40

- सतो भिक्खु परिब्बजे ति । सतो भिक्खु परिब्बजे, सतो गच्छेय्य, सतो तिद्वेय्य, सतो निसीदेय्य, सतो सेव्यं कप्पेय्य, सतो अभिक्कमेय्य, सतो पटिक्कमेय्य, सतो आलोकेय्य, सतो विलोकेय्य, २५ सतो समिञ्जेय्य^८, सतो पसारेय्य, सतो सङ्घाटिपत्तचीवरं धारेय्य, सतो चरेय्य विहरेय्य इरियेय्य वत्तेय्य पालेय्य यपेय्य यापेय्या ति – सतो भिक्खु परिब्बजे । तेनाह भगवा –

१. पागुञ्जताय – स्या० । २. स्या० पीत्वके नत्वा । ३-४. सतता – स्या० । ४. मरणानुस्सतिया – स्या० । ५. भिन्नस्त – स्या० । ६. पोनोभविका – स्या०; एवमुपरि पि । ७. सम्मिञ्जेय्य – स्या० ।

“कामेसु नाभिगिजभेष्य, मनसानाविलो सिया ।
कुसलो सब्बधम्मानं, सतो भिक्खु परिब्बजे” ति ॥

सह गाथापरियोसाना ये' ते' ब्राह्मणेन सदिं एकच्छन्दा
एकपयोगा^१ एकाधिष्पाया एकवासनवासिता, तेसं अनेकपाणसहस्रानं
विरजं वीतमलं धम्मचक्रखुं उदपादि – “यं किञ्च समुदयधम्मं सब्बं^५
तं निरोधधम्मं” ति । तस्स^२ ब्राह्मणस्स अनुपादाय आसवेहि चित्तं
विमुच्चि । सह अरहतपत्ता अजिनजटावाकचीरतिदण्डकमण्डलुकेसा^३
च मस्सू च अन्तरहिता, भण्डुकासायवत्थवसनो^४ सह्वाटिपत्तचीवरधरो
अन्वत्थपटिपत्तिया^५ पञ्जलिको भगवन्तं नमस्समानो निसिन्नो
होति – “सत्था मे भन्ते भगवा, सावकोहमस्मी” ति ।^{१०}

अजितमाणवपुच्छानिदेसो पठमो ।

२. तिस्समेतेष्यमाणवपुच्छानिदेसो

९. कोध सन्तुसितो लोके, (इच्चायस्मा तिस्समेतेष्यो)
कस्स नो सन्ति इञ्जिता ।

को उभन्तमभिज्ञाय, मज्जे मन्ता न लिप्पति^६ ।
कं द्रूसि महापुरिसो ति, को इध सिद्धिनिमच्चगा ॥

कोध सन्तुसितो लोके ति । को^७ लोके तुद्वो^८ सन्तुद्वी^{१५}
अत्तमनो परिपुण्णसङ्क्लिप्पो ति – कोध सन्तुसितो लोके ।

इच्चायस्मा तिस्समेतेष्यो ति । इच्चा ति । पदसन्धि
पदसंसग्गो पदपारिपूरी अव्वरसमवायो व्यञ्जनसिलिटुता पदानु-
पुव्वतापेतं – इच्चा ति । आयस्मा ति । पियवचनं गरुवचनं सगारव-
सप्पतिस्साधिवचनमेतं – आयस्मा ति । तिस्सो^९ ति – तस्स ब्राह्मणस्स
नामं सह्वा समञ्चा पञ्जति वोहारो नामं नामकम्मं नामधेयं
निरुति व्यञ्जनं अभिलापो । मेतेष्यो^{१०} ति । तस्स ब्राह्मणस्स गोत्तं
सह्वा समञ्चा पञ्जति वोहारो ति – इच्चायस्मा तिस्समेतेष्यो ।^{२०}

B. 41

१-१. तेन – स्या० । २. एकपयोगा – स्या० । ३. तस्स च – स्या० । ४. अजिन-
जटावाकचीरतिदण्डकमण्डलुकेसा – स्या० । ५. भण्डुकासाय० – स्या० । ६. भिक्खु अन्वत्थ० –
स्या० । ७. लिप्पति – स्या० । ८-८. स्या० पोत्थके नत्यि । ९. तिस्सा – स्या० । १०.
मेतेष्या – स्या० ।

कस्स नो सन्ति इञ्जिता ति – तण्हिञ्जितं दिट्ठिञ्जितं
मानिञ्जितं किलेसिञ्जितं कामिञ्जितं^१। कस्सिमे इञ्जिता नथि
न सन्ति न संविज्जन्ति नुपलब्धन्ति पहीना समुच्छन्ना वूपसन्ता
पटिपस्सद्वा^२ अभव्युप्तिका जाणगिना दड्हा ति – कस्स नो सन्ति
^३ इञ्जिता ।

को उभन्तमभिज्ञाया ति । को उभो अन्ते अभिज्ञाय
जानित्वा तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा ति – को
उभन्तमभिज्ञाया ।

मज्जे मन्ता न लिष्पती ति । मज्जे मन्ताय न लिष्पति,
^४ अलित्तो अनुपलित्तो निक्खन्तो निस्सटो विष्मुत्तो विसञ्चुत्तो
विमरियादिकतेन चेतसा विहरती ति – मज्जे मन्ता न लिष्पति ।

कं ब्रूसि महापुरिसो ति । महापुरिसो अग्गपुरिसो सेट्पुरिसो
विसेट्पुरिसो पामोक्खपुरिसो उत्तमपुरिसो पधानपुरिसो^५ पवरपुरिसो
ति । कं ब्रूसि कं कथेसि कं मञ्चसि कं भणसि कं पस्सति कं
^६ वोहरसी^७ ति – कं ब्रूसि महापुरिसो ति ।

को इध सिव्विनिमच्चगा^८ ति । को इध सिव्विनि तण्हं
अज्जगा^९ उपच्चगा अतिकक्न्तो समतिकक्न्तो वीतिवत्तो ति – को
इध सिव्विनिमच्चगा । तेनाह सो ब्राह्मणो –

“कोध सन्तुसितो लोके, (इच्चायस्मा तिस्समेत्येयो)

^{२०} कस्स नो सन्ति इञ्जिता ।

को उभन्तमभिज्ञाय, मज्जे मन्ता न लिष्पति ।

कं ब्रूसि महापुरिसो ति, को इध सिव्विनिमच्चगा^{१०} ति ॥

१०. कामेसु ब्रह्मचरियवा, (मेत्येया ति भगवा)

वीततण्हो सदा सतो ।

^{२५} सत्त्वाय निव्वुतो भिक्खु, तस्स नो सन्ति इञ्जिता ॥

कामेसु ब्रह्मचरियवा ति । कामा ति । उद्दानतो द्वे कामा –
वत्थुकामा च किलेसकामा च...पे०...इमे वुच्चन्ति वत्थुकामा...पे०...

१. कमिञ्जितं – स्या० । २. पटिपस्सद्वा – स्या० । ३. स्या० पोत्थके नथि ।
४. वोहरेसी – स्या० । ५. सिव्विनिमच्चगा – स्या०; एवमुपरि पि । ६. अच्चगा – स्या० ।

इमे वुच्चन्ति किलेसकामा । ब्रह्मचरियं वुच्चति असद्भ्मसमापत्तिया आरति विरति पटिविरति वेरमणी अकिरिया अकरणं अनजभापत्ति वेलाअनतिक्कमो । अपि च, निष्परियायेन ब्रह्मचरियं वुच्चति अरियो अटुङ्गिको मग्गो, सेय्यथिदं – सम्मादिट्टि, सम्मासङ्क्षिप्तो, सम्मावाचा, सम्माकम्मन्तो, सम्माआजीवो, सम्मावायामो, सम्मासति, सम्मा-^५ समाधि । यो इमिना अरियेन अटुङ्गिकेन मग्गेन उपेतो समुपेतो उपागतो समुपागतो उपपन्नो समुपपन्नो समन्नागतो, सो वुच्चति ब्रह्मचरियवा । यथा च धनेन धनवा ति वुच्चति, भोगेन भोगवा ति वुच्चति, यसेन यसवा ति वुच्चति, सिष्पेन सिष्पवा ति वुच्चति, सीलेन सीलवा ति वुच्चति, वीरियेन वीरियवा ति वुच्चति, पञ्जाय पञ्जवा ति वुच्चति, विज्जाय विज्जवा ति वुच्चति – एवमेव यो इमिना अरियेन अटुङ्गिकेन मग्गेन उपेतो समुपेतो उपागतो समुपागतो उपपन्नो समुपपन्नो समन्नागतो, सो वुच्चति ब्रह्मचरियवा ति – कामेसु ब्रह्मचरियवा ।

मेत्तेय्या ति । भगवा तं ब्राह्मणं गोत्तेन आलपति । भगवा ति । ^{१५} गारवाधिवचनमेतं ...पे०... सच्छिका पञ्जति, यदिदं भगवा ति – मेत्तेय्या ति भगवा ।

वीततण्हो सदा सतो ति । तण्हा ति । रूपतण्हा ...पे०... धम्मतण्हा । यस्सेसा तण्हा पहीना समुच्छिन्ना वूपसन्ता पटिप्ससद्धा अभव्युप्तिका जाणगिना दड्डा, सो वुच्चति वीततण्हो चत्ततण्हो ^{२०} वन्ततण्हो मुत्ततण्हो पहीनतण्हो पटिनिस्सदुतण्हो वीतरागो चत्तरागो वन्तरागो मुत्तरागो पहीनरागो पटिनिस्सदुरागो निच्छातो निब्बुतो सीतिभूतो सुखप्पटिसंवेदी^१ ब्रह्मभूतेन अत्तना विहरति । सदा ति । सदा सब्बदा सब्बकालं निच्चकालं धुवकालं सततं समितं अब्बोकिण्णं पोह्नानुपोह्नं^२ उदकूमिकजातं^३ अवीचिसन्ततिसहितं^४ फस्सितं^५ पुरेभतं ^{२५} पञ्चाभतं पुरिमयामं मज्जिमयामं पञ्चिमयामं काळे जुण्हे वस्से हेमन्ते गिम्हे पुरिमे वयोखन्धे मजिम्मे वयोखन्धे पञ्चिमे वयोखन्धे । B. 43

१. सुखपटिसंवेदी – स्या० । २. पोह्नानुपोह्न – स्या० । ३. स्या० पोत्थके नत्य ।

४-५. अवीचिसमज्जिसहितं फुसितं – स्या० ।

सतो ति । चतूहि कारणेहि सतो – काये कायानुपस्सनासतिपट्टानं भावेन्तो' सतो, वेदनासु वेदनानुपस्सनासतिपट्टानं भावेन्तो सतो, चित्ते चित्तानुपस्सनासतिपट्टानं भावेन्तो सतो, धम्मेसु धम्मानुपस्सनासति-पट्टानं भावेन्तो सतो ...पे०... सो वुच्चति सतो ति – वीततण्ठो
५ सदा सतो ।

सङ्खाय निब्बुतो भिक्खू ति । सङ्खा वुच्चति जाणं । या पञ्चा पजानना विर्चयो पविचयो ...पे०... अमोहो धम्मविचयो सम्मादिद्वि । सङ्खाया ति । सङ्खाय जानित्वा तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा, “सब्बे सङ्खारा अनिच्चा” ति सङ्खाय १० जानित्वा तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा, “सब्बे सङ्खारा दुक्खा” ति ...“सब्बे धम्मा अनत्ता” ति ...“अविज्ञापच्चया सङ्खारा” ति ...“यं किञ्चित् समुदयधम्मं सब्बं तं निरोधधम्मं” ति सङ्खाय जानित्वा तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा ।

अथ वा, अनिच्चतो सङ्खाय जानित्वा ... दुक्खतो ... रोगतो ...
१५ गण्डतो ... सल्लतो ...पे०... निस्सरणतो सङ्खाय जानित्वा तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा । निब्बुतो ति । रागस्स निब्बापित्ता निब्बुतो, दोसस्स निब्बापित्ता निब्बुतो, मोहस्स निब्बापित्ता निब्बुतो, कोधस्स ... उपनाहस्स ... मक्खस्स ... पळासस्स ... इस्साय ... मच्छरियस्स ... मायाय ... साठेयस्स ... थम्भस्स ... सार-
२० म्भस्स ... मानस्स ... अतिमानस्स ... मदस्स ... पमादस्स ... सब्बकिलेसानं ...सब्बदुच्चरितानं ... सब्बदरथानं ... सब्बपरिळाहानं ... सब्बसन्तापानं ...सब्बाकुसलाभिसङ्खारानं निब्बापित्ता निब्बुतो । भिक्खू ति । सतत्रं धम्मानं भिन्नता भिक्खु ...पे०... वुसित्वा खीणपुनव्यवो स भिक्खु ति – सङ्खाय निब्बुतो भिक्खु ।

२५ तस्स नो सन्ति इञ्जिता ति । तस्सा ति । अरहतो खीणा-सवस्स । इञ्जिता ति । तण्हिञ्जितं दिट्टिञ्जितं मानिञ्जितं किले-सिञ्जितं कामिञ्जितं । तस्समे इञ्जिता नत्थि न सन्ति न संविज्जन्ति नुपलव्यभन्ति पहीना समुच्छिन्ना वूपसन्ता पटिपस्सद्वा अभव्युप्तिका बाणगिगना दद्वा ति – तस्स नो सन्ति इञ्जिता । तेनाह भगवा –

१-१. कायानुपस्सनासतिपट्टानं भावितता – स्या०; एवमूपरि पि ।

“कामेसु ब्रह्मचरियवा, (मेत्या ति भगवा)
वीततण्हो सदा सतो ।

सह्याय निव्वुतो भिक्खु, तस्स नो सन्ति इच्छिता” ति ॥

११. सो उभन्तमभिज्ञाय, मज्जे मन्ता न लिप्ति ।
तं बूमि महापुरिसो ति, सो इधं सिव्वनिमच्चगा ॥

सो उभन्तमभिज्ञाय, मज्जे मन्ता न लिप्ती ति । अन्ता^१ ति ।
फस्सो एको अन्तो, फस्ससमुदयो दुतियो अन्तो, फस्सनिरोधो
मज्जे; अतीतं एको अन्तो, अनागतं दुतियो अन्तो, पञ्चुपन्नं मज्जे; सुखा
वेदना एको अन्तो, दुखा वेदना दुतियो अन्तो, अदुखमसुखा
वेदना मज्जे; नामं एको अन्तो, रूपं दुतियो अन्तो, विज्ञाणं
मज्जे; छ अज्ञतिकानि आयतनानि एको अन्तो, छ बाहिरानि
आयतनानि दुतियो अन्तो, विज्ञाणं मज्जे; सक्कायो एको अन्तो,
सक्कायसमुदयो दुतियो अन्तो, सक्कायनिरोधो मज्जे । मन्ता
वुच्चति पञ्जा, या पञ्जा पजानना ...पे०... अमोहो धम्मविचयो
सम्मादिट्ठि ।

लेपा ति । द्वे लेपा – तण्हालेपो च दिट्ठलेपो च । कतमो
तण्हालेपो? यावता तण्हासह्यातेन सीमकतं ओधिकतं^२ परियन्तकतं^३
परिगमहितं ममायितं – “इदं मम, एतं मम, एतकं मम, एतावता मम
रूपा सदा गन्धा रसा फोटुब्बा अत्थरणा पावुरणा” दासिदासा^४
अजेलका कुकुटसूकरा हत्थिगवास्सवल्लवा खेतं वथु हिरञ्जं
सुवण्णं गामनिगमराजधानियो रहुं च जनपदो च कोसो च कोट्टागारं
‘च’ । केवलं पि महापथविं तण्हावसेन ममायति । यावता अटुसत-
तण्हाविचरितं^५ – अयं तण्हालेपो ।

कतमो दिट्ठलेपो? वीसतिवत्युका सक्कायदिट्ठि, दसवत्युका
मिच्छादिट्ठि, दसवत्युका अन्तगाहिका दिट्ठि, या एवरूपा दिट्ठि
दिट्ठिगतं दिट्ठिगहनं दिट्ठिकन्तारो दिट्ठिविसूकायिकं दिट्ठिविप्फन्दितं
दिट्ठिसंयोजनं गाहो पटिगाहो अभिनिवेसो परामासो कुम्मग्गो

B. 45

१. अन्तो – स्या० । २. मरियादिकतं ओधिकतं – स्या० । ३. परियन्तकतं – स्या० ।
४-५. पापुरणा दासीदासा – स्या० । ५. अटुसततण्हाविपरीतं – स्या० ।

मिच्छापथो मिच्छतं तित्थायतनं विपरियासग्गाहो' विपरीतग्गाहो
विपल्लासग्गाहो मिच्छाग्गाहो अयाथावकस्मिं याथावकं ति गाहो,
यावता द्वासद्वि दिट्ठिगतानि – अयं दिट्ठिलेपो ।

सो उभन्तमभिज्ञाय, मज्जे मन्ता न लिप्पती ति । सो उभो

- ६ च अन्ते मज्जं च मन्ताय अभिज्ञाय जानित्वा तुलयित्वा तीरयित्वा
विभावयित्वा विभूतं कृत्वा न लिप्पति न पलिप्पति न उपलिप्पति,
अलित्तो असंलित्तो अनुपलित्तो निकखन्तो निस्सटो विषमुत्तो
विसञ्जुत्तो विमरियादिकतेन चेतसा विहरती ति – सो उभन्त-
मभिज्ञाय मज्जे मन्ता न लिप्पति ।

- १० तं ब्रूमि महापुरिसो ति । महापुरिसो अग्गपुरिसो सेद्धपुरिसो
विसेद्धपुरिसो पामोक्खपुरिसो उत्तमपुरिसो पवरपुरिसो, तं ब्रूमि तं
कथेमि' तं भणामि तं दीपेमि तं वोहरामि ।

- १५ आयस्मा सारिपुत्तो भगवन्तं एतदबोच – “महापुरिसो
महापुरिसो’ ति, भन्ते, वुच्चति । कित्तावता नु खो, भन्ते, महापुरिसो
होती” ति ?

- “विमुत्तचित्तता ख्वाहं, सारिपुत्त, महापुरिसो ति वदामि,
अविमुत्तचित्तता” नो महापुरिसो ति वदामि । कथं च, सारिपुत्त,
विमुत्तचित्तो होति ? इध, सारिपुत्त, भिक्खु अज्जक्तं काये कायानु-
पस्सी विहरति आतापी सम्पजानो सतिमा विनेय्य लोके अभिज्ञा-
दोमनस्सं । तस्स काये कायानुपस्सिनो विहरतो चित्तं विरज्जति
विमुच्चति अनुपादाय आसवेहि । वेदनासु ... चित्ते ... धम्मेसु धम्मानु-
पस्सी विहरति आतापी सम्पजानो सतिमा विनेय्य लोके अभिज्ञा-
दोमनस्सं । तस्स धम्मेसु धम्मानुपस्सिनो विहरतो चित्तं विरज्जति
विमुच्चति अनुपादाय आसवेहि । एवं खो, सारिपुत्त, भिक्खु
२० विमुत्तचित्तो होति । विमुत्तचित्तता ख्वाहं, सारिपुत्त, महापुरिसो
ति वदामि, अविमुत्तचित्तता नो महापुरिसो ति वदामी” ति – तं
ब्रूमि महापुरिसो ति ।

सो इधं सिव्विनिमच्चगा ति । सिव्विनी वुच्चति तण्हा । यो रागो सारागो ...पे०... अभिजभा लोभो अकुसलमूलं, यस्सेसा सिव्विनी तण्हा पहीना समुच्छिन्ना वूपसन्ता पटिपस्सद्वा अभव्वुप्पत्तिका बाणगिना दहु़ा । सो सिव्विनि तण्हं अच्चगा उपच्चगा अतिकन्तो समतिककन्तो वीतिवत्तो ति – सो इधं सिव्विनिमच्चगा । तेनाह भगवा – ५

“सो उभन्तमभिज्ञाय, मज्जे मन्ता न लिप्ति ।

तं ब्रूमि महापुरिसो ति, सो इधं सिव्विनिमच्चगा” ति ॥

सह गाथापरियोसाना ये' ते' ब्राह्मणेन सद्धिं एकच्छन्दा एकपयोगा एकाधिप्पाया एकवासनवासिता, तेसं अनेकपाणसहस्रानं १० विरजं वीतमलं धम्मचक्रवृं उदपादि – “यं किञ्चिच समुदयधम्मं सब्बं तं निरोधधम्मं” ति । तस्स' ब्राह्मणस्स अनुपादाय आसवेहि चित्तं विमुच्च । सह अरहत्तप्पत्ता अजिनजटावाकचीरतिदण्डकमण्डलुकेसा च मस्सू च अन्तरहिता । भण्डुकासायवत्थवसनो^१ सङ्घाटिपत्तचीवरधरो अन्वत्थपटिपत्तिया पञ्जलिको भगवन्तं नमस्समानो निसिन्नो होति – “सत्था मे भन्ते भगवा, सावकोहमस्मी” ति । १५

तिस्समेत्येयमाणवपुच्छानिदेसो दुतियो ।

३. पुण्णकमाणवपुच्छानिदेसो

१२. अनेजं मूलदस्साविं, (इच्चायस्मा पुण्णको)
अथिय पञ्जेन आगमं ।

किं निस्सिता इसयो मनुजा,
खत्तिया ब्राह्मणा देवतानं ।
यञ्ज्ञमकप्पयिंसु^२ पुथूध लोके,
पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं”॥

अनेजं मूलदस्साविं ति । एजा वुच्चति तण्हा । यो रागो सारागो ...पे०... अभिजभा लोभो अकुसलमूलं । सा एजा तण्हा बुद्धस्स भगवतो पहीना उच्छिन्नमूला तालावत्थकता अनभावंकता^३ आयति अनुप्पादधम्मा । तस्मा बुद्धो अनेजो । एजाय पहीनता अनेजो । २५ भगवा लाभे पि न इञ्जति, अलाभे पि न इञ्जति, यसे पि न

१-१. तेन – स्या० । २. तस्स च – स्या० । ३. भण्डकाय० – स्या० । ४. यञ्ज्ञ-
मकप्पयिंसु – स्या० । ५. अनभावञ्जता – स्या० ।

इञ्जति, अयसे पि न इञ्जति, पसंसाय पि न इञ्जति, निन्दाय पि न इञ्जति, सुखे पि न इञ्जति, दुखे पि न इञ्जति न चलति न वेधति नप्पवेधती ति – अनेजं ।

मूलदस्साविं ति । भगवा मूलदस्सावी हेतुदस्सावी निदान-
८ दस्सावी सम्भवदस्सावी पभवदस्सावी' समुट्टानदस्सावी आहार-
दस्सावी आरम्णणदस्सावी पच्चयदस्सावी समुदयदस्सावी ।

तीणि अकुसलमूलानि – लोभो अकुसलमूलं, दोसो अकुसलमूलं,
मोहो अकुसलमूलं ।

वुत्तं हेतं भगवता – “तीणिमानि, भिक्खवे, निदानानि कम्मानं
१० समुदयाय । कतमानि तीणि ? लोभो निदानं कम्मानं समुदयाय,
दोसो निदानं कम्मानं समुदयाय, मोहो निदानं कम्मानं समुदयाय ।
न, भिक्खवे, लोभजेन कम्मेन दोसजेन कम्मेन मोहजेन कम्मेन
देवा पञ्चायन्ति, मनुस्सा पञ्चायन्ति, या वा पनञ्चा पि काचि
सुगतियो । अथ खो, भिक्खवे, लोभजेन कम्मेन दोसजेन कम्मेन
१५ मोहजेन कम्मेन निरयो पञ्चायति, तिरच्छानयोनि पञ्चायति,
पेत्तिविसयो^१ पञ्चायति, या वा पनञ्चा पि काचि दुग्गतियो निरये
तिरच्छानयोनिया^२ पेत्तिविसये अत्तभावाभिनिव्वत्तिया” । इमानि
तीणि अकुसलमूलानी ति भगवा जानाति पस्सति । एवं पि भगवा
मूलदस्सावी ...पे०... समुदयदस्सावी ।

२० तीणि कुसलमूलानि – अलोभो कुसलमूलं, अदोसो कुसलमूलं,
अमोहो कुसलमूलं । वुत्तं हेतं भगवता – “तीणिमानि ... पे० ... न,
भिक्खवे, अलोभजेन कम्मेन अदोसजेन कम्मेन अमोहजेन कम्मेन
निरयो पञ्चायति, तिरच्छानयोनि पञ्चायति, पेत्तिविसयो पञ्चायति,
या वा पनञ्चा पि काचि दुग्गतियो । अथ खो, भिक्खवे, अलोभजेन
२५ कम्मेन अदोसजेन कम्मेन अमोहजेन कम्मेन देवा पञ्चायन्ति, मनुस्सा
पञ्चायन्ति, या वा पनञ्चा पि काचि सुगतियो देवे च मनुस्से च
अत्तभावाभिनिव्वत्तिया” । इमानि तीणि कुसलमूलानी ति भगवा
जानाति पस्सति । एवं पि भगवा मूलदस्सावी ... पे० ... समुदयदस्सावी ।

१. स्या० पोत्यके नत्यि । २. पित्तिविसयो – स्या०; एवमुपरि पि । ३. तिरच्छान-
योनियं – स्या०।

वृत्तं हेतं भगवता—“ये केचि, भिक्खवे, धम्मा अकुसला अकुसलभागिया अकुसलपविखका सब्बे ते अविज्जामूलका अविज्जासमोसरणा अविज्जासमुग्धाता”। सब्बे ते समुग्धातं गच्छन्ती ति भगवा जानाति पस्सति । एवं पि भगवा मूलदस्सावी ... पे० ... समुदयदस्सावी ।

वृत्तं हेतं भगवता—“ये केचि, भिक्खवे, धम्मा कुसला कुसलभागिया कुसलपविखका, सब्बे ते अप्पमादमूलका अप्पमादसमोसरणा । अप्पमादो तेसं धम्मानं अगमवस्थायती ति भगवा जानाति पस्सति । एवं पि भगवा मूलदस्सावी ... पे० ... समुदयदस्सावी ।

अथ वा, भगवा जानाति पस्सति । “अविज्जा मूलं सङ्घारानं, १० सङ्घारा मूलं विज्ञाणस्स, विज्ञाणं मूलं नामरूपस्स, नामरूपं मूलं सळायतनस्स, सळायतनं मूलं फस्सस्स, फस्सो मूलं वेदनाय, वेदना मूलं तण्हाय, तण्हा मूलं उपादानस्स, उपादानं मूलं भवस्स, भवो मूलं जातिया, जाति मूलं जरामरणस्सा” ति—भगवा जानाति पस्सति । एवं पि भगवा मूलदस्सावी ... पे० ... समुदयदस्सावी ।

अथ वा, भगवा जानाति पस्सति । “चक्खु मूलं चक्खुरोगानं, १५ सोतं मूलं सोतरोगानं, धानं मूलं धानरोगानं, जिव्हा मूलं जिव्हारोगानं, कायो मूलं कायरोगानं, मनो मूलं चेतसिकानं दुखानं” ति—भगवा जानाति पस्सति । एवं पि भगवा मूलदस्सावी हेतुदस्सावी निदानदस्सावी सम्भवदस्सावी पभवदस्सावी समुद्रानदस्सावी २० आहारदस्सावी आरम्मणदस्सावी पञ्चयदस्सावी समुदयदस्सावी ति—अनेजं मूलदस्सावी” ।

इच्चायस्मा पुण्यको ति । इच्चा ति । पदसन्धि ... पे० ... आयस्मा पुण्यको ।

अतिथि पञ्चेन आगमं ति । पञ्चेन अतिथिको आगतोम्हि, २५ पञ्चं पुच्छितुकामो आगतोम्हि, पञ्चं सोतुकामो आगतोम्ही ति—एवं पि अतिथि पञ्चेन आगमं ।

अथ वा, पञ्चतिथिकानं पञ्चं पुच्छितुकामानं पञ्चं सोतुकामानं आगमनं^१ अभिकमनं उपसङ्खमनं परिष्पासनं अत्थी ति—एवं पि

१. मूलदस्सावी—स्या० । २. आगमं—स्या० ।

अतिथि पञ्चेन आगमं । अथ वा, पञ्चागमो तुयं अतिथि, त्वं पि पहु विसवी अलमत्तो । मया पुच्छितं कथेतुं विसज्जेतुं वहस्सेतं' भारं' ति – एवं पि अतिथि पञ्चेन आगमं ।

- B. 49
- ५ अल्लीना उपगता अजभोसिता अधिमुत्ता । इसयो ति । इसिनामका ये केचि इसिपब्बज्जं पब्बजिता आजीवका निगण्ठा^१ जटिला तापसा । मनुजा ति । मनुस्सा वुच्चन्ती ति – किं निस्सिता इसयो मनुजा ।

- खत्तिया ब्राह्मणा देवतानं ति । खत्तिया ति । ये केचि खत्तियजातिका । ब्राह्मणा ति । ये केचि भोवादिका । देवतानं ति ।
- १० आजीवकसावकानं आजीवका देवता, निगण्ठसावकानं निगण्ठा देवता, जटिलसावकानं जटिला देवता, परिब्बाजकसावकानं परिब्बाजका देवता, अविरुद्धकसावकानं^२ अविरुद्धका^३ देवता, हृत्थिवतिकानं हृथी देवता, अस्सवतिकानं अस्सा देवता, गोवतिकानं गावो देवता, कुकुरवतिकानं कुकुरा देवता, काकवतिकानं काका देवता,
- १५ वासुदेववतिकानं वासुदेवो देवता, बलदेववतिकानं बलदेवो देवता, पुण्णभद्रवतिकानं पुण्णभद्रो देवता, मणिभद्रवतिकानं मणिभद्रो देवता, अग्निवतिकानं अग्नि देवता, नागवतिकानं नागा देवता, सुपष्णवतिकानं सुपष्णा देवता, यक्खवतिकानं यक्खा देवता, असुरवतिकानं असुरा देवता, गन्धब्बवतिकानं गन्धब्बा देवता, महाराजवतिकानं
- २० महाराजानो^४ देवता, चन्द्रवतिकानं चन्द्रो देवता, सूरियवतिकानं^५ सूरियो^६ देवता, इन्द्रवतिकानं इन्द्रो देवता, ब्रह्मवतिकानं ब्रह्मा देवता, देववतिकानं देवो देवता, दिसावतिकानं दिसा देवता, ये येसं दक्षिखणेय्या ते तेसं देवता ति – खत्तियब्राह्मणा देवतानं ।

- यञ्जमकप्पयिंसु पुथूध लोके ति । यञ्जं^७ वुच्चति देव्यधम्मो
- २५ चीवरपिण्डपातसेनासनगिलानपच्चयभेसज्जपरिवत्तारं अन्नं पानं वत्थं यानं मालागन्धविलेपनं सेव्यावसथपदीपेय्यं । यञ्जमकप्पयिंसू ति । ये पि यञ्जं एसन्ति गवेसन्ति परियेसन्ति चीवरपिण्डपातसेनासन-

१-१. सन्दस्सेतुं भणितुं – स्याऽ । २. निगमन्था – स्याऽ । ३-३. अवरुद्धकसावकानं अवरुद्धका – स्याऽ । ४. महाराजा – स्याऽ । ५-५. सुरियवतिकानं सुरियो – स्याऽ । ६. यञ्जो – स्याऽ ।

गिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खारं अन्नं पानं वत्यं यानं मालागन्धविलेपनं सेय्यावसथपदीपेय्यं, ते पि यञ्जं कप्पेन्ति । ये पि यञ्जं अभिसह्यरोन्ति चीवरपिण्डपातसेनासनगिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खारं अन्नं पानं ...पे० ...सेय्यावसथपदीपेय्यं, ते पि यञ्जं कप्पेन्ति । ये पि यञ्जं देन्ति यजन्ति परिच्चजन्ति चीवरपिण्डपातसेनासनगिलानपच्चयभेसज्ज-^५ परिक्खारं अन्नं पानं ...पे० ...सेय्यावसथपदीपेय्यं, ते पि यञ्जं कप्पेन्ति । पुथू ति । यञ्जा वा एते पुथू, यञ्जयाजका^१ वा एते पुथू, दक्खिणेय्या वा एते पुथू । कथं यञ्जा वा एते पुथू ? वहुकानं एते यञ्जा चीवरपिण्डपातसेनासनगिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खारा अन्नं पानं वत्यं यानं मालं गन्धं विलेपनं सेय्यावसथपदीपेय्यं – एवं यञ्जा वा एते पुथू । ^{१०}

कथं यञ्जयाजका वा एते पुथू ? वहुका एते यञ्जयाजका खत्तिया च ब्राह्मणा च वेस्सा च सुदा च गहटा च पब्बजिता च देवा च मनुस्सा च – एवं यञ्जयाजका वा एते पुथू ।

कथं दक्खिणेय्या वा एते पुथू ? वहुका एते दक्खिणेय्या पुथू समणब्राह्मणा कपणद्विकवनिष्वक्याचका^२ – एवं दविखणेय्या वा एते पुथू । इधं लोके ति । मनुस्सलोके ति यञ्जमकप्पयिंसु – पुथूधं लोके ।

पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं ति । पुच्छा ति । तिस्सो पुच्छा – अदिटुजोतना पुच्छा, दिटुसंसन्दना पुच्छा, विमतिच्छेदना पुच्छा । कतमा अदिटुजोतना पुच्छा ? पक्तिया लक्खणं अञ्जातं होति अदिटुं अतुलितं अतीरितं^३ अविभूतं अविभावितं, तस्स बाणाय दस्सनाय तुलनाय तीरणाय विभूतत्थाय विभावनत्थाय पञ्चं पुच्छति – अयं अदिटुजोतना पुच्छा । ^{२०}

कतमा दिटुसंसन्दना पुच्छा ? पक्तिया लक्खणं जातं होति दिटुं तुलितं तीरितं विभूतं विभावितं । अञ्ज्रेहि पण्डतेहि सद्धिं संसन्दनत्थाय पञ्चं पुच्छति – अयं दिटुसंसन्दना पुच्छा । ^{२५}

कतमा विमतिच्छेदना पुच्छा ? पक्तिया संसयपक्खन्दो होति विमतिपक्खन्दो द्वेळ्हकजातो – “एवं नु खो, ननु खो, किं नु खो,

B. 50

१. यञ्ज्रयजका – स्या० । २. याचकवणिष्वक्याचका – स्या० । ३. अतीरितं – स्या० ।

कथं नु खो' ति ! सो विमतिच्छेदनत्थाय पञ्चं पुच्छति – अयं विमतिच्छेदना पुच्छा । इमा तिस्सो पुच्छा ।

अपरा पि तिस्सो पुच्छा – मनुस्सपुच्छा, अमनुस्सपुच्छा, निम्मितपुच्छा । कतमा मनुस्सपुच्छा ? मनुस्सा बुद्धं भगवन्तं
B. 51 ६ उपसङ्क्रमित्वा पुच्छन्ति^१, भिक्खु पुच्छन्ति, भिक्खुनियो पुच्छन्ति,
उपासका पुच्छन्ति, उपासिकायो पुच्छन्ति, राजानो पुच्छन्ति,
खत्तिया पुच्छन्ति, ब्राह्मणा पुच्छन्ति, वेस्सा पुच्छन्ति, सुदा पुच्छन्ति
गहटा पुच्छन्ति, पब्बजिता पुच्छन्ति – अयं मनुस्सपुच्छा ।

कतमा अमनुस्सपुच्छा ? अमनुस्सा बुद्धं भगवन्तं उपसङ्क्रमित्वा
१० पञ्चं पुच्छन्ति, नागा पुच्छन्ति, सुपण्णा पुच्छन्ति, यक्खा पुच्छन्ति,
असुरा पुच्छन्ति, गन्धव्वा पुच्छन्ति, महाराजानो पुच्छन्ति, इन्दा
पुच्छन्ति, ब्रह्मानो पुच्छन्ति, देवतायो पुच्छन्ति – अयं अमनुस्सपुच्छा ।

कतमा निम्मितपुच्छा ? यं भगवा रूपं अभिनिम्मिनाति
मनोमयं सब्बङ्गपच्चङ्गं अहीनिन्द्रियं, सो निम्मितो बुद्धं भगवन्तं
१५ उपसङ्क्रमित्वा पञ्चं पुच्छति; भगवा विसज्जेति – अयं निम्मितपुच्छा ।
इमा तिस्सो पुच्छा ।

अपरा पि तिस्सो पुच्छा – अत्तत्थपुच्छा, परत्थपुच्छा,
उभयत्थपुच्छा । अपरा पि तिस्सो पुच्छा – दिट्ठभिमकत्थपुच्छा,
सम्परायिकत्थपुच्छा, परमत्थपुच्छा । अपरा पि तिस्सो पुच्छा –
२० अनवज्जत्थपुच्छा, निविकलेसत्थपुच्छा, वोदानत्थपुच्छा । अपरा पि
तिस्सो पुच्छा – अतीतपुच्छा, अनागतपुच्छा, पच्चुप्पन्नपुच्छा । अपरा
पि तिस्सो पुच्छा – अजभक्तपुच्छा, वहिद्वापुच्छा, अजभक्तवहिद्वापुच्छा ।
अपरा पि तिस्सो पुच्छा – कुसलपुच्छा, अकुसलपुच्छा, अव्याकतपुच्छा ।
अपरा पि तिस्सो पुच्छा – खन्धपुच्छा, धातुपुच्छा, आयतनपुच्छा ।
२५ अपरा पि तिस्सो पुच्छा – सतिपट्टानपुच्छा, सम्मप्पधानपुच्छा, इद्धिपाद-
पुच्छा । अपरा पि तिस्सो पुच्छा – इन्द्रियपुच्छा, वलपुच्छा, वोजभङ्ग-
पुच्छा । अपरा पि तिस्सो पुच्छा – मग्गपुच्छा, फलपुच्छा, निव्वानपुच्छा ।
पुच्छामि तं ति । पुच्छामि तं याचामि तं अजभेसामि तं पसादेमि

१. पञ्चं पुच्छन्ति – स्याऽ ।

तं – “कथयस्सु’ मे” ति – पुच्छामि तं । भगवा ति । गारवाधिवचनमेतं...
सच्छिका पञ्जति – यदिदं भगवा ति । ब्रूहि मेतं ति । ब्रूहि आचि-
क्खाहि देसेहि पञ्जपेहि पटुपेहि विवराहि विभजाहि उत्तानीकरोहि
पकासेही ति – पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं । तेनाह सो ब्राह्मणो –

“अनेजं मूलदस्साविं, (इच्चायस्मा पुण्णको)

अतिथ पञ्जेन आगमं ।

किं निस्सिता इसयो मनुजा,
खत्तिया ब्राह्मणा देवतानं ।
यञ्जमकप्पयिंसु पुथूध लोके,
पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं” ति ॥

१३. ये केचिमे इसयो मनुजा, (पुण्णका ति भगवा)

B. 52

खत्तिया ब्राह्मणा देवतानं ।
यञ्जमकप्पयिंसु पुथूध लोके,
आसीसमाना^१ पुण्णक इत्यत्तं ।
जरं सिता यञ्जमकप्पयिंसु ॥

13

ये केचिमे इसयो मनुजा ति । ये केची^२ ति । सब्बेन सब्बं
सब्बथा सब्बं असेसं निस्सेसं परियादियनवचनमेतं^३ – ये केची ति ।
इसयो ति । इसिनामका ये केचि इसिपब्बजं पब्बजिता आजीवका
निगण्ठा जटिला तापसा । मनुजा ति । मनुस्सा वुच्चन्ती ति – ये केचिमे
इसयो मनुजा पुण्णका ति भगवा ।

20

खत्तिया ब्राह्मणा देवतानं ति । खत्तिया ति । ये केचि
खत्तियजातिका । ब्राह्मणा ति । ये केचि भोवादिका । देवतानं ति ।
आजीवकसावकानं आजीवका देवता ...पे०... दिसावतिकानं दिसा
देवता । ये येसं दक्षिखणेऽया, ते तेसं देवता ति – खत्तिया ब्राह्मणा
देवतानं ।

25

यञ्जमकप्पयिंसु पुथूध लोके ति । यञ्जं^४ वुच्चति देयधम्मो ।
चीवरपिण्डपातसेनासनगिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खारं अन्नं पानं ...पे०...

१. कथस्तु – स्या० । २. आसीसमाना – स्या०; एवमुपरि ति । ३. इत्यत्तं – स्या० ।

४. केचि मे – स्या०; एवमुपरि ति । ५. परियादायवचनमेतं – स्या० । ६. यञ्जो – स्या० ।

सेय्यावसथपदीपेयं । यञ्जमकप्पयिंसु ति । ये पि यञ्जं एसन्ति
गवेसन्ति परियेसन्ति ...पे०... सेय्यावसथपदीपेयं, ते पि यञ्जं
कप्पेन्ति । पुथू ति । यञ्जा वा एते पुथू, यञ्जयाजका वा एते पुथू,
दक्खिणेय्या वा एते पुथू ...पे०... एवं दक्खिणेय्या वा एते पुथू । इधं
लोके ति । मनुस्सलोके ति – यञ्जमकप्पयिंसु पुथूध लोके ।

आसीसमाना पुण्णक इत्थतं ति । आसीसमाना ति ।
रूपपटिलाभं आसीसमाना, सद्पटिलाभं आसीसमाना, गन्धपटिलाभं
आसीसमाना, रसपटिलाभं आसीसमाना, फोटुब्बपटिलाभं आसीसमाना,
पुत्तपटिलाभं आसीसमाना, दारपटिलाभं आसीसमाना, धनपटिलाभं
१० आसीसमाना, यसपटिलाभं आसीसमाना, इस्सरियपटिलाभं आसीस-
माना, खत्तियमहासालकुले अत्तभावपटिलाभं आसीसमाना, ब्राह्मण-
महासालकुले अत्तभावपटिलाभं आसीसमाना, गहपतिमहासालकुले
अत्तभावपटिलाभं आसीसमाना, चातुमहाराजिकेसु^१ देवेसु अत्तभाव-
पटिलाभं आसीसमाना, तावतिंसेसु देवेसु यामेसु देवेसु तुसितेसु
१५ देवेसु निम्मानरतीसु देवेसु परनिम्मितवसवतीसु देवेसु ब्रह्मकायिकेसु
देवेसु अत्तभावपटिलाभं आसीसमाना इच्छयमाना^२ सादियमाना
पत्थयमाना पिहयमाना अभिजप्पमाना ति – आसीसमाना ।

पुण्णक इत्थतं ति । एत्थ अत्तभावाभिनिब्बति आसीसमाना
एत्थ खत्तियमहासालकुले अत्तभावाभिनिब्बति आसीसमाना ...पे०...
२० एत्थ ब्रह्मकायिकेसु देवेसु अत्तभावाभिनिब्बति आसीसमाना इच्छयमाना
सादियमाना पत्थयमाना पिहयमाना अभिजप्पमाना ति – आसीसमाना
पुण्णक इत्थतं ।

जरं सिता यञ्जमकप्पयिंसु ति । जरानिस्सिता व्याधिनिस्सिता
मरणनिस्सिता सोकपरिदेवदुखदोमनस्सुपायासनिस्सिता । यदेव ते
२५ जातिनिस्सिता तदेव ते जरानिस्सिता । यदेव ते जरानिस्सिता तदेव
ते व्याधिनिस्सिता । यदेव ते व्याधिनिस्सिता तदेव ते मरणनिस्सिता ।
यदेव ते मरणनिस्सिता तदेव ते सोकपरिदेवदुखदोमनस्सुपायास-
निस्सिता । यदेव ते सोकपरिदेवदुखदोमनस्सुपायासनिस्सिता तदेव
ते गतिनिस्सिता । यदेव ते गतिनिस्सिता तदेव ते उपपत्तिनिस्सिता ।

१. चातुम्महाराजिकेसु – स्या० । २. इच्छमाना – स्या०; एवमुपरि पि ।

यदेव ते उपपत्तिनिस्सिता तदेव ते पटिसन्धिनिस्सिता । यदेव ते पटिसन्धिनिस्सिता तदेव ते भवनिस्सिता । यदेव ते भवनिस्सिता तदेव ते संसारनिस्सिता । यदेव ते संसारनिस्सिता तदेव ते बट्टनिस्सिता अल्लीना उपगता अजझोसिता अधिमुत्ता ति – जरं सिता यञ्जमकप्पयिंसु । तेनाह भगवा –

“ये केचिमे इसयो मनुजा, (पुण्णका ति भगवा)
खत्तिया ब्रह्मणा देवतानं ।
यञ्जमकप्पयिंसु पुथूध लोके,
आसीसमाना पुण्णक इत्थतं ।
जरं सिता यञ्जमकप्पयिंसू” ति ॥

१४. ये केचिमे इसयो मनुजा, (इच्चायस्मा पुण्णको)

B. ५४

खत्तिया ब्रह्मणा देवतानं ।
यञ्जमकप्पयिंसु पुथूध लोके,
कच्चिसु^१ ते भगवा यञ्जपथे अप्पमत्ता ।
अताह^२ जातिं च जरं च मारिस,
पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं ॥

ये केचिमे इसयो मनुजा ति । ये केची ति ... पे० ... ।

कच्चिसु ते भगवा यञ्जपथे अप्पमत्ता ति । कच्चिसू ति ।

संसयपुच्छा विमतिपुच्छा द्वेल्हकपुच्छा अनेकंसपुच्छा – “एवं नु खो, ननु खो, किं नु खो, कथं नु खो” ति – कच्चिसु । ते ति । यञ्जयाजका वुच्चन्ति^३ । भगवा ति । गारवाधिवचनं ... पे० ... सच्छिका पञ्जति, यदिदं भगवा ति – कच्चिसु ते भगवा । यञ्जपथे अप्पमत्ता ति । यञ्जोयेव वुच्चति यञ्जपथो । यथा अरियमग्गो अरियपथो देवमग्गो देवपथो ब्रह्मग्गो ब्रह्मपथो, एवमेव यञ्जोयेव वुच्चति यञ्जपथो । अप्पमत्ता ति । यञ्जपथे अप्पमत्ता सक्कच्चकारिनो सातच्चकारिनो अट्टितकारिनो अनोलीनवुत्तिनो अनिक्षितच्छन्दा अनिक्षितधुरा तच्चरिता तब्बहुला तग्गरुका तन्निन्ना तप्पोणा तप्पब्भारा तदधिमुत्ता तदधिपतेय्या^४ ति – ते पि यञ्जपथे अप्पमत्ता । ये पि यञ्जं एसन्ति

१. कच्चिसु – स्या०; एवमुपरि पि । २. अताह – स्या० । ३. स्या० पोत्पके नत्य ।

४. तदाधिपतेय्या – स्या०; एवमुपरि पि ।

गवेसन्ति परियेसन्ति चीवरपिण्डपातसेनासनगिलानपच्चयभेसज्ज-
परिक्खारं अन्नं पानं ... पे० ... सेय्यावसथपदीपेयं सकक्चकारिनो
... पे० ... तदधिपतेव्या, ते पि यञ्जपथे अप्पमत्ता । ये पि यञ्जं अभि-
सङ्घरोन्ति चीवरपिण्डपातसेनासनगिलानपच्चयभेसज्जपरिव्वारं अन्नं
५ पानं ... पे० ... सेय्यावसथपदीपेयं सकक्चकारिनो ... पे० ... तदधि-
पतेव्या, ते पि यञ्जपथे अप्पमत्ता । ये पि यञ्जं देन्ति यजन्ति परिच्च-
जन्ति चीवरपिण्डपातसेनासनगिलानपच्चयभेसज्जपरिव्वारं अन्नं पानं
... पे० ... सेय्यावसथपदीपेयं सकक्चकारिनो ... पे० ... तदधिपतेव्या,
ते पि यञ्जपथे अप्पमत्ता ति – कच्छिसु ते भगवा यञ्जपथे अप्पमत्ता ।

१६ अतारु जातिं च जरं च मारिसा ति । जरामरणं^१ अतरिंसु^२
उत्तरिंसु पतरिंसु समतिकक्भिंसु वीतिवर्तिसु । मारिसा ति । पियवचनं
गरुवचनं सगारवसप्पतिस्साधिवचनमेतं मारिसा ति – अतारु जातिं
च जरं च मारिस ।

B. 55

१७ पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं ति । पुच्छामि तं ति । पुच्छामि
१८ तं याचामि तं अज्भेसामि तं पसादेमि तं कथयस्सु^३ मे ति – पुच्छामि
तं । भगवा ति । गारवाधिवचनं ... पे० ... सच्छिका पञ्जति – यदिदं
भगवा ति । ब्रूहि मेतं ति । ब्रूहि आचिक्खाहि देसेहि पञ्जपेहि पट्टपेहि
विवराहि विभजाहि उत्तानीकरोहि पकासेही ति – पुच्छामि तं भगवा
ब्रूहि मेतं । तेनाह सो ब्राह्मणो –

१९ “ये केचिमे इसयो मनुजा, (इच्चायस्मा पुण्णको)
खत्तिया ब्राह्मणा” देवतानं ।
यञ्जमकप्पर्यिसु पुथूध लोके,
कच्छिसु ते भगवा यञ्जपथे अप्पमत्ता ।
अतारु जातिं च जरं च मारिस,
२५ पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं” ति ॥

१५. आसीसन्ति^४ थोमयन्ति, अभिजप्पन्ति जुहन्ति ।
(पुण्णका ति भगवा)
कामाभिजप्पन्ति पटिच्च लाभं,

१-१. जातिजरामरणं अतारिसु – स्या० । २. कथस्सु – स्या० । ३. ब्रह्मणा – म० ।
४. आसीसन्ति – स्या०; एवमूपरि पि ।

ते याजयोगा भवरागरत्ता ।
नातरिंसु जातिजरं ति ब्रूमि ॥

आसीसन्ति थोमयन्ति अभिजप्पन्ति जुहन्ती ति । आसीसन्ती ति । रूपपटिलाभं आसीसन्ति, सद्वपटिलाभं आसीसन्ति, गन्धपटिलाभं आसीसन्ति, रसपटिलाभं आसीसन्ति, फोटुब्बपटिलाभं आसीसन्ति, पुत्तपटिलाभं आसीसन्ति, दारपटिलाभं आसीसन्ति, धनपटिलाभं आसीसन्ति, यसपटिलाभं आसीसन्ति, इस्सरियपटिलाभं आसीसन्ति, खत्तियमहासालकुले अत्तभावपटिलाभं आसीसन्ति, ब्राह्मणमहासालकुले ... गहपतिमहासालकुले अत्तभावपटिलाभं' आसीसन्ति', चातु-महाराजिकेसु देवेसु ...पे० ... ब्रह्मकायिकेसु देवेसु अत्तभावपटिलाभं १० आसीसन्ति इच्छन्ति' सादियन्ति पत्थयन्ति पिहयन्ती ति – आसीसन्ति ।

थोमयन्ती ति । यज्ञं वा थोमेन्ति फलं वा थोमेन्ति दक्षिणेये' वा थोमेन्ति । कथं यज्ञं थोमेन्ति ? सुचिं दिनं, मनापं दिनं, पणीतं दिनं, कालेन' दिनं', कपियं दिनं, विचेय्य दिनं, अनवज्जं दिनं, अभिष्ठं दिनं ददं चितं पसादितं ति – थोमेन्ति १५ कित्तेन्ति वर्णेन्ति पसंसन्ति । एवं यज्ञं थोमेन्ति ।

कथं फलं थोमेन्ति ? इतो निदानं रूपपटिलाभो भविस्सति ... पे० ... ब्रह्मकायिकेसु देवेसु अत्तभावपटिलाभो भविस्सती ति – थोमेन्ति कित्तेन्ति वर्णेन्ति पसंसन्ति । एवं फलं थोमेन्ति ।

कथं दक्षिणेये थोमेन्ति ? दक्षिणेया जातिसम्पन्ना २० गोत्तसम्पन्ना अजभायका मन्तव्यरा तिष्णं वेदानं पारगू सनिधण्डु-केटुभानं' साक्षरप्पभेदानं' इतिहासपञ्चमानं पदका वेय्याकरणा लोकायतमहापुरिसलखणेसु' अनवया ति, वीतरागा वा' रागविनयाय वा पटिपन्ना, वीतदोसा वा दोसविनयाय वा पटिपन्ना, वीतमोहा वा मोहविनयाय वा पटिपन्ना, सद्वासम्पन्ना, सीलसम्पन्ना, समाधि- २५ सम्पन्ना, पञ्चासम्पन्ना, विमुत्तिसम्पन्ना, विमुत्तिबाणदस्सनसम्पन्ना

B. 56

१-१. स्या० पोत्यके न दिस्सति । २. स्या० पोत्यके नत्यि । ३. दक्षिणेयं – स्या० ।
४. पियं – स्या० । ५-५. स्या० पोत्यके नत्यि । ६-६. सनिधण्डुकेतुभानं अवसरप्पभेदानं – स्या० । ७. लोकायतमहा० – स्या० । ८. स्या० पोत्यके नत्यि ।

ति - थोमेन्ति कित्तेन्ति वण्णेन्ति पसंसन्ति । एवं दक्षिणेये थोमेन्ती
ति - आसीसन्ति थोमयन्ति ।

अभिजप्पन्ती ति । रूपपटिलाभं अभिजप्पन्ति, सद्वपटिलाभं
अभिजप्पन्ति, गन्धपटिलाभं अभिजप्पन्ति, रसपटिलाभं अभिजप्पन्ति
६ ... पे०... ब्रह्मकायिकेसु देवेसु अत्तभावभटिलाभं अभिजप्पन्ती ति-
आसीसन्ति थोमयन्ति अभिजप्पन्ति । जुहन्ती ति । जुहन्ति देन्ति
यजन्ति परिच्चजन्ति चीवरपिण्डपातसेनासनगिलानपच्चयभेसज्ज-
परिक्खारं अन्नं पानं वत्थं यानं मालागन्धविलेपनं सेव्यावसथपदी-
पेत्यं ति - आसीसन्ति थोमयन्ति अभिजप्पन्ति जुहन्ति पुण्णका ति
१० भगवा* ।

कामाभिजप्पन्ति पटिच्च लाभं ति । रूपपटिलाभं पटिच्च
कामे अभिजप्पन्ति, सद्वपटिलाभं पटिच्च कामे अभिजप्पन्ति ...पे०...
ब्रह्मकायिकेसु देवेसु अत्तभावपटिलाभं पटिच्च कामे अभिजप्पन्ति
पजप्पन्ती' ति - कामाभिजप्पन्ति पटिच्च लाभं ।

१५ ते याजयोगा भवरागरत्ता नातरिंसु जातिजरं ति ब्रूमी ति ।
ते ति । यञ्चयाजका वुच्चन्ति । याजयोगे सु युत्ता पयुत्ता^१
आयुत्ता समायुत्ता तच्चरिता तब्बहुला तग्गरुका तन्निन्ना तप्पोणा
तप्पब्भारा तदधिमुत्ता तदधिपतेय्या ति - ते याजयोगा । भवरागरत्ता
२० ति । भवरागो वुच्चति^२ यो भवेसु भवच्छन्दो भवरागो भवनन्दी
भवतण्हा भवसिनेहो भवपरिल्लाहो^३ भवमुच्छा भवज्ञोसन्ना^४ लग्ना लग्निता
२५ भवेसु रत्ता गिद्वा^५ गधिता मुच्छिता अज्ञोसन्ना^६ लग्ना लग्निता
पलिबुद्धा ति - ते याजयोगा भवरागरत्ता ।

नातरिंसु जातिजरं ति ब्रूमी ति । ते याजयोगा भवरागरत्ता
जातिजरामरणं नातरिंसु न उत्तरिंसु न पतरिंसु न समतिक्कमिसु
२५ न वीतिवतिंसु, जातिजरामरणा अनिक्खन्ता अनिस्सटा^७ अनतिक्कन्ता
असमतिक्कन्ता अवीतिवत्ता अन्तोजातिजरामरणे परिवत्तन्ति

*. 'ति पुण्णका ति भगवा तं ब्राह्मणं नामेन आल्पति भगवा ति गारवाधिवचनमेतं
...पे०...यदिदं भगवा ति पुण्णका ति भगवा' इति स्या० पोत्वके अधिको पाठो दिस्सति ।
१. जप्पन्ति पजप्पन्ती - स्या० । २. स्या० पोत्वके नत्वि । ३. वुच्चति तप्हा - स्या० ।
४. भवपिपासा भवपरिल्लाहो - स्या० । ५. स्या० पोत्वके नत्वि । ६. अज्ञोपन्ना - स्या०;
एवमुपरि पि । ७. अनिस्सटा - स्या० ।

अन्तोसंसारपथे परिवत्तन्ति । जातिया अनुगता जराय अनुसटा
व्याधिना अभिभूता मरणेन अवभाहता अताणा अलेणा असरणा
असरणीभूता ति ; व्रूमि आचिक्ष्वामि देसेमि पञ्चपेमि पट्टपेमि विवरामि
विभजामि उत्तानीकरोमि पकासेमी ति – ते याजयोगा भवरागरत्ता
नातरिंसु जातिजरं ति व्रूमि । तेनाह भगवा –

“आसीसन्ति थोमयन्ति, अभिजप्पन्ति जुहन्ति ।
(पुण्णका ति भगवा)

कामाभिजप्पन्ति पटिच्च लाभं,
ते याजयोगा भवरागरत्ता ।
नातरिंसु जातिजरं ति व्रूमी” ति ॥

१६. ते चे नातरिंसु याजयोगा, (इच्चायस्मा पुण्णको)
यञ्जेहि जातिं च जरं च मारिस ।
अथ को चरहि देवमनुस्तलोके,
अतारि जातिं च जरं च मारिस ।
पुच्छामि तं भगवा व्रूहि मेतं ॥

ते चे नातरिंसु याजयोगा ति । ते यञ्जयाजका याजयोगा
भवरागरत्ता जातिजरामरणं नातरिंसु न उत्तरिंसु न पतरिंसु न
समतिक्कमिंसु न वीतिवत्तिंसु, जातिजरामरणा अनिक्खन्ता अनिस्सटा
अनतिक्कन्ता असमतिक्कन्ता अवीतिवत्ता अन्तोजातिजरामरणे
परिवत्तन्ति अन्तोसंसारपथे परिवत्तन्ति । जातिया अनुगता जराय २०
अनुसटा व्याधिना अभिभूता मरणेन अवभाहता अताणा अलेणा
असरणा असरणीभूता ति – ते चे नातरिंसु याजयोगा ।

इच्चायस्मा पुण्णको ति । इच्चा ति । पदसन्धि ...पे०...
आयस्मा पुण्णको ।

यञ्जेहि जातिं च जरं च मारिसा ति । यञ्जेही ति । २५ B. ६८
यञ्जेहि पहूतेहि यञ्जेहि विविधेहि यञ्जेहि पुयूहि । मारिसा ति ।
पियवचनं गरुवचनं सगारवसप्तिसाधिवचनमेतं मारिसा ति –
यञ्जेहि जातिं च जरं च मारिसा ।

अथ को चरहि देवमनुस्तलोके अतारि जातिं च जरं च मारिसा
ति । अथ को एसो सदेवके लोके समारके सब्रह्मके सस्तमणन्नाहुणिया ३०

पजाय सदेवमनुस्साय जातिजरामरणं अतरि^१ उत्तरि पतरि समतिकक्मि वीतिवत्तयि । मारिसा ति । पियवचनं गरुवचनं सगारवसप्तिस्साधिवचनमेतं मारिसा ति – अथ को चरहि देवमनुस्सलोके अतारि जार्ति च जरं च मारिस ।

- ६ पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं ति । पुच्छामि तं ति । पुच्छामि तं याचामि तं अजभेसामि तं पसादेमि तं कथयस्सु^२ मेतं ति^३ – पुच्छामि तं । भगवा ति । गारवाधिवचनं ... पे० ... सच्छिका पञ्चति – यदिदं भगवा ति । ब्रूहि मेतं ति । ब्रूहि आचिक्खाहि देसेहि पञ्चपेहि पटुपेहि विवराहि विभजाहि उत्तानीकरोहि पकासेही १० ति – पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं । तेनाह सो ब्राह्मणो –

‘ते चे नातरिसु याजयोगा, (इच्चायस्मा पुण्णको)
यञ्जेहि जातिं च जरं च मारिस ।
अथ को चरहि देवमनुस्सलोके,
अतारि जातिं च जरं च मारिस ।
पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं” ति ॥

१७. सङ्घाय लोकस्मि^४ परोपरानि, (पुण्णका ति भगवा)
यस्सिञ्जितं नत्थ कुहिञ्चित् लोके ।
सन्तो विधूमो अनीधो^५ निरासो,
अतारि सो जातिजरं ति ब्रूमि ॥

- २० सङ्घाय लोकस्मि परोपरानी ति । सङ्घा वुच्चति बाणं । या पञ्जा पजानना ... पे० ... अमोहो धम्मविचयो सम्मादिट्ठि । परोपरानी ति । ओरं^६ वुच्चति सकत्तभावो^७; परं वुच्चति परत्तभावो । ओरं वुच्चति सकरुपवेदनासञ्जासङ्घारविज्ञाणं; परं वुच्चति पररुपवेदनासञ्जासङ्घारविज्ञाणं । ओरं वुच्चति छ अजभतिकानि २५ आयतनानि, परं वुच्चति छ वाहिरानि आयतनानि । ओरं वुच्चति^८ मनुस्सलोको, परं^९ वुच्चति देवलोको । ओरं वुच्चति कामधातु, परं वुच्चति रूपधातु अरूपधातु । ओरं वुच्चति कामधातु रूपधातु, परं

१. अतारि – स्या० । २-२. कथस्मु मेति – स्या० । ३. लोकस्मि – स्या० । ४. अनीधो – स्या० । ५. ओपारं – स्या०; एवमुपरि पि । ६-६. स्या० पोत्थके न दिसति । ७. पारं – स्या०; एवमुपरि पि ।

वुच्चति अरूपधातु । सह्याय लोकस्मि परोपरानी ति । परोपरानि अनिच्चतो सह्याय दुक्खतो रोगतो गण्डतो ... पे० ... निस्सरणतो^१ सह्याय जानित्वा तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कर्त्वा ति – सह्याय लोकस्मि परोपरानि । पुण्णका ति भगवा ति । पुण्णका ति । भगवा तं ब्राह्मणं नामेन आलपति । भगवा ति । गारवाधि- ५ वचनमेतं ... पे० ... यदिदं भगवा ति – पुण्णका ति भगवा ।

यस्सिञ्जितं नत्थ कुहिञ्चित् लोके ति । यस्सा ति । अरहतो खीणासवस्स । इञ्जितं ति । तण्हिञ्जितं दिट्ठिञ्जितं मानिञ्जितं किलेसिञ्जितं कामिञ्जितं । यस्सिमे इञ्जिता नत्थ न सन्ति न संविजजन्ति नुपलब्धन्ति, पहीना समुच्छव्वा वूपसन्ता पटिपस्सद्वा १० अभव्वृप्तिका ब्राणगिना दड्वा । कुहिञ्ची ति । कुहिञ्चित् किस्मिञ्चि कथचि अज्ञत्वं वा वहिद्वा वा अज्ञत्वहिद्वा वा । लोके ति । अपायलोके ... पे० ... आयतनलोके ति – यस्सिञ्जितं नत्थ कुहिञ्चित् लोके ।

सन्तो विधूमो अनीधो निरासो अतारि सो जातिजरं ति ब्रूमी ति । सन्तो ति । रागस्स सन्तता सन्तो, दोसस्स ... मोहस्स... १५ कोधस्स ... उपनाहस्स ... मक्खस्स... सब्बाकुसलाभिसह्यारानं सन्तता समितता वूपसमितता विजभातता निब्बुतता विगतता पटिपस्सद्वता सन्तो उपसन्तो वूपसन्तो निब्बुतो पटिपस्सद्वो ति सन्तो । विधूमो ति । कायदुच्चरितं विधूमितं विधमितं सोसितं विसोसितं व्यन्तीकतं, वचीदुच्चरितं... मनोदुच्चरितं विधूमितं विधमितं सोसितं विसोसितं २० व्यन्तीकतं, रागो ... दोसो... मोहो विधूमितो विधमितो सोसितो विसोसितो व्यन्तीकतो, कोधो... उपनाहो ... मक्खो ... पळासो ... इस्सा... मच्छरियं... माया ... साठेयं ... थम्भो ... सारम्भो ... मानो ... अतिमानो... मदो... पमादो ... सब्बे किलेसा सब्बे दुच्चरिता सब्बे दरथा सब्बे परिलाहा सब्बे सन्तापा सब्बाकुसलाभिसह्यारा विधूमिता विधमिता सोसिता २५ विसोसिता व्यन्तीकता ।

अथ वा, कोधो वुच्चति धूमो –

मानो हि ते ब्राह्मण खासिभारो,

कोधो धूमो भस्मनि^२ मोसवज्जं ।

B. 60

१. अनिस्सरणतो – स्या० । २. किम्हिचि – स्या० । ३. गम्मनि – स्या० ।

जिव्हा सुजा हदयं^१ जोतिद्वानं,
अत्ता सुदन्तो पुरिसस्स जोति^२ ॥

- अपि च, दसहाकारेहि कोधो जायति – अनत्थं मे अचरी ति
कोधो जायति, अनत्थं मे चरती ति कोधो जायति, अनत्थं मे
५ चरिस्सती ति कोधो जायति, पियस्स मे मनापस्स अनत्थं अचरि,
अनत्थं चरति, अनत्थं चरिस्सती ति कोधो जायति, अप्पियस्स मे
अमनापस्स अथं अचरि, अथं चरति, अथं चरिस्सती ति कोधो
जायति, अट्टाने वा पन कोधो जायति। यो एवरूपो चित्तस्स
आधातो पटिधातो पटिधं^३ पटिविरोधो कोपो पकोपो सम्पकोपो
१० दोसो पदोसो सम्पदोसो चित्तस्स व्यापत्ति मनोपदोसो कोधो कुञ्जभना
कुञ्जिततं दोसो दुस्सना दुस्सिततं व्यापत्ति व्यापज्जना व्यापज्जिततं
विरोधो पटिविरोधो चण्डकं असुरोपो^४ अनत्तमनता चित्तस्स – अयं
वुच्चति कोधो ।

अपि च, कोधस्स अविमत्तपरित्तता वेदितव्वा । अत्थ कञ्च

- १५ कालं कोधो चित्ताविलकरणमत्तो होति, न च ताव मुखकुलान-
विकुलानो होति । अत्थ कञ्च कालं कोधो मुखकुलानविकुलानमत्तो
होति, न च ताव हनुसञ्चोपनो होति । अत्थ कञ्च कालं कोधो
हनुसञ्चोपनमत्तो होति, न च ताव फृसवाचं निच्छारणो होति ।
अत्थ कञ्च कालं कोधो फृसवाचं निच्छारणमत्तो होति, न च
२० ताव दिसाविदिसानुविलोकनो होति । अत्थ कञ्च कालं कोधो
दिसाविदिसानुविलोकनमत्तो होति, न च ताव दण्डसत्थपरामसनो
होति । अत्थ कञ्च कालं कोधो दण्डसत्थअब्मुकिकरणो होति । अत्थ कञ्च कालं कोधो
दण्डसत्थअब्मुकिकरणमत्तो होति, न च ताव दण्डसत्थअभिनिपातनो
२५ होति । अत्थ कञ्च कालं कोधो दण्डसत्थअभिनिपातनमत्तो होति,
न च ताव छिन्नविच्छिन्नकरणो^५ होति । अत्थ कञ्च कालं कोधो
छिन्नविच्छिन्नकरणमत्तो होति, न च ताव सम्भञ्जनपलिभञ्जनो^६
होति । अत्थ कञ्च कालं कोधो सम्भञ्जनपलिभञ्जनमत्तो होति,

१. तप्परस्स – स्याऽ । २. जाति – स्याऽ । ३. पटिधो – स्याऽ । ४. असुरोपो –
स्याऽ । ५. छिन्नविच्छिन्नकरणो – स्याऽ ; एवमुपरि यि । ६. सम्भञ्जनपरिभञ्जनो – स्याऽ ।

न च ताव अङ्गमङ्गअपकहुनो होति । अत्थ कञ्च कालं कोधो अङ्गमङ्गअपकहुनमत्तो होति, न च ताव जीवितावोरोपनो' होति । अत्थ कञ्च कालं कोधो जीवितावोरोपनमत्तो होति, न च ताव सब्बचागपरिच्चागाय सण्ठितो होति । यतो कोधो परं पुगलं धातेत्वा अत्तानं धातेति, एतावता कोधो परमुस्सदगतो परम-^५ वेपुल्लपत्तो' होति । यस्तु सो' होति कोधो पहीनो समुच्छिन्नो वूपसन्तो पटिपस्सद्वा अभव्युप्तिको बाणगिना दहु, सो वुच्चति – विधूमो ।

कोधस्स पहीनता विधूमो, कोधवत्युस्स परिच्चातता विधूमो, कोधहेतुस्स' परिच्चातता विधूमो', कोधहेतुस्स उपच्छिन्नता', विधूमो । अनीधो ति । रागो नीधो, दोसो नीधो, मोहो नीधो, कोधो नीधो, उपनाहो नीधो ...पे०... सब्बाकुसलभिसङ्घारा नीधा । यस्सेते नीधा पहीना समुच्छिन्ना वूपसन्ता पटिपस्सद्वा अभव्यु-^{१०} प्तिका बाणगिना दहु, सो वुच्चति – अनीधो ।

निरासो ति । आसा वुच्चति तण्हा । यो रागो सारागो ^{१५} ...पे०... अभिजभा लोभो अकुसलमूलं । यस्सेसा आसा तण्हा पहीना समुच्छिन्ना वूपसन्ता पटिपस्सद्वा अभव्युप्तिका बाणगिना दहु, सो वुच्चति निरासो । जाती ति । या तेसं तेसं सत्तानं तम्हि तम्हि सत्तनिकाये जाति सञ्जाति ओक्कन्ति अभिनिव्वति' खन्धानं पातुभावो आयतनानं पटिलाभो । जरा ति । या तेसं तेसं सत्तानं तम्हि तम्हि सत्तनिकाये जरा जीरणता खण्डच्चं पालिच्चं वलितचता आयुनो संहानि इन्द्रियानं परिपाको । सन्तो विधूमो अनीधो निरासो अतारि सो जातिजरं ति ब्रूमी ति । यो सन्तो च विधूमो च अनीधो च निरासो च, सो जातिजरामरणं अतरि उत्तरि पतरि समतिक्कमि वीतिवत्यी ति ब्रूमि आचिकखामि देसेमि पञ्चयेमि पटुपेमि विवरामि ^{२०} विभजामि उत्तानीकरोमि पकासेमी ति – सन्तो विधूमो अनीधो निरासो, अतारि सो जातिजरं ति ब्रूमि । तेनाह भगवा –

१. जीवितपनासनो – स्याऽ । एवमुपरि पि । २. परमवेपुल्लपत्तो – स्याऽ । ३-३. यस्सेसो – स्याऽ । ४-४. स्याऽ पोत्यके नत्यि । ५. उच्छिन्नता – स्याऽ । ६. निव्वति अभिनिव्वति – स्याऽ ।

B. 62

“सह्याय लोकस्मि परोपरानि, (पुण्णका ति भगवा)
यस्सञ्जितं नत्य कुहिञ्च लोके।
सन्तो विघूमो अनीघो निरासो,
अतारि सो जातिजरं ति ब्रूमी” ति ॥

५ सह गाथापरियोसाना ...पे० ... पञ्जलिको भगवन्तं नमस्समानो
निसिन्नो होति – “सत्या मे भन्ते भगवा, सावकोहमस्मी” ति ।
पुण्णकमाणवपुच्छानिहेसो ततियो ।

४. मेत्तगूमाणवपुच्छानिहेसो

१८. पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं, (इच्चायस्मा मेत्तगू)
मञ्जामि तं वेदगू^१ भाविततं ।
कुतो नु दुख्खा समुदागता^२ इमे,
ये केचि लोकस्मिनेकरूपा ॥

पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं ति । पुच्छामी^३ ति । तिस्सो
पुच्छा – अदिटुजोतना पुच्छा, दिटुसंसन्दना पुच्छा, विमतिच्छेदना
पुच्छा । कतमा अदिटुजोतना पुच्छा? पक्तिया लक्खणं अञ्जातं
होति अदिटुं अतुलितं अतीरितं अविभूतं अविभावितं । तस्स ब्राणाय
१५ दस्सनाय तुलनाय तीरणाय विभूतत्थाय विभावनत्थाय पञ्जं
पुच्छति – अयं अदिटुजोतना पुच्छा ।

कतमा दिटुसंसन्दना पुच्छा? पक्तिया लक्खणं ब्रातं होति
दिटुं तुलितं तीरितं विभूतं विभावितं । अञ्जेहि पण्डितेहि सद्धिं
संसन्दनत्थाय पञ्जं पुच्छति – अयं दिटुसंसन्दना पुच्छा ।

२० कतमा विमतिच्छेदना पुच्छा? पक्तिया संसयपक्खन्दो
होति विमतिपक्खन्दो द्वेष्ठकजातो – “एवं नु खो, ननु खो, किं नु
खो, कथं नु खो” ति? सो विमतिच्छेदनत्थाय पञ्जं पुच्छति – अयं
विमतिच्छेदना पुच्छा । इमा तिस्सो पुच्छा ।

अपरा पि तिस्सो पुच्छा – मनुस्सपुच्छा, अमनुस्सपुच्छा,
२५ निम्मितपुच्छा । कतमा मनुस्सपुच्छा? मनुस्सा बुद्धं भगवन्तं

१. वेदगू – स्या० । २. समुपगता – स्या० । ३. पुच्छा – स्या० ।

उपसङ्कमित्वा पञ्चं पुच्छन्ति । भिक्खूं पुच्छन्ति भिक्खुनियो
पुच्छन्ति उपासका पुच्छन्ति उपासिकायो पुच्छन्ति राजानो पुच्छन्ति
खत्तिया पुच्छन्ति ब्राह्मणा पुच्छन्ति वेस्ता पुच्छन्ति सुदा पुच्छन्ति
गहडा पुच्छन्ति पञ्चजिता पुच्छन्ति – अयं मनुस्सपुच्छा ।

B. 63

कतमा अमनुस्सपुच्छा ? अमनुस्सा बुद्धं भगवन्तं उपसङ्कमित्वा ६
पञ्चं पुच्छन्ति । नागा पुच्छन्ति सुपण्णा पुच्छन्ति यक्खा पुच्छन्ति
असुरा पुच्छन्ति गन्धव्वा पुच्छन्ति महाराजानो पुच्छन्ति इन्दा
पुच्छन्ति ब्रह्मा^१ पुच्छन्ति देवा^२ पुच्छन्ति – अयं अमनुस्सपुच्छा ।

कतमा निम्मितपुच्छा ? भगवा^३ रूपं अभिनिम्मिनाति
मनोमयं सब्बङ्गपच्चङ्गं अहीनिन्द्रियं^४ । सो निम्मितो बुद्धं भगवन्तं १०
उपसङ्कमित्वा पञ्चं पुच्छति । भगवा विसज्जेति । अयं निम्मित-
पुच्छा । इमा तिस्सो पुच्छा ।

अपरा पि तिस्सो पुच्छा – अत्तत्थपुच्छा, परत्थपुच्छा,
उभयत्थपुच्छा । ... अपरा पि तिस्सो पुच्छा – दिट्ठम्मिकत्थपुच्छा,
सम्परायिकत्थपुच्छा, परमत्थपुच्छा । ... अपरा पि तिस्सो पुच्छा – १५
अनवज्जत्थपुच्छा, निकिकलेसत्थपुच्छा, वोदानत्थपुच्छा । ... अपरा पि
तिस्सो पुच्छा – अतीतपुच्छा, अनागतपुच्छा, पच्चुप्पन्नपुच्छा । ...
अपरा पि तिस्सो पुच्छा – अजभत्तपुच्छा, बहिद्वापुच्छा, अजभत्तबहिद्वा-
पुच्छा । ... अपरा पि तिस्सो पुच्छा – कुसलपुच्छा, अकुसलपुच्छा,
अव्याकतपुच्छा । ... अपरा पि तिस्सो पुच्छा – खन्धपुच्छा, धातुपुच्छा २०
आयतनपुच्छा । ... अपरा पि तिस्सो पुच्छा – सतिपट्टानपुच्छा, सम्म-
प्पधानपुच्छा, इद्धिपादपुच्छा । ... अपरा पि तिस्सो पुच्छा – इन्द्रियपुच्छा,
वलपुच्छा, बोजभङ्गपुच्छा । ... अपरा पि तिस्सो पुच्छा – मग्गपुच्छा,
फलपुच्छा, निब्बानपुच्छा ।

पुच्छामि तं ति । पुच्छामि तं याचामि तं अजभेसामि तं २५
पसादेमि तं कथयस्सु मे ति – पुच्छामि तं । भगवा ति । गारवाधि-
वचनमेतं ... पे० ... सच्छिका पञ्चति – यदिदं भगवा ति । नूहि मेतं

१. ब्रह्मानो – स्या० । २. देवतायो – स्या० । ३. यं भगवा – स्या० । ४. अहि-
निन्द्रियं – स्या० ।

ति । ब्रूहि आचिक्खाहि देसेहि पञ्जपेहि पट्टपेहि विवराहि विभजाहि उत्तानीकरोहि पकासेही ति - पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं ।

इच्चायस्मा मेत्तगू ति । इच्चा ति । पदसन्धि ...पे०... इच्चायस्मा मेत्तगू ।

५ मञ्जामि तं वेदगू भावितत्तं ति । वेदगू ति तं मञ्जामि, भावितत्तो ति तं मञ्जामि, एवं जानामि, एवं आजानामि' एवं पटिजानामि' एवं पटिविजभामि । वेदगू भावितत्तो ति । कथं च भगवा वेदगू ? वेदा वुच्चन्ति चतूसु मग्गेसु बाणं पञ्जा पञ्जिन्द्रियं पञ्जाबलं ...पे०... धम्मविचयसम्बोजभङ्गो वीमंसा विपस्सना सम्मा-

B. 64

१० दिट्ठि । भगवा तेहि वेदेहि जातिजरामरणस्स अन्तगतो अन्तप्पत्तो कोटिगतो कोटिष्पत्तो परियन्तगतो परियन्तप्पत्तो वोसानगतो वोसानप्पत्तो ताणगतो ताणप्पत्तो लेणगतो लेणप्पत्तो सरणगतो सरणप्पत्तो अभयगतो अभयप्पत्तो अच्चुतगतो अच्चुतप्पत्तो अमतगतो अमतप्पत्तो निब्बानगतो निब्बानप्पत्तो । वेदानं वा अन्तगतो ति

१५ वेदगू । वेदेहि वा अन्तगतो ति वेदगू । सत्तन्नं वा धम्मानं विदितत्ता वेदगू । सकायदिट्ठि विदिता होति, विचिकिच्छा विदिता होति, सीलब्वतपरामासो विदितो होति, रागो दोसो मोहो मानो विदितो होति, विदितास्स' होन्ति पापका अकुसला धम्मा संकिलेसिका पोनोभविका सदरा दुक्खविपाका आयतिं जातिजरामरणिया ।

२० २० वेदानि विचेष्य केवलानि, (सभिया ति भगवा) समणानं यानीधत्य' ब्राह्मणानं ।

सब्बवेदनासु वीतरागो ।

सब्बं वेदमतिच्च वेदगू सो ति ॥

एवं भगवा वेदगू ।

२५ कथं भगवा भावितत्तो ? भगवा भावितकायो भावितसीलो भावितचित्तो भावितपञ्जो भावितसतिपट्टानो भावितसम्मप्पधानो भावितइद्विपादो भावितइन्द्रियो भावितबलो भावितबोजभङ्गो भावितमग्गो, पहीनकिलेसो पटिविद्वाकुप्पो सच्छिकतनिरोधो । दुख्खं

१. 'एवं विजानामि' इति स्या० पोत्थके अधिको पाठो दिस्मति । २. पटिविजानामि -

स्या० । ३. विदितस्स - स्या० । ४. यानीधत्य - स्या० । ५-६. स्या० पोत्थके नत्थि ।

तस्स परिच्छातं, समुदयो पहीनो, मग्गो भावितो, निरोधो सच्छिकतो, अभिच्छ्रेयं अभिच्छातं, परिच्छ्रेयं परिच्छातं, पहातब्बं पहीनं भावेतब्बं भावितं, सच्छिकातब्बं सच्छिकतं, अपरित्तो महत्तो गम्भीरो अप्पमेय्यो दुष्परियोगाल्हो बहुरतनो सागरूपमो छलङ्गु-पेक्खाय समन्वागतो होति ।

5

चक्खुना रूपं दिस्वा नेव सुमनो होति न दुम्मनो । उपेक्खको विहरति सतो सम्पजानो । सोतेन सदृं सुत्वा, धानेन गन्धं धायित्वा, जिव्हाय रसं सायित्वा, कायेन फोटुब्बं फुसित्वा, मनसा धम्मं विच्छाय नेव सुमनो होति न दुम्मनो; उपेक्खको विहरति सतो सम्पजानो ।

B. 65

चक्खुना रूपं दिस्वा मनापं रूपं^१ नाभिगिज्ञक्ति नाभिहंसति^२ न रागं जनेति । तस्स ठितो व कायो होति, ठितं चित्तं अज्ञक्तं सुसण्ठितं सुविमुत्तं । चक्खुना खो पनेव^३ रूपं दिस्वा अमनापं न मङ्कु होति अप्पतिद्वितचित्तो अलीनमनसो^४ अव्यापन्नचेतसो । तस्स ठितो व कायो होति ठितं चित्तं अज्ञक्तं सुसण्ठितं सुविमुत्तं । सोतेन सदृं सुत्वा ... धानेन गन्धं धायित्वा ... जिव्हाय रसं सायित्वा ... कायेन फोटुब्बं फुसित्वा ... मनसा धम्मं विच्छाय मनापं नाभिगिज्ञक्ति नाभिहंसति न रागं जनेति । तस्स ठितो व कायो होति ठितं चित्तं अज्ञक्तं सुसण्ठितं सुविमुत्तं । मनसायेव^५ खो पन^६ धम्मं विच्छाय अमनापं न मङ्कु होति । अप्पतिद्वितचित्तो अलीनमनसो अव्यापन्नचेतसो तस्स ठितो व कायो होति ठितं चित्तं अज्ञक्तं सुसण्ठितं सुविमुत्तं ।

10

15

20

25

चक्खुना रूपं दिस्वा मनापामनापेसु रूपेसु ठितो व कायो होति ठितं चित्तं अज्ञक्तं सुसण्ठितं सुविमुत्तं । सोतेन सदृं सुत्वा ... पे०... मनसा धम्मं विच्छाय मनापामनापेसु धम्मेसु ठितो व कायो होति ठितं चित्तं अज्ञक्तं सुसण्ठितं सुविमुत्तं ।

चक्खुना रूपं दिस्वा रजनीये न रज्जति, दुस्सनीये^७ न दुस्सति, मोहनीये न मुख्हति, कोपनीये न कुप्पति, मदनीये न

१. स्या० पोत्यके नत्यि । २. नाभिपिह्यति - स्या० । ३. पनेतं - स्या० । ४-५. अप्पतिद्वितचित्तो आदिनमनसो - स्या० । ५. मनसा - स्या० । ६. पनेतं - स्या० । ७. दोरानीये - स्या० ।

मज्जति, किलेसनीये न किलिस्सति । सोतेन सदं सुत्वा ... पे०... मनसा धम्मं विच्छाय रजनीये न रज्जति, दुस्सनीये न दुस्सति, मोहनीये न मुहृति, कोपनीये न कुप्पति, मदनीये न मज्जति, किलेसनीये न किलिस्सति ।

- ५ दिट्ठे दिट्ठमत्तो, सुते सुतमत्तो, मुते मुतमत्तो, विच्छाते विच्छातमत्तो । दिट्ठे न लिम्पति, सुते न लिम्पति, मुते न लिम्पति, विच्छाते न लिम्पति । दिट्ठे अनूपयो^१ अनपायो^२ अनिस्सितो अप्पटिबद्धो विष्पमुत्तो विसञ्जुत्तो विमरियादिकतेन चेतसा विहरति । सुते ... मुते ... विच्छाते अनूपयो अनपायो अनिस्सितो अप्पटिबद्धो
- १० विष्पमुत्तो विसञ्जुत्तो विमरियादिकतेन चेतसा विहरति ।

- संविज्जति भगवतो चक्रु । पस्सति भगवा चक्रुना रूपं । छन्दरागो भगवतो नत्थि । सुविमुत्तचित्तो भगवा । संविज्जति भगवतो सोतं । सुणाति भगवा सोतेन सदं । छन्दरागो भगवतो नत्थि । सुविमुत्तचित्तो भगवा । संविज्जति भगवतो धानं । धायति भगवा धानेन गन्धं । छन्दरागो भगवतो नत्थि । सुविमुत्तचित्तो भगवा । संविज्जति भगवतो जिव्हा । सायति भगवा जिव्हाय रसं । छन्दरागो भगवतो नत्थि । सुविमुत्तचित्तो भगवा । संविज्जति भगवतो कायो । फुसति भगवा कायेन फोटुब्बं । छन्दरागो भगवतो नत्थि । सुविमुत्तचित्तो भगवा । संविज्जति भगवतो मनो । विजानाति भगवा मनसा धम्मं । छन्दरागो भगवतो नत्थि । सुविमुत्तचित्तो भगवा ।

- चक्रु रूपारामं रूपरतं रूपसम्मुदितं । तं^३ भगवतो^४ दन्तं गुतं रक्खितं संवुतं; तस्स च संवराय धम्मं देसेति । सोतं सदारामं सद्वरतं ... धानं गन्धारामं गन्धरतं ... जिव्हा रसारामा रसरता रस-^५ सम्मुदिता । सा^६ भगवतो दन्ता गुत्ता रक्खिता संवुता; तस्स च संवराय धम्मं देसेति । कायो फोटुब्बारामो फोटुब्बरतो फोटुब्ब-सम्मुदितो ... मनो धम्मारामो धम्मरतो धम्मसम्मुदितो । सो भगवतो दन्तो गुत्तो रक्खितो संवुतो; तस्स च संवराय धम्मं देसेति -

१. अनूपयो - स्या० । २. स्या० पोत्पके नत्थि; एवमुपरि पि । ३-४. भगवता - स्या० । ५. स्या० पोत्पके नत्थि ।

“दन्तं नयन्ति समितिं, दन्तं राजाभिरुहति ।
दन्तो सेद्वौ मनुस्सेसु, योतिवाक्यं तितिक्षति ॥

‘वरमस्सतरा दन्ता, आजानीया’ च सिन्धवा ।
कुञ्जरा च महानागा, अत्तदन्तो ततो वरं ॥

“न हि एतेहि यानेहि, गच्छेय्य अगतं दिसं ।
यथातना सुदन्तेन, दन्तो दन्तेन गच्छति ॥

“विधासु न विकम्पन्ति, विष्पमुत्ता पुनव्वभवा ।
दन्तभूमिं अनुप्पत्ता, ते लोके विजिताविनो ॥

“यस्सिन्द्रियानि भावितानि,
अजभक्तं च बहिद्वा च सब्बलोके ।
निव्विजभ इमं परं च लोकं,
कालं कह्वति भावितो स’ दन्तो” ति ॥

एवं भगवा भाविततो ति ।

मञ्चामि तं वेदगू भाविततं कुतो नु दुक्खा समुदागता इमे ति ।
कुतो नू ति । संसयपुच्छा विमतिपुच्छा द्वेष्टहकपुच्छा अनेकंसपुच्छा — 15
“एवं नु खो, ननु खो, किं नु खो, कथं नु खो” ति — कुतो
नु । दुक्खा ति । जातिदुक्खं, जरादुक्खं, व्याधिदुक्खं, मरणदुक्खं,
सोकपरिदेवदुक्खदोमनस्सुपायासदुक्खं, व्यसनं दुक्खं, नेरयिकं दुक्खं,
तिरच्छानयोनिकं दुक्खं, पेत्तिविसयिकं दुक्खं, मानुसिकं दुक्खं,
गव्भोककन्तिमूलकं दुक्खं, गव्भट्टितिमूलकं दुक्खं, गव्भवुद्वानमूलकं 20
दुक्खं, जातस्सूपनिवन्धकं दुक्खं, जातस्स पराधेयकं दुक्खं, अतूपकक्मं
दुक्खं, परूपकक्मं दुक्खं, दुक्खदुक्खं, सह्वारदुक्खं, विपरिणामदुक्खं,
चक्खुरोगो सोतरोगो धानरोगो जिङ्हारोगो कायरोगो सीसरोगो
कण्णरोगो मुखरोगो दन्तरोगो कासो सासो पिनासो डाहो जरो 25
कुच्छिरोगो मुच्छा पक्खन्दिका सूला विसूचिका कुटुं गण्डो किलासो
सोसो अपमारो दद्दु कण्डु कच्छु रखसा वितच्छिका लोहितपित्तं

१-१. आजानीया व — स्याऽ । २. व — स्याऽ । ३-३. सुदन्तो — स्याऽ । ४-४. स्याऽ
पीत्यके नतिथ । ५. गव्भेठितिमूलकं — स्याऽ । ६. अतूपकक्मं — स्याऽ । ७. परूपकक्मं —
स्याऽ । ८. संसारदुक्खं — स्याऽ । ९. डहो — स्याऽ ; एवमुपरि पि ।

मधुमेहो अंसा पिळका भगन्दला पित्तसमुद्गाना आवाधा सेम्हसमुद्गाना
आवाधा वातसमुद्गाना आवाधा सन्धिपातिका आवाधा उतुपरिणामजा
आवाधा विसमपरिहारजा आवाधा ओपककमिका आवाधा कम्म-
विपाकजा आवाधा सीतं उष्णं जिघच्छा पिपासा उच्चारो पस्सावो

५ डंसमकसवातातपसरीसपसम्फस्सं दुक्खं, मातुमरणं दुक्खं, पितुमरणं
दुक्खं, भातुमरणं दुक्खं, भगिनिमरणं दुक्खं, पुत्रमरणं दुक्खं,
धीतुमरणं दुक्खं, बातिव्यसनं दुक्खं, रोगव्यसनं दुक्खं, भोगव्यसनं
दुक्खं, सीलव्यसनं दुक्खं, दिट्ठिव्यसनं दुक्खं; येसं धम्मानं आदितो
१० समुदागमनं पञ्चायति, अत्थङ्गमतो निरोधो पञ्चायति, कम्मसन्धि-
स्सितो विपाको, विपाकसन्धिस्सितं कम्मं, नामसन्धिस्सितं रूपं,
रूपसन्धिस्सितं नामं, जातिया अनुगतं, जराय अनुसटं, व्याधिना
अभिभूतं, मरणेन अवभाहतं, दुक्खे पतिद्वितं, अताणं अलेण असरणं
असरणीभूतं – इमे वुच्चन्ति दुक्खा। इमे दुक्खा कुतो समुदागता कुतो
जाता कुतो सञ्जाता कुतो निष्वत्ता कुतो अभिनिष्वत्ता कुतो
१५ पातुभूता किंनिदाना किंसमुदया किंजातिका किंभवा ति, इमेसं
दुक्खानं मूलं पुच्छति हेतुं पुच्छति निदानं पुच्छति सम्भवं पुच्छति
पभवं पुच्छति समुद्गानं पुच्छति आहारं पुच्छति आरम्मणं पुच्छति
पच्चयं पुच्छति समुदयं पुच्छति पुच्छति' याचति अज्ञेसति
पसादेती ति – कुतो नु दुक्खा समुदागता इमे।

२० ये केचि लोकस्मिमनेकरूपा ति। ये केची ति। सब्बेन
सब्बं सब्बथा सब्बं असेसं निस्सेसं परियादियनवचनमेतं – ये केची
ति। लोकस्मि ति। अपायलोके मनुस्सलोके देवलोके खन्धलोके
धातुलोके आयतनलोके। अनेकरूपा ति। अनेकविधा नानाप्यकारा
२५ दुक्खा ति – ये केचि लोकस्मिमनेकरूपा। तेनाह सो ब्राह्मणो –

“पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं, (इच्चायस्मा मेत्तगू)
मञ्जामि तं वेदगू भाविततं।
कुतो नु दुक्खा समुदागता इमे,
ये केचि लोकस्मिमनेकरूपा” ति ॥

१९. दुक्खस्स वे मं पभवं अपुच्छसि, (मेत्तगू ति भगवा)

तं ते पवक्खामि यथा पजानं ।

उपधिनिदाना पभवन्ति दुक्खा,
ये केचि लोकस्मिन्नेकरूपा ॥

दुक्खस्स वे मं पभवं अपुच्छसी ति । दुक्खस्सा ति । जाति-

दुक्खस्स जरादुक्खस्स व्याधिदुक्खस्स मरणदुक्खस्स सोकपरिदेवदुक्ख-
दोमनस्सुपायासदुक्खस्स । पभवं अपुच्छसी ति । दुक्खस्स मूलं
पुच्छसि हेतुं पुच्छसि निदानं पुच्छसि सम्भवं पुच्छसि पभवं पुच्छसि
समुद्दानं पुच्छसि आहारं पुच्छसि आरम्मणं पुच्छसि पच्चयं पुच्छसि
समुदयं पुच्छसि याचसि अज्ञेससि पसादेसी ति – दुक्खस्स वे मं १०
पभवं अपुच्छसि । मेत्तगू ति । भगवा तं ब्राह्मणं नामेन आलपति ।
भगवा ति गारवाधिवचनमेतं ...पे०... सच्छिका पञ्जति, यदिदं
भगवा ति – मेत्तगू ति भगवा ।

तं ते पवक्खामि यथा पजानं ति । तं ति । दुक्खस्स मूलं
पवक्खामि हेतुं पवक्खामि निदानं पवक्खामि सम्भवं पवक्खामि
पभवं पवक्खामि समुद्दानं पवक्खामि आहारं पवक्खामि आरम्मणं
पवक्खामि पच्चयं पवक्खामि समुदयं पवक्खामि आचिक्षिस्सामि
देसेस्सामि' पञ्जपेस्सामि पट्टपेस्सामि विवरिस्सामि विभजिस्सामि
उत्तानीकरिस्सामि पकासेस्सामि । ति – तं ते पवक्खामि । यथा पजानं
ति । यथा पजानन्तो आजानन्तो विजानन्तो पठिविजानन्तो पठि-
विज्ञक्त्तो । न इतिहीतिहं' न इतिकिराय न परम्पराय न पिटक-
सम्पदाय न तक्कहेतु न नयहेतु न आकारपरिवितकेन न दिट्ठि-
निज्ञानक्खन्तिया सामं सयमभिज्ञातं अत्तपच्चक्खधम्मं तं' कथ-
यिस्सामी ति – तं' ते पवक्खामि' यथा पजानं ।

उपधिनिदाना पभवन्ति दुक्खा ति । उपधी ति । दस २५
उपधी – तण्णूपधि, दिट्ठूपधि, किलेसूपधि, कम्मूपधि, दुच्चरितूपधि,
आहारूपधि, पटिघूपधि, चतस्सो उपादिन्नधातुयो उपधी, छ

१. वे मं पभवं – स्या० । २. देसिस्सामि – स्या० । ३. इतिहीतिहं – स्या० । ४.
स्या० पोत्यके नत्यि । ५-५. स्या० पोत्यके नत्यि ।

अजभक्तिकानि आयतनानि उपधी, छ विज्ञाणकाया उपधी, सब्बं मि
दुक्खं दुक्खमनद्वेन^१ उपधि । इमे वुच्चन्ति दस उपधी । दुक्खा ति ।
जातिदुक्खं जरादुक्खं व्याधिदुक्खं मरणदुक्खं सोकपरिदेवदुक्खदोमन-
स्सुपायासदुक्खं नेरयिकं दुक्खं ...पे०... दिट्ठिव्यसनं दुक्खं । येसं

५ धम्मानं आदितो समुदागमनं पञ्चायति, अत्थङ्गमतो निरोधो
पञ्चायति, कम्मसन्निस्सितो विपाको, विपाकसन्निस्सितं कम्म,
नामसन्निस्सितं रूपं, रूपसन्निस्सितं नामं, जातिया अनुगतं, जराय
अनुसटं, व्याधिना अभिभूतं, मरणेन अवभाहतं, दुखे पतिद्वितं,
अताणं अलेणं असरणं असरणीभूतं – इमे वुच्चन्ति दुक्खा । इमे

१० दुक्खा उपधिनिदाना उपधिहेतुका उपधिपञ्चया उपधिकारणा होन्ति
पभवन्ति सम्भवन्ति जायन्ति सञ्जायन्ति निव्वत्तन्ति पातुभवन्ती ति –
उपधिनिदाना पभवन्ति दुक्खा ।

ये केचि लोकस्मिमनेकरूपा ति । ये केची ति । सब्बेन सब्बं
सब्बथा सब्बं असेसं निस्सेसं परियादियनवचनमेतं – ये केची ति ।

B. 70 १५ लोकस्मिं ति । अपायलोके मनुस्सलोके देवलोके खन्धलोके धातुलोके
आयतनलोके । अनेकरूपा ति । अनेकविधा नानप्पकारा दुक्खा
ति – ये केचि लोकस्मिमनेकरूपा । तेनाह भगवा –

“दुक्खस्स वे मं पभवं अपुच्छसि, (मेत्तगृ ति भगवा)
तं ते पवक्खामि यथा पजानं ।

२० २५ उपधिनिदाना पभवन्ति दुक्खा,
ये केचि लोकस्मिमनेकरूपा” ति ॥

२०. यो वे अविद्वा उपधिं करोति,
पुनर्पुनं दुक्खमुपेति मन्दो ।
तस्मा पजानं उपधिं न कविरा,
दुक्खस्स जातिप्पभवानुपस्सी ॥

यो वे अविद्वा उपधिं करोती ति । यो ति । यो यादिसो
यथायुक्तो यथाविहितो यथापकारो यंठानप्पत्तो यंधम्मसमन्नागतो
खत्तियो वा ब्राह्मणो वा वेस्सो वा सुहृदो वा गहद्वो वा पञ्चजितो

१. दुक्खद्वेन – स्या० ।

वा देवो वा मनुस्सो वा । अविद्वा ति । अविज्ञागतो' अञ्जाणी अविभावी दुष्पञ्चो । उपधिं करोती ति । तण्डूपधिं करोति, दिट्ठूपधिं करोति, किलेसूपधिं करोति, कम्मूपधिं करोति, दुच्चरितूपधिं करोति, आहारूपधिं करोति, पटिघूपधिं करोति, चतस्सो उपादिन्नधातुयो उपधी करोति, छ अजभक्तिकानि आयतनानि उपधी करोति, छ विज्ञाणकाये उपधी करोति जनेति सञ्जनेति निब्बत्तेति अभिनिव्वत्तेती ति – अविद्वा उपधिं करोति ।

पुनर्षुनं दुक्खमुपेति मन्दो ति । पुनर्षुनं जातिदुक्खं जरादुक्खं व्याधिदुक्खं मरणदुक्खं सोकपरिदेवदुक्खदोमनस्सुपायासदुक्खं एति 10 समुपेति' उपगच्छति गण्हाति परामसति अभिनिविसती ति – पुनर्षुनं दुक्खमुपेति । मन्दो ति । मन्दो मौमृहो' अविद्वा अविज्ञागतो अञ्जाणी अविभावी दुष्पञ्चो ति – पुनर्षुनं दुक्खमुपेति मन्दो ।

तस्मा पजानं उपर्धि न कयिरा ति । तस्मा ति । तंकारणा' 15 तंहेतु तप्पच्चया तंनिदाना एतं आदीनवं सम्पस्समानो उपधीसू ति तस्मा । पजानं ति । पजानन्तो आजानन्तो विजानन्तो पटिविजानन्तो पटिविजक्त्तो, "सब्बे सह्वारा अनिच्चा" ति पजानन्तो आजानन्तो विजानन्तो पटिविजक्त्तो पटिविजक्त्तो, "सब्बे सह्वारा दुक्खा ति ...पे०... "सब्बे धम्मा अनत्ता" ति ...पे०... "यं किञ्चिच समुदयधम्मं सब्बं तं निरोधधम्मं" ति पजानन्तो आजानन्तो विजानन्तो पटिविजानन्तो पटिविजक्त्तो । उपर्धि न कयिरा ति । तण्डूपधि न 20 करेय्य, दिट्ठूपधि न करेय्य, किलेसूपधि न करेय्य*, दुच्चरितूपधि न करेय्य, आहारूपधि न करेय्य, पटिघूपधि न करेय्य, चतस्सो उपादिन्नधातुयो उपधी न करेय्य, छ अजभक्तिकानि आयतनानि उपधी न करेय्य, छ विज्ञाणकाये उपधी न करेय्य', न जनेय्य न सञ्जनेय्य न निब्बत्तेय्य नाभिनिव्वत्तेय्या ति – तस्मा पजानं उपर्धि न कयिरा । 25

दुक्खस्सा ति । जातिदुक्खस्स जरादुक्खस्स व्याधिदुक्खस्स मरणदुक्खस्स सोकपरिदेवदुक्खदोमनस्सुपायासदुक्खस्स । पभवानुपस्सी

१. अविद्वा अविज्ञागतो – स्या० । २. उपेति – स्या० । ३. मौमृहो – स्या० । ४. तस्मा तंकारणा – स्या० । *.'कम्मूपधि न करेय्य' इति स्या० पोत्यके अधिको पाठो दिस्सति । ५-५. स्या० पोत्यके नत्यि ।

ति । दुक्खस्स मूलानुपस्सी हेतानुपस्सी निदानानुपस्सी सम्भवानुपस्सी पभवानुपस्सी समुद्रानानुपस्सी आहारानुपस्सी आरम्मणानुपस्सी पच्चयानुपस्सी समुदयानुपस्सी । अनुपस्सना वुच्चति जाणं^१ । या पञ्चा पजानना ...पे०... अमोहो धम्मविचयो सम्मादिट्ठि । इमाय
५ अनुपस्सनाय पञ्चाय उपेतो होति समुपेतो उपागतो समुपागतो उपपन्नो समुपपन्नो समन्नागतो । सो वुच्चति अनुपस्सी ति – दुक्खस्स जातिप्पभवानुपस्सी । तेनाह भगवा –

“यो वे अविद्वा उपधिं करोति,
पुनर्पुनं दुक्खमुपेति मन्दो ।
१० तस्मा पजानं उपधिं न कयिरा,
दुक्खस्स जातिप्पभवानुपस्सी” ति ॥

२१. यं तं अपुच्छिम्ह अकित्यो नो,
अञ्जं तं पुच्छाम तदिङ्ग्न ब्रूहि ।
कथं नु धीरा वितरन्ति ओघं,
१५ जातिं जरं सोकपरिद्वं च ।
तं मे मुनी साधु वियाकरोहि,
तथा हि ते विदितो एस धम्मो ॥

यं तं अपुच्छिम्ह अकित्यो नो ति । यं तं अपुच्छिम्ह अयाचिम्ह अज्ञेसिम्ह पसादिम्ह । अकित्यो नो ति । कित्तितं
२० पकित्तितं^२ आचिकित्तं^३ देसितं^४ पञ्चपितं पटुपितं विवरितं विभत्तं उत्तानीकरं पकासितं ति – यं तं अपुच्छिम्ह अकित्यो नो ।

अञ्जं तं पुच्छाम तदिङ्ग्न ब्रूही ति । अञ्जं तं पुच्छाम, अञ्जं तं याचाम, अञ्जं तं अज्ञेसाम, अञ्जं तं पसादेम, उत्तरि तं पुच्छाम । तदिङ्ग्न ब्रूही ति । इहूँ ब्रूहि आचिक्खाहि देसेहि पञ्चपेहि
२५ पटुपेहि विवराहि विभजाहि उत्तानीकरोहि पकासेही ति – अञ्जं तं पुच्छाम तदिङ्ग्न ब्रूहि ।

कथं नु धीरा वितरन्ति ओघं जातिं जरं सोकपरिद्वं चा
ति । कथं नू ति । संसयपुच्छा विमतिपुच्छा द्वेल्हकपुच्छा अनेकं स-

१. पञ्चा – स्या० । २-२. नो अकिति – स्या० । ३-३. तं आचिकित्तं तं देसेसि – स्या० ।

पुच्छा - “एवं नु खो, ननु खो, किं नु खो, कथं नु खो” ति -
 कथं नु । धीरा ति । धीरा पण्डिता पञ्चवन्तो बुद्धिमन्तो जाणिनो
 विभाविनो मेधाविनो । ओघं ति । कामोघं भवोघं दिद्वोघं अविज्ञोघं ।
 जाती ति । या तेसं तेसं सत्तानं तम्हि तम्हि सत्तनिकाये जाति
 सञ्जाति ओककन्ति निव्वति अभिनिव्वति खन्धानं पातुभावो^५
 आयतनानं पटिलाभो । जरा ति । या तेसं तेसं सत्तानं तम्हि तम्हि
 सत्तनिकाये जरा जीरणता खण्डच्चं पालिच्चं बलित्तचता आयुनो
 संहानि इन्द्रियानं परिपाको । सोको ति । जातिव्यसनेन वा फुटुस्स
 भोगव्यसनेन वा फुटुस्स रोगव्यसनेन वा फुटुस्स सीलव्यसनेन वा
 फुटुस्स दिट्टिव्यसनेन वा फुटुस्स अञ्जतरञ्जतरेन व्यसनेन वा^{१०}
 समन्नागतस्स अञ्जतरञ्जतरेन दुक्खधम्मेन वा फुटुस्स सोको सोचना
 सोचिततं अन्तोसोको अन्तोपरिसोको अन्तोडाहो अन्तोपरिडाहो
 चेतसो परिज्ञायना दोमनस्सं सोकसल्लं । परिदेवो ति । जातिव्यसनेन
 वा फुटुस्स भोगव्यसनेन वा फुटुस्स रोगव्यसनेन वा फुटुस्स सील-
 व्यसनेन वा फुटुस्स दिट्टिव्यसनेन वा फुटुस्स अञ्जतरञ्जतरेन^{१५}
 व्यसनेन वा समन्नागतस्स अञ्जतरञ्जतरेन दुक्खधम्मेन वा फुटुस्स
 आदेवो परिदेवो आदेवना परिदेवना आदेविततं परिदेविततं वाचा’
 पलापो’ विष्पलापो लालप्पो लालप्पना’ लालप्पिततं’ ।

कथं नु धीरा वितरन्ति ओघं जातिं जरं सोकपरिद्वं चा
 ति । धीरा कथं ओघं च जातिं च जरं च सोकं च परिदेवं च^{२०}
 तरन्ति उत्तरन्ति पतरन्ति समतिक्कमन्ति वीतिवत्तन्ती ति - कथं
 नु धीरा वितरन्ति ओघं जातिं जरं सोकपरिद्वं च ।

तं मे मुनी साधु वियाकरोही ति । तं ति । यं पुच्छामि
 यं याचामि यं अज्जेसामि यं पसादेमि । मुनी ति । मोनं वुच्चति
 जाणं । या पञ्चा पजानना ...पे०... अमोहो धम्मविचयो सम्मादिट्टि ।^{२५}
 भगवा तेन जाणेन समन्नागतो मुनि मोनप्पत्तो । तीणि मोनेय्यानि -
 कायमोनेयं वचीमोनेयं मनोमोनेयं ।

कतमं कायमोनेयं ? तिविधानं कायदुच्चरितानं पहानं
 कायमोनेयं । तिविधं कायसुचरितं कायमोनेयं । कायारम्मणे जाणं

१-१. लापो पलापो - स्याऽ। २. लालप्पायना - स्याऽ। ३. लालप्पायिततं - स्याऽ।

कायमोनेयं । कायपरिज्ञा कायमोनेयं । परिज्ञासहगतो मग्गो
कायमोनेयं । काये छन्दरागस्स पहानं कायमोनेयं । कायसह्वार-
निरोधो चतुर्थज्ञानसमाप्ति कायमोनेयं । इदं कायमोनेयं ।

कतमं वचीमोनेयं ? चतुर्भिर्धानं वचीदुच्चरितानं पहानं
५ वचीमोनेयं । चतुर्भिर्धं वचीसुचरितं वचीमोनेयं । वाचारम्मणे ब्राणं
वचीमोनेयं । वाचापरिज्ञा वचीमोनेयं । परिज्ञासहगतो मग्गो
वचीमोनेयं । वाचाय छन्दरागस्स पहानं वचीमोनेयं । वचीसह्वार-
निरोधो दुतियज्ञानसमाप्ति वचीमोनेयं । इदं वचीमोनेयं ।

कतमं मनोमोनेयं ? तिविधानं मनोदुच्चरितानं पहानं
१० मनोमोनेयं । तिविधं मनोसुचरितं मनोमोनेयं । चित्तारम्मणे
ब्राणं मनोमोनेयं । चित्तपरिज्ञा मनोमोनेयं । परिज्ञासहगतो
मग्गो मनोमोनेयं । चित्ते छन्दरागस्स पहानं मनोमोनेयं ।
चित्तसह्वारनिरोधो सञ्चावेदयितनिरोधसमाप्ति मनोमोनेयं । इदं
मनोमोनेयं ।

१५ कायमुनिं वचीमुनिं, मनोमुनिमनासवं ।
 मुनिं मोनेयसम्पन्नं, आहु सब्बप्पहायिनं ॥
 कायमुनिं वचीमुनिं, मनोमुनिमनासवं ।
 मुनिं मोनेयसम्पन्नं, आहु निन्हातपापकं ति ॥

B. 74

इमेहि तीहि मोनेयेहि धम्मेहि समन्वागता । छ मुनिनो –
२० अगारमुनिनो, अनगारमुनिनो, सेखमुनिनो, असेखमुनिनो, पच्चेकमुनिनो
मुनिमुनिनो ति । कतमे अगारमुनिनो ? ये ते अगारिका^१ दिट्ठपदा
विज्ञातसासना – इमे अगारमुनिनो । ...पे०... कतमे अनगारमुनिनो ?
ये ते पब्बजिता दिट्ठपदा विज्ञातसासना – इमे अनगारमुनिनो ।
सत्त सेखा सेखमुनिनो । अरहन्तो असेखमुनिनो । पच्चेकसम्बुद्धा
२० पच्चेकमुनिनो । तथागता अरहन्तो सम्मासम्बुद्धा मुनिमुनिनो ।

न मोनेन मुनी होति, मूळहरूपो अविद्सु ।
यो च तुलं व पगाहृ, वरमादाय पण्डितो ॥

१. वाचामुनि – स्या० । २. आगारिका – स्या० ।

पापानि परिवज्जेति, स मुनी तेन सो मुनि ।
 यो मुनाति उभो लोके, मुनि तेन पवुच्चति ॥
 असतं च सतं च ज्ञत्वा धम्मं,
 अज्ञहत्तं वहिद्वा च सब्बलोके ।
 देवमनुस्सेहि पूजनीयो^५,
 सङ्गजालमतिच्चं सो मुनी ति ॥

साधु वियाकरोही ति । तं साधु आचिक्खाहि देसेहि
 पञ्चपेहि पटुपेहि विवराहि विभजाहि उत्तानीकरोहि पकासेही
 ति—तं मे मुनी साधु वियाकरोहि । तथा हि ते विदितो एस धम्मो
 ति । तथा हि ते विदितो तुलितो^६ तीरितो विभूतो विभावितो एस १०
 धम्मो ति—तथा हि ते विदितो एस धम्मो । तेनाह सो ब्राह्मणो—

“यं तं अपुच्छिम्ह अकित्तयी नो,
 अञ्चं तं पुच्छाम तदिहृ ब्रूहि ।
 कथं नु धीरा वितरन्ति ओघं,
 जातिं जरं सोकपरिद्वं च ।
 तं मे मुनी साधु वियाकरोहि,
 तथा हि ते विदितो एस धम्मो” ति ॥

२२. कित्तयिस्सामि ते धम्मं, (मेत्तगू ति भगवा)
 दिट्ठे धम्मे अनोतिहं ।

यं विदित्वा सतो चरं, तरे लोके विस्तिकं ॥

B. 75

२०

कित्तयिस्सामि ते धम्मं ति । धम्मं ति । आदिकल्याणं
 मज्जेकल्याणं परियोसानकल्याणं सात्थं सब्बयञ्जनं केवलपरिपुण्णं
 परिसुद्धं ब्रह्मचरियं, चत्तारो सतिपट्टाने, चत्तारो सम्मप्पधाने,
 चत्तारो इद्विपादे, पञ्चन्द्रियानि, पञ्च बलानि, सत्त बोजभङ्गे,
 अरियं अटुञ्जिकं मग्म, निब्बानं च, निब्बानगामिनिं च पटिपदं २५
 कित्तयिस्सामि आचिक्खिस्सामि^७ देसेस्सामि पञ्चपेस्सामि पटुपेस्सामि
 विवरिस्सामि विभजिस्सामि उत्तानीकरिस्सामि पकासिस्सामी

१. अज्ञतं च—स्या० । २. पूजितो—स्या० । ३. यो सो सङ्गजालमतिच्च—स्या० ।
 ४. स्या० पोत्थके नत्यि । ५. ब्रातो तुलितो—स्या० । ६. स्या० पोत्थके नत्यि ।

ति - कित्तयिस्सामि ते धम्मं। मेत्तगू ति। भगवा तं ब्राह्मणं नामेन आलपति।

दिट्ठे धम्मे अनीतिहं ति। दिट्ठे धम्मे बाते धम्मे तुलिते धम्मे तीरिते धम्मे विभूते धम्मे विभाविते धम्मे ५ सब्बे सह्यारा अनिच्चा ति ...पे०... यं किञ्चिं समुदयधम्मं सब्बं तं निरोधधम्मं ति दिट्ठे धम्मे बाते धम्मे तुलिते धम्मे तीरिते धम्मे विभूते धम्मे विभाविते धम्मे ति - एवं पि दिट्ठे धम्मे कथयिस्सामि।

अथ वा, दुक्खे दिट्ठे दुक्खं कथयिस्सामि, समुदये दिट्ठे समुदयं कथयिस्सामि, मग्गे दिट्ठे मग्गं कथयिस्सामि, निरोधे दिट्ठे १० निरोधं कथयिस्सामी ति - एवं पि दिट्ठे धम्मे कथयिस्सामि।

अथ वा, दिट्ठे धम्मे सन्दिट्ठिकं अकालिकं एहिपस्सिकं ओपनेयिकं^१ पच्चतं वेदितव्यं विज्ञूही ति - एवं पि दिट्ठे धम्मे कथयिस्सामी ति दिट्ठे धम्मे। अनीतिहं ति। न इतिहीतिहं^२ न इतिकिराय न परम्पराय न पिटकसम्पदाय न तक्कहेतु न नयहेतु १५ न आकारपरिवितकेन न दिट्ठिनिजभानक्षन्तिया, सामं सयम-भिज्ञातं अत्तपच्चक्खधम्मं, तं कथयिस्सामी ति - दिट्ठे धम्मे अनीतिहं।

यं विदित्वा सतो चरं ति। यं विदितं कत्वा तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा, "सब्बे सह्यारा अनिच्चा" ति विदितं कत्वा तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा, "सब्बे सह्यारा दुक्खा" ति ... "सब्बे धम्मा अनत्ता" ति ...पे०... "यं किञ्चिं समुदयधम्मं सब्बं तं निरोधधम्मं" ति विदितं कत्वा तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा। सतो ति। चतूहि कारणेहि सतो - काये कायानुपस्सनासतिपटानं भावेन्तो सतो ...पे०... सो वुच्चति सतो। चरं ति। चरन्तो विहरन्तो^३ इरियन्तो २० वत्तेन्तो पालेन्तो यपेन्तो यापेन्तो ति - यं विदित्वा सतो चरं।

तरे लोके विसत्तिकं ति। विसत्तिका वुच्चति तण्हा। यो रागो सारागो ...पे०... अभिजभा लोभो अकुसलमूलं। विसत्तिका ति। केनद्वेन^४ विसत्तिका? विसता ति विसत्तिका, विसाला ति विसत्तिका,

१. औपनयिकं - स्या०। २. इतिहं - स्या०। ३. विचरन्तो - स्या०। ४. केनत्थेन - स्या०।

विसटा ति विसत्तिका, विसमा' ति विसत्तिका', विसककती ति विसत्तिका, विसहरती ति विसत्तिका, विसंवादिका ति विसत्तिका, विसमूला ति विसत्तिका, विसफला ति विसत्तिका, विसपरिभोगा ति विसत्तिका, विसाला वा पन सा तण्हा रूपे सहे गन्धे रसे फोटुब्बे कुले गणे आवासे लाभे यसे पसंसाय^१ सुखे चीवरे पिण्डपाते सेनासने ६ गिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खारे कामधातुया रूपधातुया अरूपधातुया कामभवे रूपभवे अरूपभवे सञ्जाभवे असञ्जाभवे नेवसञ्जाना-सञ्जाभवे एकवोकारभवे चतुवोकारभवे पञ्चवोकारभवे अतीते अनागते पञ्चपृष्ठे दिट्टसुतमुतविञ्चातव्वेसु धम्मेसु विसटा वित्यता ति विसत्तिका। लोके ति। अपायलोके मनुस्सलोके देवलोके खन्धलोके १० धातुलोके आयतनलोके। तरे लोके विसत्तिकं ति। लोके' वेसा' विसत्तिका, लोके वेत^२ विसत्तिकं सतो तरेय्य उत्तरेय्य पतरेय्य समतिक्कमेय्य वीतिवत्तेय्या ति – तरे लोके विसत्तिकं। तेनाह भगवा –

“कित्तयिस्सामि ते धम्मं, (मेत्तगू ति भगवा) १५

दिट्टे धम्मे अनीतिहं।

यं विदित्वा सतो चरं, तरे लोके विसत्तिकं” ति॥

२३. तं चाहं अभिनन्दामि, महेसि धम्ममुत्तमं।

यं विदित्वा सतो चरं, तरे लोके विसत्तिकं॥

तञ्चाहं अभिनन्दामो ति। तं ति। तुय्हं वचनं व्यप्पथ^३ २० देसनं अनुसासनं अनुसिद्धुं। नन्दामी' ति। अभिनन्दामि मोदामि अनुमोदामि इच्छामि सादियामि याचामि पत्थयामि पिहयामि अभिजप्पामी ति – तञ्चाहं अभिनन्दामि।

महेसि धम्ममुत्तमं ति। महेसी ति। किं^४ महेसि भगवा, २५ महन्तं सीलक्खन्धं एसी" गवेसी" परियेसी ति महेसि, महन्तं समाधिक्खन्धं ... महन्तं पञ्चाक्खन्धं ... महन्तं विमुत्तिक्खन्धं ... महन्तं

१-१. स्याऽ पोत्वके नत्यि। २. पसंसे – स्याऽ। ३. या सा लोके – स्याऽ। ४. स्याऽ पोत्वके नत्यि। ५. स्याऽ पोत्वके नत्यि। ६. व्यप्पथ – स्याऽ। ७. स्याऽ पोत्वके नत्यि। ८. अनुसन्धि – स्याऽ। ९-१०. अभिनन्दामी ति नन्दामि – स्याऽ। १०. केनत्थेन – स्याऽ। ११-१२. एसि गवेसि – स्याऽ; एवमुपरि पि।

विमुत्तिब्राणदस्सनक्खन्वं एसी गवेसी परियेसी ति महेसि, महतो^१
तमोकायस्स पदालनं एसी गवेसी परियेसी ति महेसि, महतो
विपल्लासस्स पभेदनं एसी गवेसी परियेसी ति महेसि, महतो
तण्णासल्लस्स अब्बहनं^२ एसी गवेसी परियेसी ति महेसि, महतो
६ दिट्टिसंधातस्स विनिवेठनं^३ एसी गवेसी परियेसी ति महेसि, महतो
मानधजस्स^४ पातनं एसी गवेसी परियेसी ति महेसि, महतो अभि-
सङ्घारस्स वूपसमं एसी गवेसी परियेसी ति महेसि, महतो ओघस्स
नित्यरणं एसी गवेसी परियेसी ति महेसि, महतो भारस्स निक्खेपनं
एसी गवेसी परियेसी ति महेसि, महतो संसारवट्टस्स उपच्छेदं^५
१० एसी गवेसी परियेसी ति महेसि, महतो सन्तापस्स निब्बापनं
एसी गवेसी परियेसी ति महेसि, महतो परिळाहस्स पटिप्पस्सदं
एसी गवेसी परियेसी ति महेसि, महतो धम्मधजस्स उस्सापनं एसी
गवेसी परियेसी ति महेसि, महन्ते सतिपट्टाने ... महन्ते सम्मप्पधाने ...
महन्ते इद्धिपादे ... महन्तानि इन्द्रियानि ... महन्तानि बलानि ... महन्ते
१५ बोजभङ्गे ... महन्तं अरियं अटुज्जिकं मग्गं ... महन्तं परमत्यं अमतं
निब्बानं एसी गवेसी परियेसी ति महेसि, महेसक्खेहि^६ सत्तेहि एसितो
गवेसितो परियेसितो – “कहं बुद्धो, कहं भगवा, कहं देवदेवो, कहं
नरासभो” ति महेसि। धम्ममुत्तमं ति। धम्ममुत्तमं वृच्चति अमतं
निब्बानं। यो सो सब्बसङ्घारसमयो सब्बूपधिपटिनिस्सग्गो तण्णक्खयो
२० विरागो निरोधो निब्बानं। उत्तमं ति। अग्गं सेटुं विसेटुं पामोक्खं
उत्तमं पवरं धम्मं ति – महेसि धम्ममुत्तमं।

यं विदित्वा सतो चरं ति। विदितं कत्वा तुलयित्वा
तीरयित्वा^७ विभावयित्वा विभूतं कत्वा, “सब्बे सङ्घारा अनिच्चा”
ति विदितं कत्वा तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा,
२५ “सब्बे सङ्घारा दुक्खा” ति ... “सब्बे धम्मा अनन्ता” ति ... पे० ... “यं
किञ्च समुदयधम्मं सब्बं तं निरोधधम्मं” ति विदितं कत्वा
तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा। सतो ति। चतूर्हि
कारणेहि सतो – काये कायानुपस्सनासतिपट्टानं भावेन्तो सतो,

१. महतो वा – स्या०। २. अब्बहनं – स्या०। ३. विनिब्बेधनं – स्या०। ४.
मानदंजस्स – स्या०। ५. उच्छेदं – स्या०। ६. महेसक्खेहि वा – स्या०। ७. तिरयित्वा –
स्या०; एवमुपरि पि।

वेदनासु ... चित्ते ... धर्मसु ... धर्मानुपस्सनासतिपद्मानं भावेन्तो सतो ... पे०... सो वृच्छति सतो । चरं ति । चरन्तो विहरन्तो इरियन्तो वत्तेन्तो पालेन्तो यपेन्तो यापेन्तो ति - यं विदित्वा सतो चरं ।

तरे लोके विसत्तिकं ति । विसत्तिका वृच्छति तण्हा । यो रागो सारागो ...पे०... अभिजभा लोभो अकुसलमूलं । विसत्तिका ति । केनद्वेन विसत्तिका ...पे०... विसटा वित्थता ति विसत्तिका । लोके ति । अपायलोके ...पे०... आयतनलोके । तरे लोके विसत्तिकं ति । लोके वेसा विसत्तिका, लोके वेतं विसत्तिकं सतो तरेय्य उत्तरेय्य पतरेय्य समतिकमेय्य वीतिवत्तेय्या ति - तरे लोके विसत्तिकं । तेनाह सो ब्राह्मणो -

10

“तञ्चाहं अभिनन्दामि, महेसि धर्ममुत्तमं ।

यं विदित्वा सतो चरं, तरे लोके विसत्तिकं” ति ॥

२४. यं किञ्चित् सम्पज्जानासि, (मेत्तगू ति भगवा)

उद्धं अधो तिरियं चा पि मज्जे ।

एतेसु नन्दिं च निवेसनं च,

पनुज्ज विज्ञाणं भवे न तिष्ठे ॥

11

यं किञ्चित् सम्पज्जानासी ति । यं किञ्चित् पज्जानासि आजानासि विजानासि पटिविज्जानासि पटिविज्जसी ति - यं किञ्चित् सम्पज्जानासि । मेत्तगू ति । भगवा तं ब्राह्मणं नामेन आलपति । भगवा ति । गारवाधिवचनमेतं ...पे०... सच्छिका पञ्चति, यदिदं भगवा ति - मेत्तगू ति । भगवा ।

20

उद्धं अधो तिरियं चा पि मज्जे ति । उद्धं ति - अनागते^१ । अधो ति - अतीतं । तिरियं चा पि मज्जे ति - पञ्चुप्पन्नं । उद्धं ति - देवलोको । अधो ति - निरयलोको । तिरियं चा पि मज्जे ति - मनुस्सलोको । अथ^२ वा, उद्धं ति - कुसला धर्मा । अधो ति - अकुसला धर्मा । तिरियं चा पि मज्जे ति - अब्याकला धर्मा । उद्धं ति - अरूपधातु । अधो ति - कामधातु । तिरियं चा पि मज्जे ति - रूपधातु । उद्धं ति - सुखा वेदना । अधो ति - दुक्खा वेदना । तिरियं चा पि

25

१. उञ्चति अनागते - त्या० । २-२ स्या० पोत्थके नत्यि ।

B. ७९

मज्जे ति - अदुक्खमसुखा वेदना । उद्धं ति - उद्धं पादतला । अधो ति - अधो केसमत्थका । तिरियं चा पि मज्जे ति - वेमज्जे ति - उद्धं अधो तिरियं चा पि मज्जे ।

एतेसु नन्दिं च निवेसनं च पनुज्ज विज्ञाणं भवे न तिद्वे ति ।

- ६ एतेसु ति । आचिक्षितेसु देसितेसु पञ्चपितेसु पट्टपितेसु विवरितेसु विभजितेसु उत्तानीकतेसु पकासितेसु । नन्दी वुच्चति तण्हा । यो रागो सारागो ...पे०... अभिजभा लोभो अकुसलमूलं । निवेसनं ति । द्वे निवेसना - तण्हानिवेसना च दिद्विनिवेसना च । कतमा तण्हा निवेसना ? यावता तण्हासह्यातेन ...पे०... अयं तण्हानिवेसना ।
१० कतमा दिद्विनिवेसना ? वीसतिवत्थुका सक्कायदिद्वि ...पे०... अयं दिद्विनिवेसना ।

पनुज्ज विज्ञाणं ति । पुञ्जाभिसह्यारसहगतं विज्ञाणं, अपुञ्जाभिसह्यारसहगतं विज्ञाणं, आनेञ्जाभिसह्यारसहगतं विज्ञाणं । एतेसु नन्दिं च निवेसनं च अभिसह्यारसहगतं च विज्ञाणं नुज्ज
१५ पनुज्ज नुद पनुद जह पजह विनोदेहि व्यन्तीकरोहि अनभावं गमेही ति - एतेसु नन्दिं च निवेसनं च पनुज्ज विज्ञाणं ।

भवे न तिद्वे ति । भवा ति । द्वे भवा - कम्मभवो च पटिसन्धिको च पुनव्वभवो । कतमो कम्मभवो ? पुञ्जाभिसह्यारो अपुञ्जाभिसह्यारो आनेञ्जाभिसह्यारो - अयं कम्मभवो । कतमो पटिसन्धिको पुनव्वभवो ? पटिसन्धिका रूप^१ वेदना सञ्जा सह्यारा विज्ञाणं - अयं पटिसन्धिको पुनव्वभवो । भवे न तिद्वे ति । नन्दिं च निवेसनं च अभिसह्यारसहगतं विज्ञाणं च कम्मभवं च पटिसन्धिकं च पुनव्वभवं पजहन्तो विनोदेन्तो व्यन्तीकरोन्तो अनभावं गमेन्तो कम्मभवे न तिद्वेय्य पटिसन्धिके पुनव्वभवे न तिद्वेय्य न सन्तिद्वेय्या
२५ ति - पनुज्ज विज्ञाणं भवे न तिद्वे । तेनाह भगवा -

“यं किञ्चित् सम्पज्जानासि, (मेत्तगू ति भगवा)
उद्धं अधो तिरियं चा पि मज्जे ।

एतेसु नन्दिं च निवेसनं च,
पनुज्ज विज्ञाणं भवे न तिद्वे” ति ॥

२५. एवंविहारी सतो अप्पमत्तो,
भिक्खु चरं हित्वा ममायितानि ।
जातिं जरं सोकपरिद्वयं च,
इधेव विद्वा पजहेय्य दुक्खं ॥

एवंविहारी सतो अप्पमत्तो ति । एवंविहारी ति । नन्दिं च ६ B. 80
निवेसनं च अभिसङ्घारसहगतविज्ञाणं च कम्मभवं च पटिसन्धिकं
च पुनव्यवं पजहन्तो विनोदेन्तो व्यन्तीकरोन्तो अनभावं गमेन्तो ति -
एवंविहारी । सतो ति । चतूहि कारणेहि सतो - काये कायानुपस्सना-
सतिपट्टानं भावेन्तो ...पे०... सो वुच्चति सतो । अप्पमत्तो ति ।
सक्कच्चकारी सातञ्चकारी अट्टिकारी अनोलीनवृत्ती अनिविष्टत-
च्छन्दो अनिविष्टधूरो अप्पमत्तो कुसलेसु धम्मेसु - "कथाहं" १०
अपरिपूरं वा सीलक्खन्धं परिपूरेय्यं, परिपूरं वा सीलक्खन्धं तत्थं
तत्थं पञ्चाय अनुगगण्डेय्यं" ति यो तत्थं छन्दो च वायामो च
उस्साहो च उस्सोळ्ही च अप्पटिवानी च सति च सम्पजञ्जं च
आतप्यं पथानं अधिट्टानं अनुयोगो अप्पमत्तो अप्पमादो कुसलेसु १५
धम्मेसु । कथाहं अपरिपूरं वा समाधिक्खन्धं ... पञ्चाक्खन्धं ... विमुत्ति-
क्खन्धं ... विमुत्तिब्राणदस्सनक्खन्धं परिपूरेय्यं परिपूरं वा विमुत्ति-
ब्राणदस्सनक्खन्धं तत्थं तत्थं पञ्चाय अनुगगण्डेय्यं ति यो तत्थं छन्दो २०
च वायामो च उस्साहो च उस्सोळ्ही च अप्पटिवानी च सति च
सम्पजञ्जं च आतप्यं पथानं अधिट्टानं अनुयोगो अप्पमत्तो अप्पमादो
कुसलेसु धम्मेसु । "कथाहं अपरिज्ञातं वा दुक्खं परिजानेय्यं,
अप्पहीने वा किलेसे पजहेय्यं, अभावितं वा मग्गं भावेय्यं, असच्छिकतं
वा निरोधं सच्छिकरेय्यं" ति यो तत्थं छन्दो च वायामो च उस्साहो
च उस्सोळ्ही च अप्पटिवानी च सति च सम्पजञ्जं च आतप्यं
पथानं अधिट्टानं अनुयोगो अप्पमत्तो अप्पमादो कुसलेसु धम्मेसु ति - २५
एवंविहारी सतो अप्पमत्तो ।

भिक्खु चरं हित्वा ममायितानी ति । भिक्खु ति । पथुज्जन-
कल्याणको वा भिक्खु सेक्खो वा भिक्खु । चरं ति । चरन्तो विहरन्तो
इरियन्तो वत्तेन्तो पालेन्तो यपेन्तो यापेन्तो । ममता ति । हे ममता -

१. कदाहं - स्या० । २. स्या० पोत्यके नत्वि; एवमुपरि पि ।

तण्हाममतं च दिट्ठिममतं च ...पे०... इदं तण्हाममतं... पे०... इदं
दिट्ठिममतं ... तण्हाममतं पहाय दिट्ठिममतं पठिनिस्सज्जित्वा ममते
जहित्वा' चजित्वा' पजहित्वा' विनोदेत्वा व्यन्तीकरित्वा अनभावं
गमेत्वा ति - भिक्खु चरं हित्वा ममायितानि ।

- B. 81 ५ जातिं जरं सोकपरिद्वं च इधेव विद्वा पजहेय्य दुक्खं
ति । जाती ति । या तेसं तेसं सत्तानं ...पे०... । जरं ति । या तेसं
तेसं सत्तानं ...पे०... । सोका ति । ब्रातिव्यसनेन वा फुटुस्स ...पे०... ।
परिदेवो ति । ब्रातिव्यसनेन वा फुटुस्स ...पे०... । इधा ति । इमिस्सा
दिट्ठिया ...पे०... इमिस्मिं मनुस्सलोके । विद्वा ति । विज्जागतो बाणी
१० विभावी मेधावी । दुक्खं ति । जातिदुक्खं ...पे०... दोमनस्सुपायास-
दुक्खं । जातिं जरं सोकपरिद्वं च इधेव विद्वा पजहेय्य दुक्खं ति ।
विज्जागतो बाणी विभावी मेधावी इधेव जातिं च जरं च सोकपरिद्वं
च दुक्खं च पजहेय्य विनोदेय्य व्यन्तीकरेय्य अनभावं गमेय्या ति -
जातिं जरं सोकपरिद्वं च इधेव विद्वा पजहेय्य दुक्खं । तेनाह
१५ भगवा -

“एवंविहारी सतो अप्पमत्तो,
भिक्खु चरं हित्वा ममायितानि ।
जातिं जरं सोकपरिद्वं च,
इधेव विद्वा पजहेय्य दुक्खं” ति ॥

- २० २६. एताभिनन्दामि वचो महेसिनो,
सुकित्तिं गोतमनूपधीकं ।
अद्वा हि भगवा पहासि दुक्खं,
तथा हि ते विदितो एस धम्मो ॥

- एताभिनन्दामि वचो महेसिनो ति । एतं ति । तुङ्हं वचनं
२५ व्यप्यथं देसनं अनुसासनं अनुसिद्धुं नन्दामि अभिनन्दामि मोदामि
अनुमोदामि इच्छामि सादियामि पत्थयामि' पिहयामि अभिजप्यामि ।
महेसिनो ति । किं महेसि भगवा ? महत्तं सीलकखन्धं एसी गवेसी

१-१. हित्वा - स्या० । २. परिच्छजित्वा - स्या० । ३. याचामि पत्थयामि - स्या० ।
४-५. स्या० पोत्थके नतिय ।

परियेसी ति महेसि...पे०... कहं नरासभो ति महेसी ति – एताभिनन्दामि वचो महेसिनो ।

सुकित्तिं गोतमनूपधीकं ति । सुकित्तिं ति । सुकित्तिं सुआचिक्षितं सुदेसितं सुपञ्चपितं सुपटुपितं सुविवरितं सुविभजितं सुउत्तानीकतं सुपकासितं ति – सुकित्तिं । गोतमनूपधीकं ति । उपधी ५ वुच्चन्ति किलेसा च खन्धा च अभिसङ्घारा च । उपधिपहानं उपधिपटिनिस्समं उपधिपटिपस्सदं अमतं निब्बानं ति – सुकित्तिं गोतमनूपधीकं ।

अद्वा हि भगवा पहासि दुक्खं ति । अद्वा ति । एकंसवचनं १० निस्संसयवचनं निकक्ष्वावचनं अद्वेजभवचनं अद्वेल्हकवचनं निरोध- वचनं १५ अप्पणकवचनं अवत्थापनवचनमेतं – अद्वा ति । भगवा ति । गारवाधिवचनमेतं ...पे०... सञ्चिका पञ्चति, यदिदं भगवा ति । पहासि दुक्खं ति । जातिदुक्खं जरादुक्खं व्याधिदुक्खं मरणदुक्खं सोक-परिदेवदुक्खदोमनस्सुपायासदुक्खं पहासि पजहि विनोदेसि व्यन्तीकरोसि २० अनभावं गमेसी ति – अद्वा हि भगवा पहासि दुक्खं ।

तथा हि ते विदितो एस धम्मो ति । तथा हि ते विदितो तुलितो तीरितो विभूतो विभावितो एस धम्मो ति – तथा हि ते विदितो एस धम्मो । तेनाह सो ब्राह्मणो –

“एताभिनन्दामि वचो महेसिनो,
सुकित्तिं गोतमनूपधीकं ।

अद्वा हि भगवा पहासि दुक्खं,
तथा हि ते विदितो एस धम्मो” ति ॥

२७. ते चा पि नूनप्पजहेय्यु दुक्खं,
ये त्वं मुनी अद्वितं ओबदेय्य ।
तं तं नमस्सामि समेच्च नागं,
अप्येव मं भगवा अद्वितं ओबदेय्य ॥

ते चा पि नूनप्पजहेय्यु दुक्खं ति । ते चा पी ति । खत्तिया च ब्राह्मणा च वेस्सा च सुदा च गहडा च पब्बजिता च देवा च

१. उपधिपहानं – स्या० । २. निम्यानवचनं – स्या० ।

मनुस्सा च । पजहेय्यु' दुक्खं ति । जातिदुक्खं जरादुक्खं व्याधिदुक्खं
मरणदुक्खं सोकपरिदेवदुक्खदोभनस्सुपायासदुक्खं पजहेय्यु विनोदेय्यु
व्यन्तीकरेय्यु अनभावं गमेय्यु ति – ते चा पि नूनप्पजहेय्यु दुक्खं ।

ये त्वं मुनी अद्वितं ओवदेय्या ति । ये ति । खत्तिये च
६ ब्राह्मणे च वेस्से च सुदे च गह्टे च पव्वजिते च देवे च मनुस्से
च । त्वं ति । भगवन्तं भणति । मुनी ति । मोनं वुच्चति वाणं
...पे०... सङ्गजालमतिच्च सो मुनि । अद्वितं ओवदेय्या ति । अद्वितं
ओवदेय्य' सक्कच्चं ओवदेय्य अभिष्ठं ओवदेय्य पुनप्पुनं ओवदेय्य
अनुसासेय्या ति – ये त्वं मुनी अद्वितं ओवदेय्य ।

१० तं तं नमस्सामि समेच्च नागं ति । तं ति । भगवन्तं भणति ।
नमस्सामी ति । कायेन वा नमस्सामि, वाचाय' वा नमस्सामि',
चित्तेन वा नमस्सामि, अन्वत्थपटिपत्तिया वा नमस्सामि, धम्मानु-
धम्मपटिपत्तिया वा नमस्सामि, सकरोमि गरु करोमि मानेमि
पूजेमि । समेच्चा ति । समेच्च अभिसमेच्च समागन्त्वा अभिसमागन्त्वा
१५ सम्मुखा तं नमस्सामि । नागं ति । नागो च' भगवा आगुं न करोती
ति – नागो, न गच्छती ति – नागो, न आगच्छती ति – नागो । कथं
भगवा आगुं न करोती ति – नागो ? आगु वुच्चति' पापका अकुसला
धम्मा संकिलेसिका पोनोभविका' सदरा दुक्खविपाका आयति
जातिजरामरणिया ।

२० आगुं न करोति किञ्चित्त लोके, (सभिया ति भगवा')
सब्बसंयोगे विसज्ज वन्धनानि ।
सब्बत्थ न सज्जती विमुत्तो,
नागो तादि पवुच्चते तथता ति ॥

एवं भगवा आगुं न करोती ति – नागो ।

२५ कथं भगवा न गच्छती ति – नागो ? भगवा न छन्दागतिं
गच्छति, न दोसागतिं गच्छति, न मोहागतिं गच्छति, न भयागतिं
गच्छति, न रागवसेन गच्छति, न दोसवसेन गच्छति, न मोहवसेन

१. पजहेय्यु – स्या० । २-३. स्या० पोत्वके नत्यि । ३-३. स्या० पोत्वके नत्यि । ४.
स्या० पोत्वके नत्यि । ५. वुच्चन्ति – स्या० । ६. पोनोभविका – स्या० । ७. स्या० पोत्वके
नत्यि ।

गच्छति, न मानवसेन गच्छति, न दिट्ठिवसेन गच्छति, न उद्धच्चवसेन गच्छति, न विचिकिच्छावसेन गच्छति, न अनुसयवसेन गच्छति, न वग्गेहि धम्मेहि यायति नीयति^१ वुहति संहरीयति। एवं भगवा न गच्छती ति – नागो।

कथं भगवा न आगच्छती ति – नागो? सोतापत्तिमग्नेन^२ ये किलेसा पहीना ते किलेसे न पुनेति न पच्चेति न पच्चागच्छति। सकदागामिमग्नेन ... अनागामिमग्नेन ... अरहत्तमग्नेन ये किलेसा पहीना ते किलेसे न पुनेति न पच्चेति न पच्चागच्छति। एवं भगवा न आगच्छती ति नागो ति – तं तं नमस्सामि समेच्च नागं।

अप्पेव मं भगवा अट्ठितं ओवदेय्या ति। अप्पेव मं भगवा^३ अट्ठितं ओवदेय्य सक्कच्चं ओवदेय्य अभिष्ठं ओवदेय्य पुनर्पुनं ओवदेय्य अनुसासेय्या ति – अप्पेव मं भगवा अट्ठितं ओवदेय्य। तेनाह सो ब्राह्मणो –

“ते चा पि नूनप्पजहेय्यु दुक्खं,
ये त्वं मुनी अट्ठितं ओवदेय्य।
तं तं नमस्सामि समेच्च नागं,
अप्पेव मं भगवा अट्ठितं ओवदेय्या” ति ॥

२८. यं ब्राह्मणं वेदगुमाभिजञ्जा,
अकिञ्चनं कामभवे असतं ।
अद्वा हि सो ओघमिमं अतारि,
तिष्णो च पारं अखिलो अकर्त्त्वो ॥

यं ब्राह्मणं वेदगुमाभिजञ्जा ति। ब्राह्मणो^४ ति। सत्ततं धम्मानं वाहितता ब्राह्मणो। सकायदिट्ठि वाहिता होति, विचिकिच्छा वाहिता होति, सीलब्बतपरामासो वाहितो होति, रागो वाहितो होति, दोसो वाहितो होति, मोहो वाहितो होति, मानो वाहितो होति। वाहितास्स^५ होन्ति पापका अकुसला धम्मा संकिलेसिका पोनोभविका सदरा दुक्खविपाका आयतिं जातिजरामरणिया।

१. निष्पति – स्याऽ। २. ब्राह्मण – स्याऽ। ३. वाहितस्स – स्याऽ।

चू० नि०-१२

बाहित्वा^१ सब्बपापकानि, (सभिया ति भगवा)
 विमलो^२ साधुसमाहितो ठित्तो ।
 संसारमतिच्च केवली सो,
 असितो^३ तादि पवुच्चते स^४ ब्रह्मा ॥

५ वेदगू ति । वेदो वुच्चति चतूसु मग्गेसु ब्राणं ...पे०...
 सब्बं वेदमतिच्च वेदगू सो ति । । अभिजञ्जा ति । अभिजानेय्य
 आजानेय्य विजानेय्य पटिविजानेय्य पटिविजभेय्या ति – यं ब्राह्मणं
 वेदगुमाभिजञ्जा ।

१० अकिञ्चनं कामभवे असत्तं ति । अकिञ्चनं ति । राग-
 किञ्चनं दोसकिञ्चनं मोहकिञ्चनं मानकिञ्चनं दिट्टिकिञ्चनं
 किलेसकिञ्चनं दुच्चरितकिञ्चनं । यस्सेते किञ्चना पहीना समु-
 च्छिन्ना वूपसन्ता पटिपसद्वा अभव्वुप्पत्तिका जाणग्गिना दह्ना, सो
 वुच्चति अकिञ्चनो । कामा ति । उद्दानतो द्वे कामा – वत्थुकामा च
 किलेसकामा च । ...पे०... इमे वुच्चन्ति वत्थुकामा । ...पे०... इमे
 १५ वुच्चन्ति किलेसकामा । भवा ति । द्वे भवा – कम्मभवो च पटिसन्धिको
 च पुनवभवो । ...पे०... अयं पटिसन्धिको पुनवभवो । अकिञ्चनं
 कामभवे असत्तं ति । अकिञ्चनं पुगल^५ कामभवे च असत्तं अलग्गं
 अलग्गितं अपलिबुद्धं निखन्तं निस्सटं विष्पमुतं विसञ्चुतं
 विमरियादिकतेन चेतसा विहरन्तं ति – अकिञ्चनं कामभवे असत्तं ।

B. 85

२० अद्वा हि सो ओघमिमं अतारी ति । अद्वा ति । एकंसवचनं
 ...पे०... अवत्थापनवचनमेत^६ – अद्वा ति । ओघं ति । कामोघं भवोघं
 दिट्टोघं अविज्जोघं । अतारी ति । उत्तरि^७ पतरि समतिवकमि
 वीतिवत्तयी ति – अद्वा हि सो ओघमिमं अतारि ।

२५ तिणो च पारं अखिलो अकङ्क्षो ति । तिणो ति ।
 कामोघं तिणो, भवोघं तिणो, दिट्टोघं तिणो, अविज्जोघं तिणो,
 संसारपथं^८ तिणो^९ उत्तिणो नित्यिणो^{१०} अतिवकन्तो समतिवकन्तो^{११}

१. बाहेत्वा – स्या० । २. भगवा विमलो – स्या० । ३. अनिस्तिति – स्या० । ४.
 स्या० पौत्रके नत्यि । ५. स्या० पोत्यके नत्यि । ६. अवत्थानवचनमेत – स्या० । ७. अतारि
 उत्तरि – स्या० । ८-८. स्या० पौत्रके नत्यि । ९. नित्यिणो – स्या० । १०. स्या० पोत्यके
 नत्यि ।

वीतिवत्तो । सो वृत्यवासो^१ चिण्णचरणो गतद्वो गतदिसो गत-
कोटिको पालितब्रह्माचरियो उत्तमदिट्टिप्पत्तो भावितमग्गो, पहीनकिलेसो
पटिविद्वाकुप्पो सच्छिकतनिरोधो । दुखं तस्स परिज्ञातं, समुदयो
पहीनो, मग्गो भावितो, निरोधो सच्छिकतो, अभिज्ञेयं अभिज्ञातं,
परिज्ञेयं परिज्ञातं, पहातब्बं पहीनं, भावेतब्बं भावितं, सच्छि- ५
कातब्बं सच्छिकतं । सो उक्षितपलिधो संकिण्णपरिक्षो अब्बु-
लहेसिको निरग्गलो अरियो पञ्चद्वजो पञ्चभारो विसञ्चनुतो^२ पञ्चञ्ज-
विष्पहीनो छलञ्जसमन्नागतो एकारक्खो चतुरापस्सेनो पनुण्ण-
पञ्चेकसच्चो समवयसद्वेसनो अनाविलसङ्कुप्पो पस्सद्वकायसद्वारो
सुविमुत्तचित्तो सुविमुत्तपञ्जो केवली वुसितवा उत्तमपुरिसो परम- १०
पुरिसो परमपत्तिप्पत्तो । सो नेव आचिनाति न अपचिनाति,
अपचिनित्वा ठितो । नेव पजहति न उपादियति, पजहित्वा ठितो ।
नेव विसिनेति न उस्सिनेति, विसिनेत्वा ठितो । नेव विधूपेति न
सन्धूपेति, विधूपेत्वा^३ ठितो । असेक्खेन सीलक्खन्धेन समन्नागतता
ठितो । असेक्खेन समाधिक्खन्धेन ... पञ्जाक्खन्धेन ... विमुत्तिक्खन्धेन ... १५
विमुत्तिवाणदस्सनक्खन्धेन समन्नागतता ठितो । सच्च^४ सम्पटिपाद-
यित्वा^५ ठितो । एज^६ समतिक्कमित्वा ठितो । किलेसग्गं परिया-
दियित्वा^७ ठितो । अपरिगमनताय ठितो । कथ^८ समादाय ठितो ।
विमुत्तिपटिसेवनताय ठितो । मेत्ताय पारिसुद्धिया ठितो । करुणाय ...
मुदिताय ... उपेक्खाय पारिसुद्धिया ठितो । अच्चन्तपारिसुद्धिया ठितो । २०
अतम्मयताय^९ पारिसुद्धिया^{१०} ठितो । विमुत्तता ठितो । सन्तुस्सितता^{११}
ठितो । खन्धपरियन्ते ठितो । धातुपरियन्ते ठितो । आयतनपरियन्ते
ठितो । गतिपरियन्ते ठितो । उपपत्तिपरियन्ते ठितो । पटिसन्धिपरियन्ते
ठितो । भवपरियन्ते ठितो । संसारपरियन्ते ठितो । वट्टपरियन्ते ठितो ।
अन्तिमभवे ठितो । अन्तिमे समुस्सये ठितो । अन्तिमदेहधरो अरहा । २५

B. 86

तस्सायं पच्छिमको भवो, चरिमोयं समुस्सयो ।

जातिमरणसंसारो", नत्यं तस्स पुनव्यभवो ति ॥

१. वट्टवासो – स्या० । २. विसंयुतो – स्या० । ३. धूपेत्वा – स्या० । ४-५. सब्ब
पटिपादयित्वा – स्या० । ६. एज – स्या० । ७. परियादयित्वा – स्या० । ८. कटं – स्या० ।
८. अकम्मञ्जताय – स्या० । ९. स्या० पोत्यके नत्यि । १०. सन्तचित्ताय – स्या० । ११.
जातिजरामरणसंसारो – स्या० ।

तिष्णो च पारं ति । पारं वुच्चति अमतं निब्बानं । यो सो सब्बसह्वारसमयो सब्बूपधिपटिनिस्सग्गो तण्डवखयो विरागो निरोधो निब्बानं । सो पारगतो पारप्पत्तो अन्तगतो अन्तप्पत्तो कोटिगतो कोटिप्पत्तो परियन्तगतो परियन्तप्पत्तो वोसानगतो वोसानप्पत्तो ५ ताणगतो ताणप्पत्तो लेणगतो लेणप्पत्तो सरणगतो सरणप्पत्तो अभयगतो अभयप्पत्तो अच्चुतगतो अच्चुतप्पत्तो अमतगतो अमतप्पत्तो निब्बानगतो निब्बानप्पत्तो । सो वुत्तवासो चिष्णचरणो ... पे० ... जातिमरणसंसारो, नत्थि तस्स पुनव्वभवो ति – तिष्णो च पारं ।

अखिलो ति । रागो खिलो, दोसो खिलो, मोहो खिलो,
 १० कोधो खिलो, उपनाहो खिलो ... पे० ... सब्बाकुसलाभिसह्वारा खिला ।
 यस्सेते खिला पहीना समुच्छिन्ना वूपसन्ता पटिपस्सद्वा अभव्वुप्पत्तिका
 बाणगिना दह्वा सो वुच्चति अखिलो । अकह्वो ति । दुक्खे कह्वा,
 दुक्खसमुदये कह्वा, दुक्खनिरोधे कह्वा, दुक्खनिरोधगामिनिया
 पटिपदाय कह्वा, पुञ्चन्ते कह्वा, अपरन्ते कह्वा, पुञ्चन्तापरन्ते
 १५ कह्वा, इदप्पच्चयतापटिच्चसमुपन्नेसु धम्मेसु कह्वा, या एवरूपा
 कह्वा कह्वायना कह्वायिततं विमति विचिकिच्छा द्वेलहकं द्वेधापथो
 संसयो अनेकंसग्गाहो आसप्पना परिसप्पना अपरियोगाहना
 २० छम्भिततं चित्तस्स मनोविलेखो । यस्सेते^१ कह्वा पहीना समुच्छिन्ना
 वूपसन्ता पटिपस्सद्वा अभव्वुप्पत्तिका बाणगिना दह्वा सो वुच्चति
 अकह्वो ति – तिष्णो च पारं अखिलो अकह्वो । तेनाह भगवा –

“यं ब्राह्मणं वेदगुमाभिजञ्जा,
 अकिञ्चनं कामभवे असतं ।
 अद्वा हि सो ओषधिमं अतारि,
 तिष्णो च पारं अखिलो अकह्वो” ति ॥

२१. २१. विद्वा च यो वेदगू नरो इध,
 भवाभवे सङ्गमिमं विसज्ज ।
 सो वीततण्हो अनीधो^२ निरासो,
 अतारि सो जातिजरं ति ब्रूमि ॥

१. परियोगाहना – स्या० । २. पेस्सेता – स्या० । ३. अनीधो – स्या०; एवमुपरि पि ।

विद्वा च यो वेदगू नरो इधा ति । विद्वा ति । विज्ञागतो
जाणी विभावी मेधावी । यो ति । यो यादिसो ...पे०... मनुस्सो वा ।
वेदगू ति । वेदो वुच्चति चतूसु मग्गेसु ब्राणं पञ्चा पञ्जिन्द्रियं
पञ्चाबलं धम्मविचयसम्बोजभज्जो वीमंसा विपस्सना सम्मादिट्टि ।
तेहि वेदेहि जातिजरामरणस्स अन्तगतो अन्तप्पत्तो कोटिगतो ५
कोटिप्पत्तो परियन्तगतो परियन्तप्पत्तो वोसानगतो वोसानप्पत्तो
ताणगतो ताणप्पत्तो लेणगतो लेणप्पत्तो सरणगतो सरणप्पत्तो
अभयगतो अभयप्पत्तो अच्चुतगतो अच्चुतप्पत्तो अमतगतो अमतप्पत्तो
निष्वानगतो निष्वानप्पत्तो । वेदानं वा अन्तगतो ति वेदगू, वेदेहि
वा अन्तगतो ति वेदगू, सत्तन्नं वा धम्मानं विदितत्ता वेदगू । सब्काय- १०
दिट्टि विदिता होति, विचिकिच्छा ... सीलब्बतपरामासो ... रागो ...
दोसो ... मोहो ... मानो विदितो होति । विदितास्स होन्ति पापका
अकुसला धम्मा संकिलेसिका पोनोभविका सदरा दुक्खविपाका
आयतिं जातिजरामरणिया ।

वेदानि विचेय्य केवलानि, (सभिया ति भगवा) १५
समणानं यानीधत्तिय ब्राह्मणानं ।
सब्बवेदनासु वीतरागो,
सब्बं वेदमतिच्च वेदगू सो ॥

नरो ति । सत्तो नरो मानवो पोसो पुगलो जीवो जागु' १८
जन्तु' इन्दगु मनुजो । इधा ति । इमिस्सा दिट्टिया ...पे०... इमिस्म २०
मनुस्सलोके ति - विद्वा च यो वेदगू नरो इध ।

B. 88

भवाभवे सङ्घमिमं विसज्जा ति । भवाभवे ति । भवाभवे
कम्मभवे पुनभवे कामभवे, कम्मभवे कामभवे पुनभवे रूपभवे,
कम्मभवे रूपभवे पुनभवे अरूपभवे, कम्मभवे अरूपभवे पुनभवे
पुनप्पुनभवे, पुनप्पुनगतिया पुनप्पुनउपपत्तिया पुनप्पुनपटिसन्धिया पुन- २५
पुनअत्तभावाभिनिष्वत्तिया । सङ्घा' ति । सत्त सङ्घा - रागसङ्घो,
दोससङ्घो, मोहसङ्घो, मानसङ्घो, दिट्टिसङ्घो, किलेससङ्घो, दुच्च-
रितसङ्घो । विसज्जा ति । सङ्घे वोसज्जेत्वा' वा विसज्ज । अथ वा,

१. जातु - स्याऽ । २. इन्दगू - स्याऽ । ३. सङ्घं - स्याऽ । ४. वोसज्जित्वा -
स्याऽ ।

सङ्गे वन्धे विवन्धे आवन्धे लगे लगिते पलिबुद्धे वन्धने फोटयित्वा' वा विसज्ज। यथा' यानं वा वन्धं वा रथं वा सकटं वा सन्दमानिकं वा सज्जं विसज्जं करोन्ति विकोपेन्ति - एवमेव ते सङ्गे वोसज्जेत्वा वा विसज्ज। अथ वा, सङ्गे वन्धे विवन्धे आवन्धे लगे लगिते ५ पलिबुद्धे वन्धने फोटयित्वा वा विसज्जा ति - भवाभवे सङ्गमिमं विसज्ज।

B. 89

सो वीततण्हो अनीघो निरासो अतारि' सो जातिजरं ति ब्रूमी ति। तण्हा ति। रूपतण्हा ...पे०... धम्मतण्हा ... यस्सेसा तण्हा पहीना समुच्छिन्ना वूपसन्ता पटिपस्सद्वा अभब्बुप्पत्तिका बाणग्गिना दह्वा, १० सो वुच्चति वीततण्हो विगततण्हो चत्ततण्हो वन्ततण्हो मुत्ततण्हो पहीनतण्हो पटिनिस्सद्वुतण्हो वीतरागो चत्तरागो पहीनरागो पटि- निस्सद्वरागो निच्छातो निब्बुतो सीतिभूतो सुखप्पटिसंवेदी ब्रह्मभूतेन अत्तना विहरती ति - सो वीततण्हो। अनीघो ति। रागो नीघो, दोसो नीघो, मोहो नीघो, कोघो नीघो, उपनाहो नीघो ...पे०... सब्बाकुसला- १५ भिसह्वारा नीघा। यस्सेते नीघा पहीना समुच्छिन्ना वूपसन्ता पटिपस्सद्वा अभब्बुप्पत्तिका बाणग्गिना दह्वा सो वुच्चति अनीघो। निरासो ति। आसा वुच्चति तण्हा। यो रागो सारागो ...पे०... अभिजभा लोभो अकुसलमूलं। यस्सेसा आसा तण्हा पहीना समु- च्छिन्ना वूपसन्ता पटिपस्सद्वा अभब्बुप्पत्तिका बाणग्गिना दह्वा, २० सो वुच्चति निरासो। जाती ति। या तेसं तेसं सत्तानं ...पे०... आयतनानं पटिलाभो। जरा ति। या तेसं तेसं सत्तानं ...पे०... इन्द्रियानं परिपाको। अयं वुच्चति जरा। सो वीततण्हो अनीघो निरासो अतारि सो जातिजरं ति ब्रूमी ति। यो सो वीततण्हो अनीघो च निरासो च, सो खो जातिजरामरणं अतारि उत्तारि पतरि समतिक्कमि वीतिवत्तयी २५ ति ब्रूमि आचिक्खामि देसेमि पञ्चपेमि पटुपेमि विवरामि विभजामि उत्तानीकरोमि पकासेमी ति - सो वीततण्हो अनीघो निरासो अतारि सो जातिजरं ति ब्रूमि। तेनाह भगवा -

"विद्वा च यो वेदगू नरो इध,
भवाभवे सङ्गमिमं विसज्ज।

सो वीततण्हो अनीधो निरासो,
अतारि सो जातिजरं ति ब्रूमी” ति ॥

सह गाथापरियोसाना ...पे० ... सत्था मे भन्ते भगवा,
सावकोहमस्मी ति ।

मेत्तगृमाणवपुच्छानिदेसो चतुत्थो ।

५. घोतकमाणवपुच्छानिदेसो

३०. पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं, (इच्चायस्मा घोतको) ५
वाचाभिकह्वानमि महेसि तुय्हं ।
तव सुत्वान निग्धोसं, सिक्खे निब्बानमत्तनो ॥

पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं ति । पुच्छामी ति । तिस्सो
पुच्छा – अदिटुजोतना पुच्छा, दिटुसंसन्दना पुच्छा, विमतिच्छेदना
पुच्छा ... पे० ... इमा तिस्सो पुच्छा ... पे० ... निब्बानपुच्छा । पुच्छामि १०
तं ति । पुच्छामि तं याचामि तं अजभेसामि तं पसादेमि तं, कथयस्सु’
मे ति – पुच्छामि तं । भगवा ति । गारवाधिवचनमेतं ...पे० ... सच्छिका
पञ्जति, यदिदं भगवा ति । ब्रूहि मेतं ति । ब्रूहि आचिकखाहि
देसेहि पञ्जपेहि पटुपेहि विवराहि विभजाहि उत्तानीकरोहि पकासेही
ति – पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं ।

इच्चायस्मा घोतको ति । इच्चा ति । पदसन्धि ... पे० ... ।
आयस्मा ति । पियवचनं गरुवचनं^१ सगारवसप्पतिस्साधिवचनमेतं
आयस्मा ति^२ । घोतको ति । तस्स ब्राह्मणस्स नामं सह्वा समञ्चा
पञ्जति वोहारो नामं नामकम्मं नामधेय्यं निरुत्ति व्यञ्जनं
अभिलापो ति – इच्चायस्मा घोतको ।

वाचाभिकह्वानमि महेसि तुय्हं ति । तुय्हं वचनं व्यप्पथं
देसनं अनुसासनं अनुसिद्धं कह्वामि अभिकह्वामि इच्छामि सादियामि
पत्थयामि पिहयामि^३ अभिजप्पामि । महेसी ति । किं महेसि भगवा ?
महत्तं सीलकखन्धं एसी गवेसी परियेसी ति महेसि ... पे० ...
कहं नरासभो ति महेसी ति – वाचाभिकह्वामि महेसि तुय्हं ।

B. १०

20

25

१. कथस्तु – स्या० । २-२. स्या० पोत्थके न दिस्सति । ३. पिहेमि – स्या० ।

तव सुत्वान निघोसं ति । तुय्हं वचनं व्यप्पथं देसनं अनुसासनं
अनुसिद्धं सुत्वा सुणित्वा उग्रहेत्वा उपधारयित्वा उपलब्धयित्वा ति –
तव सुत्वान निघोसं ।

- सिक्खे निब्बानमत्तनो ति । सिक्खा' ति । तिस्सो सिक्खा –
- ८ अधिसीलसिक्खा, अधिचित्तसिक्खा, अधिपञ्जासिक्खा ...पे०... अयं
अधिपञ्जासिक्खा । निब्बानमत्तनो ति । अत्तनो' रागस्स निब्बापनाय,
दोसस्स निब्बापनाय, मोहस्स निब्बापनाय, कोधस्स निब्बापनाय,
उपनाहस्स निब्बापनाय ...पे०... सब्बाकुसलाभिसङ्घारानं समाय
उपसमाय वूपसमाय निब्बापनाय पटिनिस्समाय पटिपस्सद्विया
- १० अधिसीलं पि सिक्खेय्य, अधिचित्तं पि सिक्खेय्य, अधिपञ्जं पि
सिक्खेय्य । इमा तिस्सो सिक्खायो' आवज्जन्तो' सिक्खेय्य,
जानन्तो सिक्खेय्य, पस्सन्तो सिक्खेय्य, पच्चवेक्षन्तो सिक्खेय्य,
चित्तं पदहन्तो' सिक्खेय्य, सद्वाय अधिमुच्चन्तो सिक्खेय्य, वीरियं
पगण्हन्तो सिक्खेय्य, सतिं उपटुपेन्तो सिक्खेय्य, चित्तं समादहन्तो
- १५ सिक्खेय्य, पञ्जाय पजानन्तो सिक्खेय्य, अभिज्ञेयं' अभिजानन्तो
सिक्खेय्य, परिज्ञेयं' परिजानन्तो सिक्खेय्य, पहातब्बं पजहन्तो
सिक्खेय्य, भावेतब्बं भावेन्तो सिक्खेय्य, सच्छिकातब्बं सच्छिकरोन्तो
सिक्खेय्य, आचरेयं' समाचरेयं' समादाय वत्तेय्या ति – सिक्खे
निब्बानमत्तनो । तेनाह सो ब्राह्मणो –

२० "पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं, (इच्चायस्मा धोतको)
वाचाभिकङ्घामि महेसि तुय्हं ।

तव सुत्वान निघोसं, सिक्खे निब्बानमत्तनो" ति ॥

B. ११ ३१. तेन हातप्पं करोहि, (धोतका ति भगवा)
इधेव निपको सतो ।

२५ इतो सुत्वान निघोसं, सिक्खे निब्बानमत्तनो ॥

तेन हातप्पं करोही ति । आतप्पं करोहि, उस्साहं करोहि,
उस्सोळिहं करोहि, थामं' करोहि, वितिं करोहि, वीरियं' करोहि,

१. सिक्खे – स्या० । २. स्या० पोत्यके नत्यि । ३-३. सिक्खा आवज्जेत्तो – स्या० ।
४. अधिदुहन्तो – स्या० । ५. विरियं – स्या०; एवमुपरि पि । ६. अभिज्ञाय – स्या० । ७. परि-
ञ्जाय – स्या० । ८-८. समादाय चरेय्य – स्या० । ९. बायामं – स्या० । १०. विरियं – स्या० ।

छन्दं जनेहि सञ्जनेहि उपटुपेहि समुटुपेहि^१ निब्बत्तेहि अभिनिब्बत्तेहि
ति – तेन हातप्पं करोहि ।

धोतका ति । भगवा तं ब्राह्मणं नामेन आलपति । भगवा
ति । गारवाधिवचनमेतं ...पे०... सच्छिका पञ्चति, यदिदं भगवा ति –
धोतका ति भगवा ।

इधेव निपको सतो ति । इधा ति । इमिस्सा दिद्वया इमिस्सा
खन्तिया इमिस्सा रुचिया इमस्मि आदाये इमस्मिं धम्मे इमस्मिं
विनये इमस्मिं धम्मविनये इमस्मिं पावचने इमस्मिं ब्रह्मचरिये
इमस्मिं सत्थुसासने इमस्मिं अत्तभावे इमस्मिं मनुस्सलोके । निपको
ति । निपको पण्डितो पञ्चवा बुद्धिमा ब्राणी विभावी मेधावी ।
सतो ति । चतूहि कारणेहि सतो – काये कायानुपस्सनासतिपटानं
भावेन्तो सतो ...पे०... सो बुच्चति सतो ति – इधेव निपको सतो ।

इतो सुत्वान निघोसं ति । इतो मय्हं वचनं व्यप्पथं देसनं
अनुसासनं अनुसिद्धुं सुत्वा सुणित्वा उगण्हित्वा उपधारयित्वा उप-
लक्षयित्वा ति – इतो सुत्वान निघोसं ।

सिक्खे निब्बानमत्तनो ति । सिक्खा ति । तिस्सो सिक्खा –
अधिसीलसिक्खा, अधिचित्सिक्खा, अधिपञ्चासिक्खा ...पे०... अयं
अधिपञ्चासिक्खा । निब्बानमत्तनो ति । अत्तनो रागस्स निब्बापनाय,
दोसस्स निब्बापनाय, मोहस्स निब्बापनाय, कोधस्स निब्बापनाय,
उपनाहस्स निब्बापनाय ... पे०... सब्बाकुसलाभिसङ्घारानं समाय
उपसमाय वूपसमाय निब्बापनाय पटिनिस्समाय पटिपस्सद्वया
अधिसीलं पि सिक्खेय्य अधिचित्तं पि सिक्खेय्य अधिपञ्चं पि
सिक्खेय्य । इमा तिस्सो सिक्खायो आवज्जन्तो सिक्खेय्य, जानन्तो
सिक्खेय्य ...पे०... सच्छिकातब्बं सच्छिकरोन्तो सिक्खेय्य, आचरेय्य
समाचरेय्य समादाय वत्तेय्या ति – सिक्खे निब्बानमत्तनो । तेनाह २५
भगवा –

“तेन हातप्पं करोहि, (धोतका ति भगवा)
इधेव निपको सतो ।

इतो सुत्वान निघोसं, सिक्खे निब्बानमत्तनो” ति ॥

१. स्याऽ पोत्यके नतिय ।

चू० नि०-१३

३२. पस्सामहं देवमनुस्सलोके,
अकिञ्चनं ब्राह्मणमिरियमानं ।
तं तं नमस्सामि समन्तचक्खु,
पमुञ्च मं सकक कथंकथाहि ॥

५ पस्सामहं देवमनुस्सलोके ति । देवा ति । तयो देवा –
सम्मुतिदेवा', उपपत्तिदेवा, विसुद्धिदेवा' । कतमे सम्मुतिदेवा ?
सम्मुतिदेवा वुच्चन्ति राजानो च राजकुमारा च देवियो च । इमे
वुच्चन्ति सम्मुतिदेवा । कतमे उपपत्तिदेवा ? उपपत्तिदेवा वुच्चन्ति
चातुर्महाराजिका' देवा तावतिंसा देवा यामा देवा तुसिता देवा
१० निम्मानरती देवा परनिम्मितवसवत्ती देवा ब्रह्मकायिका देवा ये च
देवा तदुत्तरि' । इमे वुच्चन्ति उपपत्तिदेवा । कतमे विसुद्धिदेवा ?
विसुद्धिदेवा वुच्चन्ति तथागतसावका अरहन्तो खीणासवा ये च
पञ्चेकवुद्धा' । इमे वुच्चन्ति विसुद्धिदेवा । भगवा सम्मुतिदेवानं च
उपपत्तिदेवानं च विसुद्धिदेवानं च देवो च अतिदेवो च देवातिदेवो
१५ च सीहसीहो नागनागो गणिगणी मुनिमुनी राजराजा । पस्सामहं
देवमनुस्सलोके ति । मनुस्सलोके देवं पस्सामि अतिदेवं पस्सामि
देवातिदेवं पस्सामि दक्खामि ओलोकेमि निजभायामि उपपरिखखामी
ति – पस्सामहं देवमनुस्सलोके ।

आकञ्चनं ब्राह्मणमिरियमानं ति । अकिञ्चनं ति । राग-
२० किञ्चनं दोसकिञ्चनं मोहकिञ्चनं मानकिञ्चनं दिट्ठिकिञ्चनं
किलेसकिञ्चनं दुच्चरितकिञ्चनं । ते किञ्चना बुद्धस्स भगवतो
पहीना उच्छिन्नमूला तालावत्थुकता अनभावंकता' आयतिं अनुप्पाद-
धम्मा । तस्मा बुद्धो अकिञ्चनो । ब्राह्मणो ति । भगवा सत्तन्नं
धम्मानं वाहितता ब्राह्मणो । सककायदिट्ठि वाहिता होति, विचिकिञ्च्छा
२५ वाहिता होति, सीलब्वतपरामासो वाहितो होति, रागो वाहितो
होति, दोसो वाहितो होति, मोहो वाहितो होति, मानो वाहितो
होति, वाहितास्स होन्ति पापका अकुसला धम्मा संकिलेसिका
पोनोभविका सदरा दुक्खविपाका आयतिं जातिजरामरणिया ।

१. सम्मतिदेवा च उपपत्तिदेवा च विसुद्धिदेवा च – स्याऽ । २. चातुर्महाराजिका –
स्याऽ । ३. तत्रुपरि – स्याऽ । ४. पञ्चेकसम्बुद्धा – स्याऽ । ५. अनभावङ्गता – स्याऽ ;
एवमुपरि पि ।

बाहित्वा सब्बपापकानि, (सभिया ति भगवा)
 विमलो साधुसमाहितो ठिततो ।
 संसारमतिच्च केवली सो,
 असितो तादि पवुच्चते स ब्रह्मा ति ॥

इरियमानं ति । चरन्तं विहरन्तं इरियन्तं वत्तेन्तं पालेन्तं ५
 यपेन्तं यापेन्तं ति – अकिञ्चनं ब्राह्मणमिरियमानं ।

तं तं नमस्सामि समन्तचक्खू ति । तं ति । भगवन्तं भणति ।
 नमस्सामी ति । कायेन वा नमस्सामि, वाचाय वा नमस्सामि,
 चित्तेन वा नमस्सामि, अन्वत्थपटिपत्तिया वा नमस्सामि, धम्मानु-
 धम्मपटिपत्तिया वा नमस्सामि सक्करोमि गरुं करोमि मानेमि १०
 पूजेमि । समन्तचक्खू ति । समन्तचक्खू वुच्चति सब्बञ्जुतवाणं ।
 भगवा सब्बञ्जुतवाणेन उपेतो समुपेतो उपागतो समुपागतो उपपन्नो
 समुपपन्नो समन्नागतो ।

‘न तस्स अद्विद्मिधत्थि’ किञ्चिच,
 अथो अविज्ञातमजानितव्वं । १५
 सब्बं अभिज्ञासि यदत्थि नेष्यं,
 तथागतो तेन समन्तचक्खू’ ति ॥
 तं तं नमस्सामि समन्तचक्खू ।

पमञ्च मं सकक कथंकथाही ति । सकका ति । सकको ।
 भगवा सक्यकुला पब्बजितो ति पि सकको । अथ वा, अङ्गो^१ महद्वनो २०
 धनवा ति पि सकको । तस्समानि धनानि, सेष्यथिदं^२ – सद्वाधनं
 सीलधनं हिरिधनं ओत्पद्धनं सुतधनं चागधनं पञ्चाधनं सतिपट्टानधनं
 सम्मप्पधानधनं इद्विपादधनं इन्द्रियधनं बलधनं बोजझङ्गधनं मग्गधनं
 कलधनं निव्वानधनं । इमेहि अनेकविधेहि धनरतनेहि अङ्गो महद्वनो २५
 धनवा ति पि सकको । अथ वा सकको पहुं विसदी अलमतो सूरो
 वीरो विकक्तो अभीरु^३ अच्छम्भी अनुत्रासी अपलायी पहीनभय-
 भेरवो विगतलोमहंसो ति पि सकको । कथंकथा वुच्चति विचिकिच्छा ।
 दुक्खे कह्वा, दुक्खसमुदये कह्वा, दुक्खनिरोधे कह्वा, दुक्खनिरोध-

१. अद्विद्मिधत्थि – स्याऽ । २. स्याऽ पोत्यके नत्थि । ३. अङ्गो – स्याऽ; एवमुपरि
 पि । ४. सेष्यथिदं – स्याऽ; एवमुपरि पि । ५. अभीरु – स्याऽ ।

गामिनिया पटिपदाय कह्वा, पुञ्जन्ते कह्वा, अपरन्ते कह्वा, पुञ्जन्ता-
परन्ते कह्वा, इदप्पच्चयतापटिच्चसमुप्पन्नेसु धम्मेसु कह्वा। या
एवरूपा कह्वा कह्वायना कह्वायितत्तं विमति विचिकिच्छा द्वेष्टहकं
द्रेधापथो संसयो अनेकंसमाहो आसप्पना परिस्पना अपरियोगाहना
५ छम्भितत्तं चित्तस्स मनोविलेखो। पमुञ्च मं सकक कथंकथाही ति।
मुञ्च मं पमुञ्च मं मोचेहि मं पमोचेहि मं उद्धर मं समुद्धर
मं वुट्टापेहि मं कथंकथासल्लतो ति – पमुञ्च मं सकक कथंकथाही।
तेनाह सो ब्राह्मणो –

10

“पस्सामहं देवमनुस्सलोके,
अकिञ्चनं ब्राह्मणमिरियमानं।
तं तं नमस्सामि समन्तचक्षु,
पमुञ्च मं सकक कथंकथाही” ति ॥

15

३३. नाहं सहिस्सामि^१ पमोचनाय,
कथंकथिं धोतक कञ्च लोके ।
धम्मं च सेष्टुं आजानमानो,
एवं तुवं ओघमिमं तरेसि ॥

20

नाहं सहिस्सामि पमोचनाया ति। नाहं तं सककोमि मुञ्चितुं
पमुञ्चितुं मोचेतुं पमोचेतुं उद्धरितुं समुद्धरितुं उट्टापेतुं समुट्टापेतुं
कथंकथासल्लतो ति। एवं पि नाहं सहिस्सामि पमोचनाय। अथ
वा, न ईहामि न समीहामि^२ न उस्सहामि न वायमामि न उस्साहं
करोमि न उस्सोळिहं करोमि न थामं करोमि न धितिं करोमि
न वीरियं करोमि न छन्दं जनेमि न सञ्जनेमि न निब्बत्तेमि न
अभिनिब्बत्तेमि अस्सद्वे पुगगले अच्छन्दिके कुसीते हीनवीरिये
अप्पटिप्पजमाने धम्मदेसनाया ति। एवं पि नाहं सहिस्सामि
२५ पमोचनाय। अथ वा, नत्यञ्चो कोचि मोचेता^३। ते यदि मोचेयुं
सकेन थामेन सकेन बलेन सकेन वीरियेन सकेन परककमेन सकेन
पुरिसथामेन सकेन पुरिसबलेन सकेन पुरिसवीरियेन सकेन पुरिस-
परककमेन अत्तना सम्मापटिपदं अनुलोभपटिपदं अपच्चनीकपटिपदं
३०

B. 95

१. समिस्सामि – स्या०; एवमुपरि पि। २. उद्धरपेतुं – स्या०। ३. स्या० पोत्यके
नत्यि। ४. सहामि – स्या०। ५. मोचेतु – स्या०। ६. स्या० पोत्यके नत्यि।

अन्वत्थपटिपदं धम्मानुधम्मपटिपदं पटिपञ्जमाना मोचेयुं' ति । एवं पि नाहं सहिस्सामि पमोचनाय ।

वुत्तन्हेतं भगवता - "सो वत्, चुन्द, अत्तना पलिपपलिपन्नो परं पलिपपलिपन्नं उद्धरिस्सती ति नेतं ठानं विज्जति । सो वत्, चुन्द, अत्तना अदन्तो अविनीतो अपरिनिब्बुतो परं दमेस्सति । विनेस्सति परिनिब्बापेस्सती ति नेतं ठानं विज्जती ति । एवं पि नाहं सहिस्सामि पमोचनाय । वुत्तन्हेतं भगवता -

"अत्तना हि कतं पापं, अत्तना संकिलिस्सति ।

अत्तना अकतं पापं, अत्तना व विसुज्ज्ञति ।

सुद्धि असुद्धि पच्चतं, नाङ्गो अञ्जं विसोधये" ति ॥ १०

एवं पि नाहं सहिस्सामि पमोचनाय ।

वुत्तन्हेतं भगवता - "एवमेव खो, ब्राह्मण, तिद्वतेव निब्बानं तिद्वति निब्बानगामिमग्गो^१ तिद्वामहं समादपेता, अथ च पन मम सावका मया एवं ओवदियमाना एवं अनुसासियमाना अप्पेकच्चे अच्चन्तनिद्वुं निब्बानं आराधेन्ति एकच्चे नाराधेन्ती ति । एत्य क्याहं, ब्राह्मण करोमि? मग्गक्षायी, ब्राह्मण, तथागतो । मग्गं बुद्धो^२ आचिक्षति । अत्तना पटिपञ्जमाना मुच्चेयुं ति । एवं पि नाहं सहिस्सामि पमोचनाय ।

कथंकथिं धोतक कञ्चित् लोके ति । कथंकथिं पुगलं सकद्वं सखिलं सद्वेळहूकं सविचिकिच्छं । कञ्ची ति । कञ्चिच खतियं वा ब्राह्मणं वा वेस्सं वा सुदुं वा गहदुं वा पब्बजितं वा देवं वा मनुस्सं वा । लोके ति । अपायलोके ...पे०... आयतनलोके ति - कथंकथिं धोतक कञ्चित् लोके ।

धम्मं च सेदुं आजानमानो ति । धम्मं सेदुं वुच्चति अमतं निब्बानं । यो सो सब्बसह्वारसमथो सब्बूपधिपटिनिस्सग्गो तण्हक्खयो विरागो निरोधो निब्बानं । सेदुं ति । अग्गं सेदुं विसेदुं पामोक्खं उत्तमं पवरं धम्मं आजानमानो^३ विजानमानो पटिविजानमानो पटिविजभमानो ति - धम्मं च सेदुं आजानमानो ।

१. मुच्चेयुं - स्या० । २. निब्बानमग्गो - स्या० । ३. पुद्दो - स्या० । ४. आजान-

मानो ति आजानमान - स्या० ।

B. ९६

एवं तुवं ओघमिमं तरेसी ति । एवं^१ कामोघं भवोघं दिद्वोघं
अविज्जोघं तरेय्यासि उत्तरेय्यासि पतरेय्यासि समतिवक्मेय्यासि
वीतिवत्तेय्यासी ति – एवं तुवं ओघमिमं तरेसि । तेनाह भगवा –

५

“नाहं सहिस्सामि पमोचनाय,
कथंकथिं धोतक कञ्चिच लोके ।
धम्मं च सेटुं आजानमानो,
एवं तुवं ओघमिमं तरेसी” ति ॥

१०

३४. अनुसास ब्रह्मे करुणायमानो,
विवेकधम्मं यमहं विजञ्जं ।
यथाहं आकासो व^२ अव्यापज्जमानो^३,
इधेव सन्तो असितो चरेय्यं ॥

अनुसास ब्रह्मे करुणायमानो ति । अनुसास ब्रह्मे अनुग्रहं
ब्रह्मे अनुकम्प ब्रह्मे ति – अनुसास ब्रह्मे । करुणायमानो ति । करुणाय-
मानो अनुदयमानो^४ अनुरक्खमानो अनुग्रहमानो अनुकम्पमानो ति –
१५ अनुसास ब्रह्मे करुणायमानो ।

विवेकधम्मं यमहं विजञ्जं ति । विवेकधम्मं वुच्चति अमतं
निव्वानं । यो सो सब्बसङ्गारसमथो सब्बूपधिपटिनिस्सम्मो तण्हवखयो
विरागो निरोधो निव्वानं । यमहं विजञ्जं ति । यमहं जानेय्यं
आजानेय्यं विजानेय्यं पटिविजानेय्यं पटिविजभेय्यं अधिगच्छेय्यं
२० फुस्सेय्यं सच्छिकरेय्यं ति – विवेकधम्मं यमहं विजञ्जं ।

यथाहं आकासो व अव्यापज्जमानो ति । यथा आकासो न
पज्जति न^५ गण्हति^६ न बज्जति न पलिबज्जति, एवं अपज्जमानो
अगण्हमानो^७ अबज्जमानो अपलिबज्जमानो ति – एवं पि आकासो व
अव्यापज्जमानो । यथा आकासो न रज्जति लाखाय वा हृलिद्विया^८
२५ वा नीलिया^९ वा मञ्जेद्वाय वा एवं अरज्जमानो अदुस्समानो
अमुण्हमानो अकिलिस्समानो^{१०} ति – एवं पि आकासो व अव्यापज्ज-

१. एवं तुवं – स्या० । २-३. च अव्यापज्जमानो – स्या० । ३. अनुदयमानो – स्या० ।
४-५. स्या० पोत्थके नत्वि । ५. स्या० पोत्थके नत्वि । ६. हृलिहेन – स्या० । ७. नीलेन –
स्या० । ८. अकिलियमानो – स्या० ।

मानो। यथा आकासो न कुप्पति न व्यापज्जति न पतिलीयति
न पटिहञ्जति, एवं अकुप्पमानो अव्यापज्जमानो अप्पतिलीयमानो
अप्पटिहञ्जमानो अप्पटिहतमानो ति – एवं पि आकासो व अव्या-
पज्जमानो।

इधेर सन्तो असितो चरेय्यं ति। इधेर सन्तो ति। इधेर
सन्तो इधेर समानो इधेर निसिन्नो समानो इमस्मिंयेव आसने
निसिन्नो समानो इमिस्सायेव परिसाय निसिन्नो समानो ति, एवं
पि – इधेर सन्तो। अथ वा, इधेर सन्तो उपसन्तो वृपसन्तो निब्बुतो
पटिपस्सद्वो ति, एवं पि – इधेर सन्तो। असितो ति। द्वे निस्सया –
तण्हानिस्सयो च दिट्ठिनिस्सयो च ...पे०... अयं तण्हानिस्सयो...पे० ...
अयं दिट्ठिनिस्सयो ... तण्हानिस्सयं पहाय दिट्ठिनिस्सयं पटिनिस्स-
ज्जित्वा चक्र्वुं अनिस्सितो, सोतं अनिस्सितो, धानं अनिस्सितो,
जिक्रं अनिस्सितो, कायं अनिस्सितो, मनं अनिस्सितो, रूपे ... सदे ...
गन्धे ... रसे ... फोटुब्बे ... कुलं ... गणं ... आवासं ... लाभं ... यसं ...
पसंसं ... सुखं ... चीवरं ... पिण्डपातं ... सेनासनं ... गिलानपच्चय-
भेसज्जपरिक्खारं ... कामधातुं ... रूपधातुं ... अरूपधातुं ...
कामभवं ... रूपभवं ... अरूपभवं ... सञ्चाभवं ... असञ्चाभवं
... नेवसञ्चानासञ्चाभवं ... एकवोकारभवं ... चतुर्वोकारभवं ...
पञ्चवोकारभवं ... अतीतं ... अनागतं ... पञ्चुप्पन्नं ... दिट्ठसुत-
मुतविज्ञातवे धम्मे असितो' अनिस्सितो अनल्लीनो अनुपगतो
अनज्ञोसितो अनधिमुक्तो निकखन्तो निस्सटो' विष्पमुक्तो विसंयुक्तो'
विमरियादिकतेन चेतसा। चरेय्यं ति। चरेय्यं विहरेय्यं इरियेय्यं
वत्तेय्यं यपेय्यं यापेय्यं ति – इधेर सन्तो असितो चरेय्यं। तेनाह
सो ब्राह्मणो –

“अनुसास ब्रह्मे करुणायमानो,
विवेकधम्मं यमहं विजञ्जं।
यथाहं आकासो व अव्यापज्जमानो,
इधेर सन्तो असितो चरेय्यं” ति ॥

१. स्या० पोत्यके नत्यि। २. निस्सद्वो – स्या०। ३. स्या० पोत्यके नत्यि।

३५. कित्तयिस्सामि ते सन्तिं, (धोतका ति भगवा)
दिट्ठे धम्मे अनीतिहं।

यं विदित्वा सतो चरं, तरे लोके विसत्तिकं ॥

B. 98

कित्तयिस्सामि ते सन्तिं ति । रागस्स सन्तिं, दोसस्स सन्तिं,
 ५ मोहस्स सन्तिं, कोधस्स सन्तिं उपनाहस्स ... मवखस्स ... पळासस्स ...
 इस्साय ... मच्छरियस्स ... मायाय ... साठेय्यस्स ... थम्भस्स ... सार-
 मभस्स ... मानस्स ... अतिमानस्स ... मदस्स ... पमादस्स ... सब्ब-
 किलेसानं ... सब्बदुच्चरितानं ... सब्बदरथानं ... सब्बपरिल्लाहानं ...
 १० सब्बसन्तापानं ... सब्बाकुसलाभिसङ्घारानं सन्तिं उपसन्तिं वूपसन्तिं
 १५ निब्बुतिं पटिष्पस्सद्धिं कित्तयिस्सामि पकित्तयिस्सामि' आचिविख-
 स्सामि देसेस्सामि पञ्चपेस्सामि पटुपेस्सामि विवरिस्सामि विभ-
 जिस्सामि उत्तानीकरिस्सामि पकासिस्सामी ति – कित्तयिस्सामि
 ते सन्तिं ।

धोतका ति भगवा ति । धोतका ति । भगवा तं ब्राह्मणं
 १५ नामेन आलपति । भगवा ति । गारवाधिवचनमेतं ... पे० ... सच्छिका
 पञ्चत्ति, यदिदं भगवा ति – धोतका ति भगवा ।

दिट्ठे धम्मे अनीतिहं ति । दिट्ठे धम्मे ति । दिट्ठे धम्मे
 जाते धम्मे तुलिते धम्मे तीरिते धम्मे विभूते धम्मे विभाविते
 धम्मे सब्बे सङ्घारा अनिच्चा ति ... पे० ... यं किञ्चिं समुदयधम्मं
 २० सब्बं तं निरोधधम्मं ति दिट्ठे धम्मे जाते धम्मे तुलिते धम्मे
 तीरिते धम्मे विभाविते धम्मे विभूते धम्मे ति, एवं पि – दिट्ठे
 धम्मे ...पे०... । अथ वा, दुक्खे दिट्ठे दुक्खं कथयिस्सामि, समुदये
 दिट्ठे समुदयं कथयिस्सामि, मग्गे दिट्ठे मग्गं कथयिस्सामि, निरोधे
 दिट्ठे निरोधं कथयिस्सामी ति, एवं पि – दिट्ठे धम्मे ...पे०... ।
 २५ अथ वा, सन्दिट्ठिकं अकालिकं एहिपस्सिकं ओपनेयिकं पच्चतं
 वेदितव्यं विच्छूही ति, एवं पि – दिट्ठे धम्मे^१ । अनीतिहं ति । न
 इतिहीतिहं न इतिकिराय न परम्पराय न पिटकसम्पदाय न तक्कहेतु
 न नयहेतु न आकारपरिवितक्केन न दिट्ठिनिजभानक्खन्तिया साम-

१. स्या० पोत्थके नत्यि । २. धम्मे ति दिट्ठे धम्मे – स्या० ।

सयमभिङ्गातं अत्तपच्चक्खधम्मं, तं कथयिस्सामी ति - दिदु धम्मे
अनीतिहं ।

यं विदित्वा सतो चरं ति । यं विदितं कत्वा तुलयित्वा
तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा; “सब्बे सह्वारा अनिच्चा”
ति विदितं कत्वा तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा;
“सब्बे सह्वारा दुक्खा” ति ... “सब्बे धम्मा अनत्ता” ति ... पे० ... “यं
किञ्चिच समुदयधम्मं सब्बं तं निरोधधम्मं” ति विदितं कत्वा
तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा । सतो ति ।
चतूहि कारणेहि सतो । काये कायानुपस्सनासतिपट्टानं भावेन्तो
सतो ...पे०... सो वुच्चति सतो । चरं ति । चरन्तो विहरन्तो
इरियन्तो वत्तेन्तो पालेन्तो यपेन्तो यापेन्तो ति - यं विदित्वा
सतो चरं ।

तरे लोके विसत्तिकं ति । विसत्तिका वुच्चति तण्डा । यो
रागो सारागो ...पे०... अभिज्ञा लोभो अकुसलमूलं । विसत्तिका ति ।
केनद्वेन विसत्तिका ...पे०... विसटा वित्थता ति विसत्तिका । लोके
ति । अपायलोके ...पे०... आयतनलोके । तरे लोके विसत्तिकं ति ।
लोके वेसा विसत्तिका, लोके वेतं विसत्तिकं सतो तरेय्य उत्तरेय्य
पतरेय्य समतिक्कमेय्य वीतिवत्तेय्या ति - तरे लोके विसत्तिकं ।
तेनाहु भगवा -

“कित्तयिस्सामि ते सन्ति, (धोतका ति भगवा) 20
दिदु धम्मे अनीतिहं ।

यं विदित्वा सतो चरं, तरे लोके विसत्तिकं ” ति ॥

३६. तञ्चाहं अभिनन्दामि, महेसि सन्तिमृत्तमं ।

यं विदित्वा सतो चरं, तरे लोके विसत्तिकं ॥

तञ्चाहं अभिनन्दामी ति । तं ति । तुय्यं वचनं व्यप्पथं 25
देसनं अनुसासनं अनुसिद्धं नन्दामि अभिनन्दामि मोदामि अनुमोदामि
इच्छामि सादियामि पत्थयामि पिहयामि अभिजप्पामी ति - तञ्चाहं
अभिनन्दामि ।

१. विचरन्तो - स्याऽ ।

च० नि०-१४

महेसिसन्ति मुत्तमं ति । महेसी ति । किं महेसि भगवा ?
 महन्तं सीलक्खन्धं एसी गवेसी परियेसी ति महेसि, महन्तं समाधि-
 क्खन्धं ...पे०... कहं नरासभो ति महेसि । सन्ति मुत्तमं ति । सन्ति
 वुच्चति अमतं निव्वानं । यो सो सब्बसह्वारसमयो सब्बूपधिपटि-
 ६ निस्सग्मो तण्हक्खयो विरागो निरोधो निव्वानं । उत्तमं ति । अग्मं
 सेद्दुं विसेद्दुं पामोक्खं उत्तमं पवरं ति – महेसि सन्ति मुत्तमं ।

यं विदित्वा सतो चरं ति । यं विदितं कत्वा ...पे०... “सब्बे
 सह्वारा अनिच्छा” ति विदितं कत्वा तुलयित्वा तीरयित्वा विभाव-
 यित्वा विभूतं कत्वा; “सब्बे सह्वारा दुक्खा” ति ...“सब्बे धम्मा

१० अनत्ता” ति ...पे०... “यं किञ्चिच समुदयधम्मं सब्बं तं निरोधधम्मं” ति
 विदितं^१ कत्वा तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा ।
 सतो ति । चतूहि कारणेहि सतो – काये कायानुपस्सनासतिपट्टानं
 भावेन्तो सतो ...पे०... सो वुच्चति सतो । चरं ति । चरन्तो ...पे०...
 यापेन्तो ति – यं विदित्वा सतो चरं ।

१५ तरे लोके विसत्तिकं ति । विसत्तिका वुच्चति तण्हा । यो
 रागो सारागो ...पे०... अभिजभा लोभो अकुसलमूलं । विसत्तिका ति ।
 केनद्वेन विसत्तिका ?...पे०... विसठा वित्थता ति विसत्तिका । लोके
 ति । अपायलोके ...पे०... आयतनलोके । तरे लोके विसत्तिकं ति ।
 लोके वेसा विसत्तिका, लोके वेतं विसत्तिकं सतो तरेयं उत्तरेयं
 २० ...पे०... वीतिवत्तेयं ति – तरे लोके विसत्तिकं । तेनाह सो ब्राह्मणो –

“तञ्चाहं अभिनन्दामि, महेसि सन्ति मुत्तमं ।

यं विदित्वा सतो चरं, तरे लोके विसत्तिकं” ति ॥

३७. यं किञ्चिच सम्पज्जानासि, (धोतका ति भगवा)

उद्धं अधो तिरियं चा पि मज्जे ।

२५ एतं विदित्वा सङ्गो ति लोके,
 भवाभवाय माकासि तण्हं ॥

यं किञ्चिच सम्पज्जानासी ति । यं किञ्चिच सम्पज्जानासि
 आजानासि’ पटिविज्जानासि पटिविज्जसी ति – यं किञ्चिच सम्प-

१. तं – स्या० । २. यं विदितं – स्या० । ३. विजानासि – स्या० ।

जानासि । धोतका ति भगवा ति । धोतका ति । भगवा तं ब्राह्मणं नामेन आलपति । भगवा ति । गारवाधिवचनमेतं ...पे०... सच्छिका पञ्चत्ति, यदिदं भगवा ति – धोतका ति भगवा ।

उद्धं अधो तिरियं चा पि मज्जे ति । उद्धं ति – अनागतं^१ । अधो ति – अतीतं । तिरियं चा पि मज्जे ति – पञ्चुप्पन्नं । उद्धं ति – देवलोको । अधो ति – अपायलोको । तिरियं चा पि मज्जे ति – मनुस्सलोको । अथ वा, उद्धं ति – कुसला धम्मा । अधो ति – अकुसला धम्मा । तिरियं चा पि मज्जे ति – अव्याकता धम्मा । उद्धं ति – अरूपधातु । अधो ति – कामधातु । तिरियं चा पि मज्जे ति – रूपधातु । उद्धं ति – सुखा वेदना । अधो ति – दुखा वेदना । तिरियं चा पि मज्जे ति – अदुखमसुखा वेदना । उद्धं ति – उद्धं पादतला । अधो ति – अधो केसमत्थका । तिरियं चा पि मज्जे ति – वेमज्जे ति – उद्धं अधो तिरियं चा पि मज्जे ।

एतं विदित्वा सङ्गो ति लोके ति । सङ्गो एसो लग्नानं एतं बन्धनं एतं पलिबोधो एसो ति अत्वा जानित्वा तुलयित्वा तीरयित्वा १५ विभावयित्वा विभूतं कत्वा ति – एतं विदित्वा सङ्गो ति लोके ।

भवाभवाय माकासि तष्ठं ति । तष्ठा ति । रूपतष्ठा सदृतष्ठा ...पे०... धम्मतष्ठा । भवाभवाया ति – भवाभवाय कम्मभवाय पुनवभवाय कामभवाय, कम्मभवाय कामभवाय पुनवभवाय रूपभवाय, कम्मभवाय रूपभवाय पुनवभवाय अरूपभवाय, कम्मभवाय अरूप-२० भवाय पुनवभवाय पुनप्पुनवभवाय, पुनप्पुनगतिया पुनप्पुनउपपत्तिया पुनप्पुनपटिसन्धिया पुनप्पुनअत्तभावाभिनिव्वतिया तष्ठं माकासि मा जनेसि मा सञ्जनेसि मा निव्वतेसि माभिनिव्वतेसि, पजह विनोदेहि व्यन्तीकरोहि अनभावं गमेही ति – भवाभवाय माकासि तष्ठं ति । तेनाह भगवा –

‘यं किञ्च सम्पज्जानासि, (धोतका ति भगवा)

उद्धं अधो तिरियं चा पि मज्जे ।

एतं विदित्वा सङ्गो ति लोके,

भवाभवाय माकासि तष्ठं” ति ॥

१. उच्चन्ति अनागतं – स्था० ।

सह गाथापरियोसाना ...पे०... सत्या मे भन्ते भगवा, सावको-
हमस्मी ति ।

धोतकमाणवपुच्छानिहेसो पञ्चमो ।

६. उपसीबमाणवपुच्छानिहेसो

३८. एको अहं सकक महन्तमोघं (इच्चायस्मा उपसीबो)
अनिस्सितो नो विसहामि तारितुं ।
आरम्भम् द्रूहि समन्तचकखु,
यं निस्सितो ओघमिमं तरेय्यं ॥

B, 102

एको अहं सकक महन्तमोघं ति । एको ति । पुगलो वा मे
दुतियो नत्य, धम्मो वा मे दुतियो नत्य, यं वा पुगलं निस्साय
धम्मं वा निस्साय महन्तं कामोघं भवोघं दिट्ठोघं अविज्जोघं
१० तरेय्यं उत्तरेय्यं पतरेय्यं समतिकमयेयं वीतिवत्तेय्यं ति । सकका
ति – सकको । भगवा सक्यकुला पव्वजितो ति पि सकको । अथ वा,
अड्डो महद्वनो धनवा ति पि सकको । तस्समानि धनानि, सेय्यथिदं –
सद्वाधनं सीलधनं हिरिधनं ओत्तप्पधनं सुतधनं चागधनं पञ्जाधनं
सतिपट्टानधनं ...पे०... निव्वानधनं । इमेहि अनेकेहि^१ धनरतनेहि अड्डो
१५ महद्वनो धनवा ति पि सकको । अथ वा, सकको पहु विसवी अलमत्तो
सूरो वीरो विकल्तो अभीरु अछम्भी अनुत्रासी अपलायी पहीनभयभेरवो
विगतलोमहंसो ति पि सकको ति – एको अहं सकक महन्तमोघं ।

इच्चायस्मा उपसीबो ति । इच्चा ति । पदसन्धि ...पे०... ।
आयस्मा ति । पियवचनं ...पे०... । उपसीबो ति । तस्स ब्राह्मणस्स
२० नामं ...पे०... अभिलापो ति – इच्चायस्मा उपसीबो ।

अनिस्सितो नो विसहामि तारितुं ति । अनिस्सितो ति :
पुगलं वा अनिस्सितो धम्मं वा अनिस्सितो नो विसहामि न
उस्सहामि न सककोमि न पटिवलो महन्तं कामोघं भवोघं दिट्ठोघं
अविज्जोघं तरितुं उत्तरितुं पतरितुं समतिकमितुं वीतिवत्तितुं
२५ ति – अनिस्सितो नो विसहामि तारितुं ।

१. अनेकविघेहि – स्या० । २. तारितुं महन्तं – स्या० ।

आरम्मणं ब्रूहि समन्तचक्खू ति । आरम्मणं' आलम्बणं
निस्सयं उपनिस्सयं ब्रूहि आचिक्खाहि देसेहि पञ्चपेहि पदुपेहि
विवराहि विभजाहि उत्तानीकरोहि पकासेहि । समन्तचक्खू ति ।
समन्तचक्खु वृच्चति सब्बञ्जुतब्राणं । भगवा तेन सब्बञ्जुतब्राणेन
उपेतो समुपेतो उपागतो समुपागतो उपपन्नो समुपपन्नो समन्नागतो । ५

न तस्स अदिदुमिधत्थि किञ्चिच,
अथो अविज्ञातमजानितव्वं ।
सब्बं अभिज्ञासि यदत्थि नेय्यं,
तथागतो तेन समन्तचक्खू ति ॥
आरम्मणं ब्रूहि समन्तचक्खू ।

यं निस्सितो ओघमिमं तरेय्यं ति । यं निस्सितो ति । यं
पुगलं वा निस्सितो धम्मं वा निस्सितो महन्तं कामोघं भवोघं
दिद्वोघं अविज्जोघं तरेय्यं उत्तरेय्यं पतरेय्यं समतिकमेय्यं वीतिवत्तेय्यं
ति – यं निस्सितो ओघमिमं तरेय्यं । तेनाह सो ब्राह्मणो –

“एको अहं सक्क महन्तमोघं, (इच्चायस्मा उपसीवो) १५

अनिस्सितो नो विसहामि तारितुं ।

आरम्मणं ब्रूहि समन्तचक्खू,
यं निस्सितो ओघमिमं तरेय्यं” ति ॥

३९. आकिञ्चञ्जं पेक्खमानो सतिमा, (उपसीवा ति भगवा)

नत्थी ति निस्साय तरस्सु ओघं ।

कामे पहाय विरतो कथाहि,
तण्हक्खयं नत्तमहाभिपस्सं ॥

२०

आकिञ्चञ्जं पेक्खमानो सतिमा ति । सो ब्राह्मणो पक्तिया
आकिञ्चञ्जायतनसमापत्तिं लाभीयेव निस्सयं न जानाति – “अयं
मे निस्सयो” ति । तस्स भगवा निस्सयं च आचिक्खति उत्तरिं च
निष्यानपथं । आकिञ्चञ्जायतनसमापत्तिं सतो समापज्जित्वा ततो
वुद्धित्वा तथ्य जाते चित्तचेतसिके धम्मे अनिच्छतो पेक्खमानो,
दुक्खतो ... रोगतो ... गण्डतो ... सल्लतो ... अघतो ... आवाधतो

२५

१. आरम्मणं ब्रूहीति आरम्मणं – स्याऽ । २. रत्तमहाभिपस्स – स्याऽ ।

परतो ... पलोकतो ... ईतितो ... उपद्वृतो' ... भयतो... उपसमगतो ...
 चलतो ... पभङ्गतो ... अद्धुवतो ... अताणतो ... अलेणतो ... असर-
 णतो ... असरणीभूततो ... रित्ततो ... तुच्छतो ... सुञ्जतो ... अन-
 ततो ... आदीनवतो ... विपरिणामधम्मतो ... असारकतो ... अध-
 ५ मूलतो ... भवतो ... विभवतो ... सासवतो' ... सह्वरतो ... मारामिसतो ...
 ... जातिधम्मतो ... जराधम्मतो ... व्याधिधम्मतो ... मरणधम्मतो ...
 सोकपरिदेवदुक्खदोमनस्सुपायासधम्मतो ... समुदयधम्मतो ... अत्थज्ञ-
 मतो ... अस्सादतो' ... आदीनवतो ... निस्सरणतो' पेक्खमानो दक्ख-
 मानो' ओलोकयमानो निजभायमानो उपपरिक्खमानो ।

B. 104 10 सतिमा ति । या सति अनुस्सति पटिस्सति ... पे० ... सम्मासति
 – अयं वुच्चति सति । इमाय सतिया उपेतो होति ... पे० ... समन्नागतो,
 सो वुच्चति सतिमा ति – आकिङ्चञ्जनं पेक्खमानो सतिमा ।

15 उपसीवा ति भगवा ति । उपसीवा ति । भगवा तं ब्राह्मणं
 नामेन आलपति । भगवा ति । गारवाधिवचनमेतं ... पे० ... सच्छिका
 पञ्जन्ति, यदिदं भगवा ति – उपसीवा ति भगवा ।

नथी ति निस्साय तरस्सु ओघं ति । नथ्य किङ्ची ति
 आकिङ्चञ्जायतनसमापत्ति । किंकारणा नथ्य किङ्ची ति आकि-
 ङ्चञ्जञ्जायतनसमापत्ति ? विङ्गाणञ्चायतनसमापत्तिं सतो समा-
 पज्जित्वा ततो वुद्धित्वा तञ्जेव विङ्गाणं अभावेति, विभावेति,
 20 अन्तरधापेति, नथ्य किङ्ची ति पस्सति । तंकारणा नथ्य किङ्ची
 ति आकिङ्चञ्जञ्जायतनसमापत्ति' निस्साय' उपनिस्साय आलम्बणं
 करित्वा कामोघं भवोघं दिद्वोघं अविज्जोघं तरस्सु उत्तरस्सु पतरस्सु
 समतिक्कमस्सु वीतिवत्तस्सु ति – नथी ति निस्साय तरस्सु ओघं ।

25 कामे पहाय विरतो कथाही ति । कामा' ति । उदानतो ह्वे
 कामा – वत्थुकामा च किलेसकामा च ... पे० ... इमे वुच्चन्ति वत्थुकामा
 ... पे० ... इमे वुच्चन्ति किलेसकामा । कामे पहाया ति । वत्थुकामे
 परिजानित्वा किलेसकामे पहाय पजहित्वा विनोदेत्वा व्यन्तीकरित्वा

१. उपद्वृतो असाततो – स्या० । २. सासवतो वधकतो – स्या० । ३. अनस्सादतो –
 स्या० । ४. अनिस्सरणतो – स्या० । ५. स्या० पोत्यके नथ्य । ६. आकिङ्चञ्जञ्जायतन-
 समापत्ति – स्या० । ७. तं निस्साय – स्या० । ८. कामे – स्या० ।

अनभावं गमेत्वा ति – कामे पहाय । विरतो कथाही ति । कथंकथा वुच्चति विचिकिच्छा । दुक्खे कङ्गा ...पे०... छम्भिततं चित्तस्स मनोविलेखो कथंकथाय आरतो विरतो पटिविरतो निक्खन्तो निस्सटो विष्पमुत्तो विसञ्जुत्तो विमरियादिकतेन चेतसा विहरती ति – एवं पि विरतो कथाहि ...पे०... अथ वा, द्वितिंसाय तिरच्छानकथाय ५ आरतो विरतो पटिविरतो निक्खन्तो निस्सटो विष्पमुत्तो विसञ्जुत्तो विमरियादिकतेन चेतसा विहरती ति एवं पि विरतो कथाही ति – कामे पहाय विरतो कथाहि ।

तण्हक्खयं नत्तमहाभिपस्सा ति । तण्हा ति । रूपतण्हा ...पे०... धम्मतण्हा । नत्तं वुच्चति रत्ति । अहो ति – दिवसो । रत्तिं च दिवा च तण्हक्खयं रागक्खयं दोसक्खयं मोहक्खयं गतिक्खयं उपपत्तिक्खयं पटि-
१० सन्धिक्खयं भवक्खयं संसारक्खयं वट्टक्खयं पस्स अभिपस्स दक्ख ओलोकय निजभाय उपपरिक्खा ति – तण्हक्खयं नत्तमहाभिपस्स । तेनाह भगवा –

B. 105

‘आकिञ्चञ्चञ्चं पेक्खमानो सतिमा, (उपसीवा ति भगवा)
नथी ति निस्साय तरस्सु ओघं ।
कामे पहाय विरतो कथाहि,
तण्हक्खयं नत्तमहाभिपस्सा’ ति ॥

16

४०. सब्बेसु कामेसु यो वीतरागो, (इच्चायस्मा उपसीबो)
आकिञ्चञ्चञ्चं निस्सितो हित्वा' मञ्जं ।
सञ्चाविमोक्खे परमेधिमुत्तो,
तिद्वे नु सो तथ अनानुयायी ॥

20

सब्बेसु कामेसु यो वीतरागो ति । सब्बेसु ति । सब्बेन सब्बं सब्बथा सब्बं असेसं निस्सेसं परियादियनवचनमेतं^१ सब्बेसु ति । कामेसु ति । कामा ति । उदानतो द्वे कामा – वत्थुकामा च किलेसकामा च ...पे०... इमे वुच्चन्ति वत्थुकामा ...पे०... इमे वुच्चन्ति किलेसकामा ।
२५ सब्बेसु कामेसु यो वीतरागो ति । सब्बेसु कामेसु यो वीतरागो विगतरागो चत्तरागो वन्तरागो मुत्तरागो पहीनरागो पटिनिस्सट्टरागो विक्खम्भनतो^२ ति – सब्बेसु कामेसु यो वीतरागो ।

25

१. हित्व – स्या० । २. परियादायवचनमेतं – स्या० । ३. विक्खम्भितरागो – स्या० ।

इच्चायस्मा उपसीबो ति । इच्चा ति । पदसन्धि ...पे०... ।
आयस्मा ति । पियवचनं ...पे०... । उपसीबो ति । तस्स ब्राह्मणस्स
नामं ...पे०... अभिलापो ति – इच्चायस्मा उपसीबो ।

आकिञ्चञ्चञ्जनि निस्सितो हित्वा मञ्जं ति । हेट्टिमा छ समापत्तियो
५ हित्वा' चजित्वा परिच्चजित्वा अतिकक्षित्वा समतिकक्षित्वा
वीतिवत्तित्वा आकिञ्चञ्चञ्जायतनसमापत्ति निस्सितो अल्लीनो उपगतो'
समुपगतो' अज्ञोसितो अधिमुत्तो ति – आकिञ्चञ्चञ्जनि निस्सितो
हित्वा मञ्जं ।

सञ्जाविमोक्खे परमेधिमुत्तो ति । सञ्जाविमोक्खा वुच्चन्ति
१० सत्त सञ्जासमापत्तियो । तासं सञ्जासमापत्तीन आकिञ्चञ्चञ्जायतन-
समापत्तिविमोक्खो' अग्गो च सेट्टो च विसेट्टो च पामोक्खो च
उत्तमो च पवरो च, परमे अग्गे सेट्टे विसेट्टे पामोक्खे उत्तमे
२० पवरे अधिमुत्तिविमोक्खेन अधिमुत्तो तत्राधिमुत्तो तदधिमुत्तो तच्चरितो
तब्बहुलो तग्गरुको तन्निन्नो तप्पोणो तप्पब्भारो तदधिमुत्तो तदधि-
१५ पतेय्यो' ति – सञ्जाविमोक्खे परमेधिमुत्तो ।

तिट्टे नु सो तत्थ अनानुयायी ति । तिट्टे नू ति । संसयपुच्छा
विमतिपुच्छा' छ्लेहकपुच्छा अनेकांसपुच्छा, “एवं नु खो, ननु खो,
किं नु खो, कथं नु खो” ति – तिट्टे नु । तत्था ति । आकिञ्चञ्चञ्जा-
यतने । अनानुयायी ति । अनानुयायी अविच्चमानो' अविगच्छमानो
२० अनन्तरधायमानो अपरिह्रायमानो' ...पे०... । अथ वा, अरज्जमानो
अदुस्समानो अमुह्यमानो अकिलिस्समानो' ति – तिट्टे नु सो तत्थ
अनानुयायी । तेनाह सो ब्राह्मणो –

“सब्बेसु कामेसु यो वीतरागो, (इच्चायस्मा उपसीबो)
आकिञ्चञ्चञ्जनि निस्सितो हित्वा मञ्जं ।

२५ सञ्जाविमोक्खे परमेधिमुत्तो,
तिट्टे नु सो तत्थ अनानुयायी” ति ॥

१. हित्वा बज्जेत्वा – स्या० । २-२. उपगतो समुपगतो – स्या० । ३. ० विमोक्खा –
स्या०; एवं मञ्जेसु पदेसु बहुवचनेन । ४. तदाधिपतेय्यो – स्या० । ५. स्या० पोत्यके
नत्वि । ६. जवेधमानो – स्या० । ७. अपरिह्रायमानो – स्या० । ८. अकिलियमानो –
स्या० ।

४१. सब्बेसु कामेसु यो वीतरागो, (उपसीवा ति भगवा)

आकिञ्चञ्जनं निस्सितो हित्वा मञ्जं ।

सञ्जाविमोक्खे परमेधिमुत्तो,

तिद्वेष्य सो तथ्य अनानुयायी ॥

सब्बेसु कामेसु यो वीतरागो ति । सब्बेसु ति । सब्बेन सब्बं ५

सब्बथा सब्बं असेसं निस्सेसं परियादियनवचनमेतं सब्बेसु – ति ।

कामेसु ति । कामा ति । उदानतो द्वे कामा – वत्थुकामा च किलेसकामा

च ...पे०... इमे वुच्चन्ति वत्थुकामा ...पे०... इमे वुच्चन्ति किलेसकामा ।

सब्बेसु कामेसु यो वीतरागो ति । सब्बेसु कामेसु यो वीतरागो

...पे०... पटिनिस्सद्वरागो विवरम्भनतो ति – सब्बेसु कामेसु यो १०

वीतरागो ।

उपसीवा ति भगवा ति । उपसीवा ति । भगवा तं ब्राह्मणं

नामेन आलपति । भगवा ति । गारवाधिवचनमेतं ...पे०... सञ्चिका

पञ्जति, यदिदं भगवा ति – उपसीवा ति भगवा ।

आकिञ्चञ्जनं निस्सितो हित्वा मञ्जं ति । हेट्टिमा छ १५ B. 107

समापत्तियो हित्वा 'चजित्वा' परिच्चजित्वा अतिवक्मित्वा समति-

क्कमित्वा वीतिवत्तित्वा आकिञ्चञ्जनायतनसमापत्तिं निस्सितो अल्लीनो

उपगतो समुपगतो अज्ञोसितो अधिमुत्तो ति – आकिञ्चञ्जनं निस्सितो

हित्वा मञ्जं ।

सञ्जाविमोक्खे परमेधिमुत्तो ति । सञ्जाविमोक्खा वुच्चन्ति २०

सत्त सञ्जासमापत्तियो । तासं सञ्जासमापत्तीनं आकिञ्चञ्जनायतन-

समापत्तिविमोक्खो अग्नो च सेद्गो च विसेद्गो च पामोक्खो च

उत्तमो च पवरो च, परमे अग्ने सेद्गे विसेद्गे पामोक्खे उत्तमे पवरे

अधिमुत्तिविमोक्खेन अधिमुत्तो तत्राधिमुत्तो तदधिमुत्तो ...पे०...

तदधिपतेष्यो ति – सञ्जाविमोक्खे परमेधिमुत्तो । २५

तिद्वेष्य सो तथ्य अनानुयायी ति । तिद्वेष्या ति । तिद्वेष्य

सद्गुक्षप्सहस्रानि । तथा ति – आकिञ्चञ्जनायतने । अनानुयायी

ति । अनानुयायी अविच्चमानो अविगच्छमानो अनन्तरधायमानो

१. वञ्जेत्वा – स्या० ।

चू० नि०-१५

अपरिहायमानो । अथ वा, अरज्जमानो अदुस्समानो अमुहमानो अकिलिस्समानो ति – तिद्वेष्य सो तत्थ अनानुयायी । तेनाह भगवा –

“सब्बेसु कामेसु यो वीतरागो, (उपसीवा ति भगवा)

आकिञ्चञ्चञ्चं निस्सितो हित्वा मञ्चं ।

६

सञ्जाविमोक्खे परमेधिमुत्तो,

तिद्वेष्य सो तत्थ अनानुयायी” ति ॥

४२. तिद्वे चे सो तत्थ अनानुयायी,

पूर्णं पि वस्सानि^१ समन्तचक्रवृत्तु ।

तत्थेव सो सीतिसिया विमुत्तो,

चवेष्य^२ विज्ञाणं तथाविधस्स ॥

१०

तिद्वे चे सो तत्थ अनानुयायी ति । सचे सो तिद्वेष्य सट्टिकप्पसहस्सानि । तत्था ति – आकिञ्चञ्चञ्चायतने । अनानुयायी ति । अनानुयायी अविच्छमानो अविगच्छमानो अनन्तरधायमानो अपरिहायमानो । अथ वा, अरज्जमानो अदुस्समानो अमुहमानो अकिलिस्समानो ति – तिद्वे चे सो तत्थ अनानुयायी ।

B. 108

पूर्णं पि वस्सानि^१ समन्तचक्रवृत्ति । पूर्णं पि वस्सानी ति । पूर्णं पि वस्सानि बहूनि^२ वस्सानि बहूनि वस्ससतानि बहूनि वस्ससहस्सानि बहूनि वस्ससतसहस्सानि बहूनि कप्पानि बहूनि कप्पसतानि बहूनि कप्पसहस्सानि बहूनि कप्पसतसहस्सानि । समन्तचक्रवृत्ति ।

२० समन्तचक्रवृत्तु वुच्चति सब्बञ्चञ्चुतव्राणं ...पे०... तथागतो तेन समन्तचक्रवृत्ति – पूर्णं पि वस्सानि समन्तचक्रवृत्ति ।

तत्थेव सो सीतिसिया विमुत्तो चवेष्य विज्ञाणं तथाविधस्सा ति । तत्थेव सो सीतिभावमनुप्त्तो निच्छो धुवो सस्सतो अविपरिणामधम्मो सस्सतिसमं तथेव तिद्वेष्य । अथ वा, तस्स विज्ञाणं चवेष्य २५ उच्छिज्जेष्य नस्सेष्य^३ विनस्सेष्य न भवेष्या ति पुनर्बभवपटिसन्धिविज्ञाणं निब्बत्तेष्य कामधातुया वा रूपधातुया वा अरूपधातुया वा ति आकिञ्चञ्चञ्चायतनं^४ समापन्नस्स^५ सस्सतं च उच्छेदं च पुच्छति ।

१. वस्सानं – स्या० । २. भवेष्य – स्या० । ३. वस्सानं – स्या०; एवमुपरि पि । ४. बहूनं – स्या०; एवमुपरि पि । ५. स्या० पोत्थेके नत्थि । ६-६. आकिञ्चञ्चञ्चायतने उपपन्नस्स – स्या०; एवमुपरि पि ।

उदाहु तत्येव अनुपादिसेसाय निब्बानधातुया परिनिब्बायेय्य । अथ वा, तस्म विज्ञाणं चवेय्य पुन पटिसन्धिविज्ञाणं निब्बत्तेष्य कामधातुया वा रूपधातुया वा अरूपधातुया वा ति, आकिञ्चञ्जन्यायतनं उपपन्नस्स परिनिब्बानं च पटिसन्धिं च पुच्छति । तथाविधस्सा ति । तथाविधस्स तादिसस्स तस्सण्ठितस्स तप्पकारस्स तप्पटिभागस्स ५ आकिञ्चञ्जन्यायतनं उपपन्नस्सा ति – तत्येव सो सीतिसिया विमुत्तो चवेय विज्ञाणं तथाविधस्स । तेनाह सो ब्राह्मणो –

“तिद्वे चे सो तत्य अनानुयायी,
पूर्णं पि वस्सानि समन्तचक्खु ।
तत्येव सो सीतिसिया विमुत्तो,
चवेथ विज्ञाणं तथाविधस्सा” ति ॥

10

४३. अच्चिच यथा वातवेगेन खित्ता’, (उपसीवा ति भगवा)

अत्थं पलेति न उपेति सह्यं ।
एवं मुनी नामकाया विमुत्तो,
अत्थं पलेति न उपेति सह्यं ॥

15

अच्चिच यथा वातवेगेन खित्ता ति । अच्चिच वुच्छति जाल-
सिखा । वाता ति – पुरत्थिमा वाता पच्छिमा वाता उत्तरा वाता
दक्षिखणा वाता सरजा वाता अरजा’ वाता सीता वाता उण्हा वाता
परित्ता’ वाता’ अधिमत्ता वाता वेरम्भवाता पक्खवाता सुप्पणवाता
तालप्पणवाता विधूपनवाता । वातवेगेन खित्ता ति । वातवेगेन 20
खित्ता’ उक्खित्ता’ नुशा पनुश्शा खम्भिता विक्खम्भिता ति – अच्चिच
यथा वातवेगेन खित्ता । उपसीवा ति भगवा ति । उपसीवा ति ।
भगवा तं ब्राह्मणं नामेन आलपति । भगवा ति । गारवाधिवचनमेतं
... पे० ... सच्छिका पञ्चति, यदिदं भगवा ति – उपसीवा ति भगवा ।

B. 109

अत्थं पलेति न उपेति सह्यं ति । अत्थं पलेती ति । अत्थं 25
पलेति, अत्थं गमेति, अत्थं गच्छति निरुजभति वूपसमति पटिप्पसम्भति ।
न उपेति सह्यं ति । सह्यं न उपेति, उद्देसं न उपेति, गणनं न

१. खित्तं – स्या० । २. अपरजा – स्या० । ३-३. स्या० पोत्यके नत्यि । ४-४.
खित्तं उक्खित्तं – स्या० । ५. अमुकंनाम दिदं गतो ति सह्यं – स्या० ।

उपेति, पण्णतिं न उपेति, “पुरत्थिमं वा दिसं गता, पच्छिमं वा दिसं गता, उत्तरं वा दिसं गता, दक्षिणं वा दिसं गता उद्धं वा गता, अधो वा गता, तिरियं वा गता, विदिसं वा गता” ति, सो हेतु नत्थि, पच्चयो नत्थि, कारणं नत्थि, येन सहृं गच्छेय्या ५ ति – अत्थं पलेति न उपेति सहृं।

एवं मुनी नामकाया विमुत्तो ति । एवं ति । ओपम्मसम्पटि-
पादनं । मुनी ति । मोनं वुच्चति व्राणं ... पे० ... सङ्गजालमतिच्च सो
मुनि । नामकाया विमुत्तो ति । सो मुनि पकतिया पुब्बेव' रूपकाया
विमुत्तो' । तदङ्गं समतिक्कमा विक्खम्भनप्पहानेन पहीनो । तस्स
१० मुनिनो भवन्तं आगम्म चत्तारो अरियमग्गा पटिलद्वा होन्ति ।
चतुन्नं अरियमग्गानं पटिलद्वत्ता नामकायो च रूपकायो च परिज्ञाता
होन्ति । नामकायस्स च रूपकायस्स च परिज्ञातत्ता नामकाया च
रूपकाया च मुत्तो विमुत्तो सुविमुत्तो' अच्चन्तअनुपादाविमोक्षेना ति
– एवं मुनी नामकाया विमुत्तो ।

१५ अत्थं पलेति न उपेति सहृं ति । अत्थं पलेती ति ।
अनुपादिसेसाय निब्बानधातुया परिनिब्बायति । न उपेति सहृं ति ।
अनुपादिसेसाय निब्बानधातुया परिनिब्बुतो सहृं न उपेति, उद्देसं
न उपेति, गणनं न उपेति, पण्णतिं न उपेति – खत्तियो ति वा
ब्राह्मणो ति वा वेस्सो ति वा सुद्दो ति वा गहृदो ति वा पब्बजितो
२० ति वा देवो ति वा मनुस्सो ति वा रूपी ति वा अरूपी
ति वा सञ्ची ति वा असञ्ची ति वा नेवसञ्चीनासञ्ची ति
वा । सो हेतु नत्थि पच्चयो नत्थि कारणं नत्थि येन सहृं गच्छेय्या
ति – अत्थं पलेति न उपेति सहृं । तेनाह भगवा –

B. 110

“अच्च यथा वातवेगेन खित्ता, (उपसीवा ति भगवा)

२५ अत्थं पलेति न उपेति सहृं ।

एवं मुनी नामकाया विमुत्तो,
अत्थं पलेति न उपेति सहृं” ति ॥

१. पुब्बेनामकायाविमुत्तो च – स्या० । २. विमुत्तो च – स्या० । ३. स्या० पोत्थके
नत्थि ।

४४. अत्थङ्गतो सो उद वा सो नत्थि,
उदाहु वे सस्तिया अरोगो ।
तं मे मुनी साधु वियाकरोहि,
तथा हि ते विदितो एस धम्मो ॥

अत्थङ्गतो सो उद वा सो नत्थि ति । सो अत्थङ्गतो उदाहु^१
नत्थि सो निरुद्धो उच्छिन्नो विनट्टो ति – अत्थङ्गतो सो उद वा
सो नत्थि ।

उदाहु वे सस्तिया अरोगो ति । उदाहु निच्छो धुवो सस्तो
अविपरिणामधम्मो सस्तिसमं तथेव तिट्टेय्या ति – उदाहु वे सस्तिया
अरोगो ।

10

तं मे मुनी साधु वियाकरोही ति । तं ति । यं पुच्छामि
यं याचामि यं अजभेसामि यं पसादेमि । मुनी ति । मोनं बुच्चति
आण...पे०... सङ्गजालमतिच्च सो मुनि । साधु वियाकरोही ति ।
साधु आचिक्खाहि देसेहि पञ्जपेहि पट्टपेहि विवराहि विभजाहि
उत्तानीकरोहि पकासेही ति – तं मे मुनी साधु वियाकरोहि ।

15

तथा हि ते विदितो एस धम्मो ति । तथा हि ते विदितो^१
तुलितो तीरितो विभूतो विभावितो एस धम्मो ति – तथा हि ते
विदितो एस धम्मो । तेनाह सो ब्राह्मणो –

“अत्थङ्गतो सो उद वा सो नत्थि,
उदाहु वे सस्तिया अरोगो ।
तं मे मुनी साधु वियाकरोहि,
तथा हि ते विदितो एस धम्मो” ति ॥

20

४५. अत्थङ्गतस्स न पमाणमत्थि, (उपसीवा ति भगवा)

B. 111

येन नं बज्जु^२ तं तस्स नत्थि ।
सब्बेसु धम्मेसु समूहतेसु,
समूहता वादपथा पि सब्बे ॥

25

अत्थङ्गतस्स न पमाणमत्थि ति । अत्थङ्गतस्स अनुपादिसेसाय
निब्बानधातुया परिनिब्बुतस्स रूपपमाण^३ नत्थि, वेदनापमाण नत्थि,

१. विदितो ब्रातो – स्या० । २. बज्जु – स्या० । ३. रूपपमाण – स्या०; एवमूपरि पि ।

सञ्जापमाणं नत्थि, सह्वारपमाणं नत्थि, विञ्जाणपमाणं नत्थि, न
सति न संविज्जति नुपलब्धति पहीनं समुच्छिन्नं वूपसन्तं पटिप्पस्सद्धं
अभव्युप्पत्तिकं ब्राणगिना दहुं ति – अत्थञ्ज्ञतस्स न पमाणमत्थि ।
उपसीवा ति भगवा ति । उपसीवा ति । भगवा तं ब्राह्मणं नामेन
५ आलपति । भगवा ति । गारवाधिवचनमेतं ...पे०... सच्छिका पञ्चत्ति,
यदिदं भगवा ति – उपसीवा ति भगवा ।

येन नं वज्जुं तं तस्स नत्थी ति । येन तं' रागेन वदेय्युं, येन
दोसेन वदेय्युं, येन मोहेन वदेय्युं, येन मानेन वदेय्युं, याय दिट्ठिया
वदेय्युं, येन उद्धच्चेन वदेय्युं, याय विचिकिच्छाय वदेय्युं, येहि
१० अनुसयेहि वदेय्युं – रत्तो ति वा दुहो ति वा मूङ्हो ति वा विनिवद्धो'
ति वा परामद्धो ति वा विक्खेपगतो ति वा अनिद्वञ्जतो ति वा
थामगतो ति वा, ते अभिसह्वारा पहीना । अभिसह्वारानं पहीनता
गतिया येन तं' वदेय्युं – नेरयिको ति वा तिरच्छानयोनिको ति वा
पेत्तिविसयिको ति वा मनुस्सो ति वा देवो ति वा रूपी ति वा
१५ अरूपी ति वा सञ्ची ति वा असञ्ची ति वा नेवसञ्चीनासञ्ची
ति वा, सो हेतु नत्थि पच्चयो नत्थि कारणं नत्थि येन वदेय्युं
कथेय्युं भणेय्युं दीपेय्युं वोहरेय्युं ति – येन नं वज्जुं तं तस्स नत्थि ।

सब्बेसु धम्मेसु समूहतेसू ति । सब्बेसु धम्मेसु सब्बेसु खन्धेसु
सब्बेसु आयतनेसु सब्बासु धातूसु सब्बासु गतीसु सब्बासु उपपत्तीसु
२० सब्बासु पटिसञ्चीसु सब्बेसु भवेसु सब्बेसु संसारेसु सब्बेसु वट्टेसु
ऊहतेसु समूहतेसु उद्धतेसु समुद्धतेसु उप्पाटितेसु समुप्पाटितेसु पहीनेसु
समुच्छिन्नेसु वूपसन्तेसु पटिप्पस्सद्धेसु अभव्युप्पत्तिकेसु ब्राणगिना
दहुसू ति – सब्बेसु धम्मेसु समूहतेसु ।

B. 112

समूहता वादपथा पि सब्बे ति । वादपथा वुच्चन्ति किलेसा
२५ च खन्धा च अभिसह्वारा च । तस्स वादा च वादपथा च अधि-
वचनानि च अधिवचनपथा च निरुत्ति च निरुत्तिपथा च पञ्चत्ति
च पञ्चत्तिपथा च ऊहता समूहता उद्धता समुद्धता उप्पाटिता
समुप्पाटिता पहीना समुच्छिन्ना वूपसन्ता पटिप्पस्सद्धा अभव्युप्पत्तिका
ब्राणगिना दहुा ति – समूहता वादपथा पि सब्बे । तेनाह भगवा –

१. स्या० पोत्थके नत्थि । २. विनिवन्धो – स्या० । ३. स्या० पोत्थके नत्थि ।

“अत्थङ्गतस्स न पमाणमत्थि, (उपसीवा ति भगवा)
 येन नं वज्जुं तं तस्स नत्थि।
 सब्बेसु धम्मेसु समूहतेसु,
 समूहता वादपथा पि सब्बे” ति ॥

सह गाथापरियोसाना ये ते ब्राह्मणेन सद्धिं ...पे०... पञ्जलिको ५
 नमस्समानो निसिन्नो होति – सत्था मे भन्ते भगवा सावकोहमस्मी ति ।
 उपसीवमाणवपुच्छानिहेसो छट्ठो ।

७. नन्दमाणवपुच्छानिहेसो

४६. सन्ति लोके मुनयो, (इच्चायस्मा नन्दो)
 जना वदन्ति तथिदं कथंसु।
 आणुपपन्नं मुनि नो वदन्ति,
 उदाहु वे जीवितेनूपपन्नं ॥

10

सन्ति लोके मुनयो ति । सन्ती ति । सन्ति संविज्जन्ति अत्थ
 उपलब्धन्ति । लोके ति । अपायलोके... पे० ... आयतनलोके । मुनयो ति ।
 मुनिनामका आजीवका निगण्ठा^१ जटिला तापसा । देवा^२ लोके
 मुनयो ति सञ्जानन्ति, न च ते मुनयो^३ ति । सन्ति लोके मुनयो ।
 इच्चायस्मा नन्दो ति । इच्चा ति । पदसन्धि ...पे०... । आयस्मा ति 15
 पियवचनं ...पे०... । नन्दो ति । तस्स ब्राह्मणस्स नामं ...पे०... अभि-
 लापो ति – इच्चायस्मा नन्दो ।

जना वदन्ति तथिदं कथंसू ति । जना ति – खत्तिया च
 ब्राह्मणा च वेस्सा च सुद्धा च गहट्टा च पब्बजिता च देवा च
 मनुस्सा च । वदन्ती ति – कथेन्ति भणन्ति दीपयन्ति बोहरन्ति । 20
 तथिदं कथंसू ति । संसयपुच्छा विमतिपुच्छा द्वेळहकपुच्छा अनेकंसपुच्छा
 “एवं नु खो, ननु खो, किं नु खो, कथं नु खो” ति – जना
 वदन्ति तथिदं कथंसु ।

B. 113

आणूपपन्नं मुनि नो वदन्ती ति । अटु समापत्तिब्राणेन वा
 पञ्चाभिज्ञाब्राणेन वा उपेतं समुपेतं उपागतं समुपागतं उपपन्नं 25

१. जीविकेनूपपन्नं – स्या० । २. निगन्त्या – स्या० । ३-३. स्या० पोत्थके नत्थि ।

समुपपन्नं समन्नागतं मुनिं वदन्ति कथेन्ति भणन्ति दीपयन्ति वोहरन्ती
ति – ब्राणूपपन्नं मुनि नो वदन्ति ।

उदाहु वे जीवितेनूपपन्नं ति । उदाहु अनेकविविधअतिपरम-
दुक्करकारिकलूखजीवितानुयोगेन उपेतं समुपेतं उपागतं समुपागतं
५ उपपन्नं समुपपन्नं समन्नागतं मुनिं वदन्ति कथेन्ति भणन्ति दीपयन्ति
वोहरन्ती ति – उदाहु वे जीवितेनूपपन्नं । तेनाह सो ब्राह्मणो –

“सन्ति लोके मुनयो, (इच्चायस्मा नन्दो)

जना वदन्ति तथिदं कथंसु ।

ब्राणूपपन्नं मुनि नो वदन्ति,

१० उदाहु वे जीवितेनूपपन्नं” ति ॥

४७. न दिट्ठिया न सुतिया न जाणेन,

मुनीध नन्द कुसला वदन्ति ।

विसेनिकत्वा अनीधा निरासा,

चरन्ति ये ते मुनयो ति ब्रूमि ॥

१५ न दिट्ठिया न सुतिया न जाणेना ति । न दिट्ठिया ति – न
दिट्ठसुद्धिया । न सुतिया ति – न सुतसुद्धिया । न जाणेना ति – न पि
अट्टुसमापत्तिजाणेन न' पि पञ्चाभिज्ञजाजाणेन' न पि मिच्छाजाणेना
ति – न दिट्ठिया न सुतिया न जाणेन ।

मुनीध नन्द कुसला वदन्ती ति । कुसला ति । ये ते खन्ध-

२० कुसला धातुकुसला आयतनकुसला पटिच्चसमुप्पादकुसला सतिपटान-
कुसला सम्मप्पधानकुसला इद्धिपादकुसला इन्द्रियकुसला बलकुसला
बोजभङ्गकुसला मग्गकुसला फलकुसला निव्वानकुसला दिट्ठसुद्धिया'
वा सुतसुद्धिया वा अट्टुसमापत्तिजाणेन वा पञ्चाभिज्ञजाजाणेन वा
मिच्छाजाणेन वा दिट्ठेन वा सुतेन वा उपेतं समुपेतं उपागतं समुपागतं
२५ उपपन्नं समुपपन्नं समन्नागतं मुनिं न वदन्ति न कथेन्ति न भणन्ति
न दीपयन्ति न वोहरन्ती ति – मुनीध नन्द कुसला वदन्ति ।

विसेनिकत्वा अनीधा निरासा चरन्ति ये ते मुनयो ति ब्रूमी ति ।
सेना वुच्चति मारसेना । कायदुच्चरितं मारसेना, वचीदुच्चरितं

१-१. स्या० पोत्त्वके नत्यि । २. तेकुसला दिट्ठसुद्धिया – स्या० ।

मारसेना, मनोदुच्चरितं मारसेना, रागो मारसेना, दोसो मारसेना, मोहो मारसेना, कोधो ... उपनाहो ... मक्खो ... पलासो ... इस्सा ... मच्छरियं ... माया ... साठेयं ... थम्भो ... सारम्भो ... मानो ... अतिमानो ... मदो ... पमादो ... सब्बे किलेसा सब्बे दुच्चरिता सब्बे दरथा सब्बे परिलाहा सब्बे सन्तापा सब्बाकुसलाभिसङ्घारा मारसेना । वृत्तञ्चेतं भगवता - ६

“कामा ते पठमा सेना, दुतिया अरति वुच्चति ।
ततिया खुप्पिपासा ते, चतुर्थी तण्हा पवुच्चति ॥

“पञ्चमं थिनमिद्धं” ते, छटा भीरु पवुच्चति ।
सत्तमी विचिकिच्छा ते, मक्खो थम्भो ते अट्टमो ॥
लाभो सिलोको सक्कारो, मिच्छालद्धो च यो यसो ॥ १०

“यो चत्तानं समुक्कंसे, परे च अवजानाति ।
एसा नमुचि ते सेना, कण्हस्साभिष्पहारिनी ।
न न असूरो जिनाति, जेत्वा च लभते सुखं” ति ॥

यतो चतूहि अरियमग्नेहि सब्बा च मारसेना सब्बे च पटिसेनिकरा किलेसा जिता च पराजिता च भग्ना विष्पलुगा^१ १५ परम्मुखा, तेन वुच्चन्ति विसेनिकत्वा । अनीघा ति । रागो नीघो, दोसो नीघो, मोहो नीघो, कोधो नीघो, उपनाहो नीघो ... पे० ... सब्बाकुसलाभिसङ्घारा नीघा । येसं एते नीघा पहीना समुच्छिन्ना वूपसन्ता पटिष्पसद्वा अभव्वुप्पत्तिका ब्राणगिना दड्हा ते वुच्चन्ति – अनीघा । निरासा ति । आसा वुच्चति तण्हा । यो रागो सारागो ... पे० ... अविजा लोभो अकुसलमूलं । येसं एसा आसा तण्हा पहीना समुच्छिन्ना वूपसन्ता पटिष्पसद्वा अभव्वुप्पत्तिका ब्राणगिना दड्हा, ते वुच्चन्ति निरासा अरहन्तो^२ खीणासवा^३ । विसेनिकत्वा अनीघा निरासा चरन्ति ये ते मुनयो ति ब्रूमी ति । ये ते विसेनिकत्वा व अनीघा च निरासा च चरन्ति विहरन्ति इरियन्ति वत्तेन्ति पालेन्ति २० यपेन्ति यापेन्ति, ते लोके मुनयो ति ब्रूमि आचिक्खामि देसेमि पञ्जपेमि पटुपेमि विवरामि विभजामि उत्तानीकरोमि पकासेमी २५

१. थीनमिद्धं – स्या० । २. अवजानति – स्या० । ३. विष्पलुत्ता – स्या० । ४-४.

स्या० पोत्थके नत्य ।

ति – विसेनिकत्वा अनीधा निरासा चरन्ति ये ते मुनयो ति ब्रूमि ।
तेनाह भगवा –

“न दिट्ठिया न सुतिया न जाणेन,
मुनीध नन्द कुसला वदन्ति ।
विसेनिकत्वा अनीधा निरासा,
चरन्ति ये ते मुनयो ति ब्रूमी” ति ॥

४८. ये केचिमे समणब्राह्मणासे, (इच्चायस्मा नन्दो)
दिट्ठस्सुतेना पि वदन्ति सुद्धिं ।
सीलब्बतेना पि वदन्ति सुद्धिं,
१० अनेकरूपेन वदन्ति सुद्धिं ॥
कच्चिचस्सु ते भगवा तत्थ यता चरन्ता,
अतारु जातिं च जरं च मारिस ।
पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि भेतं ॥

ये केचिमे समणब्राह्मणासे ति । ये केची ति । सब्बेन सब्बं
१५ सब्बथा सब्बं असेसं निस्सेसं परियादियनवचनमेतं^१ – ये केची ति ।
समणा ति । ये केचि इतो बहिद्वा पब्बज्जूपगता परिब्बाजकसमापन्ना^२ ।
ब्राह्मणा ति । ये केचि भोवादिका ति – ये केचिमे समणब्राह्मणासे ।
इच्चायस्मा नन्दो ति । इच्चा ति । पदसन्धि ...पे०... । आयस्मा ति ।
पियवचनं ...पे०... । नन्दो ति । तस्स ब्राह्मणस्स नामं ...पे०... अभिलापो
२० ति – इच्चायस्मा नन्दो ।

B. 116
विट्ठस्सुतेना पि वदन्ति सुद्धिं ति । दिट्ठेन पि सुद्धिं विसुद्धिं
परिसुद्धिं मुतिं विमुतिं परिमुतिं वदन्ति कथेन्ति भणन्ति दीपयन्ति
वोहरन्ति । सुतेन पि सुद्धिं विसुद्धिं परिसुद्धिं मुतिं विमुतिं परिमुतिं
२५ वदन्ति कथेन्ति भणन्ति दीपयन्ति वोहरन्ति । दिट्ठस्सुतेन पि
सुद्धिं विसुद्धिं परिसुद्धिं मुतिं विमुतिं परिमुतिं वदन्ति कथेन्ति
भणन्ति दीपयन्ति वोहरन्ति ति – दिट्ठस्सुतेना पि वदन्ति सुद्धिं ।

सीलब्बतेना पि वदन्ति सुद्धिं ति । सीलेन पि सुद्धिं विसुद्धिं
परिसुद्धिं मुतिं विमुतिं परिमुतिं वदन्ति कथेन्ति भणन्ति दीपयन्ति

१. परियादायवचनमेतं – स्या० । २. परिब्बाजसमापन्ना – स्या० ।

वोहरन्ति वतेन' पि सुद्धिं विसुद्धिं परिसुद्धिं मुत्तिं विमुत्तिं परिमुत्तिं वदन्ति कथेन्ति भणन्ति दीपयन्ति वोहरन्ति। सीलब्बतेना पि सुद्धिं विसुद्धिं परिसुद्धिं मुत्तिं विमुत्तिं परिमुत्तिं वदन्ति कथेन्ति भणन्ति दीपयन्ति वोहरन्ती ति – सीलब्बतेना पि वदन्ति सुद्धिं।

अनेकरूपेन वदन्ति सुद्धिं ति। अनेकविधिकोत्तृहलमङ्गलेन ५ सुद्धिं विसुद्धिं परिसुद्धिं मुत्तिं विमुत्तिं परिमुत्तिं वदन्ति कथेन्ति भणन्ति दीपयन्ति वोहरन्ती ति – अनेकरूपेन वदन्ति सुद्धिं।

कच्चसु ते भगवा तत्थ यता चरन्ता ति। कच्चस्सु ति। संसयपुच्छा विमतिपुच्छा द्वेष्टकपुच्छा अनेकंसपुच्छा, “एवं नु खो, ननु खो, किं नु खो, कथं नु खो” ति – कच्चसु। ते ति। दिट्ठि- १० गतिका। भगवा ति। गारवाधिवचनमेतं ...पे०... सच्छिका पञ्चति, यदिदं भगवा ति – कच्चस्सु ते भगवा। तत्थ यता चरन्ता ति। तत्था ति। सकाय दिट्ठिया सकाय खन्तिया सकाय रुचिया सकाय लद्धिया। यता ति। यता' पटियता' गुत्ता' गोपिता रक्खिता १५ संवुता। चरन्ता ति। चरन्ता विहरन्ता' इस्तियन्ता वत्तेन्ता पालेन्ता यपेन्ता यापेन्ता ति – कच्चस्सु ते भगवा तत्थ यता चरन्ता।

अतारु जातिं च जरं च मारिसा ति। जातिजरामरणं अतरिंसु उत्तरिंसु पतरिंसु समतिकमिंसु वीतिवत्तिंसु। मारिसा २० ति। पियवचनं गरुवचनं सगारवसप्ततिस्साधिवचनमेतं – मारिसा ति – अतारु जातिं च जरं च मारिस।

पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं ति। पुच्छामि तं ति। पुच्छामि तं याचामि तं अज्ज्ञेसामि' तं, कथयस्तु मे ति पुच्छामि तं। भगवा ति ...पे०... सच्छिका पञ्चति, यदिदं भगवा ति। ब्रूहि मेतं ति। ब्रूहि आचिक्खाहि देसेहि पञ्चपेहि पटुपेहि विवराहि २५ विभजाहि उत्तानीकरोहि पकासेही ति – पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं। तेनाह सो ब्राह्मणो –

‘ये केचिमे समणब्राह्मणासे, (इच्चायस्मा नन्दो)
दिट्ठस्सुतेना पि वदन्ति सुद्धिं।

१. वतेन – स्या०। २-२. यता पटियता – स्या०। ३. स्या० पोत्थके नत्यि। ४. विचरन्ता – स्या०। ५. स्या० पोत्थके नत्यि। ६. अज्ज्ञेसामि तं पसादेमि – स्या०।

सीलब्बतेना पि वदन्ति सुद्धिं,
अनेकरूपेन वदन्ति सुद्धिं ॥
“कच्चिच्छसु ते भगवा तथ्य यता चरन्ता,
अतारु जातिं च जरं च मारिस ।
पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेत” ति ॥

- ५ ४९. ये केचिमे समणब्राह्मणासे, (नन्दा ति भगवा)
दिट्ठस्सुतेना पि वदन्ति सुद्धिं ।
सीलब्बतेना पि वदन्ति सुद्धिं,
अनेकरूपेन वदन्ति सुद्धिं ।
किञ्चा पि ते तथ्य यता चरन्ति,
नातरिंसु जातिजरं ति ब्रूमि ॥

- १० ये' केचिमे समणब्राह्मणासे ति' । ये केची ति । सब्बेन सब्बं
सब्बथा सब्बं असेसं निस्सेसं परियादियनवचनमेतं – ये केची ति ।
समणा ति । ये केचि इतो वहिद्वा पब्बज्जूपगता परिव्वाजकसमापन्ना ।
१५ ब्राह्मणा ति । ये केचि भोवादिका ति – ये केचिमे समणब्राह्मणासे ।
नन्दा ति भगवा ति । नन्दा ति । भगवा तं ब्राह्मणं नामेन आलपति ।
भगवा ति । गारवाधिवचनमेतं ...पे०... सच्छिका पञ्चति, यदिदं
भगवा ति – नन्दा ति भगवा ।

- २० दिट्ठस्सुतेना पि वदन्ति सुद्धिं ति । दिट्ठेन पि सुद्धिं विसुद्धिं
परिसुद्धिं मुत्तिं विमुत्तिं परिमुत्तिं वदन्ति कथेन्ति भणन्ति दीपयन्ति
वोहरन्ति । सुतेन पि सुद्धिं ...पे०... । दिट्ठस्सुतेन पि सुद्धिं विसुद्धिं
परिसुद्धिं मुत्तिं विमुत्तिं परिमुत्तिं वदन्ति कथेन्ति भणन्ति दीपयन्ति
वोहरन्ती ति – दिट्ठस्सुतेना पि वदन्ति सुद्धिं ।

- २५ सीलब्बतेना पि वदन्ति सुद्धिं ति । सीलेन पि सुद्धिं विसुद्धिं
परिसुद्धिं मुत्तिं विमुत्तिं परिमुत्तिं वदन्ति कथेन्ति भणन्ति दीपयन्ति
वोहरन्ति । वतेन पि सुद्धिं ...पे०... वोहरन्ति । सीलब्बतेना पि सुद्धिं
विसुद्धिं परिसुद्धिं मुत्तिं विमुत्तिं परिमुत्तिं वदन्ति कथेन्ति भणन्ति
दीपयन्ति वोहरन्ती ति – सीलब्बतेना पि वदन्ति सुद्धिं ।

अनेकरूपेन वदन्ति सुद्धिं ति । अनेकविघकोतूहलमङ्गलेन^१ सुद्धिं विसुद्धिं परिसुद्धिं मुत्तिं विमुत्तिं परिमुत्तिं वदन्ति कथेन्ति भणन्ति दीपयन्ति वोहरन्ती ति – अनेकरूपेन वदन्ति सुद्धिं ।

किञ्चा पि ते तत्थ यता चरन्ती ति । किञ्चा पी ति । पदसन्धि पदसंसग्मो पदपारिपूरी अक्खरसमवायो व्यञ्जनसिलटृता^२ पदानुपुब्बतापेत^३ – किञ्चा पी ति । ते ति – दिट्ठिगतिका । तत्था ति । सकाय दिट्ठिया सकाय खन्तिया सकाय रुचिया सकाय लद्धिया । यता ति । यता पटियता गुता गोपिता रक्खिता संवुता । चरन्ती ति । चरन्ति विहरन्ति इरियन्ति वत्तेन्ति पालेन्ति यर्पेन्ति यापेन्ती ति – किञ्चा पि ते तत्थ यता चरन्ति ।

10

नातरिंसु जातिजरं ति ब्रूमी ति । जातिजरामरणं न तरिंसु न उत्तरिंसु न पतरिंसु न समतिकमिंसु न वीतिवत्तिंसु, जातिजरामरणा अनिक्खन्ता अनिस्सटा^४ अनतिकन्ता असमतिकन्ता^५ अवीतिवत्ता, अन्तोजातिजरामरणे परिवत्तेन्ति, अन्तोसंसारपथे परिवत्तेन्ति, जातिया अनुगता, जराय अनुसटा, व्याधिना अभिभूता, मरणेन अव्याहता अताणा अलेणा असरणीभूता ति ब्रूमि आचिक्खामि देसेमि पञ्जपेमि पटुपेमि विवरामि विभजामि उत्तानी-करोमि पकासेमी ति – नातरिंसु जातिजरं ति ब्रूमि । तेनाह भगवा –

“ये केचिमे समणब्राह्मणासे, (नन्दा ति भगवा)

दिट्ठस्सुतेना पि वदन्ति सुद्धिं ।

सीलब्बतेना पि वदन्ति सुद्धिं,

अनेकरूपेन वदन्ति सुद्धिं ।

किञ्चा पि ते तत्थ यता चरन्ति,

नातरिंसु जातिजरं ति ब्रूमी” ति ॥

20

५०. ये केचिमे समणब्राह्मणासे, (इच्चायस्मा नन्दो)

दिट्ठस्सुतेना पि वदन्ति सुद्धिं ।

सीलब्बतेना पि वदन्ति सुद्धिं,

अनेकरूपेन वदन्ति सुद्धिं ।

25

१. अनेकविघवत्कुतूहलमङ्गलेन – स्या० । २. पदानुपुब्बतामेत – स्या० ३. अनिस्सटा – स्या० । ४. स्या० पोत्थके नत्यि ।

B. 119

ते चे मुनी ब्रूसि अनोघतिष्णे,
अथ को चरहि देवमनुस्सलोके ।
अतारि जातिं च जरं च मारिस,
पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि भेतं ॥

५ ये केचिमे समणब्राह्मणासे ति । ये केची ति । सब्बेन सब्बं
सब्बथा सब्बं असेसं निस्सेसं परियादियनवचनमेतं – ये केची ति ।
समणा ति । ये केचि इतो बहिद्वा पब्बज्जूपगता परिब्बाजकसमापन्ना ।
ब्राह्मणा ति । ये केचि भोवादिका ति – ये केचिमे समणब्राह्मणासे ।
इच्चायस्मा नन्दो ति । इच्चा ति पदसन्धि ... पे० ... इच्चायस्मा
१० नन्दो ।

१५ दिटुस्सुतेना पि वदन्ति सुद्धिं ति । दिटुने पि सुद्धिं विसुद्धिं
परिसुद्धिं मुत्तिं विमुत्तिं परिमुत्तिं वदन्ति कथेन्ति भणन्ति दीपयन्ति
वोहरन्ति । सुतेना पि सुद्धिं ... पे० ... । दिटुस्सुतेना पि सुद्धिं विसुद्धिं
परिसुद्धिं मुत्तिं विमुत्तिं परिमुत्तिं वदन्ति कथेन्ति भणन्ति दीपयन्ति
२० वोहरन्ती ति – दिटुस्सुतेना पि वदन्ति सुद्धिं ।

सीलब्बतेना पि वदन्ति सुद्धिं ति । सीलेना पि सुद्धिं विसुद्धिं
परिसुद्धिं मुत्तिं विमुत्तिं परिमुत्तिं वदन्ति कथेन्ति भणन्ति दीपयन्ति
वोहरन्ति । वतेना पि सुद्धिं ... पे० ... वोहरन्ति । सीलब्बतेना पि सुद्धिं
विसुद्धिं परिसुद्धिं मुत्तिं विमुत्तिं परिमुत्तिं वदन्ति कथेन्ति भणन्ति
२५ दीपयन्ति वोहरन्ती ति – सीलब्बतेना पि वदन्ति सुद्धिं ।

अनेकरूपेन वदन्ति सुद्धिं ति । अनेकविधिकोतूहलमङ्गलेन
सुद्धिं विसुद्धिं परिसुद्धिं मुत्तिं विमुत्तिं परिमुत्तिं वदन्ति कथेन्ति
भणन्ति दीपयन्ति वोहरन्ती ति – अनेकरूपेन वदन्ति सुद्धिं ।

२५ ते चे मुनी ब्रूसि अनोघतिष्णे ति । ते चे ति – दिटुगतिके ।
मुनी ति । मोनं बुच्चति ब्राणं ... पे० ... सङ्गजालमतिच्च सो मुनि ।
ब्रूसि अनोघतिष्णे ति । कामोघं भवोघं दिटोघं अविज्जोघं अतिष्णे
अनतिककन्ते असमतिककन्ते अवीतिवत्ते अन्तोजातिजरामरणे परिवत्तेन्ते
अन्तोसंसारपथे परिवत्तेन्ते जातिया अनुगते जराय अनुसटे व्याधिना

१. अतिष्णे अनतिष्णे अनितिष्णे – स्या० । २. परिवत्तते – स्या०; एवमुपरि पि

अभिभूते मरणेन अब्भाहृते अताणे अलेणे असरणे असरणीभूते ।
ब्रूसी ति । ब्रूसि आचिक्खसि देसेसि पञ्चपेसि पटुपेसि विवरसि विभ-
जसि उत्तानीकरोसि पकासेसी ति – ते चे मुनी ब्रूसि अनोघतिणे ।

B. 120

अथ को चरहि देवमनुस्सलोके अतारि जातिं च जरं च मारिसा
ति । अथ को एसो सदेवके लोके समारके सब्रह्मके स्समण्ड्राह्यणिया^६
पजाय सदेवमनुस्साय जातिजरामरणं अतरि' उत्तरि' पतरि समति-
कमि वीतिवत्तयि । मारिसा ति । पियवचनं गरुवचनं सगारवसप्प-
तिस्साधिवचनमेतं – मारिसा ति – अथ को चरहि देवमनुस्सलोके
अतारि जातिं च जरं च मारिस ।

पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं ति । पुच्छामि तं ति । पुच्छामि
तं याच्चामि तं अज्भेसामि तं पसादेमि* तं । भगवा ति । गारवाधि-
वचनमेतं ...पे०... सच्छिका पञ्चति, यदिदं भगवा ति । ब्रूहि मेतं
ति । ब्रूहि आचिक्खाहि देसेहि पञ्चपेहि पटुपेहि विवराहि विभजाहि
उत्तानीकरोहि पकासेही ति – पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं । तेनाह
सो ब्राह्मणो –

15

“ये केचिमे समण्ड्राह्यणासे, (इच्चायस्मा नन्दो)
दिट्ठसुतेना पि वदन्ति सुद्धिं ।
सीलब्बतेना पि वदन्ति सुद्धिं,
अनेकरूपेन वदन्ति सुद्धिं ।
ते चे मुनी ब्रूसि अनोघतिणे,
अथ को चरहि देवमनुस्सलोके ।
अतारि जातिं च जरं च मारिस,
पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं” ति ॥

20

५१. नाहं सब्बे समण्ड्राह्यणासे, (नन्दा ति भगवा)
जातिजराय निवृता ति ब्रूमि ।
ये सीध दिट्ठं व सुतं मुतं वा,
सीलब्बतं वा पि पहाय सब्बं ॥

25

१-१. अतारि उत्तारि – स्था० । *. तं कथमस्तु पुमेतिच्छामी ति स्था० पोत्के
ब्रष्टिको पाठो दिस्सति ।

अनेकरूपं पि पहाय सब्बं,
तण्हं परिज्ञाय अनासवासे ।
ते वे नरा ओघतिष्णा ति ब्रूमि ॥

B. 121 नाहं सब्बे समणब्राह्मणासे नन्दा ति भगवा जातिजराय निवुता

५ ति ब्रूमी ति । नाहं, नन्द, सब्बे समणब्राह्मणा जातिजराय आवुता निवुता ओवुता' पिहिता पटिच्छन्ना पटिकुज्जिता ति वदामि । अत्थ ते समणब्राह्मणा येसं जाति च जरामरणं च पहीना उच्छिन्न-मूला तालावत्थुक्ता अनभावंकता' आयंति अनुप्पादधम्मा ति ब्रूमि आचिकखामि देसेमि पञ्चपेमि पटुपेमि विवरामि विभजामि उत्तानी-१० करोमि पकासेमी ति – नाहं सब्बे समणब्राह्मणासे नन्दा ति भगवा जाति जराय निवुता ति ब्रूमि ।

१५ ये सीध दिटुं वा सुतं मुतं वा सीलब्बतं वा पि पहाय सब्बं ति । ये सब्बा दिटुसुद्धियो पहाय जहित्वा' पजहित्वा विनोदेत्वा व्यन्तीकरित्वा अनभावं गमेत्वा । ये सब्बा सुतसुद्धियो पहाय ...पे०... १० ये सब्बा मुतसुद्धियो पहाय, ये सब्बा दिटुसुतमुतसुद्धियो पहाय ये सब्बा सीलसुद्धियो पहाय, ये सब्बा वतसुद्धियो पहाय, ये सब्बा सीलब्बतसुद्धियो पहाय जहित्वा पजहित्वा विनोदेत्वा व्यन्तीकरित्वा अनभावं गमेत्वा ति – ये सीध दिटुं व सुतं मुतं वा सीलब्बतं वा पि पहाय सब्बं ।

२० अनेकरूपं पि पहाय सब्बं ति । अनेकविधकोतूहलमङ्गलेन सुद्धिं विसुद्धिं परिसुद्धिं मुत्तिं विमुत्तिं परिमुत्तिं पहाय जहित्वा पजहित्वा विनोदेत्वा व्यन्तीकरित्वा अनभावं गमेत्वा ति – अनेकरूपं पि पहाय सब्बं ।

२५ तण्हं परिज्ञाय अनासवासे' ते वे नरा ओघतिष्णा ति ब्रूमी ति । तण्हा ति । रूपतण्हा सदृतण्हा गन्धतण्हा रसतण्हा फोटुब्ब-तण्हा धम्मतण्हा । तण्हं परिज्ञाया ति । तण्हं तीहि परिज्ञाहि परिजानित्वा – ज्ञातपरिज्ञाय, तीरणपरिज्ञाय, पहानपरिज्ञाय ।

कतमा ब्रातपरिज्ञा ? तण्हं जानाति' । "अयं रूपतण्हा अयं सदृतण्हा अयं गन्धतण्हा अयं रसतण्हा अयं फोटुब्बतण्हा अयं धम्मतण्हा" ति जानाति पस्सति – अयं ब्रातपरिज्ञा ।

कतमा तीरणपरिज्ञा ? एवं ब्रातं कत्वा तण्हं तीरेति अनिच्छतो दुक्खतो रोगतो गण्डतो ...पे०... निस्सरणतो' तीरेति – अयं ५ तीरणपरिज्ञा ।

कतमा पहानपरिज्ञा ? एवं तीरयित्वा' तण्हं पजहृति विनोदेति व्यन्तीकरोति अनभावं गमेति । वुत्तज्ज्हेतं भगवता – 'यो, भिक्खवे, तण्हाय छन्दरागो तं पजहृथ । एवं सा तण्हा पहीना भविस्सति उच्चिन्नमूला तालावत्थुकता अनभावंकता आयति १० अनुप्पादधम्मा" । अयं पहानपरिज्ञा । तण्हं परिज्ञाया ति । तण्हं इमाहि तीहि परिज्ञाहि परिज्ञानित्वा । अनासवा ति । चत्तारो आसवा – कामासवो, भवासवो, दिट्टासवो, अविज्ञासवो । येसं इमे आसवा पहीना उच्चिन्नमूला तालावत्थुकता अनभावंकता आयति १५ अनुप्पादधम्मा, ते वुच्चन्ति अनासवा अरहन्तो' खीणासवा – तण्हं परिज्ञाय अनासवा ।

ते वे नरा ओघतिष्णा ति बूमी ति । ये तण्हं परिज्ञाय अनासवा, ते कामोघं तिष्णा भवोघं तिष्णा दिट्टोघं तिष्णा अविज्जोघं तिष्णा सब्बसंसारपथं तिष्णा उत्तिष्णा नित्तिष्णा अतिकक्न्ता समतिकक्न्ता वीतिवत्ता ति बूमि आचिक्खामि देसेमि पञ्जपेमि २० पट्टपेमि विवरामि विभजामि उत्तानीकरोमि पकासेमी ति – तण्हं परिज्ञाय अनासवासे ते वे नरा ओघतिष्णा ति बूमि । तेनाह भगवा –

"नाहं सब्बे समणब्राह्मणासे, (नन्दा ति भगवा)
जातिजराय निवृता ति बूमि ।
ये सीध दिट्टं व सुतं मुतं वा,
सीलब्बतं वा पि पहाय सब्बं ।

१. पजानाति – स्या० । २. अनिस्सरणतो – स्या० । ३. तिरेत्वा – स्या० । ४. ये ति अरहन्तो – स्या० ।

अनेकरूपं पि पहाय सब्बं,
तण्हं परिच्छाय अनासवासे ।
ते वे नरा ओघतिष्णा ति ब्रूमी” ति ॥

५ ४२. एताभिनन्दामि वचो महेसिनो,
सुकित्तिं गोतमनूपधीकं ।
ये सीध दिट्ठं व सुतं मुतं वा,
सीलब्बतं वा पि पहाय सब्बं ।
अनेकरूपं पि पहाय सब्बं,
तण्हं परिच्छाय अनासवासे ।
१० अहं पि ते ओघतिष्णा ति ब्रूमि ॥

B. 123

एताभिनन्दामि वचो महेसिनो ति । एतं ति । तुञ्हं वचनं
व्यप्पथं देसनं अनुसासनं अनुसिद्धुं नन्दामि अभिनन्दामि मोदामि
अनुमोदामि इच्छामि सादियामि पथ्यामि पिहयामि अभिजप्यामि ।
महेसिनो ति । किं महेसि भगवा ? महन्तं सीलकखन्धं एसी गवेसी
१५ परियेसी ति महेसि ... पे० ... कहं नरासभो ति महेसी ति – एताभि-
नन्दामि वचो महेसिनो ।

सुकित्तिं गोतमनूपधीकं ति । सुकित्तिं ति । सुकित्तिं
सुआचिकित्तं सुदेसितं सुपञ्चपितं सुपट्टपितं सुविवट^१ सुविभतं
सुउत्तानीकतं सुपकासितं । गोतमनूपधीकं ति । उपधी वुच्चन्ति किलेसा
२० च खन्धा च अभिसङ्घारा च । उपधिष्पहानं उपधिवूपसमं उपधिनिस्सगं
उपधिपटिष्पसद्धं अमतं निब्बानं ति – सुकित्तिं गोतमनूपधीकं ।

ये सीध दिट्ठं व सुतं मुतं वा सीलब्बतं वा पि पहाय सब्बं
ति । ये सब्बा दिट्ठसुद्धियो पहाय जहित्वा पजहित्वा विनोदेत्वा
व्यन्तीकरित्वा अनभावं गमेत्वा । ये सब्बा सुतसुद्धियो ... पे० ...
२५ ये सब्बा मुतसुद्धियो ... ये सब्बा दिट्ठसुतमुतसुद्धियो ... ये सब्बा सील-
सुद्धियो ... ये सब्बा वतसुद्धियो ... ये सब्बा सीलब्बतसुद्धियो पहाय जहित्वा
पजहित्वा विनोदेत्वा व्यन्तीकरित्वा अनभावं गमेत्वा ति – ये सीध
दिट्ठं व सुतं मुतं वा सीलब्बतं वा पि पहाय सब्बं ।

१. सुविवरितं – स्या० ।

अनेकरूपं पि पहाय सब्बं ति । अनेकविधकोतूहलमङ्गलेन
सुद्धिं विसुद्धिं परिसुद्धिं मुत्तिं विमुत्तिं परिमुत्तिं पहाय जहित्वा
पजहित्वा विनोदेत्वा व्यन्तीकरित्वा अनभावं गमेत्वा ति – अनेकरूपं
पि पहाय सब्बं ।

तण्हं परिज्ञाय अनासवासे अहं पि ते ओघतिष्णा ति १
ब्रूमी ति । तण्हा ति – रूपतण्हा सदृतण्हा गन्धतण्हा रसतण्हा फोटुब्ब-
तण्हा धम्मतण्हा । तण्हं परिज्ञाया ति । तण्हं तीहि परिज्ञाहि
परिजानित्वा – बातपरिज्ञाय, तीरणपरिज्ञाय, पहानपरिज्ञाय ।
कतमा बातपरिज्ञा ? तण्हं जानाति, अयं रूपतण्हा अयं सदृतण्हा
अयं गन्धतण्हा अयं रसतण्हा अयं फोटुब्बतण्हा अयं धम्मतण्हा ति १०
जानाति पस्सति – अयं बातपरिज्ञा ।

कतमा तीरणपरिज्ञा ? एवं बातं कत्वा तण्हं तीरेति
अनिच्छतो दुक्खतो रोगतो गण्डतो सल्लतो अघतो आवाधतो परतो
पलोकतो ईंतितो उपद्वयतो भयतो उपसम्मतो चलतो पभङ्गुतो
अदधुवतो अताणतो अलेणतो असरणतो असरणीभूततो रित्ततो
तुच्छतो सुञ्चतो अनत्ततो आदीनवतो विपरिणामधम्मतो असारकतो
अघमूलतो' वधकतो विभवतो सासवतो सह्वततो मारामिसतो
जातिधम्मतो जराधम्मतो व्याधिधम्मतो मरणधम्मतो सोकपरि-
देवदुक्खदोमनस्सुपायासधम्मतो संकिलेसधम्मतो' समुदयतो अत्यङ्गमतो
अस्सादतो' आदीनवतो निस्सरणतो तीरेति – अयं तीरणपरिज्ञा । २०

कतमा पहानपरिज्ञा ? एवं तीरयित्वा तण्हं पजहति
विनोदेति व्यन्तीकरोति अनभावं गमेति – अयं पहानपरिज्ञा ।

तण्हं परिज्ञाया ति । तण्हं इमाहि तीहि परिज्ञाहि
परिजानित्वा । अनासवा ति । चत्तारो आसवा – कामासवो, भवासवो,
दिट्ठासवो, अविज्जासवो । येसं इमे आसवा पहीना उच्छिन्नमूला
तालावत्थुकता अनभावकता आयति अनुप्पादधम्मा, ते वुच्चन्ति
अनासवा अरहन्तो खीणासवा । तण्हं परिज्ञाय अनासवासे अहं पि
ते ओघतिष्णा ति ब्रूमी ति । ये तण्हं परिज्ञाय अनासवा, अहं पि

१. अघमूलतो – स्याऽ । २. स्याऽ पोत्यके नत्यि । ३. अनस्सादतो – स्याऽ ।

ते कामोघं तिष्णा भवोघं तिष्णा दिट्ठोघं तिष्णा अविज्जोघं तिष्णा
सब्बसंसारपथं तिष्णा उत्तिष्णा नित्तिष्णा अतिककन्ता समतिककन्ता
वीतिवत्ता ति ब्रूमि वदामि ति – तष्णं परिज्ञाय अनासवासे अहं
पि ते ओघतिष्णा ति ब्रूमि। तेनाह सो ब्राह्मणो –

५
 “एताभिनन्दामि वचो महेसिनो,
 सुकित्तिं गोतमनूपधीकं ।
 ये सीध दिँ व सुं मुं वा,
 सीलब्बतं वा पि पहाय सब्बं ।
 अनेकरूपं पि पहाय सब्बं,
 तथं परिज्ञाय अनासदासे ।
 १० अहं पि ते ओघतिणा ति ब्रूमी” ति ॥
 नन्दमाणवपृच्छानिहेसो सत्तमो ।

८. हेमकमाणवपुच्छानिदेसो

P-105

५३. ये मे पुब्बे विद्याकंसु, (इच्चायस्मा हेमको)
हरं गोतमसासना।

इच्छासि इति भविस्सति, सब्बं तं इतिहीतिहं ।
सब्बं तं तवकवद्वनं, नाहं तत्थ अभिरमिं ॥

$\hat{f}_2 = f_2 \circ \hat{f}_1$, $\hat{f}_1 = f_1 \circ \hat{f}_2$

ये मे पुब्बे विद्याकंसु ति । यो' च बावरी ब्राह्मणो ये चञ्चे
तस्स आचरिया, ते सकं दिट्ठिं सकं खन्तिं सकं रुचिं सकं लद्धिं सकं
अजभासयं सकं अधिष्पायं व्याकंसु' आचिकित्सु देसयिंसु पञ्जपिसु
पटुपिसु विवरिंसु विभजिसु उत्तानीअकंसु पकासेसुं ति - ये मे पुब्बे
विद्याकंसु । इच्छायस्मा हेमको ति । इच्छा ति । पदसन्धि ...पे०...
पदानुपुब्बतापेतं - इच्छा ति । आयस्मा ति । पियवचनं ... पे०... । हेमको
ति - तस्स ब्राह्मणस्स नामं ...पे०... अभिलापो ति - इच्छायस्मा हेमको ।

हुरं गोतमसासना ति । हुरं गोतमसासना परं गोतमसासना
पुरे गोतमसासना पठमतरं गोतमसासना बुद्धसासना जिनसासना
तथागतसासना अरहन्तसासना ति - हुरं गोतमसासना ।

१. येति यो - स्याऽ। २. व्याकरिसु - स्याऽ।

इच्चासि इति भविस्सती ति । एवं किर आसि, एवं किर भविस्सती ति – इच्चासि इति भविस्सति ।

सब्बं तं इतिहीतिहं ति । सब्बं तं इतिहीतिहं इतिकिराय परम्पराय पिटकसम्पदाय तक्कहेतु नयहेतु आकारपरिवितकेन दिट्ठिनिजभानक्खन्तिया न सामं सयमभिञ्चातं न अत्तपच्चक्खधम्मं ८ कथयिंसू ति – सब्बं तं इतिहीतिहं ।

सब्बं तं तक्कवडुनं ति । सब्बं तं तक्कवडुनं वितक्कवडुनं सङ्क्षिप्पवडुनं कामवितक्कवडुनं व्यापादवितक्कवडुनं विहिसावितक्कवडुनं बातिवितक्कवडुनं जनपदवितक्कवडुनं अमरावितक्कवडुनं परानुदयतापटिसंयुत्तवितक्कवडुनं^{१०} लाभसक्कारसिलोकपटिसंयुत्तवितक्कवडुनं ति – सब्बं तं तक्कवडुनं ।

नाहं तत्थ अभिरमिं ति । नाहं तत्थ अभिरमिं न विन्दि नाधिगच्छि न पटिलभिं ति – नाहं तत्थ अभिरमिं । तेनाहं सो ब्राह्मणो –

“ये मे पुन्वे वियाकंसु, (इच्चायस्मा हेमको)
हुरं गोतमसासना ।

इच्चासि इति भविस्सति, सब्बं तं इतिहीतिहं ।
सब्बं तं तक्कवडुनं, नाहं तत्थ अभिरमिं” ति ॥

५४. त्वं च मे धम्ममक्खाहि, तण्हानिग्धातनं मुनि ।
यं विदित्वा सतो चरं, तरे लोके विसर्त्तिकं ॥

त्वं च मे धम्ममक्खाही ति । त्वं ति । भगवन्तं भणति । धम्ममक्खाही ति । धम्मं ति । आदिकल्याणं मज्जेकल्याणं परियो-सानकल्याणं सात्थं सव्यञ्जनं केवलपरिपुणं परिसुद्धं ब्रह्मचरियं, चत्तारो सतिपट्टाने चत्तारो सम्प्पधाने चत्तारो इद्धिपादे पञ्चन्द्रियानि पञ्च वलानि सत्त बोजभङ्गे अरियं अट्टज्जिकं मग्मं निब्बानं च निब्बानगामिनिं च पटिपदं अक्खाहि आचिक्खाहि देसेहि पञ्चपेहि पट्टपेहि विवराहि विभजाहि उत्तानीकरोहि पकासेही ति – त्वं च मे धम्ममक्खाहि ।

१. अमरवितक्कवडुनं – स्या० । २. परानुदयता० – स्या० ।

तण्हानिग्धातनं मुनी ति । तण्हा ति – रूपतण्हा ...पे०... धम्मतण्हा । तण्हानिग्धातनं तण्हापहानं तण्हावूपसमं तण्हापटिनिसग्मं तण्हापटिप्पसद्धिं अमतं निब्बानं । मुनी ति । मोनं वुच्चति जाणं ...पे०... सङ्गजालमतिच्च सो मुनी ति – तण्हानिग्धातनं मुनि ।

५ यं विदित्वा सतो चरं ति । यं विदितं कत्वा तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा । “सब्वे सङ्घारा अनिच्छा” ति विदितं कत्वा तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा, “सब्वे सङ्घारा दुक्खा” ति ... “सब्वे धम्मा अनत्ता” ति ...पे०... “यं किञ्चिच समुदयधम्मं सब्वं तं निरोधधम्मं” ति विदितं कत्वा १० तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा । सतो ति । चतूहि कारणेहि सतो काये कायानुपस्सनासतिपट्टानं भावेन्तो सतो ...पे०... सो वुच्चति सतो । चरन्तो विहरन्तो इरियन्तो वत्तेन्तो पालेन्तो यपेन्तो यापेन्तो ति – यं विदित्वा सतो चरं ।

तरे लोके विसत्तिकं ति । विसत्तिका वुच्चति तण्हा । यो १५ रागो सारारागो ... पे० ... अभिज्ञा लोभो अकुसलमूलं । विसत्तिका ति ।
B. 127 केनद्वेन विसत्तिका ... पे० ... विसटा वित्थता ति विसत्तिका । लोके ति । अपायलोके मनुस्सलोके देवलोके खन्धलोके धातुलोके आयतन-लोके । तरे लोके विसत्तिकं ति । लोके वेसा विसत्तिका लोके वेतं विसत्तिकं सतो तरेय्यं¹ उत्तरेय्यं पतरेय्यं समतिकमेय्यं वीतिवत्तेय्यं २० ति – तरे लोके विसत्तिकं । तेनाह सो ब्राह्मणो –

“तं च मे धम्ममक्खाहि, तण्हानिग्धातनं मुनि ।
यं विदित्वा सतो चरं, तरे लोके विसत्तिकं” ति ॥

५५. इध दिट्टसुतमुतविज्ञातेसु, पियरूपेसु हेमक ।
छन्दरागविनोदनं, निब्बानपदमच्छुतं ॥

२५ इध दिट्टसुतमुतविज्ञातेसू ति । दिट्टं ति – चक्खुना दिट्टं सुतं ति – सोतेन सुतं । मुतं ति – धानेन² धायितं जिब्हाय सायितं कायेन फुट्टं । विज्ञातं ति – मनसा विज्ञातं³ ति – इध दिट्टसुतमुत-विज्ञातेसु ।

१. तरेय्य – स्या०; एवमुपरि पि । २. मुतं धानेन – स्या० । ३. जातं – स्या० ।

पियरूपेसु हेमका ति । किञ्च लोके पियरूपं सातरूपं ?
 चक्रु लोके पियरूपं सातरूपं, सोतं लोके ... धानं लोके ... जिह्वा
 लोके ... कायो लोके ... मनो लोके पियरूपं सातरूपं; रूपा लोके
 पियरूपं सातरूपं, सद्वा लोके ... गन्धा लोके ... रसा लोके ... फोटुब्बा
 लोके ... धम्मा लोके पियरूपं सातरूपं; चक्रुविज्ञाणं लोके पियरूपं ५
 सातरूपं, सोतविज्ञाणं लोके पियरूपं सातरूपं, धानविज्ञाणं लोके ...
 जिह्वाविज्ञाणं लोके ... कायविज्ञाणं लोके ... मनोविज्ञाणं लोके
 पियरूपं सातरूपं, चक्रुसम्फस्सो लोके ... सोतसम्फस्सो लोके ...
 धानसम्फस्सो लोके ... जिह्वासम्फस्सो लोके ... कायसम्फस्सो लोके ...
 मनोसम्फस्सो लोके पियरूपं सातरूपं; चक्रुसम्फस्सजा वेदना १०
 लोके पियरूपं सातरूपं ... सोतसम्फस्सजा वेदना ... धानसम्फस्सजा
 वेदना ... जिह्वासम्फस्सजा वेदना ... कायसम्फस्सजा वेदना ...
 मनोसम्फस्सजा वेदना लोके पियरूपं सातरूपं; रूपसञ्चा लोके ...
 सद्वसञ्चा लोके ... गन्धसञ्चा लोके ... रससञ्चा लोके ... फोटुब्ब-
 सञ्चा लोके ... धम्मसञ्चा लोके पियरूपं सातरूपं, रूपसञ्चेतना १५ B. 128
 लोके ... सद्वसञ्चेतना लोके ... गन्धसञ्चेतना लोके ... रससञ्चेतना
 लोके ... फोटुब्बसञ्चेतना लोके ... धम्मसञ्चेतना लोके पियरूपं
 सातरूपं; रूपतण्हा लोके ... सद्वतण्हा लोके ... गन्धतण्हा लोके ...
 रसतण्हा लोके ... फोटुब्बतण्हा लोके ... धम्मतण्हा लोके पियरूपं
 सातरूपं; रूपवितव्को लोके ... सद्वितव्को लोके ... गन्धवितव्को २०
 लोके ... रसवितव्को लोके ... फोटुब्बवितव्को लोके ... धम्म-
 वितव्को लोके पियरूपं सातरूपं; रूपविचारो लोके पियरूपं सातरूपं,
 सद्विचारो लोके ... गन्धविचारो लोके ... रसविचारो लोके ...
 फोटुब्बविचारो लोके ... धम्मविचारो लोके पियरूपं सातरूपं ति -
 पियरूपेसु हेमक । २५

छन्दरागविनोदनं ति । छन्दरागो ति । यो कामेसु कामच्छन्दो
 कामरागो कामनन्दी कामतण्हा कामसिनेहो कामपरिळाहो काम-
 मुञ्चा कामजङ्कोसानं कामोघो कामयोगो कामुपादानं कामच्छन्दनी-
 वरणं । छन्दरागविनोदनं ति । छन्दरागप्पहानं छन्दरागवूपसमं
 छन्दरागपटिनिस्समं छन्दरागपटिप्पस्सद्वं अमतं निव्वानं ति - ३०
 छन्दरागविनोदनं ।

निव्वानपदमच्चुतं ति । निव्वानपदं ताणपदं लेणपदं सरणपदं
अभयपदं । अच्चुतं ति । निच्चं धुवं सस्तं अविपरिणामधम्मं ति –
निव्वानपदमच्चुतं । तेनाह भगवा–

“इध दिट्ठसुतमुतविज्ञातेसु, पियरूपेसु हेमक ।
छन्दरागविनोदनं, निव्वानपदमच्चुतं” ति ॥

५६. एतदञ्जाय ये सता, दिट्ठधम्माभिनिव्वुता ।
उपसन्ता च ते सदा, तिष्णा लोको विसत्तिक ॥

एतदञ्जाय ये सता ति । एतं ति । अमतं निव्वानं । यो सो
सब्बसह्वारसमथो सब्बूपविपटिनिस्सगो तष्ट्रक्खयो विरागो निरोधो
निव्वानं । अञ्जाय ति । अञ्जाय जानित्वा तुलयित्वा तीरयित्वा
विभावयित्वा विभूतं कत्वा । “सब्बे सह्वारा अनिच्चा” ति अञ्जाय
जानित्वा तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा । “सब्बे
सह्वारा दुक्खा” ति ... “सब्बे धम्मा अनन्ता” ति...पे०... “यं किञ्चिच
समुदयधम्मं सब्बं तं निरोधधम्मं” ति अञ्जाय जानित्वा तुलयित्वा
तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा । ये ति – अरहन्तो खीणासवा ।
B. 129 15 सता ति – चतूहि कारणेहि सता । काये कायानुपस्सनासति-
पट्टानं भावितत्ता’ सता ... पे०... ते वुच्चन्ति सता ति – एतदञ्जाय
ये सता ।

दिट्ठधम्माभिनिव्वुता ति । दिट्ठधम्मा ति । दिट्ठधम्मा जातधम्मा
20 तुलितधम्मा तीरितधम्मा विभूतधम्मा विभावितधम्मा । “सब्बे
सह्वारा अनिच्चा” ति दिट्ठधम्मा ...पे०... “यं किञ्चिच समुदयधम्मं
सब्बं तं निरोधधम्मं” ति दिट्ठधम्मा ब्रातधम्मा तुलितधम्मा
तीरितधम्मा विभूतधम्मा विभावितधम्मा । अभिनिव्वुता ति । रागस्स
निव्वापितत्ता निव्वुता, दोसस्स निव्वापितत्ता निव्वुता, मोहस्स
25 निव्वापितत्ता निव्वुता, कोधस्स ... उपनाहस्स ... सब्बाकुसलाभि-
सह्वारानं सन्तत्ता समितत्ता वूपसमितत्ता निजभातत्ता निव्वुतत्ता
विगतत्ता पटिप्पसद्धत्ता सन्ता उपसन्ता वूपसन्ता निव्वुता पटिप्प-
सद्धा ति – दिट्ठधम्माभिनिव्वुता ।

१. भावेन्ता – स्या० । २. अभिनिव्वुता – स्या०; एवमुपरि ति ।

उपसन्ता च ते सदा ति । उपसन्ता ति । रागस्स उपसमितता निब्बापितता उपसन्ता ... दोसस्स ... मोहस्स ... कोधस्स ... उपनाहस्स ... पे० ... सब्बाकुसलाभिसङ्घारानं सन्तत्ता समितता वूपसमितता निजभातता निब्बुतता विगतता पटिप्पसद्वत्ता सन्ता उपसन्ता वूपसन्ता निब्बुता पटिप्पसद्वा - ति उपसन्ता । ते ति - अरहन्तो ५ खीणासवा । सदा ति । सदा' सब्बकालं निच्चकालं धुवकालं सततं समितं अब्बोकिण्णं पोङ्गानुपोङ्गं उदकुमिमजातं अबीचिसन्ततिसहितं फस्सतं' पुरेभतं पच्छाभतं पुरिमयामं' मजिभमयामं पच्छमयामं काळे जुण्हे वस्से हेमन्ते गिम्हे पुरिमे वयोखन्धे मजिभमे वयोखन्धे पच्छिमे वयोखन्धे ति - उपसन्ता च ते सदा । १०

तिण्णा लोके विसत्तिकं ति । विसत्तिका वुच्चति तण्हा । यो रागो सारागो ... पे० ... अभिजभा लोभो अकुसलमूलं । विसत्तिका ति । केनट्रेन' विसत्तिका ... पे० ... विसटा विथता ति विसत्तिका । लोके ति । अपायलोके ... पे० ... आयतनलोके । तिण्णा लोके विसत्तिकं ति । लोके वेसा विसत्तिका लोके वेतं विसत्तिकं तिण्णा उत्तिण्णा १५ नित्थिण्णा' अतिककन्ता समतिककन्ता वीतिवत्ता ति - तिण्णा लोके विसत्तिकं । तेनाह भगवा -

“एतदञ्जाय ये सता, दिटुधम्माभिनिब्बुता ।

B. 130

उपसन्ता च ते सदा, तिण्णा लोके विसत्तिकं” ति ॥

सह गाथापरियोसाना ... पे० ... सत्था मे भन्ते भगवा, सावको- २० हमस्मी ति ।

हेमकमाणवपुच्छानिदेसो अट्ठमो ।

९. तोदेष्यमाणवपुच्छानिदेसो

५७. यस्मिं कामा न वसन्ति, (इच्चायस्मा तोदेष्यो)
तण्हा यस्स न विज्जति ।
कथंकथा च यो तिण्णो, विमोक्षो तस्स कीदिसो ॥

१. सदा सब्बदा - स्या० । २-२. पोखानुपोखं उदकुमिमजातं - स्या० । ३. फुस्ति - स्या० । ४. पुरिमयामे - स्या०; एवमृपरिपि । ५. केनत्थेन - स्या० । ६. नित्थिण्णा - स्या० ।
चू० नि०-१८

यस्मिं कामा न वसन्ति ति । यस्मिं कामा न वसन्ति न संवसन्ति न आवसन्ति न' परिवसन्ती ति – यस्मिं कामा न वसन्ति' । इच्चायस्मा तोदेय्यो ति । इच्चा ति । पदसन्धि ...पे०... पदानुपुब्बतापेतं – इच्चा ति । आयस्मा ति । पियवचनं ...पे०... । तोदेय्यो ति । तस्स
५ ब्राह्मणस्स नामं ...पे०... अभिलापो ति – इच्चायस्मा तोदेय्यो ।

तण्हा यस्स न विज्जती ति । तण्हा यस्स नत्थि न सति न संविज्जति नुपलब्धति बाणगिना दङ्गा ति – तण्हा यस्स न विज्जति ।

कथंकथा च यो तिष्णो ति । कथंकथा च यो तिष्णो उत्तिष्णो
नित्थिष्णो अतिककन्तो समतिककन्तो वीतिवत्तो ति – कथंकथा च
१० यो तिष्णो ।

विमोक्खो तस्स कीदिसो ति । विमोक्खो तस्स कीदिसो किंसण्ठितो किंपकारो किंपटिभागो इच्छितब्बो ति विमोक्खं पुच्छती ति – विमोक्खो तस्स कीदिसो । तेनाह सो ब्राह्मणो –

“यस्मिं कामा न वसन्ति, (इच्चायस्मा तोदेय्यो)

१५ तण्हा यस्स न विज्जति ।

कथंकथा च यो तिष्णो, विमोक्खो तस्स कीदिसो” ति ॥

५८. यस्मिं कामा न वसन्ति, (तोदेय्या ति भगवा)

तण्हा यस्स न विज्जति ।

कथंकथा च यो तिष्णो, विमोक्खो तस्स नापरो ॥

२० यस्मिं कामा न वसन्ती ति । यस्मिं ति । यस्मिं' पुग्गले'
अरहन्ते खीणासवे । कामा ति । उद्दानतो द्वे कामा – वत्थुकामा च
किलेसकामा च ...पे०... इमे वुच्चन्ति वत्थुकामा ...पे०... इमे वुच्चन्ति
किलेसकामा । यस्मिं कामा न वसन्ती ति । यस्मिं कामा न वसन्ति
न संवसन्ति न आवसन्ति न परिवसन्ती ति – यस्मिं कामा न वसन्ति ।

२५ तोदेय्या ति भगवा ति । तोदेय्या ति । भगवा तं ब्राह्मणं
नामेन आलपति । भगवा ति । गारवाधिवचनमेतं ... पे० ... सच्छिका
पञ्जति, यदिदं भगवा ति – तोदेय्या ति भगवा ।

१-१. स्या० पोत्थके नत्थि । २. पादानुपुब्बकमेतं – स्या० । ३-३. स्या० पोत्थके नत्थि ।

तण्हा यस्स न विज्जती ति । तण्हा ति – रूपतण्हा सद्वतण्हा
गन्धतण्हा रसतण्हा फोटुब्बतण्हा धम्मतण्हा । यस्सा ति – अरहतो
खीणासवस्स । तण्हा यस्स न विज्जती ति । तण्हा यस्स नत्थि न
सति न संविज्जति नुपलब्धति, पहीना समुच्छिन्ना वूपसन्ता पटि-
प्पस्सद्वा अभब्बुप्पत्तिका ब्राणगिना दड्वा ति – तण्हा यस्स न विज्जति । ६

कथंकथा च यो तिष्णो ति । कथंकथा वुच्चति विचिकिच्छा ।
दुक्खे कह्वा ... पे० ... छम्भिततं चित्तस्स मनोविलेखो । यो ति – यो सो
अरहं^१ खीणासवो । कथंकथा च यो तिष्णो ति । कथंकथा च यो
तिष्णो उत्तिष्णो नित्यिष्णो अतिककन्तो समतिककन्तो वीतिवत्तो
ति – कथंकथा च यो तिष्णो । १९

विमोक्खो तस्स नापरो ति । नत्थि तस्स अपरो विमोक्खो
येन विमोक्खेन विमुच्चेय्य । विमुत्तो सो । कतं^२ तस्स विमोक्खेन
करणीयं ति – विमोक्खो तस्स नापरो । तेनाह भगवा –

“यस्मिं कामा न वसन्ति, (तोदेय्या ति भगवा)

तण्हा यस्स न विज्जति । १५

कथंकथा च यो तिष्णो, विमोक्खो तस्स नापरो” ति ॥

५९. निराससो सो उद आससानो,
पञ्चाणवा सो उद पञ्चकप्पी ।
मुनिं अहं सकक यथा विजञ्जं,
तं मे वियाच्चिक्ख समन्तचक्खु ॥

B. 132

निराससो सो उद आससानो ति । नित्तण्हो सो, उदाहु सतण्हो
रूपे^३ ‘आसीसति’, सदे ... गन्धे ... रसे ... फोटुब्बे ... कुलं ... गणं ... आवासं ...
लाभं ... यसं ... पसंसं ... सुखं ... चीवरं ... पिण्डपातं ... सेनासनं ... गिलान-
पञ्चयभेसञ्जपरिक्खारं ... कामधातुं ... रूपधातुं ... अरूपधातुं ... कामभवं ...
रूपभवं ... अरूपभवं ... सञ्जाभवं ... असञ्जाभवं ... नेवसञ्जानासञ्जा�-
भवं ... एकवोकारभवं ... चतुवोकारभवं ... पञ्चवोकारभवं ... अतीतं ...
अनागतं ... पञ्चुप्पन्नं ... दिट्ठसुतमुतविज्ञातव्वे धम्मे आसीसति सादियति
पत्थेति पिहेति अभिजप्पती ति – निराससो सो उद आससानो । २०

१. स्या० पोत्थके नत्थि । २. कवं – स्या० । ३-३. रूप आसीसति – स्या० ।

पञ्जाणवा सो उद पञ्जकण्पी ति । पञ्जाणवा सो ति । पण्डितो पञ्जवा बुद्धिमा जाणी विभावी मेधावी । उद पञ्जकण्पी ति । उदाहु अट्टसमापत्तिबाणेन वा पञ्चाभिञ्चाबाणेन वा मिच्छाबाणेन वा तण्हाकण्पं वा दिट्ठिकण्पं वा कण्पेति जनेति सञ्जनेति ५ निव्वत्तेति अभिनिव्वत्तेति ति – पञ्जाणवा सो उद पञ्जकण्पी ।

मुनिं अहं सकक यथा विजञ्जं ति । सकका ति । सकको भगवा^१ । सक्यकुला पव्वजितो ति पि सकको । अथ वा, अङ्गो महृद्धनो धनवा ति पि सकको । तस्समानि धनानि, सेय्यथिदं – सद्वाधनं सीलधनं हिरिधनं ओत्तप्पधनं सुतधनं चागधनं पञ्जाधनं १० सतिपट्टानधनं सम्मप्पधानधनं इद्धिपादधनं इन्द्रियधनं बलधनं बोजभ-ज्ञधनं मग्गधनं फलधनं निब्बानधनं ति । तेहि अनेकविधेहि धनरत-नेहि अङ्गो महृद्धनो धनवा ति पि सकको । अथ वा, पहु विसवी अलमत्तो सूरो वीरो विकन्तो अभीरू अच्छम्भी अनुत्रासी अपलायी पहीनभयभेरवो विगतलोमहंसो ति पि सकको । मुनिं अहं १५ सकक यथा विजञ्जं ति । सकक यथाहं मुनिं जानेय्यं आजानेय्यं विजानेय्यं पटिविजानेय्यं पटिविजभेय्यं ति – मुनिं अहं सकक यथा विजञ्जं ।

B. 133

तं मे वियाचिकल समन्तचक्खू ति । तं ति । यं पुच्छामि यं याचामि यं अजमेसामि यं पसादेमि । वियाचिकखा ति । आचिकखाहि २० देसेहि पञ्जपेहि पटुपेहि विवराहि विभजाहि उत्तानीकरोहि पका- सेहि । समन्तचक्खू ति । समन्तचक्खू वुच्चति सब्बञ्जुतबाणं ... पे०... तथागतो तेन समन्तचक्खू ति – तं मे वियाचिकव समन्तचक्खू । तेनाह सो ब्राह्मणो –

“निराससो सो उद आससानो,
२५ पञ्जाणवा सो उद पञ्जकण्पी ।
मुनिं अहं सकक यथा विजञ्जं,
तं मे वियाचिकव समन्तचक्खू” ति ॥

६०. निराससो सो न च आससानो,
पञ्जाणवा सो न च पञ्जकण्पी ।

एवं पि तोदेय्य मुनिं विजान,
अकिञ्चनं कामभवे असत्तं ॥

निराससो सो न च आससानो ति । नित्तण्हो सो । न सो सतण्हो रूपे' नासीसति' । सदे ... गन्थे ... दिट्ठसुतमुतविज्ञातवे धम्मे नासीसति न इच्छति न सादियति न पत्थेति न पिहेति नाभिजप्पती^५ ति – निराससो सो न च आससानो ।

पञ्जाणवा सो न च पञ्जकप्पी ति । पञ्जाणवा^६ ति । पण्डितो पञ्जवा वुद्धिमा जाणी विभावी मेधावी । न च पञ्जकप्पी ति । अटुसमापत्तिब्राणेन वा पञ्चाभिज्ञाब्राणेन वा मिच्छाब्राणेन वा तण्हाकप्पं वा न कप्पेति दिट्ठिकप्पं वा न कप्पेति न जनेति न सञ्जनेति न निव्वत्तेति नाभिनिव्वत्तेती ति – पञ्जाणवा सो न च पञ्जकप्पी ।

एवं पि तोदेय्य मुनिं विजाना ति । मुनी ति । मोनं वुच्चति जाणं ...पे०... सङ्गजालमतिच्च सो मुनि । एवं पि तोदेय्य मुनिं विजाना ति । तोदेय्य, एवं मुनिं जान पटिजान^७ पटिविजान^८ ति^९ – एवं पि तोदेय्य मुनिं विजान ।

अकिञ्चनं कामभवे असत्तं ति । अकिञ्चनं ति । रागकिञ्चनं दोसकिञ्चनं मोहकिञ्चनं मानकिञ्चनं दिट्ठिकिञ्चनं किलेसकिञ्चनं दुच्चरितकिञ्चनं । यस्सेतानि^१ किञ्चनानि^२ पहीनानि समुच्छिन्नानि वूपसन्तानि पटिष्पस्सद्वानि अभव्युप्तिकानि जाणग्निना दद्वानि, सो वुच्चति अकिञ्चनो । कामा ति । उद्वानतो द्वे कामा – वत्थुकामा च किलेसकामा च ...पे०... इमे वुच्चन्ति वत्थुकामा ... पे०... इमे वुच्चन्ति किलेसकामा । भवा ति । द्वे भवा – कम्मभवो च पटिसन्धिको च पुनव्यभवो ...पे०... अयं पटिसन्धिको पुनव्यभवो ।

अकिञ्चनं कामभवे असत्तं ति । अकिञ्चनं पुगलं कामे च भवे च असत्तं अलगमं अलगितं अपलिबुद्धं निखन्तं निस्सटं^{१०}

B. 134

१-१. रूपं नासीसति – स्या० । २. पञ्जाणवासो – स्या० । ३. विजान – स्या० ।
४. पटिविजानाति – स्या० । ५-५. स्या० पोत्थके नत्यि । ६-६. यस्सेते किञ्चना – स्या० ;
एवमुपरि पि । ७. निस्सद्वं – स्या० ।

विष्णुमुत्तं विसञ्जुतं विमरियादिकतेन चेतसा विहरन्तं ति – अकिञ्चनं
कामभवे असत्तं । तेनाह भगवा –

५ “निराससो सो न च आसासानो,
पञ्जाणवा सो न च पञ्जकप्पी ।
एवं पि तोदेय्य मुनिं विजान”
अकिञ्चनं कामभवे असत्तं ति ॥

सह गाथापरियोसाना ...पे०... सत्या मे भन्ते भगवा, सावको-
हमस्मी ति ।

तोदेय्यमाणवपुच्छानिहेसो नवमो ।

१०. कण्ठमाणवपुच्छानिहेसो

६१. मज्जे सरस्मिं तिटुतं, (इच्चायस्मा कण्ठे)
१० ओघे जाते महब्ये ।
जरामच्चुपरेतानं, दीपं पन्नौहि मारिस ।
त्वं च मे दीपमक्खाहि, यथायिदं नापरं सिया ॥

मज्जे सरस्मिं तिटुतं ति । सरो वुच्चति संसारो आगमनं
गमनं गमनागमनं कालं गति भवाभवो चुति च उपपत्ति च निवृत्ति
१५ च भेदो च जाति च जरा च मरणं च । संसारस्स पुरिमा पि
कोटि न पञ्चायति, पच्छिमा पि कोटि न पञ्चायति; मज्जेवं
संसारे सत्ता ठिता पतिटुता अल्लीना उपगता अज्ञोसिता अधिमुत्ता ।

B. 135 कथं संसारस्स पुरिमा कोटि न पञ्चायति? एत्का जातियो
वटुं वत्ति, ततो परं न वत्तती ति, हेवं नत्यि । एवं पि संसारस्स
२० पुरिमा कोटि न पञ्चायति । एत्कानि जातिसतानि वटुं वत्ति,
ततो परं न वत्तती ति, हेवं नत्यि । एवं पि संसारस्स पुरिमा कोटि
न पञ्चायति । एत्कानि जातिसहस्रानि वटुं वत्ति, ततो परं न
वत्तती ति, हेवं नत्यि । एवं पि संसारस्स पुरिमा कोटि न पञ्चायति ।
एत्कानि जातिसतसहस्रानि वटुं वत्ति, ततो परं न वत्तती ति,

ततो परं न वत्तती ति, हेवं नत्थि । एवं पि संसारस्स पुरिमा कोटि न पञ्चायति । एतका कप्पकोटियो वद्यं वत्ति, ततो परं न वत्तती ति, हेवं नत्थि । एवं पि संसारस्स पुरिमा कोटि न पञ्चायति । एतकानि कप्पकोटिसतानि वद्यं वत्ति, ततो परं न वत्तती ति, हेवं ५ नत्थि । एवं पि संसारस्स पुरिमा कोटि न पञ्चायति । एतकानि कप्पकोटिसतसहस्रानि वद्यं वत्ति, ततो परं न वत्तती ति, हेवं नत्थि । एवं पि संसारस्स पुरिमा कोटि न पञ्चायति । एतकानि कप्पकोटि- १० सतसहस्रानि वद्यं वत्ति, ततो परं न वत्तती ति, हेवं नत्थि । एवं पि संसारस्स पुरिमा कोटि न पञ्चायति । एवं पि संसारस्स पुरिमा कोटि न पञ्चायति ।

१० वुतं हेतं भगवता – “अनमतग्नोयं, भिक्खवे, संसारो” । पुव्वा कोटि न पञ्चायति अविज्ञानीवरणां सत्तानं तण्हासंयोजनानं सन्धावतं संसरतं । एवं दीघरत्तं खो, भिक्खवे, दुक्खं पच्चनुभूतं तिव्वं पच्चनुभूतं व्यसनं पच्चनुभूतं, कटसी वद्युता’ । यावञ्चिदं, भिक्खवे, अलमेव सब्बसह्वारेसु निविन्दितुं अलं विरज्जितुं अलं १५ विमुच्चितुं” ति । एवं पि संसारस्स पुरिमा कोटि न पञ्चायति ।

कथं संसारस्स पच्छिमा कोटि न पञ्चायति ? एतका जातियो वद्यं वत्तिस्सति, ततो परं न वत्तिस्सती ति, हेवं नत्थि । एवं पि संसारस्स पच्छिमा कोटि न पञ्चायति । एतकानि जाति- २० सतानि, एतकानि जातिसहस्रानि, एतकानि जातिसतसहस्रानि, एतका जातिकोटियो, एतकानि जातिकोटिसतानि, एतकानि जातिकोटिसहस्रानि, एतकानि जातिकोटिसतसहस्रानि, एतकानि वस्सानि, एतकानि वस्ससतानि, एतकानि वस्ससहस्रानि, एतकानि वस्ससतसहस्रानि, एतका वस्सकोटियो, एतकानि वस्सकोटिसतानि, एतकानि वस्सकोटिसहस्रानि, एतकानि २५ कप्पानि, एतकानि कप्पसतानि, एतकानि कप्पसहस्रानि, एतकानि कप्पसतसहस्रानि, एतका कप्पकोटियो, एतकानि कप्पकोटि- सतसहस्रानि वद्यं वत्तिस्सति, ततो परं न वत्तिस्सती ति, हेवं नत्थि ।

एवं पि संसारस्स पच्छमा कोटि न पञ्चायति । एवं पि संसारस्स पुरिमा पि कोटि न पञ्चायति, पच्छमा पि कोटि न पञ्चायति, मज्जेव संसारे सत्ता ठिता पतिद्विता अल्लीना उपगता अजभोसिता अधिमुत्ता ति – मज्जे सरस्मि तिद्वृतं । इच्चायस्मा कप्पो ति । इच्चा ति । पदसन्धि ... पे०... । आयस्मा ति । पियवचनं ... पे०... । कप्पो ति ।^५ तस्स ब्राह्मणस्स नामं ... पे०... अभिलापो ति – इच्चायस्मा कप्पो ।

ओघे जाते महवभये ति । कामोघे भवोघे दिद्वोघे अविज्जोघे जाते सञ्जाते निव्वत्ते अभिनिव्वत्ते पातुभूते । महवभये ति । जातिभये जराभये व्याधिभये मरणभये ति – ओघे जाते महवभये ।

जरामच्चुपरेतानं ति । जराय फुट्टानं परेतानं समोहितानं¹⁰ समन्नागतानं । मच्चुना फुट्टानं परेतानं समोहितानं समन्नागतानं, जातिया अनुगतानं जराय अनुसटानं व्याधिना अभिभूतानं मरणेन अब्भाहतानं अताणानं अलेणानं असरणानं असरणीभूतानं ति – जरामच्चुपरेतानं ।

दीपं पबूहि मारिसा ति । दीपं ताणं लेणं सरणं गतिं¹⁵ परायनं ब्रूहि आचिक्खाहि देसेहि पञ्जपेहि पटुपेहि विवराहि विभजाहि उत्तानीकरोहि पकासेहि । मारिसा ति । पियवचनं गरुवचनं सगारवसप्पतिसाधिवचनमेतं मारिसा ति – दीपं पबूहि मारिस ।

त्वं च मे दीपमक्खाही ति । त्वं ति । भगवन्तं भणति ।²⁰ दीपमक्खाही ति । दीपं ताणं लेणं सरणं गतिं परायनं अक्खाहि आचिक्खाहि देसेहि पञ्जपेहि पटुपेहि विवराहि विभजाहि उत्तानी-करोहि पकासेही ति – त्वं च मे दीपमक्खाहि ।

यथायिदं नापरं सिधा ति । यथायिदं दुक्खं इधेव निरुजभेय्य वूपसमेय्य अत्थं गच्छेय्य पटिपस्समभेय्य पुनपटिसन्धिकं दुक्खं न निव्वत्तेय्य, कामधातुया वा रूपधातुया वा अरूपधातुया वा कामभवे वा रूपभवे वा अरूपभवे वा सञ्जाभवे वा असञ्जाभवे वा नेवसञ्जानासञ्जाभवे वा एकवोकारभवे वा चतुर्वोकारभवे वा पञ्चवोकारभवे वा पुनर्गतिया वा उपर्पत्तिया वा पटिसन्धिया वा भवे वा संसारे वा वहृ वा न जनेय्य न सञ्जनेय्य न निव्वत्तेय्य²⁵ ।

नाभिनिव्वत्तेय्य । इधेव निरुजभेय्य वूपसमेय्य अत्थं गच्छेय्य पटि-
प्पस्समभेय्या ति – यथायिदं नापरं सिया । तेनाह सो ब्राह्मणो ।

“मज्जे सरस्मिं तिद्वतं, (इच्चायस्मा कप्पो)

ओघे जाते महब्ये ।

५

जरामच्चुपरेतानं, दीपं पब्रूहि मारिस ।

तं च मे दीपमक्खाहि, यथायिदं नापरं सिया” ति ॥

६२. मज्जे सरस्मिं तिद्वतं, (कप्पा ति भगवा)

ओघे जाते महब्ये ।

जरामच्चुपरेतानं, दीपं पब्रूमि कप्प ते ॥

१० मज्जे सरस्मिं तिद्वतं ति । सरो वुच्चति संसारो आगमनं गमनं
गमनागमनं कालं गति भवाभवो, चुति च उपपत्ति च निव्वत्ति च
भेदो च जाति च जरा च मरणं च । संसारस्स पुरिमा पि कोटि न
पञ्चायति, पञ्चिमा पि कोटि न पञ्चायति । मज्जेव संसारे सत्ता
ठिता पतिद्विता अल्लीना उपगता अज्ञोसिता अधिमुत्ता ।

१५ कथं संसारस्स पुरिमा कोटि न पञ्चायति ? ...पे०... एवं
संसारस्स पुरिमा कोटि न पञ्चायति । कथं संसारस्स पञ्चिमा कोटि
न पञ्चायति ? ...पे०... एवं संसारस्स पञ्चिमा कोटि न पञ्चायति ।
एवं संसारस्स पुरिमा पि कोटि न पञ्चायति, पञ्चिमा पि कोटि न
पञ्चायति । मज्जेव संसारे सत्ता ठिता पतिद्विता अल्लीना उपगता
२० अज्ञोसिता अधिमुत्ता ति – मज्जे सरस्मिं तिद्वतं । कप्पा ति भगवा
ति । कप्पा ति । भगवा तं ब्राह्मणं नामेन आलपति । भगवा ति ।
गारवाधिवचनमेतं ...पे०... सञ्चिका पञ्चति, यदिदं भगवा ति –
कप्पा ति भगवा ।

२५ ओघे जाते महब्ये ति । कामोघे भवोघे दिद्वोघे अविज्जोघे
जाते सञ्जाते निव्वत्ते अभिनिव्वत्ते पातुभूते । महब्ये ति । जातिभये
जराभये व्याधिभये मरणभये ति – ओघे जाते महब्ये ।

जरामच्चुपरेतानं ति । जराय फुट्टानं परेतानं समोहितानं
समन्नागतानं । मच्चुना फुट्टानं परेतानं समोहितानं समन्नागतानं

जातिया अनुगतानं जराय अनुसटानं व्याधिना अभिभूतानं मरणेन
अवभाहतानं अताणानं अलेणानं असरणानं असरणीभूतानं ति –
जरामच्चुपरेतानं ।

दीपं पद्ममि कप्प ते ति । दीपं ताणं लेणं सरणं गतिं परायनं
ब्रूमि आचिकखामि देसेमि पञ्चपेमि पटुपेमि विवरामि विभजामि ।
उत्तानीकरोमि पकासेमी ति – दीपं पद्ममि कप्प ते । तेनाह भगवा –

‘मज्जे सरस्मिं तिटुतं, (कप्पा ति भगवा)
ओघे जाते महब्मये ।

जरामच्चुपरेतानं, दीपं पद्ममि कप्प ते” ति ॥

६३. अकिञ्चनं अनादानं, एतं दीपं अनापरं ।

10

निब्बानं इति नं ब्रूमि, जरामच्चुपरिखखयं ॥

अकिञ्चनं अनादानं ति । किञ्चनं ति । रागकिञ्चनं
दोसकिञ्चनं मोहकिञ्चनं मानकिञ्चनं दिट्ठिकिञ्चनं किलेसकिञ्चनं
दुच्चरितकिञ्चनं; किञ्चनप्पहानं किञ्चनवूपसमं किञ्चनपटि-
निस्सगं किञ्चनपटिप्पस्सद्धिं अमतं निब्बानं ति – अकिञ्चनं । 16
अनादानं ति । आदानं वुच्चति तण्हा । यो रागो सारागो ... पे० ...
अभिजभा लोभो अकुसलमूलं । आदानप्पहानं आदानवूपसमं आदान-
पटिनिस्सगं आदानपटिप्पस्सद्धिं अमतं निब्बानं ति – अकिञ्चनं
अनादानं ।

एतं दीपं अनापरं ति । एतं दीपं ताणं लेणं सरणं गति 20
परायनं । अनापरं ति । तम्हा परो अञ्जो दीपो नत्थि । अथ खो
सो’ एवं’ दीपो अग्मो च सेद्वो च विसेद्वो च पामोक्खो च उत्तमो
च पवरो चा ति – एतं दीपं अनापरं ।

निब्बानं इति नं ब्रूमी ति । वानं वुच्चति तण्हा । यो रागो
सारागो ... पे० ... अभिजभा लोभो अकुसलमूलं । वानप्पहानं वानवूपसमं 25
वानपटिनिस्सगं वानपटिप्पस्सद्धिं अमतं निब्बानं । इती ति । पदसन्धि
पदसंसगो पदपारिपूरी अक्खरसमवायो व्यञ्जनसिलिटुता पदानुपुच्छ-
तापेतं – इती ति ।

B. 140

ब्रूमी ति । ब्रूमि आचिक्षामि देसेमि पञ्चपेमि पट्टपेमि विवरामि विभजामि उत्तानीकरोमि पकासेमी ति – निब्बानं इति नं ब्रूमि ।

जरामच्चुपरिक्खयं ति । जरामरणस्त पहानं वूपसमं ६ पटिनिस्सगं पटिप्पस्सद्धिं अमतं निब्बानं ति – जरामच्चुपरिक्खयं । तेनाह भगवा –

“अकिञ्चनं अनादानं, एतं दीपं अनापरं ।

निब्बानं इति नं ब्रूमि, जरामच्चुपरिक्खयं” ति ॥

६४. एतदञ्जाय ये सता, दिट्ठधम्माभिनिब्बुता ।

१० न ते मारवसानुगा, न ते मारस्स पढ्गू” ॥

एतदञ्जाय ये सता ति । एतं ति – अमतं निब्बानं । यो सो सब्बसह्वारसमयो सब्बूपविषटिनिस्सगो तण्डक्खयो विरागो निरोधो निब्बानं । अञ्जाया ति । अञ्जाय जानित्वा तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा, “सब्बे सह्वारा अनिच्छा” ति .. पे०... “यं १५ किञ्चिं समुदयधम्मं, सब्बं तं निरोधधम्मं” ति अञ्जाय जानित्वा तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा । ये ति – अरहन्तो खीणासवा । सता ति । चतूहि कारणेहि सता । काये कायानुपस्सना-सतिपट्टानं भावेन्ता सता ... पे०... ते वुच्चन्ति सता ति – एतदञ्जाय ये सता ।

२० दिट्ठधम्माभिनिब्बुता ति । दिट्ठधम्मा ति – दिट्ठधम्मा जातधम्मा तुलितधम्मा तीरितधम्मा विभूतधम्मा विभावितधम्मा । अभिनिब्बुता ति । रागस्स निब्बापितत्ता निब्बुता, दोसस्स ... पे०... सब्बाकुसलाभि-सह्वारानं सन्तत्ता समितत्ता वूपसमितत्ता निजङ्गातत्ता निब्बुतत्ता पटिप्पस्सद्धत्ता सन्ता उपसन्ता वूपसन्ता निब्बुता पटिप्पस्सद्धा ति – २५ दिट्ठधम्माभिनिब्बुता ।

न ते मारवसानुगा ति । मारो ति । यो सो मारो कण्हो अधिपति अन्तगू नमुचि पमतवन्धु । न ते मारवसानुगा ति । न ते मारस्स वसे वत्तन्ति, ना पि मारो तेसु वसं वत्तेति । ते मारं च मारपवतं च

१. पढ्गू – स्या०; एवमुपरि पि । २. मारा – स्या० । ३-३. वत्तन्ति – स्या० ।

मारपासं च मारवल्लिसं च मारभिसं च मारविसयं च मारनिवासं च
मारगोचरं च मारवन्वनं च अभिभुव्य अभिभवित्वा अज्ञोत्थरित्वा
परियादियित्वा' महित्वा चरन्ति विहरन्ति इरियन्ति वर्तेन्ति पालेन्ति
यपेन्ति यापेन्ती ति – न ते मारवसानुगा ।

न ते मारस्स पद्घगू ति । न ते मारस्स पद्घा पद्घचरा परि- ५ B. 141
चारिका सिया; बुद्धस्स ते भगवतो पद्घा पद्घचरा परिचारिका सिया
ति – न ते मारस्स पद्घगू । तेनाह भगवा –

“एतदञ्जाय ये सता, दिटुधम्माभिनिव्युता ।
न ते मारवसानुगा, न ते मारस्स पद्घगू” ति ॥

सह गाथापरियोसाना ...पे०... सत्या मे भन्ते भगवा, सावको- 10
हमस्मी ति ।

कण्णमाणवपुच्छानिदेसो दसमो ।

११. जतुकण्णमाणवपुच्छानिदेसो

६५. सुत्वानहं वीर अकामकामिं, (इच्चायस्मा जतुकण्ण)
ओघातिं पुट्ठुमकाममागमं ।
सन्तिपदं ब्रूहि सहजनेत्,
यथातच्छं भगवा ब्रूहि मेतं ॥

15

सुत्वानहं वीर अकामकामिं ति । सुत्वा सुणित्वा उग्गहेत्वा
उपधारेत्वा उपलब्धयित्वा । इति पि सो भगवा अरहं ... पे० ... बुद्धो
भगवा ति – सुत्वानहं । वीरा ति । वीरो भगवा । वीरियवा ति वीरो,
पहू ति वीरो, विसवी ति वीरो, अलमत्तो ति वीरो, सूरो ति वीरो,
विककन्तो अभीरू^१ अच्छम्भी अनुत्रासी अपलायी पहीनभयभेरवो विगत- 20
लोमहंसो ति वीरो ।

विरतो इधं सब्बपापकेहि,
निरयदुक्खं अतिच्च वीरियवा^२ सो ।

१. परियादियित्वा – स्या० । २. सहजनेत् – स्या० । ३. अभिष – स्या० । ४. विर-
यवा – स्या०; एवमुपरि पि ।

सो वीरियवा पधानवा,
वीरो तादि पवुच्चते तथता ति ॥

सुत्वानहं वीर । अकामकामि ति । कामा ति । उदानतो द्वे
कामा – वत्थुकामा च किलेसकामा च ...पे०... इमे वुच्चन्ति वत्थुकामा

८ ...पे०... इमे वुच्चन्ति किलेसकामा । बुद्धस्स भगवतो वत्थुकामा परि-
ञ्जाता, किलेसकामा पहीना । वत्थुकामानं परिञ्जातता किलेसकामानं

B. 142

पहीनता भगवा न कामे कामेति, न कामे पत्थेति, न कामे पिहेति, न
कामे अभिजप्पति । ये कामे कामेन्ति कामे पत्थेन्ति कामे पिहेन्ति कामे

अभिजप्पन्ति ते कामकामिनो रागरागिनो सञ्जासञ्जिनो । भगवा न

१० कामे कामेति, न कामे पत्थेति, न कामे पिहेति, न कामे अभिजप्पति ।
तस्मा बुद्धो अकामो निक्कामो चत्तकामो वन्तकामो मुत्तकामो पहीन-
कामो पटिनिस्सटुकामो वीतरागो विगतरागो चत्तरागो वन्तरागो मुत्त-
रागो पहीनरागो पटिनिस्सटुरागो निच्छातो निब्बुतो सीतिभूतो सुख-
प्पटिसंवेदी^१ ब्रह्मभूतेन अत्तना विहरती ति – सुत्वानहं वीर अकामकामि ।

१५ इच्चायस्मा जतुकण्णी ति । इच्चा ति । पदसन्धि ... पे०...
पदानुपुव्वतापेतं – इच्चा ति । आयस्मा ति । पियवचनं सगारवसप्प-
तिसाधिवचनमेतं आयस्मा ति । जतुकण्णी ति । तस्स ब्राह्मणस्स गोत्तं
सद्धा समञ्जा पञ्जति वोहारो ति – इच्चायस्मा जतुकण्णि ।

ओघातिगं पुट्ठुमकाममागमं ति । ओघातिगं ति । ओघातिगं

२० ओघं अतिक्कन्तं समतिक्कन्तं वीतिवत्तं ति – ओघातिगं । पुट्ठुं ति ।
पुट्ठुं पुच्छितुं याचितुं अज्जेसितुं पसादेतुं । अकाममागमं ति । अकामं
पुट्ठुं निक्कामं चत्तकामं वन्तकामं मुत्तकामं पहीनकामं पटिनिस्सटुकामं
वीतरागं विगतरागं चत्तरागं वन्तरागं मुत्तरागं पहीनरागं पटिनिस्सटुरागं
आगम्हा आगतम्हा उपागतम्हा सम्पत्तम्हा तया सद्धिं समागतम्हा ति –

२५ ओघातिगं पुट्ठुमकाममागमं ।

सन्तिपदं ब्रूहि सहजनेत्ता ति । सन्ती ति । एकेन आकारेन
सन्ति पि सन्तिपदं पि तंयेव अमतं निब्बानं । यो सो सब्बसद्धारसमयो
सब्बूपविषटिनिस्सग्मो तष्ट्वक्खयो विरागो निरोधो निब्बानं । वुत्तं हेतं
भगवता – “सन्तमेतं पदं, पणीतमेतं पदं, यदिदं सब्बसद्धारसमयो सब्ब-

१. सुखपटिसंवेदि – स्याऽ ।

पधिपटिनिस्सग्गो तण्हक्खयो विरागो निरोधो निव्वानं” ति । अथा-
परेनाकारेन ये धर्मा सन्ताधिगमाय सन्तिफुसनाय सन्तिसच्छिकिरियाय
संवत्तन्ति, सेयथिदं – चत्तारो सतिपट्टाना चत्तारो सम्मप्पधाना चत्तारो
इद्विपादा पञ्चन्द्रियानि पञ्च वलानि सत्त बोज्ज्ञङ्गा अरियो अटुञ्जिको
मग्गो – इमे वुच्चन्ति सन्तिपदा । सन्तिपदं ताणपदं लेणपदं सरणपदं
अभयपदं अच्चुतपदं अमतपदं निव्वानपदं ब्रूहि आचिकखाहि देसेहि
पञ्जपेहि पटुपेहि विवराहि विभजाहि उत्तानीकरोहि पका-
सेहि । सहजनेत्ता ति । नेत्तं वुच्चति सब्बञ्चुतब्राणं । बुद्धस्स भगवतो
नेत्तं च जिनभावो च बोधिया मूले अपुब्बं अचरिमं एकस्मि खणे उप्पन्नो,
तस्मा बुद्धो सहजनेत्तो ति – सन्तिपदं ब्रूहि सहजनेत्त ।

B. 143

5

10

यथातच्छं भगवा ब्रूहि मेतं ति । यथातच्छं वुच्चति अमतं
निव्वानं ...पे०... निरोधो निव्वानं । भगवा ति । गारवाधिवचनं ...पे०...
सच्छिका पञ्जति, यदिदं भगवा ति । ब्रूहि मेतं ति । ब्रूहि आचिकखाहि
...पे०... पकासेही ति – यथातच्छं भगवा ब्रूहि मेतं । तेनाह सो ब्राह्मणो—

“सुत्वानहं वीर अकामकार्मि, (इच्चायस्मा जतुकण्ण) 15
ओघातिगं पुट्ठुमकाममागमं ।
सन्तिपदं ब्रूहि सहजनेत्त,
यथातच्छं भगवा ब्रूहि मेतं” ति ॥

६६. भगवा हि कामे अभिभुव्य इरियति,
आदिच्चो व पथविं तेजी तेजसा ।
परित्पञ्जास्स मे भूरिपञ्जो,
आचिकख धर्मं यमहं विजञ्जं ।
जातिजराय इध विष्पहानं ॥

20

भगवा हि कामे अभिभुव्य इरियती ति । भगवा ति । गार-
वाधिवचनं ...पे०... सच्छिका पञ्जति, यदिदं भगवा ति । कामा’
ति । उदानतो द्वे कामा – वत्थुकामा च किलेसकामा च ...पे०... इमे
वुच्चन्ति वत्थुकामा ...पे०... इमे वुच्चन्ति किलेसकामा । भगवा वत्थु-
कामे परिजानित्वा किलेसकामे पहाय अभिभुव्य अभिभवित्वा अज्ञोत्थ-

25

रित्वा परियादियित्वा' चरति विहृति इरियति वत्तेति पालेति यपेति यापेती ति – भगवा हि कामे अभिभुय्य इरियति ।

B. 144 ५ आदिच्छो व पथविं तेजी तेजसा ति । आदिच्छो वुच्चति सुरियो' । पथवी वुच्चति जगती । यथा सुरियो तेजी तेजेन समन्नागतो पथविं अभिभुय्य अभिभवित्वा अज्ञोत्थरित्वा परियादियित्वा सन्तापयित्वा सब्दं आकासगतं तमगतं अभिविहृच्च अन्धकारं विधमित्वा आलोकं दस्सयित्वा' आकासे अन्तलिक्षे गगनपथे" गच्छति, एवमेव भगवा ब्राणतेजी ब्राणतेजेन समन्नागतो सब्दं अभिसङ्घारसमुदयं ...पे०... किलेसतमं अविज्जन्धकारं विधमित्वा ब्राणालोकं दस्सेत्वा १० वत्थुकामे परिजानित्वा किलेसकामे पहाय अभिभुय्य अभिभवित्वा अज्ञोत्थरित्वा परियादियित्वा महित्वा चरति विहृति इरियति वत्तेति पालेति यपेति यापेती ति – आदिच्छो व पथविं तेजी तेजसा ।

परित्तपञ्जस्स मे भूरिपञ्जो ति । अहमस्मि परित्तपञ्जो ओमकपञ्जो लामकपञ्जो' छतुकपञ्जो" । त्वं पि महापञ्जो पुथु- १५ पञ्जो हासपञ्जो जवनपञ्जो तिवखपञ्जो निव्वेदिकपञ्जो । भूरि वुच्चति पथवी । भगवा ताय पथविसमाय पञ्जाय विपुलाय वित्थताय समन्नागतो ति – परित्तपञ्जस्स मे भूरिपञ्जो ।

आचिक्ष धम्मं यमहं विजञ्जं ति । धम्मं ति । आदिकल्याणं मज्जेकल्याणं परियोसानकल्याणं सात्थं सब्यञ्जनं केवलपरिपुण्णं परि- २० सुदृं ब्रह्मचरियं, चत्तारो सतिपट्टाने ...पे०... निव्वानं च निव्वानगामिनि च पटिपदं आचिक्षाहि देसेहि पञ्जपेहि पटुपेहि विवराहि विभजाहि उत्तानीकरोहि पकासेहि । यमहं विजञ्जं ति । यमहं जानेयं आजानेयं विजानेयं पटिजानेयं पटिविज्ञेयं अधिगच्छेयं फस्सेयं" सच्छिकरेयं ति – आचिक्ष धम्मं यमहं विजञ्जं ।

२५ जातिजराय इधं विष्पहानं ति । इधेव जातिजराय" मरणस्स पहानं दूपसमं पटिनिस्सगं पटिष्पस्सद्धिं अमतं निव्वानं ति – जाति-जराय इधं विष्पहानं । तेनाह सो ब्राह्मणो –

१. परियादियित्वा महित्वा – स्या० । २. पठवि – स्या० । ३. सूरियो – म० । ४. दस्सेत्वा – स्या० । ५. गगनपथे – स्या० । ६. स्या० पोत्यके नत्यि । ७. जतुकपञ्जो – स्या० । ८. आचिक्ष धम्मं – स्या० । ९. फुसेयं – स्या० । १०. जातिया-जरा – स्या० ।

“भगवा हि कामे अभिभुय्य इरियति,
आदिच्चो व पथर्वि तेजी तेजसा ।
परित्पञ्चस्स मे भूरिपञ्चो,
आचिक्ष धम्मं यमहं विजञ्चं ।
जातिजराय इध विष्पहानं” ति ॥

६७. कामेसु' विनय गेधं, (जतुकण्णी ति भगवा)
नेकखम्मं दट्ठु खेमतो ।

B. 145

उग्गहितं निरतं वा, मा ते विज्जित्य किञ्चनं ॥

कामेसु विनय गेधं ति । कामा ति । उद्धानतो द्वे कामा – वत्थु-
कामा च किलेसकामा च ... पे० ... इमे वुच्चन्ति वत्थुकामा ... पे० ...
इमे वुच्चन्ति किलेसकामा । गेधं ति । गेधो वुच्चति तण्हा । यो रागो
सारागो ... पे० ... अभिजभा लोभो अकुसलमूलं । कामेसु विनय गेधं ति ।
कामेसु गेधं विनय पटिविनय पजह विनोदेहि व्यन्तीकरोहि अनभावं
गमेही ति – कामेसु विनय गेधं । जतुकण्णी ति । भगवा तं ब्राह्मणं
गोत्तेन आलपति । भगवा ति । गारवाधिवचनमेतं ... पे० ... सच्छिका
पञ्चति, यदिदं भगवा ति – जतुकण्णी ति भगवा ।

नेकखम्मं दट्ठु खेमतो ति । नेकखम्मं ति । सम्मापटिपदं अनु-
लोमपटिपदं अपच्चनीकपटिपदं अन्वत्थपटिपदं धम्मानुधम्मपटिपदं
सीलेसु परिपूरकारितं इन्द्रियेसु गुत्तद्वारतं भोजने मत्तञ्चुतं जागरिया-
नुयोगं सतिसम्पजञ्चं चत्तारो सतिपट्टाने चत्तारो सम्मप्पधाने चत्तारो
इद्धिपादे पञ्चन्द्रियानि पञ्च वलानि सत्त बोज्जङ्गे अरियं अट्टज्जिकं
मग्मं निव्वानं च निव्वानगामिनिं च पटिपदं खेमतो ताणतो लेणतो
सरणतो सरणीभूततो अभयतो अच्चुततो अमततो निव्वानतो दट्ठुं
पस्सत्वा तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा ति –
नेकखम्मं दट्ठु खेमतो ।

उग्गहितं निरतं वा ति । उग्गहितं ति । तण्हावसेन दिट्टि-
वसेन गहितं परामट्टुं अभिनिविट्टुं अज्जोसितं अधिमृतं । निरतं वा
ति । निरतं वा मुञ्चितञ्चं विजहितञ्चं' विनोदितञ्चं' व्यन्तीकातञ्चं
अनभावं गमेतञ्चं ति – उग्गहितं निरतं वा ।

10

20

25

१. कामे – स्या० । २. पजहितञ्चं – स्या० । ३. विनोदितञ्चं – स्या०

चू० नि०-२०

मा ते विज्जित्य किञ्चनं ति । रागकिञ्चनं दोसकिञ्चनं
मोहकिञ्चनं मानकिञ्चनं दिट्ठकिञ्चनं किलेसकिञ्चनं दुच्चरित-
किञ्चनं । इदं किञ्चनं तुयं मा विज्जित्य मा पविज्जित्य मा संवि-
जिज्ञत्य पजह विनोदेहि व्यन्तीकरोहि अनभावं गमेही ति – मा ते
४ विज्जित्य किञ्चनं । तेनाह भगवा –

B. 146

“कामेसु विनय गेधं, (जतुकण्णी ति भगवा)
नेक्खम्मं दट्ठु खेमतो ।

उग्गहितं निरतं वा, मा ते विज्जित्य किञ्चनं” ति ॥

६८. यं पुब्वे तं विसोसेहि, पच्छा ते माहु किञ्चनं ।
१० मज्जे चे नो गहेस्ससि, उपसन्तो चरिस्ससि ॥

यं पुब्वे^१ तं विसोसेही ति । अतीते सह्वारे आरब्म ये किलेसा
उपज्जेय्युं ते किलेसे सोसेहि विसोसेहि सुक्खापेहि विसुक्खापेहि
अबीजं करोहि पजह विनोदेहि व्यन्तीकरोहि अनभावं गमेही ति – एवं
पि यं पुब्वे तं विसोसेहि । अथ वा, ये अतीता कम्माभिसह्वारा
१५ अविपक्कविपाका^२ ते कम्माभिसह्वारे सोसेहि विसोसेहि सुक्खापेहि
विसुक्खापेहि अबीजं करोहि पजह विनोदेहि व्यन्तीकरोहि अनभावं
गमेही ति – एवं पि यं पुब्वे तं विसोसेहि ।

पच्छा ते माहु किञ्चनं ति । पच्छा वुच्चति अनागते सह्वारे
आरब्म रागकिञ्चनं दोसकिञ्चनं मोहकिञ्चनं मानकिञ्चनं दिट्ठ-
२० किञ्चनं किलेसकिञ्चनं दुच्चरितकिञ्चनं । इदं किञ्चनं तुयं मा
अहु मा अहोसि मा जनेसि मा सञ्जनेसि माभिनिव्वत्तेसि पजह विनोदेहि
व्यन्तीकरोहि अनभावं गमेही ति – पच्छा ते माहु किञ्चनं ।

मज्जे चे नो गहेस्ससी ति । मज्जे वुच्चति पच्चुप्पन्नं रूपं
वेदना सञ्जा सह्वारा विज्ञाणं । पच्चुप्पने सह्वारे तण्हावसेन दिट्ठ-
२५ वसेन न गहेस्ससि न तण्हस्ससि न परामसिस्ससि न नन्दिस्ससि
नाभिनन्दिस्ससि^३ न अज्ञोसिस्ससि । अभिनन्दनं अभिवदनं अज्ञोसानं
गाहं परामासं अभिनिवेसं पजहिस्ससि विनोदेस्ससि व्यन्तीकरिस्ससि
अनभावं गमेस्ससी ति – मज्जे चे नो गहेस्ससि ।

१. पुब्वं – स्या० । २. विपक्कविपाका – स्या० । ३. स्या० पोत्यके नत्यि ।

उपसन्तो चरिस्ससी ति । रागस्स उपसमितता उपसन्तो चरि-
स्ससि, दोसस्स ...पे०... सब्बाकुसलभिसह्वारानं सन्तता समितता उप-
समितता वूपसमितता निज्जातता' विगतता पटिप्पस्सद्वता सन्तो
उपसन्तो वूपसन्तो निब्बुतो पटिप्पस्सद्वो चरिस्ससि विहरिस्ससि
इरियिस्ससि वत्तिस्ससि पालेस्ससि यपेस्ससि यापेस्ससी ति – उपसन्तो ५ B. 147
चरिस्ससि । तेनाह भगवा –

"यं पुब्वे तं विसोसेहि, पच्छा ते माहु किञ्चनं ।
मज्जो चे नो गहेस्ससि, उपसन्तो चरिस्ससी" ति ॥

६९. सब्बसो नामरूपस्मि, वीतगेधस्स ब्राह्मण ।

आसवास्स' न विज्जन्ति, येहि मच्चुवसं वजे ॥ १०

सब्बसो नामरूपस्मि वीतगेधस्स ब्राह्मणा ति । सब्बसो ति ।
सब्बेन सब्बं सब्बथा सब्बं असेसं निस्सेसं परियादियनवचनमेतं सब्बसो
ति । नामं ति – चत्तारो अरूपिनो खन्धा । रूपं ति – चत्तारो च महाभूता
चतुर्बं च महाभूतानं उपादाय रूपं । गेधो वुच्चति तण्हा । यो रागो
सारागो ...पे०... अभिज्ञा लोभो अकुसलमूलं । सब्बसो नामरूपस्मि १६
वीतगेधस्स ब्राह्मणा ति । सब्बसो नामरूपस्मि वीतगेधस्स विगतगेधस्स
चत्तगेधस्स वन्तगेधस्स मुत्तगेधस्स पहीनगेधस्स पटिनिस्सद्वेधस्स वीत-
रागस्स विगतरागस्स चत्तरागस्स वन्तरागस्स मुत्तरागस्स पहीनरागस्स
पटिनिस्सद्वुरागस्सा ति – सब्बसो नामरूपस्मि वीतगेधस्स ब्राह्मण ।

आसवास्स न विज्जन्ती ति । आसवा ति । चत्तारो आसवा – २०
कामासवो, भवासवो, दिट्ठासवो, अविज्ञासवो । अस्सा ति – अरहतो
खीणासवस्स । न विज्जन्ती ति । इमे आसवा तस्स नत्य न
सन्ति न संविज्जन्ति नुपलब्धन्ति पहीना समुच्छन्ना वूपसन्ता
पटिप्पस्सद्वा अभव्युप्पत्तिका ब्राणग्निना दह्ना ति – आसवास्स न २५
विज्जन्ति । ३०

येहि मच्चुवसं वजे ति । येहि आसवेहि मच्चुनो वा वसं गच्छेय,
मरणस्स वा वसं गच्छेय, मारपक्षस्स वा वसं गच्छेय; ते आसवा
तस्स नत्य न सन्ति न संविज्जन्ति नुपलब्धन्ति पहीना समुच्छन्ना

१. विज्जातता – स्या० । २. आसवस्स – स्या० ।

वूपसन्ता पटिप्पस्सद्वा अभब्बुप्पत्तिका जाणगिना दड्हा ति – येहि
मच्चुवर्सं वजे । तेनाह भगवा –

“सब्बसो नामरूपस्मि, वीतगेधस्स ब्राह्मण ।

आसवास्स न विज्जन्ति, येहि मच्चुवर्सं वजे” ति ॥

B. 148 ५ सह गाथापरियोसाना ...पे०... सत्था मे भन्ते भगवा, सावको-
हमस्मी ति ।

जतुकण्णमाणवपुच्छानिहेसो एकादसमो ।

१२. भद्रावुधमाणवपुच्छानिहेसो

७०. ओकञ्जहं तण्हच्छदं अनेजं, (इच्चायस्मा भद्रावुधो)
नन्दिञ्जहं ओघतिष्णं विमुत्तं ।
कप्पञ्जहं अभियाचे सुमेधं,
सुत्वान नागस्स अपनमिस्सन्ति इतो ॥

ओकञ्जहं तण्हच्छदं अनेजं ति । ओकञ्जहं ति । रूपधातुया
यो छन्दो यो रागो या नन्दी^१ या तण्हा ये उपायुपादाना चेतसो अधिट्ठा-
नाभिनिवेसानुसया, ते बुद्धस्स भगवतो पहीना उच्छिन्नमूला तालावत्यु-
कता अनभावंकता आर्यति अनुप्पादधम्मा । तस्मा बुद्धो ओकञ्जहो ।
१५ वेदनाधातुया ... सञ्जाधातुया ... सह्नारधातुया ... विज्ञाणधातुया यो
छन्दो यो रागो या नन्दी या तण्हा ये उपायुपादाना चेतसो
अधिट्ठानाभिनिवेसानुसया, ते बुद्धस्स भगवतो पहीना उच्छिन्नमूला
तालावत्युकता अनभावंकता आर्यति अनुप्पादधम्मा । तस्मा बुद्धो
ओकञ्जहो ।

२० तण्हच्छदं ति । तण्हा ति । रूपतण्हा ...पे०... धम्मतण्हा । सा
तण्हा बुद्धस्स भगवतो छिन्ना उच्छिन्ना समुच्छिन्ना वूपसन्ता पटिप्पस्सद्वा
अभब्बुप्पत्तिका जाणगिना दड्हा । तस्मा बुद्धो तण्हच्छदो । अनेजो
ति । एजा वुच्चति तण्हा । यो रागो सारागो ...पे०... अभिज्ञा लोभो
अकुसलमूलं । सा एजा तण्हा बुद्धस्स भगवतो पहीना उच्छिन्नमूला
२५ तालावत्युकता अनभावंकता आर्यति अनुप्पादधम्मा । तस्मा बुद्धो अनेजो ।

१. नन्दि – स्पां; एवमूपरि पि ।

एजाय पहीनता अनेजो भगवा लाभे पि न इञ्जति, अलाभे पि न इञ्जति, यसे पि न इञ्जति, अयसे पि न इञ्जति, पसंसाय पि न इञ्जति, निन्दाय पि न इञ्जति, सुखे पि न इञ्जति, दुक्खे पि न इञ्जति न चलति न वेधति न पवेधति न सम्पवेधती ति । तस्मा बुद्धो अनेजो ति – ओकञ्जहं तण्हच्छिदं अनेजं । इच्चायस्मा भद्रावृधो ति । इच्चा ति । ५ पदसन्धि ...पे०... आयस्मा ति । पियवचनं ...पे०... भद्रावृधो ति । तस्स न्राह्याणस्स नामं ...पे०... अभिलापो ति – इच्चायस्मा भद्रावृधो ।

नन्दिञ्जहं ओघतिष्णं विमुतं ति । नन्दी वुच्चति तण्हा । यो रागो सारागो ...पे०... अभिज्ञा लोभो अकुसलमूलं । सा नन्दी सा तण्हा बुद्धस्स भगवतो पहीना उच्छिन्नमूला तालावत्थुकता अनभावकता १० आयति अनुप्पादधम्मा । तस्मा बुद्धो नन्दिञ्जहो । ओघतिष्णं ति । भगवा कामोघं तिष्णो भवोघं तिष्णो दिट्ठोघं तिष्णो अविज्जोघं तिष्णो सब्बसंसारपथं तिष्णो उत्तिष्णो नित्तिष्णो^१ अतिकक्न्तो समतिकक्न्तो वीतिवत्तो । सो वुत्थवासो^२ चिण्णचरणो ...पे०... जातिमरणसंसारो^३ नत्थि तस्स पुनव्वभवो ति – नन्दिञ्जहं ओघतिष्णं । विमुतं ति । भगवतो १५ रागा चित्तं मुतं विमुतं सुविमुतं, दोसा चित्तं ... मोहा चित्तं ...पे०... सब्बाकुसलाभिसङ्घारेहि चित्तं मुतं विमुतं सुविमुतं ति – नन्दिञ्जहं ओघतिष्णं विमुतं ।

कप्पञ्जहं अभियाचे सुमेधं ति । कप्पा ति । द्वे कप्पा – तण्हाकप्पो च दिट्ठिकप्पो च ...पे०... अयं तण्हाकप्पो ...पे०... अयं दिट्ठिकप्पो । २० बुद्धस्स भगवतो तण्हाकप्पो पहीनो दिट्ठिकप्पो पटिनिस्सट्टो । तण्हाकप्पस्स पहीनता दिट्ठिकप्पस्स पटिनिस्सट्टता तस्मा^४ बुद्धो कप्पञ्जहो । अभियाचे ति । याचामि अभियाचामि अज्जेसामि सादियामि पत्थयामि पिहयामि^५ जप्पामि^६ अभिजप्पामि । सुमेधा^७ वुच्चति पञ्जा । या पञ्जा पजानना ...पे०... अमोहो धम्मविचयो सम्मादिट्ठि । भगवा इमाय मेधाय २५ पञ्जाय उपेतो समुपेतो उपागतो समुपागतो उपपन्नो समुपपन्नो समन्नागतो । तस्मा बुद्धो सुमेधो ति – कप्पञ्जहं अभियाचे सुमेधं ।

१. नित्तिष्णो – स्या० । २. बुद्धवासो – स्या० । ३. जातिजरामरणसंसारो – स्या० ।
४. स्या० पोत्थके नत्थि । ५. पिहेमि – स्या० । ६. स्या० पोत्थके नत्थि । ७. सुमेधं ति मेधा – स्या० ।

सुत्वान नागस्स अपनमिस्सन्ति इतो ति । नागस्सा ति । नागो ।
भगवा आगुं न करोती ति नागो, न गच्छती ति नागो, न आगच्छती
ति नागो ...पे०... एवं भगवा न गच्छती^१ ति नागो । सुत्वान नागस्स
अपनमिस्सन्ति इतो ति । तुय्हं वचनं व्यप्पथं देसनं अनुसासनं अनुसिद्धं
६ सुत्वा सुणित्वा उभगहेत्वा उपधारयित्वा उपलक्खयित्वा इतो अपनमि-
स्सन्ति वजिस्सन्ति पक्कमिस्सन्ति दिसाविदिसं गमिस्सन्ती ति – सुत्वान
नागस्स अपनमिस्सन्ति इतो । तेनाह सो ब्राह्मणो –

B. 150

“ओकञ्जहं तण्डिञ्चिदं अनेजं, (इच्चायस्मा भद्रावुधो)
नन्दिञ्जहं ओघतिष्णं विमुत्तं ।

10

कप्पञ्जहं अभियाचे सुमेधं,
सुत्वान नागस्स अपनमिस्सन्ति इतो” ति ॥

15

७१. नानाजना जनपदेहि सङ्गता,
तव वीर वाक्यं अभिकह्वामाना ।
तेसं तुवं साधु वियाकरोहि,
तथा हि ते विदितो एस धम्मो ॥

नानाजना जनपदेहि सङ्गता ति । नानाजना ति । खतिया च
ब्राह्मणा च वेस्सा च सुदा च गहट्टा च पव्वजिता च देवा च मनुस्सा च ।
जनपदेहि सङ्गता ति । अङ्गा च मगधा च कलिङ्गा^२ च कासिया च
कोसला च वज्जिया च मल्ला च चेतियम्हा च वंसा^३ च कुशम्हा^४ च
२० पञ्चाला च मच्छा च सूरसेना च अस्सका च अवन्तिया च योना च
कम्बोजा च । सङ्गता ति । सङ्गता समागता समोहिता सन्निपतिता
ति – नानाजना जनपदेहि सङ्गता ।

तव वीर वाक्यं अभिकह्वामाना ति । वीरा ति – वीरो । भगवा
वीरियवा ति वीरो, पहू ति वीरो, विसवी ति वीरो, अलमत्तो ति वीरो,
२५ विगतलोमहंसो ति पि वीरो ।

विरतो इध सब्बपापकेहि,
निरयदुक्खं अतिच्च वीरियवा सो ।

१. आगच्छति – स्या० । २-२. स्या० पोत्थके नत्यि । ३. सागरम्हा – स्या० ।

सो वीरियवा पधानवा,
वीरो तादि पवुच्चते तथता ति ॥

तव वीर वाक्यं अभिकह्वमाना ति । तुय्हं वचनं व्यप्पथं देसनं
अनुसासनं अनुसिद्धं । अभिकह्वमाना ति । अभिकह्वमाना इच्छमाना
सादियमाना पत्थयमाना पिहयमाना अभिजप्पमाना ति – तव वीर
वाक्यं अभिकह्वमाना ।

तेसं तुवं साधु वियाकरोही ति । तेसं ति । तेसं सत्तियानं
ब्राह्मणानं वेस्सानं सुदानं गहट्टानं पब्बजितानं देवानं मनुस्सानं । तुवं
ति – भगवन्तं भणति । साधु वियाकरोही ति । साधु आचिकखाहि देसेहि
पञ्जपेहि पटुपेहि विवराहि विभजाहि उत्तानीकरोहि पकासेही ति – 10
तेसं तुवं साधु वियाकरोहि ।

B. 151

तथा हि ते विदितो एस धम्मो ति । तथा हि ते विदितो
तुलितो तीरितो विभूतो विभावितो एस धम्मो ति – तथा हि ते
विदितो एस धम्मो । तेनाह सो ब्राह्मणो –

‘नानाजना जनपदेहि सङ्गता,
तव वीर वाक्यं अभिकह्वमाना ।
तेसं तुवं साधु वियाकरोहि,
तथा हि ते विदितो एस धम्मो’ ति ॥

16

७२. आदानतण्हं विनयेथ सब्बं, (भद्रावुधा ति भगवा)
उद्धं अधो तिरियं चा’ पि मज्जे । 20
यं यज्ञिह लोकस्मिमुपादियन्ति,
तेनेव मारो अन्वेति जन्तु ॥

20

आदानतण्हं विनयेथ सब्बं ति । आदानतण्हं^१ वुच्चति रूप-
तण्हा ...पे०... आदानतण्हा ति किकारणा वुच्चति आदानतण्हा ? ताय
तण्हाय रूपं आदियन्ति उपादियन्ति गण्हन्ति परामसन्ति अभिनिवि-
सन्ति । वेदनं ... सञ्जं ... सङ्घारे ... विज्ञाणं ... गर्ति ... उपर्ति
... पटिसर्निधि ... भवं ... संसारं ... वट्ठं आदियन्ति उपादियन्ति
गण्हन्ति परामसन्ति अभिनिविसन्ति । तंकारणा वुच्चति आदान-

25

१. विदितो ब्रातो – स्या० । २. वा – स्या० । ३. आदानतण्हा – स्या० ।

तण्हा । आदानतण्हं विनयेथ सब्बं ति । सब्बं आदानतण्हं विनयेय्य' पटिविनयेय्य' पजहेय्य विनोदेय्य व्यन्तीकरेय्य अनभावं गमेय्या ति – आदानतण्हं विनयेथ सब्बं । भद्रावुधा ति भगवा ति । भद्रावुधा ति । भगवा तं ब्राह्मणं नामेन आलपति । भगवा ति । गारत्वाधिवचनमेतं ५ ...पे०... सच्छिका पञ्चति, यदिदं भगवा ति – भद्रावुधा ति भगवा ।

उद्धं अधो तिरियं चा पि मज्जे ति । उद्धं ति – अनागतं । अधो ति – अतीतं । तिरियं चा पि मज्जे ति – पञ्चुप्पन्नं । उद्धं ति – देवलोको । अधो ति – निरयलोको । तिरियं चा पि मज्जे ति – मनुस्सलोको । अथ वा', उद्धं ति – कुसला धम्मा । अधो ति – अकुसला धम्मा । तिरियं चा 10 पि मज्जे ति – अव्याकता धम्मा । उद्धं ति – अरूपधातु । अधो ति – कामधातु । तिरियं चा पि मज्जे ति – रूपधातु । उद्धं ति – सुखा वेदना । अधो ति – दुखा वेदना । तिरियं चा पि मज्जे ति – अदुखबमसुखा वेदना । उद्धं ति – उद्धं पादतला । अधो ति – अधो केसमत्थका । तिरियं चा पि मज्जे ति – वेमज्जे ति – उद्धं अधो तिरियं चा पि मज्जे ।

B. 152

15 यं यज्ञि लोकस्मिमुपादियन्ती ति । यं यं' रूपगतं वेदनागतं सञ्चागतं सह्वारगतं विज्ञाणगतं आदियन्ति उपादियन्ति गण्हन्ति परामसन्ति अभिनिविसन्ति । लोकस्मिं ति । अपायलोके ... पे०... आयतनलोके ति – यं यज्ञि लोकस्मिमुपादियन्ति ।

20 तेनेव मारो अन्वेति जन्तुं ति । तेनेव कम्माभिसह्वारवसेन पटिसन्धिको खन्धमारो धातुमारो आयतनमारो गतिमारो उपपत्तिमारो पटिसन्धिमारो भवमारो संसारमारो वहूमारो अन्वेति अनुगच्छति अन्वायिको होति । जन्तुं ति । सत्तं जनं' नरं माणवं' पोसं पुगलं जीवं जागुं जन्तुं इन्दगुं मनुजं ति – तेनेव मारो अन्वेति जन्तुं । तेनाह भगवा-

“आदानतण्हं विनयेथ सब्बं, (भद्रावुधा ति भगवा)

25 उद्धं अधो तिरियं चा पि मज्जे ।

यं यज्ञि लोकस्मिमुपादियन्ति,
तेनेव मारो अन्वेति जन्तुं” ति ॥

१. विनयेथ – स्या० । २. स्या० पोत्वके नत्यि । ३-३. स्या० पोत्वके न दिस्सति ।
४. यहि – स्या० । ५. स्या० पोत्वके नत्यि । ६. मानवं – स्या० । ७. जातुं – स्या० ।

७३. तस्मा पजानं न उपादियेथ,
भिक्खु सतो किञ्चनं सब्बलोके ।
आदानसत्ते इति पेक्खमानो,
पजं इमं मच्छधेय्ये विसत्तं ॥

तस्मा पजानं न उपादियेथा ति । तस्मा ति । तस्मा तंकारणा ५
तंहेतु तप्पच्चया तंनिदाना, एतं आदीनवं सम्पर्समानो आदानतण्हाया
ति – तस्मा । पजानं ति । जानन्तो पजानन्तो आजानन्तो विजानन्तो
पटिविजानन्तो पटिविजभन्तो “सब्बे सह्वारा अनिच्चा” ति ...पे०...
“यं किञ्च यद्यम्मं समुदयधम्मं सब्बं तं निरोधधम्मं” ति जानन्तो पजानन्तो
आजानन्तो विजानन्तो पटिविजानन्तो पटिविजभन्तो । न उपादियेथा १०
ति । रूपं नादियेय्य न उपादियेय्य न गण्हेय्य न परामसेय्य नाभि-
निविसेय्य; वेदनं ... सञ्जं ... सह्वारे ... विज्ञाणं ... गतिं ... उपपत्तिं
... पटिसन्धिं ... भवं ... संसारं ... वटुं नादियेय्य न उपादियेय्य
न गण्हेय्य न परामसेय्य नाभिनिविसेय्या ति – तस्मा पजानं
न उपादियेथ । १५

भिक्खु सतो किञ्चनं सब्बलोके ति । भिक्खु ति । पुथुज्जन-
कल्याणको वा भिक्खु, सेवको वा भिक्खु । सतो ति । चतूहि कारणेहि
सतो – काये कायानुपर्सनासतिपट्टानं भावेन्तो सतो...पे०... सो
वुच्चति सतो ति – भिक्खु सतो । किञ्चनं ति । किञ्च रूपगतं
वेदनागतं सञ्जागतं सह्वारगतं विज्ञाणगतं । सब्बलोके ति । २०
सब्बअपायलोके सब्बमनुस्सलोके सब्बदेवलोके सब्बखन्धलोके सब्ब-
धातुलोके सब्बआयतनलोके ति – भिक्खु सतो किञ्चनं सब्बलोके ।

B. 153

आदानसत्ते इति पेक्खमानो ति । आदानसत्ता वुच्चन्ति ये
रूपं आदियन्ति उपादियन्ति गण्हन्ति परामसन्ति अभिनिविसन्ति;
वेदनं ... सञ्जं ... सह्वारे ... विज्ञाणं ... गतिं ... उपपत्तिं ... पटिसन्धिं २५
... भवं ... संसारं ... वटुं आदियन्ति उपादियन्ति गण्हन्ति परामसन्ति
अभिनिविसन्ति । इती ति । पदसन्धि ...पे०... पदानुपुच्छतापेतं इती ति ।
पेक्खमानो ति । पेक्खमानो दक्खमानो दिस्समानो पस्समानो
ओलोक्यमानो निजभायमानो उपपरिक्खमानो ति – आदानसत्ते
इति पेक्खमानो । ३०

पजं इमं मच्चुधेय्ये विसत्तं ति । पजा ति । सत्ताधिवचनं
मच्चुधेय्या' वुच्चन्ति किलेसा च खन्धा च अभिसङ्घारा च । पजा
मच्चुधेय्ये मारधेय्ये मरणधेय्ये सत्ता विसत्ता आसत्ता लग्ना
लग्निता पलिबुद्धा । यथा भित्तिखिले वा नागदन्ते वा भण्डं सत्तं
६ विसत्तं आसत्तं लग्नं लग्नितं पलिबुद्धं, एवमेव पजा मच्चुधेय्ये
मारधेय्ये मरणधेय्ये सत्ता विसत्ता आसत्ता लग्ना लग्निता पलिबुद्धा
ति – पजं इमं मच्चुधेय्ये विसत्तं । तेनाह भगवा –

10

“तस्मा पजानं न उपादियेथ,
भिक्खु सतो किञ्चनं सब्बलोके ।
आदानसत्ते इति पेक्खमानो,
पजं इमं मच्चुधेय्ये विसत्तं” ति ॥

सह गाथापरियोसाना ...पे०... सत्था मे भन्ते भगवा, सावको-
हमस्मी ति ।

भद्रावृधमाणवपुच्छानिहेसो द्वादसमो ।

१३. उदयमाणवपुच्छानिहेसो

B. 154 15

७४. भायिं विरजमासीनं, (इच्छायस्मा उदयो)
कतकिच्चं अनासवं ।
पारगुं सब्बधम्मानं, अत्थि पञ्चेन आगमं ।
अच्छाविमोक्षं पद्मूहि॑, अविज्ञाय पभेदनं ॥

भायिं विरजमासीनं ति । भायिं ति । ज्ञायी भगवा । पठमेन
२० पि भानेन भायी, दुतियेन पि भानेन भायी, ततियेन पि भानेन
भायी, चतुर्तियेन पि भानेन भायी, सवितक्कसविचारेन पि भानेन
भायी, अवितक्कविचारमत्तेन पि भानेन भायी, अवितक्कअविचारेन
पि भानेन भायी, सप्पीतिकेन पि भानेन भायी, निप्पीतिकेन पि
भानेन भायी, सातसहगतेन पि भानेन भायी, उपेक्खासहगतेन पि
२५ भानेन भायी, सुञ्जतेन पि भानेन भायी, अनिमित्तेन पि भानेन
भायी, अप्पणिहितेन पि भानेन भायी, लोकियेन पि भानेन भायी,

१. मच्चुधेय्ये ति मच्चुधेय्या – स्याऽ । २. संदूहि – स्याऽ ।

लोकुत्तरेन पि भानेन भायी भानरतो एकत्तमनुयुत्तो सदत्थगरुको
ति - भायिं। विरजं ति। रागो रजो, दोसो रजो, मोहो रजो,
कोधो रजो, उपनाहो रजो ... पे० ... सब्बाकुसलाभिसह्वारा रजा। ते
रजा बुद्धस्स भगवतो पहीना उच्छ्वस्मूला तालावत्युकता अन-
भावंकता आयतिं अनुप्पादधम्मा। तस्मा बुद्धो अरजो विरजो ५
निरजो रजापगतो रजविष्पहीनो रजविष्पयुत्तो' सब्बरजवीतिवत्तो'।

रागो रजो न च पन रेणु वुच्चति,
रागस्सेतं अधिवचनं रजो ति।

एतं रजं विष्पजहित्वा' चक्खुमा,
तस्मा जिनो विगतरजो ति वुच्चति ॥

दोसो रजो न च पन रेणु वुच्चति,
दोस्सेतं अधिवचनं रजो ति।

एतं रजं विष्पजहित्वा चक्खुमा,
तस्मा जिनो विगतरजो ति वुच्चति ॥

मोहो रजो न च पन रेणु वुच्चति,
मोहस्सेतं अधिवचनं रजो ति।

एतं रजं विष्पजहित्वा चक्खुमा,
तस्मा जिनो विगतरजो ति वुच्चती ति ॥

विरजं। आसीनं ति। निसिन्नो भगवा पासाणके चेतिये
ति - आसीनो।

नगस्स पस्से आसीनं, मुनिं दुक्खस्स पारगुं।
सावका पयिरुपासन्ति, तेविज्जा मच्चुहायिनो ति ॥

एवं पि भगवा आसीनो। अथ वा, भगवा सब्बोस्सुकपटिष्प-
सद्धत्ता आसीनो वुत्थवासो चिष्णचरणो ... पे० ... जातिमरणसंसारो
नत्थि तस्स पुनव्वभवो ति। एवं पि भगवा आसीनो ति - भायिं २५
विरजमासीनं।

१. रजविष्पमुत्तो - स्या०। २. स्या० पोत्थके नत्थि। ३. विष्पजहित्व - स्या०;
एवमुपरि पि।

इच्चायस्मा उदयो ति । इच्चा ति । पदसन्धि ... पे० ...
आयस्मा ति । पियवचनं ... पे० ... उदयो ति । तस्स ब्राह्मणस्स नामं
... पे० ... अभिलापो ति – इच्चायस्मा उदयो ।

कतकिच्चं अनासवं ति । बुद्धस्स भगवतो किच्चाकिच्चं
५ करणीयाकरणीयं पहीनं उच्छिन्नमूलं तालावत्थुकतं अनभावंकतं
आयतिं अनुप्पादधम्मं । तस्मा बुद्धो कतकिच्चो ।

यस्स च' विसता' नत्थि, छिन्नसोतस्स भिक्खुनो ।
किच्चाकिच्चप्पहीनस्स, परिळाहो न विज्जती ति ॥

कतकिच्चं अनासवं ति । आसवा ति । चत्तारो आसवा –
१० कामासवो, भवासवो, दिट्ठासवो, अविज्जासवो । ते आसवा बुद्धस्स
भगवतो पहीना उच्छिन्नमूला तालावत्थुकता अनभावंकता आयतिं
अनुप्पादधम्मा । तस्मा बुद्धो अनासवो ति – कतकिच्चं अनासवं ।

पारगुं सब्बधम्मानं ति । भगवा सब्बधम्मानं अभिज्ञापारगू
परिज्ञापारगू पहानपारगू भावनापारगू सच्छिकिरियापारगू समा-
१५ पत्तिपारगू । अभिज्ञापारगू सब्बधम्मानं, परिज्ञापारगू सब्बदुक्खानं,
पहानपारगू सब्बकिलेसानं, भावनापारगू चतुन्नं मम्मानं, सच्छिकिरिया-
पारगू निरोधस्स, समापत्तिपारगू सब्बसमापत्तीनं । सो वसिष्पत्तो
२० पारमिष्पत्तो अरियस्मिं सीलस्मिं; वसिष्पत्तो पारमिष्पत्तो अरियस्मिं
समाधिस्मिं; वसिष्पत्तो पारमिष्पत्तो अरियाय पञ्चाय; वसिष्पत्तो
पारमिष्पत्तो अरियाय विमुत्तिया । सो पासगतो पारमिष्पत्तो अन्तगतो
२५ अन्तप्पत्तो कोटिगतो कोटिष्पत्तो परियन्तगतो परियन्तप्पत्तो
वोसानगतो वोसानप्पत्तो ताणगतो ताणप्पत्तो लेणगतो लेणप्पत्तो
सरणगतो^१ सरणप्पत्तो^२ अभयगतो अभयप्पत्तो अच्चुतगतो अच्चुत-
प्पत्तो अमतगतो अमतप्पत्तो निब्बानगतो निब्बानप्पत्तो । सो वुत्त-
३० वासो चिण्णचरणो ... पे० ... जातिमरणसंसारो नत्थि तस्स पुनव्वब्बवो
ति – पारगुं सब्बधम्मानं ।

अत्थ पञ्चेन आगमं ति । पञ्चेन^३ अत्थिको आगतोम्हि^४,
पञ्चं पुच्छितुकामो आगतोम्हि, पञ्चं सोतुकामो आगतोम्ही ति,

१. किच्चं – स्या० । २-२. परिषता – स्या० । ३-३. चरणगतो चरणप्पत्तो – स्या० ।
४-४. पञ्चत्विकम्हा आगता – स्या०; एवमुपरि पि ।

एवं पि अत्थि पञ्चेन आगमं। अथ वा, पञ्चत्यिकानं पञ्चं^१ पुच्छितुकामानं^२ पञ्चं सोतुकामानं आगमनं^३ अभिककमनं उपसङ्खमनं पयिरुपासनं अत्थी ति, एवं पि अत्थि पञ्चेन आगमं। अथ वा, पञ्चागमो तु यहं अत्थि, त्वं पि पहु विसवी अलमत्तो मया^४ पुच्छितं^५ कथेतुं विसज्जेतुं, वहस्सेतं^६ भारं^७ ति, एवं पि अत्थि पञ्चेन आगमं।^८

अञ्जाविमोक्षं पन्नूही ति। अञ्जाविमोक्षो वुच्चति अरहत्त-विमोक्षो। अरहत्तविमोक्षं पन्नूहि आचिक्षाहि देसेहि पञ्चपेहि पटुपेहि विवराहि विभजाहि उत्तानीकरोहि पकासेही ति – अञ्जा-विमोक्षं पन्नूहि।

अविज्ञाय पभेदनं ति। अविज्ञाय भेदनं पभेदनं पहानं^९ वूपसमं पटिनिस्सग्मं पटिप्पस्सद्धं अमतं निव्वानं ति – अविज्ञाय पभेदनं। तेनाह सो ब्राह्मणो –

“भायिं विरजमासीनं, (इच्चायस्मा उदयो)
कतकिच्चं अनासवं।

पारगुं सब्बधम्मानं, अत्थि पञ्चेन आगमं।
अञ्जाविमोक्षं पन्नूहि, अविज्ञाय पभेदनं” ति॥^{१५}

७५. पहानं कामच्छन्दानं^१ (उदया ति भगवा)
दोमनस्सान चूभयं।

थिनस्स^२ च पन्नूदनं, कुकुच्चानं निवारणं॥

पहानं कामच्छन्दानं ति। छन्दो ति। यो कामेसु कामच्छन्दो^{२०} कामरागो कामनन्दी कामतण्डा कामसिनेहो कामपिपासा कामपरिलाहो काममुच्छा कामजभोसानं कामोघो कामयोगो कामुपादानं कामच्छन्दनीवरणं। पहानं कामच्छन्दानं ति। कामच्छन्दानं पहानं वूपसमं पटिनिस्सग्मं पटिप्पस्सद्धं अमतं निव्वानं ति – पहानं कामच्छन्दानं। उदया ति भगवा ति। उदया ति। भगवा तं ब्राह्मणं^{२५} नामेन आलपति। भगवा ति। गारवाधिवचनमेतं...पे०...सच्छिका पञ्चत्ति, यदिदं भगवा ति – उदया ति भगवा।

१-१. पञ्चापुच्छकानं – स्या०। २. आगमं – स्या०। ३-३. मया सद्धि पुच्छितुं – स्या०।
४. सन्दस्सेतुं – स्या०। ५. भणितुं – स्या०। ६. कामच्छन्दानं – स्या०। ७. थीनस्स – स्या०।

दोमनस्सान चूभयं ति । दोमनस्सा ति । यं चेतसिकं असातं
चेतसिकं दुक्खं चेतोसम्फस्सजं असातं दुक्खं वेदयितं, चेतोसम्फस्सजा
असाता दुक्खा वेदना । दोमनस्सान चूभयं ति । कामच्छन्दस्स च
दोमनस्सस्स च उभिन्नं पहानं वूपसमं पटिनिस्सग्मं पटिप्पस्सद्धिं अमतं
५ निव्वानं ति – दोमनस्सान चूभयं ।

थिनस्स च पनूदनं ति । थिनं ति । या चित्तस्स अकल्यता^१
अकम्मञ्जता ओलीयना सल्लीयना लीना^२ लीयना लीयिततं थिनं
थियना थियिततं चित्तस्स । पनूदनं ति । थिनस्स च पनूदनं पहानं
वूपसमं पटिनिस्सग्मं पटिप्पस्सद्धिं अमतं निव्वानं ति – थिनस्स च
१० पनूदनं ।

कुकुच्चानं निवारणं ति । कुकुच्चं ति । हत्थकुकुच्चं पि
कुकुच्चं, पादकुकुच्चं पि कुकुच्चं, हत्थपादकुकुच्चं पि कुकुच्चं ।
अकप्पिये कप्पियसञ्जिता, कप्पिये अकप्पियसञ्जिता, अवज्जे वज्ज-
सञ्जिता, वज्जे अवज्जसञ्जिता । यं एवरूपं कुकुच्चं कुकु-
१५ च्चायना कुकुच्चायिततं चेतसो विष्टिसारो मनोविलेखो, इदं
वुच्चति कुकुच्चं । अपि च, द्वीहि कारणेहि उप्पज्जति कुकुच्चं
चेतसो विष्टिसारो मनोविलेखो – कतता च अकतता च । कथं
कतता च अकतता च उप्पज्जति कुकुच्चं चेतसो विष्टिसारो
मनोविलेखो? “कतं मे कायदुच्चरितं, अकतं मे कायसुचरितं” ति
२० B. 158 उप्पज्जति कुकुच्चं चेतसो विष्टिसारो मनोविलेखो । “कतं मे
वचीदुच्चरितं, अकतं मे वचीसुचरितं” ति ...पे०... “कतं मे मनो-
दुच्चरितं, अकतं मे मनोसुचरितं” ति ...पे०... “कतो मे पाणातिपातो,
अकता मे पाणातिपाता वेरमणी” ति ...पे०... “कतं मे अदिन्नादानं,
अकता मे अदिन्नादाना वेरमणी” ति ...पे०... “कतो मे कामेसुमिच्छा-
२५ चारो, अकता मे कामेसुमिच्छाचारा वेरमणी” ति ...पे०... “कतो मे
मुसावादो, अकता मे मुसावादा वेरमणी” ति ...पे०... “कता मे
पिसुणा वाचा, अकता मे पिसुणाय वाचाय वेरमणी” ति ...पे०... “कता
मे फरुसा वाचा, अकता मे फरुसाय वाचाय वेरमणी” ति ...पे०... “कतो
मे सम्फप्पलापो, अकता मे सम्फप्पलापा वेरमणी” ति...पे०... “कता

१. अकल्यता – स्या० । २. लीन – स्या० ।

मे अभिजभा, अकता मे अनभिजभा” ति ...पे०... “कतो मे व्यापादो, अकतो मे अव्यापादो” ति ...पे०... “कता मे मिच्छादिट्ठि, अकता मे सम्मादिट्ठि” ति, उप्पज्जति कुकुच्चं चेतसो विष्पटिसारो मनो-विलेखो । एवं कतता च अकतता च उप्पज्जति कुकुच्चं चेतसो विष्पटिसारो मनोविलेखो ।

5

अथ वा, “सीलेसुम्हि अपरिपूरकारी” ति उप्पज्जति कुकुच्चं चेतसो विष्पटिसारो मनोविलेखो; “इन्द्रियेसुम्हि अगुतद्वारो” ति ... “भोजने अमत्तञ्जुम्ही” ति ... “जागरियं अननुयुत्तोम्ही” ति ... “न सतिसम्पजञ्चेन समन्नागतोम्ही” ति ... “अभाविता मे चत्तारो सतिपट्टाना ति, चत्तारो सम्पप्धाना ति चत्तारो इद्धिपादा 10 ति, पञ्चनन्दियानी ति, पञ्च बलानी ति, सत्त वोजझ्ञा ति, अरियो अटुञ्जिको मग्गो” ति ... “दुक्खं मे अपरिच्छातं, समुदयो मे अप्पहीनो, मग्गो मे अभावितो, निरोधो मे असच्छकतो” ति उप्पज्जति कुकुच्चं चेतसो विष्पटिसारो मनोविलेखो ।

कुकुच्चानं निवारणं ति । कुकुच्चानं आवरणं नीवरणं 15 पहानं उपसमं वूपसमं पटिनिस्सग्मं पटिष्पस्सद्विं अमतं निब्बानं ति – कुकुच्चानं निवारणं । तेनाह भगवा –

“पहानं कामच्छन्दानं, (उदया ति भगवा)
दोमनस्सान चूभयं ।

यिनस्स च पनूदनं, कुकुच्चानं निवारणं” ति ॥ 20

७६. उपेक्खासतिसंसुद्धं, धम्मतकपुरेजवं ।

B. 159

अञ्जाविमोक्खं पब्रूमि, अविज्ञाय पभेदनं ॥

उपेक्खासतिसंसुद्धं ति । उपेक्खा ति । या चतुर्थे भाने उपेक्खा उपेक्खना अज्भुपेक्खना चित्तसमता^१ चित्तप्पस्सद्वता^२ मज्भत्तता चित्तस्स । सती ति । या चतुर्थे भाने उपेक्खं आरब्म 25 सति अनुस्सति ...पे०... सम्मासति । उपेक्खासतिसंसुद्धं ति । चतुर्थे भाने उपेक्खा च सति च सुद्धा होन्ति विसुद्धा^३ संसुद्धा परिसुद्धा

१. अपारिपूरिकारी – स्या० । २. संब्रूमि – स्या० । ३. चित्तसमयो – स्या० । ४. चित्तप्पसादता – स्या० । ५. स्या० पोत्थके नत्यि ।

परियोदाता अनङ्गणा विगतूपकिकलेसा^१ मुदुभूता कम्मनिया ठिता
आनेब्जप्पता ति – उपेक्खासतिसंसुद्धं ।

धम्मतकक्पुरेजवं ति । धम्मतकको वुच्चति सम्मासङ्कप्पो ।
सो आदितो होति, पुरतो होति, पुब्वङ्गमो होति अञ्जाविमोक्खस्सा
६ ति, एवं पि धम्मतकक्पुरेजवं । अथ वा, धम्मतकको वुच्चति
सम्मादिद्वि । सा आदितो होति, पुरतो होति, पुब्वङ्गमो^२ होति
अञ्जाविमोक्खस्सा ति, एवं पि धम्मतकक्पुरेजवं । अथ वा,
धम्मतकको वुच्चति चतुश्चं मग्गानं पुब्वभागविपस्सना । सा आदितो
होति, पुरतो होति, पुब्वङ्गमो होति अञ्जाविमोक्खस्सा ति – एवं
१० पि धम्मतकक्पुरेजवं ।

अञ्जाविमोक्खं पद्ममी ति । अञ्जाविमोक्खो वुच्चति
अरहत्तविमोक्खो । अरहत्तविमोक्खं पद्ममी आचिक्खामि देसेमि
पञ्चपेमि पट्टपेमि विवरामि विभजामि उत्तानीकरोमि पकासेमी
ति – अञ्जाविमोक्खं पद्ममी ।

१५ अविज्ञाय पभेदनं ति । अविज्ञा^३ ति । दुक्खे अञ्जाण^४
...पे०... अविज्ञा मोहो अकुसलमूलं । पभेदनं ति । अविज्ञाय पभेदनं
पहानं वूपसमं पटिनिस्सगं पटिप्पस्सद्विं अमतं निब्बानं ति – अविज्ञाय
पभेदनं । तेनाह भगवा –

“उपेक्खासतिसंसुद्धं, धम्मतकक्पुरेजवं ।

२० अञ्जाविमोक्खं पद्ममी, अविज्ञाय पभेदनं” ति ॥

७७. किंसु संयोजनो लोको, किंसु तस्स विचारणं ।

किस्सस्स विष्पहानेन, निब्बानं इति वुच्चति ॥

B. 160

किंसु संयोजनो लोको ति । लोकस्स^५ संयोजनं लग्गनं वन्धनं
उपक्रिकलेसो । केन लोको युतो पयुतो आयुतो समायुतो लग्गो
२५ लग्गितो पलिवुद्धो ति – किंसु संयोजनो लोको ।

किंसु तस्स विचारणं ति । किंसु तस्स चारणं विचारणं
पटिविचारणं । केन लोको चरति विचरति पटिविचरती ति – किंसु

१. विगतूपकिकलेसा – स्या० । २. पुब्वङ्गमा – स्या०; एवमुपरि पि । ३. अवि-
ज्ञाया – स्या० । ४. अञ्जाण – स्या०; एवमुपरि पि । ५. कि लोकस्स – स्या० ।

तस्स विचारणं । किसस्स विष्पहानेन निब्बानं इति वुच्चती ति । किसस्स विष्पहानेन वूपसमेन पटिनिस्सग्गेन पटिष्पस्सद्विया निब्बानं इति वुच्चति पवुच्चति कथीयति भणीयति दीपीयति वोहरीयती ति – किसस्स विष्पहानेन निब्बानं इति वुच्चति । तेनाह सो ब्राह्मणो – ५

“किंसु संयोजनो लोको, किंसु तस्स विचारणं ।
किसस्स विष्पहानेन, निब्बानं इति वुच्चती” ति ॥

७८. नन्दिसंयोजनो लोको, वितक्कस्स विचारणा ।
तण्हाय विष्पहानेन, निब्बानं इति वुच्चति ॥

नन्दिसंयोजनो लोको ति । नन्दी वुच्चति तण्हा । यो रागो १० सारागो ...पे०... अभिज्ञा लोभो अकुसलमूलं, अयं वुच्चति नन्दी । या नन्दी लोकस्स संयोजनं लग्नानं बन्धनं उपकिळेसो, इमाय नन्दिया लोको युत्तो पयुत्तो आयुत्तो समायुत्तो लग्नो लग्नितो पलिवुद्धो ति – नन्दिसंयोजनो लोको ।

वितक्कस्स विचारणा ति । वितक्का ति । नव वितक्का – १५ कामवितक्को, व्यापादवितक्को, विहिसावितक्को, जातिवितक्को जनपदवितक्को, अमरावितक्को, परानुदयतापटिसंयुत्तो^१ वितक्को, लाभसक्कारसिलोकपटिसंयुत्तो वितक्को, अनवञ्जतिपटिसंयुत्तो वितक्को । इमे वुच्चन्ति नव वितक्का । इमे नव वितक्का लोकस्स^२ चारणा विचारणा पटिविचारणा । इमेहि नवहि २० वितक्केहि लोको चरति विचरति पटिविचरती ति – वितक्कस्स विचारणा ।

तण्हाय विष्पहानेन निब्बानं इति वुच्चती ति । तण्हा ति । रूपतण्हा ...पे०... धम्मतण्हा । तण्हाय विष्पहानेन निब्बानं इति वुच्चती ति । तण्हाय विष्पहानेन वूपसमेन पटिनिस्सग्गेन पटिष्प- २५ स्सद्विया निब्बानं इति वुच्चति पवुच्चति कथीयति भणीयति

१. परानुदयता० – स्या० । २. अस्स लोकस्स – स्या० ।
चू० नि० – २२

दीपीयति वोहरीयती ति – तण्हाय विष्पहानेन निव्वानं इति वुच्चति ।
तेनाह भगवा –

B. 161

“नन्दिसंयोजनो लोको, वितककस्स विचारणा ।
तण्हाय विष्पहानेन, निव्वानं इति वुच्चती” ति ॥

५ ७९. कथं सतस्स चरतो, विज्ञाणं उपरुज्भति ।
भगवन्तं पुट्ठुमागमा^१, तं सुणोम वचो तव ॥

कथं सतस्स चरतो ति । कथं सतस्स सम्पजानस्स चरतो
विहरतो^२ इरियतो वत्तयतो पालयतो यपयतो यापयतो ति – कथं
सतस्स चरतो ।

१० ८०. विज्ञाणं उपरुज्भति ति । विज्ञाणं निरुज्भति वूपसम्मति
अत्थं गच्छति पटिष्पस्सम्भति ति – विज्ञाणं उपरुज्भति ।

भगवन्तं पुट्ठुमागमा ति । बुद्धं भगवन्तं पुट्ठुं पुच्छितुं याचितुं
अज्ञेसितुं पसादेतुं आगम्हा आगतम्हा उपागतम्हा सम्पत्तम्हा,
“तथा सद्धिं समागतम्हा” ति – भगवन्तं पुट्ठुमागमा ।

१५ ८१. तं सुणोम वचो तवा ति । तं ति । तुय्हं वचनं व्यप्पथं
देसनं अनुसासनं अनुसिद्धं सुणोम उग्गाहाम धारेम उपधारेम
उपलक्खेमा ति – तं सुणोम वचो तवा । तेनाह सो ब्राह्मणो –

“कथं सतस्स चरतो, विज्ञाणं उपरुज्भति ।
भगवन्तं पुट्ठुमागमा, तं सुणोम वचो तवा” ति ॥

२० ८०. अज्भत्तं च बहिद्वा च, वेदनं नाभिनन्दतो ।
एवं सतस्स चरतो, विज्ञाणं उपरुज्भति ॥

अज्भत्तं च बहिद्वा च वेदनं नाभिनन्दतो ति । अज्भत्तं
वेदनासु वेदनानुपस्सी विहरन्तो वेदनं नाभिनन्दति नाभिवदति न
अज्ञोसेति^३, अभिनन्दनं अभिवदनं अज्ञोसानं गाहं परामासं
२५ अभिनिवेसं पजहति विनोदेति व्यन्तीकरोति अनभावं गमेति;
बहिद्वा वेदनासु वेदनानुपस्सी विहरन्तो वेदनं नाभिनन्दति नाभिवदति

१. पुट्ठुमागम्हा – स्याऽ; एवमुपरि पि । २. विचरतो – स्याऽ । ३. व्यप्पथं –
स्याऽ । ४. अज्ञोसाय तिद्वति – स्याऽ; एवमुपरि पि ।

न अज्ञकोसेति, अभिनन्दनं अभिवदनं अज्ञकोसानं गाहं परामासं ५
 अभिनिवेसं पजहति विनोदेति व्यन्तीकरोति अनभावं गमेति; अज्ञक्तवहिद्वा वेदनासु वेदनानुपस्सी विहरन्तो वेदनं नाभिनन्दति १०
 नाभिवदति न अज्ञकोसेति, अभिनन्दनं अभिवदनं अज्ञकोसानं गाहं परामासं १५
 अभिनिवेसं पजहति विनोदेति व्यन्तीकरोति अनभावं गमेति। अज्ञक्तं समुदयधम्मानुपस्सी वेदनासु वेदनानुपस्सी विहरन्तो २०
 वेदनं नाभिनन्दति नाभिवदति न अज्ञकोसेति, अभिनन्दनं अभिवदनं अज्ञकोसानं गाहं परामासं अभिनिवेसं पजहति विनोदेति व्यन्तीकरोति २५
 अनभावं गमेति; अज्ञक्तं वयधम्मानुपस्सी वेदनासु वेदनानुपस्सी विहरन्तो ...पे०... अज्ञक्तं समुदयवयधम्मानुपस्सी वेदनासु वेदनानुपस्सी ३०
 विहरन्तो ...पे०... बहिद्वा समुदयधम्मानुपस्सी वेदनासु वेदनानुपस्सी विहरन्तो वेदनं नाभिनन्दति नाभिवदति न अज्ञकोसेति, अभिनन्दनं ३५
 अभिवदनं अज्ञकोसानं गाहं परामासं अभिनिवेसं पजहति विनोदेति व्यन्तीकरोति अनभावं गमेति; बहिद्वा वयधम्मानुपस्सी वेदनासु ४०
 वेदनानुपस्सी विहरन्तो ...पे०... बहिद्वा समुदयवयधम्मानुपस्सी वेदनासु ४५
 वेदनानुपस्सी विहरन्तो ...पे०... अज्ञक्तवहिद्वा समुदयधम्मानुपस्सी वेदनासु वेदनानुपस्सी विहरन्तो ...पे०... अज्ञक्तवहिद्वा वयधम्मानुपस्सी ५०
 वेदनासु वेदनानुपस्सी विहरन्तो ...पे०... अज्ञक्तवहिद्वा समुदयवयधम्मानुपस्सी वेदनासु वेदनानुपस्सी विहरन्तो ...पे०... अज्ञक्तवहिद्वा समुदयवयधम्मानुपस्सी ५५
 वेदनासु वेदनानुपस्सी विहरन्तो ...पे०... अज्ञक्तवहिद्वा वयधम्मानुपस्सी विहरन्तो ...पे०... अज्ञक्तवहिद्वा वयधम्मानुपस्सी ६०
 विहरन्तो वेदनं नाभिनन्दति नाभिवदति न अज्ञकोसेति, अभिनन्दनं ६५
 अभिवदनं अज्ञकोसानं गाहं परामासं अभिनिवेसं पजहति विनोदेति व्यन्तीकरोति अनभावं ७०
 गमेति। इमेहि द्वादसहि आकारेहि वेदनासु वेदनानुपस्सी विहरन्तो ७५
 ...पे०... अनभावं गमेति।

अथ वा, वेदनं अनिच्चतो पस्सन्तो वेदनं नाभिनन्दति ८०
 नाभिवदति न अज्ञकोसेति, अभिनन्दनं अभिवदनं अज्ञकोसानं गाहं ८५
 परामासं अभिनिवेसं पजहति विनोदेति व्यन्तीकरोति अनभावं गमेति। वेदनं दुक्खतो रोगतो गण्डतो सल्लतो अघतो आवाधतो ९०
 ...पे०... निस्सरणतो^१ पस्सन्तो वेदनं नाभिनन्दति नाभिवदति न अज्ञकोसेति, अभिनन्दनं अभिवदनं अज्ञकोसानं गाहं परामासं ९५

१. अनिस्सरणतो – स्याऽ।

अभिनिवेसं पजहति विनोदेति व्यन्तीकरोति अनभावं गमेति ।
इमेहि चत्तालीसाय' आकारेहि वेदनासु वेदनानुपस्सी विहरन्तो वेदनं
नाभिनन्दति नाभिवदति न अज्ञोसेति, अभिनन्दनं अभिवदनं
अज्ञोसानं गाहं परामासं अभिनिवेसं पजहति विनोदेति व्यन्तीकरोति
अनभावं गमेती ति – अज्ञक्तं च वहिद्वा च वेदनं नाभिनन्दतो ।

B. 163 एवं सतस्स चरतो ति । एवं सतस्स सम्पजानस्स चरतो
विहरतो इरियतो वत्तयतो पालयतो यपयतो यापयतो ति – एवं
सतस्स चरतो ।

विज्ञाणं उपरुज्भती ति । पुञ्जाभिसङ्घारसहगतं विज्ञाणं
अपुञ्जाभिसङ्घारसहगतं विज्ञाणं अनेव्जाभिसङ्घारसहगतं विज्ञाणं
निरुज्भति वूपसम्मति अत्थं गच्छति पटिष्पसम्भती ति – विज्ञाणं
उपरुज्भती । तेनाह भगवा –

"अज्ञक्तं च वहिद्वा च, वेदनं नाभिनन्दतो ।

एवं सतस्स चरतो, विज्ञाणं उपरुज्भती" ति ॥

15 सह गाथापरियोसाना ...मे०... सत्था मे भन्ते भगवा सावको-
हमस्मी ति ।

उदयमाणवपुञ्जानिहेसो तेरसमो ।

१४. पोसालमाणवपुञ्जानिहेसो

८१. यो अतीतं आदिसति, (इच्चायस्मा पोसालो)

20 अनेजो छिन्नसंसयो ।

पारगुं^१ सब्बधम्मानं, अत्थि पञ्चेन आगमं ॥

यो अतीतं आदिसती ति । यो ति । यो सो भगवा सयम्भू ।
अनाचरियको पुब्वे अननुस्सुतेसु धम्मेसु सामं सच्चानि अभिसम्बुजिभ,
तथ्य च सब्बञ्जुतं पत्तो, बलेसु च वसीभावं । अतीतं आदिसती ति ।
25 भगवा अत्तनो च परेसं च अतीतं पि आदिसति, अनागतं पि
आदिसति, पञ्चुप्पन्नं पि आदिसति ।

१. द्वाचत्तालीसाय – स्याऽ । २. पारगु – स्याऽ ।

कथं भगवा अत्तनो अतीतं आदिसति ? भगवा अत्तनो अतीतं एकं पि जातिं आदिसति, द्वे पि जातियो आदिसति, तिस्सो पि जातियो आदिसति, चतुर्स्सो पि जातियो आदिसति, पञ्च पि जातियो आदिसति, दस पि जातियो आदिसति, बीसं पि जातियो आदिसति, तिसं पि जातियो आदिसति, चत्तालीसं^१ पि जातियो आदिसति, पञ्चासं पि जातियो आदिसति, जातिसतं पि ... जातिसहस्रं पि ... जातिसतसहस्रं पि ... अनेके पि संवट्टकप्पे ... अनेके पि विवट्टकप्पे ... अनेके पि संवट्टविवट्टकप्पे आदिसति – “अमुत्रासिं एवंनामो एवंगोत्तो एवंवण्णो एवमाहारो एवंसुखदुखप्पटिसंवेदी”^२ एवमायुपरियन्तो, सो ततो चुतो अमुत्र उदपादिं ; तत्रापासिं एवंनामो एवंगोत्तो एवंवण्णो एवमाहारो एवंसुखदुखप्पटिसंवेदी एवमायु-परियन्तो, सो ततो चुतो इधूपपन्नो”^३ ति । इति साकारं सउद्देसं अनेकविहितं पुब्बेनिवासं आदिसति । एवं भगवा अत्तनो अतीतं आदिसति ।

कथं भगवा परेसं अतीतं आदिसति ? भगवा परेसं अतीतं एकं पि जातिं आदिसति, द्वे पि जातियो आदिसति ...पे०... अनेके पि संवट्टविवट्टकप्पे आदिसति – “अमुत्रासि एवंनामो एवंगोत्तो एवंवण्णो एवमाहारो एवंसुखदुखप्पटिसंवेदी एवमायुपरियन्तो, सो ततो चुतो अमुत्र उदपादि ; तत्रापासि एवंनामो एवंगोत्तो एवंवण्णो एवमाहारो एवंसुखदुखप्पटिसंवेदी एवमायुपरियन्तो, सो ततो चुतो इधूपपन्नो”^४ ति । इति साकारं सउद्देसं अनेकविहितं पुब्बेनिवासं आदिसति । एवं भगवा परेसं अतीतं आदिसति ।

भगवा पञ्च जातकसतानि भासन्तो अत्तनो च परेसं च अतीतं आदिसति, महापदानियसुत्तन्तं^५ भासन्तो अत्तनो च परेसं च अतीतं आदिसति, महासुदस्सनियसुत्तन्तं^६ भासन्तो अत्तनो च परेसं च अतीतं आदिसति, महागोविन्दियसुत्तन्तं^७ भासन्तो अत्तनो च परेसं च अतीतं आदिसति, माघदेवियसुत्तन्तं^८ भासन्तो अत्तनो च परेसं च अतीतं^९ आदिसति” ।

१. चत्तालीसं – स्या० । २. एवंसुखदुखप्पटिसंवेदी – स्या०; एवमुपरि पि । ३. महाधनियसुत्तन्तं – स्या० । ४. महासुदस्सनसुत्तन्तं – स्या० । ५. महागोविन्दसुत्तन्तं – स्या० । ६. मध्यदेवसुत्तन्तं – स्या० । ७-७. म० पोत्यके नत्यि ।

वृत्तं हेतं भगवता – “अतीतं खो, चुन्द, अद्वानं आरब्म तथागतस्स सतानुसारिब्राणं होति । सो यावतकं आकृत्ति तावतकं अनुस्सरति । अनागतं च’ खो, चुन्दं ... पञ्चुप्पन्नं च’ खो, चुन्द, अद्वानं आरब्म तथागतस्स बोधिजं ब्राणं उपज्जति – “अयमन्तिमा ६ जाति, नत्यिदानि पुनव्वभवो” ति ।

B. 165

इन्द्रियपरोपरियत्तब्राणं तथागतस्स तथागतबलं, सत्तामं आसयानुसयब्राणं तथागतस्स तथागतबलं, यमकपाठिहीरे^१ ब्राणं तथागतस्स तथागतबलं, महाकरुणासमाप्तिया ब्राणं तथागतस्स तथागतबलं, सब्बञ्चुतब्राणं तथागतस्स तथागतबलं, अनावरणब्राणं १० तथागतस्स तथागतबलं, सब्बत्थ असञ्जमप्पटिहतमनावरणब्राणं तथागतस्स तथागतबलं । एवं भगवा अत्तनो च परेसं च अतीतं पि आदिसति अनागतं पि आदिसति पञ्चुप्पन्नं पि आदिसति आचिक्खति देसेति पञ्चपेति पटुपेति विवरति विभजति उत्तानीकरोति पकासेती ति – यो अतीतं आदिसति ।

१५ इच्चायस्मा पोसालो ति । इच्चा ति । पदसन्धि ...पे०... आयस्मा ति । पियवचनं ...पे०... पोसालो ति । तस्स ब्राह्मणस्स नामं ...पे०... अभिलापो ति – इच्चायस्मा पोसालो ।

अनेजो छिन्नसंसयो ति । एजा वृच्चति तण्हा । यो रागो सारागो ...पे०... अभिज्ञा लोभो अकुसलमूलं । सा एजा तण्हा बुद्धस्स २० भगवतो पहीना उच्छिन्नमूला तालावत्थुकता अनभावंकता आयति अनुप्पादधम्मा । तस्मा बुद्धो अनेजो । एजाय पहीनता अनेजो । भगवा लाभे पि न इञ्जति ...पे०... दुक्खे पि न इञ्जति न चलति न वेधति नप्पवेधति न सम्पवेधती ति अनेजो । छिन्नसंसयो ति । संसयो वृच्चति विचिकिच्छा । दुक्खे कह्वा ...पे०... छम्भितत्तं चित्तस्स २५ मनोविलेखो । सो संसयो बुद्धस्स भगवतो पहीनो छिन्नो उच्छिन्नो समुच्छिन्नो वूपसन्तो पटिनिस्सम्मो^२ पटिप्पसद्धो अभव्वुप्तिको ब्राणग्निना दह्नो । तस्मा बुद्धो छिन्नसंसयो ति – अनेजो छिन्नसंसयो ।

पारगुं सब्बधम्मानं ति । भगवा सब्बधम्मानं अभिज्ञापारगू परिज्ञापारगू पहानपारगू भावनापारगू सच्छकिरियापारगू समाप्ति-

१-१. स्या० पोत्थके नत्यि । २. यमकपाठिहिरिय – स्या० । ३. स्या० पोत्थके नत्यि ।

पारगू अभिज्ञापारगू सब्बधम्मानं ... पे० ... जातिमरणसंसारो' नत्य
तस्स पुनव्वभवो ति – पारगू सब्बधम्मानं ।

अतिथ पञ्चेन आगमं ति । पञ्चेन' अतिथिको' आगतोम्हि'
... पे० ... "वहस्तेतं भारं" ति – अतिथ पञ्चेन आगमं । तेनाह सो
ब्राह्मणो –

"यो अतीतं आदिसति, (इच्चायस्मा पोसालो)
अनेजो छिन्नसंसयो ।

पारगू सब्बधम्मानं, अतिथ पञ्चेन आगमं" ति ॥

८२. विभूतरूपसञ्चित्स्स, सब्बकायप्पहायिनो ।

अजभक्तं च बहिद्वा च, नत्य किञ्ची ति पस्सतो ।
ब्राणं सब्बकानुपुच्छामि, कथं नेय्यो तथाविधो ॥

विभूतरूपसञ्चित्स्सा ति । कतमा रूपसञ्जा ? हपावचर-
समापत्तिं समापन्नस्स वा उपपन्नस्स वा दिट्ठधम्मसुखविहारिस्स' वा
सञ्जा सञ्जानना सञ्जानितत्तं – अयं रूपसञ्जा । विभूतरूपसञ्चित्स्सा
ति । चतस्सो अरूपसमापत्तियो पटिलद्वस्स' रूपसञ्जा विभूता होन्ति १५
विगता' अतिकक्ता समतिकक्ता वीतिवत्ता ति – विभूतरूपसञ्चित्स्सा ।

सब्बकायप्पहायिनो ति । सब्बो तस्स पटिसन्धिको रूपकायो
पहीनो, तदञ्जसमतिकक्ता विक्खम्भनप्पहानेन पहीनो तस्स रूपकायो
ति – सब्बकायप्पहायिनो ।

अजभक्तं च बहिद्वा च नत्य किञ्ची ति पस्सतो ति । २०
नत्य किञ्ची ति । आकिञ्चञ्जायतनसमापत्ति । किंकारणा ?
नत्य किञ्ची ति आकिञ्चञ्जायतनसमापत्ति । यं विज्ञाणञ्चा-
यतनसमापत्तिं सतो समापज्जित्वा ततो वुट्ठहित्वा तञ्चेव विज्ञाणं
अभावेति, विभावेति, अन्तरधापेति, "नत्य किञ्ची" ति पस्सति –
तंकारणा नत्य किञ्ची ति आकिञ्चञ्जायतनसमापत्ती ति – अजभक्तं २५
च बहिद्वा च नत्य किञ्ची ति पस्सतो ।

१. जातिजरामरणसंसारो – स्या० । २-२. पञ्चहत्यिकम्हा – स्या० । ३. आगता –
स्या० । ४. दिट्ठधम्मसुखविहारस्स – स्या० । ५. लाभिस्स – स्या० । ६. विभाविता – स्या० ।
७. स्या० पोत्वके नत्य ।

जाणं सक्कानुपुच्छामी ति । सक्का ति – सक्को । भगवा
सक्यकुला पञ्चजितो ति पि सक्को ...पे०... पहीनभयभेरबो विगत-
लोमहंसो ति पि सक्को । जाणं सक्कानुपुच्छामी ति । तस्स जाणं
पुच्छामि, पञ्जं पुच्छामि, सम्बुद्धं पुच्छामि । “कीदिसं किंसणितं
५ किंपकारं किंपटिभागं जाणं’ इच्छितव्वं” ति – जाणं सक्कानुपुच्छामि ।
कथं नेय्यो तथाविधो ति । कथं सो नेतव्वो विनेतव्वो अनुनेतव्वो
पञ्जापेतव्वो निजझापेतव्वो’ पेक्खेतव्वो’ पसादेतव्वो ? कथं’ तेन^१
१० उत्तरिभाणं उप्पादेतव्वं ? तथाविधो ति । तथाविधो तादिसो
तस्सणितो तप्पकारो तप्पटिभागो यो सो आकिञ्चञ्जायतनसमा-
१५ पत्तिलामी ति – कथं नेय्यो तथाविधो । तेनाह सो ब्राह्मणो –

“विभूतरूपसञ्ज्ञस्स, सब्बकायप्पहायिनो ।

अजभत्तं च बहिद्वा च, नत्यि किञ्ची ति पस्सतो ।
जाणं सक्कानुपुच्छामि, कथं नेय्यो तथाविधो” ति ॥

८३. विज्ञाणटुतियो सब्बा, (पोसाला ति भगवा)

१५

अभिजानं तथागतो ।

तिटुन्तमेनं जानाति, धिमुत्तं तप्परायणं ।

विज्ञाणटुतियो सब्बा ति । भगवा अभिसङ्घारवसेन
चतस्सो विज्ञाणटुतियो जानाति, पटिसन्धिवसेन सत्त विज्ञाण-
टुतियो जानाति । कथं भगवा अभिसङ्घारवसेन चतस्सो विज्ञाण-
२० टुतियो जानाति ? वुत्तं हेतं भगवता – “रूपुपयं” वा, भिक्खवे,
विज्ञाणं तिटुमानं तिटुय्य, रूपारम्मणं रूपप्पतिटुं नन्दूपसेचनं
वुद्धिं” विरुद्धिः वेपुलं आपज्जेय्य” । वेदनुपयं” वा, भिक्खवे ...पे०...
२५ सञ्जुपयं वा, भिक्खवे ...पे०... सङ्घारास्पदं वा, भिक्खवे, विज्ञाणं
तिटुमानं तिटुय्य, सङ्घारारम्मणं सङ्घारास्पतिटुं नन्दूपसेचनं वुद्धिं
विरुद्धिः वेपुलं आपज्जेय्य” ति । एवं भगवा अभिसङ्घारवसेन
चतस्सो विज्ञाणटुतियो जानाति ।

१. स्या० पोत्वके नत्यि । २. अभिनेतव्वो – स्या० । ३. अभिनिज्ञापेतव्वो – स्या० ।
४. पेक्खेतव्वो – स्या० । ५-६. कथमस्स – स्या० । ६. विमुत्तं – स्या० । ७. रूपूपाय –
७. स्या० । ८. तिटुति – स्या० । ९. नन्दूपसेचनं – स्या०; एवमुपरि पि । १०. वुट्टि – स्या० ।
११. आपज्जति – स्या० । १२. वेदनुपाय – स्या०; एवमुपरि पि ।

कथं भगवा पटिसन्धिवसेन सत्त विज्ञाणद्वितियो जानाति ? वुत्तं हेतं भगवता – “सन्ति, भिक्खवे, सत्ता नानत्तकाया नानत्त-
सञ्ज्ञिनो – सेय्यथापि मनुस्सा एकच्चे च देवा एकच्चे च विनिपातिका। अयं पठमा विज्ञाणद्विति । सन्ति, भिक्खवे, सत्ता नानत्तकाया एकत्तसञ्ज्ञिनो, सेय्यथापि देवा ब्रह्माकायिका पठमाभिनिव्वत्ता । अयं ५ द्वितिया विज्ञाणद्विति । सन्ति, भिक्खवे, सत्ता एकत्तकाया नानत्त-
सञ्ज्ञिनो, सेय्यथापि देवा’ आभस्सरा । अयं ततिया विज्ञाणद्विति । सन्ति, भिक्खवे, सत्ता सब्बसो रूपसञ्ज्ञानं समतिकक्मा पटिघसञ्ज्ञानं अत्थञ्ज्ञमा नानत्त-
सञ्ज्ञानं अमनसिकारा, अनन्तो आकासो ति आकासानञ्चायतनू-
पगा” । अयं पञ्चमी^१ विज्ञाणद्विति । सन्ति, भिक्खवे, सत्ता सब्बसो १० आकासानञ्चायतनं^२ समतिकक्मम, अनन्तं विज्ञाणं ति विज्ञाण-
ञ्चायतनूपगा । अयं छट्टी^३ विज्ञाणद्विति । सन्ति, भिक्खवे, सत्ता सब्बसो विज्ञाणञ्चायतनं^४ समतिकक्मम, नत्यि किञ्ची ति १५ आकिञ्चञ्चञ्जायतनूपगा । अयं सत्तमी^५ विज्ञाणद्विति” ।

एवं भगवा पटिसन्धिवसेन सत्त विज्ञाणद्वितियो जानाती ति – विज्ञाणद्वितियो सब्बा ।

पोसाला ति भगवा ति । पोसाला ति । भगवा तं ब्राह्मणं नामेन आलपति । भगवा ति । गारवाधिवचनमेतं ...पे०... सच्छिका २० पञ्चति, यदिदं भगवा ति – पोसाला ति भगवा ।

अभिजानं तथागतो ति । अभिजानं ति । अभिजानन्तो विजानन्तो^६ पटिविजानन्तो पटिविजभक्तो तथागतो । वुत्तं हेतं भगवता – “अतीतं चे पि खो, चुन्द, होति अभूतं अतच्छं अनत्थ-
सञ्ज्ञितं, न तं तथागतो व्याकरोति । अतीतं चे पि, चुन्द, होति २५ भूतं तच्छं अनत्थसञ्ज्ञितं, तं पि तथागतो न व्याकरोति । अतीतं चे पि खो, चुन्द, होति भूतं तच्छं अत्थसञ्ज्ञितं, तत्र कालञ्जू तथागतो

१. स्या० पोत्यके नत्यि । २. सुभकिष्ठका – स्या० । ३. चतुर्त्या – स्या० । ४. आकासानञ्चायतनूपगा – स्या०; एवमुपरिपि । ५. पञ्चमा – स्या० । ६. आकिञ्चञ्चञ्जा-
यतनं – स्या० । ७. छट्टा – स्या० । ८. सत्तमा – स्या० । ९. स्या० पोत्यके नत्यि ।

होति तस्सेव' पञ्चस्स वेय्याकरणाय। अनागतं चे पि, चुन्द,
होति...पे०... पञ्चुपन्नं चे पि, चुन्द, होति अभूतं अतच्छं अनत्य-
सञ्ज्ञितं, न तं तथागतो व्याकरोति। पञ्चुपन्नं चे पि, चुन्द, होति
भूतं तच्छं अनत्यसञ्ज्ञितं, तं पि तथागतो न व्याकरोति। पञ्चु-
पन्नं चे पि, चुन्द, होति भूतं तच्छं अत्थसञ्ज्ञितं, तत्र कालञ्ज्ञू-
तथागतो होति तस्स पञ्चस्स वेय्याकरणाय। इति खो, चुन्द,
अतीतानागतपञ्चुपन्नेसु धम्मेसु तथागतो कालवादी भूतवादी
अत्थवादी धम्मवादी विनयवादी। तस्मा तथागतो ति वुच्चति।

B. 100

- ‘यं खो, चुन्द, सदेवकस्स लोकस्स समारकस्स सब्रह्मकस्स
 10 सस्समण्ड्राहृणिया पजाय सदेवमनुस्साय दिदुं सुतं मुतं विज्ञातं पत्तं
 परियेसितं अनुविच्चरितं मनसा, सब्बं तं तथागतेन अभिसम्बुद्धं।
 तस्मा तथागतो ति वुच्चति। यं च, चुन्द, रत्तिं तथागतो अनुत्तरं
 सम्मासम्बोधिं अभिसम्बुज्ज्ञति, यं च रत्तिं अनुपादिसेसाय निव्वान-
 धातुया परिनिव्वायति, यं एतस्मिं अन्तरे भासति लपति निहिसति
 सब्बं तं तथेव होति नो अञ्जथा। तस्मा तथागतो ति वुच्चति।
 15 यथावादी, चुन्द, तथागतो तथाकारी; यथाकारी तथावादी। इति
 यथावादी तथाकारी, यथाकारी तथावादी। तस्मा तथागतो ति
 वुच्चति। सदेवके, चुन्द, लोके समारके सब्रह्मके सस्समण्ड्राहृणिया
 पजाय सदेवमनुस्साय तथागतो अभिभू अनभिभूतो अञ्जदत्थुदसो
 वसवत्ती। तस्मा तथागतो ति वुच्चती ति – अभिजानं तथागतो।
- 20 तिद्वन्तमेनं जानाती ति। भगवा इधत्थञ्जेव' जानाति
 कम्माभिसङ्घारवसेन – “अयं पुगलो कायस्स भेदा परं मरणा
 अपायं दुगतिं विनिपातं निरयं उपपज्जिस्सती” ति। भगवा इधत्थ-
 ञ्जेव जानाति कम्माभिसङ्घारवसेन – “अयं पुगलो कायस्स भेदा
 परं मरणा तिरच्छानयोनिं उपपज्जिस्सती” ति। भगवा इधत्थञ्जेव
 25 जानाति कम्माभिसङ्घारवसेन – “अयं पुगलो कायस्स भेदा परं
 मरणा पेत्तिविसयं” उपपज्जिस्सती” ति। भगवा इधत्थञ्जेव जानाति
 कम्माभिसङ्घारवसेन – “अयं पुगलो कायस्स भेदा परं मरणा

१. तस्स – स्या०। २. इघटुञ्जेव – स्या०; एवमुपरि पि। ३. पित्तिविसयं – स्या०;
 एवमुपरि पि।

मनुस्सेसु उपपञ्जिजस्सती” ति । भगवा इधत्थञ्चेव जानाति कम्मा-भिसह्वारवसेन – “अयं पुगलो सुप्पटिपन्नो^१ कायस्स भेदा परं मरणा सुगतिं सगं लोकं उपपञ्जिजस्सती” ति ।

वुत्तं हेतं भगवता – “इध पनाहं, सारिपुत्त”, एकच्चं पुगलं एवं चेतसा चेतो परिच्च पजानामि – ‘तथायं पुगलो पटिपन्नो तथा च इरियति तं च मग्गं समारूळहो, यथा कायस्स भेदा परं मरणा अपायं दुगतिं विनिपातं निरयं उपपञ्जिजस्सती’ ति ।

“इध पनाहं, सारिपुत्त, एकच्चं पुगलं एवं चेतसा चेतो परिच्च पजानामि – ‘तथायं पुगलो पटिपन्नो तथा च इरियति तं च मग्गं समारूळहो, यथा कायस्स भेदा परं मरणा तिरच्छानयोनि^{१०} उपपञ्जिजस्सती’ ति ।

“इध पनाहं, सारिपुत्त, एकच्चं पुगलं एवं चेतसा चेतो परिच्च पजानामि – ‘तथायं पुगलो पटिपन्नो तथा च इरियति तं च मग्गं समारूळहो, यथा कायस्स पेत्तिविसयं उपपञ्जि-स्सती’ ति ।^{१५}

“इध पनाहं, सारिपुत्त, एकच्चं पुगलं एवं चेतसा चेतो परिच्च पजानामि – ‘तथायं पुगलो पटिपन्नो तथा च इरियति तं च मग्गं समारूळहो, यथा कायस्स भेदा परं मरणा मनुस्सेसु उप-ञ्जिजस्सती’ ति ।

“इध पनाहं, सारिपुत्त, एकच्चं पुगलं एवं चेतसा चेतो परिच्च पजानामि – ‘तथायं पुगलो पटिपन्नो तथा च इरियति तं च मग्गं समारूळहो, यथा कायस्स सुगतिं सगं लोकं उपपञ्जिजस्सती’ ति ।^{२०}

“इध पनाहं, सारिपुत्त, एकच्चं पुगलं एवं चेतसा चेतो परिच्च पजानामि – ‘तथायं पुगलो पटिपन्नो तथा च इरियति तं च मग्गं समारूळहो, यथा आसवानं ख्या अनासवं चेतोविमुत्तिं पञ्चाविमुत्तिं दिट्ठेव धम्मे सयं अभिञ्जा सच्छिकत्वा उपसम्पद्ज विहरती’” ति – तिद्वृत्तमेनं जानाति ।^{२५}

१. स्याऽ पोत्वके नत्यि । २. सारीपुत्त – स्याऽ; एवमुपरि पि ।

धिमुतं तप्परायणं ति । धिमुतं ति – आकिञ्चञ्जायतनं ।
 धिमुतं ति॑ विमोक्षेन धिमुतं तत्राधिमुतं॒ तदधिमुतं तदाधिपतेष्यं ।
 अथ वा, भगवा जानाति – “अयं पुगलो रूपाधिमुतो सहाधिमुतो
 गन्धाधिमुतो रसाधिमुतो फोटूब्बाधिमुतो कुलाधिमुतो गणाधिमुतो
 ५ आवासाधिमुतो लाभाधिमुतो यसाधिमुतो पसंसाधिमुतो सुखाधिमुतो
 चीवराधिमुतो पिण्डपाताधिमुतो सेनासनाधिमुतो गिलानपच्चय-
 भेसज्जपरिक्षाराधिमुतो सुत्तन्ताधिमुतो विनयाधिमुतो अभि-
 धम्माधिमुतो आरञ्जकङ्गाधिमुतो पिण्डपातिकङ्गाधिमुतो पंसु-
 कूलिकङ्गाधिमुतो तेचीवरिकङ्गाधिमुतो सपदानचारिकङ्गाधिमत्तो
 १० खलुपच्छाभत्तिकङ्गाधिमुतो नेसज्जिकङ्गाधिमुतो यथासन्धतिकङ्गा-
 धिमुतो पठमज्ञानाधिमुतो दुतियज्ञानाधिमुतो ततियज्ञानाधिमुतो
 चतुर्थज्ञानाधिमुतो आकासानञ्चायतनसमाप्ताधिमुतो विज्ञाण-
 चायतनसमाप्ताधिमुतो आकिञ्चञ्जायतनसमाप्ताधिमुतो नेव-
 सञ्चानासञ्चायतनसमाप्ताधिमुतो” ति – धिमुतं ।

B. 171 १६ तप्परायणं ति । आकिञ्चञ्जायतनमयं तप्परायणं कम्म-
 परायणं॑ विपाकपरायणं॑ कम्मगरुकं पटिसन्धिगरुकं । अथ वा,
 भगवा जानाति – “अयं पुगलो रूपपरायणो ...पे०... नेवसञ्चा-
 नासञ्चायतनसमाप्तिपरायणो” ति – धिमुतं तप्परायणं । तेनाह
 भगवा –

२० “विज्ञाणटुतियो सब्बा, (पोसाला ति भगवा)
 अभिजानं तथागतो ।

तिटुन्तमेनं जानाति, धिमुतं तप्परायणं” ति ॥

८४. आकिञ्चञ्जासम्भवं जत्वा, नन्दिसंयोजनं इति ।
 एवमेतं अभिज्ञाय, ततो तत्य विपस्सति ।

२५ एतं जाणं तथं तस्स, ब्राह्मणस्स बुसीमतो ॥

आकिञ्चञ्जासम्भवं जत्वा ति । आकिञ्चञ्जासम्भवो ति
 वुच्चति आकिञ्चञ्जायतनसंवत्तनिको कम्माभिसङ्घारो । आकिञ्च-

१. आकिञ्चञ्जायतने – स्या० । २-२. स्या० पोत्यके नतिथ । ३. तप्परायणं –
 स्या०; एवमूपरि पि । ४-४. कम्मपरायणं विपाकपरायणं – स्या० ।

ञ्जायतनसंवत्तनिकं कम्माभिसङ्घारं आकिञ्चञ्जञासम्भवो ति बत्वा लग्नं ति बत्वा बन्धनं ति बत्वा पलिबोधो ति बत्वा जानित्वा तुलयित्वा तीरयित्वा' विभावयित्वा विभूतं कत्वा ति – आकिञ्च-ञ्जासम्भवं बत्वा ।

नन्दिसंयोजनं इती ति । नन्दिसंयोजनं वुच्चति अरूपरागो । ५
अरूपरागेन तं कम्मं लग्नं लग्नितं पलिबुद्धं अरूपरागं नन्दिसंयोजनं ति बत्वा लग्नं ति बत्वा बन्धनं ति बत्वा पलिबोधो ति बत्वा जानित्वा तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा । इती ति ।
पदसन्धि पदसंसम्मो पदपारिष्पूरी अक्खरसमवायो व्यञ्जनसिलिङ्गता
पदानुपुब्बतापेतं^१ इती ति – नन्दिसंयोजनं इति । १०

एवमेतं अभिज्ञाय ति । एवं एतं अभिज्ञाय जानित्वा तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा ति – एवमेतं अभिज्ञाय ।

ततो तथ्य विपस्सती ति । तत्था' ति' । आकिञ्चञ्जञायतनं समापज्जित्वा ततो वुद्धित्वा तथ्य जाते चित्तचेतसिके धम्मे अनिच्छतो विपस्सति, दुक्खतो विपस्सति, रोगतो ...पे० ... निस्सरणतो विपस्सति दक्खति ओलोकेति निजभायति उपपरिक्खती ति – ततो तथ्य विपस्सति । १५

एतं जाणं तथं तस्सा ति । एतं जाणं तच्छं भूतं याथावं अविपरीतं तस्सा ति – एतं जाणं तथं तस्स । २०

ब्राह्मणस्स वुसीमतो ति । ब्राह्मणो ति । सत्तन्नं धम्मानं ब्राह्मितता ब्राह्मणो ...पे० ... असितो^२ तादि पवुच्चते स ब्रह्मा ति । ब्राह्मणस्स वुसीमतो ति । पुथुञ्जनकल्याणं^३ उपादाय सत्त सेक्खा अप्पत्तस्स पत्तिया अनधिगतस्स अधिगमाय असच्छिकतस्स सच्छिकिरियाय वसन्ति संवसन्ति आवसन्ति परिवसन्ति; अरहा वुसितवा कतकरणीयो ओहितभारो अनुप्पत्तसदत्थो परिक्खीणभवसंयोजनो सम्मदञ्जा विमुत्तो; सो वुत्थवासो^४ चिण्णचरणो ...पे० ... जाति- २५

१. तिरयित्वा – स्या०; एवमुपरि पि । २. पदानुपुब्बतामेतं – स्या०; एवमुपरि पि ।
३-३. स्या० पोत्थके नत्वि । ४. अनिस्सितो – स्या० । ५. कल्याणपुञ्जजने – स्या०; एवमुपरि पि । ६. वुद्धवासो – स्या० ।

मरणसंसारो; नत्य तस्स पुनव्वभवो ति – ब्राह्मणस्स वुसीमतो।
तेनाह भगवा –

“आकिञ्चञ्जासम्भवं अत्वा, नन्दिसंयोजनं इति।

एवमेतं अभिज्ञाय, ततो तथ्य विपस्सति।

एतं बाणं तथं तस्स, ब्राह्मणस्स वुसीमतो” ति ॥

5 सह गाथापरियोसाना ... मे० ... सत्था मे भन्ते भगवा सावको-
हमस्मी ति ।

पोसालमाणवपुच्छानिहेतो चुदसमो ।

१५. मोघराजमाणवपुच्छानिहेतो

८५. द्वाहं सककं अपुच्छिस्सं, (इच्चायस्मा मोघराजा)

न मे व्याकासि चकखुमा ।

10 यावततियं च देवीसि, व्याकरोती ति मे सुतं ॥

द्वाहं सककं अपुच्छिस्सं ति । सो ब्राह्मणो छिक्खतुं बुद्धं
भगवन्तं पञ्चं अपुच्छि । तस्स भगवा पञ्चं पुद्गो न व्याकासि –
“तदन्तरा” इमस्स ब्राह्मणस्स इन्द्रियपरिपाको भविस्सती’ ति ।
सककं ति – सकको । भगवा सक्यकुला पब्बजितो ति पि सकको ।

15 अथ वा, अद्वौ महद्वनो धनवा ति पि सकको । तस्समानि धनानि,
सेष्यथिदं – सद्वाधनं सीलधनं हिरिधनं ओत्तप्पधनं सुतधनं चागधनं
पञ्चाधनं सतिपट्टानधनं सम्मप्पधानधनं इद्विपादधनं इन्द्रियधनं
बलधनं बोजभज्जधनं मग्गधनं फलधनं निव्वानधनं । इमेहि अनेक-
विधेहि धनरतनेहि अद्वौ महद्वनो धनवा ति पि सकको । अथ वा,
B. 173 20 सकको पहु विसवी अलमतो सूरो वीरो विवकन्तो अभीरु अच्छम्भी
अनुत्रासी अपलायी पहीनभयभेरवो विगतलोमहंसो ति पि सकको ।
द्वाहं सककं अपुच्छिस्सं ति । द्वाहं सककं अपुच्छिस्सं अयाच्चिस्सं
अज्जेसिस्सं पसादयिस्सं ति – द्वाहं सककं अपुच्छिस्सं ।

१. सकक – स्या० । २. देवीसि – स्या० । ३. चकखुसमन्तरा – स्या० । ४. सकका –
स्या० । ५. अद्वौ – स्या० । ६. अभीरु – स्या० ।

इच्चायस्मा मोघराजा ति । इच्चा ति । पदसन्धि ...पे०...
आयस्मा ति । पियवचनं ...पे०... मोघराजा ति । तस्स ब्राह्मणस्स
नामं ...पे०... अभिलापो ति – इच्चायस्मा मोघराजा ।

न मे व्याकासि चकखुमा ति । न मे व्याकासी ति । न मे
व्याकासि न आचिकिख न देसेसि न पञ्चपेसि न पटुपेसि न ६
विवरि न विभजि न उत्तानीअकासि न पकासेसि । चकखुमा ति ।
भगवा पञ्चहि चकखूहि चकखुमा – मंसचकखुना पि चकखुमा,
दिव्वचकखुना पि चकखुमा, पञ्चाचकखुना पि चकखुमा, वुद्धचकखुना
पि चकखुमा, समन्तचकखुना पि चकखुमा ।

कथं भगवा मंसचकखुना पि चकखुमा ? मंसचकखुम्हि १०
भगवतो पञ्च वण्णा संविज्जन्ति – नीलो च वण्णो, पीतको च
वण्णो, लोहितको च वण्णो, कण्ठो च वण्णो, ओदातो च वण्णो ।
यत्थ च अक्षिखलोमानि पतिट्ठितानि तं नीलं होति सुनीलं पासादिकं
दस्सनेय्यं उमापुण्पसमानं' । तस्स परतो पीतकं होति सुपीतकं
सुवण्णवण्णं पासादिकं दस्सनेय्यं कणिकारपुण्पसमानं' । उभतो' च १५
अक्षिखकूटानि' भगवतो लोहितकानि होन्ति सुलोहितकानि पासादि-
कानि दस्सनेय्यानि इन्दगोपकसमानानि । मज्जे कण्ठं होति सुकण्ठं
अलूखं सिनिद्धं पासादिकं दस्सनेय्यं अद्वारिट्ठिकसमानं' । तस्स परतो
ओदातं होति सुओदातं सेतं पण्डरं पासादिकं दस्सनेय्यं ओसधि-
तारकसमानं । तेन भगवा पाकतिकेन' मंसचकखुना' अत्तभावपरिया-
पन्नेन पुरिमसुचरितकम्माभिनिव्वत्तेन समन्ता योजनं पस्सति दिवा २०
चेव रत्तिं च । यदा हि' चतुरझसमन्नागतो अन्धकारो होति सूरियो
च अत्थझतो होति; काळपक्षो च उपोसथो होति, तिब्बो च
वनसण्डो होति, महा च काळमेघो' अब्भुट्ठितो होति । एवरूपे
चतुरझसमन्नागते अन्धकारे समन्ता योजनं पस्सति । नत्थ सो २५ B. 174
कुट्टो' वा कवाटो' वा पाकारो वा पञ्चतो वा गच्छो वा लता वा
आवरणं रूपानं दस्सनाय । एकं चे तिलफलं निमित्तं कत्वा तिलवाहे

१. उमारपुण्पसमानं – स्या० । २. कणिकार० – स्या० । ३-३. उभयतो च अक्षिख-
कूटानि – स्या० । ४. अल्लारिट्ठिकसमानं – स्या० । ५-५. पकतिमंसचकखुना – स्या० । ६. पि –
स्या० । ७. अकालमेघो – स्या० । ८. कूटो – स्या० । ९. कवाट – स्या० ।

पक्षिवपेय्य, तंयेव तिलफलं उद्धरेय्य । एवं परिसुद्धं भगवतो पाकतिकं मंसचक्खु । एवं भगवा स मंसचक्खुना पि चक्खुमा ।

कथं भगवा दिव्वेन चक्खुना पि चक्खुमा ? भगवा दिव्वेन चक्खुना विसुद्धेन अतिकक्ञ्तमानुसकेन सत्ते पस्सति चवमाने उप-
 ५ पज्जमाने हीने पणीते सुवण्णे दुब्बण्णे; सुगते दुगते यथाकम्मूपगे सत्ते पजानाति—“इमे वत भोन्तो सत्ता कायदुच्चरितेन समन्नागता वचीदुच्चरितेन समन्नागता मनोदुच्चरितेन समन्नागता अरियानं उपवादका मिच्छादिट्टिका मिच्छादिट्टिकम्मसमादाना, ते कायस्स भेदा परं मरणा अपायं दुगतिं विनिपातं निरयं उपपन्ना; इमे वा
 १० पन भोन्तो सत्ता कायसुचरितेन समन्नागता वचीसुचरितेन समन्नागता मनोसुचरितेन समन्नागता अरियानं अनुपवादका सम्मादिट्टिका सम्मादिट्टिकम्मसमादाना, ते कायस्स भेदा परं मरणा सुगति सगं लोकं उपपन्ना” ति । इति दिव्वेन चक्खुना विसुद्धेन अतिकक्ञ्त-
 १५ मानुसकेन सत्ते पस्सति चवमाने उपपज्जमाने हीने पणीते सुवण्णे दुब्बण्णे, सुगते दुगते यथाकम्मूपगे सत्ते पजानाति । आकृत्तमानो च भगवा एकं पि लोकधातुं पस्सेय्य, द्वे पि लोकधातुयो पस्सेय्य, तिस्तो पि लोकधातुयो पस्सेय्य, चतस्तो पि लोकधातुयो पस्सेय्य, पञ्च पि लोकधातुयो पस्सेय्य, दस पि लोकधातुयो पस्सेय्य, वीसं पि लोकधातुयो पस्सेय्य, तिसं पि लोकधातुयो पस्सेय्य, चत्तालीसं
 २० पि लोकधातुयो पस्सेय्य, पञ्चासं पि लोकधातुयो पस्सेय्य, सतं पि लोकधातुयो पस्सेय्य, सहस्र्सि पि चूलनिकं लोकधातुं पस्सेय्य, द्विसहस्र्सि पि मजिझभिकं लोकधातुं पस्सेय्य, तिसहस्र्सि पि लोकधातुं पस्सेय्य, महासहस्र्सि पि लोकधातुं पस्सेय्य, यावतकं वा^१ पन आकृत्तेय्य तावतकं पस्सेय्य । एवं परिसुद्धं भगवतो दिव्वचक्खु ।
 २५ एवं भगवा दिव्वेन चक्खुना पि चक्खुमा ।

B. 175

कथं भगवा पञ्चाचक्खुना पि चक्खुमा ? भगवा महापञ्चो पुथुपञ्चो जवनपञ्चो हासपञ्चो तिक्खपञ्चो निव्वेधिकपञ्चो पञ्चापभेदकुसलो^२ पभिन्नवाणो अधिगतपटिसम्भदप्त्तो^३ चतुर्वेसा-

१. चत्तालीसं—स्थां । २-२. यावता—सीं । ३. विसुद्धं—स्थां । ४. पञ्चप-
भेदकुसलो—स्थां । ५. अविगतपटिसम्भिदो—स्थां ।

रज्जप्ततो दसबलधारी पुरिसासभो पुरिससीहो पुरिसनागो पुरिसा-
जञ्जो पुरिसधोरख्हो अनन्तवाणो अनन्ततेजो अनन्तयसो अङ्गो
महद्धनो धनवा नेता विनेता अनुनेता पञ्चापेता^१ निजभापेता
पेक्खेता^२ पसादेता। सो हि भगवा अनुप्पन्नस्स मग्गस्स उप्पादेता
असञ्चातस्स मग्गस्स सञ्जनेता^३ अनक्खातस्स मग्गस्स अक्खाता,^४
मग्गञ्ज्रू मग्गविदू मग्गकोविदो मग्गानुगा च पन एतरहि सावका
विहरन्ति पच्छा समन्नागता।

सो हि भगवा जानं जानाति, पसं पस्सति, चक्खुभूतो
बाणभूतो धम्मभूतो ब्रह्मभूतो वत्ता पवत्ता अत्थस्स निन्नेता अमतस्स
दाता धम्मसामी तथागतो। नत्थि तस्स भगवतो अञ्चातं अदिदुं^{१०}
अविदितं असच्छिकतं अफस्सितं^५ पञ्चाय। अतीतं अनागतं पञ्चुप्पन्नं
उपादाय सब्बे धम्मा सब्बाकारेन बुद्धस्स भगवतो बाणमुखे आपाथं
आगच्छन्ति। यं किञ्चिच नेय्यं नाम अत्थि जानितब्बं अत्तत्थो वा
परत्थो वा उभयत्थो वा दिदुधम्मिको वा अथो सम्परायिको वा
अथो उत्तानो वा अथो गम्भीरो वा अथो गूढ़हो वा अथो^{१५}
पटिच्छन्नो वा अथो नेय्यो वा अथो नीतो वा अथो अनवज्जो
वा अथो निकिलेसो वा अथो वोदानो वा अथो परमत्थो वा,
सब्बं तं अन्तो बुद्धबाणे परिवत्तति, सब्बं कायकम्मं बुद्धस्स भगवतो
बाणानुपरिवत्ति, सब्बं वचीकम्मं बाणानुपरिवत्ति,^६ सब्बं मनोकम्मं
बाणानुपरिवत्ति^७। अतीते बुद्धस्स भगवतो अप्पिटिहं बाणं अनागते^{२०}
अप्पिटिहं बाणं, पञ्चुप्पन्ने अप्पिटिहं बाणं, यावतकं नेय्यं तावतकं
बाणं, यावतकं बाणं तावकतकं नेय्यं। नेय्यपरियन्तिकं बाणं,
बाणपरियन्तिकं नेय्यं, नेय्यं अतिकक्षित्वा बाणं नप्पवत्तति, बाणं
अतिकक्षित्वा नेय्यपथो नत्थि। अञ्जमञ्जपरियन्तद्वायिनो ते
धम्मा। यथा द्विन्नं समुग्गपटलानं सम्माफुसितानं^८ हेद्विमं समुग्गपटलं
उपरिमं नातिवत्तति, उपरिमं समुग्गपटलं हेद्विमं नातिवत्तति,^{२५}
अञ्जमञ्जपरियन्तद्वायिनो; एवमेव बुद्धस्स भगवतो नेय्यं च बाणं
च अञ्जमञ्जपरियन्तद्वायिनो। यावतकं नेय्यं तावतकं बाणं, यावतकं

१. सञ्चापेता – स्याऽ। २. पेक्खता – स्याऽ। ३. सञ्जापेता – स्याऽ। ४. अफुसित –
स्याऽ। ५. बाणानुपरिवत्तति – स्याऽ। ६. फुसितानं – स्याऽ।

- ब्राणं तावतकं नेयं, नेयपरियन्तिकं ब्राणं, ब्राणपरियन्तिकं नेयं। नेयं अतिकमित्वा ब्राणं नपवत्तति, ब्राणं अतिकमित्वा नेयपथो नत्यि। अञ्जभञ्जपरियन्तद्वायिनो ते धम्मा। सब्बधम्मेसु बुद्धस्स भगवतो ब्राणं पवत्तति। सब्बे धम्मा बुद्धस्स भगवतो आवज्जनपटि-
 ५ वद्धा आकृत्पटिवद्धा मनसिकारपटिवद्धा चित्तुप्पादपटिवद्धा। सब्बसत्तेसु बुद्धस्स भगवतो ब्राणं पवत्तति। सब्बेसं च' सत्तानं भगवा आसयं जानाति, अनुसयं जानाति, चरितं जानाति, अधिमुत्तिं जानाति, अप्परजक्खे महारजक्खे तिक्खिन्द्रिये मुदिन्द्रिये स्वाकारे द्वाकारे सुविज्ञापये दुविज्ञापये भव्वाभव्वे सत्ते जानाति'।
 १० सदेवको लोको समारको सब्रह्मको सस्समणब्राह्मणी पजा सदेवमनुस्सा अन्तोबुद्धबाणे परिवत्तति।

यथा ये केचि मच्छकच्छपा अन्तमसो तिमितिमिङ्गलं उपादाय अन्तोमहासमुद्दे परिवत्तन्ति, एवमेव सदेवको लोको समारको लोको सब्रह्मको लोको सस्समणब्राह्मणी पजा सदेवमनुस्सा अन्तोबुद्धबाणे परिवत्तति। यथा ये केचि पक्खी अन्तमसो गरुळं वेनतेयं उपादाय आकासस्स पदेसे परिवत्तन्ति, एवमेव ये पि ते सारिपुत्रसमा पञ्चाय समन्नागता ते पि बुद्धबाणस्स पदेसे परिवत्तन्ति; बुद्धबाणं देवमनुस्सानं पञ्जं फरित्वा अभिभवित्वा तिटुति।

- ये पि ते खत्तियपण्डिता ब्राह्मणपण्डिता गहपतिपण्डिता
 २० समणपण्डिता निषुणा कतपरप्पवादा बालवेधिरूपा वोभिन्दन्ता' मञ्जे चरन्ति पञ्चागतेन दिट्ठिगतानि, ते पञ्चे' अभिसङ्घरित्वा अभिसङ्घरित्वा तथागतं उपसङ्घमित्वा पुच्छन्ति गूढ़हानि' च पटिच्छन्नानि'। कथिता विसज्जिता च ते पञ्चा भगवता होन्ति निदिट्ठकारणा। उपक्खित्तका च ते भगवतो सम्पज्जन्ति। अथ खो
 २५ भगवा व' तत्थ अतिरोचति - यदिदं पञ्चाया ति। एवं भगवा पञ्चाचक्खुना पि चक्खुमा।

कथं भगवा बुद्धचक्खुना पि चक्खुमा? भगवा बुद्धचक्खुना लोकं वोलोकेन्तो अद्स सत्ते अप्परजक्खे महारजक्खे तिक्खिन्द्रिये

१. स्या० पोत्थके नत्यि। २ पजानाति - स्या०। ३. ते भिन्दन्ता - स्या०। ४. पञ्च - स्या०। ५-५. स्या० पोत्थके नत्यि। ६. स्या० पोत्थके नत्यि।

मुदिन्द्रिये स्वाकारे द्वाकारे सुविज्ञापये दुविज्ञापये अपेकच्चे परलोकवज्जभयदस्साविनो विहरन्ते । सेय्यथापि नाम उप्पलिनियं वा पदुमिनियं वा पुण्डरीकिनियं वा अपेकच्चानि उप्पलानि वा पदुमानि वा पुण्डरीकानि वा उदके जातानि उदके संबहूनि उदकानुगतानि^१ अन्तोनिमुग्गपोसीनि^२, अपेकच्चानि उप्पलानि वा पदुमानि वा पुण्डरीकानि वा उदके जातानि उदके संबहूनि समोदकं ठितानि, अपेकच्चानि उप्पलानि वा पदुमानि वा पुण्डरीकानि वा उदके जातानि उदके संबहूनि उदका अच्चुग्गम्म तिटुन्ति अनुपलितानि उदकेन; एवमेव भगवा बुद्धचक्रखुना लोकं बोलोकेन्तो अहस सत्ते अप्परजवस्वे महारजवस्वे तिक्खिन्द्रिये मुदिन्द्रिये^३ स्वाकारे द्वाकारे सुविज्ञापये दुविज्ञापये अपेकच्चे परलोकवज्जभयदस्साविनो विहरन्ते । जानाति भगवा – “अयं पुग्गलो रागचरितो, अयं दोसचरितो, अयं मोहचरितो, अयं वितक्कचरितो, अयं सद्वाचरितो, अयं जाणचरितो” ति । रागचरितस्स भगवा पुग्गलस्स असुभकथं कथेति; दोसचरितस्स भगवा पुग्गलस्स मेत्ताभावनं आचिक्खति; मोहचरितस्स^४ भगवा पुग्गलस्स^५ उदेसे परिपुच्छाय कालेन धम्मस्सवने कालेन धम्मसाकच्छाय गरुसंवासे निवेसेति; वितक्कचरितस्स भगवा पुग्गलस्स आनापानस्सति आचिक्खति; सद्वाचरितस्स भगवा पुग्गलस्स पसादनीयं निमित्तं आचिक्खति बुद्धसुवोधिं धम्मसुधम्मतं सङ्घसुप्पटिपत्तिं^६ सीलानि च; अन्तनो जाणचरितस्स भगवा पुग्गलस्स विपस्सनानिमित्तं आचिक्खति अनिच्छाकारं दुक्खाकारं अनत्ताकारं ।

सेले यथा पब्बतमुद्धनिट्टितो,
यथा पि पस्से जनतं समन्ततो ।
तथूपमं धम्ममयं सुमेध,
पासादमारुहं समन्तचक्रखु ।
सोकावतिष्णं^७ जनतमपेतसोको,
अवेक्खस्सु जातिजराभिभूतं ति ॥

१. उदकानुगतानि – स्या० । २. अन्तोनिमुग्गपोसीनि – स्या० । ३-५. मोहचरितं भगवा पुग्गलं – स्या० । ४. सङ्घसुप्पटिपत्ति – स्या० । ५. सोकावतिष्णं – स्या० ।

B. 178

एवं भगवा बुद्धचक्रखुना पि चक्रखुमा ।

कथं भगवा समन्तचक्रखुना पि चक्रखुमा ? समन्तचक्रखु
वुच्चति सब्बञ्जुतब्राणं । भगवा सब्बञ्जुतब्राणेन उपेतो समुपेतो
उपागतो समुपागतो उपपन्नो समुपपन्नो समन्नागतो ।

६ न तस्य अद्विद्विभृत्थि किञ्चिच,
अथो अविज्ञातमजानितव्वं ।
सब्बं अभिज्ञासि यदत्थि नेयं,
तथागतो तेन समन्तचक्रखू ति ॥

एवं भगवा समन्तचक्रखुना पि चक्रखुमा ति – न मे व्याकासि
१० चक्रखुमा ।

यावततियं च देवीसि व्याकरोती ति मे सुतं ति । यावततियं
बुद्धो सहधर्मिकं पञ्चं पुट्टो व्याकरोति नो संसारेती' ति – एवं
मया उग्राहितं, एवं मया उपधारितं, एवं मया उपलक्षितं । देवीसी
१५ ति । भगवा देवो' चेव इसि चा ति – देवीसि । यथा राजा पव्वजिता
वुच्चन्ति राजिसयो, ब्राह्मणा पव्वजिता वुच्चन्ति ब्राह्मणिसयो,
एवमेव भगवा देवो चेव इसि चा ति – देवीसि ।

अथ वा, भगवा पव्वजितो ति पि इसि । महन्तं सीलकखन्धं
२० एसी' गवेसी' परियेसी ति पि इसि । महन्तं समाधिकखन्धं ... पे० ...
महन्तं पञ्चाकखन्धं ... महन्तं विमुत्तिकखन्धं ... महन्तं विमुत्तिब्राणदस्स-
नकखन्धं एसी गवेसी परियेसी ति पि इसि । महतो तमोकायस्स
२५ पदालनं एसी गवेसी परियेसी ति पि इसि । महतो विपल्लासस्स'
पभेदनं एसी गवेसी परियेसी ति पि इसि । महतो तण्हासल्लस्स
अब्बहनं ... महतो दिट्ठिसङ्घाटस्स विनिवेठनं ... महतो मानद्वजस्स
३० पपातनं ... महतो अभिसङ्घारस्स वूपसमं ... महतो ओघस्स नित्यरणं
... महतो भारस्स निक्खेपनं ... महतो संसारवद्वस्स उपच्छेदं ... महतो
३५ सन्तापस्स निव्वापनं ... महतो परिलाहस्स पटिष्पस्सद्विं ... महतो

१. सम्पायती – स्या० । २. म० पोत्यके नहिय । ३-४. एसि गवेसि – स्या० ; एवमुपरि
पि । ५. विपल्लासस्स – स्या० । ६. अब्बुङ्गहनं – स्या० । ७. विवेठनं – स्या० । ८.
पातनं – स्या० ।

धम्मद्वजस्स उत्सापनं एसी गवेसी परियेसी ति पि इसि । महन्ते सतिपट्टाने ... महन्ते सम्पद्धाने ... महन्तानि इन्द्रियानि ... महन्तानि वलानि ... महन्ते वोजक्कङ्गे ... महन्तं अरियं अटुङ्गिकं मग्गं ... महन्तं परमत्थं अभतं निव्वानं एसी गवेसी परियेसी ति पि इसि । महेसक्खेहि वा सत्तेहि एसितो गवेसितो परियेसितो – ५ “कहं बुद्धो, कहं भगवा, कहं देवदेवो, कहं नरासभो” ति पि इसी ति – यावततियं च देवीसि व्याकरोती ति मे सुतं । तेनाह सो ब्राह्मणो –

“द्वाहं सकं अपुच्छिस्सं, (इच्चायस्मा मोघराजा)

न मे व्याकासि चक्खुमा ।

10

यावततियं च देवीसि, व्याकरोती ति मे सुतं” ति ॥

८६. अयं लोको परो लोको, ब्रह्मलोको सदेवको ।

दिट्ठिं ते नाभिजानाति, गोतमस्स यसस्सिनो ॥

अयं लोको परो लोको ति । अयं लोको ति । मनुस्सलोको । परो लोको ति । मनुस्सलोकं ठपेत्वा सब्बो परो लोको ति – अयं १५ लोको परो लोको ।

ब्रह्मलोको सदेवको ति । सदेवको लोको समारको सब्रह्मको सस्समण्ट्राह्यणी पजा सदेवमनुस्सा ति – ब्रह्मलोको सदेवको ।

दिट्ठिं ते नाभिजानातो ति । तुयं दिट्ठिं खन्ति रुचिं लद्धिं अज्ञासयं अधिष्पायं लोको न जानाति – “अयं एवंदिट्ठिको एवंखन्तिको एवंरुचिको एवंलद्धिको एवंअज्ञासयो एवंअधिष्पायो” ति । न जानाति न पस्सति न दक्खति नाधिगच्छति न विन्दति न पटिलभती ति – दिट्ठिं ते नाभिजानाति ।

गोतमस्स यसस्सिनो ति । भगवा यसप्पत्तो ति यसस्सी । अथ वा, भगवा सक्कतो गरुकतो मानितो पूजितो अपचितो लाभी २५ चीवरपिण्डपातसेनासनगिलानपच्चयभेसञ्जपरिक्खारानं ति पि यसस्सी ति – गोतमस्स यस्सिनो । तेनाह सो ब्राह्मणो –

“अयं लोको परो लोको, ब्रह्मलोको सदेवको ।

दिट्ठिं ते नाभिजानाति, गोतमस्स यसस्सिनो” ति ॥

B. 179

B. 180

८७. एवं अभिककन्तदस्साविं, अतिथि पञ्चेन आगमं ।
कथं लोकं अवेक्खन्तं, मच्चुराजा न पस्सति ॥

एवं अभिककन्तदस्साविं ति । एवं अभिककन्तदस्साविं अग्गदस्साविं सेद्गदस्साविं विसेद्गदस्साविं पामोक्खदस्साविं उत्तम-
६ दस्साविं परमदस्साविं' ति – एवं अभिककन्तदस्साविं ।

अतिथि पञ्चेन आगमं ति । पञ्चेन अतिथिको जागतोम्हि...पे०... वहस्सेतं भारं ति, एवं पि अतिथि पञ्चेन आगमं ।

कथं लोकं अवेक्खन्तं ति । कथं लोकं अवेक्खन्तं पञ्चवेक्खन्तं
तुलयन्तं तीरयन्तं विभावयन्तं विभूतं करोन्तं ति – कथं लोकं
१० अवेक्खन्तं । मच्चुराजा न पस्सती ति । मच्चुराजा न पस्सति न
दक्खति नाधिगच्छति न विन्दति न पटिलभती ति – मच्चुराजा न
पस्सति । तेनाह सो ब्राह्मणो –

“एवं अभिककन्तदस्साविं, अतिथि पञ्चेन आगमं ।
कथं लोकं अवेक्खन्तं, मच्चुराजा न पस्सती” ति ॥

१५ ८८. सुञ्जतो लोकं अवेक्खस्सु, मोघराजा सदा सतो ।
अत्तानुदिट्ठिं ऊहच्च, एवं मच्चुतरो सिया ।
एवं लोकं अवेक्खन्तं, मच्चुराजा न पस्सति ॥

सुञ्जतो लोकं अवेक्खस्सु ति । लोको ति । निरयलोको
तिरच्छानलोको पेत्तिविसयलोको मनुस्सलोको देवलोको खन्धलोको
२० धातुलोको आयतनलोको अयं लोको परो लोको ब्रह्मलोको सदेवको ।
अञ्जतरो भिक्खु भगवन्तं एतदवोच – “लोको लोको ति, भन्ते,
वुच्चति” । कित्तावता नु खो, भन्ते, लोको ति वुच्चती” ति ?

“लुज्जती ति खो, भिक्खु, तस्मा॑ लोको ति वुच्चति ।
किञ्च लुज्जति ? चक्खु खो भिक्खु लुज्जति, रूपा लुज्जन्ति,
२५ चक्खुविवाणं लुज्जति, चक्खुसम्फस्सो लुज्जति, यम्पिदं चक्खु-
सम्फस्सपञ्चया उप्पज्जति वेदयितं सुखं वा दुखं वा अदुखमसुखं

१. पवरदस्साविं – स्या० । २. लोकं – स्या० । ३. भगवता वुच्चति – स्या० । ४.
स्या० पोत्यके नत्यि ।

वा तं पि लुज्जति; सोतं लुज्जति, गन्धा लुज्जन्ति...पे०... कायो
लुज्जति, फोटुब्बा लुज्जन्ति; मनो लुज्जति, धम्मा लुज्जन्ति,
मनोविव्याणं लुज्जति, मनोसम्फस्सो लुज्जति; यम्पिदं मनोसम्फ-
स्सपञ्चया उप्पज्जति वेदयितं सुखं वा दुखं वा अदुखमसुखं वा
तं पि लुज्जति। लुज्जती ति खो, भिक्खु, तस्मा लोको ति वुच्चति”। ६

सुञ्जतो लोकं अवेक्खस्सू ति। द्वीहि कारणेहि सुञ्जतो
लोकं अवेक्खति – अवसियपवत्तसल्लक्खणवसेन^१ वा तुच्छसङ्घारसमनु-
पस्सनावसेन वा। कथं अवसियपवत्तसल्लक्खणवसेन^१ सुञ्जतो लोकं
अवेक्खति? रूपे वसो न लब्धति, वेदनाय वसो न लब्धति,
सञ्जाय वसो न लब्धति, सङ्घारेसु वसो न लब्धति, विव्याणे
वसो न लब्धति। वुतञ्जहेतं भगवता – “रूपं, भिक्खवे, अनत्ता। रूपं
च हिदं, भिक्खवे, अत्ता अभविस्स, नयिदं रूपं आबाधाय संवत्तेय्य;
लब्धेथ च रूपे – ‘एवं मे रूपं होतु, एवं मे रूपं मा अहोसी’ ति।
यस्मा च खो, भिक्खवे, रूपं अनत्ता, तस्मा रूपं आबाधाय संवत्तति
न च लब्धति रूपे – ‘एवं मे रूपं होतु, एवं मे रूपं मा अहोसी’ ति। १०

“वेदना अनत्ता। वेदना च हिदं, भिक्खवे, अत्ता अभविस्स,
नयिदं वेदना आबाधाय संवत्तेय्य; लब्धेथ च वेदनाय – ‘एवं मे
वेदना होतु, एवं मे वेदना मा अहोसी’ ति। यस्मा च खो, भिक्खवे,
वेदना अनत्ता, तस्मा वेदना आबाधाय संवत्तति, न च लब्धति
वेदनाय – ‘एवं मे वेदना होतु, एवं मे वेदना मा अहोसी’ ति। २०

“सञ्जा अनत्ता। सञ्जा च हिदं, भिक्खवे, अत्ता अभविस्स,
नयिदं सञ्जा आबाधाय संवत्तेय्य; लब्धेथ च सञ्जाय – ‘एवं मे
सञ्जा होतु, एवं मे सञ्जा मा अहोसी’ ति। यस्मा च खो, भिक्खवे,
सञ्जा अनत्ता, तस्मा सञ्जा आबाधाय संवत्तति, न च लब्धति
सञ्जाय – ‘एवं मे सञ्जा होतु, एवं मे सञ्जा मा अहोसी’ ति। २५

“सङ्घारा अनत्ता। सङ्घारा च हिदं, भिक्खवे, अत्ता
अभविसंसंसु, नयिदं सङ्घारा आबाधाय संवत्तेयुं; लब्धेथ च
सङ्घारेसु – ‘एवं मे सङ्घारा होन्तु, एवं मे सङ्घारा मा अहेसु’ ति।

१. अवसियपवत्त० – स्या०।

B. 182

यस्मा च खो, भिक्खवे, सह्वारा अनत्ता, तस्मा सह्वारा आवाधाय संवत्तन्ति, न च लब्धति सह्वारेसु – ‘एवं मे सह्वारा होन्तु, एवं मे सह्वारा मा अहेसु’ ति ।

“विज्ञाणं अनत्ता । विज्ञाणं च हिंदं, भिक्खवे, अत्ता

^६ अभविस्स, नयिदं विज्ञाणं आवाधाय संवत्तेय्य; लब्धेथ च विज्ञाणे – ‘एवं मे विज्ञाणं होन्तु, एवं मे विज्ञाणं मा अहोसी’ ति । यस्मा च खो, भिक्खवे, विज्ञाणं अनत्ता, तस्मा विज्ञाणं आवाधाय संवत्तति, न च लब्धति विज्ञाणे – ‘एवं मे विज्ञाणं होन्तु, एवं मे विज्ञाणं मा अहोसी’ ” ति ।

¹⁰ वुत्तन्तेरं भगवता – “नायं, भिक्खवे, कायो तुम्हाकं, न पि अञ्जेसं” । पुराणभिदं, भिक्खवे, कम्मं अभिसङ्घतं अभिसङ्घेतयितं वेदनियं दट्टब्बं । तत्र खो, भिक्खवे, सुतवा अरियसावको पटिच्च-समुप्पादं येव” साधुकं योनिसो मनसि करोति – ‘इति इमस्मिं सति इदं होति, इमस्सुप्पादा इदं उप्पज्जति; इमस्मिं असति इदं न

¹⁵ होति, इमस्स निरोधा इदं निरुज्जभति, यदिदं – अविज्ञापच्चया सह्वारा, सह्वारपच्चया विज्ञाणं, विज्ञाणपच्चया नामरूपं, नामरूपपच्चया सळायतनं, सळायतनपच्चया फस्सो, फस्सपच्चया वेदना, वेदनापच्चया तण्डा, तण्डापच्चया उपादानं, उपादानपच्चया भवो, भवपच्चया जाति, जातिपच्चया जरामरणं सोकपरिदेवदुक्खदो-
²⁰ मनस्सुपायासा सम्भवन्ति – एवमेतस्स केवलस्स दुक्खक्षवन्धस्ससमुदयो होति ।

“अविज्ञाय त्वेव असेसविरागनिरोधा सह्वारनिरोधो, सह्वारनिरोधा विज्ञाणनिरोधो ...पे०... जातिनिरोधा जरामरणं सोकपरिदेवदुक्खदोमनस्सुपायासा निरुज्जभन्ति, एवमेतस्स केवलस्स दुक्खक्षवन्धस्स निरोधो होती” ति । एवं अवसियपवत्तसल्लक्खणवसेन सुञ्जतो लोकं अवेक्खति ।

कथं तुञ्छसह्वारसमनुपस्सनावसेन सुञ्जतो लोकं अवेक्खति ? रूपे सारो न लब्धति, वेदनाय सारो न लब्धति, सञ्जाय सारो न

लब्धति, सह्वारेसु सारो न लब्धति, विज्ञाणे सारो न लब्धति; रूपं अस्सारं निस्सारं सारापगतं निच्चसारसारेन वा सुखसारसारेन वा अत्तसारसारेन वा निच्चेन वा धुवेन वा सस्तेन वा अविपरिणामधम्मेन वा। वेदना अस्सारा निस्सारा सारापगता ... सञ्जा अस्सारा निस्सारा सारापगता ... सह्वारा अस्सारा निस्सारा ५ सारापगता ... विज्ञाणं अस्सारं निस्सारं सारापगतं निच्चसारसारेन वा सुखसारसारेन वा अत्तसारसारेन वा निच्चेन वा धुवेन वा सस्तेन वा अविपरिणामधम्मेन वा। यथा नल्हो अस्सारो निस्सारो सारापगतो, यथा च एरण्डो ... यथा च उदुम्बरो अस्सारो निस्सारो सारापगतो, यथा च सेतगच्छो अस्सारो निस्सारो सारापगतो, १० यथा च पालिभद्रको अस्सारो निस्सारो सारापगतो, यथा च फेणुपिण्डो^१ अस्सारो निस्सारो सारापगतो, यथा च उदकपुब्बुळ^२ अस्सारं निस्सारं सारापगतं, यथा च मरीचि अस्सारा निस्सारा सारापगता, यथा कदलिक्खन्धो^३ अस्सारो निस्सारो सारापगतो, यथा^४ माया अस्सारा निस्सारा सारापगता — एवमेव रूपं अस्सारं १५ निस्सारं सारापगतं निच्चसारसारेन वा सुखसारसारेन वा अत्तसारसारेन वा निच्चेन वा धुवेन वा सस्तेन वा अविपरिणामधम्मेन वा। वेदना अस्सारा निस्सारा सारापगता ... सञ्जा अस्सारा निस्सारा सारापगता ... सह्वारा अस्सारा निस्सारा सारापगता ... विज्ञाणं अस्सारं निस्सारं सारापगतं निच्चसारसारेन वा सुखसारसारेन वा अत्तसारसारेन वा निच्चेन वा धुवेन वा सस्तेन वा अविपरिणामधम्मेन वा। एवं तुच्छसह्वारसमनुपस्सनावसेन सुञ्जतो लोकं अवेक्खति। इमेहि द्वीहि कारणेहि सुञ्जतो लोकं अवेक्खति।

अपि च, छहाकारेहि सुञ्जतो लोकं अवेक्खति^५। चक्षु सुञ्जं अत्तेन वा अत्तनियेन वा निच्चेन वा धुवेन वा सस्तेन वा अविपरिणामधम्मेन वा, सोतं सुञ्जं ... धानं सुञ्जं ... जिङ्हा सुञ्जा ... कायो सुञ्जो ... मनो सुञ्जो अत्तेन वा अत्तनियेन वा निच्चेन वा धुवेन वा सस्तेन वा अविपरिणामधम्मेन वा। रूपा सुञ्जा ... सदा

१. फेणुपिण्डो — स्या०। २. पुब्बुलकं — स्या०। ३. कदलिक्खन्धो — स्या०। ४. यथा च — स्या०। ५. स्या० पोत्यके इमस्मि ठाने अञ्जया दिस्सति।

३. ११

B. 184

सुञ्जा ... गन्धा सुञ्जा ... रसा सुञ्जा ... फोटुञ्बा सुञ्जा ... धम्मा
 सुञ्जा अत्तेन वा अत्तनियेन वा निच्चेन वा धुवेन वा सस्तेन वा अवि-
 परिणामधम्मेन वा । चक्रबुविव्जाणं सुञ्जं ... मनोविव्जाणं सुञ्जं ...
 चक्रुसम्फस्सो सुञ्जो ... मनोसम्फस्सो सुञ्जो ... चक्रुसम्फस्सजा वेदना
 ६ सुञ्जा ... मनोसम्फस्सजा वेदना सुञ्जा ... रूपसञ्जा सुञ्जा ... धम्म-
 सञ्जा सुञ्जा ... रूपसञ्जेतना सुञ्जा ... धम्मसञ्जेतना सुञ्जा ... रूप-
 तण्हा सुञ्जा ... रूपवितको सुञ्जो ... रूपविचारो सुञ्जो ... धम्मविचारो
 सुञ्जो अत्तेन वा अत्तनियेन वा निच्चेन वा धुवेन व सस्तेन वा
 अविपरिणामधम्मेन वा । एवं छहाकारेहि सुञ्जतो लोकं अवेक्षति ।

१० अपि च, दसहाकारेहि सुञ्जतो लोकं अवेक्षति । रूपं
 रित्तो तुच्छतो सुञ्जतो अनत्ततो असारकतो वधकतो विभवतो
 अघमूलतो सासवतो सह्वततो; वेदनं ... सञ्जं ... सह्वारे ... विव्जाणं...
 चुतिं ... उपपत्तिं ... पटिसन्धिं ... भवं... संसारवद्वं रित्तो तुच्छतो
 सुञ्जतो अनत्ततो असारकतो वधकतो विभवतो अघमूलतो सासवतो
 १५ सह्वततो । एवं दसहाकारेहि सुञ्जतो लोकं अवेक्षति ।

अपि च, द्वादसहाकारेहि सुञ्जतो लोकं अवेक्षति । रूपं न
 सत्तो न जीवो न नरो न माणवो न इत्थी न पुरिसो न अत्ता न
 अत्तनियं नाहं न मम न कोचि न कस्सचि^१; वेदना ... सञ्जा ...
 सह्वारा ... विव्जाणं न सत्तो न जीवो^२ न नरो न माणवो^३ न
 २० इत्थी न पुरिसो न अत्ता न अत्तनियं नाहं न मम न कोचि न
 कस्सचि । एवं द्वादसहाकारेहि सुञ्जतो लोकं अवेक्षति ।

वुतञ्छेतं भगवता - “यं, भिक्खवे, न तुम्हाकं तं पजहथ ।
 तं वो पहीनं दीघरत्तं हिताय सुखाय भविस्सति । किञ्च, भिक्खवे,
 न तुम्हाकं? रूपं, भिक्खवे, न तुम्हाकं; तं पजहथ । तं वो पहीनं
 २५ दीघरत्तं हिताय सुखाय भविस्सति । वेदना, भिक्खवे, न तुम्हाकं;
 तं पजहथ । सा वो पहीना दीघरत्तं हिताय सुखाय भविस्सति ।
 सञ्जा, भिक्खवे, न तुम्हाकं; तं पजहथ । सा वो पहीना दीघरत्तं
 हिताय सुखाय भविस्सति । सह्वारा, भिक्खवे, न तुम्हाकं; ते

१. अत्थि - स्याऽ । * 'न पोसो' इति स्याऽ पोत्यके अधिको पाठो दिस्सति । २.
 मानवो - स्याऽ ।

पजहथ । ते वो पहीना दीघरत्तं हिताय सुखाय भविस्सन्ति । विज्ञाणं, भिक्खवे, न तुम्हाकं; तं पजहथ । तं वो पहीनं दीघरत्तं हिताय सुखाय भविस्सति । सेव्यथापि,^१ भिक्खवे, यं इमस्मि जेतवने तिणकटुसाखापलासं तं जनो हरेय्य वा डहेय्य वा यथापच्चयं वा करेय्य । अपि नु तुम्हाकं एवमस्स – ‘अम्हे जनो हरति वा डहति वा यथापच्चयं वा करोती’ ति ?

‘नो हेतं, भन्ते’ ।

‘तं किस्स हेतु’ ?

‘न हि’ नो एतं, भन्ते, अत्ता वा अत्तनियं वा’ ति । “एवमेव खो, भिक्खवे, यं न तुम्हाकं तं पजहथ; तं वो पहीनं दीघरत्तं हिताय सुखाय भविस्सति । किञ्च, भिक्खवे, न तुम्हाकं ? रूपं, भिक्खवे, न तुम्हाकं; तं पजहथ । तं वो पहीनं दीघरत्तं हिताय सुखाय भविस्सति । वेदना ... सञ्जा ... सङ्खारा ... विज्ञाणं, भिक्खवे, न तुम्हाकं; तं पजहथ । तं वो पहीनं दीघरत्तं हिताय सुखाय भविस्सती” ति । एवं पि सुञ्जतो लोकं अवेक्खति ।

आयस्मा आनन्दो भगवन्तं एतदवोच – “‘सुञ्जो लोको, सुञ्जो लोको’ ति, भन्ते, वुच्चति । कित्तावता नु खो, भन्ते, सञ्जो लोको ति वुच्चती” ति ?

“यस्मा च खो, आनन्द, सुञ्जं अत्तेन वा अत्तनियेन वा, तस्मा सुञ्जो लोको ति वुच्चति । किञ्चानन्द, सुञ्जं अत्तेन वा अत्तनियेन वा ? चक्खु खो, आनन्द,” सुञ्जं अत्तेन वा अत्तनियेन वा’ । रूपा सुञ्जा ... चक्खुविज्ञाणं सुञ्जं ... चक्खुसम्फस्सो सुञ्जो ... यम्पिदं चक्खुसम्फस्सपच्चया उप्पज्जति वेदयितं सुखं वा दुक्खं वा अदुक्खमसुखं वा तं पि सुञ्जं अत्तेन वा अत्तनियेन वा । सोतं सुञ्जं ... सदा सुञ्जा ... धानं सुञ्जं ... गन्धा सुञ्जा ... जिङ्हा सुञ्जा ... रसा सुञ्जा ... कायो सुञ्जो ... फोटुब्बा सुञ्जा...मनो सुञ्जो...धम्मा सुञ्जा...मनोविज्ञाणं सुञ्जं ... मनोसम्फस्सो सुञ्जो ... यम्पिदं सुञ्जं मनोसम्फस्सपच्चया उप्पज्जति वेदयितं सुखं वा दुक्खं वा अदुक्ख-

१. तं कि मञ्चव-स्या० । २. स्या० पोत्यके नत्यि । ३. एवं-स्या० । ४-४, स्या० पोत्यके नत्यि । ५-५. स्या० पोत्यके नत्यि ।

मसुखं वा तं पि सुञ्जं अत्तेन वा अत्तनियेन वा । यस्मा च खो, आनन्द, सुञ्जं अत्तेन वा अत्तनियेन वा, तस्मा सुञ्जो लोको ति वुच्चती” ति । एवं पि सुञ्जतो लोकं अवेक्षति ।

सुद्धं धम्मसमुप्पादं, सुद्धं सह्वारसन्ततिं ।

५

पस्सन्तस्स यथाभूतं, न भयं^१ होति गामणि^२ ॥

B. 186

तिणकट्टुसमं लोकं, यदा पञ्जाय पस्सति ।

नाञ्जं पत्थयते^३ किञ्चिच, अञ्जत्रप्पटिसन्धिया ति ॥

एवं पि सुञ्जतो लोकं अवेक्षति ।

वुत्तञ्जहेतं भगवता—“एवमेव खो, भिक्खवे, भिक्खु रूपं

१० समन्नेसति यावता रूपस्स गति, वेदनं समन्नेसति यावता वेदनाय गति, सञ्जं समन्नेसति यावता सञ्जाय गति, सह्वारे समन्नेसति यावता सह्वारानं गति, विञ्जाणं समन्नेसति यावता विञ्जाणस्स गति । तस्स रूपं^४ समन्नेसतो यावता रूपस्स गति, वेदनं...पे०... सञ्जं... सह्वारे...विञ्जाणं समन्नेसतो यावता विञ्जाणस्स गति, यं पिस्स १५ तं होति अहं ति वा ममं ति वा अस्मी ति वा, तं पि तस्स न होती” ति । एवं पि सुञ्जतो लोकं अवेक्षति ।

सुञ्जतो लोकं अवेक्षस्तु ति । सुञ्जतो लोकं अवेक्षस्तु पञ्चवेक्षस्तु दक्षस्तु^५ तुलेहि तीरेहि विभावेहि विभूतं करोही ति – सुञ्जतो लोकं अवेक्षस्तु ।

२० मोघराज सदा सतो ति । मोघराजा ति । भगवा तं न्नाह्याणं नामेन आलपति । सदा ति । सब्बकालं...पे०... पञ्चिष्ठमे वयोखन्धे । सतो ति । चतूहि कारणेहि सतो – काये कायानुपस्सनासतिपट्टानं भावेन्तो सतो...पे०... सो वुच्चति सतो ति – मोघराज सदा सतो ।

अत्तानुदिट्टि ऊहच्चा ति । अत्तानुदिट्टि वुच्चति वीसति-२५ वत्थुका सक्कायदिट्टि । इध अस्सुतवा पुथुज्जनो अरियानं अदस्सावी अरियधम्मस्स अकोविदो अरियधम्मे अविनीतो सप्तुरिसानं अदस्सावी सप्तुरिसधम्मस्स अकोविदो सप्तुरिसधम्मे अविनीतो रूपं अत्ततो

१. तं भयं – स्या० । २. गामणि – स्या० । ३. पत्थये – स्या० । ४. भिक्खुनो रूपं – स्या० । ५. स्या० पोत्थके नत्यि ।

समनुपस्सति रूपवन्तं वा अत्तानं अत्तनि वा रूपं रूपस्मिं वा अत्तानं, वेदनं ... सञ्जं ... सह्वारे ... विज्ञाणं अत्ततो समनुपस्सति विज्ञाणवन्तं वा अत्तानं अत्तनि वा विज्ञाणं विज्ञाणस्मिं वा अत्तानं। या एवरूपा दिट्ठि दिट्ठिगतं दिट्ठिगहनं दिट्ठिकन्तारो दिट्ठिविसूकायिकं दिट्ठिविष्फन्दितं दिट्ठिसंयोजनं गाहो पटिगाहो अभिनिवेसो परामासो ५ कुम्मग्गो मिच्छापथो मिच्छत्तं तित्थायतनं विपरियासग्गाहो^१ विपरीतग्गाहो विपल्लासग्गाहो मिच्छाग्गाहो अयाथावकस्मिं याथाधकन्ति गाहो यावता द्वासट्ठि दिट्ठिगतानि, अयं अत्तानुदिट्ठि। अत्तानुदिट्ठि ऊहच्चा ति। अत्तानुदिट्ठि ऊहच्च समूहच्च उद्घरित्वा समुद्घरित्वा उप्पाटयित्वा समुप्पाटयित्वा पजहित्वा विनोदेत्वा व्यन्तीकरित्वा^२ १० अनभावं गमेत्वा ति – अत्तानुदिट्ठि ऊहच्च।

एवं मच्चुतरो^३ सिया ति। एवं मच्चु^४ पि तरेय्यासि, जरा^५ पि तरेय्यासि, मरणं पि तरेय्यासि उत्तरेय्यासि पतरेय्यासि^६ समतिकमेय्यासि वीतिवत्तेय्यासी ति – एवं मच्चुतरो सिया।

एवं लोकं अवेक्खन्तं ति। एवं लोकं अवेक्खन्तं पच्च- १५ वेक्खन्तं तुलयन्तं तीरयन्तं विभावयन्तं विभूतं करोन्तं ति – एवं लोकं अवेक्खन्तं।

मच्चुराजा न पस्सती ति। मच्चु^७ पि मच्चुराजा,^८ मारो पि मच्चुराजा, मरणं पि मच्चुराजा। न पस्सती ति। मच्चुराजा न पस्सती न दक्खति नाधिगच्छति न विन्दति न पटिलभति। वुत्तश्वेतं २० भगवता – “सेष्यथापि, भिक्खवे, आरञ्जिको^९ मिगो अरञ्जे पवने चरमानो विस्सत्थो गच्छति विस्सत्थो तिट्ठति विस्सत्थो निसीदति विस्सत्थो सेष्यं कर्पेति। तं किस्स हेतु? अनापाथगतो, भिक्खवे, लुहस्स। एवमेव खो, भिक्खवे, भिक्खु विविच्चेव कामेहि विविच्च अकुसलेहि धर्मेहि सवितकं सविचारं विवेकजं पीतिसुखं पठमं ज्ञानं उपसम्पद्ज २५ विहरति। अयं वुच्चति, भिक्खवे, ‘भिक्खु अन्धमकासि मारं, अपदं वधित्वा मारचक्खुं अदस्सनं गतो पापिमतो’।

१. विपरियेसग्गाहो – स्या०। २. व्यन्तीकर्त्वा – स्या०। ३. मच्चुतरो – स्या०।
 ४. मच्चु – स्या०। ५. जर – स्या०। ६. स्या० पोत्वके नत्यि। ७-७. स्या० पोत्वके नत्यि।
 ८. आरञ्जिको – स्या०।

“पुन चपरं, भिक्खवे, भिक्खु वित्तकविचारानं वूपसमा अज्ञातं सम्प्रसादनं चेतसो एकोदिभावं अवित्तकं अविचारं समाधिजं पीतिसुखं द्रुतियं भानं ... ततियं भानं ... चतुर्थं भानं उपसम्पञ्ज विहरति । अयं वुच्चति, भिक्खवे, ‘भिक्खु अन्धमकासि मारं, अपदं वधित्वा मारचक्खुं अदस्सनं गतो पापिमतो’ ।

“पुन चपरं, भिक्खवे, भिक्खु सब्बसो रूपसञ्ज्ञानं समतिक्कमा, पटिघसञ्ज्ञानं अत्थञ्ज्ञमा, नानत्तसञ्ज्ञानं अमनसिकारा, अनन्तो आकासो ति आकासानञ्चायतनं उपसम्पञ्ज विहरति । अयं वुच्चति, भिक्खवे, भिक्खु अन्धमकासि मारं, अपदं वधित्वा मारचक्खुं १० अदस्सनं गतो पापिमतो’ ।

“पुन चपरं, भिक्खवे, भिक्खु सब्बसो आकासानञ्चायतनं समतिक्कम्म अनन्तं विज्ञाणं ति विज्ञाणञ्चायतनं उपसम्पञ्ज विहरति ... पे० ... ।

“पुन चपरं, भिक्खवे, सब्बसो विज्ञाणञ्चायतनं समतिक्कम्म १५ नत्य किञ्च्ची ति आकिञ्चञ्चञ्जायतनं उपसम्पञ्ज विहरति...पे० ... ।

“पुन चपरं, भिक्खवे, सब्बसो आकिञ्चञ्चञ्जायतनं समतिक्कम्म नेवसञ्ज्ञानासञ्ज्ञायतनं उपसम्पञ्ज विहरति ... पे० ... ।

“पुन चपरं, भिक्खवे, सब्बसो नेवसञ्ज्ञानासञ्ज्ञायतनं समतिक्कम्म सञ्जावेदयितनिरोधं उपसम्पञ्ज विहरति; पञ्जाय २० चस्स दिस्वा आसवा परिक्खीणा होन्ति । अयं वुच्चति, भिक्खवे, ‘भिक्खु अन्धमकासि मारं, अपदं वधित्वा मारचक्खुं अदस्सनं गतो पापिमतो, तिण्णो लोके विस्तिक’ ति । सो विस्सत्थो गच्छति विस्सत्थो तिटुति विस्सत्थो निसीदति विस्सत्थो सेय्यं कप्पेति । तं किस्स हेतु? अनापाथगतो भिक्खु' पापिमतो ति - मच्चुराजा न २५ पस्सति । तेनाह भगवा -

“सुञ्जतो लोकं अवेक्खस्सु, मोघराज सदा सतो ।

अत्तानुदिङ्गु ऊहच्च, एवं मच्चुतरो सिया ।

एवं लोकं अवेक्खन्तं, मच्चुराजा न पस्सती” ति ॥

सह गाथापरियोसाना... पे० ... सत्या मे, भन्ते भगवा, सावको-
हमस्मी ति ।

मोधराजमाणवपुच्छानिदेसो पन्नरसमो ।

१६. पिङ्ग्लयमाणवपुच्छानिदेसो

८९. जिणोहमस्म अबलो वीतवणो,^१ (इच्चायस्मा पिङ्ग्लयो)
नेता न सुद्धा सवनं न फासु ।
माहं^२ नसं^३ मोमुहो अन्तरा^४ व,
आचिक्ख धम्मं यमहं विजञ्जं ।
जातिजराय इध विष्पहानं ॥

जिणोहमस्म अबलो वीतवणो ति । जिणोहमस्मी ति ।
जिणो वुद्धो महल्लको अद्वगतो वयोअनुप्त्तो वीसवस्ससतिको
जातिया । अबलो ति । दुब्बलो अप्पबलो अप्पथामो । वीतवणो ति ।
वीतवणो विगतवणो विगच्छितवणो^५ । या सा पुरिमा सुभा
वणनिभा सा अन्तरहिता, आदीनवो पातुभूतो ति—जिणोहमस्म
अबलो वीतवणो ।

B. 189

इच्चायस्मा पिङ्ग्लयो ति । इच्चा ति । पदसन्धि ...पे०... ।
आयस्मा ति । पियवचनं ...पे०... । पिङ्ग्लयो ति । तस्स ब्राह्मणस्स
नामं ... पे० ... अभिलापो ति — इच्चायस्मा पिङ्ग्लयो ।

नेता न सुद्धा सवनं न फासू ति । नेता असुद्धा अविसुद्धा
अपरिसुद्धा अबोदाता । नो तथा चक्खुना रूपे^६ पस्सामी ति — नेता
न सुद्धा । सवनं न फासू ति । सोतं असुद्धं अविसुद्धं अपरिसुद्धं
अबोदातं । नो तथा सोतेन सदं सुणोमी ति — नेता न सुद्धा सवनं
न फासु ।

माहं नसं मोमुहो अन्तरावा ति । माहं नसं ति । माहं नसं
माहं विनसं माहं पनसं । मोमुहो ति । मोहमुहो अविज्ञागतो अञ्जाणी^७
अविभावी दुष्पञ्जो । अन्तरावा ति । तुव्यं धम्मं दिट्ठिं पटिपदं मग्म अनञ्जाय

१. विवणो — स्या० । २-२. माहम्पनसं — स्या० । ३-३. अन्तराय — स्या० । ४.
स्या० पोत्वके नत्यि । ५. रूप — स्या० । ६. अञ्जाणी — स्या० ।

अनधिगन्त्वा^१ अविदित्वा^२ अप्पटिलभित्वा अफस्सयित्वा^३ असच्छिकरित्वा^४ अन्तरायेव कालं करेयं ति – माहं नस्सं मोमुहो अन्तराव ।

- आचिक्ख धम्मं यमहं विजञ्जं ति । धम्मं ति । आदिकल्याणं मज्जेकल्याणं परियोसानकल्याणं सात्थं सव्यञ्जनं केवलपरिपुण्णं
- ५ परिसुद्धं ब्रह्मचरियं, चत्तारो सतिपट्टाने, चत्तारो सम्मप्पथाने, चत्तारो इद्धिपादे, पञ्चन्द्रियानि, पञ्च बलानि, सत्त बोजभङ्गे, अरियं अटुञ्जिकं मग्गं, निव्वानं च निव्वानगामिनिं च पटिपदं आचिक्खाहि^५ देसेहि पञ्चपेहि पटुपेहि विवराहि विभजाहि उत्तानीकरोहि पकासेही ति – आचिक्ख धम्मं । यमहं विजञ्जं ति । यमहं जानेयं आजानेयं^६
- १० विजानेयं पटिविजानेयं पटिविज्ञेयं अधिगच्छेयं फस्सेयं सच्छ-करेयं ति – आचिक्ख धम्मं यमहं विजयं ।

जातिजराय इध विष्पहानं ति । इधेव जातिजरामरणस्स पहानं वूपसमं पटिनिस्सग्गं पटिष्पस्सद्वं अमतं निव्वानं ति – जातिजराय इध विष्पहानं । तेनाह सो ब्राह्मणो –

- B. 190 १५ “जिणोहमस्मि अबलो वीतवण्णो, (इच्चायस्मा पिङ्ग्न्यो)
नेत्ता न सुद्धा सवनं न फासु ।
माहं नस्सं मोमुहो अन्तराव,
आचिक्ख धम्मं यमहं विजञ्जं ।
जातिजराय इध विष्पहानं” ति ॥
- २० ९०. दिस्वान रूपेसु विहञ्जमाने, (पिङ्ग्न्या ति भगवा)
रूपन्ति रूपेसु जना पमत्ता ।
तस्मा तुवं पिङ्ग्न्य अप्पमत्तो,
जहस्सु रूपं अपुनदभवाय ॥

- दिस्वान रूपेसु विहञ्जमाने ति । रूपं ति । चत्तारो च
२५ महाभूता चतुशं च महाभूतानं उपादाय रूपं । सत्ता रूपहेतु रूपपञ्चया^७ रूपकारणा हञ्जन्ति विहञ्जन्ति उपहञ्जन्ति

१. अनाविक्खत्वा – स्याऽ । २. अविदितकत्वा – स्याऽ । ३. अफुसयित्वा – स्याऽ ।
४. असच्छिकत्वा – स्याऽ । ५. आचिक्ख – स्याऽ । ६. स्याऽ पोत्थके नत्वि । ७. रूपेसु –
स्याऽ । ८. रूपपञ्चया – स्याऽ ।

उपधातियन्ति'। रूपे सति विविधकम्मकारणा कारेन्ति। कसाहि पि ताळेन्ति, वेत्तेहि पि ताळेन्ति, अडुदण्डकेहि पि ताळेन्ति, हत्थं पि छिन्दन्ति, पादं पि छिन्दन्ति, हत्थपादं पि छिन्दन्ति, कण्णं पि छिन्दन्ति, नासं पि छिन्दन्ति, कण्णनासं पि छिन्दन्ति, विलङ्घयालिकं पि करोन्ति, सह्वमुण्डकं^३ पि करोन्ति, राहुमुखं पि करोन्ति,^५ जोतिमालिकं पि करोन्ति, हत्थपज्जोतिकं पि करोन्ति, एरकवत्तिकं पि करोन्ति, चीरकवासिकं^४ पि करोन्ति, एणेव्यकं पि करोन्ति, बछिसमंसिकं^५ पि करोन्ति, कहापणिकं पि करोन्ति, खारापतच्छिकं पि करोन्ति, पलिघपरिवत्तिकं पि करोन्ति, पलालपीठकं पि करोन्ति, तत्तेन पि तेलेन ओसिञ्चन्ति, सुनखेहि पि खादापेन्ति, जीवन्तं पि^{१०} सूले उत्तासेन्ति, असिना पि^६ सीसं छिन्दन्ति। एवं सत्ता रूपहेतु रूपपञ्चया रूपकारणा हञ्जन्ति विहञ्जन्ति उपहञ्जन्ति उपधातियन्ति। एवं हञ्जमाने विहञ्जमाने उपहञ्जमाने उपधातियमाने दिस्वा पस्सत्वा तुलयित्वा तीरयित्वा^७ विभावयित्वा विभूतं कत्वा ति – दिस्वान रूपेसु विहञ्जमाने।^{१५}

पिङ्गिया ति भगवा ति। **पिङ्गिया** ति। भगवा तं ब्राह्मणं नामेन आलपति। भगवा ति। गारवाधिवचनमेतं ...पे०... सच्छिका पञ्चत्ति, यदिदं भगवा ति – **पिङ्गिया** ति भगवा।

रूपन्ति रूपेसु जना पमत्ता ति। रूपन्ती ति। रूपन्ति कुप्पन्ति पीळयन्ति^८ घट्यन्ति, व्याधिता^९ दोमनस्सिता होन्ति।^{१०} चकखुरोगेन रूपन्ति कुप्पन्ति पीळयन्ति घट्यन्ति, व्याधिता दोमनस्सिता होन्ति। सोतरोगेन ...पे०... कायरोगेन ...पे०... डंसमकस-वातातपसरीसपसम्फस्सेहि रूपन्ति कुप्पन्ति पीळयन्ति घट्यन्ति, व्याधिता दोमनस्सिता होन्ती ति – रूपन्ति रूपेसु।

अथ वा, चकखुस्मिं हीयमाने हायमाने परहिहायमाने वेमाने^{२५} विगच्छमाने अन्तरधायमाने रूपन्ति ...पे०... दोमनस्सिता होन्ति। सोतस्मिं ... धानस्मिं ... जिङ्हाय ... कायस्मिं ... रूपस्मिं ... सहस्मिं ...

१. उपधातयन्ति – स्या०। २. सह्वमुण्डकं – स्या०। ३. चिरवासिकं – स्या०।
४. बछिसमंसिकं – स्या०। ५. स्या० पोत्वके नत्यि। ६. तिरयित्वा – स्या०। ७. पीळियन्ति – स्या०। ८. व्यतिता – स्या०।

गन्धस्मि... रसस्मि... फोटुव्वस्मि... कुलस्मि... गणस्मि... आवासस्मि...
... लाभस्मि... यसस्मि... पसंसाय... सुखस्मि... चीवरस्मि... पिण्ड-
पातस्मि... सेनासनस्मि... गिलानपञ्चयभेसज्जपरिक्खारस्मि हीयमाने
हायमाने परिहायमाने वेमाने विगच्छमाने अन्तरधायमाने रूपन्ति
६ कुप्पन्ति पीळयन्ति घट्यन्ति, व्याधिता दोमनस्सिता होन्ती ति – एवं
पि रूपन्ति रूपेसु।

जना ति। खत्तिया च ब्राह्मणा च वेस्सा च सुदा च गहडा
च पब्बजिता च देवा च मनुस्सा च। पमत्ता ति। पमादो वत्तब्बो
कायदुच्चरितेन वा वचीदुच्चरितेन' वा मनोदुच्चरितेन वा पञ्चसु'
१० कामगुणेसु चित्तस्स वोसग्गो' वोसग्गानुप्पदानं कुसलानं वा धम्मानं
भावनाय असक्कच्चकिरियता' असातच्चकिरियता अनटितकिरियता
ओलीनवुत्तिता निक्षितच्छन्दता निक्षितधुरता अनासेवना
अभावना अबहुलीकम्मं अनधिद्वानं अननुयोगो पमादो। यो एवरूपो
पमादो पमज्जना पमज्जिततं – अयं वुच्चति पमादो। इमिना पमादेन
१५ समन्वागता जना पमत्ता ति – रूपन्ति रूपेसु जना पमत्ता।

तस्मा तुवं पिङ्ग्रिय अप्पमत्तो ति। तस्मा ति। तस्मा
तंकारणा तंहेतु तप्पच्चया तंनिदाना एवं आदीनवं सम्पस्समानो
रूपेसु ति – तस्मा तुवं पिङ्ग्रिय। अप्पमत्तो ति। सक्कच्चकारी सातच्च-
कारी ...पे०... अप्पमादो कुसलेसु धम्मेसु ति – तस्मा तुवं पिङ्ग्रिय
२० अप्पमत्तो।

जहस्सु रूपं अपुनवभवाया ति। रूपं ति। चत्तारो च महाभूता
चतुन्नं च महाभूतानं उपादाय रूपं। जहस्सु रूपं ति। जहस्सु रूपं,
पजहस्सु रूपं, विनोदेहि रूपं, व्यन्तीकरोहि रूपं, अनभावं गमेहि
२५ रूपं। अपुनवभवाया ति। यथा ते रूपं इधेव निरुजभेय्य, पुनपटि-
सन्धिको' भवो न निब्बत्तेय्य कामधातुया वा रूपधातुया वा अरूप-
धातुया वा, कामभवे वा रूपभवे वा अरूपभवे वा, सञ्जाभवे वा
असञ्जाभवे वा नेवसञ्जानासञ्जाभवे वा, एकवोकारभवे वा
चतुर्वोकारभवे वा पञ्चवोकारभवे वा, पुनर्गतिया वा उपपत्तिया

१. वचीदुच्चरिते – स्या०; एवमूपरि पि। २. पञ्चसु वा – स्या०। ३. वोसग्गो –
स्या०; एवमूपरि पि। ४. स्या० पोत्यके नहिय। ५. पटिसन्धि – स्या०।

वा पटिसन्धिया वा भवे वा संसारे वा वट्टे वा न जनेय्य न सञ्जनेय्य न निवत्तेय्य नाभिनिवत्तेय्य, इधेव निरुजभेय्य वूपसमेय्य अत्थं गच्छेय्य पटिप्पस्समेय्या ति – जहस्सु रूपं अपुनवभवाय। तेनाह भगवा –

“दिस्वान रूपेसु विहञ्जमाने, (पिङ्गिया ति भगवा) ५
रूपन्ति रूपेसु जना पमत्ता।
तस्मा तुवं पिङ्गिय अप्पमत्तो,
जहस्सु रूपं अपुनवभवाया” ति ॥

९१. दिसा चतस्सो विदिसा चतस्सो,
उद्धं अधो दस दिसा इमायो । १०
न तुय्हं अदिट्टुं अस्सुतं’ अमुतं’,
अथो अविञ्जातं किञ्चिच नमत्य लोके ।
आचिक्ख धम्मं यमहं विजञ्जं,
जातिजराय इध विष्यहानं ॥

दिसा चतस्सो विदिसा चतस्सो उद्धं अधो दस दिसा इमायो १५
ति । दस दिसा ।

न तुय्हं अदिट्टुं अस्सुतं’ अमुतं अथो’ अविञ्जातं किञ्चिच
नमत्य लोके ति । न तुय्हं अदिट्टुं अस्सुतं अमुतं’ अविञ्जातं किञ्चिच
अत्थ्यो वा परत्थो वा उभयत्थो वा दिट्टधम्मिको वा अत्थो
सम्परायिको वा अत्थो उत्तानो वा अत्थो गम्भीरो वा अत्थो गूळहो २०
वा अत्थो पटिच्छन्नो वा अत्थो नेय्यो वा अत्थो नीतो वा अत्थो
अनवज्जो वा अत्थो निकिकलेसो वा अत्थो वोदानो वा अत्थो
परमत्थो वा नत्य न सति’ न संविज्जति नुपलब्धती’ ति – न तुय्हं
अदिट्टुं अस्सुतं अथो अविञ्जातं किञ्चिच नमत्य लोके ।

आचिक्ख धम्मं यमहं विजञ्जं ति । धम्मं ति । आदि- २५
कल्याणं ...पे०... निब्बानं च निब्बानगामिनिं च पटिपदं आचिक्खाहि
देसेहि पञ्चपेहि पटुपेहि विवराहि विभजाहि उत्तानीकरोहि

पकासेहि । यमहं विजञ्चं ति । यमहं जानेयं आजानेयं विजानेयं पठिविजानेयं पठिविजभेयं अधिगच्छेयं फस्येयं सच्छिकरेयं ति – आचिक्ख धम्मं यमहं विजञ्चं ।

६ जातिजराय इधं विष्पहानं ति । इधेव जातिजरामरणस्स
पहानं वूपसमं^१ पठिनिस्समं पठिष्पस्सद्विं^२ अमतं निब्बानं ति –
जातिजराय इधं विष्पहानं । तेनाह सो ब्राह्मणो –

10 “दिसा चतस्सो विदिसा चतस्सो,
उद्धं अधो दस दिसा इमायो ।
न तुयं अदिट्ठं अस्सुतं अमुतं,
अथो अविज्ञातं किञ्चिच नमत्य लोके ।
आचिक्ख धम्मं यमहं विजञ्चं,
जातिजराय इधं विष्पहानं” ति ॥

१२. ९२. तण्हाधिपन्ने मनुजे पेक्खमानो, (पिङ्ग्न्या ति भगवा)
सन्तापजाते जरसा परेते ।
१५ तस्मा तुवं पिङ्ग्न्य अप्पमत्तो,
जहस्सु तण्हं अपुनब्भवाय ॥

२० तण्हाधिपन्ने मनुजे पेक्खमानो ति । तण्हा ति । रूपतण्हा
...पे०... धम्मतण्हा । तण्हाधिपन्ने ति । तण्हाधिपन्ने तण्हानुगते
तण्हानुसटे तण्हाय पन्ने पठिपन्ने अभिभूते परियादिनचित्ते । मनुजे
ति – सत्ताधिवचनं । पेक्खमानो दक्खमानो ओलो-
क्यमानो निजभायमानो उपपरिक्खमानो ति – तण्हाधिपन्ने मनुजे
पेक्खमानो । पिङ्ग्न्या ति भगवा ति । पिङ्ग्न्या ति । भगवा तं
ब्राह्मणं नामेन आलपति । भगवा ति । गारवाधिवचनमेतं ...पे०...
सच्छिका पञ्चत्ति, यदिदं भगवा ति – पिङ्ग्न्या ति भगवा ।

२५ २६ सन्तापजाते जरसा परेते ति । सन्तापजाते ति । जातिया
सन्तापजाते, जराय सन्तापजाते, व्याधिना सन्तापजाते, मरणेन
सन्तापजाते, सोकपरिदेवदुक्खदोमनस्सुपायासेहि सन्तापजाते, नेर-
यिकेन दुखेन सन्तापजाते ...पे०... दिट्ठिव्यसनेन दुखेन सन्तापजाते

१. वूपसमो पठिनिस्समो पठिष्पस्सदि – स्या० । २. स्या० पोत्यके नत्यि ।

ईतिजाते उपद्वजाते उपसग्गजाते ति – सन्तापजाते । जरसा परेते ति । जराय फुटे परेते समोहिते समन्नागते' । जातिया अनुगते जराय अनुसटे व्याधिना अभिभूते मरणेन अबभाहते अताणे अलेणे असरणे असरणीभूते ति – सन्तापजाते जरसा परेते ।

तस्मा तुवं पिङ्गिय अप्पमत्तो ति । तस्मा ति । तस्मा ५ तंकारणा तंहेतु तप्पच्चया तंनिदाना एवं आदीनवं सम्पस्समानो तण्हाया ति – तस्मा तुवं पिङ्गिय । अप्पमत्तो ति । सवकच्चकारी ...पे०... अप्पमादो कुसलेसु धम्मेसू ति – तस्मा तुवं पिङ्गिय अप्पमत्तो ।

जहस्सु तण्हं अपुनब्भवाया ति । तण्हा ति । रूपतण्हा ...पे०... धम्मतण्हा । जहस्सु तण्हं ति । जहस्सु तण्हं पजहस्सु तण्हं विनोदेहि १० तण्हं व्यन्तीकरोहि तण्हं अनभावं गमेहि तण्हं । अपुनब्भवाया ति । यथा ते ...पे०... पुनपटिसन्धिको भवो न निब्बत्तेय्य कामधातुया वा रूपधातुया वा अरूपधातुया वा, कामभवे वा रूपभवे वा अरूपभवे वा, सञ्चाभवे वा असञ्चाभवे वा नेवसञ्चानासञ्चाभवे वा, एकवोकारभवे वा चतुर्वोकारभवे वा पञ्चवोकारभवे वा, पुनर्गतिया १५ वा उपपत्तिया वा पटिसन्धिया वा भवे वा संसारे वा वट्टे वा न जनेय्य न सञ्जनेय्य न निब्बत्तेय्य नाभिनिब्बत्तेय्य, इधेव निरुजमेय्य वूपसमेय्य अत्यं गच्छेय्य पटिष्पस्समभेय्या ति – जहस्सु तण्हं अपुन- ब्भवाय । तेनाह भगवा –

"तण्हाधिपत्रे मनुजे पेक्खमानो, (पिङ्गिया ति भगवा) २०

सन्तापजाते जरसा परेते ।

तस्मा तुवं पिङ्गिय अप्पमत्तो,

जहस्सु तण्हं अपुनब्भवाया" ति ॥

सह गाथापरियोसाना ये^१ ते^२ ब्राह्मणेन सद्विं एकच्छन्दा २५ एकपयोगा एकाधिष्पाया एकवासनवासिता, तेसं अनेकपाणसहस्सानं विरजं वीतमलं धम्मचक्रवृं उदपादि – "यं किञ्च समुदयधम्मं सब्वं तं निरोधधम्मं" ति । तस्स च ब्राह्मणस्स विरजं वीतमलं धम्मचक्रवृं उदपादि – "यं किञ्च समुदयधम्मं सब्वं तं निरोधधम्मं" ति ।

१. स्या० पोत्यके नत्यि । २-२. तेन – स्या० ।

B. 105

सह धम्मचक्रवृत्त्स' पटिलाभा' अजिनजटावाकचीरतिदण्डकमण्डलुकेसा' च मस्सू च अन्तरहिता भण्डुकासायवत्थवसनो' सङ्गाटिपत्तचीवरधरो अन्वत्थपटिपत्तिया पञ्जलिको भगवन्तं नमस्समानो निसिन्नो होति— “सत्या मे भन्ते भगवा, सावकोहमस्मी” ति ।

पिङ्ग्रियमाणवपुच्छानिहेसो सोळसमो ।

१७. पारायनत्थुतिगाथानिहेसो

५ ९३. इदमबोच भगवा मगधेसु विहरन्तो पासाणके चेतिये, परिचारकसोळसानं ब्राह्मणानं अज्ञिष्ठो पुट्ठो पुट्ठो पञ्चं व्याकासि ।

इदमबोच भगवा ति । इदं पारायनं अबोच । भगवा ति । गारवाधिवचनमेतं ... पे० ... सच्छिका पञ्चति, यदिदं भगवा ति — इदमबोच भगवा । मगधेसु विहरन्तो ति । मगधनामके जनपदे 10 विहरन्तो इरियन्तो वत्तेन्तो पालेन्तो यपेन्तो यापेन्तो । पासाणके चेतिये ति । पासाणकचेतियं^१ वुच्चति बुद्धासनं ति — मगधेसु विहरन्तो पासाणके चेतिये । परिचारकसोळसानं ब्राह्मणानं ति । पिङ्ग्रियो 15 ब्राह्मणो वावरिस्स ब्राह्मणस्स पढो पढ्वचरो परिचारको सिस्सो । पिङ्ग्रियेन ते सोळसा ति — एवं पि परिचारकसोळसानं ब्राह्मणानं । १६ अथ वा, ते सोळस ब्राह्मणा बुद्धस्स भगवतो पढ्वा पढ्वचरा परिचारका सिस्सा ति — एवं पि परिचारकसोळसानं ब्राह्मणानं ।

अजिभट्ठो पुट्ठो पुट्ठो पञ्चं व्याकासी ति । अजिष्ठट्ठो ति । अजिभट्ठो अज्ञेसितो । पुट्ठो पुट्ठो ति । पुट्ठो पुट्ठो पुच्छितो पुच्छितो याचितो याचितो अज्ञेसितो अज्ञेसितो पसादितो पसादितो । पञ्चं व्याकासी 20 ति । पञ्चं व्याकासि आचिक्ख देसेसि पञ्चपेसि पट्टपेसि विवरि विभजि उत्तानीअकासि^२ पकासेसी ति — अजिभट्ठो पुट्ठो पुट्ठो पञ्चं व्याकासि । तेनेतं वुच्चति —

“इदमबोच भगवा मगधेसु विहरन्तो पासाणके चेतिये, परिचारकसोळसानं ब्राह्मणानं अजिभट्ठो पुट्ठो पुट्ठो पञ्चं व्याकासी” ति ।

१-१. चक्रवृपटिलाभा — स्या० । २. अजिनजटावाकचीरतिदण्डकमण्डलुकेसा — स्या० ।

३. भण्डुकासाय० — स्या० । ४. परिचारिकसोळसन्नं — स्या० । ५. इमं — स्या० । ६. पासाणचेतियं — स्या० । ७. उत्तानीमकासि — स्या० ।

१४. एकमेकस्स चे पि पञ्चस्स अत्थमञ्जाय धम्ममञ्जाय धम्मानुधम्मं पटिपञ्जेय्य, गच्छेय्येव जरामरणस्स पारं। पारञ्जमनीया इमे धम्मा ति । तस्मा इमस्स धम्मपरियायस्स “पारायनं” तेव अधिवचनं ।

एकमेकस्स चे पि पञ्चस्सा ति । एकमेकस्स चे पि अजित-पञ्चस्स, एकमेकस्स चे पि तिस्समेतेय्यपञ्चस्स, एकमेकस्स चे पि ५ पुण्णकपञ्चस्स, एकमेकस्स चे पि मेत्तगूपञ्चस्स, एकमेकस्स चे पि धोतकपञ्चस्स, एकमेकस्स चे पि उपसीवपञ्चस्स, एकमेकस्स चे पि नन्दकपञ्चस्स^१, एकमेकस्स चे पि हेमकपञ्चस्स, एकमेकस्स चे पि तोदेय्यपञ्चस्स, एकमेकस्स चे पि कप्पपञ्चस्स, एकमेकस्स चे पि १० जतुकण्णपञ्चस्स, एकमेकस्स चे पि भद्रावुधपञ्चस्स, एकमेकस्स चे पि उदयपञ्चस्स, एकमेकस्स चे पि पोसालपञ्चस्स, एकमेकस्स चे पि पिञ्जिय-पञ्चस्सा ति – एकमेकस्स चे पि पञ्चस्स ।

अत्थमञ्जाय धम्ममञ्जाया ति । स्वेव पञ्हो धम्मो, विसञ्जनं अत्थो ति अत्थं अञ्जाय जानित्वा तुलयित्वा तीरयित्वा १५ विभावयित्वा विभूतं कल्त्वा ति – अत्थमञ्जाय । धम्ममञ्जाया ति । धम्मं अञ्जाय जानित्वा तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कल्त्वा ति – धम्ममञ्जाया ति – अत्थमञ्जाय धम्ममञ्जाय । धम्मानुधम्मं पटिपञ्जेय्या ति । सम्मापटिपदं अनुलोभपटिपदं अपच्चनीकपटिपदं २० अन्वत्थपटिपदं धम्मानुधम्मपटिपदं पटिपञ्जेय्या ति – धम्मानुधम्मं पटिपञ्जेय्य । गच्छेय्येव जरामरणस्स पारं ति । जरामरणस्स पारं वुच्चति अमतं निब्बानं । यो सो सब्बसह्वारसमथो सब्बूपधिष्पटि-निस्सगो तण्हक्खयो विरागो निरोधो निब्बानं । गच्छेय्येव जरामरणस्स पारं ति । जरामरणस्स पारं गच्छेय्य, पारं अधिगच्छेय्य, पारं २५ अधिफस्सेय्य^२, पारं सच्छकरेय्या ति – गच्छेय्येव जरामरणस्स पारं । पारञ्जमनीया^३ इमे धम्मा ति । इमे धम्मा पारञ्जमनीया । पारं पापेन्ति पारं सम्पापेन्ति पारं समनुपापेन्ति, जरामणस्स तरणाय^४ संवत्तन्ती ति – पारञ्जमनीया इमे धम्मा ति ।

१. नन्दपञ्चस्स – स्या० । २. फुसेय्य – स्या० । ३. पारगमनीया – स्या०; एवमूपरि पि । ४. तारणाय – स्या० ।

B. 197

तस्मा इमस्स धम्मपरियायस्सा ति । तस्मा ति । तस्मा तंकारणा तंहेतु तप्पच्चया तंनिदाना ति – तस्मा । इमस्स धम्मपरियायस्सा ति । इमस्स पारायनस्सा ति – तस्मा इमस्स धम्मपरियायस्स । पारायनं तेव अधिवचनं ति । पारं वुच्चति अमतं निब्बानं ...पे०...
५ निरोधो निब्बानं । अयनं^१ वुच्चति मग्गो, सेव्यथिदं – सम्मादिद्वि ...पे०... सम्मासमाधि । अधिवचनं ति । सह्वा समञ्जा पञ्चत्ति वोहारो नामं नामकम्मं नामवेद्यं निरुत्ति व्यञ्जनं अभिलापो ति – पारायनं तेव अधिवचनं । तेनेतं^२ वुच्चति^३ –

“एकमेकस्स” चे पि पञ्चस्स अत्थमञ्जाय धम्ममञ्जाय
१० धम्मानुधम्मं पटिपज्जेय्य, गच्छेय्येव जरामरणस्स पारं । पारञ्जमनीया इमे धम्मा ति । तस्मा इमस्स धम्मपरियायस्स ‘पारायनं’ तेव अधिवचनं” ति ।

९५. अजितो तिस्समेतेयो, पुण्णको अथ मेत्तगृ ।
धोतको उपसीबो च, नन्दो च अथ हेमको ॥

१५ ९६. तोदेय्यकप्पा दुभयो, जतुकण्णी च पण्डितो ।
भद्रावुधो उदयो च, पोसालो चा पि ब्राह्मणो ।
मोघराजा च मेधावी, पिङ्ग्लियो च महाइसि ॥

९७. एते बुद्धं उपागच्छु^४, सम्पन्नचरणं इसिं ।
पुच्छन्ता निपुणे पञ्चे, बुद्धसेद्वुं उपागमुं ॥

२० १८. एते बुद्धं उपागच्छुं ति । एते ति । सोळस^५ पारायनिया^६ ब्राह्मणा । बुद्धो ति । यो सो भगवा सयम्भू अनाचरियको पुब्वे अननुस्सुतेसु धम्मेसु सामं सच्चानि अभिसम्बुजिभ, तत्य च सब्बञ्जुतं पत्तो वलेसु च वसीभावं । बुद्धो ति केनद्वेन^७ बुद्धो? बुजिभता सच्चानी ति बुद्धो, बोधेता पजाया ति बुद्धो, सब्बञ्जुताय बुद्धो, सब्बदस्साविताय बुद्धो, अभिज्ञेयताय बुद्धो, विकसिताय बुद्धो, २५ स्तीणासवसह्वातेन बुद्धो, निरुपकिलेससह्वातेन बुद्धो, एकन्तवीतरागो ति बुद्धो, एकन्तवीतदोसो ति बुद्धो, एकन्तवीतमोहो ति बुद्धो,

१. आयनं – स्याऽ । २-२. स्याऽ पोत्पके नत्यि । ३-३. स्याऽ पोत्पके नत्यि । ४. उपागच्छुं – स्याऽ । ५-५. स्याऽ पोत्पके नत्यि । ६. केनत्येन – स्याऽ; एवमुपरि पि ।

एकन्तनिकिकलेसो ति बुद्धो, एकायनमगं गतो ति बुद्धो, एको
अनुत्तरं सम्मासम्बोधिं अभिसम्बुद्धो ति बुद्धो, अबुद्धिविहतता
बुद्धिपटिलाभा ति बुद्धो। बुद्धो ति। नेतं नामं मातरा कतं न पितरा
कतं न भातरा कतं न भगिनिया कतं न मित्तामच्चेहि कतं न
ब्रातिसालोहितेहि कतं न समणब्राह्मणेहि कतं न देवताहि कतं। ५
विमोक्षन्तिकमेतं बुद्धानं भगवन्तानं बोधिया मूले सह सब्बञ्जुत-
ब्राणस्स पटिलाभा सच्छिका पञ्जत्ति, यदिदं बुद्धो ति। एते
बुद्धं उपागच्छुं ति। एते बुद्धं उपागमिंसु उपसङ्खमिंसु परिष्ठपासिंसु
परिपुच्छिंसु परिपञ्चिंहसू ति – एते बुद्धं उपागच्छुं। ।

B. 198

सम्पन्नचरणं इसिं ति। चरणं वुच्चति सीलाचारनिवृत्ति'। १०
सीलसंवरो पि चरणं, इन्द्रियसंवरो पि चरणं, भोजने मत्तञ्जुता पि
चरणं, जागरियानुयोगो पि चरणं, सत्त पि सद्भम्मा चरणं, चत्तारि
पि भानानि चरणं। सम्पन्नचरणं ति। सम्पन्नचरणं सेटुचरणं विसेटु-
चरणं' पामोक्षचरणं उत्तमचरणं पवरचरणं'। इसी ति। इसि
भगवा महन्तं सीलक्षवन्धं एसी' गवेसी' परियेसी ति इसि ...पे०... १५
महेसक्षेहि वा सत्तेहि एसितो गवेसितो परियेसितो – "कहं बुद्धो, कहं
भगवा, कहं देवदेवो कहं नरासभो" ति – इसी ति – सम्पन्नचरणं इसिं।

पुच्छन्ता निपुणे पञ्चे ति। पुच्छन्ता ति। पुच्छन्ता याचन्ता
अजभेसन्ता पसादेन्ता। निपुणे पञ्चे ति। गम्भीरे दुहसे दुरनुबोधे
सन्ते पणीते अतवकावचरे निपुणे पण्डितवेदनीये पञ्चे ति – पुच्छन्ता २०
निपुणे पञ्चे।

बुद्धसेटुं उपागमुं ति। बुद्धो ति। यो सो भगवा...पे०...
सच्छिका पञ्जत्ति, यदिदं बुद्धो ति। सेटुं ति। अगं सेटुं विसेटुं
पामोक्षं उत्तमं पवरं बुद्धं उपागमुं उपागमिंसु उपसङ्खमिंसु
परिष्ठपासिंसु परिपुच्छिंसु परिपञ्चिंहसू ति – बुद्धसेटुं उपागमुं। २५
तेनेतं वुच्चति –

"एते बुद्धं उपागच्छुं, सम्पन्नचरणं इसिं।
पुच्छन्ता निपुणे पञ्चे, बुद्धसेटुं उपागमुं" ति॥

१. सीलाचारनिष्कत्ति – स्या०। २. सेटुचरणं – स्या०। ३. पवरचरणं सम्पन्नचरणं –
स्या०। ४-५. एसि गवेसि – स्या०। ५. बुद्धा – स्या०।

९८. तेसं बुद्धो पव्याकासि^१, पञ्चं पुटो यथातथं ।
पञ्चानं वेष्याकरणे, तोसेसि ब्राह्मणे मुनि ॥

तेसं बुद्धो पव्याकासी ति । तेसं ति – सोळसानं^२ पारायनियानं ब्राह्मणानं । बुद्धो ति । यो सो भगवा ... पे० ... सच्छिका पञ्चति, यदिदं बुद्धो ति । पव्याकासी ति । तेसं बुद्धो पव्याकासि आचिकिख देसेसि पञ्चपेसि पटुपेसि विवरि विभजि उत्तानीअकासि पकासेसी ति – तेसं बुद्धो पव्याकासि ।

B. 199 १० पञ्चं पुटो यथातथं ति । पञ्चं पुटो ति । पञ्चं पुटो पुच्छितो याचितो अजमेसितो पसादितो । यथातथं ति । यथा आचिकिखतब्बं तथा आचिकिख, यथा देसितब्बं तथा देसेसि, यथा पञ्चपेतब्बं तथा पञ्चपेसि, यथा पटुपेतब्बं^३ तथा पटुपेसि, यथा विवरितब्बं तथा विवरि, यथा विभजितब्बं तथा विभजि, यथा उत्तानीकातब्बं तथा उत्तानीअकासि, यथा पकासितब्बं तथा पकासेसी ति – पञ्चं पुटो यथातथं ।

१५ पञ्चानं वेष्याकरणेना ति । पञ्चानं वेष्याकरणेन आचिकिखनेन देसनेन पञ्चपनेन पटुपनेन विवरणेन^४ विभजनेन उत्तानीकम्मेन पकासनेना ति – पञ्चानं वेष्याकरणेन ।

२० तोसेसि ब्राह्मणे मुनी ति । तोसेसी ति । तोसेसि वितोसेसि पसादेसि आराधेसि अत्तमने अकासि । ब्राह्मणे ति । सोळस पारायनिये ब्राह्मणे । मुनी ति । मोनं बुच्चति आणं ... पे० ... सञ्ज्ञजालमतिच्च सो मुनी ति – तोसेसि ब्राह्मणे मुनि । तेनेतं बुच्चति –

“तेसं बुद्धो पव्याकासि, पञ्चं पुटो यथातथं ।

पञ्चानं वेष्याकरणेन, तोसेसि ब्राह्मणे मुनी” ति ॥

१९. ते तोसिता चक्खुमता, बुद्धेनादिच्चबन्धुना ।
ब्रह्मचरियमचरिंसु, वरपञ्चस्स सन्त्तिके ॥

ते तोसिता चक्खुमता ति । ते ति । सोळस पारायनिया ब्राह्मणा । तोसिता ति । तोसिता वितोसिता पसादिता आराधिता

१. व्याकासि – स्था० । २. सोळसन्न – स्था० । ३. पकासेतब्बं – स्था० । ४. विवरेन – स्था० ।

अत्तमना कता ति – ते तोसिता । चकखुमता ति । भगवा पञ्चहि
चकखूहि चकखुमा – मंसचकखुना पि चकखुमा, दिव्वचकखुना पि
चकखुमा, पञ्चाचकखुना पि चकखुमा, बुद्धचकखुना पि चकखुमा,
समन्तचकखुना पि चकखुमा । कथं भगवा मंसचकखुना पि चकखुमा
...पे०... एवं भगवा समन्तचकखुना पि चकखुमा ति – ते तोसिता ।
चकखुमता ।

बुद्धेनादिच्चवन्धुना ति । बुद्धो^१ ति । यो सो भगवा ...पे०...
सच्छिका पञ्जति, यदिदं बुद्धो ति । आदिच्चवन्धुना ति । आदिच्चो
वुच्चति सूरियो । सो गोतमो गोत्तेन, भगवा पि गोतमो गोत्तेन,
भगवा सूरियस्स गोत्तब्रातको गोत्तबन्धु । तस्मा बुद्धो आदिच्चवन्धु^{१०}
ति – बुद्धेनादिच्चवन्धुना ।

ब्रह्मचरियमचरिंसू ति । ब्रह्मचरियं वुच्चति असद्म्मसमा-
पत्तिया आरति विरति पटिविरति वेरमणी विरमणं अकिरिया
अकरणं अनजभापत्ति वेलाअनतिककमो सेतुधातो । अपि च,
निष्परियायवसेन ब्रह्मचरियं वुच्चति अरियो अटुङ्गिको मग्गो,
सेय्यथिदं – सम्मादिट्ठि, सम्मासङ्क्षिप्पो, सम्मावाचा, सम्माकम्मल्तो,
सम्माआजीवो, सम्मावायामो, सम्मासति, सम्मासमाधि । ब्रह्म-
चरियमचरिंसू ति । ब्रह्मचरियं चरिंसु अचरिंसु समादाय वर्त्तिसू
ति – ब्रह्मचरियमचरिंसु ।

वरपञ्जस्स सन्तिके ति । वरपञ्जस्स अगगपञ्जस्स सेटु-^{२०}
पञ्जस्स विसेटुपञ्जस्स पामोकखपञ्जस्स उत्तमपञ्जस्स पवरपञ्जस्स ।
सन्तिके ति । सन्तिके सामन्ता आसन्ने अविदूरे उपकट्टे ति – वरपञ्जस्स
सन्तिके । तेनेतं वुच्चति –

‘ते तोसिता चकखुमता, बुद्धेनादिच्चवन्धुना ।
ब्रह्मचरियमचरिंसु, वरपञ्जस्स सन्तिके’ ति ॥

१००. एकमेकस्स पञ्जस्स, यथा बुद्धेन देसितं ।
तथा यो पटिपञ्जेय्य, गच्छे पारं अपारतो ॥

१. बुद्धेना – स्याऽ । २. सूरियो – स्याऽ ।

एकमेकस्स पञ्चस्सा ति । एकमेकस्स अजितपञ्चस्स,
एकमेकस्स तिस्समेतेयपञ्चस्स ...पे०... एकमेकस्स पिङ्गियपञ्चस्सा
ति – एकमेकस्स पञ्चस्स ।

यथा बुद्धेन देसितं ति । बुद्धो ति । यो सो भगवा सयम्भू
५ ...पे०... सच्छिका पञ्चति, यदिदं बुद्धो ति । यथा बुद्धेन देसितं ति ।
यथा बुद्धेन आचिक्षितं देसितं पञ्चपितं पटुपितं विवरितं विभजितं
उत्तानीकतं पकासितं ति – यथा बुद्धेन देसितं ।

तथा यो पटिपञ्जेय्या ति । सम्मापटिपदं अनुलोमपटिपदं
अपच्चनीकपटिपदं अन्वत्थपटिपदं धम्मानुधम्मपटिपदं पटिपञ्जेय्या
१० ति – तथा यो पटिपञ्जेय्य ।

B. 201

गच्छे पारं अपारतो ति । पारं वुच्चति अमतं निब्बानं
...पे०... निरोधो निब्बानं । अपारं वुच्चन्ति किलेसा च खन्धा च
अभिसङ्घारा च । गच्छे पारं अपारतो ति । अपारतो पारं गच्छेय्य,
पारं अधिगच्छेय्य, पारं फस्सेय्य, पारं सच्छिकरेय्या ति – गच्छे
१५ पारं अपारतो । तेनेतं वुच्चति –

“एकमेकस्स पञ्चस्स, यथा बुद्धेन देसितं ।

तथा यो पटिपञ्जेय्य, गच्छे पारं अपारतो” ति ॥

१०१. अपारा पारं गच्छेय्य, भावेन्तो मग्गमुत्तमं ।

मग्गो सो पारं गमनाय, तस्मा पारायनं इति ॥

२० अपारा पारं गच्छेय्या ति । अपारं वुच्चन्ति किलेसा च
खन्धा च अभिसङ्घारा च । पारं वुच्चति अमतं निब्बानं ...पे०...
तण्डकखयो विरागो निरोधो निब्बानं । अपारा पारं गच्छेय्या ति ।
अपारा पारं गच्छेय्य, पारं अधिगच्छेय्य, पारं फस्सेय्य, पारं सच्छि-
करेय्या ति – अपारा पारं गच्छेय्य ।

२५ भावेन्तो मग्गमुत्तमं ति । मग्गमुत्तमं वुच्चति अरियो
अट्टिङ्गिको मग्गो, सेय्यथिदं – सम्मादिट्टु ...पे०... सम्मासमाधि । मग्ग-
मुत्तमं ति । मग्गं अग्गं सेट्टुं विसेट्टुं पामोक्तं उत्तमं पवरं । भावेन्तो
ति । भावेन्तो आसेवन्तो बहुलीकरोन्तो ति – भावेन्तो मग्गमुत्तमं ।

मग्गो सो पारं गमनाया ति -

मग्गो पन्थो पथो पज्जो, अञ्जसं वटुमायनं ।

नावा उत्तरसेतु च, कुल्लो' च भिसि' सङ्क्लमो ॥

पारं गमनाया ति । पारं गमनाय पारं सम्पापनाय पारं
समनुपापनाय जरामरणस्स तरणाया ति - मग्गो सो पारं गमनाय । ५

तस्मा पारायनं इती ति । तस्मा ति । तस्मा तंकारणा
तंहेतु तप्पच्चया तंनिदाना । पारं वुच्चति अमतं निब्बानं ...पे०...
निरोधो निब्बानं । अयनं' वुच्चति मग्गो । इती ति । पदसन्धि ...पे०...
पदानुपुब्बतापेतं इती ति - तस्मा पारायनं इति । तेनेतं वुच्चति -

“अपारा पारं गच्छेय्य, भावेन्तो मग्गमुत्तमं । १०

मग्गो सो पारं गमनाय, तस्मा पारायनं इती” ति ॥

पारायनत्थुतिगाथानिहेसो सत्तरसमो ।

१८. पारायनानुगीतिगाथानिहेसो

१०२. पारायनमनुगायिस्सं, (इच्चायस्मा पिङ्ग्लयो)

यथाद्विख तथाक्खासि, विमलो भूरिमेघसो ।

निकामो निब्बनो नागो, किस्स हेतु मुसा भणे ॥

B. 202

पारायनमनुगायिस्सं ति । गीतमनुगायिस्सं कथितमनुकथ- १५
यिस्सं' भणितमनुभणिस्सं लपितमनुलपिस्सं भासितमनुभासिस्सं
ति - पारायनमनुगायिस्सं । इच्चायस्मा पिङ्ग्लयो ति । इच्चा ति ।
पदसन्धि ...पे०... पदानुपुब्बतापेतं - इच्चा ति । आयस्मा ति । पियवचनं
गरुवचनं सगारवसप्पतिस्साधिवचनमेतं - आयस्मा ति । पिङ्ग्लयो ति ।
तस्स थेरस्स नामं सह्वा समञ्जा पञ्जति वोहारो नामं नामकम्मं २०
नामधेयं निरुत्ति व्यञ्जनं अभिलापो ति - इच्चायस्मा पिङ्ग्लयो ।

यथाद्विख तथाक्खासी ति । यथा अद्विख तथा अक्खासि
आचिक्ख देसेसि पञ्जपेसि पटुपेसि विवरि विभजि उत्तानीअकासि
पकासेसि । “सब्बे सह्वारा अनिच्चा” ति यथा अद्विख तथा

१-१. पकुल्लो - स्या० । २. आयनं - स्या० । ३. कथितमनुगायिस्सं - स्या० पोत्यके
एव सब्बपदेमु अनुगायिस्सं ति आगतं ।

अक्षासि आचिक्ख देसेसि पञ्जपेसि पटुपेसि विवरि विभजि
उत्तानीअकासि पकासेसि । “सब्बे सङ्घारा दुक्खा” ति ... “सब्बे धम्मा
अनत्ता” ति ... “यं किञ्च समुदयधम्मं सब्बं तं निरोधधम्मं” ति
यथा अद्विक्ख तथा अक्षासि आचिक्ख देसेसि पञ्जपेसि पटुपेसि
६ विवरि विभजि उत्तानीअकासि पकासेसी ति – यथाद्विक्ख तथाक्षासि ।

विमलो भूरिमेधसो ति । विमलो ति । रागो मलं, दोसो
मलं, मोहो मलं, कोधो ... उपनाहो ... सब्बाकुसलाभिसङ्घारा मला ।
ते मला बुद्धस्स भगवतो पहीना उच्चिन्नमूला तालावत्थुकता अनभाव-
कता आयतिं अनुप्पादधम्मा । अमलो बुद्धो^१ विमलो निम्मलो
१० मलापगतो मलविष्पहीनो मलविमुत्तो^२ सब्बमलवीतिवत्तो । भूरि
बुच्चति पथवी^३ । भगवा ताय^४ पथविसमाय पञ्जाय विपुलाय
वित्थताय समन्नागतो । मेधा बुच्चति पञ्जा । या पञ्जा पजानना ...
१५ अमोहो धम्मविचयो सम्मादिट्ठि । भगवा इमाय मेधाय पञ्जाय
उपेतो समुपेतो उपागतो समुपागतो उपपन्नो समुपपन्नो समन्नागतो,
१५ तस्मा बुद्धो सुमेधसो ति – विमलो भूरिमेधसो ।

B. 203

निक्कामो निब्बनो नागो ति । कामा ति । उद्धानतो द्वे कामा –
वत्थुकामा च किलेसकामा च ...पे०... इमे बुच्चन्ति वत्थुकामा ...पे०....
इमे बुच्चन्ति किलेसकामा । बुद्धस्स भगवतो वत्थुकामा परिज्ञाता
किलेसकामा पहीना वत्थुकामानं परिज्ञातता किलेसकामानं पहीनता ।
२० भगवा न कामे कामेति न कामे इच्छति न कामे पत्थेति न कामे
पिहेति न कामे अभिजप्पति । ये कामे कामेन्ति कामे इच्छन्ति कामे
पत्थेन्ति कामे पिहेन्ति कामे अभिजप्पन्ति ते कामकामिनो रागरागिनो
सञ्चसञ्जनो । भगवा न कामे कामेति न कामे इच्छति न कामे
पत्थेति न कामे पिहेति न कामे अभिजप्पति । तस्मा बुद्धो अकामो
२५ निक्कामो चत्तकामो वन्तकामो मुत्तकामो पहीनकामो पटिनिस्सटु-
कामो वीतरागो विगतरागो चत्तरागो वन्तरागो मुत्तरागो पहीनरागो
पटिनिस्सटुरागो निच्छातो निब्बुतो सीतिभूतो सुखप्पटिसंवेदी
ब्रह्मभूतेन अत्तना विहरती ति – निक्कामो ।

१. तस्मा बुद्धो – स्या० । २. मलविष्पमुत्तो – स्या० । ३. पठवी – स्या० । ४.
इमाय – स्या० । ५. मुखपटिसंवेदी – स्या० ।

निब्बनो ति । रागो वनं, दोसो वनं, मोहो वनं, कोधो वनं, उपनाहो वनं ... सञ्चाकुसलाभिसङ्घारा वना । ते वना बुद्धस्स भगवतो पहीना उच्छिन्नमूला तालावत्थुक्ता अनभावंकता आयतिं अनुष्पादधम्मा । तस्मा बुद्धो अवनो विवनो' निब्बनो वनापगतो वनविष्पहीनो वनविमुत्तो सञ्चवनवीतिवत्तो ति – निब्बनो । नागो ति । नागो; भगवा आगुं न करोती ति नागो, न गच्छती ति नागो, न आगच्छती ति नागो ... एवं भगवा न आगच्छती ति नागो ति – निकामो निब्बनो नागो ।

किस्स हेतु मुसा भणे ति । किस्स हेतु ति । किस्स हेतु किहेतु^१ किकारणा किनिदाना किपच्चया ति – किस्स हेतु । मुसा भणे ति । मुसा'^२ भणेय्य कथेय्य दीपेय्य बोहरेय्य – मुसा भणे' ति । मोसवज्जं भणेय्य, मुसावादं भणेय्य, अनरियवादं भणेय्य । इधेकच्चो सभागतो' वा परिसागतो' वा बातिमज्जगतो वा पूगमज्जगतो' वा' राजकुलमज्जगतो वा अभिनीतो सक्रियपुद्गो – "एहम्मो" पुरिस, यं जानासि तं वदेही" ति, सो^३ अजानं वा' आह – "जानामी" ति, जानं वा आह – "न जानामी" ति, अपस्सं वा आह – "पस्सामी" ति, पस्सं वा आह – "न पस्सामी" ति । इति अत्तहेतु वा परहेतु वा आमिसकिञ्चिक्खहेतु वा सम्पजानमुसा भासति,^४ इदं वुच्चति मोसवज्जं ।

अपि च, तीहाकारेहि मुसावादो होति । पुब्बेवस्स होति – २० "मुसा भणिस्सं" ति, भणन्तस्स होति – "मुसा भणामी" ति, भणितस्स होति – "मुसा मया भणितं" ति – इमेहि तीहाकारेहि मुसावादो होति । अपि च, चतूहाकारेहि मुसावादो होति । पुब्बेवस्स होति – "मुसा भणिस्सं" ति, भणन्तस्स होति – "मुसा भणामी" ति, भणितस्स होति – "मुसा मया भणितं" ति, विनिधाय दिट्ठि – इमेहि चतूहा- २५ कारेहि मुसावादो होति । अपि च, पञ्चहाकारेहि ... छहाकारेहि ... सत्तहाकारेहि ... अद्धुहाकारेहि मुसावादो होति । पुब्बेवस्स होति –

१. स्या० पोत्थके नत्ति । २. स्या० पोत्थके नत्ति । ३-३. स्या० पोत्थके नत्ति । ४. सभगतो – स्या० । ५. परिसगतो – स्या० । ६-६. स्या० पोत्थके नत्ति । ७. एहि भो – स्या० । ८. स्या० पोत्थके नत्ति । ९. स्या० पोत्थके नत्ति । १०. भणिति – स्या० ।

“मुसा भणिस्सं” ति, भणन्तस्स होति—“मुसा भणामी” ति, भणितस्स होति—“मुसा मया भणितं” ति, विनिधाय दिट्ठि, विनिधाय खन्ति, विनिधाय रुचिं, विनिधाय सञ्जं, विनिधाय भावं—इमेहि अट्ठहाकारेहि मुसावादो होति मोसवज्जं। किस्स हेतु मुसा भणेव्य कथेव्य ५ दीपेव्य वोहरेव्या ति—किस्स हेतु मुसा भणे। तेनाह थेरो पिङ्गियो—

“पारायनमनुगायिस्सं, (इच्चायस्मा पिङ्गियो)
यथाद्वित्रितथाक्षासि, विमलो भूरिमेवसो।
निक्कामो निब्बनो नागो, किस्स हेतु मुसा भणे” ति ॥

१०३. पहीनमलमोहस्स, मानमक्खप्पहायिनो ।

१० १० ३. हन्दाहं कित्तयिस्सामि, गिरं वण्णूपसंहितं ॥

पहीनमलमोहस्सा ति । मलं ति । रागो मलं, दोसो मलं, मोहो मलं, मानो मलं, दिट्ठि मलं, किलेसो मलं, सब्बदुच्चरितं मलं, सब्बभवगामिकम्मं मलं ।

मोहो ति । यं दुक्खे अव्याणं ... अविज्ञालङ्घी मोहो अकुसल-

१५ मूलं । अयं वुच्चति मोहो । मलं च मोहो च वुद्धस्स भगवतो पहीना उच्छिष्ठमूला तालावत्थुकता अनभावकता आर्यति अनुष्पादधम्मा । तस्मा वुद्धो पहीनमलमोहो ति—पहीनमलमोहस्स ।

मानमक्खप्पहायिनो ति । मानो ति । एकविधेन मानो—या' चित्तस्स उन्नति । दुविधेन मानो—अत्तुकंसनमानो, परवम्भनमानो ।

२० २० तिविधेन मानो—सेव्योहमस्मी ति मानो, सदिसोहमस्मी ति मानो, हीनोहमस्मी ति मानो । चतुविधेन मानो—लाभेन मानं जनेति, यसेन मानं जनेति, पसंसाय मानं जनेति, सुखेन मानं जनेति । पञ्चविधेन मानो—लाभिभ्मि मनापिकानं रूपानं ति मानं जनेति, लाभिभ्मि मनापिकानं सदानं ... गन्धानं ... रसानं ... फोटुब्बानं ति मानं २५ जनेति । छत्त्रिविधेन मानो—चक्खुसम्पदाय मानं जनेति, सोतसम्पदाय ... धानसम्पदाय ... जिव्हासम्पदाय ... कायसम्पदाय ... मनोसम्पदाय मानं जनेति । सत्तविधेन मानो—मानो, अतिमानो, मानातिमानो, ओमानो,

१. मला—स्या० । २-२. स्या० पोत्थके नतिव । ३. यो—स्या० । ४. उण्णति—स्या० ।

अवमानो, अस्मिमानो, मिच्छामानो । अटुविधेन मानो – लाभेन मानं जनेति, अलाभेन ओमानं जनेति, यसेन मानं जनेति, अयसेन ओमानं जनेति, पसंसाय मानं जनेति, निन्दाय ओमानं जनेति, सुखेन मानं जे॑ति, दुखेन ओमानं जनेति । नवविधेन मानो – सेय्यस्स सेय्योहृमस्मी ति मानो, सेय्यस्स सदिसोहृमस्मी ति मानो, सेय्यस्स हीनोहृमस्मी ति ५ मानो, सदिसस्स सेय्योहृमस्मी ति मानो, सदिसस्स सदिसोहृमस्मी ति मानो, सदिसस्स हीनोहृमस्मी ति मानो, हीनस्स सदिसोहृमस्मी ति मानो, हीनस्स हीनोहृमस्सी ति मानो । दसविधेन मानो – इधेकच्चो मानं जनेति जातिया वा गोत्तेन वा कोलपुत्तियेन^१ वा वण्णपोक्खरताय वा धनेन वा १० अजभेतेन वा कम्मायतनेन वा सिष्पायतनेन वा विज्जाटुनेन^२ वा सुतेन वा पटिभानेन^३ वा अञ्जतरञ्जतरेन वा वत्युना । यो एवरूपो मानो मञ्जना मञ्जिततं उन्नतिः^४ उन्नमो^५ धजो सम्पग्नाहो केतु-कम्यता चित्तस्स – अयं बुच्चति मानो ।

मक्खो^६ ति । यो^७ मक्खो मक्खायना मक्खायिततं निट्ठुरिय^८ १५ निट्ठुरियकम्मं – अयं बुच्चति मक्खो । बुद्धस्स भगवतो मानो च मक्खो च पहीना उच्छ्वस्मूला तालावत्युक्ता अनभावंकता आयति अनुप्पादधम्मा । तस्मा बुद्धो मानमक्खप्पहायी ति – मानमक्ख-प्पहायिनो ।

हन्दाहं कित्तयिस्सामि गिरं वण्णूपसंहितं ति । हन्दाहं २० ति । पदसन्धि पदसंसम्मो पदपारिपूरी अक्खरसमवायो व्यञ्जनसिलिङ्गता पदानुपुब्बतापेतं – हन्दाहं ति । कित्तयिस्सामि गिरं वण्णूप-संहितं ति । वण्णेन उपेतं समुपेतं उपागतं समुपागतं उपपन्नं समुपन्नं समन्नागतं वाचं गिरं व्यप्पथं उदीरणं^९ कित्तयिस्सामि देसेस्सामि^{१०} पञ्जपेस्सामि पटुपेस्सामि विवरिस्सामि विभजिस्सामि उत्तानी-करिस्सामि पकासेस्सामी ति – हन्दाहं कित्तयिस्सामि गिरं वण्णूप-संहितं । तेनाहं थेरो पिङ्गियो –

१. कोलपुत्तिकेन – स्या० । २. विज्जाटुनेन – स्या० । ३. पटिभाणेन – स्या० । ४-५. उण्णति उन्नतो – स्या० । ५. मक्खा – स्या० । ६. स्या० पोत्वके नत्यि । ७. स्या० पोत्वके नत्यि । ८. ओदीरणं – स्या० । ९. देसिस्सामि – स्या० ; एवमूपरि पि ।

“पहीनमलमोहस्स, मानमकखप्पहायिनो ।
हन्दाहं कित्तयिस्सामि, गिरं वण्णूपसंहित” ति ॥

१०४. तमोनुदो बुद्धो समन्तचक्खु,
लोकन्तगू सब्बभवातिवत्तो ।
अनासबो सब्बदुक्खप्पहीनो,
सञ्चव्ययो ब्रह्मे उपासितो मे ॥

तमोनुदो बुद्धो समन्तचक्खु ति । तमोनुदो ति । रागतमं
दोसतमं मोहतमं मानतमं दिट्ठितमं किलेसतमं दुच्चरिततमं अन्धकरणं
अञ्जाणकरणं^१ पञ्जानिरोधिकं विघातपक्षिकं अनिव्वानसंवत्तनिकं
१० नुदि पनुदि पजहि' विनोदेसि' व्यन्तीअकासि अनभावं गमेसि ।
बुद्धो ति । यो सो भगवा ...पे०... सच्छिका पञ्जति; यदिदं बुद्धो ति ।
समन्तचक्खु वुच्चति सब्बञ्जुतवाणं ...पे०... तथागतो तेन समन्तचक्खु
ति – तमोनुदो बुद्धो समन्तचक्खु ।

लोकन्तगू सब्बभवातिवत्तो ति । लोको ति । एको लोको –
१५ भवलोको । द्वे लोका – भवलोको' च सम्भवलोको च'; सम्पत्तिभव-
लोको' च सम्पत्तिसम्भवलोको च; विपत्तिभवलोको च विपत्तिसम्भव-
लोको च' । तयो लोका – तिस्सो वेदना । चत्तारो लोका – चत्तारो
आहारा । पञ्च लोका – पञ्चुपादानक्खन्धा । छ लोका – छ अजमति-
८. 207 कानि आयतनानि । सत्त लोका – सत्तविञ्जाणट्टियो । अटु लोका –
२० अटु लोकधम्मा । नव लोका – नव सत्तावासा । दस लोका – दस
आयतनानि^२ । द्वादस लोका – द्वादसायतनानि । अट्टारस लोका – अट्टारस
धातुयो । लोकन्तगू ति । भगवा लोकस्स अन्तगतो अन्तप्पत्तो
कोटिगतो कोटिप्पत्तो ... निव्वानगतो निव्वानप्पत्तो । सो वृथवासो
चिण्णचरणो ... जातिमरणसंसारो नत्थ तस्स पुनङ्गभवो ति – लोकन्तगू ।

२५ सब्बभवातिवत्तो ति । भवा ति । द्वे भवा – कम्मभवो च
पटिसन्धिको च पुनङ्गभवो । कतमो कम्मभवो? पुञ्जाभिसङ्घारो

१. भगवा रागतमं – स्या० । २. अचक्खुकरणं अञ्जाणकरणं – स्या० । ३-३. जहि
विनोदयि – स्या० । ४-४. स्या० पौत्र्यके नत्थि । ५-५. सम्पत्ति च भवलोको विपत्ति च
भवलोको – स्या० । ६. उपकिक्लेसा एकादस लोका एकादस कामभवा – स्या० । ७. बुद्ध-
वासो – स्या० । ८. जातिजरामरणसंसारो – स्या० ।

अपुञ्जाभिसह्वारो आनेव्जाभिसह्वारो – अयं कम्मभवो । कतमो पटिसन्धिको पुनर्भवो ? पटिसन्धिका रूपा वेदना सज्जा सह्वारा विज्ञाणं – अयं पटिसन्धिको पुनर्भवो । भगवा कम्मभवं च पटि-सन्धिकं च पुनर्भवं अतिवत्तो अतिकर्त्तो वीतिवत्तो ति – लोकन्तर्ग् ५ सब्बभवातिवत्तो ।

अनासवो सब्बदुकखप्पहीनो ति । अनासवो ति । चत्तारे आसवा – कामासवो, भवासवो, दिट्ठासवो, अविज्ञासवो । ते आसवा बुद्धस्स भगवतो पहीना उच्छिन्नमूला तालावत्थुकता अनभावंकता आयतिं अनुप्पादधम्मा । तस्मा बुद्धो अनासवो । सब्बदुकखप्पहीनो ति । सब्बं तस्स पटिसन्धिकं जातिदुक्खं जरादुक्खं व्याधिदुक्खं मरणदुक्खं सोकपरिदेवदुक्खदोमनस्सुपायासदुक्खं ...पे०... दिट्ठिव्यसन-दुक्खं पहीनं समुच्छिन्नं वूपसन्तं पटिप्पस्सदं अभव्वुप्पत्तिकं आणगिना दहुँ । तस्मा बुद्धो सब्बदुकखप्पहीनो ति – अनासवो सब्बदुकखप्पहीनो ।

सच्चव्ययो ब्रह्मे उपासितो मे ति । सच्चव्ययो ति । सच्च-
व्ययो' सदिसनामो सदिसव्ययो' सच्चसदिसव्ययो । विपस्सी भगवा, १५
सिखी भगवा, वेस्सभू भगवा, ककुसन्धो भगवा, कोणागमनो' भगवा,
कस्सपो भगवा । ते बुद्धा भगवन्तो सदिसनामा सदिसव्यया' । भगवा
पि सक्यमुनि तेसं बुद्धानं भगवन्तानं सदिसनामो सदिसव्ययो ति –
तस्मा बुद्धो सच्चव्ययो । २०

ब्रह्मे उपासितो मे ति । सो मया भगवा आसितो उपासितो
परिधृपासितो परिपुच्छितो परिपञ्चितो ति – सच्चव्ययो ब्रह्मे उपासितो
मे । तेनाह थेरो पिञ्जियो –

‘तमोनुदो बुद्धो समन्तचक्खु,
लोकन्तर्ग् सब्बभवातिवत्तो ।
अनासवो सब्बदुकखप्पहीनो,
सच्चव्ययो ब्रह्मे उपासितो मे’ ति ॥

१०५. दिजो यथा कुब्बनकं पहाय,
बहुप्फलं काननमावसेय्य।
एवमहं^१ अप्पदस्से पहाय,
महोदधिं हंसोरिव^२ अज्भपत्तो^३ ॥

६ दिजो यथा कुब्बनकं पहाय बहुप्फलं काननमावसेय्या
ति । दिजो वुच्चति पक्खी । किकारणा दिजो वुच्चति पक्खी ?
द्विक्खतुं जायती ति दिजो, मातुकुच्छिम्हा च अण्डकोसम्हा च ।
तंकारणा दिजो वुच्चति पक्खी ति – दिजो । यथा कुब्बनकं पहाया ति ।
यथा दिजो कुब्बनकं परित्तवनकं^४ अप्पफलं^५ अप्पभक्खं अप्पोदकं
१० पहाय जहित्वा अतिक्कमित्वा समतिक्कमित्वा^६ वीतिवत्तेत्वा अञ्जं
बहुप्फलं बहुभक्खं बहूदकं^७ महन्तं काननं वनसण्डं अधिगच्छेय्य
विन्देय्य पटिलभेय्य, तस्मिं च^८ वनसण्डे वासं कप्पेय्या ति – दिजो
यथा कुब्बनकं पहाय बहुप्फलं काननं आवसेय्य ।

एवमहं अप्पदस्से पहाय महोदधिं हंसोरिव अज्भपत्तो ति ।

१५ एवं ति । ओपम्मसम्पटिपादनं । अप्पदस्से पहाया ति । यो च बावरी
ब्राह्मणो ये चञ्जे तस्स आचरिया बुद्धं भगवन्तं उपादाय अप्पदस्सा
परित्तदस्सा थोकदस्सा ओमकदस्सा लामकदस्सा छतुककदस्सा^९ वा ।
ते अप्पदस्से परित्तदस्से ओमकदस्से लामकदस्से छतुककदस्से पहाय
पजहित्वा अतिक्कमित्वा समतिक्कमित्वा वीतिवत्तेत्वा बुद्धं भगवन्तं
२० अप्पमाणदस्सं अग्गादस्सं सेटुदस्सं विसेटुदस्सं पामोक्खदस्सं उत्तमदस्सं
पवरदस्सं असमं असमसमं अप्पटिसमं अप्पटिभागं अप्पटिपुग्गलं
देवातिदेवं नरासभं पुरिससीहं पुरिसनागं पुरिसाजञ्जं पुरिसनिसभं
पुरिसधोरयं दसबलधारि^{१०} अधिगच्छिं विन्दिं पटिलभिं । यथा च^{११}
२५ हंसो महन्तं मानसकं^{१२} वा सरं अनोतत्तं वा दहं महासमुद्दं वा
अक्खोभं^{१३} अमितोदकं जलरासि^{१४} अधिगच्छेय्य विन्देय्य पटिलभेय्य,
एवमेव^{१५} बुद्धं भगवन्तं अक्खोभं अमिततेजं पभिभ्राणं विवटचक्रवं

B. 200

१. एवमाहं – स्या० । २. हंसरिवज्ञपत्तो – स्या० । ३. रित्तवनकं – स्या० । ४-४.
स्या० पोत्यके नत्यि । ५. बहुप्फलं – स्या० । ६. स्या० पोत्यके नत्यि । ७. जतुककदस्सा –
स्या०; एवमुपरि पि । ८. स्या० पोत्यके नत्यि । ९. दसबलं तारि – स्या० । १०. च – स्या० ।
११. मानुसकं – स्या० । १२. अक्खोभं – स्या० । १३. स्या० पोत्यके नत्यि । १४. एवमेव
पिङ्गलयो ब्राह्मणो – स्या० ।

पञ्चापभेदकुसलं अधिगतपटिसम्भिदं चतुर्वेसारज्जप्तं सद्वाधिमुत्तं^१
 सेतपच्चत्तं अद्वयभाणि तादिं तथापटिङ्गं अपरित्तं महत्तं गम्भीरं
 अप्पमेय्यं दुष्परियोगाह^२ पहूतरतनं^३ सागरसमं छळङ्गुपेक्खाय
 समन्नागतं अतुलं विपुलं अप्पमेय्यं, तं तादिसं पवदतं मग्गवादिनं
 मेरुभिव^४ नगानं गरुदभिव दिजानं सीहमिव मिगानं उदधिभिव^५
 अण्णवानं अधिगच्छ,^६ तं सत्थारं जिनपवरं महेसिं ति – एवमहं
 अप्पदस्से पहाय महोदधिं हंसोरिव अज्भपत्तो। तेनाह थेरो
 पिज्जियो –

“दिजो यथा कुब्बनकं पहाय,
 वहुप्पलं काननमावसेय्य ।
 एवमहं अप्पदस्से पहाय,
 महोदधिं हंसोरिव अज्भपत्तो” ति ॥

10

१०६. ये मे पुब्बे वियाकंसु, हुरं गोतमसासना ।

इच्चासि इति भविस्सति ।

सब्बं तं इतिहीतिहं, सब्बं तं तक्कवडुनं ॥

15

ये मे पुब्बे वियाकंसू ति । ये ति । यो च बावरी ब्राह्मणो
 ये चञ्जे तस्स आचरिया, ते सकं दिट्ठि सकं खन्ति सकं रुचिं
 सकं लद्धिं सकं अज्भासयं सकं अधिष्पायं व्याकंसु आचिकिखंसु
 देसयिंसु पञ्चपिसु पटुपिंसु विवरिंसु विभजिंसु उत्तानीअकंसु पकासेसु
 ति – ये मे पुब्बे वियाकंसु ।

20

हुरं गोतमसासना ति । हुरं गोतमसासना, परं गोतमसासना,
 पुरे गोतमसासना, पठमतरं गोतमसासना बुद्धसासना जिनसासना
 तथागतसासना अरहन्तसासना^७ ति – हुरं गोतमसासना ।

इच्चासि इति भविस्सती ति । एवं किर आसि”, एवं किर
 भविस्सती ति – इच्चासि इति भविस्सति । सब्बं तं इतिहीतिहं ति ।

25

B. 210

१. सुदाधिमुत्तं – स्या० । २. दुष्परियोगाल्हं – स्या० । ३. बहुरतनं – स्या० । ४.
 सिनेहमिव – स्या० । ५-६. जिनपवरं अधिगच्छ विर्न्दि पटिलभित्ति – स्या० । ६. देवसासना
 अरहन्तसासना – स्या० । ७. असि – स्या० ।

नयहेतु आकारपरिवितककेन दिट्ठिनिजभानक्षम्निया न सामं सयअभिज्ञातं न अत्तपच्चक्षं धम्मं यं कथयिंसू ति – सब्बं तं इतिहीतिहं ।

सब्बं तं तक्कवद्धुनं ति । सब्बं तं तक्कवद्धुनं वितक्कवद्धुनं सङ्कल्पवद्धुनं कामवितक्कवद्धुनं व्यापादवितक्कवद्धुनं विहिसावितक्कवद्धुनं ५ ब्रातिवितक्कवद्धुनं जनपदवितक्कवद्धुनं अमरावितक्कवद्धुनं परानुदयतापटिसंयुत्तवितक्कवद्धुनं लाभसक्कारसिलोकपटिसंयुत्तवितक्कवद्धुनं अनवज्ञतिपटिसंयुत्तवितक्कवद्धुनं ति – सब्बं तं तक्कवद्धुनं । तेनाहथेरो पिज्जियो –

- ‘ये मे पुब्वे वियाकंसु, हुरं गोतमसासना ।
१० इच्चासि इति भविस्सति ।
सब्बं तं इतिहीतिहं, सब्बं तं तक्कवद्धुनं’ ति ॥
१०७. एको तमोनुदासीनो, जुतिमा सो पभङ्गरो ।
गोतमो भूरिपञ्चाणो, गोतमो भूरिमेघसो ॥

एको तमोनुदासीनो ति । एको ति । भगवा पब्बज्जसङ्खातेन १५ एको, अदुतियद्वेन एको, तण्डाय पहानद्वेन एको, एकन्तवीतरागो ति एको, एकन्तवीतदोसो ति एको, एकन्तवीतमोहो ति एको, एकन्तनिकिकलेसो ति एको, एकायनमग्मं गतो ति एको, एको अनुत्तरं सम्मासम्बोधिं अभिसम्बुद्धो ति एको ।

कथं भगवा पब्बज्जसङ्खातेन एको ? भगवा दहरो व समानो २० सुसुं काळकेसो भद्रेन योब्बनेन समन्नागतो पठमेन वयसा अकामकानं मातापितूनं अस्सुमुखानं रोदन्तानं विलपन्तानं ब्रातिसङ्घं सब्बं २५ घरावासपलिबोधं छिन्दित्वा पुत्तदारपलिबोधं छिन्दित्वा ब्रातिपलिबोधं छिन्दित्वा मित्तामच्चपलिबोधं छिन्दित्वा केसमस्सुं ओहारेत्वा कासायानि वत्यानि अच्छादेत्वा अगारस्मा अनगारियं पब्बजित्वा ३० अकिञ्चनभावं उपगन्त्वा एको चरति विहरति इरियति वत्तेति पालेति यपेति यापेति । एवं भगवा पब्बज्जसङ्खातेन एको ।

१. स्या० पोत्यके नतिव । २. अमरवितक्कवद्धुनं – स्या० । ३. परानुदयता० – स्या० । ४. पब्बज्जासङ्खातेन – स्या० । एवमपरि पि । ५-६. मुसूकाळकेसो – स्या० । ६. योब्बज्जेन – स्या० । ७. पहाय सब्बं – स्या० । ८. विचरति – स्या० ।

कथं भगवा अदुतियद्वेन एको? एवं पब्जितो समानो
एको^१ अरञ्जवनपत्थानि पत्तानि सेनासनानि पटिसेवति अप्पसद्वानि
अप्पनिग्धोसानि विजनवातानि मनुस्सराहस्सेष्यकानि^२ पटिसल्लान-
सारुप्पानि। सो एको गच्छति एको तिटुति एको निसीदति एको
सेष्यं कप्पेति एको गामं पिण्डाय पविसति एको^३ अभिकमति^५
एको पटिकमति एको रहो निसीदति एको चङ्कमं अधिट्टाति
एको चरति विहरति इरियति वत्तेति पालेति यपेति यापेति। एवं
भगवा अदुतियद्वेन एको।

B. 211

कथं भगवा तण्हाय पहानद्वेन एको? सो एवं एको अदुतियो
अप्पमत्तो आतापी पहितत्तो विहरन्तो नज्जा नेरञ्जराय तीरे¹⁰
बोधिरुखमूले महापधानं पदहन्तो मारं ससेनं कणं नमुचिं पमत्त-
बन्धुं विधमित्वा तण्हाजालिनि विसट^४ विसत्तिकं पजहि विनोदेसि
व्यन्तीअकासि अनभावं गमेसि।

“तण्हादुतियो पुरिसो, दीघमद्वान संसरं।
इत्थभावञ्चथाभावं, संसारं नातिवत्तति ॥

18

“एतमादीनवं ब्रत्वा, तण्हं दुक्खस्स सम्भवं।
वीततण्हो अनादानो, सतो भिक्खु परिव्वजे” ति ॥

एवं भगवा तण्हाय पहानद्वेन एको।

कथं भगवा एकन्तवीतरागो ति एको? रागस्स पहीनत्ता
एकन्तवीतरागो ति एको, दोसस्स पहीनत्ता एकन्तवीतदोसो ति²⁰
एको, मोहस्स पहीनत्ता एकन्तवीतमोहो ति एको, किलेसानं पहीनत्ता
एकन्तनिविकलेसो ति एको।

कथं भगवा एकायनमग्मं गतो ति एको? एकायनमग्मो
वुच्चति^१ चत्तारो सतिपट्टाना ...पे०... अरियो अटुञ्जिको मग्मो।

“एकायनं जातिखयन्तदस्सी,
मग्मं पजानाति हिताकम्पी ।

25 B. 212

१. सो एवं -स्या०। २. स्या० पोत्थके नत्वि। ३. मनुस्सराहस्सेष्यकानि - स्या०।
४-५. स्या० पोत्थके नत्वि। ५. सरितं - स्या०। ६. वुच्चन्ति - स्या०।

एतेन मगेन तरिंसु पुब्वे,
तरिस्सन्ति ये' च' तरन्ति ओंग" ति ॥

एवं भगवा एकायनमग्म गतो ति एको ।

कथं भगवा एको अनुत्तरं सम्मासम्बोधिं अभिसम्बुद्धो ति

- ६ एको? बोधि वुच्चति चतूर्सु मगेसु बाणं पञ्चा पञ्जिन्द्रियं पञ्जावलं
धम्मविचयसम्बोजभङ्गो वीमंसा विपस्सना सम्मादिट्ठि । भगवा तेन
बोधिबाणेन "सब्बे सह्वारा अनिच्छा" ति वुजिभ, "सब्बे सह्वारा
दुक्खा" ति वुजिभ, "सब्बे धम्मा अनत्ता" ति वुजिभ ... पे० ... "यं
किञ्चिच समुदयधम्मं सब्बं तं निरोधधम्मं" ति वुजिभ । अथ वा,
१० यं वुजिभतब्बं अनुवुजिभतब्बं पटिवुजिभतब्बं सम्बुजिभतब्बं अधि-
गन्तब्बं फस्सितब्बं सच्छिकातब्बं सब्बं तं तेन बोधिबाणेन वुजिभ
अनुवुजिभ पटिवुजिभ सम्बुजिभ अधिगच्छ फस्सेसि सच्छाकासि ।
एवं भगवा एको अनुत्तरं सम्मासम्बोधिं अभिसम्बुद्धो ति एको ।

- १५ तमोनुदो ति । भगवा रागतमं दोसतमं मोहतमं दिट्ठितमं
किलेसतमं दुच्चरिततमं अन्धकरणं अचक्षुकरणं अञ्जाणकरणं
पञ्जानिरोधिकं विधातपक्षिकं अनिवानसंवत्तनिकं नुदि पनुदि
पजहि विनोदेसि व्यन्तीअकासि अनभावं गमेसि । आसीनो ति ।
निसिन्नो भगवा पासाणके चेतिये ति - आसीनो ।

नगस्स पस्से आसीनं, मुनिं दुक्खस्स पारगुं ।

- २० सावका पयिरुपासन्ति, तेविज्जा मच्चुहायिनो ति ॥

एवं पि' भगवा आसीनो ... पे० ... अथ वा, भगवा सब्बोस्सु-
क्कपटिप्पस्सद्वता आसीनो सो वुथवासो' चिण्णचरणो ... पे० ...
जातिमरणसंसारो नत्थि तस्स पुनव्वब्बो ति, एवं पि भगवा आसीनो
ति - एको तमोनुदासीनो ।

- २५ जुतिमा सो पभङ्गरो ति । जुतिमा ति । जुतिमा मतिमा
पण्डितो पञ्जवा वुद्धिमा बाणी विभावी मेघावी । पभङ्गरो ति ।
पभङ्गरो आलोककरो ओभासकरो दीपङ्गरो पदीपङ्गरो' उज्जोतकरो
पञ्जोतकरो ति - जुतिमा सो पभङ्गरो ।

१-१. चेव - स्या० । २. मानतमं दिट्ठितमं - स्या० । ३. स्या० पोत्थके नत्थि ।
४. वुद्धवासो - स्या० । ५. स्या० पोत्थके नत्थि ।

गोतमो भूरिपञ्चाणो ति । गोतमो भूरिपञ्चाणो ब्राण-
पञ्चाणो पञ्चाधजो पञ्चाकेतु पञ्चाधिपतेष्यो विचयबहुलो पविचय-
बहुलो ओक्खायनबहुलो समोक्खायनधम्मो विभूतविहारी तच्चरितो
तब्बहुलो तग्गरुको तन्निन्नो तप्पोणो तप्पञ्चारो तदधिमुक्तो तदधि-
पतेष्यो ।

B. 213

5

वजो रथस्स पञ्चाणं, धूमो^१ पञ्चाणमग्निनो ।

राजा रदुस्स पञ्चाणं, भत्ता पञ्चाणमित्थिया ति ॥

एवमेव गोतमो भूरिपञ्चाणो ब्राणपञ्चाणो पञ्चाधजो
पञ्चाकेतु पञ्चाधिपतेष्यो विचयबहुलो पविचयबहुलो ओक्खायन-
बहुलो समोक्खायनधम्मो विभूतविहारी तच्चरितो तब्बहुलो तग्गरुको
तन्निन्नो तप्पोणो तप्पञ्चारो तदधिमुक्तो तदधिपतेष्यो ति – गोतमो
भूरिपञ्चाणो ।

गोतमो भूरिमेधसो ति । भूरि वुच्चति पथवी । भगवा ताय
पथविसमाय पञ्चाय विपुलाय वित्थताय समन्नागतो । मेधा वुच्चति
पञ्चा । या पञ्चा पजानना ... पे० ... अमोहो धम्मविचयो सम्मादिट्ठि । १५
भगवा इमाय मेधाय उपेतो^२ समुपेतो उपागतो समुपागतो उपपन्नो
समुपपन्नो समन्नागतो, तस्मा बुद्धो सुमेधसो^३ ति – गोतमो भूरिमेधसो ।
तेनाह थेरो पिङ्गियो –

“एको तमोनुदासीनो, जुतिमा सो पभङ्गरो ।

गोतमो भूरिपञ्चाणो, गोतमो भूरिमेधसो” ति ॥

20

१०८. यो मे धम्मदेसेसि, सन्दिट्ठिकमकालिकं ।

तण्हक्खयमनीतिकं, यस्स नत्थ उपमा कवचि ॥

यो मे धम्मदेसेसी ति । यो ति । यो सो भगवा सयम्भू
अनाचरियको पुब्बे अननुस्सुतेसु धम्मेसु सामं सच्चानि अभिसम्बुजिभ,
तथ्य च सब्बञ्जुतं पत्तो बलेसु च वसीभावं । धम्मदेसेसी ति । २५
धम्मं ति । आदिकल्याणं मज्जेकल्याणं परियोसानकल्याणं सात्थं
सव्यञ्जनं केवलपरिपुणं पुरिसुद्धं ब्रह्मचरियं, चत्तारो सतिपट्टाने
...पे०... अरियं अटुङ्गिकं मग्गं निब्बानं च निब्बानगामिनिं च पटिपदं

१. धूमो – स्या० । २. पञ्चाय उपेतो – स्या० । ३. भूरिमेधसो – स्या० ।

B. 214

आचिक्षित देसेसि पञ्जपेसि पटुपेसि विवरि विभजि उत्तानीअकासि
पकासेसी ति – यो मे धम्मदेसेसि ।

सन्दिट्टिकमकालिकं ति । सन्दिट्टिकं अकालिकं एहिपस्सिकं
ओपनेयिकं^१ पञ्चतं वेदितव्यं विज्ञूही ति – एवं सन्दिट्टिकं^२ । अथ
५ वा, यो दिट्टेव धम्मे अरियं अटुज्जिकं मग्गं भावेति, तस्स मग्गस्स
अनन्तरा समनन्तरा अधिगच्छतेव फलं विन्दति पटिलभती ति,
एवं पि सन्दिट्टिकमकालिकं । यथा मनुस्सा कालिकं धनं दत्तवा
अनन्तरा न लभन्ति कालं आगमेन्ति, नेवायं धम्मो । यो दिट्टेव
धम्मे अरियं अटुज्जिकं मग्गं भावेति,^३ तस्स मग्गस्स अनन्तरा समन-
१० न्तरा अधिगच्छतेव फलं विन्दति पटिलभति, न परत्थ न परलोके,
एवं अकालिकं ति – सन्दिट्टिकमकालिकं ।

तण्हक्खयमनीतिकं ति । तण्हा ति । रूपतण्हा ... पे० ...
धम्मतण्हा । तण्हक्खयं ति । तण्हक्खयं रागक्खयं दोसक्खयं मोहक्खयं
गतिक्खयं उपपत्तिक्खयं पटिसन्धिक्खयं भवक्खयं संसारक्खयं वट्क्खयं ।
१५ अनोतिकं ति । ईति वुच्चन्ति किलेसा च खन्धा च अभिसङ्घारा च ।
ईतिप्पहानं ईतिवूपसमं ईतिपटिनिस्सग्गं ईतिपटिप्पस्सदिं अमतं
निब्बानं ति – तण्हक्खयमनीतिकं ।

यस्स नत्थ उपमा क्वची ति । यस्सा ति । निब्बानस्स ।
नत्थ उपमा ति । उपमा नत्थ, उपनिधा नत्थ, सदिसं नत्थ,
२० पटिभागो नत्थ न सति न संविज्जति नुपलब्धति । क्वची ति ।
क्वचि किम्हिचि कत्यचि अज्भक्तं वा वहिद्वा वा अज्भत्वहिद्वा
वा ति – यस्स नत्थ उपमा क्वचि । तेनाह थेरो पिज्जियो –

“यो मे धम्मदेसेसि, सन्दिट्टिकमकालिकं ।

तण्हक्खयमनीतिकं, यस्स नत्थ उपमा क्वची” ति ॥

२५ १०९. किं नु तम्हा विप्पवसि,^४ मुहुत्तमपि पिज्जिय ।
गोतमा भूरिपञ्चाणा, गोतमा भूरिमेधसा ॥

किं नु तम्हा विप्पवसी ति । किं नु बुद्धम्हा विप्पवसि
अपेसि अपगच्छि^५ विनाहोसी ति – किं नु तम्हा विप्पवसि ।

१. ओपनयिकं – स्या० । २. सन्दिट्टिकमकालिकं – स्या० । ३. विप्पवसि – स्या० ।
४. अपगच्छसि – स्या० ।

मुहुत्तमपि पिङ्ग्न्या ति । मुहुत्तमपि खणं पि लयं पि
वयं^१ पि अद्वम्पी^२ ति—मुहुत्तमपि । पिङ्ग्न्या ति । बावरी तं
नत्तारं नामेन आलपति ।

गोतमा भूरिपञ्चाणा ति । गोतमा भूरिपञ्चाणा बाण-
पञ्चाणा पञ्चाधजा पञ्चाकेतुम्हा पञ्चाधिपतेय्यम्हा विचयबहुला^३
पविचयबहुला ओकखायनबहुला समोकखायनधम्मा विभूतविहारिम्हा
तच्चरिता तब्बहुला तग्गरुका तन्निन्ना तप्पोणा तप्पब्मारा तदधि-
मुत्ता तदधिपतेय्यम्हा ति — गोतमा भूरिपञ्चाणा ।

गोतमा भूरिमेधसा ति । भूरि वुच्चति पथवी । भगवा
ताय^४ पथविसमाय पञ्चाय विपुलाय वित्थताय समन्नागतो । मेधा^५
वुच्चति पञ्चा । या पञ्चा पजानना ...पे०... अमोहो धम्मविचयो
सम्मादिट्ठि । भगवा इमाय मेधाय पञ्चाय उपेतो समुपेतो उपागतो
समुपागतो उपपन्नो समुपन्नो समन्नागतो, तस्मा बुद्धो सुमेधसो
ति — गोतमा भूरिमेधसा । तेनाह सो^६ ब्राह्मणो —

“किं नु तम्हा विष्पवसि, मुहुत्तमपि पिङ्ग्न्य ।

गोतमा भूरिपञ्चाणा, गोतमा भूरिमेधसा” ति ॥

११०. यो ते धम्ममदेसेसि, सन्दिट्ठिकमकालिकं ।

तण्हबखयमनीतिकं, यस्स नत्थ उपमा कवचि ॥

यो ते धम्ममदेसेसी ति । यो^७ सो भगवा ...पे०... तत्थ च
सब्बञ्चयुतं पत्तो बलेसु च वसीभावं । धम्ममदेसेसी ति । धम्मं ति ।^८
आदिकल्याणं मज्जेकल्याणं ...पे०... निव्वानं च निव्वानगामिनिं च
पटिपदं आचिकिख देसेसि पञ्चपेसि पट्टपेसि विवरि विभजि उत्तानी-
अकासि पकासेसी ति — यो ते धम्ममदेसेसि ।

सन्दिट्ठिकमकालिकं ति । सन्दिट्ठिकं अकालिकं एहिपस्सिकं
ओपनेयिकं पञ्चत्तं वेदितव्यं विञ्जूही ति — एवं सन्दिट्ठिकं^९ । अथ^{१०}
वा, यो दिट्ठेव धम्मे अरियं अट्टङ्गिकं मग्गं भावेति, तस्स मग्गस्स
अनन्तरा समनन्तरा अधिगच्छतेव फलं विन्दति पटिलभती ति — एवं

१. वस्सं—स्याऽ । २. अत्थम्पी ति — स्याऽ । ३. इमाय — स्याऽ । ४. भूरिमेधसो —
स्याऽ । ५. सो बावरी — स्याऽ । ६. योति यो — स्याऽ । ७. सन्दिकमकालिकं — स्याऽ ।

पि सन्दिट्टिकं । अकालिकं ति । यथा मनुस्सा कालिकं धनं दत्वा अनन्तरा न लभन्ति, कालं आगमेन्ति, नेवायं धम्मो । यो दिट्टेव धम्मे अरियं अटुज्जिकं मग्गं भावेति; तस्स मग्गस्स अनन्तरा समनन्तरा अधिगच्छतेव फलं विन्दति पटिलभति, न परत्थ न ६ परलोके, एवं अकालिकं ति – सन्दिट्टिकमकालिकं ।

B. 216

तण्हक्खयमनीतिकं ति । तण्हा ति । रूपतण्हा ...पे०... धम्म-
तण्हा । तण्हक्खयं ति । तण्हक्खयं रागक्खयं दोसक्खयं मोहक्खयं
गतिक्खयं उपपत्तिक्खयं पटिसन्धिक्खयं भवक्खयं संसारक्खयं
वट्टक्खयं । अनीतिकं ति । ईति वुच्चन्ति किलेसा च खन्धा च
१० अभिसङ्घारा च । ईतिप्पहानं ईतिवूपसम्^१ ईतिपटिनिस्समं ईति-
पटिप्पस्सद्धि^२ अभतं निब्बानं ति – तण्हक्खयमनीतिकं ।

यस्स नत्थ उपमा क्वची ति । यस्सा ति – निब्बानस्स ।
नत्थ उपमा ति । उपमा नत्थ, उपनिधा नत्थ, सदिसं नत्थ,
पटिभागो नत्थ न^३ सति^४ न संविज्जति नुपलब्धति^५ । क्वची ति ।
१५ क्वचि किम्हिचि कत्थचि अजभत्तं वा वहिद्वा वा अजभत्तवहिद्वा वा
ति – यस्स नत्थ उपमा क्वचि । तेनाह सो ब्राह्मणो –

“यो ते धम्ममदेसेसि, सन्दिट्टिकमकालिकं ।
तण्हक्खयमनीतिकं, यस्स नत्थ उपमा क्वची” ति ॥

१११. नाहं तम्हा विष्पवसामि, मुहुत्तमपि ब्राह्मण ।
२० गोतमा भूरिपञ्चाणा, गोतमा भूरिमेधसा ॥

नाहं तम्हा विष्पवसामी ति । नाहं^६ बुद्धम्हा^७ विष्पवसामि
अपेभि अपगच्छामि विना होमी ति – नाहं तम्हा विष्पवसामि ।

मुहुत्तमपि ब्राह्मणा ति । मुहुत्तं पि खणं पि लयं पि वयं पि
अद्वं पी ति । मुहुत्तमपि । ब्राह्मणा ति । गारवेन मातुलं आलपति ।

२५ गोतमा भूरिपञ्चाणा ति । गोतमा भूरिपञ्चाणा बाण-
पञ्चाणा पञ्चाधजा पञ्चाकेतुम्हा पञ्चाधिपतेयम्हा विचयवहुला

१. ईतिवूपसमो – स्या०; एवमुपरि पि । २. ईतिपटिप्पस्सद्धि – स्या० । ३-५.
स्या० पोत्थके नत्थि । ४. नुपलब्धती ति नत्थ उपमा – स्या० । ५-५. अहं तम्हा बुद्धम्हा
न – स्या० ।

पविचयबहुला ओक्खायनबहुला समोक्खायनधम्मा विभूतविहारिम्हा
तच्चरिता तब्बहुला तग्रस्का तन्निना तप्पोणा तप्पब्भारा तदधिमुत्ता
तदधिपतेष्यम्हा ति – गोतमा भूरिपञ्चाणा ।

गोतमा भूरिमेधसा ति । भूरि वुच्चति पथवी । भगवा ताय
पथविसमाय पञ्चाय विपुलाय वित्यताय समन्नागतो । मेधा वुच्चति
पञ्चा । या पञ्चा पजानना...पे०... अमोहो धम्मविचयो सम्मा-
दिट्ठि । भगवा इमाय मेधाय पञ्चाय उपेतो समुपेतो उपागतो
समुपागतो उपपन्नो समुपपन्नो समन्नागतो । तस्मा बुद्धो सुमेधसो
ति – गोतमा भूरिमेधसा । तेनाह थेरो पिङ्गियो –

“नाहं तम्हा विष्ववसामि, मुहुत्तमपि ब्राह्मण ।

10 B. 217

गोतमा भूरिपञ्चाणा, गोतमा भूरिमेधसा” ति ॥

११२. यो मे धम्ममदेसेसि, सन्दिट्ठिकमकालिकं ।

तण्हक्खयमनीतिकं, यस्स नत्थ उपमा कवचि ॥

यो मे धम्ममदेसेसी ति । यो सो भगवा सयम्भू अनाचरियको
पुब्बे अननुस्सुतेसु धम्मेसु सामं सच्चानि अभिसम्बुजिभ, तत्थ च 15
सब्बञ्जुतं पत्तो बलेसु च वसीभावं । धम्ममदेसेसी ति । धम्मं ति ।
आदिकल्याणं मज्जेकल्याणं परियोसानकल्याणं सात्थं सब्बञ्जनं
केवलपरिपुण्णं परिसुद्धं ब्रह्मचरियं, चत्तारो सतिपट्टाने चत्तारो
सम्मप्पधाने चत्तारो इद्धिपादे पञ्चन्द्रियानि पञ्च बलानि सत्त
बोजभङ्गे अरियं अटुङ्गिकं भग्गं निब्बानं च निब्बानगामिनिं च 20
पटिपदं आचिकिलं देसेसि पञ्चपेसि पटुपेसि विवरि विभजि उत्तानी-
अकासि पकासेसी ति – यो मे धम्ममदेसेसि ।

सन्दिट्ठिकमकालिकं ति । सन्दिट्ठिकं अकालिकं एहिपस्सिकं
ओपनेयिकं^{१.} पच्चतं वेदितब्बं विज्ञूही ति, एवं सन्दिट्ठिकं । अथ
वा, यो दिट्ठेव धम्मे अरियं अटुङ्गिकं भग्गं भावेति, तस्स मग्गस्स
अनन्तरा समनन्तरा अधिगच्छतेव फलं विन्दति पटिलभती ति,
एवं पि सन्दिट्ठिकं । अकालिकं ति । यथा मनुस्सा कालिकं धनं
दत्वा अनन्तरा न लभन्ति, कालं आगमेन्ति, नेवायं धम्मो । यो

१. ओपनेयिकं – स्था० ।

दिट्ठेव धम्मे अरियं अट्ठज्ञिकं मग्गं भावेति, तस्स मग्गस्स अनन्तरा समनन्तरा अधिगच्छते व फलं विन्दति पटिलभति, न परत्थ न परलोके, एवं अकालिकं ति – सन्दिट्ठिकमकालिकं ।

तण्हक्खयमनीतिकं ति । तण्हा ति । रूपतण्हा...पे०...

६ धम्मतण्हा । तण्हक्खयं ति । तण्हक्खयं रागक्खयं दोसक्खयं मोहक्खयं गतिक्खयं उपपत्तिक्खयं पटिसन्धिक्खयं भवक्खयं संसारक्खयं वट्टक्खयं । अनीतिकं ति । ईति वुच्चन्ति किलेसा च खन्धा च अभिसङ्घारा च । ईतिप्पहानं ईतिवूपसमं^१ ईतिपटिप्पस्सद्विं अमतं निव्वानं ति – तण्हक्खयमनीतिकं ।

१० यस्स नत्थ उपमा क्वची ति – यस्सा ति – निव्वानस्स । नत्थ उपमा ति । उपमा नत्थ, उपनिधा नत्थ, सदिसं नत्थ, पटिभागो नत्थ न सति न संविज्जति नुपलब्धति । क्वची ति । क्वचि किम्हिचि कत्थचि अज्भतं वा वहिद्वा वा अज्भतवहिद्वा वा ति – यस्स नत्थ उपमा क्वचि । तेनाह थेरो पिज्जियो –

B. 218 15

‘यो मे धम्ममदेसेसि, सन्दिट्ठिकमकालिकं ।

तण्हक्खयमनीतिकं, यस्स नत्थ उपमा क्वची’ ति ॥

२०

११३. पस्सामि नं मनसा चक्खुना व,
रत्तिन्दिवं ब्राह्मण अप्पमत्तो ।
नमस्समानो विवसेमि^२ रत्तिं,
तेनेव मञ्चामि अविष्पवासं ॥

२५ पस्सामि नं मनसा चक्खुना वा ति । यथां चक्खुमा पुरिसो आलोके^३ रूपगतानि पसेय्य दक्खेय्य ओलोकेय्य निजभायेय्य^४ उपरिक्खेय्य, एवमेवाहं बुद्धं भगवत्तं मनसा पस्सामि दक्खामि ओलोकेमि निजभायामि उपरिक्खामी ति – पस्सामि नं मनसा चक्खुना व^५ ।

रत्तिन्दिवं ब्राह्मण अप्पमत्तो ति । रत्तिं च दिवा च बुद्धा-
नुस्सतिं^६ मनसा भावेन्तो अप्पमत्तो ति – रत्तिन्दिवं ब्राह्मण अप्पमत्तो ।

१. ईतिवूपसमो ईतिपटिनिस्समो – स्या० । २. विवसामि – स्या० । ३. आलोकेय्य – स्या० । ४. निज्जापेय्य – स्या० । ५. वा – स्या० । ६. स्या० पोत्थके नत्थि ।

नमस्समानो विवसेमि रत्तिं ति । नमस्समानो ति । कायेन वा नमस्समानो, वाचाय वा नमस्समानो, चित्तेन वा नमस्समानो, अन्वत्थ-पटिपत्तिया वा नमस्समानो, धम्मानुधम्मपटिपत्तिया वा नमस्समानो सकारमानो गरुकारमानो मानयमानो पूजयमानो रत्तिन्दिवं विवसेमि^१ अतिनामेमि अतिक्कमेमी^२ ति – नमस्समानो विवसेमि रत्तिं । ५

तेनेव मञ्ज्रामि अविष्पवासं ति । ताय बुद्धानुस्सतिया भावेन्तो अविष्पवासो ति तं मञ्ज्रामि, अविष्पवुद्गो ति तं मञ्ज्रामि जानामि । एवं जानामि एवं आजानामि एवं विजानामि एवं पटिविजानामि एवं^३ पटिविजभामी^४ ति – तेनेव मञ्ज्रामि अविष्पवासं । तेनाह थेरो पिङ्ग्लयो – १०

“पस्सामि नं मनसा चक्खुना व,
रत्तिन्दिवं ब्राह्मण अप्पमत्तो ।
नमस्समानो विवसेमि रत्तिं,
तेनेव मञ्ज्रामि अविष्पवासं” ति ॥

११४. सद्धा च पीति च मनो सति च,
नार्येन्तिमे^५ गोतमसासनम्हा ।
यं यं दिसं वजति^६ भूरिपञ्जो,
स तेन तेनेव नतोहमस्मि ॥

15 B. 219

सद्धा च पीति च मनो सति चा ति । सद्धा ति । या च भगवन्तं आरब्ध सद्धा सद्हना ओकप्पना अभिष्पसादो सद्धा २० सद्विन्द्रियं सद्धावलं । पीती ति । या भगवन्तं आरब्ध पीति पामोज्जं^७ मोदना आमोदना^८ पमोदना हासो^९ पहासो^{१०} वित्ति तुट्टि^{११} ओदग्यं अत्तमनता चित्तस्स^{१२} । मनो ति । यं च भगवन्तं आरब्ध चित्तं मनो मानसं हृदयं पण्डरं मनो मनायतनं मनिन्द्रियं विज्ञाणं विज्ञाण-क्वन्धो तज्जा मनोविज्ञाणधातु । सती ति । या^{१३} भगवन्तं आरब्ध २५ सति अनुस्सति सम्मासती ति – सद्धा च पीति च मनो सति च ।

१-१. वसामि वीतिनामेमि – स्या० । २-२. स्या० पोत्थके नत्यि । ३. नामेन्तिमे – स्या० । ४. वजति – स्या० । ५. पामुज्जं – स्या० । ६. स्या० पोत्थके नत्यि । ७-९. स्या० पोत्थके नत्यि । ८. स्या० पोत्थके नत्यि । ९. अतिष्पसादनता चित्तस्स – स्या० । १०. या च – स्या० ।

नापेन्तिमे गोतमसासनम्हा ति । इमे चत्तारो धम्मा गोतम-
सासना बुद्धसासना जिनसासना तथागतसासना अरहन्तसासना
नापेन्ति न गच्छन्ति न विजहन्ति न विनासेन्ती ति – नापेन्तिमे
गोतमसासनम्हा ।

५ यं यं दिसं वजति भूरिपञ्चो ति । यं यं दिसं ति । पुरत्थिमं
वा दिसं पच्छिमं वा दिसं दक्षिणं वा दिसं उत्तरं वा दिसं
वजति गच्छति कमति अभिक्कमति^१ । भूरिपञ्चो ति । भूरिपञ्चो
महापञ्चो तिक्खपञ्चो पुथुपञ्चो हासपञ्चो जवनपञ्चो निब्बेधिक-
पञ्चो । भूरि^२ वृच्छति पथवी । भगवा ताय पथविसमाय पञ्चाय
१० विपुलाय वित्थताय समन्नागतो ति^३ – यं यं दिसं वजति भूरिपञ्चो ।

स तेन तेनेव नतोहमस्मी ति । सो येन बुद्धो तेन तेनेव
नतो तनिन्नो तप्पोणो तप्पब्मारो तदधिमुत्तो तदधिपतेय्यो ति – स
तेन तेनेव नतोहमस्मि । तेनाह थेरो पिङ्ग्रियो –

B. 230

१५

“सद्वा च पीति च मनो सति च,
नापेन्तिमे गोतमसासनम्हा ।
यं यं दिसं वजति भूरिपञ्चो,
स तेन तेनेव नतोहमस्मी” ति ॥

२०

११५. जिणस्स मे दुब्बलथामकस्स,
तेनेव कायो न पलेति तत्थ ।
सङ्कृप्यन्ताय वजामि निच्चं,
मनो हि मे ब्राह्मण तेन युतो ॥

२५

जिणस्स मे दुब्बलथामकस्सा ति । जिणस्स^४ बुद्धस्स महल्ल-
कस्स अद्वगतस्स वयोअनुपत्तस्स^५ । दुब्बलथामकस्सा ति । दुब्बल-
थामकस्स अप्पथामकस्स परित्थामकस्सा ति – जिणस्स मे दुब्बल-
थामकस्सा ।

तेनेव कायो न पलेति तत्था ति । कायो येन बुद्धो तेन न पलेति
न् वजति न गच्छति नातिक्कमती ति – तेनेव कायो न पलेति तत्थ ।

१. अतिक्कमति – स्थां । २-२. स्थां पोत्थके नत्थि । ३. जिणस्साति जिणस्स –
स्थां । ४. वयो अनुपत्तस्सा ति जिणस्स – स्थां ।

सङ्कल्पयन्ताय वजामि निच्चं ति । सङ्कल्पगमनेन वितक्क-
गमनेन जाणगमनेन पञ्जागमनेन बुद्धिगमनेन वजामि गच्छामि
अतिकक्षमामी ति – सङ्कल्पयन्ताय वजामि निच्चं ।

मनो हि मे ब्राह्मण तेन युत्तो ति । मनो ति । यं चित्तं मनो
मानसं ...पे०... तज्जा मनोविज्ञाणधातु । मनो' हि मे ब्राह्मण तेन
युत्तो ति । मनो येन^१ बुद्धो तेन युत्तो पयुत्तो संयुत्तो ति – मनो हि
मे ब्राह्मण तेन युत्तो । तेनाह थेरो पिज्जियो –

“जिण्णस्स मे दुब्बलथामकस्स,
तेनेव कायो न पलेति तत्थ ।
सङ्कल्पयन्ताय वजामि निच्चं,
मनो हि मे ब्राह्मण तेन युत्तो” ति ॥

११६. पङ्क्षे सयानो परिफन्दमानो, दीपा दीपं उपल्लविं ।
अथद्वासिं सम्बुद्धं, ओघतिष्णमनासवं ॥

पङ्क्षे सयानो परिफन्दमानो ति । पङ्क्षे सयानो ति । कामपङ्क्षे
कामकद्मे कामकिलेसे कामवल्लिसे^२ कामपरिलाहे कामपलिबोधे
सेमानो सयमानो^३ वसमानो आवसमानो परिवसमानो^४ ति – पङ्क्षे
सयानो । परिफन्दमानो ति । तण्हाफन्दनाय फन्दमानो, दिट्ठफन्दनाय
फन्दमानो, किलेसफन्दनाय फन्दमानो, पयोगफन्दनाय फन्दमानो,
विपाकफन्दनाय फन्दमानो, मनोदुच्चरितफन्दनाय^५ फन्दमानो,
रत्तो रागेन फन्दमानो, दुट्ठो दोसेन फन्दमानो, मूळहो मोहेन
फन्दमानो, विनिवन्धो मानेन फन्दमानो, परामट्ठो दिट्ठिया फन्दमानो,
विक्खेपगतो उद्घच्चेन फन्दमानो, अनिद्वज्जतो विचिकिच्छाय
फन्दमानो, थामगतो अनुसयेहि फन्दमानो, लाभेन फन्दमानो,
अलाभेन फन्दमानो, यसेन फन्दमानो, अयसेन फन्दमानो, पसंसाय
फन्दमानो, निन्दाय फन्दमानो, सुखेन फन्दमानो, दुक्खेन फन्दमानो,
जातिया फन्दमानो, जराय फन्दमानो, व्याधिना फन्दमानो, मरणेन
फन्दमानो, सोकपरिदेवदुक्खदोमनस्सुपायासेहि फन्दमानो, नेरियकेन

B. 221

15

20

25

१-१. स्या० पौत्रके नत्वि । २. मम येन – स्या० । ३. कामवल्लिसे – स्या० । ४-५.
अवसेमानो परिसेमानो – स्या० । ५. दुच्चरितपन्दनाय – स्या० ।

दुक्खेन फन्दमानो, तिरच्छानयोनिकेन दुक्खेन फन्दमानो, पेत्ति-
विसयिकेन दुक्खेन फन्दमानो, मानुसिकेन^१ दुक्खेन ... गव्योक्तन्ति-
मूलकेन दुक्खेन ... गव्यभट्टिमूलकेन दुक्खेन ... गव्यब्रुहानमूलकेन दुक्खेन
... जातस्सुपनिवन्धकेन^२ दुक्खेन ... जातस्स पराधेय्यकेन दुक्खेन ... अत्-
५ पक्कमेन^३ दुक्खेन ... परूपक्कमेन दुक्खेन ... सङ्खारदुक्खेन^४ ... विपरिणाम-
दुक्खेन ... चक्षुरोगेन दुक्खेन ... सोतरोगेन दुक्खेन ... धानरोगेन दुक्खेन ...
जिव्हारोगेन दुक्खेन ... कायरोगेन दुक्खेन ... सीसरोगेन दुक्खेन ... कण्ण-
रोगेन दुक्खेन ... मुखरोगेन दुक्खेन ... दन्तरोगेन दुक्खेन ... ओदुरोगेन^५
दुक्खेन^६ ... कासेन ... सासेन ... पिनासेन ... डाहेन^७ ... जरेन ...
१० कुच्छिरोगेन ... मुच्छाय ... पक्खन्दिकाय ... सूलाय^८ ... विसूचिकाय ...
कुट्टेन ... गण्डेन ... किलासेन ... सोसेन ... अपमारेन ... दद्दुया ...
कण्डुया ... कच्छुया ... रखसाय ... वितच्छिकाय ... लोहितपित्तेन ...
मधुमेहेन ... अंसाय ... फिळकाय ... भगन्दलेन ... पित्तसमुद्धानेन
आवाधेन ... सेम्हसमुद्धानेन आवाधेन ... वातसमुद्धानेन आवाधेन ...
१५ सन्निपातिकेन आवाधेन ... उत्तुपरिणामजेन आवाधेन ... विसम-
परिहारजेन आवाधेन ... ओपक्कमिकेन आवाधेन ... कम्मविपाकजेन
आवाधेन ... सीतेन ... उण्हेन ... जिघच्छाय ... पिपासाय ...
उच्चारेन ... पस्सावेन ... डंसमकसवातातपसरीसपसम्फस्सेन दुक्खेन^९ ...
२० मातुमरणेन दुक्खेन ... पितुमरणेन दुक्खेन ... पुत्तमरणेन^{१०} दुक्खेन ...
धीतुमरणेन दुक्खेन ... जातिव्यसनेन दुक्खेन ... भोगव्यसनेन दुक्खेन ...
रोगव्यसनेन दुक्खेन ... सीलव्यसनेन दुक्खेन ... दिट्ठिव्यसनेन दुक्खेन
फन्दमानो परिफन्दमानो पवेधमानो सम्पवेधमानो ति - पङ्के सयानो
परिफन्दमानो ।

B. 222

दीपा दीपं उपल्लविं ति । सत्थारतो सत्थारं धम्मक्खानतो
२५ धम्मक्खानं गणतो गणं दिट्ठिया दिट्ठिं पटिपदाय^{११} पटिपदं मग्गतो
मग्गं पल्लविं उपल्लविं^{१२} सम्पल्लविं^{१३} ति - दीपा दीपं उपल्लविं ।

१. मानुसकेन - स्याऽ । २. जातस्सुपनिवन्धकेन - स्याऽ । ३. अत्तुपक्कमेन - स्याऽ ।
४. दुक्ख दुक्खेन सङ्खारदुक्खेन - स्याऽ । ५-५. स्याऽ पोत्यके नत्यि । ६. डहेन - स्याऽ ।
७. सुलाय - स्याऽ । ८. स्याऽ पोत्यके नत्यि । ९. भातुमरणेन दुक्खेन भगिनीमरणेन
दुक्खेन पुत्तमरणेन - स्याऽ । १०. पटिपदातो - स्याऽ । ११. स्याऽ पोत्यके नत्यि । १२.
समुपल्लविं - स्याऽ ।

अथद्वसासि॑ सम्बुद्धं ति॒। अथा॑ ति॒। पदसन्धि॑ पदसंसग्मो॑
पदपारिपूरी॑ अक्खरसमवायो॑ व्यञ्जनसिलिङ्गता॑ पदानुपुञ्चतापेतं॑—
अथा॑ ति॒। अद्वसासि॑ ति॒। अद्वसं॑ अद्वक्षिं॑ अपस्सिं॑ पटिविज्ञि॑।
बुद्धो॑ ति॒। यो॑ सो॑ भगवा॑ सयम्भू॑ अनाचरियको॑ ... पे० ... सच्छिका॑
पञ्चति॑, यदिदं॑ बुद्धो॑ ति॒—अथद्वसासि॑ सम्बुद्धं॑।

६

ओघतिष्णमनासवं॑ ति॒। ओघतिष्णं॑ ति॒। भगवा॑ कामोघं॑
तिष्णो॑, भवोघं॑ तिष्णो॑, दिट्ठोघं॑ तिष्णो॑, अविज्जोघं॑ तिष्णो॑, सब्बसंसार-॑
पथं॑ तिष्णो॑ उत्तिष्णो॑ नित्तिष्णो॑ अतिकन्तो॑ समतिककन्तो॑
वीतिवत्तो॑, सो॑ वृथवासो॑ चिष्णचरणो॑ ... पे० ... जातिमरणसंसारो॑,
नत्य॑ तस्स पुनव्वभवो॑ ति॒—ओघतिष्णं॑। अनासवं॑ ति॒। चत्तारो॑ १०
आसवा॑—कामासवो॑, भवासवो॑, दिट्ठासवो॑, अविज्जासवो॑। ते॑ आसवा॑
बुद्धस्स भगवतो॑ पहीना॑ उच्छिन्नमूला॑ तालावत्थुकता॑ अनभावंकता॑
आयतिं॑ अनुप्यादधम्मा॑। तस्मा॑ बुद्धो॑ अनासवा॑ ति॒—ओघतिष्णमनासवं॑।
तेनाह॑ थेरो॑ पिङ्गियो॑—

“पद्मे॑ सयानो॑ परिफन्दमानो॑, दीपा॑ दीपं॑ उपल्लविं॑। १५
अथद्वसासि॑ सम्बुद्धं॑, ओघतिष्णमनासवं॑” ति॒॥-

११७. यथा॑ अहू॑ वक्कलि॑ मुत्तसद्वो॑,
भद्रावुधो॑ आळविगोतमो॑ च।
एवमेव॑ त्वं॑ पि॑ पमुञ्चस्सु॑ सद्धं॑,
गमिस्ससि॑ त्वं॑ पिङ्गिय॑ मच्चुधेयस्स पारं॑॥ २०

यथा॑ अहू॑ वक्कलि॑ मुत्तसद्वो॑ भद्रावुधो॑ आळविगोतमो॑ चा॑
ति॒। यथा॑ वक्कलित्येरो॑ सद्वो॑ सद्वागरुको॑ सद्वापुञ्चज्ञमो॑ सद्वाधि-॑
मुत्तो॑ सद्वाधिपतेय्यो॑ अरहत्तप्पत्तो॑, यथा॑ भद्रावुधो॑ थेरो॑ सद्वो॑
सद्वागरुको॑ सद्वापुञ्चज्ञमो॑ सद्वाधिमुत्तो॑ सद्वाधिपतेय्यो॑ अरहत्तप्पत्तो॑,
यथा॑ आळविगोतमो॑ थेरो॑ सद्वो॑ सद्वागरुको॑ सद्वापुञ्चज्ञमो॑ सद्वाधि-॑
मुत्तो॑ सद्वाधिपतेय्यो॑ अरहत्तप्पत्तो॑ ति॒—यथा॑ अहू॑ वक्कलि॑ मुत्तसद्वो॑
भद्रावुधो॑ आळविगोतमो॑ च।

B. 223

१. पादानुपुञ्चकमेतं—स्या०। २. सम्बुद्धं—स्या०। ३-३. स्या० पोत्यके नत्यि॑।
४-४. स्या० पोत्यके नत्यि॑। ५. नित्तिष्णो—स्या०। ६. बुद्धवासो—स्या०। ७-७. वक्कलि॑
मुत्तसद्वो—स्या०।

एवमेव त्वं पि पमुञ्चस्सु सद्धं ति । एवमेव त्वं सद्धं मुञ्चस्सु पमुञ्चस्सु सम्पमुञ्चस्सु अधिमुञ्चस्सु ओकपेहि । “सब्बे सह्वारा अनिच्चा” ति सद्धं मुञ्चस्सु पमुञ्चस्सु सम्पमुञ्चस्सु अधिमुञ्चस्सु ओकपेहि । “सब्बे सह्वारा दुक्खा” ति ... “सब्बे धम्मा ६ अनत्ता” ति सद्धं मुञ्चस्सु पमुञ्चस्सु सम्पमुञ्चस्सु अधिमुञ्चस्सु ओकपेहि ... पे० ... “यं किञ्चिच समुदयधम्मं सब्बं तं निरोधधम्मं” ति सद्धं मुञ्चस्सु पमुञ्चस्सु सम्पमुञ्चस्सु अधिमुञ्चस्सु ओकपेहि ति - एवमेव त्वं पि पमुञ्चस्सु सद्धं ।

गमिस्ससि त्वं पिङ्ग्रिय मच्चुधेयस्स पारं ति । मच्चुधेय्य^१
 १० वुच्चन्ति किलेसा च खन्था च अभिसह्वारा च । मच्चुधेयस्स पारं वुच्चति अमतं निव्वानं, यो सो सब्बसह्वारसमथो सब्बूपधिपटि- निस्सग्गो तण्हक्खयो विरागो निरोधो निव्वानं । गमिस्ससि त्वं पिङ्ग्रिय मच्चुधेयस्स पारं ति । त्वं पारं गमिस्ससि, पारं^२ अधिगमिस्ससि, पारं फस्सस्ससि^३, पारं सच्छकरिस्ससी ति - गमिस्ससि त्वं
 १५ पिङ्ग्रिय मच्चुधेयस्स पारं । तेनाह भगवा -

“यथा अहू वक्कलि मुत्तसद्धो,
 भद्रावुधो आळविगोतमो च ।
 एवमेव त्वं पि पमुञ्चस्सु सद्धं,
 गमिस्ससि त्वं पिङ्ग्रिय मच्चुधेयस्स पारं” ति ॥

२० ११८. एस भिय्यो पसीदामि, सुत्वान मुनिनो वचो ।
 विवटच्छदो सम्बुद्धो, अखिलो पटिभानवा^४ ॥

एस भिय्यो पसीदामी ति । एस भिय्यो पसीदामि, भिय्यो^५ भिय्यो^६ सद्हामि, भिय्यो^७ भिय्यो^८ ओकपेमि, भिय्यो भिय्यो अधिमुञ्चामि; “सब्बे सह्वारा अनिच्चा” ति भिय्यो भिय्यो
 B. 224 २५ पसीदामि, भिय्यो भिय्यो सद्हामि, भिय्यो भिय्यो ओकपेमि,

१. मच्चुधेया - स्या० । २. स्या० पोत्थके नत्थि; एवमुपरि पि । ३. फुसिस्ससि - स्या० । ४. पटिभानवा - स्या० । ५-५. स्या० पोत्थके नत्थि; एवमुपरि पि ।

भिय्यो भिय्यो अधिमुच्चामि; “सब्बे सङ्खारा दुक्खा” ति भिय्यो भिय्यो पसीदामि ... पे० ... “सब्बे धम्मा अनत्ता” ति भिय्यो भिय्यो पसीदामि ... पे० ... “यं किञ्च समुदयधम्मं सब्बं तं निरोधधम्मं” ति भिय्यो भिय्यो पसीदामि, भिय्यो भिय्यो सद्हामि, भिय्यो भिय्यो ओकपेमि, भिय्यो भिय्यो अधिमुच्चामी ति – एस भिय्यो पसीदामि ।

सुत्वान मुनिदो वचो ति । मुनी ति । मोनं वुच्चति आणं ...पे०... सङ्घजालमतिच्च सो मुनि । सुत्वान मुनिनो वचो ति । तुर्हं वचनं व्यप्पथं^१ देसनं अनुसासनं अनुसिद्धं सुत्वान^२ उग्रहेत्वान^३ उपधारयित्वान उपलक्षयित्वाना ति – सुत्वान मुनिनो वचो । 10

विवटच्छदो सम्बुद्धो ति । छदं ति । पञ्च छदनानि – तण्हा-छदनं, दिट्ठुछदनं, किलेसछदनं, दुच्चरितछदनं, अविज्ञाछदनं । तानि छदनानि बुद्धस्स भगवतो विवटानि विद्धंसितानि समुग्धा-टितानि पहीनानि समुच्छन्नानि वूपसन्तानि पटिप्पसद्धानि अभव्युप्तिकानि जाणग्निना दहुनि । तस्मा बुद्धो विवटच्छदो । 15 बुद्धो ति । यो सो भगवा ...पे०... सच्छिका पञ्जति, यदिदं बुद्धो ति – विवटच्छदो सम्बुद्धो ।

अखिलो पटिभानवा ति । अखिलो ति । रागो खिलो, दोसो खिलो, मोहो खिलो, कोधो खिलो, उपनाहो ...पे०... सब्बा-कुसलाभिसङ्खारा खिलो । ते खिला बुद्धस्स भगवतो पहीना 20 उच्छिन्नमूला तालावत्थुक्ता अनभावक्ता आयतिं अनुप्पादधम्मा । तस्मा बुद्धो अखिलो ।

पटिभानवा ति । तयो पटिभानवन्तो – परियतिपटिभानवा^४, परिपुच्छापटिभानवा, अधिगमपटिभानवा । कतमो परियतिपटि-भानवा? इधेकच्चस्स बुद्धवचनं परियापुतं^५ होति सुतं गेयं 25 वेय्याकरणं गाथा उदानं इतिवुत्तकं जातकं अवभुतधम्मं वेदल्लं । तस्स परियतिं निस्साय पटिभाति – अयं परियतिपटिभानवा ।

१. व्यप्पवं – स्या० । २-२. अनुसन्धि सुत्वा मुणित्वा – स्या० । ३. उग्रहेत्वा – स्या० ; एवमुपरि पि । ४. पटिभानवा च – स्या० ; एवमुपरि पि । ५. परियापुतं – स्या० ।

कतमो परिपुच्छापटिभानवा ? इधेकच्चो परिपुच्छिता होति अत्ये च बाये च लक्खणे च कारणे च ठानाठाने च । तस्स परिपुच्छं निस्साय पटिभाति - अयं परिपुच्छापटिभानवा ।

B. 226

- कतमो अधिगमपटिभानवा ? इधेकच्चस्स अधिगता होन्ति
- ५ चत्तारो सतिपट्टाना, चत्तारो सम्मप्पाना, चत्तारो इद्विपादा, पञ्चन्द्रियानि, पञ्च बलानि, सत्त बोजभङ्गा, अस्त्रियो अटुङ्गिको मग्गो, चत्तारो अस्त्रियमग्गा, चत्तारि सामञ्जफलानि, चतस्सो पटिसम्भिदायो, छ अभिज्ञायो । तस्स अत्थो बातो, धम्मो बातो, निरुत्ति बाता । अत्थे बाते अत्थो पटिभाति, धम्मे बाते धम्मो
 - १० पटिभाति, निरुत्तिया बाताय निरुत्ति पटिभाति । इमेसु तीसु बाणेसु^१ बाणं पटिभानपटिसम्भिदा । भगवा इमाय पटिभान-पटिसम्भिदाय उपेतो समुपेतो उपागतो समुपागतो उपपन्नो समुप-पन्नो समन्नागतो । तस्मा बुद्धो पटिभानवा । यस्स परियत्ति नत्य, परिपुच्छा नत्य, अधिगमो नत्य, किं तस्स पटिभायिस्सती ति -
 - १५ अखिलो पटिभानवा । तेनाह थेरो पिङ्गियो -

“एस भियो पसीदामि, सुत्वान मुनिनो वचो ।
विवटच्छदो सम्बुद्धो, अखिलो पटिभानवा” ति ॥

११९. अधिदेवे अभिज्ञाय, सब्बं वेदि परोपरं ।

पञ्चानन्तकरो सत्था, कह्वानेनं पटिजानतं ॥

- २० अधिदेवे अभिज्ञाया ति । देवा ति । तयो देवा - सम्मुतिदेवा^२, उपपत्तिदेवा,^३ विसुद्धिदेवा । कतमे सम्मुतिदेवा ? सम्मुतिदेवा^४ वुच्चन्ति^५ राजानो च राजकुमारो च देवियो च । इमे वुच्चन्ति सम्मुतिदेवा । कतमे उपपत्तिदेवा ? उपपत्तिदेवा वुच्चन्ति चातुमहाराजिका^६ देवा तावतिंसा देवा ...पे०... ब्रह्मकायिका देवा, ये च देवा तदुत्तरि^७ । इमे वुच्चन्ति उपपत्तिदेवा । कतमे विसुद्धिदेवा ? विसुद्धिदेवा वुच्चन्ति तथागता^८ तथागतसावका अरहन्तो खीणासवा, ये च पञ्चेकसम्बुद्धा । इमे वुच्चन्ति विसुद्धिदेवा । भगवा सम्मुतिदेवे अधिदेवा ति अभि-
२१. स्या० पोत्थके नत्य । २. सम्मतिदेवा च - स्या० । ३. उपपत्तिदेवा च - स्या०; एवमुपरि गि । ४. स्या० पोत्थके नत्य । ५. स्या० पोत्थके नत्य । ६. चातुमहाराजिका - स्या० । ७. तत्रुपरि - स्या० । ८. स्या० पोत्थके नत्य ।

ञ्जाय उपपत्तिदेवे अधिदेवा ति अभिञ्जाय, विसुद्धिदेवे अधिदेवा ति अभिञ्जाय जानित्वा तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा ति – अधिदेवे अभिञ्जाय।

सब्बं वेदि परोपरं ति । भगवा अत्तनो च परेसं च अधिदेवकरे धम्मे वेदि अञ्जासि अफस्सि' पटिविज्ञ। कतमे अत्तनो अधिदेवकरा ५ धम्मा, सम्मापटिपदा अनुलोमपटिपदा अपच्चनीकपटिपदा अन्वत्थ-पटिपदा^१ धम्मानुधम्मपटिपदा सीलेसु परिपूरकारिता इन्द्रियेसु गुत्तद्वारता भोजने मत्तञ्जुता जागरियानुयोगो सतिसम्पजञ्जं चत्तारो सतिपट्टाना ...पे०... अरियो अटुञ्जिको मग्गो । इमे वुच्चन्ति 10 अत्तनो अधिदेवकरा धम्मा ।

कतमे परेसं अधिदेवकरा धम्मा ? सम्मापटिपदा ...पे०... अरियो अटुञ्जिको मग्गो । इमे वुच्चन्ति परेसं अधिदेवकरा धम्मा । एवं भगवा अत्तनो च परेसं च अधिदेवकरे धम्मे वेदि अञ्जासि अफस्सि पटिविज्ञभी ति – सब्बं वेदि परोपरं ।

पञ्चानन्तकरो सत्था ति । भगवा पारायनिकपञ्चानं 15 अन्तकरो परियन्तकरो परिच्छेदकरो परिवटुमकरो; सभियपञ्चानं^२ अन्तकरो परियन्तकरो परिच्छेदकरो परिवटुमकरो'; सककपञ्चानं... सुयामपञ्चानं^३ ... भिक्खुपञ्चानं ... भिक्खुनीपञ्चानं ... उपासकपञ्चानं^४ ...उपासिकापञ्चानं ... राजपञ्चानं ... खत्तियपञ्चानं ... ब्राह्मणपञ्चानं^५ ...वेस्सपञ्चानं ... सुहपञ्चानं^६ ...देवपञ्चानं^७ ... ब्रह्मपञ्चानं अन्तकरो 20 परियन्तकरो परिच्छेदकरो परिवटुमकरो ति – पञ्चानन्तकरो । सत्था ति । भगवा सत्थवाहो । यथा सत्थवाहो सत्थे कन्तारं तारेति, चोरकन्तारं तारेति, वाळकन्तारं तारेति, दुष्मिकवकन्तारं तारेति, निरुदकन्तारं तारेति उत्तारेति नित्यारेति^८ पतारेति,^९ खेमन्तभूमिं सम्पापेति; एवमेव भगवा सत्थवाहो सत्थे कन्तारं तारेति, जाति-कन्तारं तारेति, जराकन्तारं ... व्याधिकन्तारं .. भरणकन्तारं ... सोक-परिदेवदुखदोमनस्सुपायासकन्तारं तारेति, रागकन्तारं तारेति, दोस-

१. अफुसि – स्या० । २. स्या० पोत्थके नत्थि । ३. परोपरं – स्या० । ४. परिस-पञ्चानं – स्या० । ५. परिवटुमकरो पिङ्ग्लपञ्चानं – स्या० । ६. अमनुस्सपञ्चानं – स्या० । ७. स्या० पोत्थके नत्थि । ८. नित्यारेति – स्या० । ९. स्या० पोत्थके नत्थि ।

कन्तारं ... मोहकन्तारं ... मानकन्तारं ... दिट्ठिकन्तारं ... किलेसकन्तारं ... दुच्चरितकन्तारं तारेति, रागगहनं तारेति, दोसगहनं तारेति, मोहगहनं ... दिट्ठिगहनं ... किलेसगहनं ... दुच्चरितगहनं तारेति उत्तारेति नित्यारेति पतारेति; खेमन्तं^१ अमतं निब्बानं सम्पापेती ति - एवं ५ पि भगवा सत्थवाहो ।

B. 227

अथ वा, भगवा नेता विनेता अनुनेता पञ्चापेता निजभापेता पेक्खता पसादेता ति, एवं^२ भगवा सत्थवाहो । अथ वा, भगवा अनुप्पन्नस्स मग्गस्स उप्पादेता, असञ्जातस्स मग्गस्स सञ्जनेता, अनक्खातस्स मग्गस्स अक्खाता, मग्गञ्जु मग्गविदू मग्गकोविदो १० मग्गानुगा च पन एतरहि सावका विहरन्ति पच्छा समन्नागता ति, एवं पि भगवा सत्थवाहो ति - पञ्चानन्तकरो सत्था ।

कह्वीनं पटिजानतं ति । सकह्वा आगन्त्वा निकह्वा सम्पज्जन्ति, सल्लेखा आगन्त्वा निल्लेखा सम्पज्जन्ति, सद्वेळहका आगन्त्वा निद्वेळहका सम्पज्जन्ति, सविचिकिच्छा^३ आगन्त्वा निविचिकिच्छा^४ सम्पज्जन्ति, सरागा आगन्त्वा वीतरागा सम्पज्जन्ति, सदोसा आगन्त्वा वीतदोसा सम्पज्जन्ति, समोहा आगन्त्वा वीतमोहा सम्पज्जन्ति, सकिलेसा आगन्त्वा निकिलेसा सम्पज्जन्ती ति - १५ कह्वीनं पटिजानतं । तेनाह थेरो पिङ्गियो-

“अधिदेवे अभिञ्चाय, सब्बं वेदि परोपरं ।
२० पञ्चानन्तकरो सत्था, कह्वीनं पटिजानतं” ति ॥

१२०. असंहीरं असंकुप्पं, यस्स नत्थ उपमा कवचि ।
अद्वा गमिस्सामि न मेत्थ कह्वा,
एवं मं धारेहि अधिमुत्तचितं ॥

असंहीरं असंकुप्पं ति । असंहीरं बुच्चति अमतं निब्बानं ।
२५ यो सो सब्बसक्षारसमयो सब्बूपधिपटिनिस्सगो तण्हक्खयो विरागो निरोधो निब्बानं । असंहीरं ति । रागेन दोसेन मोहेन कोधेन उपनाहेन मक्खेन पलासेन इस्साय मच्छरियेन मायाय साठेयेन

१. खेमन्तभूमि - स्याऽ । २. एवम्पि - स्याऽ । ३. सवेचिकिच्छा - स्याऽ । ४.
निवेचिकिच्छा - स्याऽ ।

थम्भेन सारम्भेन मानेन अतिमानेन मदेन पमादेन सब्बकिलेसेहि
सब्बदुच्चरितेहि सब्बपरिलाहेहि सब्बासवेहि^१ सब्बदरथेहि^२ सब्ब-
सन्तापेहि सब्बाकुसलाभिसह्वारेहि असंहारियं निव्वानं^३ निच्चं
धुवं सस्सतं अविपरिणामधम्मं ति – असंहीरं। असंकुप्पं ति।
असंकुप्पं वुच्चति अमतं निव्वानं। यो सो सब्बसह्वार-^५
समयो...पे०... निरोधो निव्वानं। निव्वानस्स' न' उप्पादो
पञ्जायति, वयो नत्थि, न तस्स अञ्जयत्तं^४ पञ्जायति।
निव्वानं निच्चं धुवं सस्सतं अविपरिणामधम्मं ति – असंहीरं
असंकुप्पं।

यस्स नत्थि उपमा क्वची ति। यस्सा ति – नव्वानस्स। ^{१०} B. 228
नत्थि उपमा ति। उपमा नत्थि, उपनिधा नत्थि, सदिसं नत्थि,
पटिभागो नत्थि, न सति न संविज्जात नुपलब्धति। क्वची ति।
क्वचि किम्हिचि कत्थचि अजभत्तं वा वहिद्वा वा अजभत्वहिद्वा
वा ति – यस्स नात्थ उपमा क्वचि।

अद्वा गमिस्सामि न मेत्थ कह्वा ति। अद्वा^५ ति। एकंसवचनं
निस्संसयवचनं निककह्ववचनं अद्वेजभवचनं अद्वेष्टकवचनं नियोगवचनं
अपण्णकवचनं अविरद्ववचनं अवत्योपनवचनमेतं^६ – अद्वा ति।
गमिस्सामी ति। गमिस्सामि अधिगमिस्सामि फस्सस्सामि सच्छ-
करिस्सामी ति – अद्वा गमिस्सामि। न मेत्थ कह्वन् ति। एत्था ति।
निव्वाने कह्वा नत्थि, विचिकिच्छा नत्थि, द्वेष्टहकं नत्थि, संसयो^{२०}
नत्थि, न सति न संविज्जति नुपलब्धति, पहीनो समुच्छिन्नो
वूपसन्तो पटिप्पस्सद्वो अभव्युप्पत्तिको ब्राणगिना दह्वो ति – अद्वा
गमिस्सामि न मेत्थ कह्वा।

एवं मं धारेहि अधिमुत्तचित्तं ति। एवं मं धारेही ति। एवं मं
उपलक्षेहि। अधिमुत्तचित्तं ति। निव्वाननिन्नं निव्वानपोणं निव्वानपभारं^{२५}
निव्वानाधिमुत्तं ति – एवं मं धारेहि अधिमुत्तचित्तं ति। तेनाह थेरो
पिङ्गियो –

१-१. स्या० पोत्वके नत्थि। २. स्या० पोत्वके नत्थि। ३-३. यस्स – स्या०। ४.
अञ्जदत्यु – स्या०। ५-५. स्या० पोत्वके नत्थि।

“असंहीरं असंकुप्पं, यस्स नत्थि उपमा कवचि ।
अद्वा गमिस्सामि न मेत्य कद्वा,
एवं मं धारेहि अधिमुत्तचित्” ति ॥

पारायनानुगीतिगाथानिहेसो अद्वारसमो ।
पारायनवग्गो समत्तो ।

३. खगविसाणसुत्तनिदेसो

पठमो वग्गो

१. सब्बेसु भूतेसु निधाय दण्डं,
अविहेठ्यं^१ अञ्जतरं पि तेसं ।
न पुत्तमिच्छेष्य कुतो सहायं,
एको चरे खगविसाणकप्पो ॥

B. 229

सब्बेसु भूतेसु निधाय दण्डं ति । सब्बेन सब्बं ५
सब्बथा सब्बं असेसं निस्सेसं परियादियनवचनमेतं – सब्बेसु ति ।
भूतेसु ति । भूता वुच्चन्ति तसा च थावरा च । तसा ति । येसं
तसिततण्हा^२ अप्पहीना, येसं च भयभरेवा अप्पहीना । किकारणा
वुच्चन्ति तसा ? ते तसन्ति उत्तसन्ति परितसन्ति भासन्ति
सन्तासं आपज्जन्ति, तंकारणा वुच्चन्ति तसा । थावरा ति । येसं १०
तसिततण्हा^२ पहीना, येसं च भयभरेवा पहीना । किकारणा वुच्चन्ति
थावरा ? ते न तसन्ति न उत्तसन्ति न परितसन्ति न' भायन्ति^३
न सन्तासं आपज्जन्ति, तंकारणा वुच्चन्ति थावरा । दण्डं^४ ति ।
तयो दण्डो – कायदण्डो^५, वचीदण्डो, मनोदण्डो । तिविधं कायदुच्चरितं
कायदण्डो, चतुविधं वचीदुच्चरितं वचीदण्डो, तिविधं मनोदुच्चरितं १५
मनोदण्डो । सब्बेसु भूतेसु निधाय दण्डं ति । सब्बेसु भूतेसु दण्डं निधाय
निदहित्वा ओरोपयित्वा समोरोपयित्वा^६ निक्खिपित्वा पटिष्पस्सम्भित्वा
ति – सब्बेसु भूतेसु निधाय दण्डं ।

अविहेठ्यं अञ्जतरस्मिं तेसं ति । एकमेकं^७ पि सत्तं पाणिना
वा लेड्डुना वा दण्डेन वा सत्येन वा अन्दुया^८ वा रज्जुया वा २०
अविहेठ्यन्तो, सब्बे पि सत्ते पाणिना वा लेड्डुना वा दण्डेन वा

१. अहेठ्यं – स्या० । २. तण्हा – स्या० । ३-४. स्या० पोत्यके नत्यि । ४. दण्डा –
स्या० । ५. कायदण्डो च – स्या०; एवमुपरि पि । ६. स्या० पोत्यके नत्यि । ७. एकमत्तं –
स्या० । ८. अरुया – स्या० ।

सत्येन वा अन्दुया वा रज्जुया वा अविहेठयन्तो ति – अविहेठयं
अञ्चतरं पि तेस्मां।

न पुत्तमिच्छेय्य कुतो सहायं ति । ना ति - पटिक्खेपो ।
पुत्ता ति । चत्तारो पुत्ता - अत्रंजो' पुत्तो, खेत्तजो पुत्तो, दिन्नको
५ पुत्तो, अन्तेवासिको पुत्तो । सहायं ति । सहाया वुच्चन्ति येहि सह
आगमनं फासु, गमनं फासु, गमनागमनं फासु, ठान् फासु, निसज्जनं
फासु, सयनं फासु, आलपनं फासु, सल्लपनं फासु, उल्लपनं फासु,
समुल्लपनं फासु । न पुत्तमिच्छेय्य कुतो सहायं ति । पुत्तं पि न इच्छेय्य
न सादियेय्य न पत्थयेय्य न पिहयेय्य नाभिजप्पेय्य, कुतो मित्तं
१० वा सन्दिंहुं वा सम्भत्तं वा सहायं वा इच्छेय्य सादियेय्य पत्थयेय्य
पिहयेय्य अभिजप्पेय्या ति - न पुत्तमिच्छेय्य कुतो सहायं ।

एको चरे खगविसाणकप्पो ति । एको ति । सो पच्चेक-
सम्बुद्धो पब्बज्जासह्यातेन एको, अदुतियट्टेन एको, तण्हाय पहानट्टेन
एको, एकन्तवीतरागो ति एको, एकन्तवीतदोसो ति एको, एकन्त-
वीतमोहो ति एको, एकन्तनिकिलसो ति एको, एकायनमग्गं गतो
ति एको, एको अनुत्तरं पच्चेकसम्बुद्धो विं अभिसम्बुद्धो ति एको ।

कथं सो पञ्चेकसम्बुद्धो पब्वज्जासह्यातेन एको? सो
 पञ्चेकसम्बुद्धो सब्दं घरावासपलिबोधं छिन्दित्वा पुत्तदारपलिबोधं
 छिन्दित्वा ब्रातिपलिबोधं छिन्दित्वा सन्निधिपलिबोधं छिन्दित्वा
 20 केसमस्सुं ओहारेत्वा कासायानि वत्थानि अच्छादेत्वा अगारस्मा
 अनगारियं पब्वजित्वा अकिञ्चनभावं उपगन्त्वा एको चरति
 विहरति इरियति वत्तेति पालेति यपेति यापेती ति-एवं सो
 पञ्चेकसम्बुद्धो पब्वज्जासह्यातेन एको।

कथं सो पञ्चेकसम्बुद्धो अदुतियद्वेन एको? सो एवं पञ्चजितो
 25 समानो एको अरञ्जवनपत्थानि पन्तानि सेनासनानि पटिसेवति
 अप्पसदानि अप्पनिर्घोसानि विजनवातानि मनुस्सराहसेष्यकानि
 पटिसल्लानसारूप्यानि। सो एको गच्छति, एको तिद्रुति, एको

१. अत्तजो - स्याऽ। २-२. स्याऽ पोत्थके नत्यि। ३. इच्छिसस्ति - स्याऽ; एवमी-
दिसेमु पदेमु अनागत विभक्तिया। ४. स्याऽ पोत्थके नत्यि।

निसीदति, एको सेयं कप्पेति, एको गामं पिण्डाय पविसति, एको' अभिककमति', एको पटिककमति, एको रहो निसीदति, एको चङ्गमं अधिट्टाति, एको चरति विहरति इरियति वत्तेति पालेति यपेति यापेती ति – एवं सो पञ्चेकसम्बुद्धो अदुतियद्वेन एको।

कथं सो पञ्चेकसम्बुद्धो तण्हाय पहानद्वेन एको? सो एवं ५ एको अदुतियो अप्पमत्तो आतापी पहितत्तो विहरन्तो महापधानं पदहन्तो मारं ससेनकं^१ नमुचि कण्हं पमत्तबन्धुं विधमेत्वा^२ च तण्हाजालिनिं विसरित^३ विसत्तिकं पजहि विनोदेसि व्यन्तीअकासि अनभावं गमेसि।

तण्हादुतियो पुरिसो, दीघमद्वान संसरं।

10 B. 231

इत्थभावञ्जथाभावं, संसारं नातिवत्तति॥

एतमादीनवं^४ जत्वा, तण्हं दुक्खस्स सम्भवं।

वीततण्हो अनादानो, सतो भिक्खु परिब्बजे ति॥

एवं सो पञ्चेकसम्बुद्धो तण्हाय पहानद्वेन एको।

कथं सो पञ्चेकसम्बुद्धो एकन्तवीतरागो ति एको? रागस्स १५ पहीनत्ता एकन्तवीतरागो ति एको, दोसस्स पहीनत्ता एकन्तवीतदोसो ति एको, मोहस्स पहीनत्ता एकन्तवीतमोहो ति एको, किलेसानं पहीनत्ता एकन्तनिकिलेसो ति एको। एवं सो पञ्चेकसम्बुद्धो एकन्तवीतरागो ति एको।

कथं सो पञ्चेकसम्बुद्धो एकायनमग्मं गतो ति एको? २० एकायनमग्मो वुच्चति चत्तारो सतिपट्टाना चत्तारो सम्मप्यधाना चत्तारो इद्धिपादा पञ्चिन्द्रियानि पञ्च बलानि सत्त बोजझङ्गा अरियो अदुज्जित्तिको मग्मो।

एकायनं जातिखयन्तदस्सी,

मग्मं पजानाति हितानुकम्पी।

25

एतेन मग्मेन तरिसुं पुब्बे,

तरिस्सन्ति ये^५ च^६ तरन्ति ओघं ति॥

१-२. स्या० पोत्यके नत्यि। ३. ससेन – स्या०। ४. विषमित्वा – स्या०। ५. सरितं – स्या०। ६. एवमादीनवं – स्या०। ७. तण्हा – स्या०। ८-९. चेव – स्या०।

एवं सो पञ्चेकसम्बुद्धो एकायनमग्नं गतो ति एको ।

- कथं सो पञ्चेकसम्बुद्धो एको अनुत्तरं पञ्चेकसम्बोधिं
अभिसम्बुद्धो ति एको ? वोधि वुच्चति चतूर्सु मग्नेसु ब्राणं । पञ्जा
पञ्जिन्द्रियं पञ्जावलं धम्मविचयसम्बोजकङ्गो वीमंसा विपस्तना
५ सम्मादिट्ठि । सो पञ्चेकसम्बुद्धो मग्नपञ्चेकसम्बुद्धो' ब्राणपञ्चेक-
सम्बुद्धो' "सब्बे सह्वारा अनिच्चा" ति वुजिभ, "सब्बे सह्वारा
दुक्खा" ति वुजिभ, "सब्बे धम्मा अनत्ता" ति वुजिभ, "अविज्ञा-
पञ्चया सह्वारा" ति वुजिभ, "सह्वारपञ्चया विज्ञाणं" ति वुजिभ,
"विज्ञाणपञ्चया नामरूपं" ति वुजिभ, "नामरूपपञ्चया सळायतनं"
१० ति वुजिभ, "सळायतनपञ्चया फस्सो" ति वुजिभ, "फस्सपञ्चया
वेदना" ति वुजिभ, "वेदनापञ्चया तण्हा" ति वुजिभ, "तण्हापञ्चया
उपादानं" ति वुजिभ, "उपादानपञ्चया भवो" ति वुजिभ, "भव-
B. 232
१५ पञ्चया जाती" ति वुजिभ, "जातिपञ्चया जरामरणं" ति वुजिभ;
"अविज्ञानिरोधा सह्वारनिरोधो" ति वुजिभ, "सह्वारनिरोधा
विज्ञाणनिरोधो" ति वुजिभ, "विज्ञाणनिरोधा नामरूपनिरोधो"
२० ति वुजिभ, "नामरूपनिरोधा सळायतननिरोधो" ति वुजिभ,
"सळायतननिरोधा फस्सनिरोधो" ति वुजिभ, "फस्सनिरोधा
वेदनानिरोधो" ति वुजिभ, "वेदनानिरोधा तण्हानिरोधो" ति वुजिभ,
"तण्हा निरोधा उपादाननिरोधो" ति वुजिभ, "उपादाननिरोधा
२५ भवनिरोधो" ति वुजिभ, "भवनिरोधा जातिनिरोधो" ति वुजिभ,
"जातिनिरोधा जरामरणनिरोधो" ति वुजिभ; "इदं दुक्खं" ति
वुजिभ, "अयं दुक्खसमुदयो" ति वुजिभ, "अयं दुक्खनिरोधो"
३० ति वुजिभ, "अयं दुक्खनिरोधगामिनी पटिपदा" ति वुजिभ;
"इमे आसवा" ति वुजिभ, "अयं आसवसमुदयो" ति वुजिभ
३५ ... पै० ... "अयं आसवनिरोधगामिनी पटिपदा" ति वुजिभ; "इमे
धम्मा अभिज्ञेया" ति वुजिभ, "इमे धम्मा पहातव्वा" ति
वुजिभ, "इमे धम्मा सच्छिकातव्वा" ति वुजिभ, "इमे धम्मा
भावेतव्वा" ति वुजिभ; छन्नं फस्सायतनानं समुदयं च अत्यङ्गमं च
अस्सादं च' आदीनवं च निस्सरणं च वुजिभ, पञ्चन्नं उपादान-

१-१. पञ्चेकवुद्धवाणेन सच्चानि वुजिभ - स्याऽ । २-२. स्याऽ पोत्यके नत्यि । ३.
छन्नं - स्याऽ ।

क्वन्धानं समुदयं च ...पे०... निस्सरणं च बुजिभ, चतुन्नं महाभूतानं समुदयं च अत्थङ्गमं च अस्सादं च आदीनवं च निस्सरणं च बुजिभ, “यं किञ्चिच समुदयधम्मं सब्वं तं निरोधधम्मं” ति बुजिभ।

अथ' वा', यं बुजिभतब्वं अनुबुजिभतब्वं पटिबुजिभतब्वं, सम्बुजिभतब्वं अधिगन्तब्वं फस्सितब्वं सच्छिकातब्वं, सब्वं तं तेन ५ पञ्चेकबोधिज्ञाणेन बुजिभ अनुबुजिभ पटिबुजिभ सम्बुजिभ अधिगच्छ फस्सेसि सच्छाकासी ति। एवं सो पञ्चेकसम्बुद्धो एको अनुत्तरं पञ्चेकसम्बोधिं अभिसम्बुद्धो ति – एको।

चरे ति। अटु चरियायो – इरियापथचरिया, आयतनचरिया, सतिचरिया, समाधिचरिया, ब्राणचरिया, मग्गचरिया, पत्तिचरिया', १० लोकत्थचरिया। इरियापथचरिया ति, चतूसु इरियापथेसु। आयतन-चरिया ति, छसु अज्ञत्तिकवाहिरेसु आयतनेसु। सतिचरिया ति, चतूसु सतिपट्टानेसु। समाधिचरिया ति, चतूसु भानेसु। ब्राणचरिया ति, चतूसु अरियसञ्चेसु। मग्गचरिया ति, चतूसु अरियमग्गेसु'। पत्तिचरिया ति, चतूसु सामञ्जफलेसु। लोकत्थचरिया ति, तथागतेसु १५ अरहन्तेसु सम्मासम्बुद्धेसु पदेसतो पञ्चेकसम्बुद्धेसु पदेसतो सावकेसु। इरियापथचरिया च पणिधिसम्पन्नानं, आयतनचरिया च इन्द्रियेसु गुत्तद्वारानं, सतिचरिया च अप्पमादविहारीनं, समाधिचरिया च २० अधिचित्तमनुयुतानं, ब्राणचरिया च बुद्धिसम्पन्नानं, मग्गचरिया च सम्मापटिपन्नानं, पत्तिचरिया च अधिगतफलानं, लोकत्थचरिया च २५ तथागतानं अरहन्तानं सम्मासम्बुद्धानं पदेसतो पञ्चेकबुद्धानं पदेसतो सावकानं। इमा अटु चरियायो।

अपरा पि अटु चरियायो – अधिमुच्चन्तो सद्धाय चरति, पगण्हन्तो वीरियेन चरति, उपटुपेन्तो सतिया चरति, अविक्षेपं करोन्तो समाधिना चरति, पजानन्तो पञ्चाय चरति, विजानन्तो विज्ञाण-चरियाय' चरति। एवं पटिपन्नस्स कुसला धम्मा आयापेत्ती ति – आयतनचरियाय चरति। एवं पटिपन्नो विसेसमधिगच्छती ति – विसेसचरियाय चरति। इमा अटु चरियायो।

१-१. स्या० पोत्वके नत्यि। २. स्या० पोत्वके नत्यि। ३. पटिपत्तिचरिया – स्या०; एवमपरि पि। ४. मग्गेसु – स्या०। ५. विज्ञाणेन – स्या०।

अपरा पि अटु चरियायो – दस्सनचरिया च सम्मादिट्ठिया, अभिरोपनचरिया च सम्मासङ्क्षिप्तस्स, परिग्रहचरिया च सम्मावाचाय, समुद्भानचरिया च सम्माकम्मन्तस्स, वोदानचरिया च सम्माआजीवस्स, पग्गहचरिया च सम्मावायामस्स, उपद्वानचरिया च सम्मासतिया, ५ अविक्खेपचरिया च सम्मासमाधिस्स। इमा अटु चरियायो ।

खगविसाणकण्ठो ति । यथा खगस्स नाम विसाणं एकं होति अद्वितयं, एवमेव सो पञ्चेकसम्बुद्धो तक्कण्ठो तस्सदिसो तप्पटिभागो । यथा अतिलोणं वुच्चति लोणकण्ठो, अतितित्तकं^१ वुच्चति तित्तकण्ठो, अतिमधुरं वुच्चति मधुरकण्ठो, अतिउष्णं १० वुच्चति अग्निकण्ठो, अतिसीतलं वुच्चति हिमकण्ठो, महाउदकक्खन्धो वुच्चति समुद्रकण्ठो, महाभिज्ञावलप्पत्तो सावको वुच्चति सत्य-कण्ठो ति; एवमेव सो पञ्चेकसम्बुद्धो तत्थ^२ तक्कण्ठो तस्सदिसो तप्पटिभागो एको अद्वितयो मुत्तबन्धनो सम्मा लोके चरति विहरति इरियति वत्तेति पालेति यपेति यापेती ति – एको चरे खगविसाण- १५ कण्ठो । तेनाह सो पञ्चेकसम्बुद्धो –

“सब्बेसु भूतेसु निधाय दण्डं,
अविहेठ्यं अञ्जतरं पि तेसं ।
न पुत्तमिच्छेय कुतो सहायं,
एको चरे खगविसाणकण्ठो” ति ॥

B. 234 20

२. संसग्गजातस्स भवन्ति स्नेहा,
स्नेहन्वयं दुखमिदं पहोति ।
आदीनवं स्नेहजं पेक्खमानो,
एको चरे खगविसाणकण्ठो ॥

संसग्गजातस्स भवन्ति स्नेहा ति । संसग्गा ति । द्वे संसग्गा – २५ दस्सनसंसग्गो च सवनसंसग्गो च । कतमो दस्सनसंसग्गो ? इधेकच्छो पस्सति इत्थिं वा कुमारि वा अभिरूपं दस्सनीयं पासादिकं परमाय वर्णपोक्खरताय समन्वागतं । दिस्वा परस्त्वा अनुव्यञ्जनसो निमित्तं गण्हाति – केसा वा सोभना^३ मुखं वा सोभनं अक्खी^४ वा

१. अतितित्तकं – स्याऽ । २. स्याऽ पोत्यके नत्य । ३. सोभना – स्याऽ ; एवमुपरि पि । ४. अक्खि – स्याऽ ।

सोभना कण्णा वा सोभना नासा वा सोभना ओट्टा वा सोभना दन्ता
वा सोभना मुखं वा सोभनं गीवा' वा सोभना थना वा सोभना
उरं वा सोभनं उदरं वा सोभनं कटि वा सोभना ऊरु' वा सोभना
जङ्घा वा सोभना हृथ्या वा सोभना पादा' वा सोभना' अङ्गुलियो वा
सोभना नखा वा सोभना ति । दिस्वा पस्सित्वा अभिनन्दति अभिवदति ५
अभिपत्थेति अनुप्पादेति अनुबन्धति रागबन्धनं – अयं दस्सनसंसग्मो ।

कतमो सवनसंसग्मो ? इधेकच्चो सुणाति – “असुकस्मि”
नाम गामे वा निगमे वा हृथ्यी वा कुमारी वा अभिरूपा दस्सनीया
पासादिका परमाय वर्णपोक्खरताय समन्नागता” ति । सुत्वा सुणित्वा
अभिनन्दति अभिवदति अभिपत्थेति अनुप्पादेति अनुबन्धति रागबन्धनं – १०
अयं सवनसंसग्मो ।

स्नेहा ति । द्वे स्नेहा – तण्हास्नेहो च दिट्ठिस्नेहो च । कतमो
तण्हास्नेहो ? यावता तण्हासङ्घातेन सीमकतं ओधिकतं परियन्तिकतं
परिगहितं ममायितं – “इदं मम”, एतं मम, एत्कं मम, एत्तावता
मम” । रूपा” सदा गन्धा रसा फोटुब्बा अत्थरणा पावुरणा” दासि-
दासा” अजेलका कुकुटसूकरा हृत्यिगवाससवळवा खेतं वत्थु हिरञ्जनं
सुवर्णं गामनिगमराजधानियो रहुं च जनपदो च कोसो च कोट्टागारं
च, केवलं पि महापथ्यं तण्हावसेन ममायति, यावता अट्टसततण्हा-
विचरितः – अयं तण्हास्नेहो । १५

कतमो दिट्ठिस्नेहो ? वीसतिवत्थुका सक्कायदिट्ठि, दसवत्थुका
मिच्छादिट्ठि, दसवत्थुका अन्तग्नाहिकादिट्ठि । या एवरूपा दिट्ठि
दिट्ठिगतं दिट्ठिगहनं दिट्ठिकन्तारो दिट्ठिविसूकायिकं दिट्ठिविष्फन्दितं
दिट्ठिसंयोजनं गाहो पटिग्नाहो अभिनिवेसो परामासो कुम्मग्मो
मिच्छापथो मिच्छतं तित्यायतनं विपरियासग्माहो” विपरीतग्नाहो
विपल्लासग्माहो मिच्छाग्नाहो अयाथावकस्मिं याथावकं ति गाहो, २५
यावता द्वासटि दिट्ठिगतानि – अयं दिट्ठिस्नेहो ।

१. गिवा – स्या० । २. ऊरु – स्या० । ३-३. स्या० पोत्यके नत्यि । ४. अमुकस्मि –
स्या० । ५. सीमकतं मरियादिकतं – स्या० । ६. मम – स्या०; एवमुपरि पि । ७. मम
रूपा – स्या० । ८-८. पावुरणा दासीदासा – स्या० । ९. अट्टसततण्हाविपरीता – स्या० । १०.
विपरियेसग्माहो – स्या० ।

संसमगजातस्स भवन्ति स्नेहा ति । दस्सनसंसमगपच्चया' च
सवनसंसमगपच्चया' च तण्हास्नेहो च दिट्टिस्नेहो च भवन्ति
सम्भवन्ति' जायन्ति सञ्जायन्ति निब्बत्तन्ति अभिनिव्वत्तन्ति
पातुभवन्ती ति – संसमगजातस्स भवन्ति स्नेहा ।

- ५ स्नेहन्वयं दुक्खमिदं पहोती ति । स्नेहो ति । द्वे स्नेहा – तण्हा-
स्नेहो च दिट्टिस्नेहो च ... पे०... अयं तण्हास्नेहो ... पे० ... अयं दिट्टिस्नेहो ।
दुक्खमिदं पहोती ति । इधेकच्चो कायेन दुच्चरितं चरति, वाचाय
दुच्चरितं चरति, मनसा दुच्चरितं चरति, पाणं पि हनति, अदिन्नं
पि आदियति, सन्धिं पि छिन्दति, निल्लोपं' पि हरति, एकागारिकं
१० पि करोति, परिपन्थे पि तिटुति, परदारं पि गच्छति, मुसा पि
भणति । तमेन गहेत्वा रञ्जो दस्सेन्ति – “अयं, देव, चोरो आगुचारी ।
इमस्स यं इच्छसि तं दण्डं पणेही” ति । तमेन राजा तं परिभासति ।
सो परिभासपच्चया पि दुक्खं दोमनस्सं पटिसंवेदेति । एतं भयं
दुक्खं दोमनस्सं कुतो जातं? तस्स स्नेहपच्चया च नन्दिपच्चया च
१५ रागपच्चया च नन्दिरागपच्चया च जातं ।

एत्केन पि राजा न तुस्सति । तमेन राजा बन्धापेति –
अन्दुबन्धनेन वा रज्जुबन्धनेन वा सह्लिकबन्धनेन वा वेत्तबन्धनेन'
वा लताबन्धनेन वा पेक्खबन्धनेन वा' परिक्खेपबन्धनेन वा
गामबन्धनेन वा निगमबन्धनेन वा रटुबन्धनेन' वा जनपदबन्धनेन
२० वा, अन्तमसो सवचनीयं पि करोति – “न ते लब्भा इतो पक्कमितुं”
ति । सो बन्धनपच्चया पि दुक्खं दोमनस्सं पटिसंवेदेति । एतं भयं
दुक्खं दोमनस्सं कुतो जातं? तस्स स्नेहपच्चया च नन्दिपच्चया च
रागपच्चया च नन्दिरागपच्चया च जातं ।

B. 236

- एत्केन पि राजा न तुस्सति । तमेन राजा तस्सेवं धनं
२५ आहरापेति – सतं वा सहस्रं वा सतसहस्रं वा' । सो धनजानि-
पच्चया पि दुक्खं दोमनस्सं पटिसंवेदेति । एतं भयं दुक्खं दोमनस्सं

१-१. विष्वलासपच्चया च दस्सनसवनसंसमगपच्चया – स्या० । २. स्या० पोत्थके
नत्वि । ३. विलोपं – स्या० । ४. स्या० पोत्थके नत्वि । ५-५. स्या० पोत्थके नत्वि । ६.
नगरबन्धनेन वा रटुबन्धनेन – स्या० । ७. निक्खमितुं – स्या० । ८. तस्स – स्या० । ९-९.
स्या० पोत्थके नत्वि ।

कुतो जातं ? तस्स स्नेहपच्चया च नन्दिपच्चया च रागपच्चया च
नन्दिरागपच्चया च जातं ।

एतकेन पि राजा न तुस्सति । तमेन राजा विविधा
कम्मकारणा कारापेति – कसाहि पि ताळेति, बेत्तेहि^१ पि ताळेति,
अद्वृदण्डेहि^२ पि ताळेति, हत्थं पि छिन्दति, पादं पि छिन्दति, हत्थपादं^३
पि छिन्दति, कण्णं पि छिन्दति, नासं पि छिन्दति, कण्णनासं पि
छिन्दति, बिलज्ज्ञालिकं पि करोति, सह्यमुण्डिकं पि करोति,
राहुमुखं पि करोति, जोतिमालिकं पि करोति, हत्थपञ्जोतिकं पि
करोति, एरकवत्तिकं^४ पि करोति, चीरकवासिकं^५ पि करोति,
एणेय्यकं पि करोति, वल्लिसमंसिकं पि करोति, कहापणिकं पि^{१०}
करोति, खारापतञ्चिकं पि करोति, पलिघपरिवत्तिकं पि करोति,
पलालपीठकं पि करोति, तत्तेन पि तेलेन ओसिङ्चति, सुनखेहि^६
पि खादापेति, जीवन्तं पि सूले उत्तासेति, असिना पि^७ सीसं छिन्दति ।
सो कम्मकारणपच्चया पि दुक्खं दोमनस्सं पटिसंबेदेति । एतं भयं
दुक्खं दोमनस्सं कुतो जातं ? तस्स स्नेहपच्चया च नन्दिपच्चया^{१५}
च रागपच्चया च नन्दिरागपच्चया च जातं । राजा इमेसं चतुन्नं
दण्डानं इस्सरो ।

सो सकेन कम्मेन कायस्स भेदा परं मरणा अपायं दुग्गतिं
विनिपातं निरयं उपपञ्जति । तमेन निरयपाला पञ्चविधवन्धनं नाम
कम्मकारणं करोन्ति^८ – तत्तं अयोखिलं हृत्ये गमेन्ति, तत्तं अयोखिलं दुतिये^{२०}
हृत्ये गमेन्ति, तत्तं अयोखिलं पादे गमेन्ति, तत्तं अयोखिलं दुतिये पादे
गमेन्ति, तत्तं अयोखिलं मजभेउरस्मिं गमेन्ति । सो तत्य दुक्खा तिव्वा
खराकटुका वेदना वेदेति; न च ताव कालं करोति याव न तं पापकम्मं
व्यन्तीहोति । एतं भयं दुक्खं दोमनस्सं कुतो जातं ? तस्स स्नेहपच्चया
च नन्दिपच्चया च रागपच्चया च नन्दिरागपच्चया च जातं ।^{२५}

तमेन निरयपाला संवेसेत्वा^९ कुठारीहि तच्छन्ति ...पे०...
तमेन निरयपाला उद्धंपादं अधोसिरं गहेत्वा वासीहि तच्छन्ति ।

१. वेत्तेन – स्या० । २. अद्वृदण्डेन – स्या० । ३. एरकवट्टिकं – स्या० । ४. चिरवा-
सिकं – स्या० । ५. सुनखेन – स्या० । ६. स्या० पोत्वके नत्यि । ७. कारेन्ति – स्या० । ८.
संवेसित्वा – स्या० ।

तमेन निरयपाला रथे योजेत्वा आदित्ताय पथविया सम्पज्जलिताय
सजोतिभूताय' सारेन्ति पि पच्चासारेन्ति पि । तमेन निरयपाला
महन्तं अङ्गारपञ्चतं आदित्तं सम्पज्जलितं सजोतिभूतं आरोपेन्ति पि
ओरोपेन्ति पि । तमेन निरयपाला उद्धंपादं अधोसिरं गहेत्वा
६ तत्ताय लोहकुम्भया पक्षिखपन्ति आदित्ताय सम्पज्जलिताय
सजोतिभूताय । सो तत्थ फेणुद्देहकं पच्चति । सो तत्थ फेणुद्देहकं
पच्चमानो सकिं पि उद्धं गच्छति, सकिं पि अधो गच्छति, सकिं
पि तिरियं गच्छति । सो तत्थ दुक्खा तिक्खा' खरा' कटुका वेदना
वेदेति'; न च ताव कालं करोति याव न तं पापकम्मं व्यन्ती-
१० होति । एतं भयं दुक्खं दोमनस्सं कुतो जातं? तस्स स्नेहपच्चया च
नन्दिपच्चया च रागपच्चया च नन्दिरागपच्चया च जातं ।

तमेन निरयपाला महानिरये' पक्षिखपन्ति । सो खो पन
महानिरयो -

१५ चतुक्कण्णो चतुद्वारो, विभत्तो भागसो मितो ।
अयोपाकारपरियन्तो, अयसा पटिकुज्जितो ॥
तस्स अयोमया भूमि, जलिता तेजसा युता ।
समन्ता योजनसतं, फरित्वा तिटुति सब्बदा ॥
कदरियातपना धोरा, अच्चिमन्तो दुरासदा ।
लोमहंसनरूपा च, भेस्मा' पटिभया दुखा' ॥
२० पुरतिथमाय च भित्तिया, अच्चिक्खन्धो समुद्धितो ।
डहन्तो पापकम्मन्ते, पच्छिमाय पटिहञ्चति ॥
पच्छिमाय च भित्तिया, अच्चिक्खन्धो समुद्धितो ।
डहन्तो पापकम्मन्ते, पुरिमाय' पटिहञ्चति ॥
दक्खिणाय च भित्तिया, अच्चिक्खन्धो समुद्धितो ।
२५ डहन्तो पापकम्मन्ते, उत्तराय पटिहञ्चति ॥
उत्तराय च भित्तिया, अच्चिक्खन्धो समुद्धितो ।
डहन्तो पापकम्मन्ते, दक्खिणाय पटिहञ्चति ॥

हेटुतो च समुद्गाय', अच्चक्षन्धो भयानको ।
 डहल्तो पापकम्मन्ते, छदनस्मि पठिहञ्जति॥

छदनम्हा समुद्गाय, अच्चक्षन्धो भयानको ।
 डहल्तो पापकम्मन्ते, भूमियं पठिहञ्जति॥

अयोकपालमादित्तं, सन्ततं जलितं यथा ।
 एवं अवीचिनिरयो, हेट्टा उपरि पस्सतो ॥

तत्थ सत्ता महालुदा, महाकिञ्चिसकारिनो ।
 अच्चन्तपापकम्मन्ता, पच्चन्ति न च मिथ्यरे ॥

जातवेदसमो कायो, तेसं निरयवासिनं ।
 पस्स कम्मानं दब्बहत्तं, न भस्मा होति' न पि मसि ॥

पुरत्थिमेन पि धावन्ति, ततो धावन्ति पच्छिम' ।
 उत्तरेन पि धावन्ति, ततो धावन्ति दक्षिणं ॥

यं यं दिसं' पधावन्ति', तं तं द्वारं पिधीयति' ।
 अभिनिक्षमितासा ते, सत्ता मोक्षगवेसिनो ॥

न ते ततो निक्षमितुं, लभन्ति कम्मपच्चया ।
 तेसं च पापकम्मन्तं, अविपक्कं कतं वहुं ति ॥

एतं भयं दुक्खं दोमनस्सं कुतो जातं? तस्स स्नेहपच्चया च
 नन्दिपच्चया च रागपच्चया च नन्दिरागपच्चया च जातं ।

यानि च नेरयिकानि दुक्खानि यानि च तिरच्छानयोनिकानि
 दुक्खानि यानि च पेत्तिविसयिकानि दुक्खानि यानि च मानुसिकानि²⁰
 दुक्खानि, तानि कुतो जातानि कुतो सञ्जातानि कुतो निवृत्तानि कुतो
 अभिनिवृत्तानि कुतो पातुभूतानि? तस्स स्नेहपच्चया च नन्दिपच्चया
 च रागपच्चया च नन्दिरागपच्चया च भवन्ति सम्भवन्ति जायन्ति
 सञ्जायन्ति निवृत्तन्ति अभिनिवृत्तन्ति पातुभवन्ती ति - स्नेहन्वयं
 दुक्खमिदं पहोति ।

१. समुद्गितो - स्याऽ; एवमुपरि पि । २. होन्ति - स्याऽ । ३. पच्छतो - स्याऽ ।

४-५. दिसम्पि धावन्ति - स्याऽ । ६. पिधीयति - स्याऽ । ७. पापकं कम्म - स्याऽ । ८.
 मानुसकानि - स्याऽ ।

B. 230

आदीनवं स्नेहजं पेक्खमानो ति । स्नेहो ति । द्वे स्नेहा – तण्हा-
स्नेहो च दिट्ठिस्नेहो च ... पे० ... तण्हास्नेहो ... पे०... अयं दिट्ठिस्नेहो ।
आदीनवं स्नेहजं पेक्खमानो ति । तण्हास्नेहो' च दिट्ठिस्नेहो' च आदी-
नवं स्नेहजं पेक्खमानो दक्खमानो ओलोक्यमानो निज्ञायमानो
६ उपपरिक्खमानो ति – आदीनवं स्नेहजं पेक्खमानो एको चरे खग-
विसाणकप्पो । तेनाह सो पञ्चेकसम्बुद्धो –

10

“संसग्गजातस्स भवन्ति स्नेहा,
स्नेहन्वयं दुक्खमिदं पहोति ।
आदीनवं स्नेहजं पेक्खमानो,
एको चरे खगविसाणकप्पो” ति ॥

३. मित्ते सुहजे अनुकम्पमानो,
हार्षेति अत्थं पटिबद्धचित्तो ।
एतं भयं सन्थवे पेक्खमानो,
एको चरे खगविसाणकप्पो ॥

15

मित्ते सुहजे अनुकम्पमानो हार्षेति अत्थं पटिबद्धचित्तो ति ।
मित्ता^१ ति । द्वे मित्ता – अगारिकमित्तो' च अनागारिकमित्तो च ।
कतमो अगारिकमित्तो' ? इवेकच्चो दुदं ददाति, दुच्चजं चजति,
दुक्करं करोति, दुक्खमं खमति, गुण्हमस्स आचिक्खति, गुण्हमस्स परि-
गूहति,^२ आपदासु न विजहति, जीवितं पिस्स अत्थाय परिच्छतं होति,
२० खीणे नातिमञ्चति – अयं अगारिकमित्तो ।

25

कतमो अनागारिकमित्तो ? इधं भिक्खु पियो च होति मनापो
च गृह च भावनीयो च वत्ता^३ च^४ वचनक्खमो च गम्भीरं च कथं कता,
तो च अट्टाने नियोजेति अधिसीले समादपेति, चतुन्नं सतिपट्टानानं
भावनानुयोगे समादपेति, चतुन्नं सम्पद्धानानं ... पे०... चतुन्नं इद्धि-
पादानं ... पञ्चन्नं इन्द्रियानं ... पञ्चन्नं बलानं ... सत्तन्नं बोज्जङ्गानं ...
अरियस्स अट्टङ्गिकस्स मग्गस्स भावनानुयोगे समादपेति – अयं अना-
गारिकमित्तो ।

१-१. तण्हास्नेहे च दिट्ठिस्नेहे – स्था० । २. मित्तो – स्था० । ३. अगारिकमित्तो –
स्था० । ४. परिगुण्हति – स्था० । ५-५. स्था० पोत्वके नत्यि ।

सुहज्जा वुच्चन्ति येहि सह आगमनं फासु गमनं फासु ठानं फासु निसज्जनं फासु सयनं फासु आलपनं फासु सललपनं फासु उल्लपनं फासु समुल्लपनं फासु । मित्ते सुहज्जे अनुकम्पमानो हापेति अत्थं ति । मित्ते च सुहज्जे च सन्दिष्टे च सम्भते च सहाये च अनुकम्पमानो अनुपेक्षमानो अनुग्रहमानो^१ अत्तत्थं पि परत्थं पि उभयत्थं पि हापेति, दिष्टुधम्मिकं पि अत्थं हापेति, सम्परायिकं पि अत्थं हापेति, परमत्थं पि हापेति पहापेति^२ परिहापेति^३ परिधंसेति परिवज्जेति^४ अन्तरधापेती ति – मित्ते सुहज्जे अनुकम्पमानो हापेति अत्थं ।

B. 240

पटिबद्धचित्तो ति । द्वीहि कारणेहि पटिबद्धचित्तो होति – अत्तानं वा नीचं ठपेन्तो परं उच्चं ठपेन्तो पटिबद्धचित्तो होति, अत्तानं वा उच्चं ठपेन्तो परं नीचं ठपेन्तो पटिबद्धचित्तो होति । कथं अत्तानं नीचं ठपेन्तो परं उच्चं ठपेन्तो पटिबद्धचित्तो होति ? “तुम्हे मे बहूपकारा”, अहं तुम्हे निस्साय लभामि चीवरपिण्डपातसेनासनगिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खारं । यं पि मे अब्जे दातुं वा कातुं वा मञ्जन्ति तुम्हे निस्साय तुम्हे सम्पस्सन्ता । यं पि मे पोराणं मातापेत्तिकं नामगोत्तं, तं पि मे^५ अन्तरहितं । तुम्हेहि अहं ब्रायामि – “असुकस्स कुलुपको, असुकाय कुलुपको” ति । एवं अत्तानं नीचं ठपेन्तो परं उच्चं ठपेन्तो पटिबद्धचित्तो होति ।

कथं अत्तानं उच्चं ठपेन्तो परं नीचं ठपेन्तो पटिबद्धचित्तो होति ? “अहं तुम्हाकं बहूपकारो, तुम्हे मं आगम्म बुद्धं सरणं गता, धम्मं सरणं गता, सङ्घं सरणं गता, पाणातिपाता पटिविरता, अदिन्नादाना^{२०} पटिविरता, कामेसुमिच्छाचारा पटिविरता, मुसावदा पटिविरता, सुरामेरयमज्जपमादटुना पटिविरता; अहं तुम्हाकं उद्देसं देमि, परिपुच्छं देमि, उपोसथं आचिक्खामि, नवकम्मं अधिट्टामि । अथ पन तुम्हे मं उज्जित्वा^३ अब्जे सक्करोथ गरुं करोथ मानेय पूजेया” ति । एवं अत्तानं उच्चं ठपेन्तो परं नीचं ठपेन्तो पटिबद्धचित्तो होती ति – मित्ते सुहज्जे^{२५} अनुकम्पमानो, हापेति अत्थं पटिबद्धचित्तो ।

एतं भयं सन्थवे पेक्खमानो ति । भयं ति । जातिभयं जराभयं व्याधिभयं मरणभयं राजभयं चोरभयं अग्निभयं उदकभयं अत्तानुवाद-

B. 241

१. अनुग्रहमानो – स्या० । २-२. स्या० पोत्यके नत्यि । ३. परिसज्जेति – स्या० ।
४. बहूपकारका – स्या० । ५. स्या० पोत्यके नत्यि । ६. परिच्छजित्वा – स्या० ।

भयं परानुवादभयं दण्डभयं दुग्गतिभयं ऊभिभयं कुम्भिलभयं आवट्टभयं
सुसुमारभयं^१ आजीविकभयं^२ असिलोकभयं परिससारज्जभयं मदनभयं^३
भयानकं छम्भिततं लोमहंसो चेतसो उब्बेगो^४ उत्रासो । सन्थवे ति ।
द्वे सन्थवा – तण्हासन्थवो च दिट्ठिसन्थवो च ... पे० ... अयं तण्हासन्थवो
... पे० ... अयं दिट्ठिसन्थवो । एतं भयं सन्थवे पेक्खमानो ति । एतं
भयं सन्थवे पेक्खमानो दक्खमानो ओलोक्यमानो निज्ज्ञायमानो उप-
परिक्खमानो ति – एतं भयं सन्थवे पेक्खमानो एको चरे खग्गविसाण-
कप्पो । तेनाह सो पच्चेकसम्बुद्धो –

10

“मित्ते सुहज्जे अनुकम्पमानो,
हापेति अत्थं पटिबद्धचित्तो ।
एतं भयं सन्थवे पेक्खमानो,
एको चरे खग्गविसाणकप्पो” ति ॥

15

४. वंसो विसालो व यथा विसत्तो,
पुत्तेसु दारेसु च या अपेक्खा ।
वंसकल्लीरो व असज्जमानो,
एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥

20

वंसो विसालो व यथा विसत्तो ति । वंसो वुच्चति वेल्लुम्बो ।
यथा वेल्लुम्बस्मि पोराणका^५ वंसा सत्ता विसत्ता आसत्ता^६ लग्गा
लग्गिता पलिबुद्धा, एवमेव विसत्तिका वुच्चति तण्हा । यो रागो सारागो
अनुनयो अनुरोधो नन्दी नन्दिरागो चित्तस्स सारागो इच्छा मुच्छा
अज्ज्ञोसानं गेधो पलिगेधो सङ्गो पङ्को एजा माया जनिका सञ्जननी
सिंविनी जालिनी सरिता विसत्तिका सुत्त^७ विसटा^८ आयूहनी दुतिया
पणिधि भवनेत्ति वनं वनथो सन्थवो सिनेहो अपेक्खा पटिबन्धु^९ आसा
आसीसना^{१०} आसीसितत्त^{११} रूपासा सदासा गन्धासा रसासा फोट्टब्बासा
लाभासा धनासा पुत्तासा जीवितासा जप्पा पज्जपा अभिजप्पा जप्पना”

१. सुसुमारभयं – स्या० । २. आजीविकाभयं – स्या० । ३. स्या० पोत्थके नत्थि ।
४. उब्बेगो – स्या० । ५-६. वंसकल्लीरोव – स्या० । ६-६. कण्टका जटिला मंसिंविता विसत्ता –
स्या० । ७-७. सोत्त विसत्ता – स्या० । ८. पटिबद्धा – स्या० । ९-९. आसीसना आसीसितत्त –
स्या० । १०. जप्पायना – स्या० ।

जप्पितत्तं लोलुप्पं^१ लोलुप्पायना लोलुप्पायितत्तं^२ पुच्छञ्जिकता^३
साधुकम्यता^४ अधम्मरागो विसमलोभो^५ निकन्ति निकामना पत्थना
पिहना सम्पत्थना कामतण्हा भवतण्हा विभवतण्हा रूपतण्हा अरूपतण्हा
निरोधतण्हा रूपतण्हा सदृतण्हा गन्धतण्हा रसतण्हा फोटुब्ब-
तण्हा धम्मतण्हा ओघो योगो गन्थो उपादानं आवरणं छदनं^६
बन्धनं उपकिकलेसो अनुसयो परियुद्धानं लता वेविच्छ दुक्खमूलं दुक्ख-
निदानं दुक्खप्पभवो मारपासो मारबळिसं मारविसयो मारनिवासो
मारबन्धनं तण्हानदी तण्हागद्दुलं^७ तण्हासमुद्दो अभिज्ञा
लोभो अकुसलमूलं।

विसत्तिका ति । केनटुने विसत्तिका ? विसाला ति विसत्तिका^{१०}
विसता ति विसत्तिका, विसटा ति विसत्तिका, विसमा^८ ति विसत्तिका^९,
विसककती ति विसत्तिका, विसंहरती ति विसत्तिका, विसंवादिका ति
विसत्तिका, विसमूला ति विसत्तिका, विसफला ति विसत्तिका, विस-
परिभोगा ति विसत्तिका । विसाला वा पन तण्हा रूपे सदे गन्धे रसे
फोटुब्बे कुले गणे आवासे लाभे यसे पसंसाय सुखे चीवरे पिण्डपाते^{१५}
सेनासने गिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खारे कामधातुया रूपधातुया अरूप-
धातुया कामभवे रूपभवे अरूपभवे सञ्चाभवे असञ्चाभवे नेवसञ्चा-
नासञ्चाभवे एकवोकारभवे चतुर्वोकारभवे पञ्चवोकारभवे अतीते
अनागते पच्चुपन्ने दिटुसुतमुतविज्ञातव्वेसु धम्मेसु विसता^{१०} वित्थता
ति – विसत्तिका ति – वंसो विसालो व यथा विसत्तो ।^{२०}

पुत्तेसु दारेसु च या अपेक्खा ति । पुत्ता ति । चत्तारो पुत्ता
– अत्रजो पुत्तो, खेत्तजो^{११} पुत्तो, दिन्नको पुत्तो, अन्तेवासिको पुत्तो ।
दारा वुच्चन्ति भरियायो । अपेक्खा वुच्चन्ति तण्हा । यो रागो
सारागो ... पे०... अभिज्ञा लोभो अकुसलमूलं ति – पुत्तेसु दारेसु च
या अपेक्खा ।^{२५}

वंसकक्क्लीरो व असज्जमानो ति । वंसो वुच्चति
वेळुगुम्बो । यथा वेळुगुम्बस्मि तरुणका^{१२} क्लीरका^{१३} असता अलग्गा

१. लोलुप्पा – स्या० । २. लोलुप्पितत्तं – स्या० । ३-३. पुच्छञ्जिकता असाधुकम्यता –
स्या० । ४. विसमरागो विसमलोभो – स्या० । ५. तण्हागद्दलं – स्या० । ६-६. स्या० पोत्थके
नत्थि । ७. विसटा – स्या० । ८. खेत्तजो – स्या० । ९-९. तरुणक्लीरा – स्या० ।

B. 243

अंगधिता' अपलिवुद्धा निक्खन्ता निस्सटा विष्णमुत्ता एवमेव । सज्जा' ति' । द्वे सज्जना - तण्हासज्जना च दिट्ठिसज्जना च ... पे० ... अयं तण्हा-
 सज्जना ... पे० ... अयं दिट्ठिसज्जना । तस्य पञ्चेकसम्बुद्धस्य तण्हा-
 सज्जना पहीना, दिट्ठिसज्जना पटिनिस्सटु । तण्हासज्जनाय पहीनता
 ५ दिट्ठिसज्जनाय पटिनिस्सटुता सो पञ्चेकसम्बुद्धो रूपे न सज्जति
 सहे न सज्जति गन्धे न सज्जति रसे न सज्जति फोटुब्बे न सज्जति
 कुले ... गणे ... आवासे ... लाभे ... यसे ... पसंसाय ... सुखे ... चीवरे
 ... पिण्डपाते ... सेनासने ... गिलानपञ्चयभेसज्जपरिक्खारे ... काम-
 धातुया ... रूपधातुया ... अरूपधातुया ... कामभवे ... रूपभवे ... अरूप-
 १० भवे ... सञ्चाभवे ... असञ्चाभवे ... नेवसञ्चानासञ्चाभवे ... एक-
 वोकारभवे ... चतुर्वोकारभवे ... पञ्चवोकारभवे ... अतीते ... अनागते ...
 पञ्चुपन्ने ... दिट्ठसुतमुतविञ्चातब्बेसु धम्मेसु न सज्जति न गण्हति'
 न बज्जति न पलिबज्जति न' मुच्छति'; निक्खन्तो निस्सटो विष्णमुत्तो
 विसञ्चुत्तो' विमरियादिकतेन चेतसा विहरती ति - वंसकक्ळीरो व
 १५ असज्जमानो एको चरे खगविसाणकप्पो । तेनाह सो पञ्चेकसम्बुद्धो -

"वंसो विसालो व यथा विसत्तो,
 पुत्तेसु दारेसु च या अपेक्खा ।
 वंसकक्ळीरो व असज्जमानो,
 एको चरे खगविसाणकप्पो" ति ॥

२० ५. मिगो अरञ्जम्हि यथा अबद्धो',
 येनिच्छकं गच्छति गोचराय ।
 विञ्ज् नरो सेरितं' पेक्खमानो,
 एको चरे खगविसाणकप्पो ॥

मिगो अरञ्जम्हि यथा अबद्धो येनिच्छकं गच्छति गोचराया
 २५ ति । मिगो ति । द्वे मिगो - एणिमिगो च पसदमिगो' च । यथा आर-
 ञ्जिको मिगो अरञ्जे पवने' चरमानो' विस्सत्यो गच्छति विस्सत्यो
 तिटुति विस्सत्यो निसीदति विस्सत्यो सेय्यं कप्पेति ।

१. अपलिवेट्रिता - स्था० । २-२. स्था० पोत्यके नत्य । ३. गण्हति - स्था० । ४-४.
 स्था० पोत्यके नत्य । ५. विसञ्चुत्तो - स्था० । ६. अबन्धो - स्था० । ७. सेरित - स्था० ।
 ८. सरभमिगो - स्था० । ९-९. वसमानो - स्था० ।

वुतं हेतं भगवता — “सेव्यथापि, भिक्खवे, आरच्छिको मिगो अरञ्जे पवने चरमानो विस्तथो गच्छति विस्तथो तिद्विति विस्तथो निसीदति विस्तथो सेव्यं कप्पेति । तं किस्स हेतु? अनापाथगतो, भिक्खवे, लुहस्स । एवमेव स्तो, भिक्खवे, भिक्खु विविच्चेव कामेहि विविच्च अकुसलेहि धम्मेहि सवितकं सविचारं विवेकजं पीतिसुखं ५ पठमं ज्ञानं उपसम्पज्ज विहरति । अयं वुच्चति, भिक्खवे, भिक्खु अन्धमकासि मारं, अपदं वधित्वा मारचक्खुं अदस्सनं गतो पापिमतो ।

B. 244

“पुन चपरं, भिक्खवे, भिक्खु वितक्कविचारानं वूपसमा अज्ञातं सम्प्रसादनं चेतसो एकोदिभावं अवितक्कं अविचारं समाधिजं पीतिसुखं दुतिं ज्ञानं उपसम्पज्ज विहरति । अयं वुच्चति, भिक्खवे, १० भिक्खु अन्धमकासि मारं, अपदं वधित्वा मारचक्खुं अदस्सनं गतो पापिमतो ।

“पुन चपरं, भिक्खवे, भिक्खु पीतिया च विरागा उपेक्खको च विहरति सतो च सम्पजानो सुखं च कायेन पटिसंवेदेति, यं तं अरिया आचिक्खन्ति ‘उपेक्खको सतिमा सुखविहारी’ ति ततियं ज्ञानं उप- १५ सम्पज्ज विहरति । अयं वुच्चति, भिक्खवे, भिक्खु अन्धमकासि मारं, अपदं वधित्वा मारचक्खुं अदस्सनं गतो पापिमतो ।

“पुन चपरं, भिक्खवे, भिक्खु सुखस्स च पहाना दुक्खस्स च पहाना पुब्बेव सोमनस्सदोमनस्सानं अत्थङ्गमा अदुक्खमसुखं उपेक्खा- सतिपारिसुद्धि चतुर्थं ज्ञानं उपसम्पज्ज विहरति । अयं वुच्चति, २० भिक्खवे, भिक्खु अन्धमकासि मारं, अपदं वधित्वा मारचक्खुं अदस्सनं गतो पापिमतो ।

“पुन चपरं, भिक्खवे, भिक्खु सब्बसो रूपसञ्चानं समतिक्कमा पटिघसञ्चानं अत्थङ्गमा नानत्तसञ्चानं अमनसिकारा ‘अनन्तो आकासो’ ति आकासानञ्चायतनं उपसम्पज्ज विहरति । अयं वुच्चति, भिक्खवे, २५ भिक्खु अन्धमकासि मारं, अपदं वधित्वा मारचक्खुं अदस्सनं गतो पापिमतो ।

“पुन चपरं, भिक्खवे, भिक्खु सब्बसो आकासानञ्चायतनं समतिक्कम् ‘अनन्तं विज्ञाणं’ ति विज्ञाणञ्चायतनं उपसम्पज्ज विहरति ... पे० ... । ३०

“पुन चपरं, भिक्खवे, सब्बसो विज्ञाणञ्चायतनं समतिकक्म्म
‘नत्यि किञ्ची’ ति आकिञ्चञ्चायतनं उपसम्पज्ज विहरति
... पे० ... ।

“पुन चपरं, भिक्खवे, सब्बसो आकिञ्चञ्चायतनं सम-
५ तिकक्म्म नेवसञ्चानासञ्चायतनं उपसम्पज्ज विहरति ... पे० ... ।

B. 245 “पुन चपरं, भिक्खवे, सब्बसो नेवसञ्चानासञ्चायतनं समति-
कक्म्म सञ्चावेदयितनिरोधं उपसम्पज्ज विहरति, पञ्चाय चस्स दिस्वा
आसवा परिक्षीणा होन्ति । अयं वुच्चति, भिक्खवे, भिक्खु अन्धमकासि
मारं, अपदं वधित्वा मारचक्षुं अदस्सनं गतो पापिमतो, तिष्णो लोके
१० विसत्तिकं । सो विस्सत्थो गच्छति विस्सत्थो तिटुति विस्सत्थो निसी-
दति विस्सत्थो सेयं कप्पेति । तं किस्स हेतु ? अनापाथगतो, भिक्खवे,
पापिमतो” ति – मिगो अरञ्जम्हि यथा अवद्वो येनिच्छकं गच्छति
गोचराय ।

विज्ञू नरो सेरितं पेक्खमानो ति । विज्ञू ति । पण्डितो
१५ पञ्चवा बुद्धिमा जाणी विभावी मेधावी । नरो ति । सत्तो माणवो
पोसो पुगलो जीवो जागु^१ जन्तु इन्दगु मनुजो । सेरो ति । द्वे सेरी –
धम्मो पि सेरी पुगलो पि सेरी । कतमो धम्मो सेरी ? चत्तारो सति-
पट्टाना चत्तारो सम्प्यधाना चत्तारो इद्धिपादा^२ पञ्चनिद्रियानि पञ्च
बलानि सत्त बोज्जन्ना अरियो अटुञ्जिको मग्गो – अयं धम्मो सेरी ।
२० कतमो पुगलो सेरी ? यो इमिना सेरिना धम्मेन समन्नागतो, सो वुच्चति
पुगलो सेरी । विज्ञू नरो सेरितं पेक्खमानो ति । विज्ञू नरो सेरितं
धम्मं पेक्खमानो दक्खमानो^३ ओलोकयमानो निज्जायमानो उपपरिक्ख-
मानो ति – विज्ञू नरो सेरितं पेक्खमानो एको चरे खग्गविसाणकप्पो ।
तेनाह सो पञ्चेकसम्बुद्धो –

२५ “मिगो अरञ्जम्हि यथा अवद्वो,
येनिच्छकं गच्छति गोचराय ।
विज्ञू नरो सेरितं पेक्खमानो,
एको चरे खग्गविसाणकप्पो” ति ॥

१. मानवो – स्या० । २. जातु – स्या० । ३. इद्धिपादा – स्या०; एवमुपार्पि ।
४. स्या० पोत्यके नत्यि ।

६. आमन्तना होति सहायमज्जभे,
वासे ठाने गमने चारिकाय ।
अनभिज्ञिभतं सेरितं पेक्खमानो,
एको चरे खगविसाणकप्पो ॥

आमन्तना होति सहायमज्जभे वासे ठाने गमने चारिकाया ति । ५

सहाया वुच्चन्ति येहि सह आगमनं फासु गमनं फासु गमनागमनं फासु
ठानं फासु निसज्जन' फासु सयनं फासु आलपनं फासु सल्लपनं फासु
उल्लपनं फासु समुल्लपनं फासु । आमन्तना होति सहायमज्जभे वासे
ठाने गमने चारिकाया ति । सहायमज्जे वासे पि ठाने पि गमने पि
चारिकाय पि अत्तत्यमन्तना परत्यमन्तना उभयत्यमन्तना दिट्ठधम्मि-
कत्थमन्तना सम्परायिकत्थमन्तना परमत्यमन्तना ति – आमन्तना होति
सहायमज्जे वासे ठाने गमने चारिकाय ।

B. 240

अनभिज्ञिभतं सेरितं पेक्खमानो ति । अनभिज्ञितं एतं
वत्थु बालानं असप्पुरिसानं तित्थियानं तित्थयसावकानं, यदिदं –
भण्डुकासायवत्थवसनता' । अभिज्ञितं एतं वत्थु पण्डितानं १५
सप्पुरिसानं बुद्धसावकानं पञ्चेकबुद्धानं, यदिदं – भण्डुकासायवत्थ-
वसनता । सेरी ति । द्वे सेरी – धम्मो पि सेरी पुगलो पि सेरी ।
कतमो धम्मो सेरी ? चत्तारो सतिपटाना ... पे० ... अरियो
अट्टज्जिको मग्गो – अयं धम्मो सेरी । कतमो पुगलो सेरी ? यो
इमिना सेरिना धम्मेन समन्नागतो, सो वुच्चति पुगलो सेरी । २०
अनभिज्ञिभतं सेरितं पेक्खमानो ति । सेरितं धम्मं पेक्खमानो दक्ख-
मानो ओलोकयमानो निज्जायमानो उपपरिक्खमानो ति – अन-
भिज्ञितं सेरितं पेक्खमानो एको चरे खगविसाणकप्पो । तेनाह सो
पञ्चेकसम्बुद्धो –

“आमन्तना होति सहायमज्जे,
वासे ठाने गमने चारिकाय ।
अनभिज्ञितं सेरितं पेक्खमानो,
एको चरे खगविसाणकप्पो” ति ।

25

१. निसज्जनं – स्या० । २. भण्डुकासाय० – स्या० ।

७. खिडा रती होति सहायमज्जे,
पुत्तेसु च विपुलं होति पेमं ।
पियविष्पयोगं विजिगुच्छमानो,
एको चरे खगविसाणकप्पो ॥

८. खिडा रती होति सहायमज्जे ति । खिडा ति । द्वे खिडा -
कायिका च खिडा वाचसिका च खिडा । कतमा कायिका खिडा ?
हत्यीहि पि कीळन्ति, अस्सेहि पि कीळन्ति, रथेहि पि कीळन्ति, धनूहि
पि कीळन्ति, थरूहि' पि कीळन्ति,' अटुपदेहि पि कीळन्ति, दसपदेहि
पि कीळन्ति, आकासे पि कीळन्ति, परिहारपथे पि कीळन्ति, सन्तिकाय
९. पि कीळन्ति, खलिकाय पि कीळन्ति, घटिकाय पि कीळन्ति, सलाक-
हत्येन पि कीळन्ति, अक्खेन पि कीळन्ति, पङ्गचीरेन' पि कीळन्ति,
वङ्गकेन पि कीळन्ति, मोक्खचिकाय पि कीळन्ति, चिङ्गुलकेन पि
कीळन्ति, पत्ताळहकेन पि कीळन्ति, रथकेन पि कीळन्ति, धनुकेन पि
कीळन्ति, अक्खरिकाय पि कीळन्ति, मनेसिकाय पि कीळन्ति, यथा-
१०. ११. वज्जेन पि कीळन्ति । अयं कायिका खिडा ।

कतमा वाचसिका खिडा ? मुखभेरिकं' मुखालम्बरं मुख-
डिण्डमकं' मुखचलिमकं' मुखकेरकं' मुखदद्दरिकं नाटकं' लासं गीतं
दवकम्मं । अयं वाचसिका खिडा ।

१२. रती ति । अनुककण्ठिताधिवचनमेतं' रती ति । सहाया वुच्च-
न्ति येहि सह आगमनं फासु गमनं फासु गमनागमनं फासु ठानं फासु
निसज्जनं फासु सयनं फासु आलपनं फासु सललपनं फासु उल्लपनं फासु
समुल्लपनं फासु । खिडा रती होति सहायमज्जे ति । खिडा च
रती च सहायमज्जे होती ति - खिडा रती होति सहायमज्जे ।

१३. पुत्तेसु च विपुलं होति पेमं ति । पुत्ता ति । चत्तारो -
१४. पुत्ता - अत्रजो पुत्तो, खेत्तजो पुत्तो दिनको पुत्तो, अन्तेवासिको पुत्तो ।
पुत्तेसु च विपुलं होति पेमं ति । पुत्तेसु च अधिमत्तं होति पेमं ति -
पुत्तेसु च विपुलं होति पेमं ।

१-१. स्या० पोत्यके नत्य । २. पङ्गचीरेन - स्या० । ३-३. मुखभेरियं मुखालम्बदं
मुखडेण्डमकं - स्या० । ४-४. मुखचलिमकं मुखभेरुळकं - स्या० । ५. नाटकं - स्या० । ६.
अनुककण्ठितावचनमेतं - स्या० ।

पियविष्पयोगं विजिगुच्छमानो ति । द्वे पिया—सत्ता वा सह्वारा^१ वा । कतमे सत्ता पिया ? इध यस्स ते होन्ति अत्यकामा हितकामा फासुकामा योगक्षेमकामा माता वा पिता वा भाता वा भगिनी वा पुत्रो वा धीता वा मित्रा^२ वा अमच्चा वा जाती वा सालोहिता वा, इमे सत्ता पिया ।

कतमे सह्वारा पिया ? मनापिका रूपा मनापिका सदा मनापिका गन्धा मनापिका रसा मनापिका फोटुब्बा, इमे सह्वारा पिया । पियविष्पयोगं विजिगुच्छमानो ति । पियानं विष्पयोगं विजिगुच्छमानो अद्वियमानो हरायमानो ति — पियविष्पयोगं विजिगुच्छमानो एको चरे खगविसाणकप्पो । तेनाह सो पञ्चेकसम्बुद्धो —

“खिड्डा रती होति सहायमज्जे,
पुत्रेसु च विपुलं होति पेमं ।
पियविष्पयोगं विजिगुच्छमानो,
एको चरे खगविसाणकप्पो” ति ॥

B. 248

८. चातुर्दिसो अप्पटिघो च होति,
सन्तुस्समानो इतरीतरेन ।
परिस्सयानं सहिता अछम्भी,
एको चरे खगविसाणकप्पो ॥

15

चातुर्दिसो अप्पटिघो च होती ति । चातुर्दिसो ति । सो पञ्चेकसम्बुद्धो मेत्तासहगतेन चेतसा एकं दिसं फरित्वा विहरति, तथा दुतियं, तथा ततियं, तथा चतुर्थं । इति उद्धमधो तिरियं सब्बधि सब्बत्तताय सब्बावन्तं लोकं मेत्तासहगतेन चेतसा विपुलेन महगतेन अप्पमाणेन अवेरेन अव्याप्ज्जेन^३ फरित्वा नविहरति । करुणासहगतेन ... पे० ... मुदितासहगतेन ... पे० ... उपेक्खासहगतेन चेतसा एकं दिसं फरित्वा विहरति, तथा दुतियं, तथा ततियं ... पे० ... अव्याप्ज्जेन फरित्वा विहरति । चातुर्दिसो अप्पटिघो च होती ति । मेत्ताय भावितता ये पुरत्थिमाय दिसाय सत्ता ते अप्पटिकूला^४ होन्ति, ये दक्खिणाय

१. पिया सह्वारा — स्या० । २. मित्रो — स्या० । ३. अव्याप्ज्जेन — स्या०; एवमुपरि पि । ४. अप्पटिकूला — स्या०; एवमुपरि पि ।

दिसाय सत्ता ते अप्पटिकूला होन्ति, ये पच्छमाय दिसाय सत्ता ते अप्पटिकूला होन्ति, ये उत्तराय दिसाय सत्ता ते अप्पटिकूला होन्ति, ये पुरत्थिमाय अनुदिसाय सत्ता ते अप्पटिकूला होन्ति, ये दक्षिणाय अनुदिसाय सत्ता ते अप्पटिकूला होन्ति, ये पच्छमाय अनुदिसाय सत्ता ते अप्पटिकूला होन्ति, ये उत्तराय अनुदिसाय सत्ता ते अप्पटिकूला होन्ति, ये हेट्टिमाय दिसाय सत्ता ते अप्पटिकूला होन्ति, ये उपरिमाय दिसाय सत्ता ते अप्पटिकूला होन्ति, ये दिसासु विदिसासु सत्ता ते अप्पटिकूला होन्ति; करुणायभावितता मुदिताय भावितता उपेक्षाय भावितता ये पुरत्थिमाय दिसाय सत्ता ते अप्पटिकूला होन्ति ... पे० ... ये दिसासु विदिसासु सत्ता ते अप्पटिकूला होन्ति - चातुर्दिसो अप्पटिघो च होति ।

B. 249

सन्तुस्समानो इतरीतरेना ति । सो पच्चेकसम्बुद्धो सन्तुद्धो होति इतरीतरेन चीवरेन, इतरीतरचीवरसन्तुद्धिया च वर्णवादी, न च चीवरहेतु अनेसनं अप्पतिरूपं^१ आपज्जति अलद्धा च चीवरं न परित्सति लद्धा च चीवरं अगधितो अमुच्छितो अनज्ञापन्नो^२ आदीनवद्सावी निस्सरणपञ्चो परिभुञ्जति । ताय च पन इतरीतरचीवरसन्तुद्धिया नेवत्तानुकंसेति न परं वर्म्भेति । यो हि तत्थ दक्खो अनलसो सम्पजानो पतिस्सतो^३, अयं वुच्चति पच्चेकसम्बुद्धो पोराणे अगञ्जे अरियवंसे ठितो सन्तुद्धो होति इतरीतरेन पिण्डपातेन ... पे० ... सन्तुद्धो होति इतरीतरेन सेनासनेन ... पे० ... सन्तुद्धो होति इतरीतरेन गिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खार-सन्तुद्धिया च वर्णवादी, न च गिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खारहेतु अनेसनं अप्पतिरूपं आपज्जति । अलद्धा च गिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खारानं न परित्सति । लद्धा च गिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खारं अगधितो अमुच्छितो अनज्ञापन्नो आदीनवद्सावी निस्सरणपञ्चो परिभुञ्जति^४ । ताय च इतरीतरगिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खारसन्तुद्धिया नेवत्तानुकंसेति न परं वर्म्भेति । यो हि तत्थ दक्खो अनलसो सम्पजानो पतिस्सतो, अयं वुच्चति पच्चेकसम्बुद्धो पोराणे अगञ्जे अरियवंसे ठितो ति - सन्तुस्समानो इतरीतरेन ।

१. अप्पटिरूपं - स्या० । २. अनज्ञापन्नो - स्या० । ३. पतिस्सतो - स्या० । ४. भुञ्जति - स्या० ।

परिस्सयानं सहिता अछम्भो ति । परिस्सया ति । द्वे परिस्सया – पाकटपरिस्सया च पटिच्छन्नपरिस्सया च । कतमे पाकटपरिस्सया ? सीहा व्यग्धा दीपी अच्छा तरच्छा कोका महिंसा' हृत्थी अहि विच्छिका सतपदी, चोरा वा अस्सुमाणवा वा कतकम्मा वा अकतकम्मा वा, चक्खुरोगो सोतरोगो धानरोगो जिव्हारोगो कायरोगो सीसरोगो ५ कण्णरोगो मुखरोगो दन्तरोगो कासो सासो पिनासो डाहो^१ जरो कुच्छिरोगो मुच्छा पक्खन्दिका सूला विसूचिका कुटुं गण्डो किलासो सोसो अपमारो दद्दु कण्डु कच्छु रखसा वितच्छिका लोहितपितं मधुमेहो अंसा पिळका भगन्दला, मित्तसमुद्राना आवाधा सेम्हसमुद्राना १० आवाधा वातसमुद्राना आवाधा सन्निपातिका आवाधा उतुपरिणामजा आवाधा विसमपरिहारजा आवाधा ओपकमिका आवाधा कम्मविपाकजा आवाधा, सीतं उण्हं जिघच्छा पिपासा उच्चारो पस्सावो डंसमकसवातातपसरीसपसम्फस्सा इति वा । इमे वुच्चन्ति पाकटपरिस्सया ।

कतमे पटिच्छन्नपरिस्सया ? कायदुच्चरितं वचीदुच्चरितं मनो- १५ दुच्चरितं कामच्छन्दनीवरणं व्यापादनीवरणं थिनमिद्वनीवरणं उद्धच्च- कुकुच्चनीवरणं विचिकिच्छानीवरणं रागो दोसो मोहो कोधो उपनाहो मक्खो पलासो इस्सा मच्छरियं माया साठेयं थम्भो सारम्भो मानो अतिमानो मदो पमादो, सब्बे किलेसा सब्बे दुच्चरिता सब्बे दरथा सब्बे परिज्ञाहा सब्बे सन्तापा सब्बाकुसलाभिसङ्घारा । इमे वुच्चन्ति पटि- २० च्छन्नपरिस्सया ।

परिस्सया ति । केनदेन परिस्सया ? परिसहन्ती ति परिस्सया, परिहानाय संवत्तन्ती ति परिस्सया, तत्रासया ति परिस्सया । कथं परिसहन्ती ति परिस्सया ? ते परिस्सया तं पुग्गलं सहन्ति परिसहन्ति अभिभवन्ति अज्ज्ञोत्थरन्ति परियादियन्ति मद्दन्ति^२ । एवं परिसहन्ती २५ ति – परिस्सया ।

कथं परिहानाय संवत्तन्ती ति परिस्सया ? ते परिस्सया कुसलानं धम्मानं अन्तरायाय परिहानाय संवत्तन्ति । कतमेसं कुसलानं धम्मानं सम्मापटिपदाय अनुलोमपटिपदाय अपच्छनीकपटिपदाय अन्वत्य-

१. गोमहिंसा – स्याऽ । २. डहो – स्याऽ । ३. पीछेन्ति – स्याऽ ।

पटिपदाय धम्मानुधम्मपटिपदाय सीलेसु परिपूरकारिताय इन्द्रियेसु
गुत्तद्वारताय भोजने मत्तञ्चुताय जागरियानुयोगस्स सतिसम्पजञ्चस्स
चतुन्नं सतिपट्टानानं भावनानुयोगस्स चतुन्नं सम्मप्पधानानं चतुन्नं
इद्विपादानं पञ्चन्नं इन्द्रियानं पञ्चन्नं बलानं सत्तन्नं बोज्ज्ञानानं
अरियस्स अटुज्ञिकस्स मग्गस्स भावनानुयोगस्स । इमेसं कुसलानं
धम्मानं अन्तरायाय परिहानाय संवत्तन्ति । एवं परिहानाय संवत्तन्ती
ति – परिस्सया ।

कथं तत्रासया ति परिस्सया ? तत्थेते पापका अकुसला धम्मा
उप्पज्जन्ति अत्तभावसन्निस्सया । यथा बिले बिलासया पाणा सयन्ति,
१० दके' दकासया' पाणा सयन्ति, वने वनासया पाणा सयन्ति, रुक्खे रुक्खा-
सया पाणा सयन्ति; एवमेव तत्थेते पापका अकुसला धम्मा उप्पज्जन्ति
अत्तभावसन्निस्सया ति । एवं पि तत्रासया ति – परिस्सया ।

B. 251

दुक्खं हेतं भगवता – “सान्तेवासिको, भिक्खवे, भिक्खु साचरियको
दुक्खं न फासु विहरति । कथं च, भिक्खवे, भिक्खु सान्तेवासिको साचरि-
१५ यको' दुक्खं न फासु विहरति ? इध, भिक्खवे, भिक्खु' चक्खुना रूपं
दिस्वा उप्पज्जन्ति ये पापका अकुसला धम्मा, सरसङ्कृप्पा सञ्चोजनीया,
त्यस्स अन्तो वसन्ति अन्वास्सवन्ति पापका अकुसला धम्मा ति । तस्मा
सान्तेवासिको वुच्चति । तेनै समुदाचरेनै समुदाचरन्ति नं पापका
अकुसला धम्मा ति । तस्मा साचरियको ति वुच्चति ।

२० “पुन चपरं, भिक्खवे, भिक्खुनो सोतेन सद्दं सुत्वा ... पे० ...
घानेन गन्धं धायित्वा ... पे० ... जिब्हाय रसं सायित्वा ... पे० ...
कायेन फोटुब्बं फुसित्वा ... पे० ... मनसा धम्मं विज्ञाय उप्पज्जन्ति
ये पापका अकुसला धम्मा सरसङ्कृप्पा सञ्चोजनीया, त्यस्स अन्तो
वसन्ति अन्वास्सवन्ति पापका अकुसला धम्मा ति । तस्मा सान्तेवासिको
२५ ति वुच्चति । तेन समुदाचरेन समुदाचरन्ति नं पापका अकुसला धम्मा
ति । तस्मा साचरियको ति वुच्चति । एवं खो, भिक्खवे, भिक्खु सान्ते-
वासिको साचरियको दुक्खं न फासु विहरती ति । एवं पि, तत्रासया ति –
परिस्सया ।

१-१. उदके उदकासया – स्या० । २. स्या० पोत्वके नहिय । ३. भिक्खुनो – स्या० ।
४. ते – स्या० । ५. स्या० पोत्वके नहिय ।

वुतं हेतं भगवता—“तयोर्मे, भिक्खवे, अन्तरामला अन्तराअभित्ता अन्तरासपत्ता अन्तरावधका अन्तरापच्चत्थिका । कतमे तयो ? लोभो, भिक्खवे, अन्तरामलो^१ अन्तराअभित्तो अन्तरासपत्तो अन्तरावधको अन्तरापच्चत्थिको, दोसो, भिक्खवे ... पे० ... मोहो, भिक्खवे, अन्तरामलो अन्तराअभित्तो अन्तरासपत्तो अन्तरावधको अन्तरापच्चत्थिको । ५ इमे खो, भिक्खवे, तयो अन्तरामला अन्तराअभित्ता अन्तरासपत्ता अन्तरावधका अन्तरापच्चत्थिका” ति ।

अनत्यजननो लोभो, लोभो चित्तप्पकोपनो ।

भयमन्तरतो जातं, तं जनो नावबुज्जति ॥

लुद्धो अत्थं न जानाति, लुद्धो धम्मं न पस्सति । १०

अन्धतमं तदा होति, यं लोभो सहते नरं ॥

अनत्यजननो दोसो, दोसो चित्तप्पकोपनो ।

भयमन्तरतो जातं, तं जनो नावबुज्जति ॥

दुद्धो अत्थं न जानाति, दुद्धो धम्मं न पस्सति ।

अन्धतमं तदा होति, यं दोसो सहते नरं ॥ १५

अनत्यजननो मोहो, मोहो चित्तप्पकोपनो ।

भयमन्तरतो जातं, तं जनो नावबुज्जति ॥

मूळहो अत्थं न जानाति, मूळहो धम्मं न पस्सति ।

अन्धतमं तदा होति, यं मोहो सहते नरं ति ॥

एवं पि, तत्रासया ति – परिस्सया । २०

वुतं हेतं भगवता—‘तयो खो, महाराज, पुरिस्सस’ धम्मा अज्ञतं उप्पज्जमाना उप्पज्जन्ति अहिताय दुक्खाय अफासुविहाराय । कतमे तयो ? लोभो खो, महाराज, पुरिस्सस धम्मो अज्ञतं उप्पज्जमानो उप्पज्जति अहिताय दुक्खाय अफासुविहाराय; दोसो खो, महाराज ... पे० ... मोहो खो, महाराज, पुरिस्सस धम्मो अज्ञतं उप्पज्जमानो उप्पज्जति अहिताय दुक्खाय अफासुविहाराय । इमे खो, महाराज, तयो पुरिस्सस धम्मा अज्ञतं उप्पज्जमाना उप्पज्जन्ति अहिताय दुक्खाय अफासुविहाराय । २५

१. अन्तरामलं – स्या० । २. परिस्सय – स्या० ।

लोभो दोसो च मोहो च, पुरिसं पापचेतसं ।
हिसन्ति अत्तसम्भूता, तचसारं व सम्फलं ति ॥

एवं पि, तत्रासया ति – परिस्सया ।

वुत्तं हेतं भगवता –

5 “रागो’ च दोसो च’ इतोनिदाना,
अरती रती लोमहंसो इतोजा ।
इतो समुद्राय मनोवितका,
कुमारका धङ्कमिवोस्सजन्ती” ति ॥

एवं पि, तत्रासया ति – परिस्सया ।

10 परिस्सयानं सहिता ति । परिस्सये सहिता आराधिता’ अज्ञोत्थ-
रिता परियादिता’ पटिनिस्सता’ ति – परिस्सयानं सहिता । अछम्भी
ति । सो पञ्चेकसम्बुद्धो अभीरु’ अच्छम्भी अनुत्रासी अपलायी पहीन-
भयभेरवो विगतलोमहंसो विहरती ति – परिस्सयानं सहिता अच्छम्भी
एको चरे खगविसाणकप्पो । तेनाह सो पञ्चेकसम्बुद्धो –

15 “चातुर्दिसो अप्पटिघो च होति,
सन्तुस्समानो इतरीतरेन ।
परिस्सयानं सहिता अछम्भी
एको चरे खगविसाणकप्पो” ति ॥

१९. २० दुस्सङ्घहा पब्बजिता पि एके,
अथो गहद्वा घरमावसन्ता ।
अप्पोस्सुकको परपुत्तेसु हुत्वा,
एको चरे खगविसाणकप्पो ॥

२५ दुस्सङ्घहा पब्बजिता पि एके ति । पब्बजिता पि इधेकञ्चे
निस्सये पि दिय्यमाने उद्देसे पि दिय्यमाने परिपुच्छाय पि दिय्यमाने’
चीवरे पि दिय्यमाने पत्ते पि दिय्यमाने लोहृथालके पि दिय्यमाने धम्म-

१-१. रागो दोसो च मोहो च – स्याऽ । २. धङ्कमिवोस्सजन्ती – स्याऽ । ३.
अगधिता – स्याऽ । ४-४. पीढ़वा धातवा – स्याऽ । ५. अभीरु – स्याऽ । ६. दिय्यमानाय –
स्याऽ ।

करणे' पि दिव्यमाने परिस्सावने पि दिव्यमाने थविके' पि दिव्यमाने' उपाहने पि दिव्यमाने कायबन्धने पि दिव्यमाने न सुणन्ति न सोतं ओदहन्ति न अञ्जाचित्तं उपटृपेन्ति, अनस्सवा अवचनकरा पटिलोमवुत्तिनो अञ्जेनेव मुखं करोन्ती ति – दुस्सङ्गहा पब्बजिता पि एके ।

5

अथो गहटा घरमावसन्ता ति । गहटा पि इधेकच्चे हृत्यमिह पि दिव्यमाने ... पे० ... रथे पि खेते पि वथुमिह पि हिरञ्जे पि सुवण्णे पि दिव्यमाने गामे पि ... निगमे' पि' नगरे पि...रडे' पि' ... जनपदे पि दिव्यमाने न सुणन्ति न सोतं ओदहन्ति न अञ्जाचित्तं उपटृपेन्ति, अनस्सवा अवचनकरा पटिलोमवुत्तिनो अञ्जेनेवमुखं करोन्ती ति – अथो १० गहटा घरमावसन्ता ।

अप्पोस्सुक्को परपुत्तेसु हुत्वा ति । अत्तानं ठपेत्वा सब्बे इमर्स्म अत्थे परपुत्ता' । तेसु परपुत्तेसु अप्पोस्सुक्को हुत्वा अव्यावटो हुत्वा अनपेक्खो हुत्वा ति – अप्पोस्सुक्को परपुत्तेसु हुत्वा एको चरे खगविसाणकप्पो । तेनाह सो पच्चेकसम्बुद्धो –

15

"दुस्सङ्गहा पब्बजिता पि एके,
अथो गहटा घरमावसन्ता ।
अप्पोस्सुक्को परपुत्तेसु हुत्वा,
एको चरे खगविसाणकप्पो" ति ॥

B. 264

१०. ओरोपयित्वा' गिहिव्यञ्जनानि,
सञ्चिन्नपत्तो यथा कोविल्लारो ।
छेत्वान वीरो गिहिवन्धनानि,
एको चरे खगविसाणकप्पो ॥

20

ओरोपयित्वा गिहिव्यञ्जनानो ति । गिहिव्यञ्जनानि वुच्चन्ति केसा च मस्सू च माला च गन्धं च विलेपनं च आभरणं च पिलन्धनं' च २५ वथं च पारूपनं च वेठनं' च उच्छादनं परिमद्दनं न्हापनं सम्बाहनं आदासं

१. धम्मकर्के – स्या० । २-२. कुञ्चिकाय पि दिव्यमानाय – स्या० । ३-३. स्या० पोत्वके नत्वि । ४. वृत्ता – स्या० । ५. वोरोपयित्वा – स्या०; एवमुपरि पि । ६. पिलन्धन – स्या० । ७. वेठन – स्या० ।

अञ्जनं मालागन्धविलेपनं^१ मुखचुण्णं^२ मुखलेपनं हृत्यवन्धं^३ सिखावन्धं दण्डं नालिकं खगं छतं चित्रुपाहनं^४ उण्हीसं मणि^५ वाल्वीजनिं^६ ओदातानि वत्थानि दीघदसानि^७ इति वा । ओरोपयित्वा गिहिव्यञ्जनानी ति । गिहिव्यञ्जनानि^८ ओरोपयित्वा^९ समोरोपयित्वा^{१०} निक्षिपित्वा^{११} पटिपस्सम्भयित्वा^{१२} ति – ओरोपयित्वा गिहिव्यञ्जनानि ।

सञ्चिन्नपत्तो यथा कोविलारो ति । यथा कोविलारस्स पत्तानि छिन्नानि^{१३} सञ्चिन्नानि पतितानि परिपतितानि, एवमेव तस्स पच्चेक-सम्बुद्धस्स गिहिव्यञ्जनानि छिन्नानि सञ्चिन्नानि पतितानी ति – सञ्चिन्नपत्तो यथा कोविलारो ।

१० छेत्वान वीरो गिहिवन्धनानी ति । वीरो^{१४} ति^{१५} । वीरियवा ति वीरो, पहू ति वीरो, विसवी ति वीरो, अलमत्तो ति वीरो, सूरो ति वीरो, विकक्तो अभीरु अच्छम्भी अनुत्रासी अपलायी पहीनभयभेरवो ति वीरो, विगतलोमहंसो ति वीरो ।

१५ विरतो^{१६} इध सब्बपाकेहि^{१७},
निरयदुक्खं अतिच्च वीरियवा सो ।
सो वीरियवा पधानवा,
धीरो तादि पवुच्चते^{१८} तथता ॥

B. 255

गिहिवन्धनानि वुच्चन्ति पुता च भरिया च दासा च दासी च अजेलका च कुकुटसूकरा च हृत्यगवास्सवल्वा च खेतं च वत्थु च २० हिरञ्जं च सुवण्णं च गामनिगमराजधानियो च रहुं च जनपदो च कोसो च कोट्टागारं च, यं किञ्चिच रजनीयवत्थु ।

छेत्वान वीरो गिहिवन्धनानी ति । सो पच्चेकसम्बुद्धो वीरो गिहिवन्धनानि छिन्दित्वा समुच्छिन्दित्वा जहित्वा विनोदेत्वा व्यन्ती-करित्वा अनभावं गमेत्वा ति – छेत्वान वीरो गिहिवन्धनानि एको चरे २५ खगविसाणकप्पो । तेनाह सो पच्चेकसम्बुद्धो –

१. मालाविलेपनं – स्या० । २-२. मुखचुण्णकं मुखलेपं हृत्यवद्धनं – स्या० । ३. उपाहना – स्या० । ४-४. मणि वालविजनी – स्या० । ५. दीघरस्सानि – स्या० । ६. स्या० पोत्यके नत्यि । ७. वीरोपेत्वा – स्या० । ८. पटिसम्भयित्वा – स्या० । ९. सीनानि – स्या० । १०-१०. स्या० पोत्यके नत्यि । ११-११. आरतो इवेव सब्बपापकेहि – स्या० । १२. वुच्चते – स्या० ।

“ओरोपयित्वा गिहिव्यञ्जनानि,
सञ्चलनपत्तो यथा कोविल्लारो,
छेत्वान वीरो गिहिवन्धनानि ।
एको चरे खगविसाणकप्पो” ति ॥

पठमो वग्गो ।

दुतियो वग्गो

११. सचे लभेथ निपकं सहायं,
सद्दिं चरं साधुविहारि धीरं ।
अभिभुय्य सब्बानि परिस्सयानि,
चरेय्य तेनत्तमनो सतीमा’ ॥

५

सचे लभेथ निपकं सहायं ति । सचे निपकं पण्डितं पञ्जवन्तं वुद्धिमन्तं जाणि विभावि मेधावि सहायं लभेय्य पटिलभेय्य अधिगच्छेय्य १० विन्देय्या ति – सचे लभेथ निपकं सहायं ।

सद्दिं चरं साधुविहारि धीरं ति । सद्दिं चरं ति । एकतो चरं । साधुविहारि ति । पठमेन पि ज्ञानेन साधुविहारि दुतियेन पि ज्ञानेन ... ततियेन पि ज्ञानेन ... चतुर्थेन पि ज्ञानेन साधुविहारि, मेत्ताय पि चेतो-विमुत्तिया साधुविहारि, करुणाय पि ... मुदिताय पि ... उपेक्षाय पि चेतो-विमुत्तिया साधुविहारि, आकासानञ्चायतनसमापत्तिया पि साधुविहारि, विञ्चाणञ्चायतनसमापत्तिया पि ... पे० ... अकिञ्चन्चञ्चायतनसमा-पत्तिया पि ... पे० ... नेवसञ्जानासञ्जायतनसमापत्तिया पि साधुविहारि, निरोधासमापत्तिया पि साधुविहारि, फलसमापत्तिया पि साधुविहारि । धीरं ति । धीरं पण्डितं पञ्जवन्तं वुद्धिमन्तं जाणि विभावि मेधावि ति – २० सद्दि चरं साधुविहारि धीरं ।

B. 256

अभिभुय्य सब्बानि परिस्सयानो ति । परिस्सया ति । द्वे परिस्सया – पाकटपरिस्सया च पटिच्छन्नपरिस्सया च ... पे० ... इमे वुच्चन्ति पाकट-परिस्सया ... पे० ... इमे वुच्चन्ति पटिच्छन्नपरिस्सया ... पे० ... एवं पि, तत्रासया ति – परिस्सया । अभिभुय्य सब्बानि परिस्सयानो ति । सब्बे २५

परिस्सये अभिभुव्य अभिभवित्वा अज्जोत्थस्त्वा परियादियित्वा महित्वा
ति – अभिभुव्य सब्बानि परिस्सयानि ।

चरेय्य तेनत्तमनो सतीमा ति । सो पञ्चेकसम्बुद्धो तेन निपकेन
पण्डतेन पञ्जवन्तेन बुद्धिमन्तेन ब्राणिना विभाविना मेधाविना
१० सहायेन सद्धि अत्तमनो तुट्टमनो हट्टमनो पहट्टमनो उदगमनो मुदित-
मनो' चरेय्य विहरेय्य' इस्येय्य वत्तेय्य पालेय्य यपेय्य यापेय्या ति –
चरेय्य तेनत्तमनो । सतीमा ति । सो पञ्चेकसम्बुद्धो सतिमा होति
परमेन सतिनेपककेन समन्नागतो, चिरकतं पि चिरभासितं पि
सरिता अनुस्सरिता ति – चरेय्य तेनत्तमनो सतीमा । तेनाह सो

१० पञ्चेकसम्बुद्धो –

“सचे लभेथ निपकं सहायं,
सद्धि चरं साधुविहारि धीरं ।
अभिभुव्य सब्बानि परिस्सयानि ,
चरेय्य तेनत्तमनो सतीमा” ति ॥

१२. १२. नो चे लभेथ निपकं सहायं,
सद्धिं चरं साधुविहारि धीरं ।
राजा व रटुं विजितं पहाय,
एको चरे खगविसाणकप्पो ॥

नो चे लभेथ निपकं सहायं ति । नो चे निपकं पण्डितं पञ्ज-
२० वन्तं बुद्धिमन्तं ब्राणि विभावि मेधावि सहायं लभेय्य पटिलभेय्य अधि-
गच्छेय्य विन्देय्या ति – नो चे लभेथ निपकं सहायं ।

B. 257 सद्धिं चरं साधुविहारि धीरं ति । सद्धिं चरं ति । एकतो चरं ।
साधुविहारि ति । पठमेन पि ज्ञानेन साधुविहारि ... पे० ... निरोध-
समापत्तिया पि साधुविहारि, फलसमापत्तिया पि साधुविहारि । धीरं
२५ ति । धीरं पण्डितं पञ्जवन्तं बुद्धिमन्तं ब्राणि विभावि मेधावि ति – सद्धि
चरं साधुविहारि धीरं ।

राजा व रटुं विजितं पहाया ति । राजा खत्तियो मुङ्गाभिसित्तो
विजितसङ्गामो निहृतपञ्चाभित्तो लद्धाधिष्पायो परिपुण्णकोसकोटुगारो'

१. पमुदितमनो – स्या० । २. विचरेय्य – स्या० । ३. परिपुण्णकोटुगारो – स्या० ।

रहुं च जनपदं च कोसं च कोट्टागारं च पहूतहिरञ्जसुवण्णं नगरं
च परिच्छजित्वा केसमस्तु ओहारेत्वा कासायानि वत्थानि अच्छादेत्वा
अगारस्मा अनगारियं पब्बजित्वा अकिञ्चनभावं उपगन्त्वा एको चरति
विहरति इरियति वत्तेति पालेति यपेति यापेति । एवं पच्चेकसम्बुद्धो
पि सब्बं घरावासपलिबोधं छिन्दित्वा पुत्तदारपलिबोधं छिन्दित्वा आति- ५
पलिबोधं छिन्दित्वा मित्तामच्चपलिबोधं छिन्दित्वा केसमस्तु ओहारेत्वा
कासायानि वत्थानि अच्छादेत्वा अगारस्मा अनगारियं पब्बजित्वा अकि-
ञ्चनभावं उपगन्त्वा एको चरति विहरति इरियति वत्तेति पालेति यपेति
यापेती ति – राजा व रहुं विजितं पहाय एको चरे खगविसाणकप्पो ।
तेनाह सो पच्चेकसम्बुद्धो – १०

“नो चे लभेथ निपकं सहायं,
सद्धि चरं साधुविहारि धीरं ।
राजा व रहुं विजितं पहाय,
एको चरे खगविसाणकप्पो” ति ॥

१३. अद्वा पसंसाम सहायसम्पदं, १५
सेद्वा समा सेवितब्बा सहाया ।
एते अलद्वा अनवज्जभोजी,
एको चरे खगविसाणकप्पो ॥

अद्वा पसंसाम सहायसम्पदं ति । अद्वा ति । एकसवचनं निस्सं-
सयवचनं निककङ्कवचनं अद्वेज्जवचनं अद्वेष्कवचनं नियोगवचनं अपणक-
वचनं अविरद्वचनं^१ अवत्थापनवचनमेतं^२ – अद्वा ति । सहायसम्पदं ति ।
सहायसम्पदा वुच्चति यो सो सहायो असेक्खेन सीलकखन्धेन समन्नागतो
होति, असेक्खेन समाधिकखन्धेन ... असेक्खेन पञ्जाकखन्धेन ... असेक्खेन
विमुत्तिकखन्धेन ... असेक्खेन विमुत्तिब्राणदस्सनकखन्धेन समन्नागतो
होति । अद्वा पसंसाम सहायसम्पदं ति । सहायसम्पदं पसंसाम थोमेम^३
कित्तेम वण्णेमा ति – अद्वा पसंसाम सहायसम्पदं ।

सेद्वा समा सेवितब्बा सहाया ति । सेद्वा होन्ति सहाया सीलेन
समाधिना पञ्जाय विमुत्तिया विमुत्तिब्राणदस्सनेन; समा सदिसा^४ होन्ति

१. स्याऽ पोत्यके नत्यि । २. अवत्थानवचनमेतं – स्याऽ । ३. स्याऽ पोत्यके नत्यि ।

चू० निं० – ३५

सहाया सीलेन समाधिना पञ्चाय विमुत्तिया विमुत्तिबाणदस्सनेन । सेद्वा वा सहाया सदिसा वा सहाया सेवितव्वा भजितव्वा परिरूपासितव्वा परिपुण्ठितव्वा परिपञ्चितव्वा ति – सेद्वा समा सेवितव्वा सहाया ।

एते अलद्वा अनवज्जभोजी ति । अत्थ पुगलो सावज्जभोजी

- ५ अत्थ पुगलो अनवज्जभोजी ति । कतमो च पुगलो सावज्जभोजी ? इधेकच्चो पुगलो कुहनाय लपनाय नेमित्तिकताय^१ निष्पेसिकताय लाभेन लाभं निजिगीसनताय^२ दारुदानेन वेळुदानेन पत्तदानेन पुष्कदानेन फलदानेन^३ सिनानदानेन चुणदानेन मत्तिकादानेन दन्तकटुदानेन मुखोदकदानेन चाटुकम्यताय^४ मुग्मसूप्यताय^५ पारिभट्यताय पीठमद्विकताय^६
- १० वत्थुविज्जाय तिरच्छानविज्जाय अङ्गविज्जाय नक्खत्तविज्जाय दूतगमनेन पहिणगमनेन^७ जङ्घपेसनियेन वेज्जकम्मेन नवकम्मेन^८ पिण्डपटिपिण्डकेन दानानुप्पदानेन, अधम्मेन विसमेन लद्वा लभित्वा अधिगन्त्वा विन्दित्वा पटिलभित्वा जीविकं कर्येति । अयं वुच्चति पुगलो सावज्जभोजी ।

- १५ कतमो च पुगलो अनवज्जभोजी ? इधेकच्चो पुगलो न कुहनाय न लपनाय न नेमित्तिकताय न निष्पेसिकताय न लाभेन लाभं निजिगीसनताय न दारुदानेन न वेळुदानेन न पत्तदानेन न पुष्कदानेन न फलदानेन न सिनानदानेन न चुणदानेन न मत्तिकादानेन न दन्तकटुदानेन न मुखोदकदानेन न चाटुकम्यताय न मुग्मसूप्यताय न पारिभट्यताय न पीठमद्विकताय न वत्थुविज्जाय न तिरच्छानविज्जाय न अङ्गविज्जाय न नक्खत्तविज्जाय न दूतगमनेन न पहिणगमनेन न जङ्घपेसनियेन न वेज्जकम्मेन न नवकम्मेन न पिण्डपटिपिण्डकेन न दानानुप्पदानेन, धम्मेन समेन लद्वा लभित्वा अधिगन्त्वा विन्दित्वा पटिलभित्वा जीविकं कर्येति । अयं वुच्चति पुगलो अनवज्जभोजी ।

- २० २५ एते अलद्वा अनवज्जभोजी ति । एते अनवज्जभोजी अलद्वा अलभित्वा अनधिगन्त्वा अविन्दित्वा अप्पटिलभित्वा ति – एते अलद्वा अनवज्जभोजी एको चरे खग्गविसाणकप्पो । तेनाह सो पच्चेकसम्बुद्धो –

१. नेमित्तिकताय – स्या० । २. निजिगिसनताय – स्या० । ३. स्या० पोत्वके नत्थि । ४-५. पाटुकम्यताय मुग्मसूप्यताय – स्या० । ६. परिपट्टिमसिकताय – स्या० । ७. पहीनगमनेन – स्या० । ८. दूतकम्मेन – स्या० ।

“अद्वा पसंसाम सहायसम्पदं,
सेतुा समा सेवितब्बा सहाया ।
एते अलद्वा अनवज्जभोजी,
एको चरे खगविसाणकप्पो” ति ॥

१४. दिस्वा सुवण्णस्स पभस्सरानि,
कम्मारपुत्तेन सुनिहितानि ।
सङ्घट्यन्तानि दुवे भुजस्मि,
एको चरे खगविसाणकप्पो ॥

दिस्वा सुवण्णस्स पभस्सरानी ति । दिस्वा पस्सित्वा तुलयित्वा
तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा । सुवण्णस्सा ति । जातरूपस्स । १०
पभस्सरानी ति । परिसुद्धानि परियोदातानी ति – दिस्वा सुवण्णस्स
पभस्सरानि ।

कम्मारपुत्तेन सुनिहितानी ति । कम्मारपुत्तो वुच्चति सुवण्ण-
कारो । कम्मारपुत्तेन सुनिहितानी ति । कम्मारपुत्तेन सुनिहितानि सुक-
तानि सुपरिकम्मकतानी’ ति – कम्मारपुत्तेन सुनिहितानि । १५

सङ्घट्यन्तानि दुवे भुजस्मि ति । भुजो वुच्चति हृत्यो । यथा
एकस्मि हृत्ये द्वे नूपुरानि^१ घटेन्ति^२; एवमेव सत्ता तण्हावसेन दिहिवसेन
निरये घटेन्ति, तिरच्छानयोनियं घटेन्ति, पेत्तिविसये घटेन्ति, मनुस्स-
लोके घटेन्ति, देवलोके घटेन्ति, गतिया गर्ति उपपत्तिया उपपर्ति पटि-
सन्धिया पटिसन्धि भवेन भवं संसारेन संसारं वटेन वट्टं घटेन्ति सङ्घ-
टेन्ति^३ सङ्घटेन्ता’ चरन्ति विहरन्ति इरियन्ति वत्तेन्ति पालेन्ति यपेन्ति
यापेन्ती ति – सङ्घट्यन्तानि दुवे भुजस्मि एको चरे खगविसाणकप्पो । २०
तेनाह सो पञ्चेकसम्बुद्धो –

“दिस्वा सुवण्णस्स पभस्सरानि,
कम्मारपुत्तेन सुनिहितानि ।
सङ्घट्यन्तानि दुवे भुजस्मि,
एको चरे खगविसाणकप्पो” ॥

१. सुपरिकम्मानी - स्या० । २-२. धूवरानि घटेन्ति – स्या० । ३-३. स्या० पोत्वके
नत्यि ।

१५. एवं दुतीयेन सहा' ममस्स,
वाचाभिलापो अभिसज्जना वा ।
एतं भयं आयतिं पेक्खमानो,
एको चरे खगविसाणकप्पो ॥

६ एवं दुतीयेन सहा ममस्सा ति । तण्हादुतियो वा होति पुगल-
दुतियो वा । कथं तण्हादुतियो होति ? तण्हा ति रूपतण्हा ... पे० ...
धम्मतण्हा । यस्सेसा तण्हा अण्हीना, सो वुच्चति तण्हादुतियो ।

तण्हादुतियो पुरिसो, दीघमद्वान संसरं ।
इत्थभावञ्जथाभावं, संसारं नातिवत्तती ति ॥

१० एवं तण्हादुतियो वा होति ।

कथं पुगलदुतियो होति ? इधेकच्चो न अत्यहेतु^१ न कारणहेतु
उद्धतो अवूपसन्तचित्तो एकस्स वा दुतियो होति, द्वित्रं वा ततियो होति,
तिष्णं वा चतुर्थो होति । तत्य वहुं सम्फप्पलापं पलपति; सेय्यथिदं^२ –
राजकथं चोरकथं महामत्तकथं सेनाकथं भयकथं युद्धकथं अन्नकथं पान-
कथं वत्यकथं सयनकथं मालाकथं गन्धकथं जातिकथं यानकथं गामकथं
१५ निगमकथं नगरकथं जनपदकथं इतिथकथं सूरकथं विसिखाकथं कुम्भ-
ट्रानकथं पुब्बपेतकथं^३ नानत्तकथं^४ लोकखायिकं समद्विखायिकं इति-
भवाभवकथं कथेति^५ । एवं पुगलदुतियो होती ति – एवं दुतीयेन सहा
ममस्स ।

B. 201

२० वाचाभिलापो अभिसज्जना वा ति । वाचाभिलापो वुच्चति
वात्तिस^६ तिरच्छानकथा, सेय्यथिदं – राजकथं ... पे० ... इतिभवाभवकथं ।
अभिसज्जना वा ति । द्वे सज्जना – तण्हासज्जना च दिट्ठिसज्जना च
... पे० ... अयं तण्हासज्जना ... पे० ... अयं दिट्ठिसज्जना ति – वाचाभि-
लापो अभिसज्जना वा ।

२५ एतं भयं आयतिं पेक्खमानो ति । भयं ति । जातिभयं जराभयं
व्याधिभयं भरणभयं राजभयं चोरभयं अग्निभयं उदकभयं अत्तानुवादभयं
परानुवादभयं दण्डभयं दुग्गतिभयं ऊमिभयं कुम्भलभयं आवद्वभयं

१. सह – म० । २. जत्तहेतु – स्या० । ३. सेय्यथीदं – स्या० । ४-५. स्या० पोरथके
नत्ति । ६. इति वा कथेति – स्या० । ६. वात्तिस – स्या० ।

सुसुमारभयं^१ आजीवकभयं^२ असिलोकभयं परिसारज्जभयं मदनभयं^३
भयानकं छम्भतत्तं लोमहंसो चेतसो उब्बेगो उत्रासो । एतं भयं आर्यति
पेक्खमानो ति । एतं भयं आर्यति पेक्खमानो दक्खमानो ओलोकयमानो
निज्ज्ञायमाना उपपरिक्खमानो ति – एतं भयं आर्यति पेक्खमानो एको
चरे खगविसाणकप्पो । तेनाह सो पञ्चेकसम्बुद्धो –

“एवं द्वितीयेन सहा ममस्स,
वाचाभिलापो अभिसज्जना वा ।
एतं भयं आर्यति पेक्खमानो,
एको चरे खगविसाणकप्पो” ॥

१६. कामा हि चित्रा मधुरा मनोरमा,
विरूपरूपेन मर्येन्ति चित्तं ।
आदीनवं कामगुणेसु दिस्वा,
एको चरे खगविसाणकप्पो ॥

10

कामा हि चित्रा मधुरा मनोरमा ति । कामा ति । उद्दानतो द्वे
कामा – वत्थुकामा च किलेसकामा च ... पे०... इमे वुच्चन्ति वत्थुकामा १५
... पे०... इमे वुच्चन्ति किलेसकामा । चित्रा ति । नानावण्णा रूपा
नानावण्णा सदा नानावण्णा गन्धा नानावण्णा रसा नानावण्णा फोटुब्बा
इट्टा कन्ता मनापा पियरूपा कामूपसंहिता रजनीया । मधुरा ति ।
वुतं हेतं भगवता – “पञ्चमे, भिक्खवे, कामगुणा । कर्तमे पञ्च ? चक्खु-
विज्ञेय्या रूपा इट्टा कन्ता मनापा पियरूपा कामूपसंहिता रजनीया, सोत-
विज्ञेय्या सदा ... पे०... धानविज्ञेय्या गन्धा ... जिब्हाविज्ञेय्या रसा ...
कायविज्ञेय्या फोटुब्बा इट्टा कन्ता मनापा पियरूपा कामूपसंहिता रज-
नीया । इमे खो, भिक्खवे, पञ्च कामगुणा । यं खो, भिक्खवे, इमे
पञ्च कामगुणे पटिच्च उपज्जति सुखं सोमनस्सं, इदं वुच्चति कामसुखं
मिळहसुखं पुथुज्जनसुखं अनरियसुखं, न सेवितव्यं न भावेतव्यं” न वहूली-
कातव्यं, ‘भायितव्यं एतस्स सुखस्सा’ ति वदामी” ति – कामा हि चित्रा
मधुरा मनोरमा ति । मनो ति । यं चित्तं ... पे० ... तज्जा मनोविज्ञाण-
मधुरा मनोरमा ति ।

B. 262

20

25

१ - १. सुमुकाभयं आजीविकाभयं – स्या० । २. स्या० पोत्यके नत्यि । ३. भजितव्यं
न – स्या० ।

धातु । मनो रमेन्ति थोमेन्ति तोसेन्ति पहासेन्ती ति—कामां हि चित्रा
मधुरा मनोरमा ।

विरूपरूपेन मथेन्ति चित्तं ति । नानावण्णेहि रूपेहि ... पे० ...
नानावण्णेहि फोटुब्बेहि चित्तं मथेन्ति तोसेन्ति' पहासेन्ती' ति—विरूप-
० रूपेन मथेन्ति चित्तं ।

आदीनवं कामगुणेसु दिस्वा ति । वुतं हेतं भगवता—“को च,
भिक्खवे, कामानं आदीनवो ? इध, भिक्खवे, कुलपुत्तो येन सिष्पट्टानेन
जीविकं कप्पेति, यदि मुद्दाय^१ यदि गणनाय यदि सह्वानेन^२ यदि कसिया
यदि वणिज्जाय यदि गोरक्खेन यदि इस्सत्थेन^३ यदि राजपोरिसेन यदि
१० सिष्पञ्जतरेन^४, सीतस्स पुरक्खतो उण्हस्स पुरक्खतो डंसमक्सवातातप-
सरीसपसम्फस्सेहि सम्फस्समानो^५ खुप्पिपासाय मीयमानो; अयं, भिक्खवे,
कामानं आदीनवो सन्दिट्टिको दुक्खक्खन्धो कामहेतु कामनिदानं कामा-
धिकरणं कामानमेव हेतु ।

“तस्स चे, भिक्खवे, कुलपुत्तस्स एवं उट्टहतो घटतो वायमतो ते
१५ भोगा नाभिनिष्पञ्जन्ति, सो सोचति किलमति परिदेवति उरत्ताळि
कन्दति, सम्मोहं आपञ्जति—‘मोघं वत मे उट्टानं, अफलो वत मे
वायामो’ ति । अयं पि, भिक्खवे, कामानं आदीनवो सन्दिट्टिको
दुक्खक्खन्धो कामहेतु कामनिदानं कामाधिकरणं कामानमेव हेतु ।

“तस्स चे, भिक्खवे, कुलपुत्तस्स एवं उट्टहतो घटतो वायमतो ते
२० भोगा अभिनिष्पञ्जन्ति, सो तेसं भोगानं आरक्खाधिकरणं दुक्खं दोमनस्सं
पटिसंवेदेति—‘किन्ति मे भोगे नेव राजानो हरेयुं, न चोरा हरेयुं, न
अग्नि इहेय्य, न उदकं वहेय्य, न अप्पिया दायादा हरेयुं’ ति । तस्स एवं
आरक्खतो गोपयतो ते भोगे राजानो वा हरन्ति चोरा वा हरन्ति अग्नि
वा डहति उदकं वा वहति अप्पिया वा दायादा हरन्ति । सो सोचति
२५ ... पे०... सम्मोहं आपञ्जति—‘यं पि मे अहोसि तं पि नो नत्थी’ ति ।
अयं पि, भिक्खवे, कामानं आदीनवो सन्दिट्टिको दुक्खक्खन्धो कामहेतु
कामनिदानं कामाधिकरणं कामानमेव हेतु ।

१. तासेन्ति—स्या० । २. पहापेन्ति—स्या० । ३. मुद्दाय—स्या० । ४. संखाय—
स्या० । ५. इस्सहेन—स्या० । ६. सिष्पायतनेन—स्या० । ७. सिस्समानो—स्या० ।

“पुन चपरं, भिक्खवे, कामहेतु कामनिदानं कामाधिकरणं कामा-
नमेव हेतु राजानो पि राजूहि विवदन्ति, स्वतिथा ति स्वतिथेहि विवदन्ति,
ब्राह्मणा पि ब्राह्मणेहि विवदन्ति, गहपती पि गहपतीहि विवदन्ति, माता
पि पुत्तेन विवदति, पुत्तो पि मातरा विवदति, पिता पि पुत्तेन विवदति,
पुत्तो पि पितरा विवदति, भाता पि भगिनिया विवदति, भगिनी पि ५
भातरा विवदति, सहायो पि सहायेन विवदति । ते तत्य कलहविग्मह-
विवादापन्ना’ अञ्जमञ्चं पाणीहि पि उपककमन्ति लेढूहि पि उपकक-
मन्ति दण्डेहि पि उपककमन्ति सत्थेहि पि उपककमन्ति । ते तत्य मरणं
पि निगच्छन्ति मरणमत्तं पि दुक्खं । अयं पि, भिक्खवे, कामानं आदी-
नवो सन्दिट्ठिको दुक्खक्खन्धो कामहेतु कामनिदानं कामाधिकरणं कामा- १०
नमेव हेतु ।

“पुन चपरं, भिक्खवे, कामहेतु कामनिदानं कामाधिकरणं
कामानमेव हेतु असिच्चम्मं गहेत्वा धनुकलापं सन्निहित्वा उभतोव्यूल्हं^१
सञ्ज्ञामं पक्खन्दन्ति, उसूसु पि खिष्पमानेसु सत्तीसु पि खिष्पमानासु
असीसु पि विज्जोतलन्तेसु । ते तत्य उसूहि पि विज्जन्ति सत्तीहि पि १५
विज्जन्ति असिना पि’ सीसं छिन्दन्ति । ते तत्य मरणं पि निगच्छन्ति
मरणमत्तं पि दुक्खं । अयं पि, भिक्खवे, कामानं आदीनवो सन्दिट्ठिको
दुक्खक्खन्धो कामहेतु कामनिदानं कामाधिकरणं कामानमेव हेतु ।

“पुन चपरं, भिक्खवे, कामहेतु कामनिदानं कामाधिकरणं
कामानमेव हेतु असिच्चम्मं गहेत्वा धनुकलापं सन्निहित्वा अदावलेपना २०
उपकारियो पक्खन्दन्ति, उसूसु पि खिष्पमानेसु सत्तीसु पि खिष्पमानासु,
असीसु पि विज्जोतलन्तेसु । ते तत्य उसूहि पि विज्जन्ति सत्तीहि पि
विज्जन्ति छक्णकाय^२ पि ओसिङ्चन्ति अभिवग्नेन पि ओमदृन्ति असिना
पि सीसं छिन्दन्ति । ते तत्य मरणं पि निगच्छन्ति मरणमत्तं पि दुक्खं ।
अयं पि, भिक्खवे, कामानं आदीनवो सन्दिट्ठिको दुक्खक्खन्धो कामहेतु २५
कामनिदानं कामाधिकरणं कामानमेव हेतु ।

“पुन चपरं, भिक्खवे, कामहेतु कामनिदानं कामाधिकरणं
कामानमेव हेतु सन्धि पि छिन्दन्ति निल्लोपं पि हरन्ति” एकागारिकं पि

B. 264

१. कलहविवादापन्ना – स्या० । २. उभतोवियूल्हं – स्या० । ३. स्या० पोत्थके नत्थि ।
४. छक्णटिया – स्या० । ५. निहरन्ति – स्या० ।

करोन्ति परिपन्थे पि तिटुन्ति परदारं पि गच्छन्ति । तमेन राजानो गहेत्वा
विविधा कम्मकारणा^१ कारेन्ति – कसाहि पि ताळेन्ति, वेतेहि^२ पि
ताळेन्ति, अडुदण्डकेहि पि ताळेन्ति, हृत्यं पि छिन्दन्ति ... पे० ...
असिना पि सीसं छिन्दन्ति । ते तत्य मरणं पि निगच्छन्ति मरणमतं पि
५ दुखं । अयं पि, भिक्खवे, कामानं आदीनवो सन्दिट्को दुखक्षत्वान्धो
कामहेतु कामनिदानं कामाधिकरणं कामानमेव हेतु ।

“पुन चपरं, भिक्खवे, कामहेतु कामनिदानं कामाधिकरणं कामा-
नमेवहेतु कायेन दुच्चरितं चरन्ति वाचाय दुच्चरितं चरन्ति मनसा
दुच्चरितं चरन्ति । ते कायेन दुच्चरितं चरित्वा वाचाय दुच्चरितं
१० चरित्वा मनसा दुच्चरितं चरित्वा कायस्स भेदा परं मरणा अपायं
दुग्धिं विनिपातं निरयं उपपञ्जन्ति । अयं पि, भिक्खवे, कामानं
आदीनवो सम्परायिको दुखक्षत्वान्धो कामहेतु कामनिदानं कामाधि-
करणं कामानमेव हेतु” ।

आदीनवं कामगुणेसु दिस्वा ति । कामगुणेसु आदीनवं दिस्वा
१५ पस्सित्वा तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कृत्वा ति – आदी-
नवं कामगुणेसु दिस्वा एको चरे खगविसाणकप्पो । तेनाह सो पञ्चेक-
सम्बुद्धो –

“कामा हि चित्रा मधुरा मनोरमा,
विरूपरूपेन मथेन्ति चित्तं ।

२० आदीनवं कामगुणेसु दिस्वा,
एको चरे खगविसाणकप्पो” ति ॥

१७. इंती च गण्डो च उपद्ववो च,
रोगो च सल्लं च भयं च मेतं ।
एतं भयं कामगुणेसु दिस्वा,
२५ एको चरे खगविसाणकप्पो ॥

इंती च गण्डो च उपद्ववो च रोगो च सल्लं च भयं च मेतं ति ।
बुतं हेतं भगवता – “भयं ति, भिक्खवे, कामानमेतं अधिवचनं । दुखं
ति, भिक्खवे, कामानमेतं अधिवचनं । रोगो ति, भिक्खवे, कामानमेतं

१. कम्मकरणा – स्याऽ । २. वत्तेहि – म० ।

अधिवचनं । गण्डो ति, भिक्खवे, कामानमेतं अधिवचनं । सल्लं^१ ति, भिक्खवे, कामानमेतं अधिवचनं । सङ्गो^२ ति, भिक्खवे, कामानमेतं अधिवचनं । पङ्को ति, भिक्खवे, कामानमेतं अधिवचनं । गव्भो ति, भिक्खवे, कामानमेतं अधिवचनं । कस्मा^३ च, भिक्खवे, भयं ति कामान-मेतं अधिवचनं ? यस्मा च कामरागरत्तायं, भिक्खवे, छन्दरागविनि-वद्धो^४ दिटुघम्मिका पि भया न परिमुच्चति, सम्परायिका पि भया न परिमुच्चति, तस्मा भयं ति कामानमेतं अधिवचनं । कस्मा च, भिक्खवे, दुक्खं ति ... रोगो ति ... गण्डो ति ... सल्लं ति ... सङ्गो ति ... पङ्को ति ... गव्भो ति कामानमेतं अधिवचनं ? यस्मा च कामरागरत्तायं, भिक्खवे, छन्दरागविनिवद्धो दिटुघम्मिका पि गव्भा न परिमुच्चति, तस्मा गव्भो ति कामानमेतं अधिवचनं” ति ।

भयं दुक्खं च रोगो च, गण्डो^५ सल्लं च सङ्गो च^६ ।

पङ्को^७ गव्भो च उभयं, एते कामा पवुच्चन्ति ॥

यत्थ सत्तो पुथुज्जनो ॥

१०

१५

ओतिष्णो सातरूपेन, पुन^८ गव्भाय गच्छति^९ ।

यतो^{१०} च भिक्खु आतापी, सम्पजञ्जं न रिच्चति^{११} ॥

सो इमं पलिपथं दुग्गं, अतिकक्म्म तथाविधो^{१२} ।

पजं जातिजरूपेतं, फन्दमानं अवेक्खती ति ॥

ईती च गण्डो च उपद्वो च रोगो च सल्लं च भयं^{१३}
च मेतं ।

एतं भयं कामगुणेसु दिस्वा ति । एतं भयं कामगुणेसु दिस्वा
पस्सित्वा तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा ति – एतं
भयं कामगुणेसु दिस्वा एको चरे खग्गविसाणकप्पो । तेनाह सो
पच्चेकसम्बुद्धो –

B. 286

२५

१. लग्नं – स्याऽ । २. सत्तो – स्याऽ ; एवमुपरि पि । ३. यस्मा – स्याऽ । ४.
छन्दरागविनिवद्धो – स्याऽ । ५. भयं च – स्याऽ । ६-६. स्याऽ पोत्वके नतिय । ७-७. सत्तोपङ्को
च द्रुभयं – स्याऽ । ८-८. गव्भाय च निमच्छति – स्याऽ । ९-९. यतो च भिक्खवे भिक्खु
ज्ञानञ्च न रिच्चति – स्याऽ । १०. तथाविधं – स्याऽ ।

“इती च गण्डो च उपद्रवो च,
रोगो च सल्लं च भयं च मेरं ।
एतं भयं कामगुणेसु दिस्वा,
एको चरे खगविसाणकप्पो” ति ॥

६ १८. सीतं च उण्हं च खुदं पिपासं,
वातातपे डंससरीसपे' च ।
सब्बानिपेतानि अभिसम्भवित्वा,
एको चरे खगविसाणकप्पो ॥

सीतं च उण्हं च खुदं पिपासं ति । सीतं ति । द्वीहि कारणेहि
१० सीतं होति – अब्बन्तरधातुप्पकोपवसेन' वा सीतं होति बहिद्वा उतुवसेन
वा सीतं होति । उण्हं ति । द्वीहि कारणेहि उण्हं होति – अब्बन्तर-
धातुप्पकोपवसेन वा उण्हं होति बहिद्वा उतुवसेन वा उण्हं होति । खुदा'
वुच्चति छातको । पिपासा वुच्चति उदकपिपासा' ति – सीतं च उण्हं
च खुदं पिपासं ।

१५ वातातपे डंससरीसपे चा ति । वाता ति । पुरत्यिमा वाता
पञ्चमा वाता उत्तरा वाता दक्षिणा वाता सरजा वाता अरजा वाता
सीता वाता उण्हा वाता परित्ता वाता अधिमत्ता वाता वेरम्भवाता
पक्खवाता' सुपण्णवाता तालपण्णवाता विधूपनवाता । आतपो वुच्चति
सूरियसन्तापो । डंसा वुच्चन्ति पिङ्गलमक्खिका । सरीसपा वुच्चन्ति
२० अही ति – वातातपे डंससरीसपे च ।

सब्बानिपेतानि अभिसम्भवित्वा ति । अभिभवित्वा अज्जो-
त्यरित्वा परियादियित्वा मद्वित्वा ति – सब्बानिपेतानि अभिसम्भवित्वा
एको चरे खगविसाणकप्पो । तेनाह सो पच्चेकसम्बुद्धो –

B. 267

२५ “सीतं च उण्हं च खुदं पिपासं,
वातातपे डंससरीसपे च ।
सब्बानिपेतानि अभिसम्भवित्वा,
एको चरे खगविसाणकप्पो” ति ॥

१. डंससिरिसपे – स्थां । २. अब्बन्तरधातुप्पकोप – स्थां । ३. खुदा – स्थां ।
४. उदकम्पी – स्थां । ५. स्थां पोत्यके नत्यि ।

१९. नागो व यूथानि विवज्जयित्वा,
सञ्जातसन्धो पदुमी उल्लारो ।
यथाभिरन्तं विहरे अरञ्जे,
एको चरे खगविसाणकण्ठो ॥

नागो व यूथानि विवज्जयित्वा ति । नागो वुच्चति हृत्य- ५
नागो । पञ्चेकसम्बुद्धो पि नागो । किकारणा पञ्चेकसम्बुद्धो नागो ?
आगुं न करोती ति नागो; न गच्छती ति नागो; न आगच्छती ति
नागो । कथं सो पञ्चेकसम्बुद्धो आगुं न करोती ति नागो ? आगु
वुच्चति पापका अकुसला धम्मा संकिलेसिका पोनोभविका' सदरा
दुक्खविपाका आयति जातिजरामरणिया ।

10

आगुं न करोति किञ्चित् लोके,
सब्बसंयोगे विसज्ज वन्धनानि ।
सन्बत्थ न सज्जति विमुत्तो',
नागो तादि पवुच्चते तथता ॥

एवं सो पञ्चेकसम्बुद्धो आगुं न करोती ति नागो ।

15

कथं सो पञ्चेकसम्बुद्धो न गच्छती ति नागो ? सो पञ्चेक-
सम्बुद्धो न छन्दागर्ति गच्छति, न दोसागर्ति गच्छति, न मोहागर्ति गच्छति,
न भयागर्ति गच्छति, न रागवसेन गच्छति, न दोसवसेन गच्छति, न
मोहवसेन गच्छति, न मानवसेन गच्छति, न दिट्ठिवसेन गच्छति, न
उद्धच्चवसेन गच्छति, न विचिकिच्छावसेन गच्छति, न अनुसयवसेन 20
गच्छति, न वग्गेहि कप्पेहि' यायति नीयति' वुङ्हति संहरीयति । एवं सो
पञ्चेकसम्बुद्धो न गच्छती ति नागो ।

कथं सो पञ्चेकसम्बुद्धो न आगच्छती ति नागो ? सोतापत्ति-
मग्गेन ये किलेसा पहीना ते किलेसे न पुनेति न पञ्चेति न पञ्चागच्छति,
सकदागाभिमग्गेन ... पे० ... अनागाभिमग्गेन ... पे० ... अरहत्तमग्गेन 25
ये किलेसा पहीना ते किलेसे न पुनेति न पञ्चेति न पञ्चागच्छति । एवं
सो पञ्चेकसम्बुद्धो न आगच्छती ति नागो ।

B. 268

१. पोनोभविका - स्या० । २. विष्मुत्तो - स्या० । ३. धम्मेहि - स्या० । ४.
नियति - स्या० ।

नागो व यूथानि विवज्जयित्वा ति । यथा सो हृत्यनागो यूथानि विवज्जेत्वा परिवज्जेत्वा अभिनिवज्जेत्वा एको व अरञ्जवनमज्जोगाहेत्वा चरति विहरति इरियति वत्तेति पालेति यपेति यापेति, पञ्चेकसम्बुद्धो पि गणं विवज्जेत्वा^१ परिवज्जेत्वा अभिवज्जेत्वा एको^२ अरञ्जवन-
 ५ पत्थानि पन्तानि सेनासनानि पटिसेवति अप्पसद्वानि अप्पनिर्घोसानि विजनवातानि मनुस्सराहस्सेष्यकानि पटिसल्लानसारुप्पानि । सो एको गच्छति एको तिद्विति एको निसीदति एको सेष्यं कप्पेति एको गामं पिण्डाय पविसति एको पटिक्कमति एको रहो निसीदति एको चङ्कमं अधिद्वाति एको चरति विहरति इरियति वत्तेति पालेति यपेति यापेति
 10 ति – नागो व यूथानि विवज्जयित्वा ।

सञ्जातखन्धो पदुमी उळारो ति । यथा सो हृत्यनागो सञ्जात-
 खन्धो^३ सत्तरतनो वा होति अद्वरतनो वा, पञ्चेकसम्बुद्धो पि सञ्जात-
 खन्धो असेक्खेन सीलक्खन्धेन असेक्खेन समाधिक्खन्धेन असेक्खेन
 पञ्जाक्खन्धेन असेक्खेन विमुत्तिक्खन्धेन असेक्खेन विमुत्तिब्राणदस्सन-
 15 खन्धेन । यथा सो हृत्यनागो पदुमी, पञ्चेकसम्बुद्धो पि सत्तहि बोज्जञ्ज-
 पुष्फेहि पदुमी, सतिसम्बोज्जञ्जपुष्फेन धम्मविचयसम्बोज्जञ्जपुष्फेन
 वीरियसम्बोज्जञ्जपुष्फेन पीतिसम्बोज्जञ्जपुष्फेन पस्सद्विसम्बोज्जञ्ज-
 पुष्फेन समाधिसम्बोज्जञ्जपुष्फेन उपेक्खासम्बोज्जञ्जपुष्फेन । यथा सो
 20 हृत्यनागो उळारो थामेन बलेन जवेन सूरेन, पञ्चेकसम्बुद्धो पि उळारो
 सीलेन समाधिना पञ्जाय विमुत्तिया विमुत्तिब्राणदस्सनेना ति –
 सञ्जातखन्धो पदुमी उळारो ।

B. 200

यथाभिरन्तं विहरे अरञ्जे ति । यथा सो हृत्यनागो यथा-
 भिरन्तं अरञ्जे विहरति, पञ्चेकसम्बुद्धो पि यथाभिरन्तं अरञ्जे विह-
 25 रति । पठमेन पि ज्ञानेन यथाभिरन्तं अरञ्जे विहरति, दुतियेन पि
 ज्ञानेन ... ततियेन पि ज्ञानेन ... चतुर्थेन पि ज्ञानेन यथाभिरन्तं अरञ्जे
 विहरति; मेत्ताय पि चेतोविमुत्तिया यथाभिरन्तं अरञ्जे विहरति,
 करुणाय पि चेतोविमुत्तिया ... मुदिताय पि चेतोविमुत्तिया ... उपेक्खाय
 पि चेतोविमुत्तिया यथाभिरन्तं अरञ्जे विहरति; आकासानञ्चायतन-

१. वज्जेत्वा – स्याऽ । २. एको चरे खगविसाणकप्यो – स्याऽ । ३. सञ्जात-
 खन्धो – स्याऽ ।

समापत्तिया पि यथाभिरन्तं अरञ्जे विहरति, विज्ञाणञ्चायतनसमापत्तिया पि ... आकिञ्चञ्चञ्चायतनसमापत्तिया पि ... नेव सञ्चानासञ्चायतनसमापत्तिया पि ... निरोधसमापत्तिया पि ... फलसमापत्तिया पि यथाभिरन्तं अरञ्जे विहरती ति – यथाभिरन्तं विहरे अरञ्जे एको चरे खगविसाणकप्पो । तेनाह सो पञ्चेकसम्बुद्धो –

“नागो व यूथानि विवज्जयित्वा,
सञ्चातखन्धो पदुमी उछारो ।
यथाभिरन्तं विहरे अरञ्जे,
एको चरे खगविसाणकप्पो” ति ॥

२०. अद्वानतं सङ्घणिकारतस्स
यं फस्ये^१ सामयिकं विमुत्तिं ।
आदिच्छबन्धुस्स वचो निसम्म,
एको चरे खगविसाणकप्पो ॥

अद्वानतं सङ्घणिकारतस्स यं फस्ये सामयिकं विमुत्तिं ति ।
वुत्तं हेतं भगवता – “यावतानन्द, भिक्खु सङ्घणिकारामो सङ्घणिकरतो १५
सङ्घणिकारामतं अनुयुत्तो, गणारामो गणरतो गणसम्मुदितो गणारामतं
अनुयुत्तो, यं तं नेकखम्मसुखं पविवेकसुखं उपसमसुखं सम्बोधिसुखं, तस्स
सुखस्स निकामलाभी भविस्सति अकिञ्चलाभी अकसिरलाभी ति – नेतं
ठानं विज्जति । यो च खो सो, आनन्द, भिक्खु एको गणस्मा वूपकट्टो
विहरति, तस्सेतं भिक्खुनो पाटिकह्वं । यं तं नेकखम्मसुखं पविवेकसुखं २०
उपसमसुखं सम्बोधिसुखं, तस्स सुखस्स निकामलाभी भविस्सति अकिञ्च-
लाभी अकसिरलाभी ति – ठानमेतं विज्जति । यावतानन्द, भिक्खु
सङ्घणिकारामो सङ्घणिकरतो सङ्घणिकारामतं अनुयुत्तो, गणारामो
गणरतो गणसम्मुदितो गणारामतं अनुयुत्तो, सामायिकं वा कन्तं^२ चेतो-
विमुत्तिं उपसम्पज्ज विहरिस्सति, असामायिकं वा अकुप्पं ति – नेतं ठानं
विज्जति । यो च खो सो, आनन्द, भिक्खु एको गणस्मा वूपकट्टो विह-
रति, तस्सेतं भिक्खुनो पाटिकह्वं सामायिकं वा कन्तं चेतोविमुत्तिं उप-
२५

B. 270

१. फुस्ये – स्याऽ । २. सामयिकं – स्याऽ । ३. स्याऽ पोत्यके नत्य ।

सम्पज्ज विहरिस्ति, असामायिकं वा अकुप्णं ति, ठानमेतं विज्जती”
ति – अट्टानतं सङ्गणिकारतस्स यं फस्ये सामयिकं विमुर्ति ।

आदिच्चवबन्धुस्स वचो निसम्मा ति । आदिच्चो वुच्चति
सूरियो । सो गोतमो गोत्तेन । पच्चेकसम्बुद्धो पि गोतमो गोत्तेन ।
५ सो पच्चेकसम्बुद्धो सूरियस्स गोत्तमातको गोत्तबन्धु, तस्मा पच्चेक-
सम्बुद्धो आदिच्चवबन्धु । आदिच्चवबन्धुस्स वचो निसम्मा ति ।
आदिच्चवबन्धुस्स वचनं व्यप्पथं देसनं अनुसासनं अनुसिद्धुं सुत्वा
सुणित्वा उग्गहेत्वा उपधारंयित्वा उपलक्खयित्वा ति – आदिच्च-
बन्धुस्स वचो निसम्म एको चरे खगविसाणकप्पो । तेनाह सो
१० पच्चेकसम्बुद्धो –

“अट्टानतं सङ्गणिकारतस्स,
यं फस्ये सामयिकं विमुर्ति ।
आदिच्चवबन्धुस्स वचो निसम्म,
एको चरे खगविसाणकप्पो” ति ॥

दुतियो वग्मो ।

ततियो वग्मो

१५ २१. दिट्टीविसूकानि उपातिवत्तो,
पत्तो नियामं पटिलद्धमग्मो ।
उप्पन्नब्राणोम्हि अनञ्जनेय्यो,
एको चरे खगविसाणकप्पो ॥

दिट्टीविसूकानि उपातिवत्तो ति । दिट्टीविसूकानि वुच्चन्ति
२० वीसति वत्थुका सक्कायदिट्टी । इध अस्सुतवा पुथुज्जनो अरियानं अद-
स्सावी अरियधम्मस्स अकोविदो अरियधम्मे अविनीतो सप्तुरिसानं
अदस्सावी सप्तुरिसधम्मस्स अकोविदो सप्तुरिसधम्मे अविनीतो रूपं
अत्ततो समनुपस्सति रूपवन्तं वा अत्तानं अत्तनि वा रूपं रूपस्मि वा
अत्तानं, वेदनं ... सञ्चं ... सङ्घारे ... विज्ञाणं अत्ततो समनुपस्सति
२५ विज्ञाणवन्तं वा अत्तानं अत्तनि वा विज्ञाणं विज्ञाणस्मि वा अत्तानं ।
या एवरूपा दिट्टि दिट्टिगतं दिट्टिगहनं दिट्टिकन्तारो दिट्टिविसूकायिकं
दिट्टिविष्फन्दितं दिट्टिसंयोजनं गाहो पटिग्गाहो अभिनिवेसो परामासो

कुम्मग्गो मिच्छापथो मिच्छतं तित्यायतनं विपरियासग्गाहो^१ विपरीत-
ग्गाहो विपल्लासग्गाहो मिच्छाग्गाहो, अयाथावकस्मि याथावकं ति गाहो,
यावता द्वासट्टि दिट्टिगतानि – इमानि दिट्टिविसूकानि । दिट्टीविसूकानि^२
उपातिवत्तो ति । दिट्टिविसूकानि उपातिवत्तो अतिवकन्तो समतिवकन्तो
वीतिवत्तो ति – दिट्टीविसूकानि उपातिवत्तो ।

पत्तो नियामं पटिलद्वमग्गो ति । नियामा वुच्चन्ति चत्तारो
मग्गा; अरियो अटुङ्गिको मग्गो, सेव्यथिदं – सम्मादिट्टि सम्मासङ्क्षिप्पो
सम्मावाचा सम्माकम्मन्तो सम्माआजीबो सम्मावायामो सम्मासति
सम्मासमाधि । चतूहि अरियमग्गोहि समन्नागतो नियामं पत्तो सम्पत्तो
अधिगतो फस्सितो सच्छिकतो ति – पत्तो नियामं । पटिलद्वमग्गो ति ।
१० लद्वमग्गो पटिलद्वमग्गो अधिगतमग्गो फस्सितमग्गो सच्छिकतमग्गो
ति – पत्तो नियामं पटिलद्वमग्गो ।

उप्पन्नाणोम्हि अनञ्जनेय्यो ति । तस्स पञ्चेकसम्बुद्धस्स ब्राणं
उप्पन्नं समुप्पन्नं निब्बतं अभिनिब्बतं पातुभूतं । “सब्बे सह्वारा अनिच्चा”
ति ब्राणं उप्पन्नं समुप्पन्नं निब्बतं अभिनिब्बतं पातुभूतं, “सब्बे सह्वारा
दुक्खा” ति ... “सब्बे धम्मा अनत्ता” ति ... “यं किञ्च समुदयधम्मं सब्बं
तं निरोधधम्मं” ति ब्राणं उप्पन्नं समुप्पन्नं निब्बतं अभिनिब्बतं पातुभूतं
ति – उप्पन्नाणोम्हि । अनञ्जनेय्यो ति । सो पञ्चेकसम्बुद्धो न
परनेय्यो न परप्पत्तियो^३ न परप्पच्चयो^४ न परपटिबद्धगू, यथाभूतं
जानाति पस्सति असमूल्हो सम्पजानो पटिस्सतो । “सब्बे सह्वारा
अनिच्चा” ति न परनेय्यो न परप्पत्तियो न परप्पच्चयो न परपटि-
बद्धगू, यथाभूतं जानाति पस्सति असमूल्हो सम्पजानो पटिस्सतो ।
“सब्बे सह्वारा दुक्खा” ति ... “सब्बे धम्मा अनत्ता” ति
... पे० ... “यं किञ्च समुदयधम्मं सब्बं तं निरोधधम्मं” ति न
परनेय्यो न परप्पत्तियो न परप्पच्चयो न परपटिबद्धगू, यथाभूतं
जानाति पस्सति असमूल्हो सम्पजानो पटिस्सतो ति – उप्पन्न-
ब्राणोम्हि अनञ्जनेय्यो एको चरे खगविसाणकप्पो । तेनाह सो
पञ्चेकसम्बुद्धो –

१. विपरियेसग्गाहो – स्या० । २. स्या० पोत्यके नत्यि । ३-४. परप्पत्तियो न पर-
पञ्चयो – स्या० ।

“दिद्वीविसूकानि उपातिवत्तो,
पत्तो नियामं पटिलद्वमग्मो ।
उप्पन्नब्राणोम्हि अनञ्जनेय्यो,
एको चरे खगविसाणकण्ठो” ति ॥

- ५ २२. निल्लोलुपो निकुहो निष्पिपासो,
निम्मक्षो निद्वन्तकसावमोहो ।
निराससो’ सब्बलोके भवित्वा,
एको चरे खगविसाणकण्ठो ॥

निल्लोलुपो निकुहो निष्पिपासो ति । लोलुप्णं वुच्चति तण्हा ।
१० यो रागो सारागो ... पे० ... अभिज्ञा लोभो अकुसलमूलं । सा
लोलुप्णा तण्हा तस्स पच्चेकसम्बुद्धस्स पहीना उच्छ्वन्नमूला ताला-
वत्थुकता अनभावंकता॑ आयर्ति अनुष्पादधम्मा । तस्मा पच्चेकसम्बुद्धो
निल्लोलुपो ।

निकुहो ति । तीणि कुहनवत्थूनि – पच्चयपटिसेवनसह्यातं
१५ कुहनवत्थु, इरियापथसह्यातं कुहनवत्थु, सामन्तजप्पनसह्यातं कुहनवत्थु ।

कतमं पच्चयपटिसेवनसह्यातं कुहनवत्थु ? इधं गहपतिका
भिक्खुं निमन्तेन्ति चीवरपिण्डपातसेनासनगिलानपच्चयभेसज्ज-
परिक्खारेहि । सो पापिच्छो इच्छापकतो अत्यिको चीवरपिण्डपात-
सेनासनगिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खारानं भिय्योकम्यतं उपादाय
२० चीवरं पच्चक्खाति पिण्डपातं पच्चक्खाति सेनासनं पच्चक्खाति
गिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खारं पच्चक्खाति । सो एवमाह – “कि
समणस्स महग्घेन चीवरेन ! एतं सारुप्णं यं समणो सुसाना वा
सङ्कारकूटा वा पापणिका वा नन्तकानि उच्चिनित्वा सह्याटिक॑
करित्वा॑ धारेय्य । कि समणस्स महग्घेन पिण्डपातेन ! एतं
२५ सारुप्णं यं समणो उच्छाचरियाय पिण्डयालोपेन जीविकं कण्पेय्य । कि
समणस्स महग्घेन सेनासनेन ! एतं सारुप्णं यं समणो रुखमूलिको वा
अस्स सोसानिको॑ वा॑ अब्भोकासिको वा । कि समणस्स महग्घेन

गिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खारेन ! एतं सारुणं यं समणो पूतिमुत्तेन वा हरितकीखण्डेन^१ वा ओसधं^२ करेय्या” ति । तदुपादाय लूखं चीवरं धारेति लूखं पिण्डपातं परिभुञ्जति^३ लूखं सेनासनं पटिसेवति लूखं गिलानपच्चय-भेसज्जपरिक्खारं पटिसेवति । तमेन गहपतिका एवं जानन्ति – “अयं समणो अप्पिच्छो सन्तुद्वो पविवित्तो असंसद्वो आरढवीरियो धुतवादो”^४ ति । भिय्यो^५ भिय्यो निमन्तेन्ति चीवरपिण्डपातसेनासनगिलानपच्चय-भेसज्जपरिक्खारेहि । सो एवमाह – “तिण्णं सम्मुखीभावा सद्वो कुल-पुत्तो वहुं पुञ्चं पसवति । सद्वाय सम्मुखीभावा सद्वो कुलपुत्तो वहुं पुञ्चं पसवति, देय्यथम्मस्स सम्मुखीभावा सद्वो कुलपुत्तो वहुं पुञ्चं पसवति, दक्षिणेय्यानं सम्मुखीभावा सद्वो कुलपुत्तो वहुं पुञ्चं पसवति । तुम्हाक-ञ्चेवायं सद्वा अत्थि, देय्यथम्मो च संविज्जति, अहं च पटिगाहको । सचेहं^६ न पटिगहेस्सामि, एवं तुम्हे पुञ्जेन परिवाहिरा भविस्सथ । न मथं इमिना अत्थो । अपि च, तुम्हाकंयेव “अनुकम्पाय पटिगण्हामी” ति । तदुपादाय वहुं पि चीवरं पटिगण्हाति, वहुं पि पिण्डपातं पटिगण्हाति, वहुं पि सेनासनं पटिगण्हाति, वहुं पि गिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खारं पटिगण्हाति । या एवरूपा भाकुटिका भाकुटियं कुहना कुहायना कुहितत्तं – इदं^७ पच्चयपटिसेवनसङ्घातं कुहनवत्थु ।

कतमं इरियापथसङ्घातं कुहनवत्थु ? इधेकच्चो पापिच्छो इच्छापकतो सम्भावनाधिष्पायो, “एवं मं जनो सम्भावेस्सती” ति, गमनं सण्ठपेति ठानं सण्ठपेति निसज्जं^८ सण्ठपेति सयनं^९ सण्ठपेति, पणि-धाय गच्छति पणिधाय तिटुति पणिधाय निसीदति पणिधाय सेय्यं कप्पेति, समाहितो विय गच्छति समाहितो विय तिटुति समाहितो विय निसीदति समाहितो विय सेय्यं कप्पेति, आपाथकज्ञायी व होति । या एवरूपा इरियापथस्स आठपना ठपना सण्ठपना भाकुटिका भाकुटियं कुहना कुहायना कुहितत्तं^{१०} – इदं इरियापथसङ्घातं कुहनवत्थु ।

कतमं सामन्तजप्पनसङ्घातं कुहनवत्थु ? इधेकच्चो पापिच्छो इच्छापकतो सम्भावनाधिष्पायो, “एवं मं जनो सम्भावेस्सती” ति,

१-१. हरिटकीखण्डेन वा ओसधं – स्या० । २. भुञ्जति – स्या० । ३. स्या० पोत्थके नत्थि । ४. सचाहं – स्या० । ५. तुम्हाकञ्चेव – स्या० । ६. इदं वुच्चति – स्या० । ७. निसज्जं – स्या० । ८. सेय्यं – स्या० । ९. कुहायितत्तं – स्या० ।

अरियधम्मे सन्निस्तवाचं भासति । “यो एवरूपं चीवरं धारेति सो समणो महेसक्खो” ति भणति; यो एवरूपं पत्तं धारेति ... लोहथालं धारेति ... धम्मकरकं धारेति ... परिस्सावनं धारेति ... कुञ्ज्चकं धारेति ... उपाहनं धारेति ... कायबन्धनं धारेति ... आयोगं धारेति सो

६ समणो महेसक्खो ति भणति; “यस्स एवरूपा उपज्ञायो सो समणो महेसक्खो” ति भणति; यस्स एवरूपो आचरियो ... एवरूपा^१ समानु-पज्ञायका ... समानाचरियका ... मित्ता ... सन्दिट्ठा ... सम्भत्ता ... सहाया सो समणो महेसक्खो ति भणति; यो एवरूपे विहारे वसति* ... अद्वयोगे वसति ... पासादे^२ वसति^३ ... हम्मिये वसति ... गुहायं वसति ...

१० लेणे^४ वसति^५ ... कुटिये^६ वसति ... कूटागारे वसति ... अद्वे वसति ... माळे वसति ... उद्धण्डे वसति ... उपट्टानसालायं वसति ... मण्डपे वसति ... रुक्खमूले वसति सो समणो महेसक्खो ति भणति ।

अथ वा, कोरजिककोरजिको भाकुटिकभाकुटिको कुहककुहो^७ लपकलपको मुखसम्भाविको^८ “अयं समणो इमासं एवरूपानं सन्तानं विहारसमापत्तीनं लाभी” ति तादिसं गम्भीरं गूढ़हं निपुणं पटिच्छन्नं लोकुत्तरं सुञ्च्रतापटिसञ्चुतं कथं कथेति । या एवरूपा भाकुटिका भाकुटियं कुहना कुहायना कुहिततं, इदं सामन्तजप्पनसञ्चातं कुहनवत्थु । तस्स पञ्चेकसम्बुद्धस्स इमानि तीणि कुहनवत्थूनि पहीनानि समु-च्छन्नानि वूपसन्तानि पटिष्पस्सद्वानि अभव्युप्पत्तिकानि बाणग्निना

२० दद्वानि । तस्मा सो पञ्चेकसम्बुद्धो निकुहो ।

निष्पिपासो ति । पिपासा वुच्चति तण्हा । यो रागो सारागो ... पे० ... अभिज्ञा लोभो अकुसलमूलं । सा पिपासा तण्हा तस्स पञ्चेक-सम्बुद्धस्स पहीना उच्छिन्नमूला तालावत्थुकता अनभावंकता आयर्ति अनुप्पादधम्मा । तस्मा^९ पञ्चेकसम्बुद्धो निष्पिपासो ति – निल्लोलुपो

२५ निकुहो निष्पिपासो ।

निम्मक्खो निद्वन्तकसावमोहो ति । मक्खो^{१०} ति । यो मक्खो मक्खायना मक्खायिततं निट्ठुरियं निट्ठुरियकम्मं । कसावो ति । रागो

१. धम्मकरणं – म० । २. आयोगबन्धनं – स्या० । ३. स्या० पोत्थके नत्ति ।

*. ‘सो समणो महेसक्खो ति भणति यो एवरूपे’ ति स्या० पोत्थके अधिको पाठी दिसति । ४-५. स्या० पोत्थके नत्ति । ५. कुटिया – स्या० । ६-६. कुहकुहो लपलपो मुखसम्भावितो – स्या० । ७. तस्मा सो – स्या० । ८. मक्खा – स्या० ।

कसावो, दोसो कसावो, मोहो कसावो, कोधो ... उपनाहो ... मक्खो ... पलासो ... पे० ... सब्बाकुसलभिसह्नारा कसावा। मोहो ति। दुक्खे अञ्जाणं, दुक्खसमुदये अञ्जाणं, दुक्खनिरोधे अञ्जाणं, दुक्खनिरोध-गमिनिया पटिपदाय अञ्जाणं, पुब्बन्ते अञ्जाणं, अपरन्ते अञ्जाणं, पुब्बन्तापरन्ते अञ्जाणं, इदप्पच्चयतापटिच्चसमुप्पन्नेसु धम्मेसु अञ्जाणं। ५ यं एवरूपं अञ्जाणं अदस्सनं अनभिसमयो अननुबोधो^१ अपटिवेधो असं-गाहना अपरियोगाहना असमपेक्खना अपच्चवेक्खणा^२ अपच्चक्खकम्मं दुम्मेज्जं वाल्यं असम्पजञ्जं मोहो पमोहो^३ सम्मोहो अविज्ञा^४ अविज्ञोधो अविज्ञायोगो अविज्ञानुसयो अविज्ञापरियुद्गुनं अविज्ञालङ्गी^५ मोहो अकुसलमूलं। तस्स पच्चेकसम्बुद्धस्स मक्खो च कसावो च मोहो १० च वन्ता संवन्ता^६ निद्वन्ता पहीना समुच्छन्ना वूपसन्ता पटिप्पस्सद्वा अभव्युप्तिका ब्राणगिना दड्डा ति। तस्मा^७ सो पच्चेकसम्बुद्धो निम्मक्खो निद्वन्तकसावमोहो।

निराससो सब्बलोके भवित्वा ति। आसा वुच्चति तण्हा। यो रागो सारागो ... पे० ... अभिज्ञा लोभो अकुसलमूलं। सब्बलोके १५ ति। सब्बअपायलोके सब्बमनुस्सलोके सब्बदेवलोके सब्बखन्धलोके सब्बधातुलोके सब्बआयतनलोके। निराससो सब्बलोके भवित्वा ति। सब्बलोके निराससो भवित्वा नित्तण्हो भवित्वा निप्पिपासो भवित्वा ति – निराससो सब्बलोके भवित्वा एको चरे खगविसाणकप्पो। तेनाह २० सो पच्चेकसम्बुद्धो –

“निल्लोलुपो निकुहो निप्पिपासो,
निम्मक्खो निद्वन्तकसावमोहो।
निराससो सब्बलोके भवित्वा,
एको चरे खगविसाणकप्पो” ति ॥

२३. पापं सहायं परिवज्जयेथ,
अनत्थदस्सं विसमे निविदुं ।
सयं न सेवे पसुतं पमतं,
एको चरे खगविसाणकप्पो ॥

१. अननुरोधो असम्बोधो – स्या० । २. अपच्चवेक्खना – स्या० । ३. स्या० पोत्थके नत्थि । ४. अविज्ञालङ्गी अविज्ञालङ्गी – स्या० । ५. स्या० पोत्थके नत्थि । ६. म० पोत्थके नत्थि ।

B. 276

पापं सहायं परिवज्जयेथा ति । पापसहायो वुच्चति यो सो सहायो दसवत्थुकाय मिच्छादिट्या समन्नागतो – नत्थि दिन्नं, नत्थि यिद्दुं, नत्थि हुतं, नत्थि सुकतदुक्कटानं कम्मानं फलं विपाको, नत्थि अयं लोको, नत्थि परो लोको, नत्थि माता, नत्थि पिता, नत्थि सत्ता ५ ओपपातिका, नत्थि लोके समणब्राह्मणा सम्मगता सम्मापटिपन्ना ये इमं च लोकं परं च लोकं सयं अभिज्ञा सच्छिकत्वा पवेदेन्ती ति । अयं पापसहायो । पापं सहायं परिवज्जयेथा ति । पापं सहायं वज्जेष्यं परिवज्जेष्या ति – पापं सहायं परिवज्जयेथ ।

अनत्थदस्ति विसमे निविद्दुं ति । अनत्थदस्ती वुच्चति यो सो

- १० सहायो दसवत्थुकाय मिच्छादिट्या समन्नागतो – नत्थि दिन्नं, नत्थि यिद्दुं ... पे० ... ये इमं च लोकं परं च लोकं सयं अभिज्ञा सच्छिकत्वा पवेदेन्ती ति । विसमे निविद्दुं ति । विसमे कायकम्मे निविद्दुं, विसमे वचीकम्मे निविद्दुं, विसमे मनोकम्मे निविद्दुं, विसमे पाणातिपाते निविद्दुं, विसमे अदिन्नादाने निविद्दुं, विसमे कामेसुमिच्छाचारे निविद्दुं,
- १५ विसमे मुसाबादे निविद्दुं, विसमाय पिसुणाय वाचाय निविद्दुं, विसमाय फरसाय वाचाय निविद्दुं, विसमे सम्फप्पलापे निविद्दुं, विसमाय अभिज्ञाय निविद्दुं, विसमे व्यापादे निविद्दुं, विसमाय मिच्छादिट्या निविद्दुं, विसमेसु सङ्खारेसु निविद्दुं विसमेसु पञ्चसु कामगुणेसु निविद्दुं, विसमेसु^१ पञ्चसु नीवरणेसु निविद्दुं विनिविद्दुं^२ सत्तं अल्लीनं उपगतं
- २० अज्ञोसितं अधिमृतं ति – अनत्थदस्ति विसमे निविद्दुं ।

- २५ सयं न सेवे पसुतं पमत्तं ति । पसुतं ति । यो पि कामे एसति गवेसति परियेसति तच्चरितो तब्बहुलो तग्गरुको तन्निन्नो तप्पोणो तप्पब्भारो तदधिमृतो तदधिपतेष्यो, सो पि कामप्पसुतो । यो पि तण्हावसेन रूपे परियेसति, सदे ... गन्धे ... रसे ... फोटुब्बे परियेसति तच्चरितो तब्बहुलो तग्गरुको तन्निन्नो तप्पोणो तप्पब्भारो तदधिमृतो तदधिपतेष्यो, सो पि कामप्पसुतो । यो पि तण्हावसेन रूपे परिभुव्जति, सदे ... गन्धे ...

१. परिवज्जयेथ विवज्जेष्य – स्या० । २-२. स्या० पोत्यके नत्थि । ३. तदाधिपतेष्यो – स्या० ।

रसे ... फोटुब्बे परिभुञ्जति तच्चरितो तब्बहुलो तग्गरुको तन्निन्नो
तप्पोणो तप्पब्मारो तदधिमुत्तो तदधिपतेय्यो, सो पि कामप्पसुतो ।
यथा कलहकारको कलहप्पसुतो, कम्मकारको कम्मप्पसुतो, गोचरे चरन्तो
गोचरप्पसुतो, ज्ञायी ज्ञानप्पसुतो; एवमेव यो कामे एसति गवेसति
परियेसति तच्चरितो तब्बहुलो तग्गरुको तन्निन्नो तप्पोणो तप्पब्मारो
तदधिमुत्तो तदधिपतेय्यो, सो पि कामप्पसुतो । यो पि तण्हावसेन रूपे
परियेसति ... पे० ... यो पि तण्हावसेन रूपे पटिलभति ... पे० ... यो
पि तण्हावसेन रूपे परिभुञ्जति, सद्वे ... गन्धे ... रसे ... फोटुब्बे परि-
भुञ्जति तच्चरितो तब्बहुलो तग्गरुको तन्निन्नो तप्पोणो तप्पब्मारो
तदधिमुत्तो तदधिपतेय्यो, सो पि कामप्पसुतो । पमत्तं ति । पमादो
वत्तब्बो कायदुच्चरिते वा वचीदुच्चरिते वा मनोदुच्चरिते वा पञ्चसु
कामगुणेसु वा चित्तस्स वोसग्गो^१ वोसग्गानुप्पदानं कुसलानं धम्मानं
भावनाय असक्कच्चकिरियता असातच्चकिरियता अनट्रितकिरियता
ओलीनवुत्तिता निक्खितच्छन्दता निक्खितधुरता अनासेवना अभावना
अबहुलीकम्मं अनधिट्टानं अननुयोगो, यो एवरूपो पमादो पमज्जना
पमज्जितत्तं – अयं वुच्चति पमादो ।

सयं न सेवे पसुतं पमत्तं ति । पसुतं^२ न सेवेय्य पमत्तं च सयं न
सेवेय्य सामं न सेवेय्य न निसेवेय्य न संसेवेय्य न परिसंसेवेय्य^३ न आचरेय्य
न समाचरेय्य न समादाय वत्तेय्या ति – सयं न सेवे पसुतं पमत्तं एको
चरे खगविसाणकप्पो । तेनाह सो पञ्चेकसम्बुद्धो –

“पापं सहायं परिवज्जयेथ,
अनत्थदस्सि विसमे निविदुं ।
सयं न सेवे पसुतं पमत्तं,
एको चरे खगविसाणकप्पो ॥

२४. बहुस्सुतं धम्मघरं भजेथ,
मित्तं उळारं पटिभानवन्तं^४ ।
अञ्जाय अत्थानि विनेय्य कस्त्रं,
एको चरे खगविसाणकप्पो ॥

१. वोससग्गो – स्या० ; एवमुपरि पि । २. पसुतञ्च – स्या० । ३. पटिसेवेय्य – स्या० ।
४. पटिभानवन्तं – स्या० ।

B. २७८

बहुस्सुतं धम्मधरं भजेथा ति । बहुस्सुतो^१ होति मित्तो सुत-धरो सुतसन्निचयो । ये ते धम्मा आदिकल्याणा मज्जेकल्याणा परियो-सानकल्याणा सात्यं^२ सव्यञ्जनं^३ केवलपरिपुण्णं परिसुद्धं ब्रह्मचरियं अभिवदन्ति, तथारूपास्स धम्मा बहुस्सुता होन्ति धाता^४ ब्रह्मसा परिचिता
^५ मनसानुपेक्षिता दिट्ठिया सुप्पटिविद्वा^५ । धम्मधरं ति । धम्मं धारेत्तं – सुतं गेय्यं वेय्याकरणं गाथं^६ उदानं इतिवृत्तकं जातकं अवभृतधम्मं वेदल्लं । बहुस्सुतं धम्मधरं भजेथा ति । बहुस्सुतं च धम्मधरं च मित्तं भजेय्य संभजेय्य सेवेय्य निसेवेय्य संसेवेय्य पटिसेवेय्या ति – बहुस्सुतं धम्मधरं भजेथ ।

१० मित्तं उळारं पटिभानवन्तं ति । उळारो होति मित्तो सीलेन समाधिना पञ्चाय विमुत्तिया विमुहिङ्गाणदस्सेन । पटिभानवन्तं ति । तयो पटिभानवन्तो – परियत्तिपटिभानवा, परिपुच्छापटिभानवा, अधिगमपटिभानवा । कतमो परियत्तिपटिभानवा ? इधेकच्चस्स बुद्धवचनं परियापुतं^७ होति सुतं गेय्यं वेय्याकरणं गाथा उदानं इतिवृत्तकं
^८ जातकं अवभृतधम्मं वेदल्लं । तस्स परियत्ति निस्साय पटिभाति – अयं परियत्तिपटिभानवा ।

कतमो परिपुच्छापटिभानवा ? इधेकच्चो परिपुच्छितो^९ पि^{१०} होति अत्ये च बाये च लक्षणे च कारणे च ठानाठाने च । तस्स परिपुच्छं निस्साय पटिभाति – अयं परिपुच्छापटिभानवा ।

२० कतमो अधिगमपटिभानवा ? इधेकच्चस्स अधिगता होन्ति चत्तारो सतिपट्टाना चत्तारो सम्मप्पधाना चत्तारो इद्धिपादा^{११} पञ्चिन्द्रियानि पञ्च बलानि सत्त बोज्जन्नाङ्गा अरियो अटुङ्गिको मग्गो चत्तारो अरियमग्गा चत्तारि सामञ्चफलानि चत्तस्सो पटिसम्भिदायो छ^{१२} अभिज्ञायो^{१३} । तस्स अत्थो बातो धम्मो जातो निरुत्ति ब्राता । अत्थे ब्राते
^{२५} अत्थो पटिभाति, धम्मे जाते धम्मो पटिभाति, निरुत्तिया ब्राताय निरुत्ति पटिभाति । इमेसु तीसु बाणं पटिभानपटिसम्भिदा । सो पञ्चेकसम्बुद्धो इमाय पटिभानपटिसम्भिदाय उपेतोः समुपेतो उपागतो

१. बहुस्सुतन्ति बहुस्सुतो – स्याऽ । २-२. सात्या सव्यञ्जना – स्याऽ । ३. धता – स्याऽ । ४. सुप्पटिविद्वा – स्याऽ । ५. गाथा – स्याऽ । ६. परियापुतं – स्याऽ । ७-७. परिपुच्छिता – स्याऽ । ८. इद्धिपादा – स्याऽ । ९-९. छलभिज्ञायो – स्याऽ ।

समुपागतो उपपन्नो समुपपन्नो समन्नागतो । तस्मा पञ्चेकसम्बुद्धो पटि-
भानवा । यस्स परियति नत्थि परिपुच्छा नत्थि अधिगमो नत्थि, कि
तस्स पटिभायिस्सती ति – मित्तं उल्लारं पटिभानवन्तं ।

B. 270

अञ्जाय अत्थानि विनेय्य कहुँ ति । अत्तत्यं अञ्जाय परत्यं
अञ्जाय उभयत्यं अञ्जाय दिटुधम्मिकत्यं अञ्जाय सम्परायिकत्यं ५
अञ्जाय परमत्यं' अञ्जाय' अभिञ्जाय जानित्वा तुलयित्वा तीरयित्वा-
विभावयित्वा विभूतं कत्वा । कहुँ विनेय्य पटिविनेय्य पजहेय्य विनो-
देय्य व्यन्तीकरेय्य अनभावं गमेय्या ति – अञ्जाय अत्थानि विनेय्य कहुँ
एको चरे खगविसाणकप्पो । तेनाह सो पञ्चेकसम्बुद्धो – १०

"वहुस्सुतं धम्मधरं भजेथ,
मित्तं उल्लारं पटिभानवन्तं ।
अञ्जाय अत्थानि विनेय्य कहुँ,
एको चरे खगविसाणकप्पो" ति ॥

२५. खिहुँ रतिं कामसुखं च लोके,
अनलझूरित्वा अनपेक्षमानो ।
विभूसद्गाना' विरतो सच्चवादी,
एको चरे खगविसाणकप्पो ॥

15

खिहुँ रतिं कामसुखं च लोके ति । खिहुा ति । द्वे खिहुा –
कायिका खिहुा च वाचसिका खिहुा च ... पे० ... अयं कायिका २०
खिहुा ... पे० ... अयं वाचसिका खिहुा । रती ति । अनुकण्ठिताधि-
वचनमेतं – रती ति । कामसुखं ति । वुत्तं हेतं भगवता – "पञ्चमे,
भिक्खवे, कामगुणा । कतमे पञ्च ? चक्खुविव्यजेय्या रूपा इट्टा कन्ता
मनापा पियरूपा कामूपसंहिता रजनीया, सोतविव्यजेय्या सदा ... घान-
विव्यजेय्या गन्धा ... जिब्हाविव्यजेय्या रसा ... कायविव्यजेय्या फोटुब्बा २५
इट्टा कन्ता मनापा पियरूपा कामूपसंहिता रजनीया । इमे खो, भिक्खवे,
पञ्च कामगुणा । यं खो, भिक्खवे, इमे पञ्च कामगुणे पटिच्च उप्प-
ज्जति सुखं सोमनस्सं, इदं वुच्चति कामसुखं" । लोके ति । मनुस्सलोके
ति – खिहुँ रतिं कामसुखं च लोके ।

१-१. स्या० पोत्यके नत्थि । २-२. खिहुा रती – स्या० । ३. विभूसनद्गाना – स्या० ।

B. 280 अनलङ्घरित्वा अनपेक्खमानो ति । खिहुं च रति च कामसुखं च लोके अनलङ्घरित्वा अनपेक्खो^१ हृत्वा पजहित्वा विनोदेत्वा व्यन्ती-करित्वा अनभावं गमेत्वा ति – अनलङ्घरित्वा अनपेक्खमानो ।

विभूसद्गुना विरतो सञ्चवादी ति । विभूसा ति । द्वे विभूसा – ५ अत्य अगारिकविभूसा^२ अत्य अनागारिकविभूसा । कतमा अगारिक-विभूसा ? केसा च मस्तु^३ च मालागन्धं च विलेपनं च आभरणं च पिलन्धनं^४ च वत्थं च पाशपनं^५ च वेठनं^६ च उच्छादनं परिमद्दनं न्हापनं^७ सम्बाहनं आदासं अञ्जनं मालागन्धविलेपनं^८ मुखलेपनं हृथ्य-वन्धं सिखावन्धं^९ दण्डं नाळिकं खगं छतं चित्रुपाहनं^{१०} उण्हीसं मणि- १० वाळबीजनि^{११} ओदातानि वत्थानि दीघदसानि इति वा – अयं अगारिक-विभूसा ।

कतमा अनागारिकविभूसा ? चीवरमण्डना पत्तमण्डना सेना-सनमण्डना इमस्स वा पूतिकायस्स वाहिरानं वा परिक्खारानं मण्डना विभूसना केळना परिकेळना गद्धिकता^{१२} गद्धिकत्तं चपलता^{१३} चापल्यं – १५ अयं अनागारिकविभूसा ।

सञ्चवादी ति । सो पञ्चेकसम्बुद्धो सञ्चवादी सञ्चसन्धो येतो पञ्चयिको अविसंवादको^{१४} लोकस्स, विभूसद्गुना आरतो विरतो^{१५} पटिविरतो निक्खन्तो निस्सटो विष्पमुत्तो विसञ्चुत्तो, विमरियादिक-तेन चेतसा विहरती ति – विभूसद्गुना विरतो सञ्चवादी एको चरे २० खगविसाणकप्पो । तेनाह सो पञ्चेकसम्बुद्धो –

“खिहुं रति कामसुखं च लोके,
अनलङ्घरित्वा अनपेक्खमानो ।
विभूसद्गुना विरतो सञ्चवादी,
एको चरे खगविसाणकप्पो” ति ॥

१. अनपेक्खा – स्या० । २. आगारिकविभूसा – स्या० । ३. मस्तु – स्या० । ४. पिल-न्धनं – स्या० । ५. पसाधनं – स्या० । ६. वेठनं – स्या० । ७. न्हापनं – स्या० । ८. माला-विलेपनं – स्या० । ९. मुखचुण्णकं – स्या० । १०. विसिखावन्धं – स्या० । ११-११. उपाहना उण्हसं वालविजनी – स्या० । १२-१२. गेधिकता गेधिकत्तं चपलना – स्या० । १३. स्या० पोत्थके नत्वि ।

२६. पुत्रं च दारं पितरं च मातरं,
धनानि धञ्जानि च बन्धवानि ।
हित्वान कामानि यथोधिकानि,
एको चरे खगविसाणकप्पो ॥

पुत्रं च दारं पितरं च मातरं ति । पुत्रा ति । चत्तारो ५ B. 281
पुत्रा – अत्रजो पुत्रो, खेतजो पुत्रो, दिन्नको पुत्रो, अन्तेवासिको पुत्रो ।
दारा वुच्चन्ति भरियायो । पित्रा ति । यो सो जनको । मात्रा ति ।
या सा जनिका ति – पुत्रं च दारं पितरं च मातरं ।

धनानि धञ्जानि च बन्धवानी ति । धनानि वुच्चन्ति हिरञ्जन्मं
सुवण्णं^१ मुत्ता मणि वेलुरियो सह्नो सिला पवाळं रजतं जातरूपं लोहि-
तझ्नो मसारगलं^२ । धञ्जानि वुच्चन्ति पुब्वण्णं अपरण्णं । पुब्वण्णं
नाम सालि वीहि यवो गोधुमो कडगु वरको कुद्रूसको^३ । अपरण्णं नाम
सूपेयं । बन्धवानी ति । चत्तारो बन्धवा^४ – जातिबन्धवा पि बन्धु, गोत्त-
बन्धवा पि बन्धु, मित्तबन्धवा पि बन्धु, सिप्पबन्धवा पि बन्धू ति –
धनानि धञ्जानि च बन्धवानि । १५

हित्वान कामानि यथोधिकानी ति । कामा ति । उद्दानतो द्वे
कामा – वत्थुकामा च किलेसकामा च ... पे० ... इमे वुच्चन्ति वत्थुकामा
... पे० ... इमे वुच्चन्ति किलेसकामा । हित्वान कामानी ति । वत्थु-
कामे परिजानित्वा, किलेसकामे पहाय पजहित्वा विनोदेत्वा व्यन्ती-
करित्वा अनभावं गमेत्वा । हित्वान कामानि यथोधिकानी ति । २०
सोतापत्तिमग्ने ये किलेसा पहीना, ते किलेसे न पुनेति न
पच्चेति न पच्चागच्छति; सकदागामिमग्ने ये किलेसा पहीना ...
अनागामिमग्ने ये किलेसा पहीना ... अरहत्तमग्ने ये किलेसा
पहीना, ते किलेसे न पुनेति न पच्चेति न पच्चागच्छती ति – हित्वान
कामानि यथोधिकानि एको चरे खगविसाणकप्पो । तेनाह सो २५
पच्चेकसम्बुद्धो –

१. पुत्र – स्या० । २-२. स्या० पोत्यके नत्यि । ३. मसारगल्लो – स्या० । ४. कुद्रू-
सको – स्या० । ५. बन्धवो – स्या० ।

“पुत्रं च दारं पितरं च मातरं,
धनानि धञ्चानि च बन्धवानि ।
हित्वान् कामानि यथोविकानि,
एको चरे स्वग्गविसाणकप्पो” ति ॥

B. 282 ५

२७. सङ्गो एसो परित्तमेत्थ सोख्यं,
अप्पस्सादो दुक्खमेत्थ भिय्यो ।
गळो^१ एसो इति जत्वा मतिमा,
एको चरे स्वग्गविसाणकप्पो ।

सङ्गो एसो परित्तमेत्थ सोख्यं ति । सङ्गो ति वा वळिसं ति
१० वा आभिसं ति वा लग्गनं ति वा पलिबोधो ति वा पञ्चन्नेतं कामगुणानं
अधिवचनं । परित्तमेत्थ सोख्यं ति । वुत्तं हेतं भगवता – “पञ्चमे,
भिक्खवे, कामगुणा । कतमे पञ्च ? चक्खुविञ्चेय्या रूपा इट्टा कन्ता
मनापा पियरूपा कामूपसंहिता रजनीया ... पे० ... कायविञ्चेय्या
फोटुब्बा इट्टा कन्ता मनापा पियरूपा कामूपसंहिता रजनीया ।
१५ इमे खो, भिक्खवे, पञ्च कामगुणा । यं खो, भिक्खवे, इमे पञ्च
कामगुणे पटिच्च उप्पज्जति सुखं सोमनस्सं, इदं वुच्चति कामसुखं ।
अप्पकं एतं सुखं, परित्तकं^२ एतं सुखं, थोककं एतं सुखं, ओमकं
एतं सुखं, लामकं एतं सुखं, छतुक्कं^३ एतं सुखं” ति – सङ्गो एसो
परित्तमेत्थ सोख्यं ।

२० अप्पस्सादो दुक्खमेत्थ भिय्यो ति । “अप्पस्सादा कामा वुत्ता
भगवता बहुदुक्खा बहृपायासा”; आदीनवो एत्थ भिय्यो । अटिकङ्क-
लूपमा कामा वुत्ता भगवता, मंसपेसूपमा कामा वुत्ता भगवता, तिण-
क्कूपमा कामा वुत्ता भगवता, अङ्गारकासूपमा कामा वुत्ता भगवता,
सुपिनकूपमा कामा वुत्ता भगवता, याचितकूपमा कामा वुत्ता भगवता,
२५ रुक्खफलूपमा कामा वुत्ता भगवता, असिसूनूपमा कामा वुत्ता भगवता,
सत्तिसूलूपमा कामा वुत्ता भगवता, सप्पसिरूपमा^४ कामा वुत्ता भगवता
बहुदुक्खा बहृपायासा, आदीनवो एत्थ भिय्यो” ति – अप्पस्सादो दुक्ख-
मेत्थ भिय्यो ।

१. गण्डो – स्या० । २-२. स्या० पोत्वके नत्वि । ३. दुखं – स्या० । ४. बहृपायासा –
स्या० । ५. सप्पसिरूपमा – स्या० ।

गळो एसो इति बत्वा मतिमा ति । गळो ति वा बलिसं ति वा आमिसं ति वा लग्ननं ति वा बन्धनं ति वा पलिबोधो ति वा, पञ्चन्नेतं कामगुणानं अधिवचनं । इती ति । पदसन्धि पदसंसग्गो पदपारिपूरी अक्षरसमवायो व्यञ्जनसिलटुता पदानुपुब्बतापेतं इती ति' । मतिमा' ति । पण्डितो' पञ्जवा बुद्धिमा जाणी विभावी मेधावी । गळो एसो इति ५ बत्वा मतिमा ति । मतिमा गळो ति बत्वा बलिसं ति बत्वा आमिसं ति बत्वा लग्ननं ति बत्वा बन्धनं ति बत्वा पलिबोधो ति बत्वा जानित्वा तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा ति – गळो एसो इति बत्वा मतिमा एको चरे खगविसाणकण्ठो । तेनाह सो पञ्चेकसम्बुद्धो –

B. 283

"सङ्गो एसो परित्तमेत्य सोख्यं,
अप्पस्सादो दुक्खमेत्य भिघ्यो ।
गळो एसो इति बत्वा मतिमा,
एको चरे खगविसाणकण्ठो" ति ॥

10

२८. सन्दालयित्वान सञ्जोजनानि,
जालं व भेत्वा सलिलम्बुचारी ।
अग्नी व दहुं अनिवत्तमानो,
एको चरे खगविसाणकण्ठो ॥

15

सन्दालयित्वान सञ्जोजनानी ति । दस सञ्जोजनानि – कामरागसञ्जोजनं, पठिघसञ्जोजनं, मानसञ्जोजनं, दिट्ठिसञ्जोजनं, विचिकिच्छासञ्जोजनं, सीलब्बतपरामाससञ्जोजनं, भवरागसञ्जो- 20 जनं, इस्सासञ्जोजनं, मच्छरियसञ्जोजनं, अविज्जासञ्जोजनं । सन्दा- लयित्वान सञ्जोजनानी ति । दस सञ्जोजनानि दालयित्वा सन्दा- लयित्वा पजहित्वा विनोदेत्वा व्यन्तीकरित्वा अनभावं गमेत्वा ति – सन्दालयित्वान सञ्जोजनानि ।

जालं व भेत्वा सलिलम्बुचारी ति । जारं वुच्चति सुतजालं । 25 सलिलं वुच्चति उदकं । अम्बुचारी वुच्चति मच्छो । यथा मच्छो जालं भिन्नित्वा पभिन्नित्वा' दालयित्वा' पदालयित्वा सम्पदालयित्वा चरति

१. पदानुपुब्बतामेतं – स्याऽ । २. गण्डो एसो इति बत्वा मतिमा – स्याऽ । ३. मतिमा पण्डितो – स्याऽ । ४-४. संभिन्नित्वा फालयित्वा – स्याऽ ।

विहरति इरियति वत्तेति पालेति यपेति यापेति, एवमेव । द्वे जाला – तण्हाजालं च दिट्ठिजालं च ... पे० ... इदं तण्हाजालं ... पे० ... इदं दिट्ठिजालं । तस्स पच्चेकसम्बुद्धस्स तण्हाजालं पहीनं, दिट्ठिजालं पटिनिस्सटुङ् । तण्हाजालस्स पहीनता दिट्ठिजालस्स पटिनिस्सटुता सो
५ पच्चेकसम्बुद्धो रूपे न सज्जति सदे न सज्जति गन्धे न सज्जति ... पे० ... दिट्ठिसुतमुतविञ्जातब्बेसु धम्मेसु न सज्जति न गण्हति^१ न बज्जति न^२ पलिबज्जति^३, निक्खन्तो निस्सटो विष्पमुत्तो विसञ्जुत्तो विमरियादिकतेन चेतसा विहरती ति – जालं व भेत्वा सलिलम्बुचारी ।

B. 284

१० अग्मी व दहुं अनिवत्तमानो ति । यथा अग्मि तिणकट्ठुपादानं दहन्तो गच्छति अनिवत्तन्तो, एवमेव तस्स पच्चेकसम्बुद्धस्स सोतापत्तिमग्नेन ये किलेसा पहीना ते किलेसे न पुनेति न पच्चेति न पच्चागच्छति, सकदागामिमग्नेन ... अनागामिमग्नेन ... अरहत्तमग्नेन ये किलेसा पहीना ते किलेसे न पुनेति न पच्चेति न पच्चागच्छती ति – अग्मी व दहुं अनिवत्तमानो एको चरे खग्गविसाणकप्पो । तेनाह सो पच्चेकसम्बुद्धो –

१५ “सन्दालयित्वान् सञ्जोजनानि,
जालं व भेत्वा सलिलम्बुचारी ।
अग्मी व दहुं अनिवत्तमानो,
एको चरे खग्गविसाणकप्पो” ति ॥

२० २९. ओक्खितचक्खु न च पादलोलो,
गुत्तिन्द्रियो रक्खितमानसानो ।
अनवस्सुतो अपरिड्यृमानो,
एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥

ओक्खितचक्खु न च पादलोलो ति । कथं खित्तचक्खु होति ? इधेकच्चो भिक्खु^४ चक्खुलोलो चक्खुलोलियेन समन्वागतो होति । २५ अदिदुं दक्खितब्बं दिदुं समतिकक्मितब्बं ति – आरामेन आरामं उत्थानेन उत्थानं गामेन गामं निगमेन निगमं नगरेन नगरं रहुन रहुं जनपदेन जनपदं दीघचारिकं अनवट्ठितचारिकं^५ अनुयुत्तो होति रूपदस्सनाय । एवं खित्तचक्खु होति ।

१. गम्हति – स्या० । २-२. स्या० पोत्थके नत्वि । ३. स्या० पोत्थके नत्वि ।
४. अन्वत्वयचारिकं – स्या०

अथ वा, भिक्खु अन्तरघरं पविट्ठो वीर्यि पटिपन्नो असंबुतो गच्छति । हत्यि ओलोकेन्तो अस्सं ओलोकेन्तो रथं ओलोकेन्तो पत्ति ओलोकेन्तो कुमारके ओलोकेन्तो कुमारिकायो ओलोकेन्तो इत्यियो ओलोकेन्तो पुरिसे ओलोकेन्तो अन्तरापणं ओलोकेन्तो घरमुखानि ओलो-केन्तो उद्धं ओलोकेन्तो अधो ओलोकेन्तो दिसाविदिसं विपेक्खमानो^१ ५ गच्छति । एवं पि खित्तचक्खु होति ।

अथ वा, भिक्खु चक्खुना रूपं दिस्वा निमित्तगाही होति १० अनुव्यञ्जनगाही । यत्वाधिकरणमेनं चक्खुन्द्रियं असंबुतं विहरन्तं अभिज्ञादोमनस्सा पापका अकुसला धम्मा अन्वास्सवेष्युं, तस्स संवराय न पटिपञ्जति, न रक्खति चक्खुन्द्रियं, चक्खुन्द्रिये न संवरं आपञ्जति । १० एवं पि खित्तचक्खु होति ।

B. 285

यथा वा पनेके भोन्तो समणत्राह्यणा सद्वादेय्यानि भोजनानि भुञ्जित्वा ते एवरूपं विसूकदस्सनं अनुयुत्ता विहरन्ति, सेयथिं – नच्चं गीतं वादितं पेक्खं अक्खानं पाणिस्सरं वेताळं कुम्भथूं सोभनकं चण्डालं वंसं धोवनं हत्यियुद्धं अस्सयुद्धं महिसयुद्धं^२ उसभयुद्धं अजयुद्धं^३ १५ मेण्डयुद्धं कुक्कुटयुद्धं वट्टकयुद्धं दण्डयुद्धं मुट्टियुद्धं निव्वयुद्धं उत्थोधिकं बलगं सेनाव्यूहं अनीकदस्सनं^४ इति वा । इति एवरूपं विसूकदस्सनं अनुयुत्तो होति । एवं पि खित्तचक्खु होति ।

कथं ओक्खित्तचक्खु होति ? इधेकच्चो^५ भिक्खु न चक्खु-लोलो न चक्खुलोलियेन समन्नागतो होति । अदिट्ठं दक्खितव्वं दिट्ठं २० समतिकमितव्वं ति – न आरामेन आरामं न उत्थानेन उत्थानं न गामेन गामं न निगमेन निगमं न नगरेन नगरं न रुद्धेन रुद्धं न जनपदेन जनपदं दीघचारिकं^६ अनवट्टितचारिकं अनुयुत्तो होति रूपदस्सनाय । एवं ओक्खित्तचक्खु होति ।

अथ वा, भिक्खु अन्तरघरं पविट्ठो वीर्यि पटिपन्नो संबुतो गच्छति । २५ न हत्यि ओलोकेन्तो न अस्सं ओलोकेन्तो न रथं ओलोकेन्तो न पत्ति ओलोकेन्तो न कुमारके आलोकेन्तो न कुमारिकायो ओलोकेन्तो न

१. पेक्खमानो – स्या० । २. सोभनगरकं – स्या० । ३. महिसयुद्धं – स्या० । ४. स्या० पोत्वके नत्यि । ५. अनीकदस्सनं – स्या० । ६. इथं – स्या० । ७. न दीघचारिकं – स्या० ।

इत्थियो ओलोकेन्तो न पुरिसे ओलोकेन्तो न अन्तरापणं ओलोकेन्तो न घरमुखानि ओलोकेन्तो न उद्धं ओलोकेन्तो न अधो ओलोकेन्तो न दिसाविदिसं विपेक्खमानो गच्छति । एवं पि ओक्खित्तचक्खु होति ।

अथ वा, भिक्खु चक्खुना रूपं दिस्वा न निमित्तगाही होति

- ५ नानुब्यव्यजनगाही । यत्वाधिकरणमेनं चक्खुनिद्रियं असंवृतं विहरन्तं अभिज्ञादोमनस्सा पापका अकुसला धम्मा अन्वास्सवेय्युं, तस्स संवराय पटिपञ्जति, रक्खति चक्खुनिद्रियं, चक्खुनिद्रिये संवरं आपञ्जति । एवं पि ओक्खित्तचक्खु होति ।

B. 286

यथा वा पनेके भोन्तो समणन्नाह्यणा सद्वादेव्यानि भोजनानि

- १० भुञ्जित्वा ते एवरूपं विसूकदस्सनं अनुयुत्ता विहरन्ति, सेव्यथिदं – नच्चं गीतं वादितं ... पे० ... अनीकदस्सनं इति वा । इति एवरूपा विसूक-दस्सना' पटिविरतो । एवं पि ओक्खित्तचक्खु होति ।

- १५ न च पादलोलो ति । कथं पादलोलो होति ? इवेकच्चो भिक्खु पादलोलो पादलोलियेन समन्नागतो होति – आरामेन आरामं उद्धानेन उद्धानं गामेन गामं निगमेन निगमं नगरेन नगरं रुद्धेन रुद्धं जनपदेन जनपदं दीघचारिकं अनवट्टितचारिकं अनुयुत्तो होति । एवं पि पादलोलो होति ।

- २० अथ वा, भिक्खु अन्तोसङ्घारामे पादलोलियेन समन्नागतो होति न अत्थहेतु न कारणहेतु उद्धतो अवूपसन्तचित्तो परिवेणतो परिवेणं गच्छति विहारतो विहारं गच्छति अड्डयोगतो अड्डयोगं गच्छति पासादतो पासादं गच्छति हम्मियतो हम्मियं गच्छति गुहतो गुहं गच्छति लेणतो लेणं गच्छति कुटिया कुटि गच्छति कूटागारतो कूटागारं गच्छति अड्डतो अट्टं गच्छति माळतो माळं गच्छति उद्धण्डतो उद्धण्डं गच्छति* उपट्टानसालतो उपट्टानसालं गच्छति मण्डपतो मण्डपं २५ गच्छति रुक्खमूलतो रुक्खमूलं गच्छति, यत्थ वा पन भिक्खु निसीदन्ति वा गच्छन्ति वा तथ्य एकस्स वा दुतियो होति द्विन्नं वा ततियो होति तिष्णं वा चतुर्थ्यो होति । तथ्य वहुं सम्पर्पलापं पलपति, सेव्यथिदं –

१. विसूकदस्सनानुयोगा – स्या० । *०. उद्दोसितो उद्दोसितं गच्छती ति स्या० पोत्थके अधिको पाठो दिस्सति । २. सल्लपति – स्या० ।

राजकथं चोरकथं ... पे० ... इति भवाभवकथं कथेति । एवं पि पादलोलो होति ।

न च पादलोलो ति । सो पञ्चेकसम्बुद्धो पादलोलिया आरतो विरतो पटिविरतो निक्खन्तो निस्सटो विष्पमुत्तो विसञ्जुत्तो विमरिया- दिकतेन चेतसा' पटिसल्लानारामो होति पटिसल्लानरतो अज्जन्तं ५ चेतो समयमनुयुत्तो अनिराकतज्ञानो विष्पस्सनाय समन्नागतो ब्रूहेता सुञ्जागारं^१ ज्ञायी ज्ञानरतो एकत्तमनुयुत्तो सदत्थगर्वको ति – ओक्खित- चक्खु न च पादलोलो ।

गुत्तिन्द्रियो' रक्खितमानसानो ति' । गुत्तिन्द्रियो ति । सो पञ्चेक-
सम्बुद्धो चक्खुना रूपं दिस्वा न निमित्तगाही होति नानुब्यञ्जनगाही । १० यत्वाधिकरणमेन चक्खुन्द्रियं असंवृतं विहरन्तं अभिज्ञादोमनस्सा पापका अकुसला धम्मा अन्वास्सवेय्युं, तस्स संवराय पटिपञ्जति, रक्खति चक्खुन्द्रियं, चक्खुन्द्रिये संवरं आपञ्जति । सोतेन सदं सुत्वा ... पे० ... घानेन गन्धं घायित्वा ... जिब्हाय रसं सायित्वा ... कायेन फोटुब्बं फुसित्वा ... मनसा धम्मं विज्ञाय न निमित्तगाही होति नानुब्यञ्जन-
गाही । यत्वाधिकरणमेन मनिन्द्रियं असंवृतं विहरन्तं अभिज्ञादोमनस्सा पापका अकुसला धम्मा अन्वास्सवेय्युं, तस्स संवराय पटिपञ्जति, रक्खति मनिन्द्रियं, मनिन्द्रिये संवरं आपञ्जती ति – गुत्तिन्द्रियो । रक्खितमानसानो ति । गोपितमानसानो' ति – गुत्तिन्द्रियो रक्खितमान-
सानो । २०

अनवस्सुतो परिडध्यमानो' ति । वुतं हेतं आयस्मता महा-
मोगल्लानेन – “अवस्सुतपरियायं च वो, आवुसो, देसेस्सामि” अनवस्सुत-
परियायं च । तं सुणाथ, साधुकं मनसिकरोथ; भासिस्सामी” ति ।
“एवमावुसो” ति खो ते भिक्खु आयस्मतो महामोगल्लानस्स पञ्च-
स्सोसुं । आयस्मा महामोगल्लानो एतदवोच – २५

“कथं च, आवुसो, अवस्सुतो होति? इधावुसो, भिक्खु चक्खुना रूपं दिस्वा पियरूपे रूपे अधिमुच्चति, अप्पियरूपे रूपे व्यापञ्जति,

१. चेतसा विहरति – स्या० । २. सुञ्जागारानं – स्या० । ३-३. स्या० पोत्वके नरित्व । ४. गोपितमानसानो रक्खितचित्तो – स्या० । ५. अपरिडध्यमानो – स्या० । ६. देसिस्सामि – स्या० ।

अनुपद्वितकायस्सति च विहरति परित्तचेतसो । तं च चेतोविमुर्ति
पञ्जाविमुर्ति यथाभूतं नप्पजानाति, यत्थस्स ते उप्पन्ना पापका अकु-
सला धम्मा अपरिसेसा निरुज्जन्ति । सोतेन सदं सुत्वा ... पे० ...
मनसा धम्मं विज्ञाय पियरूपे धम्मे अधिमुच्चति, अण्णियरूपे धम्मे
६ व्यापज्जति, अनुपद्वितकायस्सति च विहरति परित्तचेतसो । तं च
चेतोविमुर्ति पञ्जाविमुर्ति यथाभूतं नप्पजानाति, यत्थस्स ते उप्पन्ना
पापका अकुसला धम्मा अपरिसेसा निरुज्जन्ति । अयं वुच्चतादुसो,
भिक्खु अवस्सुतो चक्खुविज्ञेयेसु रूपेसु ... पे० ... अवस्सुतो मनो-
विज्ञेयेसु धम्मेसु । एवंविहारि' चावुसो', भिक्खुं चक्खुतो चे पि नं
B. 288 10 मारो उपसङ्कृमति, लभेथेव' मारो ओतारं लभेथ' मारो आरम्मणं,
सोततो चे पि नं ... पे० ... मनतो चे पि नं मारो उपसङ्कृमति, लभेथेव
मारो ओतारं लभेथ मारो आरम्मणं ।

"सेष्यथापि, आवुसो, नलागारं वा तिणागारं वा सुक्खं कोळापं"
तेरोवस्तिक" । पुरत्थिमाय चे पि नं दिसाय पुरिसो आदित्ताय तिणु-
१५ क्काय उपसङ्कृमेय, लभेथेव अग्गि ओतारं लभेथ अग्गि आरम्मणं ।
पच्छिमाय चे पि नं दिसाय ... पे० ... उत्तराय चे पि नं दिसाय ... दक्खिणाय
चे पि नं दिसाय ... हेद्विमतो' चे पि नं दिसाय ... उपरिमतो" चे पि
नं दिसाय ... यतो कुतोचि' चे पि नं पुरिसो आदित्ताय तिणुक्काय उप-
सङ्कृमेय, लभेथेव अग्गि ओतारं लभेथ अग्गि आरम्मणं । एवमेव
२० खो, आवुसो, एवंविहारि भिक्खुं चक्खुतो चे पि नं मारो उपसङ्कृमति,
लभेथेव मारो ओतारं लभेथ मारो आरम्मणं । सोततो चे पि नं ... पे० ...
मनतो चे पि नं मारो उपसङ्कृमति, लभेथेव मारो ओतारं लभेथ मारो
आरम्मणं ।

"एवंविहारि चावुसो, भिक्खुं रूपा अधिभंसु", न भिक्खु रूपे
२५ अधिभोसि । सदा भिक्खुं अधिभंसु, न भिक्खु सदे अधिभोसि । गन्धा
भिक्खुं अधिभंसु, न भिक्खु गन्धे अधिभोसि । रसा भिक्खुं अधिभंसु,
न भिक्खु रसे अधिभोसि । फोटुब्बा भिक्खुं अधिभंसु, न भिक्खु फोटुब्बे

१-१. एवंविहारी जावुसो - स्या० । २. लभेथ - स्या० । ३. लभति - स्या० । ४.
कोळाप - स्या० । ५. चोरोवस्तिक - स्या० । ६. पच्छतो - स्या० । ७. उपरिमतो - स्या० ।
८. कुतो - स्या० । ९. अभिभविमु - स्या०; एवमृपरि पि ।

अधिभोसि । धम्मा भिक्खुं अधिभंसु, न भिक्खु धम्मे अधिभोसि । अयं वुच्चतावुसो, भिक्खु रूपाधिभूतो^१ सदाधिभूतो गन्धाधिभूतो रसाधिभूतो फोटुब्बाधिभूतो धम्माधिभूतो^२ अधिभू अनधिभूतो अधिभंसु न^३ पापका^४ अकुसला धम्मा संकिलेसिका पोनोभविका सदरा दुक्खविपाका आयति जातिजरामरणिया । एवं खो, आवुसो, अवस्सुतो होति ।

“कथं चावुसो, अनवस्सुतो होति ? इधावुसो, भिक्खु चक्खुना रूपं दिस्वा पियरूपे रूपे नाधिमुच्चति, अप्पियरूपे रूपे न व्यापज्जति, उपट्रितकायस्सति च विहरति अप्पमाणचेतसो । तं च चेतोविमुर्ति पञ्चाविमुर्ति यथाभूतं पजानाति, यत्थस्स ते उप्पन्ना पापका अकुसला धम्मा अपरिसेसा निरुज्जन्ति । सोतेन सदं सुत्वा ... पे० ... मनसा १० धम्मं विञ्चाय पियरूपे धम्मे नाधिमुच्चति, अप्पियरूपे धम्मे न व्यापज्जति, उपट्रितकायस्सति च विहरति अप्पमाणचेतसो । तं च चेतोविमुर्ति पञ्चाविमुर्ति यथाभूतं पजानाति, यत्थस्स ते उप्पन्ना पापका अकुसला धम्मा अपरिसेसा निरुज्जन्ति । अयं वुच्चतावुसो, भिक्खु अनवस्सुतो चक्खुविञ्चेय्येसु रूपेसु ... पे० ... अनवस्सुतो मनोविञ्चेय्येसु धम्मेसु । एवंविहारि चावुसो, भिक्खुं चक्खुतो चे पि नं मारो उपसङ्कमति, नेव लभेय मारो ओतारं, न लभेय मारो आरम्मणं । सोततो चे पि नं ... पे० ... मनतो चे पि नं मारो उपसङ्कमति, नेव लभेय मारो ओतारं, न लभेय मारो आरम्मणं ।

सेयथापि, आवुसो, कूटागारा^५ वा कूटागारसाला^६ वा बहल- २० मत्तिका अदावलेपना^७ पुरत्यिमाय चे पि नं दिसाय पुरिसो आदित्ताय तिणुक्काय उपसङ्कमेय्य, नेव लभेय अग्गि ओतारं, न लभेय अग्गि आरम्मणं । पञ्चिमाय चे पि नं दिसाय ... उत्तराय चे पि नं दिसाय ... दक्षिणाय चे पि नं दिसाय ... हेट्टिमतो चे पि नं दिसाय ... उपरिमतो चे पि नं दिसाय ... यतो कुतोचि चे पि नं पुरिसो आदित्ताय तिणुक्काय २५ उपसङ्कमेय्य, नेव लभेय अग्गि ओतारं न लभेय अग्गि आरम्मणं । एवमेव खो, आवुसो, एवंविहारि भिक्खुं चक्खुतो चे पि नं मारो उप-

१. रूपाधिभूतो—स्याऽ ; एवमुपरि पि । २-२. अधिभूतो तेहि किलेसेहि न अधिभू ही सो—स्याऽ । ३. पापके—स्याऽ ; एवमुपरि पि । ४-४. कूटागारसाला वा सन्ध्यागारसाला—स्याऽ । ५. अल्लावलेपना—स्याऽ ।

सङ्क्रमति, नेव लभेथ मारो ओतारं न लभेथ मारो आरम्मणं । सोततो चे पि नं ... पे० ... मनतो चे पि नं मारो उपसङ्क्रमति नेव लभेथ मारो ओतारं न लभेथ मारो आरम्मणं ।

B. 290 “एवंविहारी” चावुसो, भिक्खु रूपे अधिभोसि, न रूपा भिक्खुं अधिभंसु । सदे भिक्खु अधिभोसि, न सदा भिक्खुं अधिभंसु । गन्धे भिक्खु अधिभोसि, न गन्धा भिक्खुं अधिभंसु । रसे भिक्खु अधिभोसि, न रसा भिक्खुं अधिभंसु । फोटुब्बा भिक्खुं अधिभंसु । धम्मे भिक्खु अधिभोसि, न धम्मा भिक्खुं अधिभंसु । अयं वुच्चतावुसो, भिक्खु रूपाधिभू सदाधिभू गन्धाधिभू । 10 रसाधिभू फोटुब्बाधिभू धम्माधिभू अधिभू अनधिभूतो । अधिभोसि ते पापके अकुसले धम्मे संकिलेसिके पोनोभविके सदरे दुखविपाके आर्यति जातिजरामरणिये । एवं खो, आवुसो, अनवस्सुतो होती ति – अनवस्सुतो ।

अपरिड्यहमानो ति । रागजेन^१ परिळाहेन^२ अपरिड्यहमानो, 15 दोसजेन परिळाहेन अपरिड्यहमानो, मोहजेन परिळाहेन अपरिड्यहमानो ति – अनवस्सुतो अपरिड्यहमानो एको चरे खगविसाणकप्पो । तेनाह सो पञ्चेकसम्बुद्धो –

20 “ओक्षितचक्खु न च पादलोलो,
गुत्तिन्द्रियो रक्षितमानसानो ।
अनवस्सुतो अपरिड्यहमानो,
एको चरे खगविसाणकप्पो” ति ॥

३०. ओहारयित्वा गिहिव्यञ्जनानि,
सञ्चलनपत्तो^३ यथा पारिछत्तको^४ ।
कासायवत्यो अभिनिक्खमित्वा,
एको चरे खगविसाणकप्पो ॥

ओहारयित्वा गिहिव्यञ्जनानी ति । गिहिव्यञ्जनानि वुच्चन्ति केसा च मस्सू च ... पे० ... दीघदसानि^५ इति वा । ओहारयित्वा गिहि-

१. एवंविहारि – स्या० । २-२. रागमिना – स्या०; एवमुपरि पि । ३. सञ्चलनपत्तो – स्या० । ४. पारिछत्तो – स्या० । ५. दीघदसानि – स्या० ।

ब्यञ्जनानी ति । गिहिव्यञ्जनानि ओरोपयित्वा समोरोपयित्वा निक्षिपित्वा' पटिप्पस्सम्भित्वा ति – ओहारयित्वा गिहिव्यञ्जनानि ।

सञ्चन्नपत्तो यथा पारिछत्तको ति । यथा सो' पारिछत्तको कोविलारो बहलपत्तपलासो सन्दच्छायो^१, एवमेव सो पञ्चेकसम्बुद्धो परिपुण्णपत्तचीवरधरो ति – सञ्चन्नपत्तो यथा पारिछत्तको ।

कासायवत्थो अभिनिक्खमित्वा ति । सो पञ्चेकसम्बुद्धो सब्बं घरावासपलिबोधं छिन्दित्वा पुत्तदारं पलिबोधं छिन्दित्वा बातिपलिबोधं छिन्दित्वा मित्तामच्चपलिबोधं छिन्दित्वा सन्निधिपलिबोधं छिन्दित्वा केसमस्सुं ओहारेत्वा कासायानि वत्थानि अच्छादेत्वा अगारस्मा अनगारियं पब्बजित्वा अकिञ्चनभावं उपगन्त्वा एको चरति विहरति इरियति वत्तेति पालेति यपेति यापेती ति – कासायवत्थो अभिनिक्खमित्वा एको चरे खगविसाणकप्पो । तेनाह सो पञ्चेकसम्बुद्धो –

“ओहारयित्वा गिहिव्यञ्जनानि,
सञ्चन्नपत्तो यथा पारिछत्तको ।
कासायवत्थो अभिनिक्खमित्वा,
एको चरे खगविसाणकप्पो” ति ॥

३१. रसेसु गेधं अकरं अलोलो,
अनञ्जपोसी सपदानचारी ।
कुले कुले अप्पटिबद्धचित्तो,
एको चरे खगविसाणकप्पो ॥

रसेसु गेधं अकरं अलोलो ति । रसो^२ ति । मूलरसो खन्धरसो तचरसो पत्तरसो पुण्फरसो फलरसो, अम्बिलं मधुरं तितकं^३ कटुकं लोणिकं खारिकं लम्बिकं^४ कसावो सादु^५ असादु^६ सीतं उण्हं । सन्तोके^७ समणब्राह्मणा रसगिद्वा । ते जिव्हगेन रसगानि^८ परियेसन्ता आहिण्डन्ति । ते^९ अम्बिलं लभित्वा अनम्बिलं परियेसन्ति, अनम्बिलं लभित्वा अम्बिलं परियेसन्ति; मधुरं लभित्वा अमधुरं परियेसन्ति, अमधुरं

१. स्याऽ पोत्यके नत्यि । २. सण्डच्छायो – स्याऽ । ३. रसेसु – स्याऽ । ४. तितकं – स्याऽ । ५. लम्बिलं – स्याऽ । ६-६. सादु असादु – स्याऽ । ७. सन्ति लोके – स्याऽ । ८. रसे – स्याऽ । ९. स्याऽ पोत्यके नत्यि ।

B. 292

- लभित्वा मधुरं परियेसन्ति; तित्तकं लभित्वा अतित्तकं परियेसन्ति, अतित्तकं लभित्वा तित्तकं परियेसन्ति; कटुकं लभित्वा अकुटकं परियेसन्ति, अकुटकं लभित्वा कटुकं परियेसन्ति; लोणिकं लभित्वा अलोणिकं परियेसन्ति, अलोणिकं लभित्वा लोणिकं परियेसन्ति; खारिकं लभित्वा
 ५ अखारिकं परियेसन्ति, अखारिकं लभित्वा खारिकं परियेसन्ति; कसावं लभित्वा अकसावं परियेसन्ति, अकसावं लभित्वा कसावं परियेसन्ति; लम्बिकं लभित्वा अलम्बिकं परियेसन्ति, अलम्बिकं लभित्वा लम्बिकं परियेसन्ति; सादुं लभित्वा असादुं परियेसन्ति, असादुं लभित्वा सादुं परियेसन्ति; सीतं लभित्वा उण्ठं परियेसन्ति, उण्ठं लभित्वा सीतं परियेसन्ति।
 १० सन्ति। ते यं यं लभन्ति तेन तेन न तुस्सन्ति, अपरापरं परियेसन्ति। मनापिकेसु^१ रसेसु रत्ता^२ गिद्धा गधिता मुच्छिता अज्जोसन्ना^३ लग्गा लग्गिता पलिबुद्धा। सा रसतण्हा तस्स पच्चेकसम्बुद्धस्स पहीना उच्छिन्न-मूला तालावत्युक्ता अनभावंकता आर्थित अनुप्पादधम्मा। तस्मा सो पच्चेकसम्बुद्धो पटिसङ्घायोनिसो आहारं आहारेति – “नेव दवाय न
 १५ मदाय न मण्डनाय न विभूसनाय; यावदेव इमस्स कायस्स ठितिया यापनाय विहिसूपरतिया ब्रह्मचरियानुगमहाय। इति पुराणं च वेदनं पटिहङ्गामि नवं च वेदनं न उप्पादेस्सामि यात्रा च मे भविस्सति अनवज्जता च फासुविहारो चा” ति।

- यथा व्रणं आलिम्पेष्य यावदेव आरुहणत्याय^४, यथा वा अकल^५
 २० अब्भव्यजेष्य यावदेव भारस्स नित्यरणत्याय, यथा^६ पुत्तमंसं आहारं आहरेष्य यावदेव कन्तारस्स नित्यरणत्याय; एवमेव सो पच्चेकसम्बुद्धो पटिसङ्घायोनिसो आहारं आहारेति – “नेव दवाय न मदाय न मण्डनाय न विभूसनाय; यावदेव इमस्स कायस्स ठितिया यापनाय विहिसूपरतिया ब्रह्मचरियानुगमहाय। इति पुराणं च वेदनं पटिहङ्गामि नवं च वेदनं
 २५ न उप्पादेस्सामि यात्रा च मे भविस्सति अनवज्जता च फासुविहारो चा” ति। रसतण्हाय आरतो विरतो पटिविरतो निक्खन्तो निस्सटो विष्मुत्तो विसञ्जुतो विमरियादिकतेन चेतसा विहरती ति – रसेसु गेवं अकरं।

१. स्या० पोत्यके नत्यि। २. रत्ता – स्या०। ३. पञ्जायन्ता – स्या०। ४. रोष-नत्याय – स्या०। ५. सत्यो अकल – स्या०। ६. यथा वा – स्या०। ७. स्या० पोत्यके नत्यि।

अलोलो ति । लोलुप्पं वृच्चति तण्हा । यो रागो सारागो ... पे० ... अभिज्ञा लोभो अकुसलमूलं । सा लोलुप्पा तण्हा तस्स पच्चेकसम्बुद्धस्स पहीना उच्छिभमूला तालावत्युक्ता अनभावकता आयर्ति अनुप्पादधम्मा । तस्मा पच्चेकसम्बुद्धो अलोलो ति – रसेसु गेघं अकरं अलोलो ।

अनञ्जपोसी सपदानचारी ति । अनञ्जपोसी ति । सो पच्चेक-
सम्बुद्धो अत्तानञ्जेव पोसेति, न परं ति ।

अनञ्जपोसिमञ्जातं, दन्तं सारे पतिद्वितं ।

B. 203

खीणासवं वन्तदोसं, तमहं वूमि ब्राह्मणं ति ॥

अनञ्जपोसी सपदानचारी ति । सो पच्चेकसम्बुद्धो पुब्बण्ह- 10
समयं निवासेत्वा पत्तचीवरमादाय गामं वा निगमं वा पिण्डाय पविसति
रक्खितेनेव कायेन रक्खिताय वाचाय रक्खितेन चित्तेन उपद्विताय
सतिया संवुतेहि इन्द्रियेहि । ओक्खितत्तचक्षु इरियापथसम्पन्नो कुला
कुलं अनतिक्कमन्तो^१ पिण्डाय चरती ति – अनञ्जपोसी सपदानचारी ।

कुले कुले अप्पटिबद्धचित्तो ति । द्वीहि कारणेहि पटिबद्धचित्तो 15
होति – अत्तानं वा नीचं ठपेन्तो परं उच्चं ठपेन्तो पटिबद्धचित्तो होति,
अत्तानं वा उच्चं ठपेन्तो परं नीचं ठपेन्तो पटिबद्धचित्तो होति । कथं
अत्तानं नीचं ठपेन्तो परं उच्चं ठपेन्तो पटिबद्धचित्तो होति ? “तुम्हे
मे बहूपकारा, अहं तुम्हे निस्साय लभामि चीवरपिण्डपातसेनासनगिलान-
पच्चयभेसज्जपरिक्वारं । यं पि अञ्जे दातुं वा कातुं वा मञ्जन्ति 20
तुम्हे निस्साय तुम्हे पस्सन्ता” । यं पि मे पोराणं मातापेत्तिकं नामगोत्तं
तं पि मे अन्तरहितं । तुम्हेहि अहं ब्रायामि – ‘असुकस्स कुलुपको,
असुकाय कुलुपको,’ ति । एवं अत्तानं नीचं ठपेन्तो परं उच्चं ठपेन्तो
पटिबद्धचित्तो होति ।

कथं अत्तानं उच्चं ठपेन्तो परं नीचं ठपेन्तो पटिबद्धचित्तो होति ? 25
“अहं तुम्हाकं बहूपकारो, तुम्हे मं आगम्म बुद्धं सरणं गता धम्मं सरणं
गता सञ्चं सरणं गता, पाणातिपाता पटिविरता, अदिन्नादाना पटिविरता,

१. लोलाति वा लोलुप्पाति वा – स्या० । २-२. सारेसु सुपतिद्वितं – स्या० । ३.
अभिक्कमन्तो – स्या० । ४. सम्पस्सन्ता – स्या० ।

कामेसुमिच्छाचारा पटिविरता, मुसावादा पिटिविरता, सुरामेरयमज्ज-
पमादद्वाना पटिविरता, तुम्हाकं अहं^१ उदेसं देमि परिपुच्छं देमि उपोसथं
आचिकखामि^२ नवकम्मं अधिद्वामि; अथ च पन तुम्हे मं उज्ज्ञित्वा^३
अञ्जे^४ सक्करोथ गरु करोथ मानेथ पूजेथा” ति। एवं अत्तानं उच्चं
६ ठपेत्तो परं नीचं ठपेत्तो पटिबद्धचित्तो होति।

B. 294

कुले कुले अप्पटिबद्धचित्तो होति। सो पच्चेकसम्बुद्धो कुलपलि-
बोधेन अप्पटिबद्धचित्तो होति, गणपलिबोधेन अप्पटिबद्धचित्तो होति,
आवासपलिबोधेन अप्पटिबद्धचित्तो होति, चीवरपलिबोधेन अप्पटि-
बद्धचित्तो होति, पिण्डपातपलिबोधेन अप्पटिबद्धचित्तो होति, सेनासन-
१० पलिबोधेन अप्पटिबद्धचित्तो होति, गिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खारपलि-
बोधेन अप्पटिबद्धचित्तो होती ति – कुले कुले अप्पटिबद्धचित्तो एको
चरे खग्गविसाणकप्पो। तेनाह सो पच्चेकसम्बुद्धो –

५५

“रसेसु गेघं अकरं अलोलो,
अनञ्जपोसी सपदानचारी ।
कुले कुले अप्पटिबद्धचित्तो,
एको चरे खग्गविसाणकप्पो” ॥

ततियो वग्गो ।

चतुर्थ्यो वग्गो

२०

३२. पहाय पञ्चावरणानि चेतसो,
उपविकलेसे व्यपनुज्ज सब्बे ।
अनिस्सितो छेत्व^१ सिनेहदोसं^२,
एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥

पहाय पञ्चावरणानि चेतसो ति। सो पच्चेकसम्बुद्धो काम-
च्छन्दनीवरणं पहाय पजहित्वा विनोदेत्वा व्यन्तीकरित्वा अनभावं गमेत्वा,
व्यापादनीवरणं थिनमिदुनीवरणं, उद्धच्चकुकुच्चनीवरणं, विचिकिच्छा-
नीवरणं पहाय पजहित्वा विनोदेत्वा व्यन्तीकरित्वा अनभावं गमेत्वा

१. स्या० पोत्वके नत्थि । २. अक्खामि – स्या० । ३. परिच्छजित्वा – स्या० ।
४. अञ्ज – स्या० । ५-५. छेत्वा स्नेहदोसं – स्या० ।

विविच्चेव कामेहि विविच्च अकुसलेहि धम्मेहि सवितकं सविचारं विवेकं पीतिसुखं पठमं ज्ञानं उपसम्पद्ज विहरती ति – पहाय पञ्चावरणानि चेतसो ।

उपकिलेसे व्यपनुज्ज सब्बे ति । रागो चित्तस्स उपकिलेसो, दोसो चित्तस्स उपकिलेसो, मोहो चित्तस्स उपकिलेसो, कोधो ... उपनाहो ५ ... पे० ... सब्बाकुसलाभिसह्वारा चित्तस्स उपकिलेसा । उपकिलेसे व्यपनुज्ज सब्बे ति । सब्बे चित्तस्स उपकिलेसे व्यपनुज्ज पनुदित्वा^१ पजहित्वा विनोदेत्वा व्यन्तीकरित्वा अनभावं गमेत्वा ति – उपकिलेसे व्यपनुज्ज सब्बे ।

अनिस्सितो छेत्व सिनेहदोसं ति । अनिस्सितो ति । द्वे १० B. 295 निस्सया – तण्हानिस्सयो च दिट्ठिनिस्सयो च ... पे० ... अयं तण्हानिस्सयो ... पे० ... अयं दिट्ठिनिस्सयो । सिनेहो ति । द्वे स्नेहा – तण्हास्नेहो च दिट्ठिस्नेहो च ... पे० ... अयं तण्हास्नेहो ... पे० ... अयं दिट्ठिस्नेहो । दोसो ति । यो चित्तस्स आघातो पटिघातो पटिघः^२ पटिविरोधो कोपो पकोपो सम्पकोपो दोसो पदोसो सम्पदोसो चित्तस्स व्यापत्ति मनोपदोसो १५ कोधो कुञ्जना कुञ्जिततं दोसो दुस्सना दुस्सिततं व्यापत्ति व्यापज्जना व्यापज्जिततं चण्डिककं^३ असुरोपो अनत्तमनता चित्तस्स । अनिस्सितो छेत्व सिनेहदोसं ति । सो पच्चेकसम्बुद्धो तण्हास्नेहं च दिट्ठिस्नेहं च दोसं च छेत्वा उच्छ्वन्दित्वा^४ समुच्छ्वन्दित्वा^५ पजहित्वा विनोदेत्वा व्यन्तीकरित्वा अनभावं गमेत्वा चक्खुं अनिस्सितो, सोतं अनिस्सितो २० ... पे० ... दिट्ठसुतमुत्तविच्चातब्बे धम्मे अनिस्सितो अनल्लीनो अनुपगतो अनज्ञोसितो अनधिमुत्तो निक्खन्तो निस्सटो विष्पमुत्तो विसञ्जुत्तो विमरियादिकतेन चेतसा विहरती ति – अनिस्सितो छेत्व सिनेहदोसं एको चरे खगविसाणकप्पो । तेनाह सो पच्चेकसम्बुद्धो –

“पहाय पञ्चावरणानि चेतसो,
उपकिलेसे व्यपनुज्ज सब्बे ।
अनिस्सितो छेत्व सिनेहदोसं,
एको चरे खगविसाणकप्पो” ति ॥

१. पनुदित्वा – स्या० । २. पटिघो – स्या० । ३. विरोधो पटिविरोधो चण्डिककं – स्या० । ४-५. उच्छेत्वा समुच्छेत्वा – स्या० ।

३३. विपिट्टिकत्वान् सुखं दुखं च,
पुब्बेव च सोमनस्सदोमनस्सं ।
लद्धानुपेक्खं समथं विसुद्धं,
एको चरे खगविसाणकप्पो ॥

५ विपिट्टिकत्वान् सुखं दुखं च पुब्बेव च सोमनस्सदोमनस्सं ति ।
सो पच्चेकसम्बुद्धो सुखस्स च पहाना दुखस्स च पहाना पुब्बेव सोम-
नस्सदोमनस्सानं अत्थङ्गमा अदुक्खमसुखं उपेक्खासतिपारिसुर्द्धि चतुर्थं
ज्ञानं उपसम्पञ्ज विहरती ति – विपिट्टिकत्वान् सुखं दुखं च पुब्बेव
च सोमनस्सदोमनस्सं ।

B. 296 १० लद्धानुपेक्खं समथं विसुद्धं ति । उपेक्खा ति । या चतुर्थज्ञाने
उपेक्खा उपेक्खना अज्ञुपेक्खना चित्तसमता^१ चित्तप्पस्सद्वता मज्जतत्ता
चित्तस्स । समथो ति । या चित्तस्स ठिति सण्ठिति अवट्टिति अविसा-
हारो अविक्षेपो अविसाहटमानसता समथो समाधिन्द्रियं समाधिविलं
सम्मासमाधिः चतुर्थज्ञाने उपेक्खा च समथो च सुद्धा होन्ति विसुद्धा
१५ परियोदाता अनङ्गणा विगतूपविकलेसा मुद्भूता कम्मनिया ठिता
आनेज्जप्त्ता । लद्धानुपेक्खं समथं विसुद्धं ति । चतुर्थज्ञानं उपेक्खं
च समथं च लद्धालभित्वा विन्दित्वा पटिलभित्वा ति – लद्धानुपेक्खं समथं
विसुद्धं एको चरे खगविसाणकप्पो । तेनाह सो पच्चेकसम्बुद्धो –

२० “विपिट्टिकत्वान् सुखं दुखं च,
पुब्बेव च सोमनस्सदोमनस्सं ।
लद्धानुपेक्खं समथं विसुद्धं,
एको चरे खगविसाणकप्पो” ति ॥

३४. आरद्धविरियो परमत्थपत्तिया,
अलीनचित्तो अकुसीतवुत्ति ।
२५ दल्हनिक्कमो थामबलूपपन्नो,
एको चरे खगविसाणकप्पो ॥

आरद्धविरियो परमत्थपत्तिया ति । परमत्थं वुच्चति अमतं
निव्वानं । यो सो सब्बसत्त्वारसमथो सब्बूपधिपटिनिस्सग्गो तण्हक्खयो

१. स्याऽपोत्थके नत्यि ।

विरागो निरोधो निब्बानं । परमत्यस्स पत्तिया लाभाय पटिलाभाय अधिगमाय फस्सनाय सच्छिकिरियाय आरद्धवीरियो' विहरति अकुसलानं धम्मानं पहानाय कुसलानं धम्मानं सम्पदाय थामवा दल्हपरकमो अनिक्षितधुरो कुसलेसु धम्मेसु ति – आरद्धविरियो परमत्यपत्तिया ।

अलीनचित्तो अकुसीतवुत्ती ति । सो पञ्चेकसम्बुद्धो अनुप्पन्नानं ६ पापकानं अकुसलानं धम्मानं अनुप्पादाय छन्दं जनेति वायमति वीरियं आरभति चित्तं पगण्हाति पदहति, उप्पन्नानं पापकानं अकुसलानं धम्मानं पहानाय ... पे०... अनुप्पन्नानं कुसलानं धम्मानं उप्पादाय ... पे० ... उप्पन्नानं कुसलानं धम्मानं ठितिया असम्मोसाय भियो-भावाय बेपुल्लाय भावनाय पारिपूरिया छन्दं जनेति वायमति १० वीरियं आरभति चित्तं पगण्हाति पदहती ति – एवं अलीनचित्तो अकुसीतवुत्ति ।

अथ वा, “कामं तचो च न्हारु च अट्टि च अवसिस्सतु”, सरीरे’ उपसुस्सतु’ मंसलोहितं, यं तं पुरिसथामेन पुरिसबलेन पुरिसवीरियेन पुरिसपरकमेन पत्तब्बं न तं अपापुणित्वा’ वीरियस्स’ सष्ठानं’ भवि- १५ स्सती” ति चित्तं पगण्हाति पदहति । एवं पि अलीनचित्तो अकुसीतवुत्ति ।

नासिस्सं न पिविस्सामि, विहारतो न निखमे’ ।

न पि पस्सं निपातेस्सं, तण्हासल्ले अनूहते ति ॥

चित्तं पगण्हाति पदहति । एवं पि अलीनचित्तो अकुसीत-
वुत्ति । २०

“न तावाहं इमं पल्लङ्कं भिन्दिस्सामि” याव मे न अनुपादाय आसवेहि चित्तं विमुच्चिच्चस्सती” ति चित्तं पगण्हाति पदहति । एवं पि अलीनचित्तो अकुसीतवुत्ति ।

“न तावाहं इमम्हा आसना बुद्धिस्सामि याव मे न अनुपादाय आसवेहि चित्तं विमुच्चिच्चस्सती” ति चित्तं पगण्हाति पदहति । एवं पि २५ अलीनचित्तो अकुसीतवुत्ति ।

१. आरद्धविरियो – स्या० । २. वज्रमुस्सतु – स्या० । ३-३. स्या० पोत्यके नत्यि ।
४. पापुणित्वा – स्या० । ५-५. विरियस्स ठानं – स्या० । ६. निखर्मि – स्या० । ७-७.
इमम्हा आसना उद्भुहस्सामि – स्या० ।

न तावाहं इमम्हा चङ्कमा ओरोहिस्सामि ... विहारा निक्ख-
मिस्सामि ... अद्योगा निक्खमिस्सामि ... पासादा निक्खमिस्सामि ...
हम्मिया निक्खमिस्सामि ... गुहाय निक्खमिस्सामि ... लेणा निक्ख-
मिस्सामि ... कुटिया निक्खमिस्सामि ... कूटागारा निक्खमिस्सामि ...
६ अद्वा निक्खमिस्सामि ... माळा निक्खमिस्सामि ... उद्दण्डा निक्खमि-
स्सामि ... उपद्वानसालाय निक्खमिस्सामि ... मण्डपा निक्खमिस्सामि...
रुक्खमूला निक्खमिस्सामि याव मे न अनुपादाय आसवेहि चित्तं विमुच्चि-
स्सती ति चित्तं पगण्हाति पदहति । एवं पि अलीनचित्तो अकुसीतवुत्ति ।

“इमस्मि येव पुब्बण्हसमये अरियधम्मं आहरिस्सामि समाह-

- १० रिस्सामि अधिगच्छस्सामि फस्सयिस्सामि सच्छिकरिस्सामी” ति चित्तं
पगण्हाति पदहति । एवं पि अलीनचित्तो अकुसीतवुत्ति । इमस्मि येव
मज्जन्हिकसमये’ ... पे० ... सायन्हसमये ... पुरेभतं ... पच्छाभतं ...
पुरिमयाम ... मज्जमयाम ... पच्छमयाम ... काळे ... जुण्हे ... वस्से...
हेमते ... गिम्हे ... पुरिमे वयोखन्धे ... मज्जमे वयोखन्धे ... पच्छिमे
१५ वयोखन्धे अरियधम्मं आहरिस्सामि समाहरिस्सामि अधिगच्छस्सामि
फस्सयिस्सामि सच्छिकरिस्सामी ति चित्तं पगण्हाति पदहति । एवं पि
अलीनचित्तो अकुसीतवुत्ति ।

दल्हनिकक्मो थामबलूपपन्नो ति’ । सो पच्चेकसम्बुद्धो दल्ह-
समादानो अहोसि कुसलेसु धम्मेसु अवद्वितसमादानो कायसुचरिते वची-
२० सुचरिते मनोसुचरिते दानसंविभागे सीलसमादाने उपोसथुपवासे मत्ते-
व्यताय’ पेतेव्यताय सामञ्ज्रताय ब्रह्मञ्ज्रताय कुलेजेद्वापचायिताय’
अञ्जतरञ्जतरेसु अधिकुसलेसु धम्मेसु ति – दल्हनिकक्मो । थामबलूप-
पन्नो ति । सो पच्चेकसम्बुद्धो थामेन च बलेन च वीरियेन च परककमेन
च पञ्जाय च उपेतो होति समुपेतो उपागतो समुपागतो उपपन्नो समुप-
२५ पन्नो समन्नागतो ति – दल्हनिकक्मो थामबलूपपन्नो एको चरे खग-
विसाणकप्पो । तेनाह सो पच्चेकसम्बुद्धो –

“आरद्वविरियो परमत्यपत्तिया,
अलीनचित्तो अकुसीतवुत्ति ।

१. मज्जन्हिकसमये – स्या० । २. दल्हनिकक्मो ति – स्या० । ३. मेत्तेव्यताय –
स्या० । ४. कुलेजेद्वापचायिकाय – स्या० ।

दलहनिककमो थामबलूपपन्नो,
एको चरे खगविसाणकप्पो” ति ॥

३५. पटिसल्लानं झानमरिञ्चमानो,
धम्मेसु निच्चं अनुधम्मचारी ।
आदीनवं सम्मसिता भवेसु,
एको चरे खगविसाणकप्पो ॥

पटिसल्लानं झानमरिञ्चमानो ति । सो पञ्चेकसम्बुद्धो पटि-
सल्लानारामो होति पटिसल्लानरतो अज्जन्तं चेतोसमथमनुयुतो अनि-
राकतज्ञानो विपस्सनाय^१ समन्नागतो ब्रूहेता सुञ्चागारं ज्ञायी ज्ञानरतो
एकत्तमनुयुतो सदत्थगरुको ति । पटिसल्लानं झानमरिञ्चमानो ति । १०
सो पञ्चेकसम्बुद्धो द्वीहि कारणेहि^२ ज्ञान^३ न रिञ्चति^४ – अनुप्पन्नस्स वा
पठमस्स ज्ञानस्स उप्पादाय युत्तो पयुत्तो संयुत्तो आयुत्तो समायुत्तो, अनु-
प्पन्नस्स वा दुतियस्स ज्ञानस्स ... अनुप्पन्नस्स वा ततियस्स ज्ञानस्स ...
अनुप्पन्नस्स वा चतुर्थस्स ज्ञानस्स उप्पादाय युत्तो पयुत्तो संयुत्तो
आयुत्तो समायुत्तो ति – एवं पि ज्ञानं न रिञ्चति । १५

अथ वा, उप्पन्नं वा पठमं ज्ञानं आसेवति भावेति बहुलीकरोति,
उप्पन्नं वा दुतियं ज्ञानं ... उप्पन्नं वा ततियं ज्ञानं ... उप्पन्नं वा चतुर्थं
ज्ञानं आसेवति भावेति बहुलीकरोति । एवं पि ज्ञानं न रिञ्चती ति –
पटिसल्लानं झानमरिञ्चमानो ।

धम्मेसु निच्चं अनुधम्मचारी ति । धम्मा वुच्चन्ति चत्तारो २०
सतिपट्टाना ... पे० ... अरियो अटुङ्गिको मग्गो । कतमे अनुधम्मा ?
सम्मापटिपदा^५ अपञ्चनीकपटिपदा अन्वत्थपटिपदा धम्मानुधम्मपटि-
पदा सीलेसु परिपूरकारिता इन्द्रियेसु गुत्तद्वारता भोजने मत्तञ्जुता
जागरियानुयोगो सतिसम्पजञ्जं – इमे वुच्चन्ति अनुधम्मा । धम्मेसु
निच्चं अनुधम्मचारी ति । धम्मेसु निच्चकालं धुवकालं^६ सततं समितं
अवोकिण्ण^७ पोङ्गानुपोङ्गं उदकूमिकजातं अवीचिसन्ततिसहित^८ फस्तितं २५
पुरेभत्तं पञ्चाभत्तं पुरिमयामं मज्जिमयामं पञ्चिमयामं काळे जुण्हे

१. स्या० पोत्यके नत्वि । २-२. झानमरिञ्चति – स्या० । ३. सम्मापटिपदा
अनुलोमपटिपदा – स्या० । ४. स्या० पोत्यके नत्वि । ५-५. अब्बोकिण्णं पोङ्गानुपोङ्गं उद-
कूमिकजातं अवीचिसन्ततिसहितं – स्या० ।

वस्ते हेमन्ते गिम्हे पुरिमे वयोखन्ये मज्जिमे वयोखन्ये पञ्च्छिमे वयोखन्ये चरति विहरति इरियति वत्तेति पालेति यपेति यापेती ति – धम्मेसु निच्चं अनुधम्मचारी ।

आदीनवं सम्मसिता भवेसू ति । “सब्बे सह्वारा अनिच्चा” ति

- ६ आदीनवं सम्मसिता भवेसु, “सब्बे सह्वारा दुक्खा” ति ... “सब्बे धम्मा अनन्ता” ति ... पे० ... “यं किञ्चित् समुदयधम्मं, सब्बं तं निरोध-धम्मं” ति आदीनवं सम्मसिता भवेसू ति – आदीनवं सम्मसिता भवेसु एको चरे खगविसाणकप्पो । तेनाह सो पञ्चेकसम्बुद्धो –

“पटिसल्लानं ज्ञानमरिञ्चमानो,
१० धम्मेसु निच्चं अनुधम्मचारी ।
आदीनवं सम्मसिता भवेसु,
एको चरे खगविसाणकप्पो” ति ॥

B. 300

३६. तण्हक्खयं पत्थयमप्पमत्तो,

अनेळमूगो’ सुतवा सतीमा’ ।

१५

सह्वातधम्मो नियतो पधानवा,

एको चरे खगविसाणकप्पो ॥

- तण्हक्खयं पत्थयमप्पमत्तो ति । तण्हा ति । रूपतण्हा ... पे० ... धम्मतण्हा । तण्हक्खयं’ ति । रागक्खयं दोसक्खयं मोहक्खयं गतिक्खयं उपपत्तिक्खयं पटिसन्धिक्खयं भवक्खयं संसारक्खयं बटुक्खयं पत्थयन्तो २० इच्छन्तो सादियन्तो पिहयन्तो अभिजप्पन्तो ति – तण्हक्खयं पत्थयं । अप्पमत्तो ति । सो पञ्चेकसम्बुद्धो सक्कच्चकारी सातच्चकारी ... पे० ... अप्पमादो’ कुसलेसु धम्मेसू ति – तण्हक्खयं पत्थयमप्पमत्तो ।

- अनेळमूगो सुतवा सतीमा ति । अनेळमूगो ति । सो पञ्चेक-
२५ सम्बुद्धो पण्डितो पञ्जवा बुद्धिमा बाणी विभावी मेधावी । सुतवा ति ।
सो पञ्चेकसम्बुद्धो बहुस्तुतो होति सुतधरो सुतसन्निच्चयो । ये ते धम्मा
आदिकल्याणा मज्जेकल्याणा परियोसानकल्याणा सात्यं सब्यञ्जनं
केवलपरिपुणं परिसुद्धं ब्रह्मचरियं अभिवदन्ति तथारूपास्स धम्मा बहु-

१. अनेळमूगो – स्या० । २. सतीमा – स्या० ; एवमुपरि पि । ३. तण्हक्खयं पत्थयं – स्या० । ४. अप्पमत्तो – स्या० ।

स्त्रामा होन्ति धाता' वचसा परिचिता मनसानुपेक्षिता दिट्ठिया सुष्टिविद्धा'। सतीमा ति । सो पञ्चेकसम्बुद्धो सतिमा होति परमेन सतिनेपक्केन समन्नागतता', चिरकं पि चिरभासितं पि सरिता अनुस्सरिता^१ ति – अनेकल्पगो सुतवा सतीमा ।

सह्वातधम्मो नियतो पधानवा ति । सह्वातधम्मो वुच्चति ६ वाणं । या पञ्जा पजानना ... पे० ... अमोहो धम्मविचयो सम्मादिट्ठि । सह्वातधम्मो ति । सो पञ्चेकसम्बुद्धो सह्वातधम्मो बातधम्मो तुलितधम्मो तीरितधम्मो विभूतधम्मो विभावितधम्मो, "सब्बे सह्वारा अनिच्चा" ति सह्वातधम्मो ... पे० ... "यं किञ्चिच समुदयधम्मं सब्बं तं निरोधधम्मं" ति सह्वातधम्मो बातधम्मो तुलितधम्मो तीरितधम्मो १० विभूतधम्मो विभावितधम्मो । अथ वा, तस्स पञ्चेकसम्बुद्धस्स च "खन्धा संखिता" धातुयो संखिता आयतनानि संखितानि गतियो संखिता उपपत्तियो संखिता पटिसन्धियो संखिता भवा संखिता संसारा संखिता वट्टा संखिता । अथ वा, सो पञ्चेकसम्बुद्धो खन्धपरियन्ते ठितो धातुपरियन्ते ठितो आयतनपरियन्ते ठितो गतिपरियन्ते ठितो उपपत्ति-परियन्ते ठितो पटिसन्धिपरियन्ते ठितो भवपरियन्ते ठितो संसार-परियन्ते ठितो वट्टपरियन्ते ठितो सह्वारपरियन्ते ठितो अन्तिमभवे १५ ठितो अन्तिमसमुस्सये^२ ठितो^३ अन्तिमदेहधरो पञ्चेकसम्बुद्धो ।

तस्सायं पञ्चिमको भवो, चरिमोयं समुस्सयो ।

जातिमरणसंसारो^४, नत्यं तस्स पुनव्वभवो ति ॥ २०

तंकारणा पञ्चेकसम्बुद्धो^५ सह्वातधम्मो । नियतो ति । नियामा वुच्चन्ति चत्तारो अरियमगा । चतूहि अरियमगेहि समन्नागतो ति नियतो^६" । नियामं पत्तो सम्पत्तो अधिगतो फस्सितो सञ्चिकतो पत्तो नियामं । पधानवा ति । पधानं वुच्चति वीरियं । सो चेतसो वीरियारम्भो निक्कमो परक्कमो उद्यामो वायामो^७ उस्साहो उस्सोळही २५ थामो विति असिथिलपरक्कमो अनिक्षितच्छन्दता अनिक्षितधुरता

१. धता – स्या० । २. सुष्टिविद्धा – स्या० । ३. समन्नागतो – स्या० । ४. स्या० पोत्यके नत्यि । ५. स्या० पोत्यके नत्यि । ६. सह्वाता – स्या०; एवमुपरि पि । ७-७. स्या० पोत्यके नत्यि । ८. जातिजरामरणसंसारो – स्या० । ९. स्या० पोत्यके नत्यि । १०. नियतो अरियमगेहि – स्या० ।

धुरसम्पग्नाहो वीरियं वीरियनिद्रियं वीरियवलं सम्मावायामो । सो पञ्चेकसम्बुद्धो इमिना पधानेन उपेतो समुपेतो उपागतो समुपागतो उपपन्नो समुपपन्नो समन्नागतो । तस्मा सो पञ्चेकसम्बुद्धो पधानवा ति – सह्वातधम्मो नियतो पधानवा एको चरे खगविसाणकप्पो ।

५ तेनाह सो पञ्चेकसम्बुद्धो –

“तण्हक्षयं पत्थयमप्यमत्तो,
अनेळमूगो सुतवा सतीमा ।
सह्वातधम्मो नियतो पधानवा,
एको चरे खगविसाणकप्पो” ति ॥

10

३७. सीहो व सद्देसु असन्तसन्तो,
वातो व जालम्हि असज्जमानो ।
पदुमं व तोयेन अलिम्पमानो,
एको चरे खगविसाणकप्पो ॥

B. 302 15 सीहो व सद्देसु असन्तसन्तो ति । यथा सीहो मिगराजा सद्देसु असन्तासी अपरिसन्तासी अनुत्रासी अनुब्बिग्नो अनुसङ्घी^१ अनुत्रासो अभीरु अच्छम्भी अनुत्रासी अपलायी, पञ्चेकसम्बुद्धो पि सद्देसु असन्तासी अपरिसन्तासी अनुत्रासी अनुब्बिग्नो अनुसङ्घी अनुत्रासो अभीरु अच्छम्भी अनुत्रासी अपलायी पहीनभयभेरवो विगतलोमहंसो विहरती ति – सीहो व सद्देसु असन्तसन्तो ।

20 वातो व जालम्हि असज्जमानो ति । वातो ति । पुरत्थिमा वाता पञ्चिमा वाता उत्तरा वाता दक्षिणा वाता सरजा वाता अरजा^२ वाता^३ सीता वाता उण्हा वाता परित्ता वाता अधिमत्ता वाता वेरम्भवाता^४ पक्खवाता^५ सुपण्णवाता तालपण्णवाता विधूपनवाता । जालं वुच्चति सुत्तजालं । यथा वातो जालम्हि न सज्जति न गण्हाति न बज्जति न 25 पलिबज्जति, एवमेव । द्वे जाला – तण्हाजालं च दिट्ठिजालं च ... पे० ... इदं तण्हाजालं ... पे० ... इदं दिट्ठिजालं । तस्स पञ्चेकसम्बुद्धस्स तण्हाजालं पहीनं दिट्ठिजालं पटिनिस्सद्बु, तण्हाजालस्स पहीनता दिट्ठि-

१. अनुसुकी – स्या० । २-२. स्या० पोत्थके नत्थि । ३-३. कालवाता वेरम्भवाता पक्खवाता – स्या० ।

जालस्स पटिनिस्सद्वृत्ता सो पच्चेकसम्बुद्धो रूपे न सज्जति सदे न
सज्जति ... पे० ... दिद्विसुतमुत्तविज्ञातव्वेसु धम्मेसु न सज्जति न
गण्हाति न बज्जति न पलिवज्जति निक्खन्तो निस्सटो विष्पमुत्तो विस-
ञ्जन्तो विमरियादिकतेन चेतसा विहरती ति - वातो व जालम्ह अस-
ज्जमानो ।

पदुमं व तोयेन अलिम्पमानो ति । पदुमं वुच्चति पदुमपुण्फं ।
तोयं वुच्चति उदकं । यथा पदुमपुण्फं तोयेन न लिम्पति^१ न पलिम्पति
न उपलिम्पति, अलित्तं अपलित्तं अनुपलित्तं, एवमेव । द्वे लेपा -
तण्हालेपो च दिद्विलेपो च ... पे० ... अयं तण्हालेपो ... पे० ... अयं
दिद्विलेपो । तस्स पच्चेकसम्बुद्धस्स तण्हालेपो पहीनो, दिद्विलेपो १०
पटिनिस्सद्वृद्धो । तण्हालेपस्स पहीनता दिद्विलेपस्स पटिनिस्सद्वृत्ता
सो पच्चेकसम्बुद्धो रूपे न लिम्पति सदे न लिम्पति ... पे० ...
दिद्विसुतमुत्तविज्ञातव्वेसु धम्मेसु न लिम्पति न' पलिम्पति^२ न
उपलिम्पति, अलित्तो अपलित्तो अनुपलित्तो निक्खन्तो निस्सटो
विष्पमुत्तो विसञ्जन्तो विमरियादिकतेन चेतसा विहरती ति - पदुमं १५
व तोयेन अलिम्पमानो एको चरे खगविसाणकप्पो । तेनाह सो
पच्चेकसम्बुद्धो -

'सीहो व सदेसु असन्तसन्तो,
वातो व जालम्ह असज्जमानो ।
पदुमं व तोयेन अलिम्पमानो,
एको चरे खगविसाणकप्पो' ति ॥

B. 303

३८. सीहो यथा दाठबली पसय्ह,
राजा मिगानं अभिभुय्य चारी ।
सेवेय पन्तानि सेनासनानि,
एको चरे खगविसाणकप्पो ॥

20

25

सीहो यथा दाठबली पसय्ह राजा मिगानं अभिभुय्य चारी
ति । यथा सीहो मिगराजा दाठबली दाठावुधो सब्बे तिरच्छानगते
पाणे अभिभुय्य अभिभवित्वा अज्जोत्थरित्वा परियादियित्वा महित्वा

१. लिम्पयति - स्या० । २-२. स्या० पौत्यके नत्वि ।

चरति विहरति इरियति वत्तेति पालेति यपेति यापेति, पच्चेकसम्बुद्धो^१
पि पञ्चाबली पञ्चावधो सब्बपाणभूते पुगाले^२ पञ्चाय अभिभुव्य
अभिभवित्वा अज्ञोत्थरित्वा परियादियित्वा मदित्वा चरति विहरति
इरियति वत्तेति पालेति यपेति यापेती ति – सीहो यथा दाठबली पसङ्ह
५ राजा मिगानं अभिभुव्य चारी ।

सेवेथ पन्तानि सेनासनानी ति । यथा सीहो मिगराजा अरञ्ज-
वनमज्जोगाहेत्वा^३ चरति विहरति इरियति वत्तेति पालेति यपेति
यापेति, पच्चेकसम्बुद्धो पि अरञ्जवनपत्थानि पन्तानि सेनासनानि
पटिसेवति अप्पसद्वानि अप्पनिग्धोसानि विजनवातानि मनुस्सराहस्सेय्य-
१० कानि पटिसल्लानसारुप्पानि । सो एको गच्छति एको तिद्विति एको
निसीदति एको सेय्यं कप्पेति एको गामं पिण्डाय पविसति एको पटिक-
मति एको रहो निसीदति एको चङ्कमं अधिद्वाति एको चरति विहरति
इरियति वत्तेति पालेति यपेति यापेती ति – सेवेथ पन्तानि सेनासनानि
एको चरे खगविसाणकप्पो । तेनाह सो पच्चेकसम्बुद्धो –

१५ “सीहो यथा दाठबली पसङ्ह,
राजा मिगानं अभिभुव्य चारी ।
सेवेथ पन्तानि सेनासनानि,
एको चरे खगविसाणकप्पो” ति ॥

B. 304

१९. मेत्तं उपेक्खं करुणं विमुत्तिं,
आसेवमानो मुदितं च काले ।
२० सब्बेन लोकेन अविरुद्धमानो,
एको चरे खगविसाणकप्पो ॥

मेत्तं उपेक्खं करुणं विमुत्तिं आसेवमानो मुदितं च काले ति ।
सो पच्चेकसम्बुद्धो मेत्तासहगतेन चेतसा एकं दिसं फरित्वा विहरति
२५ तथा द्रुतियं तथा ततियं तथा चतुर्थं, इति उद्धमधो तिरियं सब्बधि
सब्बतताय सब्बावतं लोकं मेत्तासहगतेन चेतसा विपुलेन महगतेन
अप्पमाणेन अवेरेन अव्यापज्जेन^४ फरित्वा विहरति; करुणासहगतेन

१. एवमेव पच्चेकसम्बुद्धो – स्याऽ । २. स्याऽ पोत्थके नत्यि । ३. अरञ्जवनपत्थानि
अज्जोगाहेत्वा – स्याऽ । ४. अव्यापज्जेन – स्याऽ ।

चेतसा ... पे० ... मुदितासहगतेन चेतसा ... पे० ... उपेक्खासहगतेन
चेतसा विपुलेन महगतेन अप्पमाणेन अवेरेन अव्यापज्जेन फरित्वा
विहरती ति – मेत्तं उपेक्खं करुणं विमुर्ति आसेवमानो मुदितं च काले ।

सब्बेन लोकेन अविरुद्धमानो ति । मेत्ताय' भावितता ये
पुरत्यमाय दिसाय सत्ता ते अप्पटिकूला' होन्ति, ये पच्छिमाय दिसाय ५
सत्ता ... ये उत्तराय दिसाय सत्ता ... ये दक्खिणाय दिसाय सत्ता ... ये
पुरत्यमाय अनुदिसाय सत्ता ... ये पच्छिमाय अनुदिसाय सत्ता ... ये
उत्तराय अनुदिसाय सत्ता ... ये दक्खिणाय अनुदिसाय सत्ता ... ये
हेट्टिमाय' दिसाय सत्ता ... ये उपरिमाय दिसाय सत्ता ... ये दससु
दिसासु सत्ता' ते अप्पटिकूला होन्ति । करुणाय' भावितता ... मुदिताय १०
भावितता ... उपेक्खाय भावितता ये पुरत्यमाय दिसाय सत्ता ... पे० ...
ये दससु दिसासु सत्ता ते अप्पटिकूला होन्ति' । सब्बेन लोकेन अवि-
रुद्धमानो ति । सब्बेन लोकेन' अविरुद्धमानो अप्पटिविरुद्धमानो
अनाधातियमानो' अप्पटिहञ्जमानो ति – सब्बेन लोकेन अविरुद्धमानो
एको चरे खगविसाणकप्पो । तेनाह सो पच्चेकसम्बुद्धो – १५

'मेत्तं उपेक्खं करुणं विमुर्ति,
आसेवमानो मुदितं च काले ।
सब्बेन लोकेन अविरुद्धमानो,
एको चरे खगविसाणकप्पो' ति ।

४०. रागं च दोसं च पहाय मोहं,
सन्दालयित्वान् सञ्जोजनानि ।
असन्तसं जीवितसह्यन्यम्हि,
एको चरे खगविसाणकप्पो ॥

२० B. 306

रागं च दोसं च पहाय मोहं ति । रागो ति । यो रागो
सारागो ... पे० ... अभिज्ञा लोभो अकुसलमूलं । दोसो ति । यो २५
चित्तस्स आधातो ... पे० ... चण्डकं असुरोपो अनत्तमनता चित्तस्स ।
मोहो ति । दुक्खे अञ्जाणं ... पे० ... अविज्ञालङ्घी मोहो अकुसल-

१. मेत्तादीनं – स्या० । २. अप्पटिकूला – स्या० । ३. अधोगमाय – स्या० । ४.
विदिसासु सत्ता – स्या० । ५-५. स्या० पोत्यके नत्यि । ६. सत्तलोकेन – स्या० । ७. अवट्टिय-
मानो – स्या० । ८. रागं – स्या० । ९. दोसं – स्या० ।

मूलं । रागं च दोसं च पहाय मोहं ति । सो पच्चेकसम्बुद्धो रागं च
दोसं च मोहं च पहाय पजहित्वा विनोदेत्वा व्यन्तीकरित्वा अनभावं
गमेत्वा ति – रागं च दोसं च पहाय मोहं ।

सन्दालयित्वान् सञ्जोजनानी ति । दस सञ्जोजनानि – काम-
६ रागसञ्जोजनं पटिघसञ्जोजनं ... पे० ... अविज्ञासञ्जोजनं । सन्दा-
लयित्वान् सञ्जोजनानी ति । दस' सञ्जोजनानि सन्दालयित्वा पदाल-
यित्वा सम्पदालयित्वा पजहित्वा विनोदेत्वा व्यन्तीकरित्वा' अनभावं
गमेत्वा ति – सन्दालयित्वान् सञ्जोजनानि ।

असन्तसं जीवितसत्त्वयम्हो ति । सो पच्चेकसम्बुद्धो जीवित-
१० परियोसाने असन्तासी' अनुत्रासी अनुब्बिग्नो अनुससङ्खी अनुत्रासो
अभीरु अच्छम्भी अनुत्रासी अपलायी पहीनभयभेरवो विगतलोमहंसो
विहरती' ति' – असन्तसं जीवितसत्त्वयम्ह एको चरेखगविसाणकप्पो ।
तेनाह सो पच्चेकसम्बुद्धो –

“रागं च दोसं च पहाय मोहं,
१५ सन्दालयित्वान् सञ्जोजनानि ।
असन्तसं जीवितसत्त्वयम्ह,
एको चरेखगविसाणकप्पो” ति ॥

४१. भजन्ति सेवन्ति च कारणत्था,
निकारणा दुल्लभा अज्ज मिता ।
२० अत्तथपञ्जा असुचो मनुस्सा,
एको चरेखगविसाणकप्पो ॥

B. 306 भजन्ति सेवन्ति च कारणत्था ति । अत्तथकारणा परत्थ-
कारणा उभयत्थकारणा दिटुधम्मकत्थकारणा सम्परायिकत्थकारणा
परमत्थकारणा भजन्ति सम्भजन्ति सेवन्ति निसेवन्ति' संसेवन्ति' पटि-
२५ सेवन्ती ति – भजन्ति सेवन्ति च कारणत्था ।

निकारणा दुल्लभा अज्ज मिता ति । द्वे मिता – अगारिक-
मितो' च अनागारिकमितो च ... पे० ... अयं अगारिकमितो ... पे० ...
अयं अनागारिकमितो । निकारणा दुल्लभा अज्ज मिता ति । इमे

१. स्या० पोत्थके नत्थि । २. व्यन्तीकरित्वान् – स्या० । ३. असन्तासी अपरिसन्तासी –
स्या० । ४-५. स्या० पोत्थके नत्थि । ५-५. स्या० पोत्थके नत्थि । ६. आगारिकमिता – स्या० ।

द्वे मित्ता अकारणा निक्कारणा' अहेतू अप्पच्चया दुल्लभा दुल्लद्वा'
सदुल्लद्वा' ति – निक्कारणा दुल्लभा अज्ज मित्ता।

अत्तत्थपञ्चा असुची मनुस्सा ति । अत्तत्थपञ्चा ति । अत्तनो
अत्थाय अत्तनो हेतु अत्तनो पच्चया अत्तनो कारणा भजन्ति सम्भजन्ति
सेवन्ति निसेवन्ति संसेवन्ति पटिसेवन्ति आचरन्ति समाचरन्ति पयि- ६
रूपासन्ति परिपुच्छन्ति' परिपञ्चन्ति ति – अत्तत्थपञ्चा । असुची मनुस्सा
ति । असुचिना कायकम्मेन समन्नागता ति असुची मनुस्सा, असुचिना
वचीकम्मेन समन्नागता ति असुची मनुस्सा, असुचिना मनोकम्मेन
समन्नागता ति असुची मनुस्सा, असुचिना पाणातिपातेन ... असुचिना
अदिन्नादानेन ... असुचिना कामेसुमिच्छाचारेन ... असुचिना मुसा- १०
वादेन ... असुचिया पिसुणाय वाचाय समन्नागता' ... असुचिया फरुसाय
वाचाय समन्नागता' ... असुचिना सम्फप्पलापेन समन्नागता' ... असु-
चिया अभिज्ञाय समन्नागता' ... असुचिना व्यापादेन समन्नागता' ति
असुची' मनुस्सा, असुचिया मिच्छादिट्ठिया समन्नागता ति असुची
मनुस्सा, असुचिया चेतनाय समन्नागता ति असुची मनुस्सा, असुचिया १५
पत्थनाय समन्नागता ति असुची मनुस्सा, असुचिना पणिधिना समन्ना-
गता ति असुची मनुस्सा, असुची' हीना निहीना' ओमका लामका
छतुका' परिता ति – अत्तत्थपञ्चा असुची मनुस्सा ।

एको चरे खगविसाणकप्पो ति । एको ति । सो पच्चेक-
सम्बुद्धो पञ्चज्ञासह्यातेन एको ... पे० ... चरेति अट्ठ चरियायो ... पे० ... २०
खगविसाणकप्पो ति । यथा खगस्स नाम विसाणं एकं होति अदुतियं
... पे० ... एको चरे खगविसाणकप्पो । तेनाह सो पच्चेकसम्बुद्धो –

"भजन्ति सेवन्ति च कारणत्था,
निक्कारणा दुल्लभा अज्ज मित्ता ।
अत्तत्थपञ्चा असुची मनुस्सा,
एको चरे खगविसाणकप्पो" ति ॥ २५

चतुर्थो वगो ।
खगविसाणसुतनिहेसो निहितो ।

१. स्या० पोत्यके नत्य । २-२. स्या० पोत्यके नत्य । ३. पुच्छन्ति – स्या० । ४. स्या०
पोत्यके नत्य । ५-५. स्या० पो यके नत्य । ६. निहीना परिहीना – स्या० । ७. जतुका – स्या० ।

अजितो तिस्समेतेव्यो, पुण्णको अथ मेत्तगू ।
 घोतको उपसीबो च, नन्दो च अथ हेमको ॥
 तोदेय्यकण्णा दुभयो, जतुकण्णी च पण्डितो ।
 भद्रावुधो उदयो च, पोसालो चा पि ब्राह्मणो ।
 ६ सोघराजा च मेधावी, पिङ्गियो च महाइसि ॥
 सोळसानं^१ पनेतेसं, ब्राह्मणानं व सासनं ।
 पारायनानं निहेसा^२, तत्का च भवन्ति हि ॥
 खगविसाणसुत्तानं, निहेसा पि तथेव^३ च ।
 निहेसा दुविधा ब्रेष्या, परिपुण्णा सुलक्षिता^४ ति ॥
 चुल्लनिहेसपालि निहिता ।

— : o : —

१. सोळसानं – स्याऽ । २. निहेसो – स्याऽ । ३. तथेव – स्याऽ । ४. सुलक्षिता – स्याऽ ।

निहेसपदानं
अनुक्रमणिका

अ			३२३
अकह्नि	९२	अतत्यपञ्चा	३२३
अकामकार्मि	१५०	अतानुदिट्ठु ऊहच्च	१९६, १९७
अकालिक	२२८, २२९	अत्यज्ञतस्स न पमाणमत्यि	११७
अकिङ्चनं	१०, १८, १४१	अत्यमञ्जाय घम्ममञ्जाय	२०७
—अनादानं	१४७	अत्यिं पञ्छेन आगमं	५१, १६४, १७५, १९०
—कामभवे असतं	१०, १४१	अत्यं पलेति	११५, ११६
—त्राह्णमिरियमानं	९८	— — न उपेति सह्वं	११५, ११६
अकित्तयी नो	७६	अथ	२३५
अखिलो	९२, २३७	—को चरहि देवमनुस्तलोके,	
—पटिभानवा	२३७	अतारि जाति च जरं च मारिस	६१, १२७
अग्नी व दहुं अनिवत्तमानो	३००	अत्यज्ञतो सो उद वा सो नत्यि	११७
अच्च	११५	अवहसार्सि सम्बुद्धं	२३५
—यथा वातवेगेन खित्ता	११५	अथो गहट्टा घरमावसन्ता	२६९
अछम्भी	२६८	अहसार्सि	२३५
अजित तं बदामि ते	३५	अद्वा	८७, ९०, २४१, २७३
अजितो	२६, २७, ३२, ३५	—गमिस्सामि न भेत्य कह्ना	२४१
अज्ज्वतं च बहिदा च, नत्यि किञ्ची		—पसंसाम सहायसम्पदं	२७३
ति पस्ततो	१७५	—हि भगवा पहासि दुखं	८७
— — वेदनं नाभिनन्दतो	१७०	—हि सो ओघमिमं जतारी	९०
अजिज्ञहो	२०६	अधिदेवे अभिज्ञाय	२३८
—पुद्गो पुद्गो पञ्चं व्याकासि	२०६	अधिमुत्तचित्तं	२४१
अञ्जाय	१३६, १४८	अधिवचनं	२०८
—अत्यानि विनेष्य कह्नं	२९५	अधो	८३, ८४, १०३, १६०
अञ्जाविमोक्षं पत्रूमि	१६८	अनञ्जनेष्यो	२८७
—पत्रूहि	१६५	अनञ्जपोसी	३०९
अञ्जतं पुच्छाम तदिह्व बूहि	७६	—सपदानचारी	३०७
अद्वानतं सञ्ज्ञणिकारतस्स यं		अनत्यदर्स्सि विसमे निविद्धुं	२९२
फस्ये सामयिकं विमुत्ति	२८५	अनभिज्ञतं सेरितं पेक्खमानो	२६१
अद्वितं ओवदेष्य	८८	अनलङ्घरित्वा अनपेक्खमानो	२९६
अतारी	९०	अनवस्थुतो परिडग्धमानो	३०३
अतारु जाति च जरं च मारिस	५८, १२३	अनादानं	१४७
अतीतं आदिसति	१७२	अनानुयायी	११२, ११४

अनापरं	१४७	अविज्ञा	२७, १६८
अनासदो	१२९, १३१, २१९, २३५	अविज्ञाय निवृतो लोको	२७
—सब्ददुक्ष्यप्यहायिनो	२१९	—प्रभेदनं	१६५, १६८
अग्निस्तो	१०८, ३११	अविडा	७५
—छेत्व सिनेहृदों	३११	अविहेठयं अव्यतरस्मि तेसं	२४३
—नो विशहामि तारितु	१०८	असन्तसं जीवितसह्ययमिह	३२२
अनीधो	६५, ९४	असितो	१०३
अनीतिकं	२२८, २३०	अमुची मनुस्ता	३२३
अनीतिहं	८०, १०४	असेसं	३५
अनुसास ब्रह्मे करुणायमानो	१०२	असंकुप्य	२४१
अनेकरूपा	७२, ७४	असंहीरं	२४०
अनेकरूपेन वदन्ति सुद्धि	१२३, १२५, १२६	—असंकुप्य	२४०
अनेकरूपं पि पहाय सब्दं	१२८, १३१	अस्स	१५५
अनेजो छिन्नसंयो	१७४	अहो	१११
अनेजं मूलदस्ताविं	४९		
अनेळमूर्गो	३१६		
—सुतवा सतीमा	३१६		
अन्तरा व	१९९		
अन्ता	४७		
अपरिड्व्यमानो	३४६		
अपारा पारं गच्छेय्य	२१२		
अमुच्छि	३५		
अपुनव्यवाय	२०२		
अप्पदस्ते पहाय	२२०		
अप्पमतो	५७, ८५, २०२, २०५		
अप्पस्सादो दुक्ष्यमेत्य भियो	२१८		
अप्पेव मं भगवा अद्वितं ओवदेय्य	८९		
अप्पोस्सुको परपुत्तेसु हृत्वा	२६९		
अभिज्ञाया	९०		
अभिज्ञन्ति	६०		
अभिज्ञानं	१७७		
—त्वागतो	१७७		
अभिनिवृता	१३६, १४८		
अभिभूम्य सब्दानि परिस्तयानि	२७१		
अभियाचे	१५७		
अभिसञ्जना वा	२७६		
अयं लोको	१८९		
— —परो लोको	१८९		
अलीनचितो अकुसीतवृत्ती	३१३		
अलोलो	३०९		
		आ	
		आकिञ्चन्नासम्भवं बत्वा	१८०
		आकिञ्चञ्जं निस्तो हित्वा	
		मञ्चं	११२, ११३
		—पेक्खमानो सतिमा	१०९
		आचिक्ष घम्मं यमहं विजञ्चं	१५२, २००, २०३
		आदानतप्तं विनयेष सब्दं	१५९
		आदानसत्ते इति पेक्खमानो	१६१
		आदिच्चबन्धुना	२११
		आदिच्चबन्धुस वचो निसम्म	२८६
		आदिच्चो व पथर्वि तेजी तेजसा	१५२
		आदीनवं कामगुणेसु दिस्वा	२७८, २८०
		—सम्पसिता भवेसु	३१६
		—स्तेहजं पेक्खमानो	२५४
		आमन्तना होति सहायमज्जे	
		वासे ठाने गमने चारिकाय	२६१
		आयस्मा	२६, ४३, ९५, ११२, ११९,
			१२२, १३२, १३८, १४६,
			१५०, १६४, १८३, २१३
		आरद्विरियो परमत्वपत्तियो	३१२
		आरम्मणं दूहि समन्तचक्षु	१०९
		आसवा	१५५, १६४
		आसवास्स न विजन्ति	१५५
		आसीनं	१६३

आसीसन्ति	५९	— — असितो चरेयं	१०३
—योमवन्ति अभिजप्पन्ति जुहन्ति	५९	इमस्स वम्मपरियायस्स	२०८
आसीसमाना	५६	इत्यिमानं	९९
—गुणक इत्यतं	५६	इसयो	५२, ५५
इ		इसी	२०९
इच्छा	२६, ३१, ४३, ५१, ६१, ९५, १०८, ११२, ११९, १२२, १२६, १३२, १३८, १४५, १५०, १५७, १६४, १७४, १८३, १९९, २१३	इती च गङ्गो च उपहवो च रोगो च सल्लं च भवं च मेतं	२८०
इच्छायस्मा अजितो	२६, ३१	ई	
—उदयो	१६४	उभहितं	१५३
—उपसीवो	१०८, ११२	—निरतं वा	१५३
—कप्पो	१४५	उष्णं	२८२
—जतुकण्णी	१५०	उत्तमं	८२, १०६
—तिस्समेत्यो	४३	उदपञ्चकपी	१४०
—तोदेय्यो	१३८	उदया ति भगवा	१६५
—धोतको	९५	उदयो	१६४, १६५
—नन्दो	११९, १२२, १२६	उदाहु वे जीवितेनूपन्नं	१२०
—पिङ्गियो	१९९, २१३	— — स्सस्तिया अरोगो	११७
—पुण्णको	५१, ६१	उद्धं	८३, ८४, १०७, १६०
—पोसालो	१७४	—अघो तिरियं चा पि मज्जे	८३, १०७, १६०
—भद्रावृष्टो	१५४	उपविकलेसे व्यपनुज्ज सब्बे	२११
—मेतगृ	६८	उपविनिदाना पमवन्ति दुख्वा	७३
—मोघराजा	१८३	उपर्धि करोति	७५
—हेमको	१३२	—न कविरा	७५
इच्छासि इति भविस्सति	१३३, २२१	उपरूप्तति	३५
इच्छिता	४६	उपसन्ता	१३७
इच्छितं	६३	—च ते सदा	१३७
इति	१४७, १६१, २९९, २१३	उपसन्तो चरिस्ससि	१५५
इतो सूत्वान निग्योसं	९७	उपसीवा ति भगवा	११०, ११३, ११५, ११८
इदमवोच भगवा	२०६	उपसीवो	१०८, ११०, ११२,
— — मगवेसु विहरन्तो पासाणके चेतिये, परिचारकसोऽसानं ब्राह्मणानं		११३, ११५, ११८	
अज्जिष्ठो पुट्ठो पुट्ठो पञ्चं व्याकासि	२०६	उपेक्षा	१६७, ३१२
इव	८६, ९२, ९७	उपेक्षासतिसंमुद्ध	१६७
—दिदुसुतमुतविज्ञातेसु	१३४	उप्पञ्चवाणमिह अनञ्जनेय्यो	२८७
—लोके	५३, ५६	ए	
इधेव निपको सतो	९७	एकमेकस्स चे पि पञ्चस्स	२०७
—सन्तो	१०३	— — — अत्यमञ्जाय वम्ममञ्जाय	

वस्मानुधर्मं पटिपञ्जेय, गच्छेयेव जरामरणस्स पारं। पारङ्गमनीया इमे घम्मा ति। तस्मा इमस्स धर्मपरियायस्स “पारायनं” तेव अधिवचनं	२०७	— — — अधिमुत्तचित्तं	२४१
—पञ्चहस्स	२१३	—लोकं अवेक्षनं	१९७
एको १०८, २२२, २४४, ३२३		एवंविहारी	८५
—जहं सकक महत्त्वमोषं	१०८	—सतो अप्यमत्तो	८५
—चरे खगविसाङ्गकप्यो	२४४, ३२३	—सतस्स चरतो	१७२
—तमोनुदासीनो	२२२	एस भिष्यो पसीदामि	२३६
एतदञ्जाय मे सता	१३६, १४८		
एताभिनन्दामि वचो महेसिनो	८६, १३०		
एते	२०८		
—अलद्वा अनवज्जभोजी	२७४		
—बुद्धं उपागच्छु	२०८, २०९		
एतेसु	८४		
—नन्दि च निवेसनं च पनुज्ज विज्ञाणं भवे न तिट्ठु	८४		
एते	८६, १३७, १४८		
—आणं तथं तस्स	१८१		
—दीपं बनापरं	१४७		
—भयं आर्यति पेक्खमानो	२७६, २७७		
— कामगुणेषु दिस्वा	२८१		
— सन्ध्यवे पेक्खमानो	२५५		
— मे	३५		
— पुद्गो पबूहि	३५		
— विदित्वा सङ्ग्रो ति लोके	१०७		
— सन्ध्यवे पेक्खमानो	२५६		
एत्य	२४१		
एवमहं अप्यदस्से पहाय महोदर्दिं हंसोरिव अज्ञापत्तो	२२०		
एवमेतं अभिज्ञाय	१८१		
एवमेव त्वं पि पमुञ्चस्सु सदं	२३६		
एवं	११६, २२०		
—अभिकन्तदस्सावि	११०		
—तुवं ओचमिमं तरेसि	१०२		
—दुतीयेन सहा ममस्स	२७६		
—पि तोदेय्य मूर्नि विजान	१४१		
—मञ्चुतरो सिया	११७		
—मुनी नामकाया विमुत्तो	११६		
—मं वारेहि	२४१		
		ओकञ्जहं	१५६
		—तण्डिलं अनेजं	१५६
		ओकिस्तत्त्ववस्तु न च पादलोलो	३००
		ओघतिण्णमनासवं	२३५
		ओघतिण्णं	१५७, २३५
		ओघतिण्णं	१५०
		—पुट्टुमकाममागमं	१५०
		ओघे जाते महव्यये	१४५, १४६
		ओघं	७७, ९०
		ओरोपित्वा गिहिव्यञ्जनानि	२६९, २७०
		ओहारयित्वा गिहिव्यञ्जनानि	३०६
		क	
		कहुनं पटिजानं	२४०
		कच्चिसु	५७, १२३
		— ते भगवा तत्य यता चरन्ता	१२३
		— यञ्जपये अप्यमत्ता	५७
		कञ्चिव	१०१
		कतकिञ्चं अनासवं	१६४
		कतमा अनगारिकविभूसा	२९६
		कथंकथा	९९
		— च यो तिण्णो	१३८, १३९
		कथंकथि घोतक कञ्चिव लोके	१०१
		कथं नु	७६
		— दीरा वितरन्ति ओघं जाति	
		जरं सोकपरिदृवं च	७६, ७७
		— नेयो तवाविष्णो	१७६
		— लोकं अवेक्षनं	१९०
		— सतस्स चरतो	१७०
		कपञ्जहं अभियाचे मुमेषं	१५७
		कप्या	१४६
		— ति भगवा	१४६

कप्पो	१४५	—सब्बधम्मानं	४०
कर्षं	१५७	कुहित्वं	६३
कम्पारपुतेन सुनिद्वितानि	२७५	केन सोता पितौयरे	३१
कहणायमानो	१०२	केनसु नपकासति	२६
कसावो	२९०	—निवृती लोको	२६
कस्स नो सन्ति इङ्गिता	४४	को इव सिद्धिनिमच्चगा	४४
कामसुखं	२९५	— उभन्तमभित्त्राय	४४
कामा	३९, ४४, ११०, १११, ११३, १३८, १४१ १५०, १५१, १५३, २१४, २७७, २९७	कोव तनुसितो लोको कं बूसि महापुरिसो	४३ ४४
कामाभिजप्तित पटित्वं लाभं	६०	वचि	२२६, २२८, २३०, २४१
कामा हि चित्रा मधुरा मनोरमा	२७७		
कामे पहाय	११०		
— —विरतो कथाहि	११०		
कामेसु	१११, ११३	ख	
—नाभिगिज्जेत्य	३९	खग्माविसाणकप्पो	२४८, ३२३
—ब्रह्मचरियवा	४४	खतिया	५२, ५५
—विनय गेवं	१५३	— ब्राह्मणा देवतानं	५२, ५५
कामो	९०	खिद्वा	२६२, २९५
कासायवत्यो अभिनिविस्तिपित्वा	३०७	— रती होति सहायमज्जे	२६२
किञ्चनं	१४७, १६१	खिद्वं रति कामसुखं च लोके	२९५
किञ्चा पि	१२५		
— —ते तत्वं यता चरन्ति	१२५	ग	
कितयिस्सामि गिरं वण्णूपसंहितं	२१७	गच्छे पारं अपारतो	२१२
—ते धम्मं	७९	गच्छेयेव जरामरणस्स पारं	२०७
— —सन्ति	१०४	गमिस्तसि त्वं पिङ्गिय भन्तुधेयस्त पारं	२३६
किस्स विष्णहानेन निव्वानं इति वुच्चति	१६९	गमिस्तामि	२४१
किस्स हेतु	२१५	गठो एसो इति ब्रत्वा मतिमा	२९९
— —मुसा भर्णे	२१५	गुलित्रिद्वयो	३०३
किस्साभिलेपनं बूसि	२६	— रविस्ततमानसानो	३०३
कि निस्सिता इस्यो मनुजा	५२	गेवं	१५३
कि नु तम्हा विष्णवसि	२२६	गोतमनूपधीकं	८७, १३०
किसू तस्स महव्यं	२७	गोतमस्त यससिनो	१८९
— —विचारणं	१६८	गोतमो भूरिमेघो	२२५, २२७, २२८
—संयोजनो लोको	१६८	— भूरिपञ्चाणो	२२५, २२७, २२८
कुकुच्चवानं निवारणं	१६६, १६७		
कुकुच्चवं	१६६		
कुतो तु	७१		
कुले कुले अप्पटिवद्वचितो	३०९, ३१०	च	
कुसलो	१२०	चक्खुमता	२११
		चक्खुमा	१८३
		चरन्ता	१२३
		चरन्ति	१२५
		चरे	२४७
		चरेय तेनतमनो सतीमा	२७२

चरेयं		१०३	
चरं	८०, ८५, १०५, १०६, १३४		अ
चातुर्दिशो	२६३		आयि
— अष्टटिशो च होति	२६३		— विरजमासीनं
छ			अ
छदं	२३७		आणूपपञ्चं मुनिनो वदन्ति
छन्दरागविनोदनं	१३४		आणं सक्कानुपृच्छामि
छन्दरागो	१३५		
छन्दो	१६५		त
छिन्नसंसयो	१७४		तञ्चाहं अभिनन्दामि
छेत्वान वीरो गित्वन्वनानि	२७०		८१, १०५
			तण्डस्त्रयमनीतिकं २२६, २२८, २३०
			तण्हक्षयं २२६, २२८, २३०, ३१६
ज			— नत्तमहाभिपस्त्रा १११
जतुकण्णी	१५०, १५३		— पत्वयमप्पमत्तो ३१६
जनपदेहि सङ्गता	१५८		तण्हच्छिदं १५६
जना	११९, २०२		तण्हा ४५, ९४, १०७, १११,
— वदन्ति तयिदं कवंसु	११९		१२८, १३१, १३४, १३९,
जन्तुं	१६०		१५६, २०४, २२८, ३१६
जपाभिलेपनं ब्रूमि	२९		तण्हाभिपत्रे २०४
जरसा परेते	२०५		— मनुजे पेक्खमानो २०४
जरा	७७, ९४		तण्हानिग्राहातनं मुनि १३४
जरामच्चुपरिक्षयं	१४८		तण्हाय विष्पहानेन, निव्वानं इति वृच्छति १६९
जरामच्चुपरेतानं	१४५, १४६		तण्हा यस्स न विज्ञति १२८, १३९
जरं	८६		तण्हं परिज्ञाय १२८, १२९, १३१
— सिता यज्ञमक्ष्यायिसु	५६		— — — अनासवासे, वहं पिते
जहस्मु तण्हं	२०५		ओष्ठतिण्णा ति ब्रूमि १३१
— हृष्ण	२०२		— — — ते वे नरा
— — अपुनव्वमाय	२०२		ओष्ठतिण्णा ति ब्रूमि १२८
जाति	८६, ९४		ततो तथ विपस्तति १८१
जातिजराय इथ विष्पहानं	१५२, २००, २०४		तत्थ ११२,— ११४, १२३, १२५, १८१
जाति जरं सोकपरिहितं च			— यता चरन्ता १२३
इधेव विद्वा पजहेय्य दुक्षं	८६		तत्वेव सो सीतिसिया विमुतो, चवेष
जालं व भेत्वा सलिलम्बुचारि	२९९		विज्ञापाणं तथाविधस्त्र ११४
जिणास्त मे दुव्वलयामकस्त	२३२		तथा यो पटिपञ्जेय्य २१२
जिणोहमस्मि	१९९		तथाविष्ठो १७६
— अवलो वीतवण्णो	१९९		तथा हि ते विदितो एस धम्मो ७९, ८७, ११७, १५९
जुतिमा *	२२४		तदित्त बृहि ७६
— सो पमद्गुरो	२२४		तण्हरायणं १८०
			तमोनुदो २२४

— बुद्धो समन्तचक्रवृत्ति	२१८	जातिजरं ति ब्रूमि	६०
तपिदं कथंसु	११९	— वे नरा ओषधिण्णा ति ब्रूमि	१२९
तरे लोके विस्तिकं	८०, ८१, ८३, १०५, १०६, १३४	तेसं	१५९, २१०
तव वीर वाचयं अभिकर्त्तुमाना	१५८	— तुवं साधु वियाकरोहि	१५९
तव सुत्वान् निरघोर्सं	१६	— बुद्धो पव्याकासि	२१०
तसा	२४३	— मे निपको इरियं, पुटो पद्ग्रहि मारिस	३८
तस्मा	७५, १६१, २०२, २०५, २०८, २१३	तोदेष्य	१३८
— इमस्स धम्मपरियायस्स	२०८	तोदेष्या ति भगवा	१३८
— तुवं पितृन्य अप्यमत्तो	२०२, २०५	तोसिता	२१०
— पजानं उपर्वि न कविरा	७५	तोसेसि	२१०
— पजानं न उपादिष्येष	१६१	— ब्राह्मणे मुनी	२१०
— पारायनं इति	२१३	तं	३५, ७७, ८१, १०५, ११७, १७०
तस्म	४६	— ते पववस्तामि यथा पजानं	७३
— नो सन्ति इच्छिता	४६	तं तं नमस्सामि समन्तचक्रवृत्ति	९९
तिद्वन्तमेनं जानाति	१७८	— — — समेच्च नामं	८८
तिद्वे चे सो तत्य अनानुयायी	११४	— ब्रूमि महापुरिसो	४८
— नु	११२	— मे मुनी साधु वियाकरोहि	७७, ११७
— — सो तत्य अनानुयायी	११२	— — वियाचिकम्ब समन्तचक्रवृत्ति	१४०
तिद्वेष्य	११३	— मुणोम वचो तव	१७०
— सो तत्य अनानुयायी	११३	त्वं	८८, १३३, १४५
तिण्णा लोके विस्तिकं	१३७	— च मे दीपमक्षाहि	१४५
तिण्णो	९०	— — — धम्ममक्षाहि	१३३
— च पारं	९२		थ
— — — अखिलो अकर्त्तो	९०	थामबलूपपन्नो	३१४
तिरियं चा पि मज्जे	८३, ८४, १०७, १६०	थावरा	२४३
तिस्सो	४३	थिनस्स च पनूदनं	१६६
तुवं	१५९	थिनं	१६६
ते	५७, १३७, २१०	थामयन्ति	५९
— चा पि	८७		द
— — — नूनप्पजहेष्यु दुर्बत्तं	८७	दण्डं	२४३
— वे	१२६	दलहनिकमो थामबलूपपन्नो	३१४
— — — नातरिसु याजयोगा	६१	दिजो	२२०
— — मुनी ब्रूसि अनोषधिण्णे	१२६	— यथा कुञ्चनं पहाय बहुपक्लं	
— तोसिता चक्रवृत्तता	२१०	काननमावसेष्य	२२०
तेन हातप्यं करोहि	९६	दिदुषम्मा	१३६, १४८
तेनेव कायो न पलेति तत्य	२३२	दिदुषम्मामिनिव्वुता	१३६, १४८
— पञ्चामि अविष्ववासं	२३१	दिदुस्सुतेना पि वदन्ति मुर्दि	१२४-१२६
— मारो अन्वेति जन्तुं	१६०	दिर्दिं ते नाभिजानाति	१०९
ते याजयोगा भवरागरता नातरिसु			

दिट्ठीविशूकानि उपातिवत्तो	२८६, २८७	न	
दिट्ठे घम्मे	८०, १०४		२४४
— — अनीतिहं	८०, १०४	न	१६१
दिसा चतस्रो विदिसा चतस्रो		— उपादियेष	१६१
उद्धं अथो दस दिसा इमायो	२०३	— उपेति सत्त्वं	११५, ११६
दिस्वान रुपेषु विहज्ज्ञमाने	२००	— च पञ्चकण्ठी	१४१
दिस्वा मुवण्णस्त्वं पभस्तरानि	२७५	— च पादलोलो	३०२, ३०३
दीपा दीपं उपललंबि	२३४	— ग्राणेन	१२०
दीपं पद्मूमि कण्ठं ते	१४७	— तुष्णं अदिट्ठं बस्तुतं अमृतं अथो	
— पद्मूहि मारिस	१४५	अविज्ञातं किञ्चन नमत्वं लोके	२०३
दुक्खमस्तु महबयं	३०	— ते मारवसानुगा	१४८
दुक्खमिदं पहोति	२५०	— — मारस्स पद्मगू	१४९
दुक्खस्त्वं वे मं पभवं अपुच्छसि	७३	नतं	१११
दुखं	३०, ७१, ७४, ७५, ८६	नत्य उपमा	२२६, २२८, २३०, २४१
दुखलयामकस्त्वं	२३२	नत्वी ति निस्साय तरस्यु ओषं	११०
दुस्तज्जहा पञ्चजिता पि एके	२६८	न दिट्ठिया	१२०
देव	९८, २३८	— — न सुतिया न ग्राणेन	१२०
देवतानं	५२, ५५	नन्दा	१२४
दीमनस्त्रान चूमयं	१६६	— ति भगवा	१२४
दीमनस्त्रं	१६६	नन्दामि	८१
दोसो	३११, ३२१	नन्दिज्जन्हं ओषतिण्णं विमुतं	१५७
द्वाहं सक्तं अपुच्छिस्त्वं	१८२	नन्दिसंयोजनो लोको	१६९
घ		नन्दिसंयोजनं इति	१८१
घनानि घञ्जानि च वन्धवानि	२९७	नन्दो	१२२
घम्मतकपुरेजवं	१६८	न पस्सति	१९७
घम्मवरं	२९४	न पुतमिच्छेय्य कुतो सहायं	२४४
घम्ममक्ताहि	१३३	नमस्त्रानो विवरेमि रत्ति	२३१
घम्ममञ्चाय	२०७	नमस्त्रामि	८८, ९९
घम्ममदेसेति	२२९, २५५	न मेत्य कह्वा	२४१
घम्ममुत्तमं	८२	न मे व्याकासि	१८३
घम्मानुवम्मं पटिपञ्जेय्य	२०७	— — — चक्षुमा	१८३
घम्मेषु निच्चं अनुवम्मचारी	३१५	नरो	९३, २६०
घम्मं १३३, १५२, २००, २०३, २२५, २२९		न विज्जन्ति	१५५
— च सेट्ठुं आजानमानो	१०१	— सुतिया	१२०
घिमुतो	१८०	नागस्स	१५८
घिमुतं तप्परायणं	१८०	नागो	२१५
घीरा	७७, २७२	— च यूयानि विवज्जयित्वा	२८३, २८४
घोतका ति भगवा	१०४, १०७	नां	८८
घोतको	९५, ९७, १०४, १०७	नातरिसु जातिजरं ति द्रूमि	६०, १२५
		नानाजना	१८८

— जनपदेहि सङ्गता	१५८	पञ्चहेत्यु दुक्षवं	८८
नापेन्ति मे गोतमसासनम्हा	२३१	पजा	१६२
नामकाया विमुत्तो	११६	पजानं	७५, १६१
नामरूपं च मारिस	३४	पञ्च इमं मञ्चुघेष्ये विसतं	१६२
नामं	३४, ३५, १५५	पञ्चा	३२, ३४
नाहं तत्वं अभिर्मि	१३३	— चेव सति चा पि	३४
— तम्हा विष्ववसामि	२२८	पञ्चाणवा	१४१
— सब्बे समणव्राह्याणासे, नन्दा ति भगवा		— सो	१४०
जातिजराय निवृता	१२८	— — उद पञ्चकण्ठी	१४०
— सहिस्सामि पमोचनाय	१००	— — न च पञ्चकण्ठी	१४१
निकामो निव्वनो नाणो	२१४	पञ्चायेते पिधीयरे	३२
निकारणा दुल्लभा अज्ज मित्ता	३२२	पञ्चानन्तकरो सत्या	२३९
निम्कुहो	२८८	पञ्चानं वेम्याकरणेन	२१०
निपको सतो	९७	पञ्चं पुष्टो	२१०
निपुणे पञ्चे	२०९	— — यथातयं	२१०
निष्पिपासो	२९०	पटिबद्धचित्तो	२५५
निव्वनो	२१५	पटिभानवतं	२९४
निव्वानपदमञ्चुतं	१३६	पटिभानवा	२३७
निव्वानमत्तनो	९६, ९७	पटिसल्लानं जानमरिज्जमानो	२१५
निव्वानं इति नं श्रूमि	१४७	पत्तो नियामं पटिलद्धमग्मो	२८७
निव्वुतो	४६	पदुमं व तोयेन अलिम्पमानो	३१९
निम्मक्षो निद्रन्तकसावमोहो	२९०	पधानवा	३१७
नियतो	३१७	पनुज विज्ञाणं	८४
निरतं वा	१५३	पनूदनं	१६६
निराससो सब्बलोके भवित्वा	२९१	पव्याकासि	२१०
— सो उद आससानो	१३९	पत्रहि	३५, ३८
— — न च आससानो	१४१	पभक्षुरो	२२४
निरासो	६५, ९४	पभवानुपस्ती	७५
निलोल्लुपो निम्कुहो निष्पिपासो	२८८	पभस्सरानि	२७५
निवारणं	३२	पभेदनं	१६८
निवेसनं	८४	पमत्तो	२०२, २१३
नेकलम्भं	१५३	पमुञ्च मं सक्क कथंकयाहि	९९, १००
— दट्ठु खेमतो	१५३	परिचारकसोऽसानं ब्राह्मणानं	२०६
नेता न सुदा सवनं न फासु	१९९	परितपञ्चस्त मे भूरिपञ्चो	१५२
नो चे लभेय निपकं सहायं	२७२	परितमेत्य सोऽस्य	२९८
प		परिदेवो	७७, ८६
पञ्चे सयानो	२३३	परिकन्दमानो	२३३
— — परिकन्दमानो	२३३	परिस्सया	२६५, २७१
पञ्चा ते माहू किञ्चनं	१५४	परिस्सयानं सहिता	२६८
चु० नि०-४३		— — अच्छम्भी	२६५

परोपरानि	६२	पुनर्पुनं दुक्खमुपेति मन्दो	१७५
परो लोको	१८९	पूर्णं पि वस्तानि समन्तचक्षु	११४
पमुतं	२९२	पेक्खमानो	१६१, २०४
पस्सामहं देवमनुस्सलोके	९८	पोसाला ति भगवा	१७७
पस्सामि नं मनसा चक्षुना वा	२३०	पोसालो	१७७
पहानं कामच्छन्दानं	१६५		
पहाय पञ्चावरणानि चेतसो	३१		
पहासि दुक्खं	८७		
पहीनमलमहस्स	२१६		
पापं सहायं परिवज्जयेय	२९२		
पारस्यं सब्बधमानं	१६४, १७४		
पारस्यं मनीया इसे धम्मा	२०७		
पारायनमनुगायिस्सं	२१३		
पारायनं तेव अविवचनं	२०८		
पारं गमनाय	२१३		
पासाणके चेतिये	२०६		
पिङ्ग्रिया ति भगवा	२०१, २०४		
पिङ्ग्रियो	१९९, २०१, २०४, २१३, २२७		
पिता	२९७		
पियरूपेसि हेमका	१३५		
पियविष्पयोगं विजिगुच्छमानो	२६२		
पीति	२३१		
पुच्छन्ता	२०९		
—निपुणे पञ्चे	२०९		
पुच्छा	५३		
पुच्छामि	६६, ९५		
—तं	५४, ५८, ६३, ६७, १२३, १२७		
— — भगवा बूहि मेतं	५३, ५८, ६२, ६६, ९५, १२३, १२७		
पुद्धु	१५०		
पुद्धो	३८		
पुण्णक इत्यत्त	५६		
पुण्णका	६३		
— ति भगवा	६३		
पुता	२४४, २५७, २६२		
पुत्तेसु च विपुलं होति पेम	२६२		
— दारेसु च या अपेक्षा	२५७		
पुत्तो	२९६		
पुत्तं च दारं पितरं च मातरं	२९७		
पुष्	५६		

भवो	९०, २१८	मारो	१४८
भावेन्तो	२१२	माहं नसं	१९९
— मग्मुत्तमं	२१२	— — मोमुहो अन्तरा व	१९९
भिक्षु	४२, ४६, ८५, १६१	मिंगो	२५८
— चरं हित्वा ममायितानि	८५	— आरब्जमिंह यथा अबद्धो येनिच्छकं	
— सतो किञ्चनं सब्बलोके	१६१	गच्छति गोचराय	२५८
भूतेनु	२४३	मित्ते सुहजे अनुकम्पमानो	
भूरि	२१४	हापेति अत्यं पटिवद्वचित्तो	२५४, २५५
भूरिपञ्चो	२३२	मित्तो	२५४
म			
मक्षो	२१७, २९०	मुनि	७७, ८८, ११६, ११७, ११९,
मग्वेसु विहरन्तो	२०६		१२६, १४०, १४१, २१०, २३७
ममामुत्तमं	२१२	मुनीश नन्द कुसला वदन्ति	१२०
ममो सो पारं गमनाय	२१३	मुसा भणे	२१५
मच्चुराजा न पस्सति	१९०, १९७	मुहुतमपि पिङ्ग्रिय	२२७
मज्जे चे नो गहेस्ससि	१५४	— ब्राह्मण	२२८
— मन्ता न लिष्पति	४४	मूलदस्सावि	५०
— सर्वस्मि तिटुलं	१४२, १४६	मेत्तग्	७३, ८३
मञ्जामि तं वेदग् भाविततं	६८	मेत्तेयो	४३, ४५
— — — — कुतो नु दुक्षा		मेत्तं उपेक्षं करणं विमुतं आसेवमानो	
समुदायता इमे	७१	मूदितं च काले	३२०
मतिमा	२९८	मेधा	२१४
मनसानाविलो सिथा	४०	मोघराजा	१८३, १९६
मनुजा	५५, २०४	— सदा सतो	१९६
मनो	४०, २३१, २३३, २७७	मोमुहो	१९९
— हि मे ब्राह्मण ते युतो	२३३	मोहो	२१६, २९१, ३२१
मन्दो	७५	यञ्जपये अप्यमत्ता	५७
ममता	८५		
मलं	२१६	य	
महव्ये	१४६	यञ्जमकप्यिमु	५२, ५६
महेसि	८१, ८६, ९५, १०६	— पुयूष लोके	५२, ५५
— धम्ममुत्तमं	८१	यञ्जेहि	६१
महेसिसन्तिमुत्तमं	१०६	— जाति च जरं च मारिस	६१
माता	२९७	यता	१२३, १२५
मा ते विजित्य किञ्चनं	१५४	यत्व नामं च रूपं च, असेसं उपरज्जति	३५
मानमक्षप्यहायिनो	२१६	यथा अहू वक्तलिमुद्दो भद्रावुषो	
मानो	२१६	आळविगोतमो च	२३५
मारिस	३४, ३८, ५८, ६१, ६२,	— कुञ्बनकं पहाय	२२०
	१२३, १२७, १४५	यथातच्छं भगवा त्रूहि मेत्तं	१५१

वातानपे डंससरीसपे च	२८२	— भाविततो	६८
वातो	३१८	वेविच्छा पमादा नप्पकासति	२८, २९
— व जालम्हि असज्जमानो	३१८	बंसकल्लीरो व असज्जमानो	२५७
विज्ञाणटुतियो सन्वा	१७६	बंसो विसालो व यथा विसतो	२५६
विज्ञाणस्स निरोधेन, एत्येतं उपरुज्जति	३५		
विज्ञाण उपरुज्जति	१७०, १७२		
विज्ञातं	१३४	स	
विज्ञू	२६०	सक्का १९, १०८, १४०, १७६, १८२	२३३
— नरो सेरितं पेक्खमानो	२६०	सङ्कृप्यन्ताय वजामि निच्चं	३१७
वितक्कस्स विचारणा	१६९	सङ्खातवम्मो	३१७
वितक्का	१६९	— नियतो पघानवा	४६
विद्वा	८६, ९३	सङ्खाय	४६
— च यो वेदग् नरो इथ	९३	— निच्चुतो भिक्खु	४६
विद्युमो	६३	— लोकस्मि परोपरानि	६२, ६३
विपिट्टिकत्वान् सुखं दुखं च		सङ्खता	१५८
पुख्वेव च सोमनस्सदोमनस्सं	३१२	सङ्खा ९३	
विभूतरूपसञ्चित्रस्स	१७५	सङ्खो एसी परित्तमेत्य सोह्यं	२९८
विभूसद्गुना विरतो सच्चवादी	२९६	सङ्खद्युयन्तानि दुवे भूजस्मि	२७५
विभूसा	२९६	सचे लभेव निपकं सहायं	२७१
विभलो	२१४	सच्चवादी	२९६
— भूरिमेषसो	२१४	सच्चवृहयो	२१९
विमुतं	१५७	— ब्रह्मे उपासितो मे	२१९
विमोक्षो तस्स कीदिसो	१३८	सञ्जितपत्तो यथा कोविल्लारो	२७०
— — नापरो	१३९	— — पारिष्ठत्को	३०७
वियाचिक्ष	१४०	सञ्जातखन्धो पदुमी उल्लारो	२८४
विरजं	१६३	सञ्जाविमोक्षे परमेधिमुतो	११२, ११३
विरतो कथाहि	१११	सता १३६, १४८	
विरूपहेन मधेन्ति चितं	२७८	सति ३२, ३४, १६७, २३१	
विवटच्छदो सम्बुद्धो	२३७	— तेसं निवारणं ३२	
विवेकघम्मं यमहं विजञ्जं	१०२	सतीमा ११०, २७२, ३१७	
विसज्जा	९३	स तेन तेनेव नतोहमस्मि २३२	
विसतिका	८०, ८३, १०५, १०६, १३४, १३७, २५७	सती ४१, ४६, ८०, ८५, १०५, १३४, १६१, १९६	११२, ११३
विसमे निविट्टु	२९२	— भिक्खु परिव्वजे ४१, ४२	
विसेनिकत्वा अनीधा निरासा,		सत्त्वा २३९	
चरन्ति ये ते मुनयो ति श्रूमि	१२०, १२१	सदा ४५, १३७	
वीततष्ठो सदा सतो	४५	सद्गा २३१	
वीतवण्णो	११९	— च पीति च मनो सति च २३१	
वीर	१४९, १५८, २७०	सद्दि चरं २७१, २७२	
वेदग्	६८, ९०	— — साथुविहारि धीरं २७१, २७२	
		सन्तापजाति २०४	
		— जरसा परेते २०४	

सन्ति	११९, १५०	सहायसम्पदं	२७२
सन्तिके	२११	सहायं	२४४
सन्तिपदं बूहि सहजनेत	१५०	सावु वियाकरोहि	८९, ११७, १५९
सन्तिमुतमं	१०६	— विहारि	२७१
सन्ति लोके मुनयो	११९	सिक्षा	९६, ९७
सन्तुस्समानो इतरीतरेन	२६४	सिक्षे निव्वानमत्तनो	९६, ९७
सन्तो	६३	सिनेहो	३११
— विष्वमो अनीषो निरासो, अतारि सो		सीतं	२८२
	जातिजरं ति बूमि	— च उष्णं च खुदं पिपासं	२८२
सन्ध्यवे	२५६	सीलब्बतेना पि वदन्ति सुर्दि	१२२, १२४, १२६
सन्दालयित्वान सञ्जोजनानि	२९९, ३२२	सीहो यथा दाठबली पसय्ह राजा मिगानं	
सन्दिद्विकमकालिकं	२२६, २२७, २२९	अभिभुव्य चारी	३१९
सञ्चकायप्पहायिनो	१७५	— व सदेमु असन्तसन्तो	३१८
सञ्चदुक्षप्पहीनो	२१९	सुकितितं	८७, १३०
तिव्वचि	३१	— गोतमनूपधीकं	८७, १३०
सञ्चभवातिवतो	२१८	मुञ्चतो लोकं अवेक्षस्यु	१९०, १९१, १९६
सञ्चलोके	१६१, २११	मुतवा	३१६
सञ्चसो	१५५	मुतं	१३४
— नामरूपस्त्वं वीतगेवस्सा ब्राह्मण	१५५	मुत्वान नागस्स अपनमिस्सन्ति इतो	१५८
सञ्चानिपेतानि अभिसम्भवित्वा	२८२	— मुनिनो वचो	२३७
सञ्चेन लोकेन अविश्वमानो	३२१	मुत्वानहं वीर अकामकामि	१४९
सञ्चेनु	११, ११३, २४३	मुवण्णस्स	२७५
— कामेमु यो वीतरागो	१११, ११३	सेहा	३७
— घम्मेमु समूहेमु	११८	सेट्टा समा सेवितव्वा सहाया	२७३
— मूरेमु निधाय दण्डं	२४३	सेढु	२०९
सञ्चं तं इतिहीतिहं	१३३, २२१	सेरी	२६०
— — तक्कवडुनं	१३३, २२२	सेवेय पन्तानि सेनासनानि	३२०
— वेदि परोपरं	२३९	सो इव सिविनिमन्त्रणा	४९
समण	१२२, १२४, १२६	सो उभन्तमभिज्ञाय, मञ्जे मन्ता न लिप्पति	४७, ४८
समयो	३१२	सोको	७७, ८६
समन्तचक्षु	९९, १०९, १४०	सोता	३१
समूहता वादपया पि सञ्चे	११८	सोतानं कि निवारणं	३१
समेच्च	८८	— संवरं बूहि	३१, ३२
सम्प्रवचरणं	२०९	सो वीतहो अनीषो निरासो अतारि सो	
— इसि	२०९	जातिजरं ति बूमि	९४
संयं न सेवे पसुतं पमतं	२१२	संसम्भातस्स भवन्ति स्नेहा	२४८
सवनं न फामु	१९९	संसम्भा	२४८, २५०
सवन्ति	३१	स्नेहन्वयं दुक्षमिदं पहोति	२५०
— सञ्चविं सोता	३१	स्नेहो	२४९, २५०, २५४
सहजनेता	१५१		

ह

हन्दाह
— कित्यिस्तामि गिरं वस्त्रूपसंहितं
हित्वान् कामानि

	— — यथोधिकानि	२१७
२१७	हुरं गोतमसासना	१३३, २२१
२१७	हेमको	१३२
२१७		

— : o : —

८

मुद्रक — सम्मेलन मुद्रणालय, इलाहाबाद
प्रकाशक — भिक्षु जगदीश काश्यप, मन्त्री, पालि प्रकाशन मण्डल,
बिहार, नालन्दा (पटना)

✓

"A book that is shut is but a block"

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY
GOVT. OF INDIA
Department of Archaeology
NEW DELHI.

Please help us to keep the book
clean and moving.

S. B., 14B. N. DELHI.